

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΣΩΜΑΤΕΙΟΝ ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ
ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΤΙΜΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΝ
ΤΗΣ Α.Θ.Π. ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ

ΕΠΙΑΙΝΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

«ΓΙΑΝΝΙΔΕΙΟΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΗ ΕΣΤΙΑ»
3ης Σεπτεμβρίου 25 Αθήνα 104 32
Τηλ.: 210 5237198 - 210 4283622 (Κ. Χαροφύλης)
Τηλεομοίωτον: 210 4280064

Εξώφυλλο: Πίνακας του Δημ. Οδ. Σακελλαρίδη

ISSN: 1106 - 2061

ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ

**ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ**

Τόμος 17^{ος}

Με την ευγενική χορηγία:

- *του Οργανισμού Πολιτιστικής Ανάπτυξης
της Νομαρχίας Δωδεκανήσου (Ο.Π.Α.Δ.)*

ΑΘΗΝΑΙ 2007

**ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ**

Πρόεδρος: Κωνσταντίνος Διαμ. Χαρτοφύλης
Αντιπρόεδρος: Γεώργιος Ν. Σακελλαρίδης
Γενικός Γραμματεύς: Νικόλαος Κων. Πλάκας
Ταμίας: Ιωάννης Κ. Νικολόπουλος
Μέλη: Ειρήνη Μιχ. Αντάπαση
Στράτος Ιακ. Καρβαΐνης
Ασημένη Τρ. Μπίλλη

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ

Νισύρου: Γεώργιος Ν. Σακελλαρίδης
ΗΠΑ: Νικόλαος Κ. Σφακιανός
Ρόδου: Γεώργιος Ι. Κουμέντος

Ο ΤΟΜΟΣ ΑΥΤΟΣ ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ
ΣΤΗΝ ΙΕΡΗ ΜΝΗΜΗ
ΤΩΝ ΝΙΣΥΡΙΩΝ ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΩΝ
ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ
ΤΟΥ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΟΓΚΡΕΣΟΥ
ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΑ
ΤΩΝ ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΩΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΩΝ
1934 - 1950

Ι. Καζαβής

Δ. Στρίκης

Δ. Πολυχρονιάδης

Γ. Καζαβής

Ι. Κοριτσίδης

Ι. Οικονομίδης

Μέλη της Δωδεκανησιακής Νεολαίας Αμερικής (Από το Βιβλίο Μελών)

1. Εμμανουήλ Αθανασιάδης - Ρόδος	19. Δημήτριος Γ. Καραγκούνη - Καστελλόριζο	37. Νικήτας Βουτσάς - Νίσυρος
2. Πέτρος Νικολέττος - Σύμη	20. Στέφανος Παθόγλου - Καστελλόριζο	38. Εμμανουήλ Περάκης - Χάλκη
3. Γεώργιος Παναγιώτου - Ρόδος	21. Σταύρος Ξυνιδάς - Σύμη	39. Νικόλαος Σωτηράκης - Καστελλόριζο
4. Ιωάννης Κοιμανός - Καστελλόριζο	22. Χρήστος Χριστοπούλου -	40. Νικόλαος Κουλιανός Περούκης - Νίσυρος
5. Παναγιώτης Χατζηδημητρίου - Κως	23. Νικόλαος Χατζηδημητρίου - Νίσυρος	41. Ιωάννης Γ. Φιλίππου - Νίσυρος
6. Τριαντάφυλλος Μήγκλης - Σύμη	24. Νικόλαος Σταυριανός - Νίσυρος	42. Μιχαήλ Κουλιανός - Νίσυρος
7. Νικόλαος Μήγκλης - Σύμη	25. Ιωάννης Φραντζής - Νίσυρος	43. Πολυξένη Κουλιανού - Νίσυρος
8. Ιωάννης Πετροκάρης - Νίσυρος	26. Νικόλαος Μπρουσιανός - Κάρπαθος	44. Λούης Κουμπάρος - Κάλυμνος
9. Αριστείδης Δρακάκης - Χάλκη	27. Γεώργιος Νικησιάνης - Νίσυρος	45. Σταμάτιος Καπλάνης - Κάρπαθος
10. Λάzarος Κοντοβερός - Νίσυρος	28. Μιχαήλ Βασιλειάδης - Κάλυμνος	46. Δημήτριος Σκουδλής - Νίσυρος
11. Κων/νος Λιοντακός - Σύμη	29. Παύλος Κοντοβερός - Νίσυρος	47. Μιχαήλ Διακομιχάλης - Κάρπαθος
12. Κων/νος Δριλλίας - Κως	30. Μιχαήλ Κούλης - Ρόδος	48. Σταύρος Καριάκης - Λέρος
13. Νικήτας Φιλίππου - Νίσυρος	31. Βαγιανός Βαγκιάκος - Τήλος	49. Καλλιόπη Πουράκη - Νίσυρος
14. Γεώργιος Χατζηνικολάου - Νίσυρος	32. Νικήτας Παχούντης - Κάρπαθος	50. Δημήτριος Σταυρινός - Νίσυρος
15. Ευσταθία Χατζηδημητρίου - Νίσυρος	33. Μιχαήλ Βασιλάκης - Κάρπαθος	51. Αντώνης Τοκιάζος - Λέρος
16. Μιχαήλ Δ. Χαλικιάς - Νίσυρος	34. Ιωάννης Ροδίτης - Κάρπαθος	52. Εμμανουήλ Ηλιάδης - Κάσος
17. Εμμανουήλ Καμπανής - Νίσυρος	35. Γεώργιος Μασόρου - Κως	
18. Νικόλαος Χείρας - Κάρπαθος	36. Δημήτριος Αντωνιάδης - Χάλκη	

(Αρχείο Στ. Ι. Κέντρη)

Πίνακας Περιεχομένων

Πρόλογος (σελ. 9)

Χαιρετισμός Υπουργού Αιγαίου και Νησιωτικής

Πολιτικής κ. Αρ. Παυλίδη (σελ. 11)

Χαιρετισμός Υφυπουργού Εξωτερικών κ. Γιάννη Βαληνάκη (σελ. 12)

Χαιρετισμός Νομάρχη Δωδεκανήσου κ. Ιωάννη Μαχαιρίδη (σελ. 13)

Χαιρετισμός Δημάρχου Νισύρου κ. Νικολάου Καρακωνσταντίνου (σελ. 14)

- Οι Νισύριοι στον Αγώνα των Δωδεκανησίων της Αμερικής για τη λευτεριά της πατρίδας τους. Του Νικολάου Κ. Σφρακιανού* (σελ. 17)

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

- Παντολέων Παντελίδης «ανήρ λόγου άξιος». Του Αντωνίου Αντά-
παση.* (σελ. 35)
- Το εκκλησιαστικό ζήτημα της Δωδεκανήσου. Του Ιωάννου Κέντρη.*
(σελ. 62)
- Σελίδες σύγχρονης ιστορίας.* (σελ. 66)
- *Αφηγήσεις Νικ. Κωσταρά και Α. Κοντοβερού.* (σελ. 67)
 - *Ο ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ Αμερικής κοντά στα Νισυρόπουλα στη
Μ. Ανατολή και Αίγυπτο. Του Κ. Χαρτοφύλη.* (σελ. 76)
- Πενήντα ανέκδοτα έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατείας από το αρχείο
της Παναγίας Σπηλιανής. Του Ιωάννου Βολανάκη.* (σελ. 90)
- Ο καθηγητής Μάκης Κατσιματίδης. Του Ιωάννου Χαρτοφύλη.* (σελ. 151)
- Ο Νίκος Ι. Χαρτοφύλης. Του Γεωργίου Κουμέντου.* (σελ. 160)
- Η Ομήρειος Σχολή. Του Μιλτιάδη Δογοθέτη.* (σελ. 167)

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΦΥΣΙΚΟ ΚΑΙ ΔΟΜΗΜΕΝΟ

- ❑ *Αναγνώριση και ανάγνωση του τοπικού δομικού συστήματος Μανδρακίου Νισύρου. Του Παν. Τουλιάτου και Ομάδας ΕΜΠ. (σελ. 223)*
- ❑ *Οψιανός: Χρονολόγηση εργαλείων με πυρινική ανάλυση. Του Ιωάννου Λυριτζή. (σελ. 264)*
- ❑ *Η Νίσυρος ως προορισμός ιαματικού τουρισμού. Του Φίλιππου Σπυρόπουλου. (σελ. 288)*
- ❑ *Ιαματικά λουτρά, Πορεία εξαγνισμού στη Νίσυρο. Της Άννας-Νεκταρίας Χαρτοφύλη. (σελ. 304)*
- ❑ *Το ξερολιθικό τοπίο της Νισύρου. Της Μέλισσας Σελεβίστα. (σελ. 315)*
- ❑ *Ορνιθοπανίδα της Νισύρου. Του Νικολάου Φραντζή. (σελ. 328)*

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

- ❑ *Η διαχρονικότητα της παραδοσιακής φορεσιάς της Νισύρου. Της Ασπασίας Μαστρογιάννη. (σελ. 339)*
- ❑ *Από την παραδοσιακή ενδυμασία της Νισύρου στο σύγχρονο ένδυμα. Της Μαρίας Σαββαΐδου- Καμπουροπούλου και Πέρας Φώκιαλη. (σελ. 353)*
- ❑ *Η Νίσυρος του χθες και του σήμερα. Του Μάνου Σακελλαρίδη. (σελ. 376)*

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

- ❑ *Η ενθρόνιση του Μητροπολίτου Καλύμνου, Λέρου και Αστυπάλαιας. Του Κ. Χαρτοφύλη (σελ. 411)*

Πρόλογος

Ψέτος τον Μάρτιο, συμπληρώθηκαν εξήντα χρόνια από την ουσιαστική Γενσωμάτωση της Δωδεκανήσου με την μητέρα Ελλάδα και για το σκοπό αυτό προγραμματίστηκαν και πραγματοποιούνται διάφορες εορταστικές εκδηλώσεις.

Η Εταιρεία Νισυριακών Μελετών συμμετέχουσα σ'αυτές, αφιερώνει τον τόμο αυτό στα Νισυρόπουλα εκείνα, που, μαζί με τους άλλους νέους της Δωδεκανήσου, κυρίως ως μέλη της Δωδεκανησιακής Νεολαίας Αμερικής, (Δ.Ν.Α.), αλλά και μεμονωμένα, αγωνίστηκαν για περισσότερα από δέκα ολόκληρα χρόνια, για να ενημερωθεί τόσο το Αμερικανικό Κογκρέσο όσο και η Αμερικανική κοινή γνώμη, για το δικαίωμα των Δωδεκανησίων να συνδέσουν τις τύχες τους με τη μητέρα πατρίδα.

Σε άρθρο του Νίκου Σφακιανού, που προτάσσεται στον τόμο αυτό, αναλύεται λεπτομερώς όλη η δράση των μελών της Δ.Ν.Α. αλλά και των νέων της Δωδεκανήσου γενικότερα, και αργότερα, η αναγνώριση από το επίσημο ελληνικό κράτος της ανεκτίμητης συμβολής τους στην επιτυχία του αγώνα, διά της αποδοχής του αιτήματός τους (μετά από πρόταση του δικού μας Δημ. Πολυχρονιάδη), για διορισμό του Νικολάου Μαυρή ως πρώτου πολιτικού Διοικητού Δωδεκανήσου και δια της απονομής του χρυσού Σταυρού του Τάγματος του Φοίνικος στους πρωταγωνιστές του αγώνα της Νεολαίας.

Θεωρώ σκόπιμο να αναφερθώ και σε ένα άλλο χαρακτηριστικό γεγονός που επιβεβαιώνει τον πρωταγωνιστικό ρόλο των Νισυρίων στον αγώνα εκείνο και αφορά στην τραγικότερη ίσως μορφή αγωνιστού, του αείμνηστου Δημήτρη Στρίκη. Μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, ο αείμνηστος Νικ. Μαυρής, τοποθέτησε ως Γραμματέα της Γενικής Διοικήσεως τον αφελφό του, καθηγητή Μαθηματικών Γεώργιο Στρίκη, αποτίοντας έτσι φόρο τιμής στη μνήμη του πρόωρα απελθόντος αγωνιστή.

Στον τόμο περιέχονται και άλλα επετειακά άρθρα αλλά και σχετικό φωτογραφικό και άλλο αρχειακό υλικό, ιστορικά θέματα αναφερόμενα, στην δραπέτευση Νισυρίων προς τη Μέση Ανατολή και Αίγυπτο και την ηθική και υλική στήριξή τους από το Σύλλογό μας στην Αμερική, ιστορική ανασκόπηση της εκπαιδεύσεως στο νησί, στην προσπάθεια των κατακτητών να μας αποκόψουν από τις ρίζες μας με την ανακίνηση του θέματος του «αυτοκεφάλου» για την Εκκλησία της Δωδεκανήσου, βιογραφίες προσωπικοτήτων που με την όλη δράση τους καταξιώθηκαν στη συνείδη-

ση της κοινωνίας του νησιού, θέματα σχετικά με το φυσικό και δομημένο περιβάλλον με την αξιολογή εργασία επιστημονικής ομάδος υπό τον Καθηγητή του Ε.Μ.Π. κ. Παν. Τουλιάτο σχετικά με το σύστημα δομήςεως του οικισμού του Μανδρακίου, θέματα λαογραφίας και συνέχεια της διπλωματικής εκδόσεως ανέκδοτων εγγράφων από το Αρχείο της Ι.Μ. Παναγίας Σπηλιανής, από τη γνωστή έκδοση της Εταιρείας μας.

Θα πρέπει ακόμη να τονισθεί ένα ευχάριστο αλλά και άξιο προσοχής γεγονός. Δυο νέοι επιστήμονες, δυο Νισυρόπουλα, ασχολήθηκαν στις διπλωματικές τους εργασίες που δημοσιεύονται στον τόμο αυτό, με θέματα ιαματικά λουτρά του νησιού μας, το καθ'ένα από τη σκοπιά του δικού του γνωστικού πεδίου. Το γεγονός αυτό, πέρα από την αγάπη προς το νησί τους, αποδεικνύει και την αγωνία τους για την τύχη αυτής της κληρονομιάς των προγόνων μας, οι οποίοι από το φτωχό βάλαντίο τους, από το υστέρημά τους, τη δώρισαν στις γενεές των Νισυρίων και μεις, δυστυχώς, απεδείχθημεν ανίκανοι ακόμη και να τη συντηρήσουμε.

Πολλοί προσέφεραν πολλά για την πραγματοποίηση και αυτής της εκδόσεως.

Θερμές εκφράζω ευχαριστίες,

➤ προς τον Νομάρχη Δωδεκανήσου κ. Ι. Μαχαιρίδη, για την αποδοχή του αιτήματός μας και την κάλυψη των εξόδων εκδόσεως με χορηγία του Οργανισμού Πολιτιστικής Αναπτύξεως της Νομαρχίας Δωδεκανήσου.

➤ προς τον Υπουργό Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής κ. Αρισ. Παυλίδη, τον Υφυπουργό Εξωτερικών κ. Γ. Βαληνάκη, το Νομάρχη Δωδεκανήσου κ. Ι. Μαχαιρίδη και το Δήμαρχο Νισύρου κ. Νικ. Καρακωνσταντίνο για την αποστολή των δημοσιευομένων χαιρετισμών και για τα καλά τους λόγια για το έργο της Εταιρείας μας.

➤ προς όλους τους εκλεκτούς και αξιόλογους χειριστές της γραφίδας που με τις εργασίες τους προσδίδουν ιδιαίτερη αίγλη στην έκδοσή μας.

➤ προς όλους όσους προσέφεραν έντυπο και φωτογραφικό υλικό για τον εμπλουτισμό των δημοσιευομένων άρθρων και ιδιαιτέρως στους Στ. Κέντρη και Ν. Κ. Σφακιανό.

➤ προς τους συνεργάτες μέλη του Δ.Σ. της Εταιρείας για την βοήθειά τους και τέλος

➤ προς τις Εκδόσεις Κωνσταντίνου και Νικήτα Καράλη, για την επιμέλεια και την ευαισθησία που επέδειξαν ώστε να παρουσιαστεί ένας ακόμη τόμος με υψηλές αισθητικές απαιτήσεις.

Αθήναι 23 Μαΐου 2007

Κωνσταντίνος Διαμ. Χαρτοφύλης

Υποναύαρχος Α.Σ. (ε.α.)

Πρόεδρος Εταιρείας Νισυριακών Μελετών

Χαιρετισμός - Υπουργού Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής κ. **Αρ. Παυλίδη**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ ΚΑΙ
ΝΗΣΙΩΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Μυτιλήνη, 14 Ιουνίου 2007

Υ Π Ο Υ Ρ Γ Ο Σ

Εταιρεία Νισυριακών
Μελετών

Συμπατριώτες και φίλοι μου,

Η συμπλήρωση 60 ετών, ελεύθερου Δωδεκανησιακού βίου αποτελεί ιστορικό σταθμό Πανελληνίας σημασίας.

Η αναγνώριση της προσφοράς εκείνων που συνέβαλαν εις το να εορτάζομεν εφέτος αυτόν τον επετειακό σταθμό είναι υποχρέωσή μας.

Αξίζει, ως εκ τούτου, ιδιαιτέρων συγχαρητηρίων η Εταιρεία Νισυριακών Μελετών η οποία είχε την πρωτοβουλία να αφιερώσει τον 17ον Τόμο των "Νισυριακών" εις τους Νισυρίους της Δωδεκανησιακής Νεολαίας Αμερικής.

Οι Νισύριοι Νέοι της προς του "επαναπατρισμού" της Δωδεκανήσου περιόδου συνέβαλαν, με άλλους Δωδεκανησίους, εις το να διαμορφωθεί Αμερικανική "Κοινή γνώμη" αναγνωρίζουσα τα Δωδεκανησιακά δίκαια.

Προ πάντων, όμως, εκείνοι οι "Νεολαίοι" επηρέασαν Μέλη του Κογκρέσου και γενικότερα του Πολιτικού κόσμου των Η.Π.Α. εις το να συντηρήσουν και να προβάλλουν το Δωδεκανησιακό ζήτημα κατά τέτοιο τρόπο ώστε κατά την κρίσιμο στιγμή η Αμερικανική πολιτική ηγεσία να είναι ουσιαστικός υποστηρικτής της δικαιοσύνης των προσδοκιών των Δωδεκανησίων.

Επ' ευκαιρία της παρουσιάσεως των "Νισυριακών" του 2007 εκφράζω και εγώ τον σεβασμό στη μνήμη και την ευγνωμοσύνη μου στους Νισυρίους της ηρωικής Δωδεκανησιακής Νεολαίας Αμερικής.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ Α. ΠΑΥΛΙΔΗΣ

Χαιρετισμός του Υφυπουργού Εξωτερικών κ. Γιάννη Βαληνάκη

Με εξαιρετική συγκίνηση χαιρετίζω την έκδοση του 17ου τόμου των «ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ», αυτής της έντυπης κιβωτού που διασώζει από τη λήθη την ιστορική κληρονομιά και την παράδοση του τόπου μας. Είναι δε άξια πολλών συγχαρητηρίων η πρωτοβουλία της πάντα δραστήριας και παραγωγικής Εταιρείας Νισυριακών Μελετών, να αφιερώσει αυτόν τον τόμο στη Δωδεκανησιακή Νεολαία Αμερικής και τη συνεισφορά της στον αγώνα για την ένωση των νησιών μας με τον εθνικό κορμό.

Με τη συμπλήρωση 60 χρόνων από την Ενσωμάτωση η αίσθηση του χρέους υπαγορεύει να αποτίσουμε τον οφειλόμενο φόρο τιμής σε όλους όσους αγωνίστηκαν υπερασπιζόμενοι την εκπλήρωση των εθνικών πόθων του Δωδεκανησιακού λαού. Έδωσαν έτσι ένα από τα σπουδαιότερα παραδείγματα στη σύγχρονη Ελληνική Ιστορία ανιδιοτελούς προσφοράς. Παράδειγμα που ταυτοποιεί τους Δωδεκανησίους ανά τον κόσμο με το ωραίο, το μεγάλο και το αληθινό των αναλλοίωτων αξιών της ιστορίας μας.

Κάθε επέτειος όμως δεν αποσκοπεί απλώς σε μνημόσυνο των ηρωικών μορφών και έργων, αλλά σε δημιουργική αναβίωση της ιστορικής μνήμης του τόπου. Η ιστορική μνήμη έχει τεράστια αξία πρωτίστως ως πνευματικός διάλογος, ως δημιουργική αναμέτρηση προς τον κανόνα του χρέους. Ο τόπος μας μεγαλουργεί όταν ο λαός μας είναι ενωμένος και αποφασισμένος να προχωρήσει μπροστά. Αυτή η παρακαταθήκη είναι το χρέος αλλά και η πρόκληση της γενιάς μας. Είναι το ιστορικό χρέος του καθενός ξεχωριστά, ώστε η Δωδεκάνησος αξιοποιώντας τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα, να πρωταγωνιστήσει στις πολιτικές που στοχεύουν στην ανάπτυξη, τη συνεργασία, τη σταθερότητα και την ασφάλεια στην ευρύτερη περιοχή μας.

Είναι ιστορικό χρέος όλων μας να σχεδιάσουμε και να διεκδικήσουμε τη Δωδεκάνησο του 21ου αιώνα. Κι αυτό το όραμα δεν μπορεί να σημαίνει τίποτε λιγότερο από το να εισπράξει η Δωδεκάνησος τα οφέλη που αναλογούν στην προσφορά της, έτσι ώστε όλοι οι Δωδεκανήσιοι να έχουν πρόσβαση σε όλα όσα δικαιούνται ως σύγχρονοι Ευρωπαίοι και Έλληνες πολίτες. Δεν μπορεί να σημαίνει τίποτε λιγότερο από το να έρθουν όλα τα νησιά μας πιο κοντά στο κέντρο. Δεν σημαίνει τίποτε λιγότερο από μια Δωδεκάνησο με ίσες ευκαιρίες ανάπτυξης και με αλληλεγγύη μεταξύ όλων των νησιών.

Η Δωδεκάνησος ψηλότερα! Δεν είναι σύνθημα. Είναι στρατηγική επιλογή για τα νησιά μας, είναι ευθύνη μας έναντι των επόμενων γενιών και ταυτόχρονα ο πλέον ενδεδειγμένος δρόμος για να αποδώσουμε την οφειλόμενη τιμή σ' αυτούς που συνεισέφεραν τα μέγιστα στους αγώνες του τόπου μας για ελευθερία και πρόοδο.

Γιάννης Βαληνάκης
Υφυπουργός Εξωτερικών

Χαιρετισμός Νομάρχη Δωδεκανήσου κ. Ιωάννη Μαχαιρίδη

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ - ΝΟΜΟΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ
ΓΡΑΦΕΙΟ ΝΟΜΑΡΧΗ

Ο Οργανισμός Πολιτιστικής Ανάπτυξης της Νομαρχίας Δωδεκανήσου, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην καταγραφή της ιστορίας του τόπου μας, ενθαρρύνει και ενισχύει κάθε προσπάθεια που φέρνει στην επιφάνεια την προσφορά, τη δράση και τους αγώνες των συμπατριωτών μας.

Η συμπλήρωση φέτος εξήντα χρόνων ελεύθερου βίου της πατρίδας μας είναι η αφορμή και το κίνητρο για να αναμοχλεύσουμε το παρελθόν και να τροφοδοτήσουμε τη μνήμη μας με ιστορικά γεγονότα και ντοκουμέντα που συνθέτουν τη Νεότερη Ιστορία της Δωδεκανήσου.

Ο νέος τόμος των «Νισυριακών» που κρατάμε στα χέρια μας έρχεται να προσθέσει καταλυτικά στη συνολική μνήμη. Η άγνωστη σε πολλούς δράση των Νισυρίων και συνολικά των συμπατριωτών μας ομογενών στις ΗΠΑ, είχε αποτέλεσμα. Και αυτό το αποτέλεσμα καταγράφηκε στο βιβλίο του αείμνηστου Νικόλαου Μαυρή «Δωδεκάνησα 1944», το οποίο η Νομαρχία μας μετέφρασε και το παρέδωσε ήδη στην τοπική κοινωνία.

Η επιλογή της Εταιρείας να αφιερώσει τον τόμο στα Νισυρόπουλα της ομογένειας που πρωτοστάτησαν σε εκείνον τον αγώνα είναι οφειλόμενη τιμή και χρέος.

Αυτό που μένει σαν υποχρέωση δική μας είναι, ο τόμος αυτός, όπως και κάθε άλλο ντοκουμέντο που μαρτυρά την ιστορία αυτού του τόπου, να γίνει κτήμα της νέας γενιάς των Δωδεκανησίων. Να γίνει μάθημα αγώνα και αφοσίωσης σε αξίες και ιδανικά.

Λίγο πριν συμπληρώσει μισό αιώνα προσφοράς, η Εταιρεία Νισυριακών Μελετών δικαιούται να επαίρεται για το έργο της. «Μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα» η φυσιογνωμία του Σωματίου, αλλά το κέρδος, με την ευρύτερη έννοια, από την πολυσχιδή δράση του είναι μεγάλο και μετρήσιμο.

Κάθε έπαινος είναι δίκαιος και επιβεβλημένος.

*Ο Νομάρχης Δωδεκανήσου
Γιάννης Μαχαιρίδης*

Χαιρετισμός Δημάρχου Νισύρου κ. Νικολάου Καρακωνσταντίνου

Η Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, το γνωστό επιστημονικό Σωματείο, θεματοφύλακας των ιστορικών και λαογραφικών στοιχείων αλλά και της οικολογικής αρμονίας του νησιού μας, μας επιφύλασσε μια ευχάριστη έκπληξη με την έκδοση του 17ου τόμου των «ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ».

Συμμετέχοντας στις εκδηλώσεις για την επέτειο των εξήντα ετών από την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου με την Ελλάδα, αφιερώνει τον τόμο αυτό, στους νέους της Νισύρου που ευρισκόμενοι στην Αμερική επιδόθηκαν σε ένα δύσκολο μακροχρόνιο και πολύ σκληρό αγώνα για να δημοσιοποιήσουν τα δίκαια των Δωδεκανησίων και την επιθυμία τους να ενωθούν με τη μητέρα πατρίδα.

Μέσα από τη Δωδεκανησιακή Νεολαία Αμερικής αλλά και μεμονωμένα, οι νέοι της Νισύρου διαδραμάτισαν πρωταγωνιστικό ρόλο στον αγώνα εκείνο, όπως λεπτομερώς αναφέρεται με γλαφυρότητα στο έργο του Νικ. Σφακιανού που δημοσιεύεται στον τόμο.

Ως εκπαιδευτικός και ως γονιός, θεωρώ πολύ σημαντική υπόθεση την καταγραφή της ιστορίας και της παραδόσεώς μας, γιατί έτσι θα παραμείνουν ως παρακαταθήκη στις επόμενες γενιές.

Μέχρι τώρα, τα Νισυρόπουλα, είχαν τη δυνατότητα, μέσα από τους είκοσι οκτώ συνολικά τόμους της Εταιρείας να ενημερωθούν για την ιστορία των προγόνων μας, για τους μεγάλους αγώνες τους σε δύσκολες περιόδους, αλλά και για τις καθημερινές ασχολίες τους. Διαπίστωναν την μεγάλη αγάπη των απανταχού Νισυρίων για το μικρό νησάκι μας και μέσα από την πλούσια ιστορία και παράδοσή μας μπορούν να αντλήσουν διδάγματα και να γαλουχηθούν με τις αρχές και τις αξίες των πατέρων τους.

Με τον τόμο αυτό, έχουν την ευχέρεια να πληροφορηθούν και για την πρόσφατη ιστορία μιας δύσκολης περιόδου και να αισθανθούν υπερήφανοι για την αυταπάρνηση και τη φιλοπατρία των όχι μακρινών προγόνων μας.

Εκφράζω τα ειλικρινή μου συγχαρητήρια και νομίζω πως αυτό απηχεί και την άποψη όλων των Νισυρίων, προς τον Πρόεδρο και τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών για τον καινούργιο τόμο της αλλά και για ολόκληρη την μέχρι τώρα δράση της και δηλώνω ότι θα είμαι πάντα δίπλα τους σε κάθε προσπάθεια και δραστηριότητά τους.

Νίσυρος, Ιούλιος του 2007

Με πατριωτικούς χαιρετισμούς

*Νικόλαος Καρακωνσταντίνου
Δήμαρχος Νισύρου*

ΠΑΥΛΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Αποδείχθηκε εν Αθήναις

*Διμήτριας Θεοφραστού
των Ιεραρχών των Δοξολογών*

του Αμετέρου Τύπου του Πόντου

*και παρήχθη εντός της νύκτος το έργο εντός
επενδύσεως και Αφών και προσεγγισμένων
από του Αμετέρου εντός των Επαρχιών Βασιλείου*

*Εν Αθήναις εν έτει του μυστικού Διατάγματος
του γρηγορίου εναυσιαστικού περηνουαίου
αποδείχθηκε έτος*

Από την πρώτη άφιξη του Αρχηγού του Ελληνικού Κράτους στην Ελεύθερη Νίσυρο. Η αείμνηστη **Καλλιόπη Αντ. Μαυρουδή** προσφωνεί τους Βασιλείς στο λιμάνι της Νισύρου

Αριθ. Πιστοποιητικού 49

Αριθ. Μητρώου 56

ΩΣΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΗ ΝΕΟΛΑΙΑ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Καλλιόπη Πουράκη δραπέτη Πουράκη

in 523 W. 172 St. N.Y.C. φέρει εγγεγραμμένα εις
 τὸ μητρώον τῆς Δ.Ν.Α. Τῆς αἰτήσας τὴν ἀποδεδειγμένη πιστοποιητικὴν ἐπιτέλειαν καὶ καταγωγῆς, δυνάμει:

Πιστοποιητικὸν γεννήσεως
 Πιστοποιητικὸν Διεθνοδιαστροφικῆς Ὄργανώσεως
 Ἑθνικὸν καταθέσιον (affidavit)

βεβαιούτως δεῖ κατέχεται ἐκ τῆς νόσου Μιασμοῦ

(Πλάνα ἀρχεῖου:) Ἐν Νέῳ Ὑόρκῳ, τῆ 23 Μαρτίου 1943
Πρόεδρος Γραμματείας
J. P. ...

ΩΣΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΗ ΝΕΟΛΑΙΑ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Πιστοποιητικό εγγραφής της αείμνηστης **Καλλιόπης Πουράκη** ως μέλους της Δ.Ν.Α.

Από το αρχείο Στ. Κέντρη

ΟΙ ΝΙΣΥΡΙΟΙ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΤΩΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΩΝ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΛΕΥΤΕΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΑΣ ΤΟΥΣ

Νικολάου Κ. Σφακιανού

τ. Προέδρου του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» Αμερικής

Ξήντα χρόνια συμπληρώνονται φέτος, από την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου με τη μητέρα πατρίδα. Για την επίτευξη αυτού του προαιώνιου πόθου χρειάστηκαν αγώνες και θυσίες των Δωδεκανησίων.

Ανάμεσα σ' αυτούς που αγωνίστηκαν, σημαντική είναι η προσφορά των Δωδεκανησίων της Αμερικής, για τον αγώνα των οποίων, ο Ρόδιος καθηγητής κ. Εμμανουήλ Αθανασιάδης, πρώτος Πρόεδρος της Δωδεκανησιακής Νεολαίας Αμερικής, συνήθιζε να λέει ότι είναι ιστορία του αγώνα ολίγων. Ο αγώνας όμως αυτών των ολίγων υπήρξε Μέγας.

Μέσα σ'εκείνους τους ολίγους συγκαταλέγονται και μέλη της Νισυριακής παροικίας της Νέας Υόρκης.

Με σεβασμό στην μνήμη αυτών που εργάστηκαν για την απελευθέρωση των νησιών μας και την ένωσή τους με την μητέρα Ελλάδα, και ανταποκρινόμενος στην σχετική έκκληση της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών, θα προσπαθήσω να παραθέσω περιληπτικά στοιχεία σε ότι αφορά στους συμπατριώτες μας Νισυρίους, όπως αυτά αναδύονται μέσα από βιβλία, άρθρα, μελέτες και δημοσιεύματα της εποχής εκείνης, αλλά και νεότερων ετών.

Σκοπός του παρόντος δεν είναι η κατάταξη των αγωνιστών σε σειρά αξιολογήσεως. Όλοι αγωνίστηκαν για τον κοινό σκοπό χωρίς να τους απασχολεί ποιος θα θεωρηθεί πρώτος και ποιος έσχατος. Η σειρά λοιπόν παρουσιάσεως της δράσεως και της συμβολής εκάστου δεν έχει αξιολογικά κριτήρια.

Ένας από τους λίγους αυτούς αγωνιστές υπήρξε και ο εκ Νισύρου φαρμακοποιός **Ιάκωβος Καζαβής**, για τον οποίο θα αναφερθώ κάπως περισσότερο από τους άλλους συμπατριώτες μας, λόγω του προσωπικού του α-

γώνα και της ξεχωριστής, ακούραστης και πολύτιμης προσπάθειάς του σε παγκόσμια κλίμακα. Δεν έχω βρει κείμενο σχετικό με τον Δωδεκανησιακό αγώνα στην Αμερική, που να μην εξυμνεί τον Ιάκωβο Καζαβή.

Ο «Καλυμνιακός Παλμός»(*) τον θεωρεί ένα μοναδικό παράδειγμα πνευματικού ανθρώπου και θερμού Δωδεκανησίου πατριώτη που αγωνίστηκε για σειρά ετών για το Δωδεκανησιακό ζήτημα. Σε άλλο σημείο του γράφει: « Η ξένη κατοχή της Δωδεκανησιακής πατρίδος αποτελεί ένα αγκάθι στη ψυχή και στη συνείδηση του Ιακώβου Καζαβή που δεν μπορεί να μείνει αμέτοχος στον εθνοαπελευθερωτικό αγώνα που δίνουν οι Έλληνες της Δωδεκανήσου και της διασποράς. Πρωτοστατεί το 1924 στην ίδρυση της «**Δωδεκανησιακής Λεγεώνας**» στην Νέα Υόρκη, που είχε ως αποστολή τη διαφώτιση της κοινής γνώμης για το Δωδεκανησιακό ζήτημα. Εξέδιδε μηνιαία φυλλάδια στην Αγγλική γλώσσα για τη διαφώτιση του Αμερικανικού κοινού και των μελών του Κογκρέσσου με τα οποία ετόνιζε την Ελληνικότητα των νησιών και το δίκαιο της Ένωσής τους με την Ελλάδα.

Ο Ιάκωβος Καζαβής συγκαταλέγεται επίσης ανάμεσα στους ιδρυτές της «**Επιτροπής Δωδεκανησίων Αμερικής**» που ιδρύθηκε τον επόμενο χρόνο, το 1925 στην Νέα Υόρκη της οποίας και αναλαμβάνει Πρόεδρος με σκοπό να βοηθήσει τον αγώνα των Δωδεκανησίων. Μέλη της είναι οι γερουσιαστές Ουίλιαμ Μπόρα και Ουίλιαμ Κινγκ καθώς επίσης και ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου Κολούμπια. Ακούραστος και μαχητικός ο Ιάκωβος Καζαβής ανέπτυξε όλο τον δυναμισμό του, γράφοντας διαρκώς σε εφημερίδες και περιοδικά. Η δημοσιογραφική του προσπάθεια δεν απέβλεπε μόνο στη διαφώτιση της Αμερικανικής κοινής γνώμης ούτε απευθύνθηκε στους Αμερικανούς μόνο μέσα από αγγλόφωνες εφημερίδες. Προχωρεί πιο πέρα και ζητά την ενεργητική συμπαράσταση και ουσιαστική συμπαράταξη όλων των δημοκρατών και αντιφασιστών πατριωτών, με πύρινα άρθρα που γράφει στην Ιταλική εφημερίδα «*Il Proγκρέσσο*». Κάνοντας μια παρένθεση, θα ήθελα να προσθέσω ότι στην **Επιτροπή Δωδεκανησίων Αμερικής** αναμίχτηκε και ένας άλλος Νισύριος, μεγάλος πατριώτης, συνεργάτης του Ιακώβου Καζαβή, ο **Μιχάλης Ν. Καβαλιώτης**. Και οι δύο είχαν γραφτεί στην μαύρη λίστα των Ιταλικών Αρχών και τους απαγορεύτηκε η είσοδος στα Δωδεκάνησα, σύμφωνα με την κ. Αλίκη Ν. Καβαλιώτη, σύζυγο του Νικολάου Καβαλιώτη, υιού του Μιχάλη. Για τον λόγο αυτό σε ένα ταξίδι στην Ελλάδα των αδελφών Μιχάλη και Γιάννη Καβαλιώτη, ο μεν Γιάννης μπόρεσε και επισκέφτηκε τις αδελφές του στη Νίσυρο, ο δε Μιχάλης αναγκαστικά έμεινε στην Αθήνα, επειδή του απαγορεύτηκε η είσοδος στο νησί.

Συνεχίζουμε με τον «Καλυμνιακό Παλμό». Ο Ιάκωβος Ν Καζαβής έχει να παρουσιάσει ένα εκπληκτικό εκδοτικό έργο, με πάνω από 2.000 δημοσιεύσεις. Απ' αυτά, πάρα πολλά άρθρα και μελέτες αφορούν τον αγώνα του λαού της Δωδεκανήσου και οι θέσεις που προβάλλονται έχουν παγκόσμια

(*) Γιάννη Ν. Κουμέντου στα ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ τόμος 12ος,

απήχηση. Ενδεικτικά μπορεί κανένας να αναφέρει, ότι άρθρα του δημοσίευσαν οι, «Εθνικός Κήρυξ» Ν.Υ, «Ατλαντίς» Ν.Υ, «Αυγή» Αθηνών, «Δωδεκανησιακό Ημερολόγιο» Αλεξάνδρειας, «Ηχώ» Επτανησίων, «Εστία» Καναδά, «Πατρίς» Αργεντινής, «Εμπρός» Ν.Υ, «Δωδεκάνησος» Αλεξάνδρειας, «Ελληνικός τύπος» Σικάγο, «Δωδεκανησιακή» Αθηνών, «Ο Δωδεκανήσιος» Ν.Υ, «The N.Y Herald Tribune», «Daily News», «New York Times». «Il Martello», «New Times and Ethiopia News» London, κ.α.

Η αγωνιστική και δημοσιογραφική προσφορά του Ιακώβου Ν. Καζαβή δεν σταμάτησε μόνο στην παρουσίαση του προβλήματος, αλλά προχώρησε στην απόδειξη της γνησιότητας και καθαρότητας του Ελληνισμού της Δωδεκανήσου, χρησιμοποιώντας, πολιτιστικά, θρησκευτικά, ιστορικά, και γλωσσικά επιχειρήματα. Με την παρουσίαση του έργου του Ιακώβου Καζαβή στην εφημερίδα «Ροδιακή» το 1951, εδόθη η αφορμή να γραφτεί αυτό που ο συγγραφέας-δημοσιογράφος Σπ. Μηλιός είχε πει για τους Δωδεκανησίους, ότι η απελευθέρωση και η ένωση της Δωδεκανήσου είναι αναπόφευκτη γιατί «η ελληνική των γλώσσα, ο ακέραιος χαρακτήρ των, ο φιλοσοφικός των νους, η αγάπη προς το ωραίον, και το δημοκρατικόν πνεύμα των, είναι οι ακρογωνιαίοι λίθοι του εθνισμού των Δωδεκανησίων, ο οποίος αποτελεί το μυστήριον της αντιστάσεως και νίκης κατά των διαφόρων κατακτητών...».

Για την δράση και το συγγραφικό έργο του Ιακώβου Ν. Καζαβή γράφτηκαν πολλά άρθρα από διανοούμενους Έλληνες και ξένους διπλωμάτες και πολιτικούς που αναγνωρίζουν την προσφορά του.

Ο «Φιλαδελφεύς» γράφει στην «Ατλαντίδα» στις 29 Μαΐου 1963: «...όταν η ιδέα της απελευθερώσεως της Δωδεκανήσου συνήντα την απογοήτευσιν και την ειρωνείαν των λιποψύχων, κάποιος Νισύριος, ο Ιάκωβος Καζαβής έστελλε προς όλα τα σημεία της υδρογείου, προς όλους τους διανοουμένους, τους πολιτικούς, τους δημοσιογράφους και τα επιστημονικά ιδρύματα, την κραυγήν του πόνου των σκλαβωμένων νησιωτών».

Η «Ροδιακή» γράφει την 12 Οκτωβρίου 1953. «Ο εκ Μανδρακίου της Νισύρου φαρμακοποιός εν Αστορία Νέας Υόρκης κ. Ιάκωβος Καζαβής, παλαίμαχος αγωνιστής του απελευθερωτικού αγώνος των Δωδεκανησίων Αμερικής, αδάμαστος πατριώτης και δεινός χειριστής του λόγου και του καλάμου, προσέθεσε κατ' αυτάς ένα πατριωτικόν έργον εις το τόσον πλούσιον ήδη συγγραφικόν έργον του. Ο κ. Καζαβής συνέγραψεν **Ιταλιστί** ένα βιβλίον υπό τον τίτλο, «**Η Τραγωδία της Δωδεκανήσου**» προς χρήσιν των τέως τυράννων μας δια να μάθουν ούτοι τα Ιταλικά πάθη και βάσανα των εν Δωδεκανήσω αδελφών μας και να έργασθούν δια την απόσβεσιν του σκληρού παρελθόντος...».

Εκτός από τα άρθρα του ο Ιάκωβος Καζαβής εξέδωσε επί πλέον 26 βιβλία. Ανάμεσα στα βιβλία αυτά συμπεριλαμβάνονται, «Αι Ελληνικά δόξαι» 1940, Τα «Ελληνικά Δωδεκάνησα» 1941, «Οι Δωδεκανήσιοι» 1950, «Δωδεκανησιακά ενέργεια» 1951, «Τα Ιταλοκρατηθέντα Δωδεκάνησα» 1952 και άλλα.

Είναι δε αναγκαίο να υπογραμμισθεί ότι όλα του τα βιβλία τα τύπωνε με δικά του έξοδα και δεν τα διέθετε σε βιβλιοπωλεία για να πουληθούν, αλλά τα δώριζε για εθνικούς, πολιτικούς, προπαγανδιστικούς σκοπούς σε προσωπικότητες, οργανώσεις και βιβλιοθήκες σε ολόκληρο το κόσμο και βέβαια όπου υπήρχαν Δωδεκανήσιοι.

Ο καθηγητής κ. Κωνσταντίνος Τσιρπανλής γράφει στο βιβλίο του «Πρωταγωνιστές - Πρωτεργάτες της Δωδεκανησιακής Ελευθερίας» για τον Ιάκωβο Καζαβή, ότι «ήταν ένας ατόφιος, δυναμικός, ακέραιος πατριώτης, ακράτητος, ενθουσιώδης, ανυποχώρητος, θαρραλέος αγωνιστής», ενώ ταυτόχρονα συμφωνεί με τον Μανώλη Αθανασιάδη ότι ήταν «ο πιο γόνιμος σε πνευματική εργασία κι ο πιο δραστήριος Δωδεκανήσιος της Αμερικής».

Σύμφωνα με τον αείμνηστο Νικήτα Σακελλαρίδη, «ο Ιάκωβος Καζαβής κατόρθωσε να ξεπεράσει τα όρια της Νίσυρου και της Δωδεκανήσου με την ανάμιξή του στον αγώνα της απελευθέρωσης της Δωδεκανήσου. Δοκίμασε δε μεγάλη ικανοποίηση, όταν μετά την απελευθέρωση έκανε επίσκεψη - προσκύνημα στην Δωδεκάνησο, διότι παντού συνήντησε εκδηλώσεις αγάπης και εκτιμήσεως. Ενώ με συγκίνηση ανέφερε πάντοτε τη μεγάλη τιμή η οποία του έγινε, δια της απονομής εις αυτόν από το Ελληνικό κράτος του χρυσού Σταυρού του Τάγματος του Φοίνικος».

Ως φόρο τιμής στη μνήμη του μεγάλου αυτού Νισυρίου πατριώτη και αγωνιστή της απελευθέρωσης των νησιών μας, ας έχουμε πάντοτε στο νου μας απόσπασμα από τον επίλογο του βιβλίου του «**Ιστορία της νήσου Νισύρου**» όπου γράφει «.....Το δίκαιον εθριάμβευσεν. Η Ελευθερία ενίκησεν. Η Νίσυρος και τα Δωδεκάνησα επέστρεψαν εις την μητρικήν αγκάλην της ανεσπέρου και ενδοξοτάτης Ελλάδος, με την ενδόμυχον πίστιν πως θα παραμείνουν με αυτήν εσαεί. Μολονότι δε θα δημιουργηθούν και εις το μέλλον, εν τη Ανατολική Μεσογείω, συμφέροντα άρπαγα και δεσποτικά, οι Νισύριοι και οι Δωδεκανήσιοι, γενικώς, ας παραμείνωσι πάντοτε άγρυπνοι φρουροί των πατριωτικών μας δικαίων και άοκνοι διαλαληταί και υπερασπισταί των αναλλοίωτων δικαιωμάτων της Ελλάδος επί των Ελληνικωτάτων νήσων μας» .

Από το βιβλίο «*Η Δωδεκανησιακή Νεολαία Αμερικής και η συμβολή της στην απελευθέρωση της Δωδεκανήσου*» του Ρόδιου καθηγητή Μανώλη Αθανασιάδη αντλούμε τα περισσότερα στοιχεία για την συμβολή των Δωδεκανησίων της Αμερικής στην απελευθέρωση των νησιών μας στα οποία συμπεριλαμβάνεται και η οργάνωση «**Δωδεκανησιακή Νεολαία Αμερικής**». Από τα στοιχεία αυτά που σε πολλές περιπτώσεις μεταφέρονται αυτούσια, φαίνεται ότι οι Νισύριοι της Νέας Υόρκης είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο τόσο στην ίδρυση, όσο και στην όλη δράση της πατριωτικής αυτής οργάνωσης, υποστηριζόμενοι και από τους συλλόγους των, «Γνωμαγόρας», «Παναγία Θερμανή» και «Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος» που εκείνη την εποχή ήταν από τους μεγαλύτερους και πιο δραστήριους συλλόγους της Αμερικής.

Ο Μανώλης Αθανασιάδης εκτός του ότι εξυμνεί τον Ιάκωβο Καζαβή για τον αγώνα του, αναφέρεται συχνά και στην «**ηγετική Νισύρική τριανδρία Στρίκη, Πολυχρόνιαδη, Κοριτσιδή**» σημειώνοντας επίσης ότι

«τα περισσότερα μέλη του Διοικ.Συμβουλίου, σχεδόν τα δύο τρίτα, ήταν Νισύριοι, γιατί αποτελούσαν την μεγαλύτερη πλειοψηφία των Δωδεκανησίων στη Νέα Υόρκη και είχαν τρεις μεγάλες οργανώσεις» .

Κρίνουμε σκόπιμο να σημειώσουμε ότι μέρος της πατριωτικής δράσης των τριών αυτών συλλόγων με την έναρξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου και σε όλο το διάστημα της κατοχής, ήταν και η οικονομική βοήθεια για την εθνική άμυνα της Ελλάδος. Περισσότερα από \$ 5,000.00 έχουν διατεθεί για τον σκοπό αυτό, ενώ χωριστά το γυναικείο τμήμα τους η «**Χαραυγή**», **απέσυρε όλο το ποσό από το ταμείο της \$ 1,000.00 και τα έστειλε για τον Ελληνικό στρατό.**

Από το αρχείο του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ», αναδεικνύεται η συχνή οικονομική βοήθειά του προς την Δωδεκανησιακή Νεολαία Αμερικής και η συμμετοχή των μελών του στις διάφορες εκδηλώσεις και στα συλλαλητήριά της, καθώς επίσης και οι πολλές δωρεές στον Ερυθρό Σταυρό τόσο της Αμερικής όσο και της Ελλάδος ενώ ταυτόχρονα ο σύλλογος ενδιαφέρεται και βοηθά οικονομικά τους Νισυρίους (και όχι μόνο) πρόσφυγες, που κατά το διάστημα του πολέμου, κατέφυγαν στη Μέση Ανατολή με τους νέους να κατατάσσονται εθελοντές στον Ελληνικό και συμμαχικό στρατό.

Χαρακτηριστική είναι μία επιστολή που υπάρχει επίσης στα αρχεία του «Γνωμαγόρα» με την οποίαν η Αμερικανική Κυβέρνηση (Treasury Department) ευχαριστεί τον σύλλογο για την αγορά από τα μέλη του, του σεβαστού ποσού ομολόγων αξίας \$6.850,00 από το Δάνειο της Ελευθερίας (Liberty Loan).

Είναι φανερό ότι για να αναφερθούμε στην συμβολή των Νισυρίων στον αγώνα για την απελευθέρωση των νησιών μας, θα πρέπει εξ ίσου να αναφερθούμε και στους άλλους αδελφούς Δωδεκανησίους των οποίων ο αγώνας ήταν κοινός. Σύμφωνα με τον Μανώλη Αθανασιάδη, «*Η ιστορία του αγώνα στην Αμερική για την απελευθέρωση της Δωδεκανήσου, είναι η ιστορία αυτών που με αγωνία, κόπο, ιδρώτα και δάκρυ πότισαν και φρόντισαν το δέντρο που δεν άργησε να ριζώσει, να φουντώσει και να καρποφορήσει*».

Αμέσως μετά την κατάληψη της Δωδεκανήσου το 1912 από τους Ιταλούς και λόγω του ότι οι κάτοικοι των νησιών μας αδυνατούσαν να αναλάβουν πρωτοβουλίες για την απελευθέρωσή τους αφού η φασιστική Ιταλία δεν τους το επέτρεπε, φυσικό ήταν οι Δωδεκανήσιοι του εξωτερικού να αναλάβουν αυτήν την πρωτοβουλία, πρώτα στην Αίγυπτο, με την ίδρυση εκεί της **Δωδεκανησιακής Νεολαίας Αιγύπτου (Δ.Ν.Α.)** και αργότερα στην Αθήνα με την ίδρυση της **Δωδεκανησιακής Νεολαίας Αθηνών**. Οι προσπάθειες των Δωδεκανησίων Αμερικής για τον ίδιο σκοπό άρχισαν με την ίδρυση (1918-1923) διαφόρων εθνικών οργανώσεων αν και το 1912 είχε ι-

δρυθεί η «**Ροδιακή Λεγεώνα**» που σκοπό είχε την συγκρότηση ανταρτικών ομάδων για τους Βαλκανικούς πολέμους.

Στα αρχεία του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» και σε ένα ειδικό παλιό φάκελο του Δ. Πολυχρονιάδη, ευρέθησαν αρκετά έγγραφα που έχουν σχέση με την Ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου. Εκεί ευρέθη και μία έκδοση της εφημερίδος «Εθνικός Κήρυκας» με ημερομηνία 19 Μαΐου 1946 που λόγω της πολυκαιρίας, τα φύλλα της σχεδόν διελύοντο στη προσπάθειά μου να την μελετήσω.

Εκεί υπάρχει ένα άρθρο του Ευθύφρονος Γ. Ιωαννίδου ο οποίος γράφει: «Κατά Μάρτιον του 1918, τή πρωτοβουλία του τότε προέδρου του Κωακού Συλλόγου «Ελπίς» ενθέρμου πατριώτου κ. Νικολ. Μανούση και εν συνεννοήσει μετά του τότε Πρεσβευτού της Ελλάδος κ. Ρούσσου, συνήλθον εις Ουάσιγκτων εις σύσκεψιν, πολλοί πατριώται Δωδεκανήσιοι και συνέστησαν προσωρινήν Επιτροπήν προς ίδρυσιν οργανώσεως και σύνταξιν του Καταστατικού της». Συνεχίζοντας μας παραθέτει τα ονόματα που απετέλεσαν την προσωρινή επιτροπή εκ των οποίων αρκετοί ήταν Νισύριοι, όπως οι, **Γ. Γεωργιάκης, Γ. Τσουκαλάς, Ιάκωβος Καζαβής, Ζαχ. Πετουβής, Γ. Σκανδάλιος, Γ. Καμπανής, και Ι. Μπρούζος.**

Τα υπόλοιπα μέλη της επιτροπής ήταν οι, **Ι. Πιπίνος (Πρόεδρος), Ν. Μανούσης (Γραμματέας), Ι.Β. Κώνστας (Ταμίας), Ν. Παντελίδης, Μ. Μιχαηλίδης, Μ. Μάγκος, Α. Μανικάτου, Μ. Η. Ιωάννου, Κ. Κουλούρα, και Ν. Θαλασσινός, μέλη.** Η οργάνωση αυτή ονομάσθη «**Εθνική Ένωση Δωδεκανησίων Αμερικής (Ε.Ε.Δ.Α.)**». Σκοπός της οργάνωσης ήτο 1) Η διαφώτισις του Αμερικανικού κοινού περί της Ελληνικότητας και της ιστορίας των νήσων. 2) Η διακήρυξις του προαιωνίου πόθου των Δωδεκανησίων, της ενώσεως των νήσων μετά της Ελλάδος και 3) Η Ένωση των νήσων μετά της Ελλάδος.

Την ιδίαν περίπου εποχή εμφανίστηκαν και άλλες οργανώσεις, όπως η **Φιλική Εταιρεία Δωδεκανησίων Αμερικής, η Δωδεκανησιακή Λεγεώνα (1924)** κ.α. που όμως η δράση τους ήταν περιορισμένη.

Το 1925 ιδρύθηκε στη Νέα Υόρκη η «**Επιτροπή Δωδεκανησίων Αμερικής**» (ΕΔΑ) με πρόεδρο τον **Νισύριο φαρμακοποιό Ιάκωβο Καζαβή για τον οποίο όλοι παραδέχονται ότι η απελευθέρωση της Δωδεκανήσου του είχε καταστεί κυριολεκτικά ψύχωση.** Η ΕΔΑ εξέδιδε φυλλάδια αγγλιστί για την διαφώτιση του Αμερικανικού κοινού και των μελών του Κογκρέσσου με τα οποία τόνιζε την ελληνικότητα των νησιών και προέβαλλε το αίτημα για την ένωσή τους με την Ελλάδα.

Συστηματική οργάνωση των Δωδεκανησίων της Αμερικής άρχισε το Φεβρουάριο του 1934 με δημοσιογραφική εκστρατεία του φοιτητή ακόμη, **Μανώλη Αθανασιάδη** στις ημερήσιες εφημερίδες «Εθνικό Κήρυκα» και «Ατλαντίδα» και τελείωσε με την υπογραφή της συμφωνίας για την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου με την Μητέρα Ελλάδα τον Ιούνιο του 1946 στο Παρίσι.

Σύμφωνα με τον Μανώλη Αθανασιάδη, (στο αναφερθέν βιβλίο του), στις 25 Μαρτίου του 1934 πραγματοποιείται η πρώτη σύσκεψη τριών στελεχών, **Δημήτρη Στρίκη, (Νίσυρος), Νικολάου Μανούση (Κώς) και Μανώλη Αθανασιάδη (Ρόδος)** κατά την οποίαν απεφασίσθη να προσκληθούν δια των εφημερίδων οι Δωδεκανήσιοι σε Γενική Συνέλευση στις 29 Μαρτίου του ίδιου έτους. Στην συνέλευση αυτή παρέστησαν δυστυχώς ολίγοι, οι εξής: **Δημήτρης Πολυχρονιάδης (Νίσυρος), Δημήτρης Στρίκης (Νίσυρος), Ιωάννης Οικονομίδης (Νίσυρος), Ιωάννης Κοριτσιδής (Νίσυρος), Νικήτας Χατζηνικήτας (Κώς), Νικόλαος Μανούσης (Κώς), Μιχάλης Μακρής (Κάρπαθος), Ν Καπετανάκης (Κάρπαθος), Σωτ. Σωτηράκης (Καστελλόριζο), Νίκος Ιωαννίδης (Ρόδος) και Μανώλης Αθανασιάδης (Ρόδος).** Στη συγκέντρωση αυτή εδόθη και το όνομα της οργάνωσης. **Ο Γιάννης Οικονομίδης** πρότεινε το όνομα *Εθνική Ένωση Δωδεκανησίων Αμερικής*, **Ο Δημήτριος Στρίκης** το όνομα *Πατριωτική Εθνική Οργάνωση Δωδεκανησίων Αμερικής* και **ο Ιωάννης Κοριτσιδής** το όνομα *«Δωδεκανησιακή Νεολαία Αμερικής»* «ως του μάλλον γνωστού ονόματος παρά τοις Δωδεκανησιακοίς κύκλοις και δια να φαίνεται ως μία και αυτή οργάνωση με τας Δωδεκανησιακάς Νεολαίας Αθηνών και Αιγύπτου». Έτσι στη συνέλευση εκείνη που έγινε στο υπόγειο ενός εστιατορίου της Ογδός Λεωφόρου της Νέας Υόρκης απεφασίσθη η ίδρυση της οργάνωσης με το όνομα **Δωδεκανησιακή Νεολαία Αμερικής (ΔΝΑ)** για να συμπληρωθεί έτσι το τρίπτυχο **ΔΝΑ-Αιγύπτου, Αθηνών και Αμερικής.** Σκοπός της ΔΝΑ ήτο η απελευθερωτική προπαγάνδα υπέρ της Δωδεκανήσου με την έκδοση μηνιαίας εφημερίδας προς διαφώτιση κυρίως του Αμερικανικού κοινού και του Κογκρέσου και με δημοσιεύματα στον Ελληνόφωνο και Αμερικανικό τύπο η και με κάθε άλλο μέσο που θα ενέκρινε η Διοικούσα Επιτροπή. Ο Μανώλης Αθανασιάδης γράφει ότι όπως προκύπτει από τα πρακτικά των συνεδριάσεων της ΔΝΑ στις πρώτες συνεδριάσεις προσετίθεντο και νέα ονόματα, μεταξύ των οποίων **άλλοι δύο Νισύριοι ο Γεώργιος Κοντομανώλης και ο Γεώργιος Καζαβής.**

Στη συνεδρίαση της 17ης Απριλίου 1934 έγινε η εκλογή του πρώτου Διοικητικού Συμβουλίου:

Για την θέση του Υπάτου Προέδρου υπεδείχθησαν οι Δημήτριος Πολυχρονιάδης, Νικόλαος Μανούσης και Μανώλης Αθανασιάδης. Γίνεται μυστική ψηφοφορία επί των 3 υποδειχθέντων στην οποία ισοψηφούν οι δύο πρώτοι. Ο Πολυχρονιάδης αποσύρει την υποψηφιότητά του και η εκλογή δια το αξίωμα του Προέδρου επαναλαμβάνεται μεταξύ του Μανούση και Αθανασιάδη εκλεγέντος του Αθανασιάδη δια ψήφων 8.

Για το αξίωμα του Γραμματέως υποδεικνύονται οι αδ. Δ. Στρίκης και Ι. Δ. Οικονομίδης. Δια μυστικής ψηφοφορίας εκλέγεται ο αδ. Στρίκης δια ψήφων 9. Έτσι το πρώτο Διοικ. Συμβούλιο συγκροτείται από τους:

Μανώλη Αθανασιάδη πρόεδρο, Μιχαήλ Μακρή και Νικήτα Χατζηνικήτα αντιπροέδρους, Πολυχρόνη Παπαδάκη ταμία, **Δημήτρη Στρίκη γραμμα-**

τέα και συμβούλους: Νικόλαο Μανούση, Δημήτρη Πολυχρονιάδη, Ιωαννίδη, Σκυλά, Ιωάννη Κοριτσιδίη, Γεώργιο Κοντομανώλη, Διακανδρέου, και Ιωάννη Οικονομίδη.

Οι Πολυχρονιάδης και Στρίκης ανέλαβαν την μελέτη και απλοποίηση του καταστατικού, το οποίο και ψηφίστηκε στη Συνέλευση της 17ης Δεκεμβρίου του 1934. Ο Μανώλης Αθανασιάδης αναφέρεται χωριστά στους Δημ. Στρίκη και Δημήτριο Πολυχρονιάδη».

Για το Δημήτρη Στρίκη γράφει: «ήταν, ο μόνος γραμματεύς που η ΔΝΑ είχε από της ιδρύσεώς της μέχρι του θανάτου του (1943). Προσέφερε ανεκτίμητες υπηρεσίες και ίσως να είναι ο μόνος που ουδέποτε απουσίασε από τακτική ή έκτακτη συνεδρίαση. Σύμφωνα δε με τον επιστήθιο φίλο του Δ. Πολυχρονιάδη, τα τελευταία του λόγια, όταν νεότατος εγκατέλειπε τα εγκόσμια, ήταν: **«συνεχίστε τον αγώνα»**. Πνεύμα καθαρό και λόγος κομψός, διεκρίνετο κυρίως για την ηρεμία του κατά τις συνεδριάσεις της ΔΝΑ και την ικανότητά του να συμβιβάζει καταστάσεις». Τα τελευταία λόγια του Δημ. Στρίκη «συνεχίστε τον αγώνα» επιβεβαιώθηκαν αρκετά χρόνια μετά, στη Λέσχη του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» από τον ίδιο τον Δημ. Πολυχρονιάδη, σε σχετική συζήτηση για τον Δωδεκανησιακό αγώνα, οπότε ανεφερόμενος ως ήτο αναμενόμενο στον Δημ. Στρίκη τα επιβεβαίωσε δακρύζοντας.

Για τον Δημήτριο Πολυχρονιάδη, ο Μ. Αθανασιάδης αναφέρει: «Υπηρέτησε την ΔΝΑ ως Πρόεδρος και κινητήριος δύναμη. Ανήκε στη σπάνια κατηγορία εκείνων που αφιέρωσαν σχεδόν ολόκληρη τη ζωή τους στην απελευθέρωση της Δωδεκανήσου. Παρέμεινε άγαμος γιατί, όπως έλεγε, **«εγώ παντρεύτηκα την Δωδεκάνησο»**. Διεκρίνετο για τη σύνεση και αισιοδοξία του. Ακόμα και στις ζοφερότερες μέρες του πολέμου, ο «Τζίμης» είχε απόλυτη πεποίθηση ότι **«τα νησιά μας θα τα δούμε ελεύθερα»**.

Ο Νικόλαος Μαυρής, ο πρώτος πολιτικός Διοικητής της Δωδεκανήσου και Πρόεδρος του **Εθνικού Δωδεκανησιακού Συμβουλίου Αμερικής (ΕΔ-ΣΑ)** γράφει στον Εθνικό Κήρυκα της 19ης Μαΐου 1946 στο άρθρο του «Ο Δωδεκανησιακός αγών εν Αμερική» για τον Δημήτρη Πολυχρονιάδη που ήταν ο στενός του συνεργάτης τα εξής: «Πριν τελειώσω, ας μου επιτραπή, καίτοι ασφαλώς πρόκειται να προσκρούσω εις την εγνωσμένην μετριοπάθειαν του αγαπητού φίλου κ. Δ. Πολυχρονιάδη, Προέδρου της Δ.Ν.Α και Γ. Γραμματέως του Συμβουλίου, να αναφέρω πόσον πολύτιμος υπήρξεν η συνεργασία του. Πράγματι ούτος καθ' όλον αυτό το διάστημα εργαζόμενος αφιλοκερδώς εις το Γραφείο του Συμβουλίου επί πολλάς ώρας καθημερινώς και ουχί σπανίως και μέχρι βαθείας νυκτός, κατά μέγα μέρος συνέβαλεν εις την επιτυχίαν του επιτελεσθέντος υπό του Συμβουλίου έργου».

Ο «**Δωδεκάνησιος**» το μηνιαίο δημοσιογραφικό όργανο της ΔΝΑ άρχισε να εκδίδεται τον Οκτώβριο του 1934. Συντάκτης του υπήρξε και ο Δημ. Πολυχρονιάδης, όλες δε σχεδόν οι εκδόσεις του είχαν άρθρο του Ιακώβου Καζαβή. Εξεδίδετο στην Ελληνική και στην Αγγλική για μια δεκαετία (76 εκδόσεις στην ακρίβεια) παρά τις δύσκολες οικονομικές συνθήκες

που αντιμετώπιζε και που ανάγκαζε τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου που ήταν όλοι τους βιοπαλαιστές, να υποβάλλονται σε προσωπικές θυσίες. Ο «Δωδεκανήσιος» κρατούσε αταλάντευτη γραμμή και ουδέποτε μετρίασε την επιθετικότητά του. Εξέθετε, επέκρινε, και κατέκρινε, καυτηρίαζε και στιγμάτιζε την φασιστική πολιτική και πάντοτε διεκήρυττε την Ελληνικότητα των νησιών. Με φυλλάδια στην Αγγλική, με επιστολές και με υπομνήματα κατόρθωσε να δημιουργήσει φιλοδωδεκανησιακό ρεύμα ανάμεσα στο Αμερικανικό κοινό και ιδιαίτερα στο Κογκρέσσο.

Στις 3 Φεβρουαρίου 1935 η ΔΝΑ οργάνωσε στο τότε Palm Gardens της Νέας Υόρκης ογκώδες συλλαλητήριο με την συνεργασία πολλών Ελληνοαμερικανικών αλλά και δεκάδα ξένων αντιφασιστικών οργανώσεων και με την συμμετοχή διακεκριμένων Αμερικανών διανοουμένων. Ο Αμερικανικός τύπος ασχολήθηκε με το συλλαλητήριο και έδωσε μεγάλη έκταση στις αγριότητες των φασιστών στη Λέρο και Κάλυμνο και τα χωριά της Ρόδου. Με την παρουσία 5.000 περίπου ατόμων, υιοθετήθηκε ψήφισμα στο οποίο ετονίζετο η Ελληνικότητα των νησιών και ζητείτο η απελευθέρωσή τους. Αλλά η μεγαλύτερη σε αντίκτυπο ως τότε εκδήλωση της ΔΝΑ οργανώθηκε την 30ην Νοεμβρίου 1940 στο Ξενοδοχείο Great Northern Hotel της Νέας Υόρκης με την ηθική συμπαράσταση Ελληνοαμερικανικών, Αμερικανικών και αντιφασιστικών οργανώσεων, καθώς και την υλική και ηθική συμβολή των Κασίων εφοπλιστών Μανώλη Κουλουκουνητή, Αντώνη Παπαδάκη και Νικολάου Μαυρή.

Από του έτους 1934 ο αγώνας διεξήγετο αποκλειστικώς από την Δ.Ν.Α. κυρίως δια του δημοσιογραφικού της οργάνου «**ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΟΣ**», ειδικά τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής της, και τούτο διότι τα μέλη των τοπικών Δωδεκανησιακών Σωματείων (Ροδίων, Νισυρίων κλπ) από σκοπού παρέμεναν μακράν δια να μη επισύρουν την μνήμη των Ιταλικών Αρχών εναντίον τους, ώστε να ενοχλούνται οι εις τα νησιά συγγενείς τους. Από της στιγμής όμως της επιθέσεως της Ιταλίας κατά της Ελλάδος δεν υπήρχε πλέον λόγος να κρατούνται τα προσχήματα και όλοι οι Δωδεκανήσιοι προθυμοποιήθηκαν να βοηθήσουν τον κοινό αγώνα. Τότε και ο «Γνωμαγόρας» έστειλε μια εγκύκλιο γεμάτη πατριωτική φλόγα προς όλους τους Νισυρίους υπογεγραμμένη από τον Γραμματέα του τον Γιάννη Οικονομίδη καλώντας τους σε έκτακτη Γενική συνέλευση « *ίνα όλοι ομού συσκεφθώμεν και αποφασίσωμεν πώς και τί θα προσφέρωμεν προς ενίσχυσιν του ιερού αγώνος της αμύνης της Πατρίδος μας*». Υπάρχουν δε εις τα αρχεία του συλλόγου, τα ονόματα 34 μελών του που κατετάγησαν στον Αμερικανικό στρατό ενάντια στις δυνάμεις του άξονα.

Στις 30 Οκτωβρίου 1940 και μετά από πρόσκληση της ΔΝΑ, συνήλθαν ανά δύο αντιπρόσωποι και των 14 τότε τοπικών Δωδεκανησιακών Σωματείων της Νέας Υόρκης και απετέλεσαν τον πρώτο πυρήνα του **Εθνικού Δωδεκανησιακού Συμβουλίου Αμερικής (ΕΔΣΑ) με πρόεδρο τον γιατρό Νικόλαο Μαυρή**. Κατόπιν δε ηγεμονικής δωρεάς των Κασίων εφοπλιστών,

το ΕΔΣΑ εγκαταστάθηκε σε γραφείο στον ουρανοξύστη Rockfeller Center με δύο γραμματείες.

Η ΔΝΑ σε συνεργασία με το ΕΔΣΑ συνέχισε την αγωνιστική προσπάθεια με την εφημερίδα της «Δωδεκανήσιος» αλλά και με διάφορα έντυπα και επιστολές που έστελλε παντού προς ενημέρωση, αποκτώντας με αυτό τον τρόπο μεγάλη επιρροή στον Αμερικανικό και Διεθνή χώρο. Στα γραφεία του «Γνωμαγόρα» υπάρχουν αρκετά τέτοια έγγραφα με την υπογραφή του Κάσιου προέδρου του ΕΔΣΑ κ. Νικολάου Μαυρή και του Νισυρίου γραμματέα του Δημητρίου Πολυχρονιάδη.

Η επιρροή αυτή έγινε εμφανής τον Φεβρουάριο του 1942. Οι Δωδεκανήσιοι εθεωρούντο Ιταλοί υπήκοοι λόγω της Ιταλικής κατοχής των νησιών και βέβαια των Ιταλικών διαβατηρίων που είχαν. Με την είσοδο της Αμερικής στον πόλεμο, η κυβέρνηση κάλεσε όλους τους Ιταλούς υπηκόους να παρουσιασθούν σε ειδικά κέντρα, όπου τους κατέγραφαν στους καταλόγους των υπηκόων εχθρικών χωρών. Όλους αυτούς τους εφοδίασαν με ειδική ταυτότητα και τους απαγορεύετο να μετακομίσουν και να εργάζονται σε επιχειρήσεις που είχαν σχέση με την άμυνα και τον πόλεμο. Το Εθνικό Δωδεκανησιακό Συμβούλιο κινητοποιήθηκε αμέσως για να αποκλείσει τον χαρακτηρισμό των Δωδεκανησίων ως Ιταλών υπηκόων και ως εχθρών της Αμερικής. Συνέταξε σχετικό υπόμνημα το οποίο ανεφέρετο στην Ιστορία της Δωδεκανήσου και στους αγώνες των Δωδεκανησίων εναντίον της Ιταλικής κατοχής των νησιών. Το υπόμνημα υπέβαλε στο υπουργείο Δικαιοσύνης ο πρόεδρος του ΕΔΣΑ ιατρός Νικόλαος Μαυρής στις 21 Φεβρουαρίου 1942 και τρεις μέρες αργότερα, στις 24 Φεβρουαρίου, ο υπουργός Δικαιοσύνης Francis Biddle με διάταγμά του απήλλαξε τους Δωδεκανησίους από τον χαρακτηρισμό τους ως Ιταλών υπηκόων και εχθρών της Αμερικής. Το ΕΔΣΑ συγκέντρωσε το υπόμνημα, τα δικαιολογητικά και την σχετική αλληλογραφία και με το ιστορικό του όλου θέματος τα εξέδωσε σ' ένα βιβλιαράκι με τον τίτλο « **The Dodecanesians are not Enemy Aliens - Οι Δωδεκανήσιοι δεν είναι εχθροί**», με το οποίο έκανε πιο γνωστό το Δωδεκανησιακό πρόβλημα στην Αμερική.

Από τον Αύγουστο του 1942 μέχρι το τέλος του πολέμου, το ΕΔΣΑ συνεργάζετο στενότερα με την στρατηγική υπηρεσία OSS, την σημερινή CIA. Κατά τις μυστικές συναντήσεις που γίνοντο συνήθως στο γραφείο του Μανώλη Αθανασιάδη στο πανεπιστήμιο Columbia όπου δίδασκε, οι εκπρόσωποι του ΕΔΣΑ που είχαν επαφές με Δωδεκανησιακά ηγετικά στελέχη στο εξωτερικό, έδιδαν πληροφορίες στρατιωτικής φύσεως και επίσης προμήθευαν την Υπηρεσία με ονόματα Δωδεκανησίων πατριωτών που ζούσαν στα νησιά, την Αθήνα ή την Αίγυπτο, για ενδεχόμενη συνεργασία.

Ιστορική έχει μείνει η δημοσιογραφική μονομαχία του προέδρου του ΕΔΣΑ Ιατρού Νικολάου Μαυρή από τις στήλες των μεγαλύτερων Αμερικανικών εφημερίδων με τον πρώην υπουργό των Εξωτερικών της Ιταλίας Σφόρτσα, με την οποία τον υποχρέωσε να παραδεχθεί ότι είναι δίκαιο να

αποδοθούν τα νησιά στην Ελλάδα. Όταν στις 13 Ιουνίου 1942 η Αμερική ίδρυσε το office of war information, (αργότερα η Φωνή της Αμερικής) το οποίο μέσω του BBC μετέδιδε ειδήσεις σε διάφορες γλώσσες, το ΕΔΣΑ δεν άφησε την ευκαιρία ανεκμετάλλευτη και πολύ συχνά μετέδιδε ανακοινώσεις και κείμενα πάνω στις δραστηριότητες των Δωδεκανησίων και ταυτόχρονα μηνύματα θάρρους και ελπίδας στα κατεχόμενα Δωδεκάνησα.

Στις 24 Οκτωβρίου 1943 το ΕΔΣΑ οργάνωσε το Πανδωδεκανησιακό Συνέδριο στο οποίο με Γενικό Γραμματέα τον Δημ. Πολυχροσιάδη μετείχαν αντιπρόσωποι περισσότερων από 60 Δωδεκανησιακών οργανώσεων από 12 χώρες. Το Συνέδριο για το οποίο έγραψαν εκτενώς οι Ελληνικές και Αμερικανικές εφημερίδες, υιοθέτησε ιστορικό ενωτικό ψήφισμα το οποίο απεστάλη στα Ηνωμένα Έθνη, στους αρχηγούς των μεγάλων δυνάμεων και στο διεθνή Τύπο. Επιπλέον ανέθεσε στο ΕΔΣΑ «να προβεί σε οιαδήποτε άλλη ενέργεια ήθελε κρίνει σκόπιμη για την δικαίωση του αγώνα».

Από τον «Εθνικό κήρυκα» της 19ης Μαΐου 1946 αντλούμε τα κάτωθι στοιχεία:

Στις 2 Ιανουαρίου 1944, η Δημοτική Αρχή της πόλεως TARPRON SPRING της Φλώριδας (Το «Ελληνικό χωριό» της Αμερικής με κατοίκους ως επί το πλείστον Δωδεκανησίους) έλαβε την υπ' αριθ. 625 απόφαση «που αποτελεί ύμνον προς τον πατριωτισμόν, την ένδοξον ιστορίαν και τον πολιτισμόν των Ελλήνων της Δωδεκανήσου και των εν Αμερική αποδήμων Δωδεκανησίων» και μετονομάζει μίαν κεντρικήν οδό σε «Λεωφόρο Δωδεκανήσου» και ταυτόχρονα ζητά όπως «το συντομώτερον η Δωδεκάνησος ενωθή με την Μητέρα της Ελλάδα, και ελευθερωθή ο υπέροχος και υπερήφανος λαός της, ο οποίος συνέβαλεν ανυπολογίστως εις την πρόοδον του πολιτισμού».

Στις 7 Φεβρουαρίου 1944 αποστέλλεται επιστολή προς τους φιλέλληνες Γερουσιαστές Charles O. Andrews και Claund Pepper από την Ελληνική Κοινότητα του «Αγίου Νικολάου» του Tarpon Spring, από την οποίαν ορμώμενοι οι ως άνω Γερουσιασταί, υπεστήριξαν με θέρμη στην Αμερικανική Γερουσία την Ένωση της Δωδεκανήσου με την Ελλάδα με αποτέλεσμα στις 8 Αυγούστου 1944 να δημοσιευθεί εις τα πρακτικά της δευτέρας συνόδου του 78ου Κογκρέσσου των Ηνωμένων Πολιτειών η ως άνω απόφαση της Δημοτικής Αρχής του Tarpon Spring και η επιστολή της Ελληνικής Κοινότητας με όλες της υπογραφές των Ελλήνων της περιοχής που ακολουθούσαν μαζί με το ιστορικό ψήφισμα (RESOLUTION 317) που έχει ως εξής: *Η Γερουσία αποφαινεται ότι αι νήσοι του Αιγαίου πελάγους, αι γνωσταί ως Δωδεκάνησος, όπου συμπαγής ελληνικός πληθυσμός επικρατεί, πρέπει να αποδοθούν εις την Ελλάδα και να ενσωματωθούν εις το έδαφος της Ελλάδος*». Για την ιστορία να πούμε ότι η επιστολή της Ελληνικής κοινότητας που απεστάλη στους ως άνω Γερουσιαστές υπεγράφετο μαζί με τον Πρόεδρο της Κοινότητας τον Β. Αρφαρά και από τον Νισύριο Γραμματέα της κοινότητας τον Παναγιώτη Σακλαρίδη, ενώ στις υπογραφές που

ακολουθούσαν, υπάρχουν Νισυριακά επίθετα, όπως Σταματιάδης, Φιλίππου και Πολυχρόνης.

Όταν το 1946 έγιναν γνωστά τα μέλη της Αμερικανικής αντιπροσωπείας στη Διάσκεψη Ειρήνης στο Παρίσι, το ΕΔΣΑ έσπευσε να τα εφοδιάσει με όλα τα διαφωτιστικά στοιχεία και υπομνήματα σχετικά με τα Δωδεκάνησα. Παράλληλα το ΕΔΣΑ διεύρυνε και συντόνισε τις επαφές του με τον Τύπο, τον οποίο τροφοδοτούσε συνεχώς με ανακοινώσεις γύρω από το Δωδεκανησιακό. Ταυτόχρονα φίλοι Αμερικανοί έκαναν σχετικές ομιλίες σε Πανεπιστήμια και σε ραδιοφωνικά προγράμματα με αποτέλεσμα να δημοσιεύονται σχεδόν κάθε μέρα στις εφημερίδες, επιστολές που υπεστήριζαν την παραχώρηση των νησιών στην Ελλάδα.

Χωρίς αμφιβολία η επίμονη αυτή προσπάθεια του ΕΔΣΑ πέτυχε τον στόχο της. Ο πρεσβευτής μας Αλέξης Κύρου στην Διάσκεψη της Ειρήνης έγραψε: «Όταν επρόκειτο να συζητηθούν οι ελληνικές διεκδικήσεις, οι Αμερικανοί εμπειρογνώμονες ζήτησαν από την Ελληνική αντιπροσωπεία να τους πληροφορήσει λεπτομερώς περί αυτών, προσθέτοντας χαρακτηριστικά: **« εκτός από το Δωδεκανησιακό, δια το οποίο μας έχουν πλήρως ενημερώσει οι εν Αμερική συμπατριώτες σας».**

Σύμφωνα με τον Μανώλη Αθανασιάδη, όταν πιά ο αγώνας στην Αμερική είχε σχεδόν λήξει και τα νησιά ήταν υπό Αγγλική κατοχή, η ΔΝΑ έστρεψε την προσοχή της, αρχές του 1946, στην περίθαλψη των κατοίκων των νησιών και στην προκήρυξη βραβείου για την συγκέντρωση της βιβλιογραφίας της Δωδεκανήσου. Προς τούτο, δόθηκε πληρεξουσιότητα στον Δ. Πολυχρονιάδη (πρόεδρο τότε της ΔΝΑ) να προβεί στις περαιτέρω ενέργειες για την προκήρυξη του βραβείου. Ο μόνος που ασχολήθηκε συστηματικά με το τεράστιο έργο της Δωδεκανησιακής βιβλιογραφίας ήταν ο ακάματος γιατρός Νικόλαος Μαυρής στον οποίον και απονεμήθηκε το βραβείο από την Ακαδημία Αθηνών στην Πανηγυρική Συνεδρία της 28ης Οκτωβρίου 1957.

Στο ζήτημα της περίθαλψης και ύστερα από συζήτηση με τους Κασίους Μαυρή, Κουλουκουινή και Γιάννη Παπαδόπουλο απεφασίσθη η ίδρυση της Εταιρείας **«Δωδεκανησιακά Μεταφορά» (Dodecanesian Transportation Co)**, με τυπικούς μετόχους (χωρίς κανένα όφελος φυσικά) τους Πολυχρονιάδη, Χατζηνικήτα και Αθανασιάδη. Με την βοήθεια των πιο πάνω Κασίων εφοπλιστών, ευρέθη το μοναδικό μικρό και παροπλισμένο σκάφος **«Άννα Μάρκου» της Εταιρείας Βιντιάδη** που μετά από τις απαραίτητες επισκευές του, φορτώθηκε από τις Δωδεκανησιακές οργανώσεις με είδη περιθάλψεως (φάρμακα, ρουχισμό, τρόφιμα και άλλα είδη πρώτης ανάγκης) και μετά από μεγάλες περιπέτειες στον Ατλαντικό, λόγω των σφοδρών ανέμων και των μεγάλων τρικυμιών, (μάλιστα του έφυγε η προπέλλα και εν πλώ αντικαταστάθηκε με νέα, με την βοήθεια άλλου φορητού που ανταποκρίθηκε στο σήμα του), έφθασε στα νησιά όπου ξεφόρτωσε το πολύτιμο για τους νησιώτες φορτίο του.

Φθάνουμε στο 1947 και ο Μανώλης Αθανασιάδης συνεχίζει στο βιβλίο του: «Νωρίς το 1947, το Εθνικό Δωδεκανησιακό Συμβούλιο «έκλειε τας θύρας» του στο Rockfeller Center. Η Δωδεκανησιακή Νεολαία όμως ουδέποτε διελύθη επισήμως και συνέχιζε να υπάρχει, έστω και ονομαστικώς, **με μόνιμο πρόεδρο τον Δημήτρη Πολυχρονιάδη**, ο οποίος είχε όλα τα αρχεία της Νεολαίας. Καλούσε μάλιστα και σε «συνεδριάσεις» οσάκις διαβάσαμε η ακούσαμε εξελίξεις που αφορούσαν τα νησιά.

Σε μια τέτοια συγκέντρωση, την πρώτη Τρίτη του Σεπτεμβρίου 1947, στην οποίαν παρευρέθησαν οι, Νικήτας Χατζηνικήτας, Νικ. Μανούσης, Νικ. Παναγιώτου και ο γράφων, ο «Τζιμης», δηλαδή ο Δ. Πολυχρονιάδης (ο Νέστωρας της ΔΝΑ), έθιξε το ζήτημα τοποθετήσεως πολιτικού Διοικητού για τα νησιά. Μίλησε αρκετή ώρα. *Τα νησιά ήσαν ελεύθερα με στρατιωτικό Διοικητή. Και ελευθερία σημαίνει ευθύνες. Τα νησιά μόνο σκλαβιά γνώρισαν για πάνω από 600 χρόνια. Πώς θα αντιμετωπίσουν τις ευθύνες τους; Εξέφρασε τον φόβο του, τη μεγάλη του ανησυχία, για το μέλλον των νησιών σε μια περίοδο μάλιστα που η Ελλάδα σπαρασσόταν από τον εμφύλιο πόλεμο.*

Ο Πολυχρονιάδης είχε τη γνώμη ότι ο πρώτος πολιτικός διοικητής πρέπει να είναι άτομο που να ξέρει την ιστορία, τους αγώνες και τις προσπάθειες των αποδήμων Δωδεκανησίων και που θα έχει την απόλυτη εμπιστοσύνη των νησιωτών και την ικανότητα να επωμισθεί άφοβα το διοικητικό βάρος. Ο Σκεύος Ζερβός, ο παλαιάμαχος Καλύμνιος αγωνιστής και ο Κάσιος γιατρός Νικόλαος Μαυρήσ συγκέντρωναν τα προσόντα αυτά. Ο πρώτος όμως ήταν σε προχωρημένη ηλικία. Ύστερα από αρκετή αλλά ήρεμη συζήτηση, συμφωνήσαμε ομόφωνα να αποδυθούμε σε νέο αγώνα. Να αναλάβουμε συντονισμένη εκστρατεία για τον διορισμό του Ν. Μαυρή ως πρώτου πολιτικού Διοικητή στα Δωδεκάνησα. Ανατέθηκε στον Δ. Πολυχρονιάδη ως Πρόεδρο της Δ.Ν.Α. να στείλει τηλεγραφήματα σε όλες τις Δωδεκανησιακές οργανώσεις, μικρές και μεγάλες, με συνημμένο, υπόδειγμα τηλεγραφήματος προς την Ελληνική κυβέρνηση, με την παράκληση να διορίσει τον Νικόλαο Μαυρή διοικητή της Δωδεκανήσου. Εν τω μεταξύ, για τον σκοπό αυτό, τετραμελής αντιπροσωπεία της ΔΝΑ, (Πολυχρονιάδης, Χατζηνικήτας, Μανούσης και ο γράφων) συναντηθήκαμε με τον ευρισκόμενο στη Νέα Υόρκη για να συμμετάσχει στις εργασίες του Ο.Η.Ε. τότε Υπουργό των Εξωτερικών της Ελλάδος Κ. Τσαλδάρη, στο ξενοδοχείο του στη Νέα Υόρκη. Αρχές Νοεμβρίου, επιτροπή υπό τον Δ. Πολυχρονιάδη έστειλε τηλεγραφήματα σε 31 Δωδεκανησιακές οργανώσεις, 28 των οποίων ανταποκρίθηκαν αμέσως με την υπόδειξή μας και μάλιστα φρόντισαν να μας σταλούν αντίγραφα των τηλεγραφημάτων τους. Η συντονισμένη προσπάθειά μας είχε το ποθούμενο αποτέλεσμα. Όταν τα πάντα είχαν τακτοποιηθεί και τα Δωδεκάνησα αποδόθηκαν στην Ελλάδα, ο Ν. Μαυρήσ, με την έγκριση όλων των κομμάτων, διορίζεται ο πρώτος Πολιτικός Διοικητής Δωδεκανήσου, συμβολική ενέργεια αναγνώρισεως των πολύμοχθων αγώνων και του ιδίου αλλά και όλων των Δωδεκανησίων της Αμερικής.. Στις 15 Μαΐ-

ου του 1948 ο Ν. Μαυρή ανέλαβε καθήκοντα».

Με την ευκαιρία της δημοσίευσης αυτής της εργασίας, θεωρώ χρήσιμο να συμπεριλάβω και το παρακάτω κείμενο από το περιοδικό «ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ» της 15ης Ιουλίου 1946 που πήρα από το Λεύκωμα των 80 χρόνων του «Γνωμαγόρα»: «Σήμερα μέσα στην άμετρη χαρά μας και τους πανηγυρισμούς για την δικαίωση των αγώνων αυτών με την οριστική ένωση των νησιών μας με την Ελλάδα, καθήκον έχομεν να εκφράσωμεν την ευγνωμοσύνη του Δωδεκανησιακού Λαού στους εργάτες εκείνους που επί 10 ολόκληρα χρόνια κράτησαν όλο το βάρος του Δωδεκανησιακού αγώνα στην Αμερική με την ΔΝΑ. Τους εργάτες εκείνους για τους οποίους ο αλησμόνητος Αλέξανδρος Παπαναστασίου, ύστερα από την επίσκεψή του στην Νέα Υόρκη έλεγε τόσο επιγραμματικά στους εδώ Δωδεκανησίους αγωνιστές: Δέκα από σας δεν κάνετε ένα μάγειρα της ΔΝΑ. Ανάμεσα σ' αυτούς ξεχωριστή θέση έχει ο αλησμόνητος **Δημήτρης Στρίκης**, μόνιμος σχεδόν Γραμματέας της Δ.Ν.Α. που, όπως έλεγε προχθές ο κ. Αθανασιάδης, έπεσε κυριολεκτικά πολεμώντας στις επάλξεις του Δωδεκανησιακού αγώνα. Στους νέους αυτούς της Δ.Ν.Α. εκφράζομε την ευγνωμοσύνη του Δωδεκανησιακού Λαού. Ο δε αλησμόνητος Δ. Στρίκης, που έδωσε τη ζωή του στον αγώνα για την Λευτεριά της Δωδεκανήσου, ας μάθει ότι η θυσία του δεν πήγε χαμένη και ότι το παράδειγμά του θα οδηγεί πάντοτε τη Νεολαία της Δωδεκανήσου».

Τον Ιανουάριο του 1954, με εισήγηση του Ν. Μαυρή, η Ελληνική Κυβέρνηση απένειμε τον Χρυσούν Σταυρόν του Τάγματος του Φοίνικος στους, **Δ. Πολυχρονιάδη, Δ. Στρίκη, Ν. Χατζηνικήτα, Ν. Μανούση, Ιάκωβο Καζαβή, και Μανώλη Αθανασιάδη.**

Περί τα μέσα του 1975 και μετά την Τουρκική εισβολή στην Κύπρο αλλά και τις Τουρκικές κινήσεις και διεκδικήσεις στο Αιγαίο, ο Μανώλης Αθανασιάδης ήλθε σε επαφή με Δωδεκανησιακούς παράγοντες με τους οποίους συζήτησε την επανίδρυση του Εθνικού Δωδεκανησιακού Συμβουλίου. Όλοι συμφώνησαν με ενθουσιασμό με αποτέλεσμα να συγκληθεί η πρώτη συνεδρίαση στις 24 Αυγούστου 1975 στη Λέσχη των Νισυρίων, στην διεύθυνση 43-01 Broadway στην Αστόρια της Νέας Υόρκης. Στην συνεδρίαση αυτή που παρευρέθη και ο Ροδιακής καταγωγής Δήμαρχος της πόλης Χάρτφορντ του Κανέκτικατ, εγκρίθηκε ψήφισμα δια του οποίου απεφασίσθη η ίδρυση οργανισμού με την επωνυμία «Εθνικόν Δωδεκανησιακόν Συμβούλιον» με σκοπό όπως «διαφωτίζει την αμερικανικήν κοινή γνώμην εφ' όλων των ζητημάτων των αφορώντων την Δωδεκάνησον, συντονίζει την δράσιν όλων των Δωδεκανησιακών οργανώσεων της Αμερικής και συνεργάζεται με όλες τις ελληνοαμερικανικές οργανώσεις εις την προσπάθεια επίτευξης εντίμου και δικαίας λύσης του Κυπριακού». Μετά την σύνταξη του Καταστατικού παρουσιάσθησαν δυσκολίες μεταξύ της Δωδεκανησιακής Ομοσπονδίας και του νέου Ε.Δ.Σ. με αποτέλεσμα το νέο Εθνικό Δωδε-

κανησιακό Συμβούλιο να σχηματισθεί χωρίς την συνεργασία της Ομοσπονδίας, κατόπιν μάλιστα και της ενθάρρυνσης του Νίκου Μαυρή και άλλων Δωδεκανησίων. Στις 7 Μαΐου 1977 έγινε η αναδιοργάνωση του νέου Εθνικού Δωδεκανησιακού Συμβουλίου με πρώτο Πρόεδρο τον Δήμαρχο του Hartford κ. Γεώργιο Άθανσον.

Κυρίαρχο στοιχείο στους σκοπούς του νέου ΕΔΣΑ είναι «...η διαφώτιση του αμερικανικού κοινού πάνω σε όλα τα θέματα που αφορούν την Δωδεκάνησο και ιδιαίτερα την ιστορία και τον ελληνικό χαρακτήρα της και να εξουδετερώνει οιαδήποτε αντι-Δωδεκανησιακήν δράσιν».

Απ' ό,τι μας λέγει ο Μανώλης Αθανασιάδης μέχρι την 1ην Ιανουαρίου του 1985, οπότε σταμάτησε και η αποστολή προσκλήσεων, το νέο ΕΔΣΑ έπαιξε σημαντικό ρόλο στο Κυπριακό με συμμετοχή του σε διαμαρτυρίες, αποστολή ψηφισμάτων στο Κογκρέσσο και Τύπο σε στενή συνεργασία με τις Κυπριακές οργανώσεις και επίσημες αρχές.

Σήμερα οι Δωδεκανήσιοι της Νέας Υόρκης ελεύθεροι πια και περήφανοι για την ιστορία των πατέρων τους, αυτών που εργάστηκαν σκληρά για την απελευθέρωση των νησιών μας, είναι ενωμένοι στην **Δωδεκανησιακή Ομοσπονδία Αμερικής**. Η ιστορία της Ομοσπονδίας αρχίζει στις 13 Απριλίου 1950, στην Λέσχη των Νισυρίων 634 8η Λεωφόρος στο Μανχάταν της Νέας Υόρκης με την συνεδρίαση αντιπροσώπων Δωδεκανησιακών συλλόγων. Τότε σχηματίσθηκε και το προσωρινό Διοικ. Συμβούλιο εις το οποίον οι Νισύριοι, **Κωνσταντίνος Νικολής του συλλόγου «Παναγία Θερμιανή»** αναλαμβάνει ως Γραμματέας, και ο **Γεώργιος Κοντομανώλης του συλλόγου «Άγιος Ιωάννης Θεολόγος»** ως σύμβουλος.

Στις 13 Μαΐου γίνεται η δεύτερη συνεδρίαση και εκλέγεται το πρώτο κανονικό συμβούλιο, **με πρόεδρο τον Κων. Νικολή** και με μέλη του συμβουλίου και τους **Νισυρίους Φώτιο Νικητιάδη και Διαμαντή Νοταρίδη**. Τότε ανατέθηκε στον Νισύριο ιστορικό, συγγραφέα και καλλιτέχνη **Λάζαρο Κοντοβερό** που έμενε στην Μασσαχουσέτη, να φιλοτεχνήσει το λάβαρο της Ομοσπονδίας. Κατόπιν τούτου, ο Λ. Κοντοβερός, παρουσίασε το πανέμορφο έμβλημα με τις 13 Παρθένας-Νύμφες του Αιγαίου που μέχρι σήμερα είναι το σύμβολο της Δ.Ο.Α..

Οι Δωδεκανήσιοι μέσω της Ομοσπονδία τους κάθε χρόνο γιορτάζουν πανηγυρικά και τιμούν την 7ην Μαρτίου, ως σωτήρια ημέρα της Ενσωμάτωσής τους με την Μητέρα Ελλάδα, αποτίοντας φόρο τιμής και ευγνωμοσύνης στην μνήμη των αγωνιστών της Ελευθερίας τους και δηλώνοντας ταυτόχρονα τη δέσμευσή τους ότι θεωρούν χρέος τους να διαφυλάξουν την ακεραιότητα, και την πνευματική και πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδος μας.

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ

πρώτης προσηγορίας Συνέλευσης
πρώτης Συνεδριάσεως Οργάνου

Δευτέρου - Μαρτίου 25, 1934.

Τας η. η. Ερ. Αδαμίου, Νικησίου Μαντινά
Ερ. Ετρίου, Παναγιώτη εν τω ενθ' αριστερά
311 West 27th St. Νέου Υόρκη και εν τω δεξιόθεν
Ερ. Κωνσταντίνου, Παν. Συνεδριάσεως Οργάνου
Εδωροπούλου και εν τω δεξιόθεν Νέου Υόρκη
2nd Floor εν τω δεξιόθεν εν τω δεξιόθεν.

Οι παρόντες
Ε. Αδαμίου
Νικησίου Μαντινά
Ε. Ετρίου

Μεταξύ των τριών παρερθεθέντων ο Νισύριος αείμνηστος Δημ. Στριόνης

Ιστορικά

ΠΑΝΤΟΛΕΩΝ Α. ΠΑΝΤΕΛΙΔΗΣ:
«ΑΝΗΡ ΛΟΓΟΥ ΑΞΙΟΣ»
(1860-1927)

Αντώνη Μ. Αντάπαση

Καθηγητή του Εμπορικού Δικαίου
στη Νομική Σχολή του Εθνικού και
Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Από τότε που άρχισα ν'αντιλαμβάνομαι τον εξωτερικό κόσμο, μου προξένησε ζωηρή εντύπωση ο θαυμασμός που είχαν οι γονείς μου, οι συγγενείς μου, οι συγχωριανοί μου για τον ιατρό *Παντολέοντα Α. Παντελίδη*,¹ δημιουργό των Ιαματικών Λουτρών των Πάλων. Με την πάροδο του χρόνου άρχισα να κατανοώ ότι ο γενικός αυτός θαυμασμός δεν ήταν αδικαιολόγητος. Κύριο λόγο είχε το γεγονός ότι ο Παντελίδης είχε αναπτύξει μια πρωτοφανή δραστηριότητα, ιδίως επιχειρηματική, στη Νίσυρο, που αποδείχθηκε επωφελής όχι μόνο για τον ίδιο αλλά και για τους κατοίκους εν γένει του νησιού. Γι'αυτό και έκρινα ότι άξιζε τον κόπο να ερευνήσω τη ζωή, το έργο και την προσωπικότητά του. Οι πολλαπλές υποχρεώσεις δεν μου επέτρεψαν να φέρω ενωρίτερα στο φως της δημοσιότητας τους καρπούς της έρευνας αυτής.² Αισθάνομαι ιδιαίτερα ευτυχής γιατί η σύνταξη των γραμμών αυτών εκπληρώνει χρέος οφειλόμενο προς όλους όσοι ενδιαφέρονται για πρόσωπα, πράγματα και καταστάσεις που σχετίζονται με τη Νίσυρο και γενικότερα με τη Δωδεκάνησο.

¹ Στο πτυχίο του της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, καθώς και στην άδεια άσκησης του ιατρικού επαγγέλματος μνημονεύεται ως Παντολέων. Σε άλλα σχετιζόμενα με αυτόν ιδιωτικά έγγραφα αναφέρεται ως Πανταλέων.

² Η έρευνα αυτή βασίζεται όχι μόνο στις πηγές που αναφέρονται στις υποσημειώσεις που ακολουθούν, αλλά και σε διασταυρωμένες μαρτυρίες και αναμνήσεις συγχωριανών του Π. Παντελίδη, όπως των: Ιακώβου Σύμπλη, Αντώνη Μ. Αντάπαση, Μιχαήλ Α. Αντάπαση, Ειρήνης Ν. Πατούρη, Αγαμ. Παπαδόπουλου, Μιχ. Βλαχάκη, Ν. Πρωτόπαπα, Δημ. Ζαχαριάδη, Μαρίας Κ. Παντελίδη, Γεωργίου Καλυμνίου, Βελισσαρίου Καρβαΐνη, Γ. Διακομιχάλη, Γαβριήλ Σακελλαρίδη, Ιωαν. Σεβδαλή, Ιάσωνος Παντελίδη, Σοφίας Μαύρου, Μαρίκας Φούγιαξη, Παντελή Κόκκινου, Ιωάννου Πατούρη και Ανδρέα Παντελίδη.

1. Καταγωγή

Ο Παντολέων Παντελίδης, γόνος πτωχής και πολυμελούς οικογένειας, είδε το φως της ζωής την 15 Μαρτίου 1860 στον Εμπορείο της οθωμανοκρατούμενης Νισύρου. Οι γονείς του Αναστάσιος και Μαρία, το γένος Ξανθού, υπήρξαν ακαταπόνητοι «*εις τήν έμπορίαν και τάς έν υπαίθρῳ έργασίας*». Ο πατέρας του προερχόταν από ποντιακή οικογένεια που μετοίκησε στο Καστελλόριζο. Κατά τα πρώτα χρόνια της επαγγελματικής ζωής του ασχολήθηκε με το πλανόδιο εμπόριο. Η επαγγελματική αυτή ενασχόλησή του τον έφερε στη Νίσυρο, όπου γνώρισε και παντρεύτηκε τη Μαρία Ξανθού, «*νέαν τήν ὄψιν ὠραιοτάτην*». Εγκαταστάθηκε από τότε στον Εμπορείο, χωριό της συζύγου του, άνοιξε εμπορικό κατάστημα και έδωσε έντονα σημεία παρουσίας στην κοινωνική του ζωή. Εκλέχθηκε Δήμαρχος, Γραμματέας του Δήμου και Πρόεδρος της Λιμενικής Επιτροπής Πάλων. Από τους πρώτους χρόνους της εγκατάστασής του στη Νίσυρο τον απασχόλησε η κατασκευή ενός, στοιχειώδους έστω, λιμανιού στους Πάλους, όπως προκύπτει από έγγραφο του Δήμου Εμπορείου και ειδικότερα από το πρακτικό της 20 Νοεμβρίου 1858, όπου αναφέρεται η απόφαση των Δημογερόντων, των Προκρίτων και της Λιμενικής Επιτροπής για την επισκευή της βλάβης που το νεοσύστατο λιμάνι είχε υποστεί κατά τη σοβαρή θαλασσοταραχή της 31 Οκτωβρίου 1858.³ Το λιμάνι αυτό υπήρξε, κατά την εποχή της ιστιοφόρου εμπορικής ναυτιλίας, όπως μαρτυρεί ο *Ιάκωβος Ραγκαβής* στο έργο του *Ελληνικά*, ο «*ἤττον ἐπισφαλῆς τῶν τῆς νήσου λιμένων, Πάλαι λεγόμενος*»⁴ και διευκόλυνε ως ένα βαθμό ιδίως την εξαγωγή αγροτικών και κτηνοτροφικών προϊόντων (βελανιδιών, αμυγδάλων, λουπίνων, σύκων και ζώων) από το νησί.

2. Εκπαίδευση

2.1. Έτσι ο Παντολέων Παντελίδης έλαβε τη στοιχειώδη εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο Εμπορείου, όπου διακρίθηκε μεταξύ των συμμαθητών του. Ο Δάσκαλος συνέστησε με έντονο τρόπο στον πατέρα του ότι το παιδί αυτό, «*έχον τήν σφραγίδα τῆς θείας δωρεᾶς*», έπρεπε να συνεχίσει τις σπουδές του. Παρά τις αρχικές επιφυλάξεις του, οφειλόμενες στις οικονομικές δυσκολίες της πολυμελούς οικογένειάς του, ο πατέρας του

³ Βλ. το σχετικό πρακτικό παρατιθέμενο ως παράρτημα Ι μετά το τέλος της μελέτης αυτής, καθώς και *Ι. Καζαβή*, *Ιστορία της Νήσου Νισύρου*, Νέα Υόρκη 1966 σελ. 47 *Μιλτ. Λογοθέτη*, *Οι πρώτες προσπάθειες για την κατασκευή του λιμανιού της Νισύρου κατά τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας*, *Νισυριακά* 7 (1981) σελ. 183, 186.

⁴ Βλ. επίσης *Α. Γιαννίδη*, *Μετάφραση από τα γερμανικά των ταξιδιωτικών εντυπώσεων από τη Νίσυρο του L. Ross-Inselneisen* (έκδ. 1913), *Νισυριακά* 10 (1987) σελ. 117, όπου αναφέρεται: «*κάτω απ' αυτό σ'τους Πάλους υπάρχει το καλύτερο ή μάλλον το λιγότερο κακό αγκυροβόλιο του νησιού*».

έλαβε την απόφαση να τον εγγράψει στο Πυθαγόρειο Γυμνάσιο της Σάμου, ένα ονομαστό τότε σχολείο του Ελληνισμού. Αποφοίτησε από το σχολείο αυτό με λαμπρές επιδόσεις, γεγονός που υπαγόρευσε στον πατέρα του να ικανοποιήσει τη φιλοδοξία του υιού του και να τον εγγράψει στην Ιατρική Σχολή του «*Ἀθήνησιν Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου*» (και από το 1932 «*Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*»).

2.2. Κατά τη διάρκεια των πανεπιστημιακών σπουδών του υποχρεώθηκε ανά διαστήματα να εργαστεί. Μολοντούτο η αποπεράτωσή τους καθυστέρησε ελάχιστα. Την ενάτη Δεκεμβρίου 1883, «*σπουδάσαντα μὲν περὶ τὴν ἰατρικὴν τὴν δὲ πρὸς τὰ ἰατρικὰ μαθήματα ἐπίδοσιν ἐν τῇ γενομένῃ ἀκριβεῖ δοκιμασίᾳ λίαν καλῶς ἐπιδειξάμενον ἀπὸ δόγματος ὁμοθύμου τῆς τῶν ἰατρῶν Σχολῆς, εἰς τοὺς διδάκτορας (= πτυχιούχους με τη σύγχρονη ορολογία) τῆς Ἰατρικῆς Χειρουργικῆς καὶ Μαιευτικῆς ἢ ἔθος ἐνέκρινε καὶ πάσας αὐτῶ τὰς προνομίας τὰς τῷ διδακτορικῷ ἀξιώματι παρομαρτούσας προσένειμε*»⁵.

2.3. Μετά το πέρας των σπουδών του, ο Παντελίδης μετέβη στην Αίγυπτο (Κάιρο) όπου και ειδικεύθηκε στη χειρουργική και μαιευτική στο εκεί Γαλλικό Νοσοκομείο. Επανήλθε, ύστερα από τρία και πλέον χρόνια, στη γενέτειρα και άρχισε ν' ασκεί γενική ιατρική.

3. Επαγγελματικός προσανατολισμός

3.1. Κατά το 1889 ανακάλυψε στο ανατολικό άκρον της παραλίας των Πάλων ερείπια αρχαίων θερμοπηγών. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του ρωσο-λιθουανού φιλέλληνα Καρόλου Φλέγελ,⁶ «*Προσηλώθη ... ἀμέσως ἢ προσοχὴ πολλῶν, ἰδίως δὲ τοῦ δήμου Ἐμπορείου εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην καὶ ἐλήφθη σοβαρώτερον ὑπόψιν, ὅτι καὶ ἐνταῦθα εἰς ἀπόστασιν πολλῶν μέτρων ἀπὸ τῆς ἐν τῷ ἄντρῳ θερμῆς πηγῆς μέχρι τῆς παραλίας ἀναβρῦουσιν ἄφθονα θερμὰ ἰαματικά ὕδατα, λίαν κατάλληλα εἰς θεραπείαν πολλῶν ἀσθενειῶν καὶ προκαλοῦντα τὴν ἀνεγερσιν ἀξιοπρεπῶν κτιρίων πρὸς ἐκμετάλλευσιν τοῦ θείου δώρου. Ὁ δῆμος δὲ, ὑποστὰς πρὸ ὀλίγου μεγάλα ἔξοδα ἔνεκα λιμενικῶν ἐν Πάλοις ἐργασιῶν καὶ ἀνεγέρσεως τοῦ ἐν Ἐμπορείῳ κτιρίου τῆς δη-*

⁵ Βλ. σχετικὰ φωτοαντίγραφο τοῦ πτυχίου τοῦ παρατιθέμενο μετὰ το τέλος τῆς μελέτης ως παράρτημα II σ' αὐτή.

⁶ Βλ. τὴ μελέτη τοῦ «*Μικρασιατὰ Λουτρὰ ἢ Νίσυρος καὶ αἱ Θέρμαι τῆς*», ἔκδοση τρίτη (επιμέλεια Α. Αντάπαση) 2007 σελ. 50. Τον ἀνιδιοτελή αὐτὸν φιλέλληνα – γιὰ τον ὁποῖο βλ. ἐιδικότερα σημεῖωμά μου στὴν τρίτη ἔκδοση τῆς ἐν λόγῳ μελέτης – ὁ Παντελίδης, ἀκολουθώντας προσφιλή συνήθειά του, φιλοξένησε ἐπὶ μία εβδομάδα τον Ιούλιο τοῦ 1896. Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Φλέγελ ἀναφέρει στὴ σελίδα 49 τῆς μελέτης, τότε «*συνέλαβον τὴν ἰδέαν νὰ συγγράψω τὴν σύντομον πραγματείαν ταύτην περὶ τῆς πλέον ἀξιοπεριέργου νήσου καὶ τῶν ἀρίστων αὐτῆς Θερμοπηγῶν*».

μοτικῆς Σχολῆς, δὲν ἠδυνήθη ἀμέσως νὰ προβῆ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν νέου μεγάλου ἔργου ἂν καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυπληθεῖς καὶ φιλοπάτριδες Ἐμπορειάται ἀρκετὰς συνέλεξαν ὑπὲρ αὐτοῦ συνδρομάς. Καὶ οὕτω ἐγένετο, ὅτι ἐνταῦθα ἀνεπλήρωσε τὴν προσωρινὴν ἀμηχανίαν τοῦ δήμου εἰς δημότης ἐνεργητικώτατος, ὁ ἰατρός κ. Πανταλέων Παντελίδης, ἀμέσως μὲν ὠφελῶν ἑαυτόν, ἐμμέσως δὲ καὶ τὸν δῆμον καὶ τὴν νῆσον».

Το γεγονός της ανακάλυψης ανακοίνωσε ο Παντελίδης με σύντομη μελέτη του «Περὶ τῶν Ἀρχαίων Θειούχων Θερωῶν ἐν Νισύρῳ τοῦ Ἀρχιπελάγους» που δημοσιεύτηκε στο εκδιδόμενο στην Αθήνα ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή «Bulletin de Correspondance Hellénique» [τομ. 15 (Δεκέμβριος 1891) σελ. 488-490]⁷. Σχετικὰ γράφει στὴ μελέτη του αὐτή: «Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον μηνοειδοῦς παραλίας ἀμμώδους ἀμφιθεατρικῆς, εὖρον, ὑπὸ μὲν Στράβωνος περὶ ὑπάρξεως θερμῶν ἐν Νισύρῳ καθοδηγηθεῖς, ὑπὸ δὲ τῆς παραδόσεως περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος μέρος, τὰς ἀρχαίας θέρμας, αἵτινες ὡς ἐκ τοῦ μεγαλοπρεποῦς τῶν στοῶν καὶ τῆς μεγάλης τούτων ἐκτάσεως, φαίνεται, ὅτι ἦσαν περιφημοὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ Στράβων ἐν τῷ β' βιβλίῳ σελ. 687 περὶ Νισύρου λέγει: «Ἐχει δὲ καὶ πόλιν ὁμώνυμον καὶ λιμένα καὶ θερμὰ καὶ Ποσειδῶνος ἱερόν». Καὶ θερμὰ μὲν εἶναι αὐτὰ βεβαίως περὶ ὧν ὁ λόγος, διότι καὶ ἀλλαχοῦ τῆς νήσου εὐρίσκει τις μεταλλικὰ θερμὰ ὕδατα σκάπτων ὀλίγον πλησίον τῆς θαλάσσης, εἰς ἓν δὲ μέρος πρὸ ἐτῶν ἐκτίσθησαν καὶ δωμάτια καὶ λουτήρες, οὐδαμοῦ ὅμως ἀλλαχοῦ εὐρίσκονται σημεῖα οἰκοδομῶν ἀρχαίων. Τὸ δὲ ἱερόν τοῦ Ποσειδῶνος νομίζω, ὅτι εὖρον καὶ τοῦτο πλησίον τῶν θερμῶν ἀκριβῶς δηλ. ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν κλίσεως τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ ἀμφιθεάτρου, ὅπου ἀνασκάψας εὖρον πλαίσια κτλ. ὅπου δὲ σήμερον ὑπάρχει ναῖδιον χριστιανικόν, καὶ τοῦτο ἀπόδειξις, ὅτι ἀρχαιότης κρύπτεται ἐκεῖ, διότι ἐσυνειθίζον καὶ συνειθίζουσιν οἱ χριστιανοί, ἵνα ἐγείρωσιν ναοὺς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων κτιρίων. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος θ' ἀσχοληθῶμεν ἰδιαιτέρως, ἐπανέλθωμεν δὲ εἰς τὸ θέμα ἡμῶν. Ἐν ναυτικῷ τινι χάρτη τοῦ Μεσαίωνα τὸ ἀκρωτήριον τῶν ἐν λόγῳ λουτρῶν φέρει τὴν ὀνομασίαν κάβο λουτρῶν, ὁ δὲ λαὸς ἡμῶν τὸ μέρος τοῦτο καὶ ἰδίως τὸ μέρος τῆς στοᾶς μετὰ τοῦ ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντος

⁷ Αναδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν *Ἰάκωβο Καζαβή* στὸ Νίσυρος 3 (1955) σελ. 3-4, καθὼς καὶ στα ἀρθρα που δημοσίευσε ὑπὸ τὸ γενικὸ τίτλο «Νισύρικα» στὴν *Αυγή* τῆς Δωδεκανήσου (15 Νοεμβρίου 1939 – 1 Μαΐου 1940). Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ μελέτη αὐτὴ in fine (βλ. παρακ. παράρτημα III), ὁ Παντελίδης ἦταν ἀρχαιόφιλος καὶ ἔκανε δημοσιεύσεις σε πολιτικὲς ἐφημερίδες γιὰ τὶς ἀρχαιότητες τῆς Νισύρου. Δὲν κατόρθωσα νὰ ἀνεύρω καμία ἀπὸ τὶς δημοσιεύσεις αὐτές.

ὕδατος ὠνόμαζε καὶ ὀνομάζει θερμὴ, κατόπιν δὲ κτίσεως ναϊδίου τῆς Παναγίας ἐντὸς τῆς στοᾶς εἰς μίαν πλευρὰν αὐτῆς καὶ Παναγία ἢ Θερμιανή· πολλοὶ μάλιστα τῶν κατοίκων τῆς νήσου ἡμῶν καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη ἐξηγοῦν τὸ Θερμιανή, ὅτι ἡ Παναγία θεραπεύει τὴν θερμὴν ἢ τὸν ἐλώδη πυρετόν, ἄλλοι πάλιν, οἱ καὶ δικαιότερα νομίζοντες, ὅτι θεραπεύει τοὺς ρευματισμοὺς τὸ ἐν τῇ στοᾷ ὕδωρ, ὅπερ καὶ ἀγίασμα ἀποκαλοῦν, οὐδαμῶς δὲ παράδοξος ἢ ἐκ τοῦ ἀγιάσματος ἀποκληθέντος ὕδατος ὠφέλεια, εἴτε ἀναμειγμένου μετὰ τοῦ ἐν τῷ ἰδίῳ χώρῳ εὐρισκομένου θειοῦχου ὕδατος. Ἡ κυρίως στοὰ τῶν ὑδάτων φαίνεται ἐκτισμένη καὶ ἐφηρμοσμένη ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὅθεν ἐκβλύζουσι τὸ τε ψυχρὸν πότιμον ὕδωρ καὶ τὸ μεταλλικὸν θερμόν. Ὁ βράχος πυραμιδοειδῆς τὸ σχῆμα ἐκ σιδηρολίθου τὴν μὲν κορυφὴν ἐν τῇ γῇ ἐμπεπαρμένην ἔχων τὴν δὲ βᾶσιν ἐλευθέραν ἐφ' ἧς καὶ ἐφήρμοσται ἡ στοὰ, ἔχει μῆκος 12 περίπου μέτρων· καὶ ἐκ μὲν τῆς κορυφῆς ἐκ ῥυγμῆς προχωροῦσης 2-3 μέτρα ἐν τῇ γῇ ἀφανῶς ἐκβλύζει τὸ ψυχρὸν ὕδωρ λαμπρότατον πρὸς πόσιν, ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ βράχου ἐκβλύζει ἐκ τοῦ ἐπιπέδου τῆς γῆς τὸ θερμόν ὕδωρ χωριζόμενον ἀπὸ τοῦ ψυχροῦ ὕδατος δι' ἐγκαρσίου ἀρχαίου τείχους, ὅπερ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὔρον. Τὸ μεταλλικὸν θερμόν ὕδωρ ἐκβλύζει ἐκ τῆς γωνίας λουτήρος, ὅστις φαίνεται, ὅτι εἶναι μονόλιθος γεγλυμμένος· πέραν τούτου δὲν ἀνέσκαψα, ἵνα εὔρω καὶ δεύτερον, διότι ἡ περαιτέρω ἀνασκαφὴ ἀπόκειται τῇ Κοινοῦτητι, ἣτις ἀνέλαβεν ἤδη τὸ ἔργον, ὅπως περατώσῃ αὐτό, ὅτε μεταδώσω τὰ θετικὰ τῶν ἐν λόγῳ θερμῶν. Ὁ ἐν λόγῳ βράχος ὡς ἐκ τοῦ σχήματός του εἶναι κάτι σπάνιον ἐν τῇ φύσει, ἢ δὲ συνύπαρξις θερμοῦ μεταλλικοῦ καὶ ψυχροῦ ἀρίστου ποτίμου ὕδατος ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ τῷ περιοριζομένῳ ὑπὸ τοῦ μονοβράχου εἶναι συνδυασμὸς τερπνότητος, ὑπὸ ἔποψιν δὲ θεραπευτικὴν ὠφελιμότητος...»⁸.

3.2. Παρά τις αντιρρήσεις του πατέρα του, ὁ Παντελίδης ἀγόρασε κατὰ τὸ 1892 τὴν ἀναγκαίαν ερημικὴν παραλία ἀπὸ τοῦ Δήμο Εμπορευοῦ ἀντὶ συμβολικοῦ⁹ τιμήματος, καθὼς καὶ ὀρισμένα ἄλλα ἀκίνητα. Για τὶς ἀγορὰς αὐτὲς καὶ γενικότερα γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ ἔργου εἶχε τὴ συνδρομὴν συ-

⁸ Βλ. τὸ πλήρες κείμενο τῆς μελέτης, τὸ ὁποῖο παρατίθεται ὡς παράρτημα III μετὰ τὸ τέλος τοῦ παρόντος. Αἰσιοσημείωτο εἶναι ὅτι καὶ ὁ *Ἰάκωβος Ραγκαβῆς* στὸ ἔργο του *Ἑλληνικά*, ἀναφέρει: «Ἐν ἀποστάσει δὲ 1/2 ὥρας ἀπὸ τῆς πόλεως κατ' ἀνατολὰς ἐπὶ τῆς προσαρκτικῆς ἀκτῆς εἰσὶ τὰ ὑπὸ τοῦ *Στράβωνος* ἀναφερόμενα λουτρά». Βλ. περαιτέρω *Πανλ. Ὁδ. Σακελλαρίδη*, *Τὸ ηφραίστειο τῆς Νισύρου. Θειοχώματα – Ἰαματικὲς Πηγές, Ἐλεῦθ. Δωδεκάνησα 1945 τευχ. 3 σελ. 20-25.*

⁹ Ὅπως βεβαιώνει ὁ *Γιώργης Μ. Σακελλαρίδης* σὲ δακτυλογραφημένη ομιλία ποὺ ἔκανε τὴν 28 Αὐγούστου 1988 στοὺς Καλύμνιους ἐκδρομεῖς ποὺ ἐπέβαιναν στὸ πλοῖο «*Νῆσος Κάλυμνος*» κατὰ τὸν πλοῦν αὐτοῦ πρὸς Νίσυρο.

μπατριωτών του εγκατεστημένων στην Κωνσταντινούπολη¹⁰. Απέστειλε τα ιαματικά νερά των θερμών αυτών, των οποίων η θερμοκρασία κυμαινόταν μεταξύ 28 και 45 βαθμών Κελσίου, στον *Αναστάσιο Χρηστομάνο*, καθηγητή της χημείας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, προς ανάλυση. Ο καθηγητής διαπίστωσε ότι τα εν λόγω ιαματικά νερά είχαν πρωτεύοντα μεν συστατικά το θειϊκό νάτριο, θειϊκό κάλιο, υδρόθειο, οξειδίο σιδήρου και θειϊκό μαγνήσιο, δευτερεύοντα δε το χλωριούχο νάτριο, χλωριούχο κάλιο, χλωριούχο μαγνήσιο, χλωριούχο ασβέστιο, θειϊκό ασβέστιο, ανθρακικό ασβέστιο, ανθρακικό μαγνήσιο και άργιλο. Λαμβάνοντας υπόψη τη σύνθεσή τους αυτή, ο καθηγητής τα προσομοίωσε με τις θερμοπηγές του Karlsbad, Kissingen και Uriage¹¹.

Κατόπιν αυτού ο Παντελίδης έστρεψε την προσοχή του στην οικοδόμηση. Πρώτα κατασκεύασε μικρά κτίσματα με λουτήρες, τα οποία διαφήμιζε υπό το διακριτικό τίτλο «ΙΠΠΟΚΡΑΤΕΙΟΙ ΘΕΡΜΟΠΗΓΑΙ ΠΑΛΩΝ ΝΙΣΥΡΟΥ». Τα πρώτα επιβλητικά κτίρια άρχισαν να κατασκευάζονται λίγο μετά την έναρξη του έτους 1894. Κατά το θέρους του ίδιου έτους παραδόθηκε προς χρήση το ισόγειο του ανατολικού κτιρίου. Το 1895 ολοκληρώθηκε ο πρώτος όροφος του ανατολικού και το ισόγειο του δυτικού κτιρίου. Το φθινόπωρο του 1897 περατώθηκε η οικοδόμηση του πρώτου ορόφου του δυτικού κτιρίου σύμφωνα με τα σχέδια του κερκυραίου αρχιτέκτονα Αλεξάνδρου Ανδρέου. Επακολούθησε το 1898 η ανέγερση, στο εμπρόσθιο μέρος του ανατολικού κτιρίου, τρίτης διόροφης οικοδομής, της οποίας ο πρώτος όροφος συνδεόταν με το ανατολικό κτίριο. Προς την πλευρά του αιγιαλού κατασκευάστηκε προκυμαία για την πρόσδεση των λέμβων και άλλων πλοιαρίων.¹²

Οι βελτιώσεις και προσθήκες στο υδροθεραπευτήριο συνεχίστηκαν έως το 1910, έτος κατά το οποίο ολοκληρώθηκε το έργο σύμφωνα με τις αρχιτεκτονικές προδιαγραφές. Το όλο κτιριακό συγκρότημα περιλάμβανε περί τα εκατό δωμάτια και σημαντικούς κοινόχρηστους χώρους.¹³

3.3. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο Δήμος Μανδρακίου είχε ήδη κτίσει «έν τῇ θέσει Σκόποις κατὰ τὸ 1884 δωμάτια τινὰ κατώγεια ἄνευ ἐπίπλων καὶ στρωμνῶν καὶ λουτηρᾶς τινὰς, εἰς τοὺς ὁποίους προσερχόμενοι πολλοί ...

¹⁰ Βλ. *Α. Μαΐλη*, *Ιαματικά Λουτρά*, Εφ. Καθημερινή, Επτά Ημέρες, Νίσυρος το Νησί του Πολυβώτη, 22 Ιουλίου 2001 σελ. 21. Επίσης ο *Κ. Φλέγελ*, ο. παρ.π., σελ. 50 αναφέρει ότι οι «πολυπληθεῖς καὶ φιλοπάτριδες Ἐμπορευτὰι ἀρκετὰς συνέλεξαν ὑπὲρ αὐτοῦ (=του ἔργου) συνδρομὰς».

¹¹ Βλ. σχετικά την προαναφερόμενη μελέτη του *Κ. Φλέγελ*, σελ. 52

¹² *Ibid.*

¹³ Βλ. φωτογραφίες του κτιριακού συγκροτήματος των λουτρών στο παράρτημα IV μετά το τέλος της μελέτης.

ἐποίουν λουτρά» ... «ἀλλ' ἐπειδὴ μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἐτῶν ἡ ἰαμα-
τικὴ αὐτῶν φήμη ἤρξατο νὰ διαδίδεται <...> ἀνήγειραν κατὰ τὸ 1894 καὶ
ἕτερα <...> δωμάτια μετ' ἐπίπλων καὶ στρωμνῶν καὶ λουτήρας <...> καὶ
αἴθουσαν ὑποδοχῆς μεθ' <...> ἐστιατορίου ...». ¹⁴

3.4. Επίσης ο Παντελίδης άρχισε το 1892, έτος κατά το οποίο η ενα-
σχόλησή του με την υδροθεραπεία έγινε πιο έντονη, την προσπάθεια για
την απόκτηση από την Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινού-
πολης άδειας άσκησης της ιατρικής και της χειρουργικής. Την άδεια αυ-
τή απέκτησε την 30 Μαΐου 1894. Η έκδοσή της έγινε ύστερα από έλεγχο
των τίτλων σπουδών του, επέτρεψε δε σ' αυτόν ν' ασκεί την ιατρική σε όλη
την επικράτεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. ¹⁵

4. Οικογενειακή κατάσταση

4.1. Κατά τη διαμονή του στην Κωνσταντινούπολη ο Παντελίδης γνώρι-
σε τη Θεοφανώ (Φανή), θυγατέρα του Παντελή Κοκκίνου (De Rosso), ιτα-
λού την καταγωγή και χριστιανού καθολικού, και της Αικατερίνης Ζαφει-
ροπούλου, χριστιανής ορθόδοξης, γεννημένης στον Εμπορείο της Νισύ-
ρου. Η Φανή ήταν ωραία και καλλιεργημένη γυναίκα. Είχε αποφοιτήσει α-
πό τη Γαλλική Σχολή Saint Joseph της Κωνσταντινούπολης και ακολου-
θήσει το καθολικό δόγμα. Μεταξύ των δυο νέων αναπτύχθηκε, όπως ανα-
φέρει ο αείμνηστος Δάσκαλος Νικειών Ιωάννης Γιαννάκης σε χειρόγραφο
του - που μου χρησιδάνεισε ο Πρόεδρος της Εταιρίας Νισυριακών Μελε-
τών και Υποναύαρχος Λ.Σ. ε.α. Κων/τίνος Χαρτοφύλης-, αμοιβαίο αίσθημα
αγάπης που κατέληξε λίγο αργότερα σε γάμο.

4.2. Καρπός του γάμου αυτού ήταν έξι παιδιά, τα οποία ανατράφηκαν
σύμφωνα με το ανατολικό ορθόδοξο δόγμα. Η Αθηνά παντρεύτηκε το δι-
κηγόρο Τραμπαδώρο και έζησε στην Αθήνα. Ο Αναστάσιος δεν ολοκλήρω-
σε τις ιατρικές σπουδές του. Λάτρης της τρυφηλής ζωής, εγκαταστάθηκε
στην Αθήνα, όπου και τέλεσε γάμο, δεν απέκτησε όμως παιδιά. Ο Κρίτων
άρχισε σπουδές μηχανικού στο Πολυτεχνείο των Βρυξελλών, αλλά δεν τις
αποπεράτωσε. Εγκαταστάθηκε στους Πάλους, παντρεύτηκε την Ειρήνη
Ζερμπίνη και απέκτησε πέντε παιδιά. Η Ελλάς παντρεύτηκε τον ιατρό Μι-
χαήλ Τσατσαρώνη, νισυριακής καταγωγής, απέκτησε δυο παιδιά και έζησε

¹⁴ Βλ. Γ. Παπαδόπουλο, Γενική, Γεωγραφική και Ιστορική Περιγραφή της Νήσου Νισύρου
μετά των περίξ μικρών νήσων και αι Θερμοπηγαί αυτής (1909) σελ. 75, και ειδικότερα για τα
δημοτικά λουτρά Μανδρακίου Λ. Κοντοβερό, Περί των ιαματικών πηγών του Μανδρακίου
Νισύρου, Γνωμαγόρας, τευχ. 60· Γ. Παρθενιάδη, Ιστορία των Λουτρών του Μανδρακίου Νι-
σύρου, Νισυριακά Χρονικά 1958 τευχ. 21 σελ. 24.

¹⁵ Βλ. το παρατιθέμενο στο τέλος της μελέτης, ως παράρτημα V σ' αυτή, φωτοαντίγραφο
της εν λόγω άδειας, συνταγμένης στη γαλλική.

στη Ρόδο. Η Αγγελική παντρεύτηκε τον Πέτρο Ζησιμάτο, ναυτικό, και έζησε επίσης στη Ρόδο. Ο Ιάσων εγκαταστάθηκε στην Αθήνα όπου και παντρεύτηκε. Αργότερα μετανάστευσε στην Αυστραλία. Από το γάμο του απέκτησε τρία κορίτσια. Αποβίωσε πρόσφατα, πλήρης ημερών.

5. Λειτουργία των λουτρών

5.1. Η λειτουργία των λουτρών έγινε σταδιακά. Όπως σημειώθηκε, αρχικά οι ασθενείς έκαναν χρήση μικρών κτισμάτων, όπου υπήρχαν λουτήρες. Η συστηματική όμως λειτουργία τους άρχισε το 1895 υπό το διακριτικό τίτλο «ΘΕΙΟΥΧΟΙ ΑΛΚΑΛΙΚΑΙ ΚΑΙ ΣΙΔΗΡΟΥΧΟΙ ΘΕΡΜΟΠΗΓΑΙ Ο ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ» ή, κατ' άλλη πιο συνοπτική διατύπωση, «ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΟΝ Ο ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ». Είχε πεντάμηνη (Μάϊος-Σεπτέμβριος) διάρκεια κατ' έτος. Ο Παντελίδης είχε τη διεύθυνση της επιχείρησης και την ευθύνη της νοσηλείας των ασθενών. Οι επισκεπτόμενοι τα λουτρά προς θεραπεία προέρχονταν από την Ελλάδα, την Εσπερία, την Τουρκία, την Αίγυπτο και άλλες χώρες. Παρότι μιλούσαν διαφορετικές γλώσσες, ο Παντελίδης δεν αντιμετώπισε δυσκολίες, διότι ήταν πολύγλωσσος. Έγραφε και μιλούσε πολύ καλά, εκτός της ελληνικής, τη γαλλική, ιταλική, τουρκική και αραβική γλώσσα.

5.2. Η ωραία παραλία των Πάλων, δροσιζόμενη διαρκώς από τον ζέφυρο, προσφερόταν για ανάπαυση και υδροθεραπεία. Από τις πηγές της ανατολικής πλευράς της ανέβλυζε νερό διαυγές ή αναμιγμένο με ιλύν, θερμοκρασίας από 30 έως 48 βαθμών Κελσίου, πλούσιο σε χημικά συστατικά που το καθιστούσαν – κατά τον Παντελίδη –¹⁶ καταλληλότετο για τη θεραπεία των ρευματισμών, της αρθρίτιδας, των δυσκαμψιών και αγκυλώσεων των μελών, των εμφράξεων της μήτρας, των δυσμηνορροιών και της ανυπαρξίας εμμήνων, των λευκορροιών και των στείρωσεων, των χρόνιων κατάρρων του φάρυγγα, του λάρυγγα και των βρόγχων, του στομάχου και εντέρων, της κύστης, των νευρώσεων και νευραλγιών, των νοσημάτων του νωτιαίου μυελού, της νευρασθένειας, των δερματικών νοσημάτων του εκζέματος, ψωρίασης, κνήφης και της σύφιλης, των συνεπειών του διαβήτη, της λευκαϊματουρίας, ψαμμίαςσης και κωλικών των νεφρών, χολολίθων και κωλικών του ήπατος, της συμφόρησης και της μορφινομανίας. Τη διαμονή καθιστούσαν ακόμη πιο ευχάριστη τα καθαρά, ευάερα, ευήλια, προθαλάσσια και μη, δωμάτια. Τα δωμάτια ήταν για ένα μόνο άτομο ή για οικογένειες και διακρίνονταν σε τρεις τάξεις. Τα πρώτης τάξης ήταν υψηλά και αριστοκρατικά, με έπιπλα και στρωμένες και λουτήρες ειδικούς για κάθε άτομο, περιλάμβαναν δε τροφή και λουτρό. Τα δεύτερης τάξης κάλυπταν τροφή και λουτρό. Τα τρίτης τάξης ε-

¹⁶ Βλ. το σημείωμά του με το οποίο προλόγισε την 2^η έκδοση του βιβλίου του Κ. Φλέγκελ, Η Νίσυρος και αι Θέρμαι αυτής, η οποία έγινε το 1901 στην Κωνσταντινούπολη.

ξασφάλιζαν μόνο λουτρό. Οι κάτοχοι δωματίων τρίτης τάξης κάλυπταν τις ανάγκες διατροφής τους από το παντοπωλείο, κρεοπωλείο, ιχθυοπωλείο, ζαχαροπλασείο και εστιατόριο που λειτουργούσαν στο συγκρότημα του υδροθεραπευτηρίου. Οι οικογένειες συνήπταν ιδιαίτερες συμφωνίες ως προς τις τιμές. Οι ιατρικές επισκέψεις, ο ηλεκτρισμός, τα θερμά και ψυχρά λουτρά, η πόση μεταλλικού νερού δεν επιβαρύνονταν ιδιαίτερω. Οι ασθενείς που ήταν αποδεδειγμένα πτωχοί, απαλλάσσονταν από κάθε χρηματική επιβάρυνση.¹⁷

5.3. Οι διαμένοντες στο υδροθεραπευτήριο μπορούσαν να περνούν ευχάριστα το χρόνο τους σε «*αίθουσας πολυτελεστάτας ἐπὶ φλοίσβῳ θαλάσσης*», στο υαλόφρακτο καφενείο και σφαιριστήριο ή στη βιβλιοθήκη του συγκροτήματος, διαβάζοντας ελληνικές, γαλλικές και τουρκικές εφημερίδες και περιοδικά ή βιβλία, απολαύοντας τη μουσική γνωστών τότε καλλιτεχνών, παρακολουθώντας θεατρικές παραστάσεις, συμμετέχοντας σε εκδρομές ιδίως στο ηφαίστειο ή σε θαλάσσιους περιπάτους και άλλες συναφείς δραστηριότητες.

Η Οθωμανική Κυβέρνηση, λαμβάνοντας υπόψη το έργο αυτό του Παυτολέοντος Παντελίδου, τίμησε αυτόν με το «*παράσημο Μετζιτιέ*».

5.4. Οι προσερχόμενοι προς θεραπεία και αναψυχή αύξαναν συνεχώς. Το γεγονός αυτό συνέβαλε στο να καταπλέουν στους Πάλους σημαντικά για την εποχή ατμόπλοια που εξασφάλιζαν τακτική επικοινωνία ιδίως κατά τους μήνες Μάιο έως και Σεπτέμβριο. Τα πλοία Χατζή Δαούτ, Πανταλέων, Χαμηδιέ εξασφάλιζαν την επικοινωνία με Σμύρνη, Ρόδο και Αλεξάνδρεια. Το πλοίο La Phocéenne εξυπηρετούσε τη γραμμή Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη-Νίσυρος-Ρόδος-Αλεξάνδρεια. Τα πλοία Πανταλέων, Αστήρ και Ταχυδρόμος συνέδεαν τα λουτρά με τον Πειραιά. Τα ελεγχόμενα από εύπορους Έλληνες της Σμύρνης πλοία Σάμος, Ζάτουνα, Ουράνα, Αγγελική κατέπλεαν στους Πάλους εκτελώντας δρομολόγια από τη Σμύρνη και άλλα εμπορικά κέντρα.

Κατά την ιταλική κατοχή υπήρχε τακτική συγκοινωνία με τη Ρόδο και την Κω. Από το τέλος περίπου του πρώτου παγκόσμιου πολέμου τα πλοία της ιταλικής εταιρίας «PUGLIA» που εξυπηρετούσαν τις τακτικές γραμμές Αλεξάνδρειας-Πειραιά-Τεργέστης και Αλεξάνδρειας-Πειραιά-Γένουας άρχισαν να προσεγγίζουν κατά τους θερινούς μήνες και στους Πάλους προκειμένου να εξυπηρετήσουν την πελατεία των λουτρών.

Την επιτυχία του έργου του ο Παντελίδης βάσισε σε μια συστηματική και ευρεία διαφήμιση μέσω καταχωρίσεων στον τύπο, αφισών, φακέλλων, εντύπων αλληλογραφίας και ατομικών ειδοποιήσεων. Η διαφήμιση αφορούσε κυρίως τις ανωτέρω – κατά τον Παντελίδη – θεραπευτικές ιδιότητες των λουτρών, τις εντυπωσιακές εγκαταστάσεις της επιχείρησής του και τις ποιοτικά υψηλές υπηρεσίες της.

¹⁷ Βλ. επίσης Γ. Παπαδόπουλο, ο. παρ., σελ. 76

6. Κοινωνική παρουσία

6.1. Ο Παντελίδης αγαπούσε το διάβασμα - γι' αυτό και είχε δημιουργήσει μια πλούσια βιβλιοθήκη στα Λουτρά - δεν υπήρξε όμως κοσμοκαλόγερος. Ήταν άνθρωπος κοινωνικός, καλλιεργημένος και πολυταξιδεμένος. Προσκαλούσε συχνά σημαντικούς ανθρώπους της ιατρικής και γενικότερα των γραμμάτων, του επιχειρηματικού κόσμου, της Εκκλησίας και της Διοίκησης και τους φιλοξενούσε στα Λουτρά. Κάθε άνοιξη ταξίδευε, με τη σύζυγό του, στην Αθήνα καθώς και στα κυριότερα αστικά κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Εσπερίας κυρίως για λόγους επιχειρηματικούς. Καθένας μπορούσε εύκολα να τον πλησιάσει και να συζητήσει μαζί του. Επιδίδωκε τις συζητήσεις με τους συμπατριώτες του που ήταν συχνά έντονες και πολύωρες. Είχε μάλλον τη γνώμη ότι έτσι συνέβαλλε στην ανύψωση του μορφωτικού τους επιπέδου.

Μπορεί βάσιμα να υποστηρίξει κανείς ότι ο Παντελίδης είχε έντονα σημεία παρουσίας στην κοινωνία του Εμπορείου και γενικότερα της Νισύρου. Ήταν συχνά, ο ίδιος ή η σύζυγός του, παράνυμφος σε γάμους, νόμος σε βαπτίσεις. Συμμετείχε ενεργώς στις επιτόπιες θρησκευτικές εορτές και πανηγύρεις. Έδειχνε ιδιαίτερη αβρότητα προς την όμορφη γυναίκα, γεγονός που έδωσε αφορμή στην ανάπτυξη μειωτικών για το κύρος του φημών, οι οποίες όμως δεν έχουν επιβεβαιωθεί και μάλιστα με τρόπο αυθεντικό.

6.2. Είχε αποφασιστική ανάμιξη στην εκλογή των δημοτικών αρχόντων του Εμπορείου. Η ανάμιξή του αυτή δεν ενείχε ιδιοτέλεια. Ο Παντελίδης δεν δέχθηκε ποτέ να γίνει κοινοτικός ιατρός. Δεν υπέβαλε ποτέ υποψηφιότητα για Δήμαρχος. Για λόγους που εκτίθενται ειδικότερα πιο κάτω, ο Παντελίδης απέφευγε να είναι στο προσκήνιο των εξελίξεων και επιδίωκε να επηρεάζει τα δημοτικά πράγματα μέσω άλλων. Η από μέρους του ενεργός υποστήριξη αυτού ή εκείνου του υποψηφίου δεν είχε κατά τη γνώμη μου ιδεολογική απόχρωση. Κύριο λόγο είχε την εκτίμηση και εμπιστοσύνη που ο Παντελίδης έτρεφε για τον προβαλλόμενο απ' αυτόν υποψήφιο. Αρκετές φορές η εκτίμηση και εμπιστοσύνη αυτή είχε και συναισθηματικό (λόγω φιλίας ή συγγένειας) υπόβαθρο. Ορισμένοι έχουν υποστηρίξει ότι οι προβαλλόμενοι από τον Παντελίδη προς εκλογή ανήκαν στους προοδευτικούς εμπορειάτες, δηλαδή στους εμπορειάτες που προσπαθούσαν να παραμερίσουν εκείνους τους συγχωριανούς τους που συντηρούσαν την ανεξέλεγκτη υποταγή των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων στην απόλυτη εξουσία των εναλλασσόμενων δημοτικών αρχόντων! Οι υποστηρικτές όμως της άποψης αυτής παραμορφώνουν την τότε κοινωνική κατάσταση ενός πολύ μικρού δήμου, του Δήμου Εμπορείου, καθόσον παραθεωρούν, ότι όλοι σχεδόν οι δημότες του ήταν λίγο πολύ στην ίδια θέση, αφού ο καθένας απ' αυτούς στήριζε την επιβίωσή του είτε στον πολύ μικρό και μάλλον άγονο γεωργικό του κλήρο, είτε στην υπερεργασία του στη Νίσυρο ή σε άλλους τόπους.

6.3. Η εν λόγω όμως ανάμιξη του Παντελίδη στα κοινά του Δήμου Εμπορείου προκάλεσε έντονες πικρίες, μικρόψυχες εκδηλώσεις και αλόγιστες αντιδράσεις. Έχω τη γνώμη ότι ο κύριος λόγος των αντιδράσεων αυτών ήταν ο φθόνος που αισθάνθηκαν αρκετοί συμπατριώτες γι' αυτόν και το έργο του. Ήδη από τότε που άρχισε ν' αγοράζει τα πρώτα ακίνητα για την οικοδόμηση του υδροθεραπευτηρίου, άρχισαν και οι πρώτες επικρίσεις, διότι δεν αναγνώρισε δικαίωμα πρωτοπραξίας στο Δήμο, εκμεταλλεύτηκε την προσωρινή αδυναμία του Δήμου να αναλάβει το έργο, αγόρασε απ' αυτόν αντί ευτελούς τιμήματος την αναγκαία παραλιακή έκταση και επέσπευσε την εκτέλεσή του από τον ίδιο. Είναι ευτυχές το γεγονός ότι ο Παντελίδης δεν έτυχε άλλης οικονομικής υποστήριξης από το Δήμο¹⁸ και δεν αναγνώρισε δικαίωμα προτίμησης σ' αυτόν.

Εξάλλου η ίδρυση και προπάντων η μεγάλη ανάπτυξη των Λουτρών του Παντελίδη παρότρυνε οπωσδήποτε τους Δημογέροντες του Μανδρακίου να κατασκευάσουν «*καὶ ἕτερα περικαλλῆ καὶ εὐεκτικά ὑπὸ ὑγιεινῆν καὶ ἐπιστημονικὴν ἄποψιν κτίρια, μὲ εὐρέα καὶ ευήλια δωμάτια, μὲ λουτήρας ἀναπνευστικῶτάτους καὶ ἰδίους δι' ἕκαστον*» και ν' ανεγείρουν «*καὶ μαγειρεία, παντοπωλεῖα, καφενεῖα καὶ λοιπά, ὅσα ἀπαιτεῖ ἐν τοιοῦτον θεραπευτικὸν κατάστημα περικλεῖον θησαυρὸν ὡς πρὸς τὴν ὑγείαν ἀνεκτίμητον*».¹⁹ Παράλληλα όμως εξώθησε μερικές φορές αυτούς και γενικότερα κατοίκους του Δήμου Μανδρακίου σε συμπεριφορές που ξεπέρασαν τα όρια της ευγενικής άμιλλας και έδειξαν φθόνο και αντιπάθεια για τα έργα των άλλων. Δηλωτική μιας τέτοιας συμπεριφοράς είναι ιδίως η επιχειρηματολογία που περιέχεται στην από 2 Ιουνίου 1902 επιστολή των Δημογερόντων του Δήμου Μανδρακίου προς το Γενικό Διοικητή του Αρχιπελάγους σε σχέση με το γεγονός ότι τα πλοία «Πανταλέων» και «Χατζή Δαούτ Φαρκούχ» κατέπλεαν πρώτα στους Πάλους – πρόδηλα διότι εκεί αποβιβάζονταν ή επιβιβάζονταν οι περισσότεροι επιβάτες.²⁰

Πάντως η προσωπική ανάμιξη του Παντελίδη στις δημοτικές εκλογές υπήρξε μερικές φορές ασυμβίβαστη με την προσπάθεια που ο ίδιος έκανε,

¹⁸ Βλ. Α. Μαΐλη, ο. παραπ.

¹⁹ Βλ. Γ. Παπαδόπουλο, ο. παραπ., σελ. 75-76.

²⁰ Βλ. το κείμενο της επιστολής αυτής, παρατιθέμενο ως παράρτημα VI στο τέλος της μελέτης. Την επιστολή αυτή δημοσίευσε για πρώτη φορά ο Μιλτ. Λογοθέτης, ο. παραπ., σελ. 189-190. Εξιδανικεύει πολύ, νομίζω, τα πράγματα ο Κ. Φλέγελ (ο. παραπ., σελ. 54) - με τον οποίο στοιχεί ο Γ. Παπαδόπουλος (ο. παραπ., σελ. 75-76) - γράφοντας «*τοιᾶντα τὰ δύο σπουδαῖα καταστήματα λουτρῶν τῆς Νισύρου, τὸ ἐν Σκόποις κοινοτικὸν καὶ τὸ ἐν Πάλουσις ἰδιόκτητον, ζωηρὰ δὲ ἄμιλλα μεταξύ αὐτῶν ἀναπτύχθεισα ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ δευτέρου, ἀπροσκόπτως προάγει ἀμφότερα εἰς αἰεὶ μείζονα πρόοδον πρὸς μέγιστον τοῦ κοινοῦ ὄφελος κατὰ τε τὰς τοῖς ἐπισκέπταις παρεχομένας εὐκολίας καὶ κατὰ τὰς λίαν συγκαταβατικὰς τιμὰς, πλείστοις δὲ ὅσοις ἀπόροις δωρεὰν παρέχονται θεραπείαι καὶ κατοικία*».

ιδίως συζητώντας με τους συγχωριανούς του, «*ἵνα τὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἀτέραμνον ἐξημεροῦν καὶ πραϋνεῖν*». Και τούτο διότι ο Παντελίδης δεν απέφυγε κατά τις εκλογές αυτές την επίδειξη κοινωνικής και οικονομικής δύναμης και επιρροής. Ορισμένες φορές μάλιστα εκδήλωσε απέναντι στον «αντίπαλο» αισθήματα που παραμόρφωναν την πολύ καλή εικόνα που είχε δημιουργήσει ως ιατρός ιδίως κατά τους πρώτους χρόνους της παρουσίας του στη Νίσυρο. Ο Παντελίδης εξάλλου, όντας επιχειρηματίας επιτυχημένος και φειδωλός στην ξόδεψη χρημάτων, «*χρῆμα πολλὸν χρυσοῦ συνέλεξεν*». Πάντως δεν ήταν λίγοι οι συμπατριώτες τους οποίους νοσήλευσε και δεν αξίωσε απ'αυτούς αμοιβή ή αξίωσε μια συμβολική αμοιβή. Δεν έλειψαν όμως και οι περιπτώσεις ασθενών από τους οποίους αξίωσε αμοιβές υπερβολικές. Δεν μπόρεσα να επιβεβαιώσω με τρόπο αναμφίβολο αν η διακριτική αυτή μεταχείριση είχε λόγο την τυχόν πιο εύρωστη οικονομική κατάσταση του ασθενούς ή την προσχώρησή του στην «αντιπαντελιδική» κατά τις εκλογές μερίδα.

Ορισμένες εξάλλου επιχειρηματικές ενέργειές του προκάλεσαν ως ένα βαθμό δικαιολογημένες αντιδράσεις. Κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκόσμιου πολέμου ο τότε δήμαρχος Μανδρακίου Γ. Καμμιάς, ιατρός, ζήτησε από την Ιταλική Διοίκηση να επιτρέψει την εξαγωγή θειοχώματος στην αντικρινή τουρκική ακτή για να χρησιμοποιηθεί στην αμπελουργία. Ως αντάλλαγμα θα εισήγε ζώα στη Νίσυρο. Ο Παντελίδης, ενεργώντας ως εκπρόσωπος της εταιρίας Παπαδιαμαντοπούλου, έθεσε ζήτημα κυριότητας του μεταλλείου θειοχώματος, προβάλλοντας ότι η Τουρκική Διοίκηση είχε παραχωρήσει στην εταιρία αυτή το δικαίωμα εκμετάλλευσης των θειοχωμάτων της Νισύρου. Η δημοτική Αρχή Μανδρακίου αντέκρουσε αιτιολογημένα τον ισχυρισμό αυτόν. Ωστόσο η Ιταλική Διοίκηση έκρινε ότι το μεταλλείο αυτό ανήκε στο κράτος.²¹

Περαιτέρω ορισμένοι επικρίνουν ακόμη και σήμερα τον Παντελίδη για συμβιβασμό τόσο με τον οθωμανό, όσο και με τον ιταλό κατακτητή, για έλλειψη ευαισθησίας στο ζήτημα της εθνικής αποκατάστασης των Δωδεκανήσων. Και την κριτική αυτή έκαναν (και κάνουν) διότι είχε καλές σχέσεις αρχικά με την Οθωμανική και αργότερα με την Ιταλική Διοίκηση. Φιλοξενούσε αρκετά συχνά σημαντικούς εκπροσώπους της ή επισκεπτόταν αυτούς κατά τη διαμονή του στη Ρόδο ή άλλα αστικά κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ή της Ιταλίας. Αντάλλασσε με αυτούς ευχετήριες κάρτες. Ανάρτησε στην αίθουσα της κοινής τράπεζας του ανατολικού κτιρίου του υδροθεραπευτηρίου την εικόνα του Σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ Χαν Β' και, κατά την ιταλική κατοχή, των ηγετόρων του ιταλικού κράτους. Γενικό-

²¹ Κ. Σακελλαρίδη, Α. Από την Ιστορία της Δημογεροντίας Νισύρου μέχρι τα πρώτα χρόνια της ιταλικής κατοχής. Β. Ο Δήμαρχος Γεώργιος Καμμιάς, *Νισυριακά* 7 (1981) σελ. 300, 315.

τερα, με τη συμπεριφορά του, εξέφραζε την ευαρέσκειά του προς τον κατακτητή.

6.4. Οι επικρίσεις όμως αυτές τον αδικούν πάρα πολύ. Ο Παντελίδης ήταν λάτρης των ελληνικών γραμμάτων. Εκδήλωνε παντοιοτρόπως την εκτίμησή του στο θρησκοπαράδοτο τρόπο ζωής και διασκέδασης που συντηρούσε την εθνική ταυτότητα των κατοίκων. Δεν απαρνήθηκε ποτέ την ορθόδοξη πίστη του. Όπως επισημάνθηκε, όλα τα παιδιά του ανατράφηκαν με βάση το ανατολικό ορθόδοξο δόγμα και έφεραν ονόματα ελληνοπρεπή, ανταποκρινόμενα στις παραδόσεις και τα ιδανικά του ελληνικού ήθους. Το κομψό περίπτερο που είχε κατασκευάσει στη στέγη του ανατολικού κτιρίου, περιείχε βιβλιοθήκη όπου υπήρχαν βιβλία της ελληνικής γραμματείας, αρχαίας και νεότερης, καθώς και «*κειμήλιον, τὸν Ὁδηγὸν τῆς Εὐσεβείας, ἔχον Ἑκατὸν περίπου Ὁμιλίαις εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, πολῦτιμον ἔργον τῆς Α.Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκομενικοῦ Πατριάρχου πρώην Κωνσταντινουπόλεως Ἀνθίμου τοῦ Ζ', δωρηθὲν μετ' αὐτογράφου ἐνδείξεως τῷ κ. Παντελίδῃ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν Ἀντιγόνη παρὰ τῷ γεραρῶ Πατριάρχῃ ἐπισκέψεως αὐτοῦ*»²². Ο Παντελίδης είχε μεριμνήσει για την τέλεση θείας λειτουργίας κατά τις πιο σημαντικές θρησκευτικές εορτές στο παρακείμενο των Λουτρών εκκλησάκι της «Παναγίας Θερμιανής». Μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο επιφόρτισε τον εφημέριο της ενορίας *Παπά Μιχάλη Γ. Σακελλαρίδη*, ο οποίος μιλούσε ρωσικά λόγω της μακράς διαμονής του στην Οδησό, να τελεί θεία λειτουργία και στη ρωσική, καθόσον αρκετοί πελάτες ήταν εύποροι λευκορώσοι που διέμεναν στο Παρίσι.²³

6.5. Αναμφισβήτητα ο Παντελίδης δεν ξεσηκώθηκε κατά της εξουσίας και των υφιστάμενων συνθηκών, δεν υπήρξε επαναστάτης. Αυτό όμως δεν σημαίνει αναγκαίως ότι δεν ήταν καλός πατριώτης. Όπως επισημάνθηκε, ο Παντελίδης δεν ακολούθησε το παράδειγμα πολλών άλλων Νισυρίων και δεν σταδιοδρόμησε ως ιατρός στο Κάιρο, την Αλεξάνδρεια ή την Αθήνα, όπου θα είχε οπωσδήποτε καλλίτερη επιστημονική εξέλιξη, αλλ' επέλεξε να ικανοποιήσει το συναίσθημά του και να επιστρέψει στην άγονη και υποδουλωμένη Νίσυρο που δεν εμφάνιζε τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη των προσωπικών του δυνατοτήτων. Η παλιννόστησή του ενδυνάμωσε οπωσδήποτε τη βούληση αρκετών συγχωριανών του να παραμείνουν ή να παρατείνουν την παραμονή τους στο μικρό νησί του Δωδεκανησιακού Συμπλέγματος. Η ανακάλυψη εξάλλου από τον Παντελίδη των ιαματικών πηγών των Πάλων – αποτέλεσμα καλής γνώσης της αρχαίας

²² Βλ. *Κ. Φλέγελ*, ο.παραπ., σελ. 53-54.

²³ Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει και ο *Γιώργης Μ. Σακελλαρίδης*, πρωτότοκος υιός του εφημερίου, στην προαναφερθείσα ανωτέρω (σημ. 8) ομιλία του.

ελληνικής γραμματείας και της τοπικής παράδοσης – και ο «*ρήξικέλευθος και προσδευτικώτατος*»²⁴ χαρακτήρας του συνέβαλαν στο να ιδρύσει «*έν Πάλοις τὰ πρότυπα ἐν τῇ Ανατολῇ αὐτοῦ λουτρὰ ὁ Ἴπποκράτης*»²⁵ και να εξελιχθεί σε σημαντικό επιχειρηματία του είδους, «*ἀμέσως μὲν ὠφελῶν ἑαυτὸν, ἐμμέσως δὲ καὶ τὸν δῆμον καὶ τὴν νῆσον*».²⁶ Πράγματι πολλοί Νισυριοί εργάστηκαν στην επιχείρησή του. Αρκετοί άλλοι (αγρότες, βοσκοί, ψαράδες) υπήρξαν σημαντικοί προμηθευτές της. Η ανάγκη για τη λήψη άδειας προς λειτουργία της επιχείρησης και η απρόσκοπτη παροχή των υπηρεσιών της υποχρέωσαν τον Παντελίδη, όπως σημειώθηκε, να παραμείνει στο παρασκήνιο των πολιτικών εξελίξεων, να μη ζητήσει ποτέ να εκλεγεί δήμαρχος και να συντηρήσει σχέσεις αβροφροσύνης με τους εκπροσώπους των κατακτητών στη Δωδεκάνησο.

6.6. Οι σχέσεις αυτές του επέτρεψαν να υποβοηθήσει τις προσπάθειες των Νισυρίων και των κατοίκων των άλλων νήσων για τη διατήρηση των από αιώνες απονεμημένων σ'αυτούς προνομίων, καθόσον τα τοπικά όργανα της Οθωμανικής Διοίκησης άρχισαν, ιδίως από το 1908, δηλαδή μετά την εγκαθίδρυση του καθεστώτος των Νεοτούρκων, να επιδιώκουν την κατάργησή τους με την επιβολή νέων φόρων, ιδίως μέσω της εγκατάστασης τελωνείων, με την επέκταση της υποχρεωτικής στρατεύσης στους νέους νησιώτες και με τη χρήση της τουρκικής γλώσσας στα δικαστήρια και γενικότερα σε κάθε έγγραφο.²⁷ Ειδικότερα, μεταξύ των ενεργών Νισυρίων των αρχών του εικοστού αιώνα, είχε γίνει – όπως έχει μεταδοθεί από αρκετούς – ιδιαίτερη συζήτηση για την παρέμβαση του Παντελίδη στο Νομάρχη Ρόδου και την απελευθέρωση του Δημάρχου Μανδρακίου Ι. Φωτιάδη. Ο Δήμαρχος είχε συλληφθεί και μεταφερθεί στην Κω γιατί θεωρήθηκε ο ηθικός αυτουργός της αντίστασης που έκανε ο λαός, όταν τούρκοι στρατιώτες που ήλθαν από την Κω, αποπειράθηκαν να ξεριζώσουν τα καπνά, αφού ο νόμος είχε καταργήσει την ελεύθερη καλλιέργειά τους. Πράγματι όμως την αντίσταση αυτή είχε υποδείξει ο Παντελίδης, διότι τα λιγοστά αυτά καπνά δεν γίνονταν, όπως ισχυρίστηκε, αντικείμενο εμπορίας αλλά χρησιμοποιούνταν από τους φτωχούς κατοίκους για την ικανοποίηση των προσωπικών τους αναγκών. Έτσι εξηγείται γιατί ο Παντελίδης εκλέχθηκε, κατά τη γενική συνέλευση των τριών Δημογεροντιών της Νισύρου που συνήλθε τη 12^η Σεπτεμβρίου 1909 στο Μανδράκι ως πληρεξούσιος της νήσου, προκειμένου να μεταβεί στην Πάτμο και να συσχεφθεί

²⁴ Το χαρακτηρισμό κάνει ο Γ. Παπαδόπουλος στο μνημονευόμενο στη σημ. 13 έργο του, σελ. 76.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Κ. Φλέγελ, ο. παραπ., σελ. 50.

²⁷ Σχετικά με την επιδίωξη της κατάργησης των προνομίων, βλ. Κ. Σακελλαρίδη, Η ιστορία των προνομίων των Νοτίων Σποράδων, Νισυριακά, τομ. 3 (1969) σελ. 142 επ.

με τους πληρεξουσίους των άλλων νήσων για το ζήτημα του φόρου κατ'αποκοπή («μακτού»). Η εκλογή του υπήρξε ομόφωνη, μολονότι διατυπώθηκαν αμφιβολίες ως προς την αποδοχή της, ²⁸ οφειλόμενες – κατά τη γνώμη μου – στο γεγονός ότι ο Παντελίδης απέφευγε, για λόγους που εκτέθηκαν, να είναι στο προσκήνιο των αντιδράσεων. Δεν κατόρθωσα να εξακριβώσω αν ο Παντελίδης αποδέχθηκε την εκλογή του και, σε αρνητική περίπτωση, ποιος τον αντικατέστησε. Περαιτέρω, όπως έχει μεταδοθεί από αρκετούς εκπροσώπους των δυο προηγούμενων γενεών, ο Παντελίδης είχε διαμηνύσει προς εκπροσώπους της Ελληνικής Κυβέρνησης, ότι θα προσερχόταν αρωγός σε ενδεχόμενη ενέργεια της Ελληνικής Πολιτείας για την απελευθέρωση των Δωδεκανήσων. Έτσι, όταν με την έναρξη του 1912 η Ελληνική Κυβέρνηση είχε την ιδέα, ενόψει πληροφοριών ότι η Ιταλία επρόκειτο να κηρύξει πόλεμο κατά της Τουρκίας και να καταλάβει τα Δωδεκάνησα, ν'αποστείλει σώμα ανταρτών από τη Σάμο για την κατάληψη των μικρών ανοχύρωτων νησιών (εκτός από τη Ρόδο και Κω), ο Παντελίδης μερίμνησε για τη φύλαξη του οπλισμού που ελληνικό πολεμικό σκάφος παρέδωσε στη νησίδα Γυαλί και τη διανομή του την κατάλληλη στιγμή. Η ιδέα αυτή δεν έγινε πράξη και ο οπλισμός επιστράφηκε. Ο Παντελίδης κίνησε την υποψία των Τούρκων, κατόρθωσε όμως να την αντικρούσει επιτρέποντας τη διεξαγωγή έρευνας στο υδροθεραπευτήριό του, η οποία κατέρριψε κάθε υποψία σε βάρος του.

7. Φθίνουσα πορεία

7.1. Τη 12η Μαΐου 1912 οι Ιταλοί κατέλαβαν τη Νίσυρο. Οι κάτοικοι τους καλωσόρισαν. Σημαντικό μέρος αυτών έδωσε πίστη στις διαβεβαιώσεις του ιταλού στρατηγού *Giovanni Ameglio*, Κυβερνήτη των Δωδεκανήσων, ότι το μέλλον των νησιών θα ήταν η αυτονομία τους, ένα καθεστώς αντίστοιχο του αυτόνομου πολιτεύματος της Σάμου.²⁹ Αρκετοί όμως από τους κατοίκους της Νίσυρου (μεταξύ αυτών και ο Παντελίδης) αντιμετώπισαν με σκεπτικισμό τις διαβεβαιώσεις του ιταλού στρατηγού, διότι είχαν την πεποίθηση ότι η επέμβαση των Ιταλών στα Δωδεκάνησα ήταν ένας κατακτητικός πόλεμος. Οι Δημογέροντες της εποχής αποφάσισαν ν'αποστείλουν αντιπρόσωπο στη Συνέλευση των πληρεξουσίων των νησιών του Δωδεκανησιακού Συμπλέγματος που συνήλθε με απόλυτη μυστικότητα την 1 Ιουνίου 1912 στην Πάτμο και διακήρυξε την «πλήρη *αὐτονομίαν τῶν ἀπελευθερωθεισῶν νήσων*» και ονόμασε «τὸ σύνολον τῶν οὕτω αὐτονο-

²⁸ Βλ. το σχετικό πρακτικό, παρατιθέμενο ως παράρτημα VII μετά το τέλος της μελέτης. Το πρακτικό αυτό δημοσίευσε για πρώτη φορά ο Κ. Σακελλαρίδης, ο. παραπ., σελ. 203.

²⁹ Βλ. Κ. Σακελλαρίδη, ο. παραπ. (σημ. 21).

μουμένων νήσων Πολιτείαν τοῦ Αἰγαίου».³⁰ Η Ιταλική Διοίκηση αρνήθηκε να παραλάβει το σχετικό ψήφισμα, γεγονός που έδειξε τις πραγματικές προθέσεις της και προκάλεσε πάνδημα συλλαλητήρια στη Νίσυρο³¹ και τ'άλλα νησιά. Η ιταλοτουρκική συνθήκη της 18 Οκτωβρίου 1912, μολονότι παρέμεινε ανενεργός, απέδειξε ότι οι Ιταλοί ήταν οι νέοι δυνάστες. Άρχισε τότε ν'αναπτύσσεται ένα εχθρικό γι'αυτούς κλίμα. Ο *Giovanni Ameglio*, αντιδρώντας, έθεσε σ'εφαρμογή σχέδιο καταπτόησης του πληθυσμού και βαθμιαίου αφελληνισμού του. Ανασκαφές και εκδόσεις βιβλίων γίνονταν για να τονίσουν τη ρωμαϊκή και ενετική παρουσία στα Δωδεκάνησα και να δικαιολογήσουν το ρόλο της Ιταλίας στην ανατολική Μεσόγειο. Η συνθήκη της Λωζάννης (1923) ενίσχυσε τη θέση της Ιταλίας στην περιοχή, διότι παραχώρησε οριστικά τα Δωδεκάνησα σ'αυτή.

7.2. Ο Παντελίδης έδειξε και κατά την ιταλική κατοχή ιδιαίτερη αυτοσυγκράτηση, πρόδηλα για να συνεχίσει απρόσκοπτα τη λειτουργία της επιχείρησής του. Ωστόσο, μόλις έγινε η κήρυξη του πρώτου παγκόσμιου πολέμου, έστειλε γράμμα στον Βασιλέα της Μεγάλης Βρεταννίας με το οποίο έθεσε ανιδιοτελώς στη διάθεση του συμμαχικού στρατού τις υπηρεσίες του καθώς και το συγκρότημα του υδροθεραπευτηρίου του για την περίθαλψη των τραυματιών. Όμοιο γράμμα έστειλε και στον Βασιλέα της Ιταλίας όταν η χώρα αυτή εισήλθε το 1916 στον πόλεμο υπέρ των Συμμάχων. Οι κυβερνήσεις της Μεγάλης Βρεταννίας και της Ιταλίας τον ευχαρίστησαν για την προσφορά του, δεν χρειάστηκε όμως να κάνουν χρήση αυτής, πρόδηλα διότι οι εχθροπραξίες δεν επεκτάθηκαν στο Δωδεκανησιακό Σύμπλεγμα.³²

Μολοντούτο, εξαιτίας ιδίως του πολέμου, η επιχείρηση άρχισε ν'αντιμετωπίζει οικονομικά ζητήματα. Από το τέλος όμως αυτού και έως τη μικρασιατική καταστροφή, είχε σημαντική ανάκαμψη. Η πελατεία της αυξήθηκε ιδίως με έλληνες εγκατεστημένους στην Αίγυπτο. Αρκετοί απ'αυτούς ήταν Κάσιοι που εργάζονταν στη διώρυγα του Σουέζ και έπασχαν από ρευματοαρθρίτιδες. Η καταστροφή όμως του μικρασιατικού ελληνισμού μείωσε σε υπολογίσιμο βαθμό την πελατεία της επιχείρησής. Δεν

³⁰ Τη Νίσυρο αντιπροσώπευσε ο Συμαίος πληρεξούσιος *N. Πετρίδης*. Στη μικρή μελέτη μου «Από την Ιταλοκρατία στην Ενσωμάτωση» (Εφ. Καθημερινή, Επτά Ημέρες, Νίσυρος το νησί του Πολυβώτη, σελ. 10-12) αναφέρεται από παραδρομή ο *N. Πετρίδης* ως Νισύριος. Η Νίσυρος είχε ορίσει αρχικά αντιπρόσωπο τον *Μιλτιάδη Λογοθέτη*, ο οποίος όμως δεν πήγε στην Πάτμο. Οι λόγοι της μη συμμετοχής του στη Συνέλευση δεν έχουν εξακριβωθεί (βλ. *K. Σακελλαρίδη*, ο. παρ.α.).

³¹ Βλ. το Δημοψήφισμα Νισύρου παρατιθέμενο από τον *K. Σακελλαρίδη* στην προαναφερόμενη στη σημ. 21 μελέτη του, *Νισυριακά*, 7 (1981) σελ. 320.

³² Τα γεγονότα αυτά επιβεβαιώνει και ο *Γιώργης Μ. Σακελλαρίδης* στην προαναφερθείσα ανωτέρω (σημ. 8) ομιλία του.

πρέπει να διαφεύγει την προσοχή ότι οι δυο πιο σημαντικοί πράκτορες της ήταν στη Σμύρνη ο *Κ. Πριβιλέγγιος*, φαρμακοποιός, ο οποίος έπαυσε μετά την καταστροφή της Σμύρνης να υπάρχει στις εμπορικές συναλλαγές, και στην Αλεξάνδρεια ο *Πράκτορας της Φωκαϊκής Ναυτιλιακής Εταιρείας*. Η κατάσταση αυτή προβληματίσε ιδιαίτερα τον Παντελίδη. Τον προβληματισμό του ενίσχυσε το γεγονός ότι ο κυβερνήτης των Δωδεκανήσων *Mario Lago* έκανε το 1926 υποχρεωτική τη διδασκαλία της ιταλικής γλώσσας στα σχολεία, δυσχέρανε την απόκτηση επαγγελματικών αδειών από Έλληνες, αναγνώριζε μόνο τίτλους σπουδών από ιταλικά πανεπιστήμια, δηλαδή επέβαλε υποχρεώσεις που πρόδηλο σκοπό είχαν τον αφελληνισμό των κατοίκων τους. Παρά τον προβληματισμό του, ο Παντελίδης προσπάθησε τότε να ενισχύσει το φρόνημα των συμπατριωτών του, τονίζοντας - όπως μου ανέφερε ο πατέρας μου, ιατρός *Μιχαήλ Αντάπασης*, τότε μαθητής γυμνασίου - ότι, όσοι προσπάθησαν ν' ασκήσουν πολιτική που προσβάλλει τις λεπτές χορδές της εθνικής συνείδησης, υποχρεώθηκαν αργότερα να πληρώσουν, το χρόνο που κέρδισαν, με πολύ βαρύ τίμημα. Παρά τον έντονο συναισθηματισμό που του δημιουργούσε καθετί που σχετιζόταν με την επιχείρησή του, σκέφθηκε ότι θα ήταν σκόπιμο να την πωλήσει. Κατά το θέρος του 1927 είχε για το ζήτημα μακρές συζητήσεις με έλληνες επιχειρηματίες, εγκατεστημένους στην Αίγυπτο. Οι επιχειρηματίες αυτοί δέχθηκαν να διατηρήσει ο Παντελίδης την ιατρική ευθύνη και περίθαλψη των ασθενών, διαφώνησαν όμως μαζί του ως προς το τίμημα που αξίωνε, διότι το έκριναν υπερβολικό. Κατά το χειμώνα του ίδιου έτους μέρος των εγκαταστάσεων του υδροθεραπευτηρίου υπέστη, ύστερα από σφοδρή θαλασσοταραχή, σοβαρές ζημιές.³³ Προς το τέλος του έτους ο Παντελίδης έχασε - παρά τις προσπάθειες του φίλου του Καλύμνιου ιατρού *Σακελλάρη Ζερβού* που τον είχε επισκεφθεί - τη μάχη με το θάνατο από παθολογική αιτία που δεν έχει διευκρινιστεί. Η Νίσυρος άκουσε το θλιβερό άγγελμα σοβαρή και λυπημένη. Τον ενταφίασε, με καθολική συμμετοχή του λαού της, την Πρωτοχρονιά του 1928 στο αρτισύστατο τότε κοιμητήριο του κάβου της Ακρωτήρας. Έβαλαν στο φέρετρό του λίγα αποξηραμένα λευκά κρίνα της παραλίας των Πάλων που θα θυμάται ίσως κ' εκεί...

7.3. Μετά το θάνατο του Παντελίδη, ο πρωτότοκος υιός του Αναστάσιος λειτούργησε την επιχείρηση επί μία πενταετία περίπου, υπό συνθήκες δύσκολες. Είχε ήδη αρχίσει στους επιστημονικούς κύκλους ν' αμφισβητείται η θεραπευτική αξία των λουτρών. Η επιχειρηματική του προσπάθεια δεν απέτυχε απλώς, αλλ' επέφερε και την εξανέμιση των όποιων χρηματικών κεφαλαίων άφησε ο πατέρας του και την υπερχρέωση της επιχείρησης. Ο σεισμός της 23 Απριλίου 1933 προκάλεσε σημαντικές βλάβες στο κτιριακό συγκρότημα των Λουτρών. Οι γερμανοί κατακτητές ο-

³³ Βλ. *Α. Μαΐλη*, ο. παρ.απ.

λοκλήρωσαν την καταστροφή του την άνοιξη του 1944. Κατά τη δεκαετία του 1980 ο εγγονός του Παντελίδη (από το γάμο του υιού του Κρίτωνος με τη Ειρήνη Ζερμπίνη) Ανδρέας, επιχειρηματίας της ελληνικής διασποράς, επανέφερε το όλο κτιριακό συγκρότημα των Λουτρών στην προηγούμενη κατάστασή του, δεν προχώρησε όμως στον εξοπλισμό του και την επαναλειτουργία του.

8. Τελικές κρίσεις

Ο Παντελίδης ήταν άτομο ταχείας αντίληψης και ώριμης σκέψης. Τα διανοητικά αυτά προσόντα του συμπλήρωνε η συστηματική υπερεργασία του. Επακόλουθο αυτών ήταν οι στέρεες επιστημονικές βάσεις που απέκτησε από τις σπουδές του στην Ιατρική Σχολή Αθηνών και την μετεκπαίδευσή του στο Γαλλικό Νοσοκομείο του Καΐρου, οι οποίες και του επέτρεψαν ν' ασκήσει την ιατρική στην πράξη επωφελώς για τον πάσχοντα συνάνθρωπο. Έχω όμως την πεποίθηση ότι θα είχε παραγάγει σπουδαίο επιστημονικό έργο και θα είχε δώσει έντονα σημεία παρουσίας στην εξέλιξη της ιατρικής επιστήμης, αν δεν είχε εγκατασταθεί στο μικρό νησί του Πολυβώτη, τη Νίσυρο.

Από την άλλη πλευρά η εγκατάστασή του στη Νίσυρο του επέτρεψε ν' αξιοποιήσει τις πλούσιες ιαματικές θερμοπηγές της και τις μεγάλες διοικητικές ικανότητές του και να εξελιχθεί σε σημαντικό επιχειρηματία του είδους που συνέβαλε σπουδαίως στην οικονομική ανάπτυξή της, πρωτοστάτησε στην κοινωνική ζωή της και επηρέασε επί σαράντα περίπου χρόνια την ιστορική διαδρομή της. Έτσι, αν η επιστημονική έρευνα δεν κέρδιζε από τον Παντελίδη, η Νίσυρος είχε απ' αυτόν μεγάλο κέρδος.³⁴

³⁴ Για να έχει ο αναγνώστης και οπτική αντίληψη του σημαντικού αυτού Νισυρίου, παρατίθεται η φωτογραφική απεικόνισή του ως παράρτημα VIII μετά το τέλος της μελέτης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ

Δι' οὗ χορηγεῖται πίστωσις εἰς τὸν ἐργολάβον Εὐθύμιον Πλατῆν, ἥτις θὰ χρησιμεύσῃ μέχρις ὅτου ἐπιδιορθωθῇ ἡ βλάβη ποῦ ἔγινε τὴν 31ην Ὀκτωβρίου εἰς τὸν λιμένα τῶν Πάλων.

Ἀποφασίσσαμε οἱ ὑποφαινόμενοι Δημογέροντες καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ λιμένος Πάλων, μετὰ τῶν παρόντων προκρίτων μαρτύρων, ὅπως χορηγήσωμεν τὸ ποσὸν (ἄγνωστον) διὰ τὸν ἐργολάβον Εὐθύμιον Πλατῆν, τὸ ὅποιον ποσὸν ἐννοεῖται θὰ βαρύνῃ τὸν ἴδιον. Εἰς τοῦτο ἤχθημεν ἔνεκεν τοῦ φόβου ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπειλεῖται, χειμῶνος ὄντος, ὁ βλαβεῖς λιμὴν, ἀνάγκης κατὰ συνέπειαν οὔσης, ἵνα ταχέως ἐπιδιορθωθῇ τὸ βλαβέν μέρος.

Ἐν Ἐμπορείῳ Νισύρου τῇ 20 Νοεμβρίου 1858

Ἡ Δημογεροντία
X Μιχαὴλ Ἀντρέα
Κων/νος Ζαννῆς
Μιχαὴλ Ξανθὸς

Ἡ Ἐπιτροπὴ λιμένος
Ἀναστάσιος Παντελίδης
Νικόλαος Μαυρομουστάκης
Τριαντάφυλλος Ἰωάννου

Οἱ Πρόκριτοι
Κ. Π. Νικολαΐδης
Νικόλαος Καλυμνίου
Τριαντάφυλλος Ἰωάννου

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΥΠΟ

ΓΡΟΞΤΑΤΗ ΚΑΙ ΚΗΔΕΜΟΝΙ
ΤΩ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙ
ΓΕΩΡΓΙΩ

ΠΡΥΤΑΝΕΥΟΝΤΟΣ ΕΝ ΤΩ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΒΟΗΘΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΜΑΙΕΥΤΙΚΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ ΖΩΧΙΟΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΠΙ ΔΕ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΟΙΝΗΤΑΡ

ΠΑΝΤΟΛΕΩΝ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΠΑΝΤΕΛΙΔΗΝ

ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΕΛΛΗΝΑ ΕΙ ΝΙΣΤΡΟΥ ΟΡΘΩΜΕΝΩΝ

ΕΠΟΥΛΑΛΕΑΝΤΑ ΜΕΛΗΡΕ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

ΤΗΝ ΔΕ ΠΡΟΣ ΤΑ ΙΑΤΡΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΕΠΙΔΟΣΩΝ ΕΝ ΤΗ ΓΕΝΟΜΕΝΗ ΑΚΡΙΒΕΙ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑ **ΛΙΑΝ ΚΑΛΩΣ**
ΕΠΙΔΕΞΑΜΕΝΩΝ

ΑΠΟ ΔΟΓΜΑΤΟΣ ΟΜΟΦΥΚΟΥ ΤΗΣ ΤΩΝ ΙΑΤΡΩΝ ΣΧΟΛΗΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑΣ

ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΑΙΕΥΤΙΚΗΣ

Η ΕΞΟΥΣ ΕΝΕΚΡΙΝΕ ΚΑΙ ΠΑΡΑΙ ΑΥΤΩ ΤΑΣ ΠΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΑΣ ΤΩ ΔΙΔΑΚΤΟΡΩΔ ΑΞΙΩΜΑΤΙ

ΠΑΡΟΜΑΡΤΟΥΕΙΑΣ ΠΡΟΛΕΒΕΙΜΕ

ΜΗΝΟΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ ΕΝΝΑΤΗ ΕΠΙ ΕΚΑΔΙ ΕΤΕ ΧΑΙΟΙΤΩ ΟΚΤΑΒΟΗΟΙΤΩ ΟΥΔΟΗΟΙΤΩ ΤΡΙΤΩ

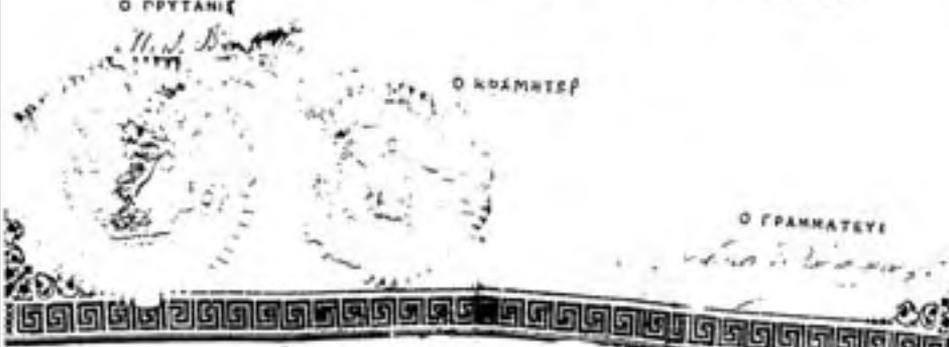
ΤΟΥΤΟ ΟΥΤΩ ΔΗ ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΔΙΔΟΥΤΑΙ ΤΩ ΣΤΑΔΙΑΤΙ ΤΩΔΕ ΟΥ ΜΟΝΩΝ ΤΑΣ ΑΡΑΓΙ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΤΩΣ ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΗΤΟΡΟΣ ΑΥΤΩΤΑΡΟΙΣ ΚΕΚΤΡΩΜΕΝΩ

Ο ΠΡΥΤΑΝΙΣ

Ο ΚΟΙΝΗΤΗΣ

Ο ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΘΕΙΟΥΧΩΝ ΘΕΡΜΩΝ

ΕΝ ΝΙΣΥΡΩ ΤΟΥ ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΥΣ¹

«Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον μνηοειδοῦς παραλίας ἀμμώδους ἀμφιθεατρικῆς, εὖρον, ὑπὸ μὲν Στράβωνος περὶ ὑπάρξεως θερμῶν ἐν Νισύρῳ καθοδηγηθεῖς, ὑπὸ δὲ τῆς παραδόσεως περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος μέρος, τὰς ἀρχαίας θέρμας, αἵτινες ὡς ἐκ τοῦ μεγαλοπρεποῦς τῶν στοῶν καὶ τῆς μεγάλης τούτων ἐκτάσεως, φαίνεται, ὅτι ἦσαν περίφημοι εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ Στράβων ἐν τῷ β' βιβλίῳ σελ. 687 περὶ Νισύρου λέγει· «Ἔχει δὲ καὶ πόλιν ὁμώνυμον καὶ λιμένα καὶ θερμὰ καὶ Ποσειδῶνος ἱερόν». Καὶ θερμὰ μὲν εἶναι αὐτὰ βεβαίως περὶ ὧν ὁ λόγος, διότι καὶ ἀλλαχοῦ τῆς νήσου εὐρίσκει τις μεταλλικὰ θερμὰ ὕδατα σκάπτων ὀλίγον πλησίον τῆς θαλάσσης, εἰς ἓν δὲ μέρος πρὸ ἐτῶν ἐκτίσθησαν καὶ δωμάτια καὶ λουτῆρες, οὐδαμοῦ ὅμως ἀλλαχοῦ εὐρίσκονται σημεῖα οἰκοδομῶν ἀρχαίων. Τὸ δὲ ἱερόν τοῦ Ποσειδῶνος νομίζω, ὅτι εὖρον καὶ τοῦτο πλησίον τῶν θερμῶν ἀκριβῶς δηλ. ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν κλίσεως τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ ἀμφιθεάτρου, ὅπου ἀνασκάψας εὖρον πλαίσια κτλ. ὅπου δὲ σήμερον ὑπάρχει ναΐδιον χριστιανικόν, καὶ τοῦτο ἀπόδειξις, ὅτι ἀρχαιότης κρύπτεται ἐκεῖ, διότι ἐσυνείθιζον καὶ συνειθίζουσιν οἱ χριστιανοί, ἵνα ἐγείρῳσιν ναοὺς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων κτιρίων. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος θ' ἀσχοληθῶμεν ἰδιαιτέρως, ἐπανέλθωμεν δὲ εἰς τὸ θέμα ἡμῶν. Ἐν ναυτικῷ τινι χάρτη τοῦ Μεσαιῶνος τὸ ἀκρωτήριον τῶν ἐν λόγῳ λουτρῶν φέρει τὴν ὀνομασίαν κάβο λουτρῶν, ὃ δὲ λαὸς ἡμῶν τὸ μέρος τοῦτο καὶ ἰδίως τὸ μέρος τῆς στοῆς μετὰ τοῦ ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντος ὕδατος ὠνόμαζε καὶ ὀνομάζει θέρμη, κατόπιν δὲ κτίσεως ναϊδίου τῆς Παναγίας ἐντὸς τῆς στοῆς εἰς μίαν πλευρὰν αὐτῆς καὶ Παναγία ἢ Θερμιανή· πολλοὶ μάλιστα τῶν κατοίκων τῆς νήσου ἡμῶν καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη ἐξηγοῦν τὸ Θερμιανή, ὅτι ἡ Παναγία θεραπεύει τὴν θέρμην ἢ τὸν ἐλώδη πυρετόν, ἄλλοι πάλιν οἱ καὶ δικαιότερα νομίζοντες ὅτι θεραπεύει τοὺς ρευματισμοὺς τὸ ἐν τῇ στοῇ ὕδωρ, ὅπερ καὶ ἀγίασμα ἀποκαλοῦν, οὐδαμῶς δὲ παράδοξος ἢ ἐκ τοῦ

1. Οσον αφορά τὴ δημοσίευση τῆς μελέτης, βλ. ἀνωτέρω σελ. 38 καὶ σημ. 7.

αγιάσματος αποκληθέντος ύδατος ωφέλεια, είτε αναμειγμένου μετὰ τοῦ ἐν τῷ ἰδίῳ χώρῳ εὐρισκομένου θειούχου ύδατος. Ἡ κυρίως στοὰ τῶν ύδάτων φαίνεται ἐκτισμένη καὶ ἐφηρμοσμένη ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὅθεν ἐκβλύζουσι τό τε ψυχρὸν πόσιμον ύδωρ καὶ τὸ μεταλλικὸν θερμὸν. Ὁ βράχος πυραμιδοειδής τὸ σχῆμα ἐκ σιδηρολίθου τὴν μὲν κορυφὴν ἐν τῇ γῆ ἐμπεπαρμένην ἔχων τὴν δὲ βάσιν ἐλευθέραν ἐφ' ἧς καὶ ἐφήρμοσται ἡ στοὰ, ἔχει μήκος 12 περίπου μέτρων· καὶ ἐκ μὲν τῆς κορυφῆς ἐκ ῥυγμῆς προχωρούσης 2-3 μέτρα ἐν τῇ γῆ ἀφανῶς ἐκβλύζει τὸ ψυχρὸν ύδωρ λαμπρότατον πρὸς πόσιν, ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ βράχου ἐκβλύζει ἐκ τοῦ ἐπιπέδου τῆς γῆς τὸ θερμὸν ύδωρ χωριζόμενον ἀπὸ τοῦ ψυχροῦ ύδατος δι' ἐγκαρσίῳ ἀρχαίου τείχους, ὅπερ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὔρον. Τὸ μεταλλικὸν θερμὸν ύδωρ ἐκβλύζει ἐκ τῆς γωνίας λουτήρος, ὅστις φαίνεται, ὅτι εἶναι μονόλιθος γεγλυμμένος· πέραν τούτου δὲν ἀνέσκαψα, ἵνα εὔρω καὶ δεύτερον, διότι ἡ περαιτέρω ἀνασκαφὴ ἀπόκειται τῇ Κοινότητι, ἣτις ἀνέλαβεν ἤδη τὸ ἔργον, ὅπως περατώσῃ αὐτό, ὅτε μεταδώσω τὰ θετικὰ τῶν ἐν λόγῳ θερμῶν. Ὁ ἐν λόγῳ βράχος ὡς ἐκ τοῦ σχήματός του εἶναι κάτι σπάνιον ἐν τῇ φύσει, ἡ δὲ συνύπαρξις θερμοῦ μεταλλικοῦ καὶ ψυχροῦ ἀρίστου ποτίμου ύδατος ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ τῷ περιοριζομένῳ ὑπὸ τοῦ μονοβράχου εἶναι συνδυασμὸς τερπνότητος, ὑπὸ ἔποψιν δὲ θεραπευτικὴν ὠφελιμότητος.

Ἀνατολικώτερον ἔτι τῶν θερμῶν ὑπάρχουσι διάφορα κτίρια ἀρχαῖα, ὧν μετὰξὺ καὶ τινὰ ἀσβεστόκτιστα, ἅτινα ἐν συνόλῳ ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν κατοίκων Ἑλληνικά. Ὀλίγον δὲ περαιτέρω ἢ συνέχεια τῆς παραλίας ἐκείνης φέρει τὴν ὀνομασίαν Λατίνων. Ὅλα αὐτὰ ἀποδεικνύουν, ὅτι ἀνά τὴν ἐν λόγῳ ἔκτασιν, ἣτις σήμερον κατοικεῖται ὑπὸ ὀλίγων οἰκογενειῶν καὶ ὀνομάζεται ἐπίνειον Πάλων, ὑπῆρχε πόλις, ἐντὸς δὲ τῆς πόλεως ἦσαν καὶ αἱ θέρμαι. Ἡ Νίσυρος ἔχει ἀξιολόγους ἀρχαιότητας, πολλὰ δὲ ἐπιγραφὰὶ ὑπάρχουσιν· δυστυχῶς οὐδεὶς ἀρχαιολόγος μέχρι σήμερον συστηματικῶς ἠρεύνησε τὰ ἐν τῇ νήσῳ. Ἐνιοὶ τῶν λογίων Νισυρίων ἐδημοσίευσαν ἐπιγραφὰς τινὰς εἰς πολιτικὰς ἐφημερίδας καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐδημοσίευσάμεν τοιαῦτα, φρονοῦμεν ὅμως ὅτι διὰ συστηματικώτερας ἐρεύνης πολλὰ ἠδύναντο ἵνα ἔλθωσιν εἰς φῶς.

Ἐν τῇ νήσῳ Νισύρῳ τοῦ Ἀρχιπελάγους τῆς Τουρκίας μηνὶ Μαΐῳ τοῦ 1891.

Π. Α. ΠΑΝΤΕΛΙΔΗΣ

Ἰ α τ ρ ό ς.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV

ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ ΠΑΤΡΟΥ
ΑΙ ΙΠΠΟΚΡΑΤΕΙΟΙ ΘΕΡΜΟΤΗΤΑΙ
ΕΙΣ ΠΑΛΟΥΣΣΗ ΝΙΣΣΥΡΟΥ
 LES THERMES HIPPOCRATE

ΔΟΥ ΔΙ' ΠΑΝΤΕΛΙΔΕΣ **PALOUSSE NISSYROS**

DEUX SOURCES
SULFUREES
ET ALEALINE
TEMP. 60°

ELEMENTS
SULFURE
D'HYDROGENE
SULF. CAL. CARB.
MAGNESIE

PH. POL. BUTOIR
SOUVERAIN

CHLOR. SULF.
CARB. CHLOR.
ARSENIC
LITHIUM
BARIUM
MELIUM

DEVEE TO PRE
ELINAT SEC

SAINT-EMMENT
LA SOURCE
SULFUREE
SODIUM
CALCAIRE

BOUO
ACIDIA
SODIUM
SODIUM

FRANCO
SODIUM
SODIUM
SODIUM

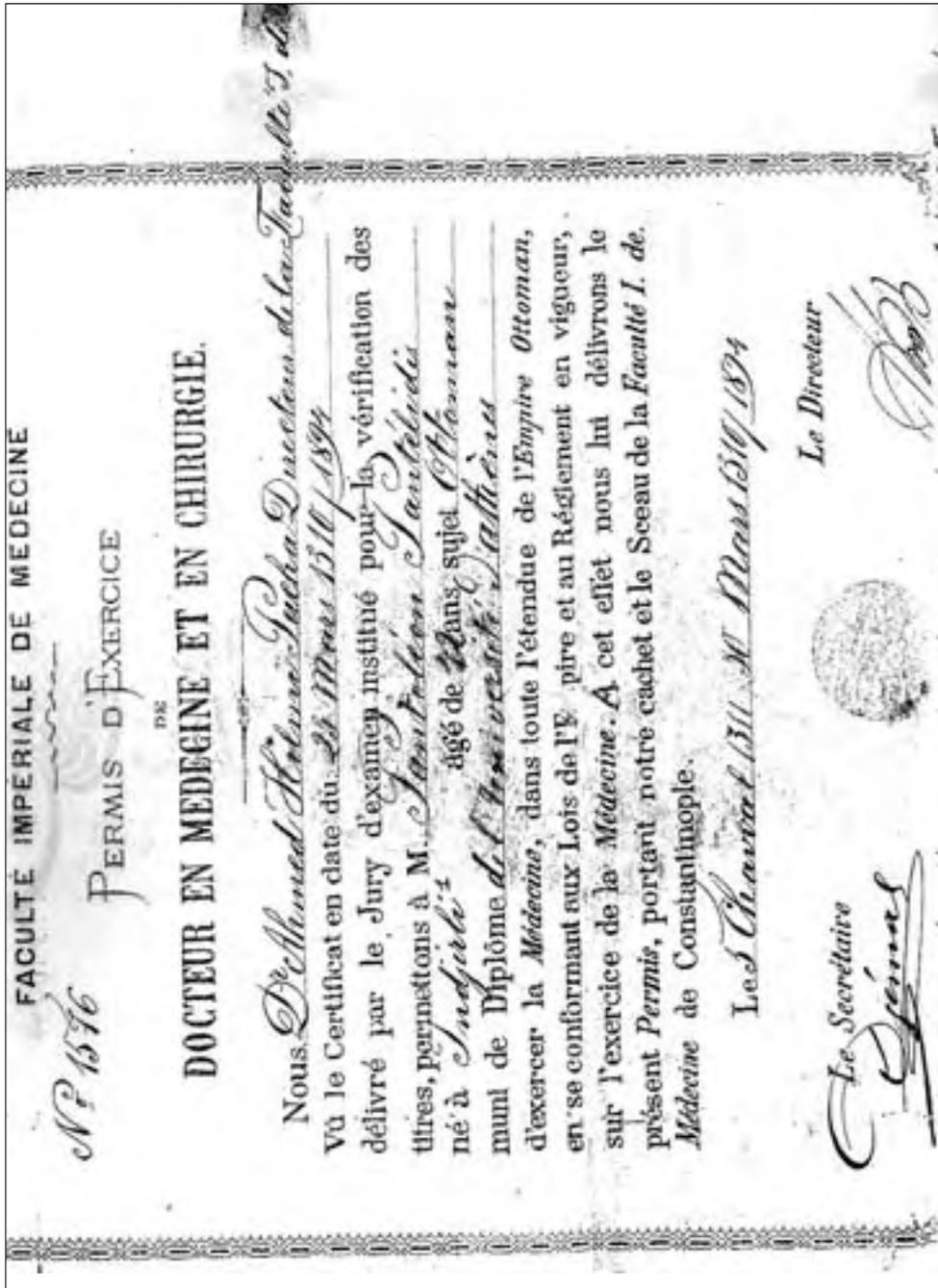
FRANCO
SODIUM
SODIUM
SODIUM

FRANCO
SODIUM
SODIUM
SODIUM

L'APLUS JOLIE PLACE DE L'ILE
TOUTE DIVERSION
BAINS DE MER
BAINOIRS EN MARBRE OU L'EAU SAUTE DE LA TERRE ET EN ROBINETS CHAUDE FROIDE
TABLE D'HOTE ET A LA CARTE.

COMMUN ALEXANDRIE PALOUSSE
CONSOLE SMYRNE PALOUSSE
PIRES PALOUSSE ET VOIE RHODES

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V

1. Κατά τη Τουρκοκρατία η Νίσυρος ονομαζόταν Ingirli, δηλ. νησί των σύκων

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VI

Πρὸς τὴν Ἐξοχότητα τὸν Γενικὸν Διοικητὴν
τοῦ Ἀρχιπελάγους Ἀβεδὴν Πασᾶν

Ἐξοχώτατε!

Ἐν προηγουμένη ἡμῶν αἰτήσῃ πρὸς τὴν Ὑμ. Ἐξοχότητα ἀνεφέραμεν ὅτι τὰ ἀτμόπλοια τῶν Ἀτμοπλοϊκῶν Ἐταιρειῶν «Παντελέοντος» καὶ «Χατζὴ Δαοὺτ Φαρκοῦχ» τῶν εἰς τὴν νῆσον μας προσεγγιζόντων, παρανόμως προσεγγίζουν πρῶτον εἰς Πάλους, μικρὸν χωρίον τῆς νήσου μας, μόλις 15 οἰκίας ἀπαριθμὸν, ἀλίμενον καὶ κατόπιν εἰς τὴν κωμόπολιν ἡμῶν Μανδράκι ἔνθα ἔχουσι τὰς ἑδρας τῶν αἰ Διοικητικαὶ Ἀρχαί, τὰ Τελωνεῖα, Ταχυδρομεῖον Régie¹ κ.τ.λ., ἢ πολλάκις μόνον εἰς Πάλους προσεγγίζοντα μένουσι οἱ ταχυδρομικοὶ φάκελλοι, ἐπομένως αἱ ἐπίσημοι Κυβερνητικαὶ ἐπιστολαὶ καὶ ἐμπορικαί.

Ἐπειδὴ οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων καὶ πολλὰ τὰ κακὰ προέρχονται εἰς τε τὴν Σ. Κυβέρνησιν καὶ τῇ ἡμ. Κοινοῦ, καθόσον ἀνεξετάστως ἐπιβιβαζομένων ἐκεῖ τῶν ἐπιβατῶν καὶ λαθραῖα εἶδη ἀποβιβάζονται καὶ πρόσωπα ἐπιληψίμου διαγωγῆς καὶ ἀσθένειαι ποικίλαι διαδίδονται πρὸς πρόληψιν τῶν ἀναφερομένων οὕτως εἰπεῖν συμφορῶν καὶ δυστυχημάτων.

Διὰ ταῦτα παρακαλεῖται ἡ Ὑμ. Ἐξοχότης ὅπως τοῦ λοιποῦ διατάξῃ καὶ προσεγγίζουσι τὰ ἀτμόπλοια ταῦτα, πρῶτον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου μας Μανδράκι καὶ κατόπιν εἰς τοὺς Πάλους.

Εὐελπιστοῦντες ὅτι ἡ Ὑμ. Ἐξ. θέλει προβῆ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δικαίων αἰτήσεών μας.

Διατελοῦμεν μετὰ σεβασμοῦ τῇ Ὑμ. Ἐξ. Ταπεινοὶ θεράποντες.

Νίσυρος 2 Ἰουνίου 1902

Οἱ Δημογέροντες

1. Πρόκειται για την εταιρία «Société de la Régie Cointeressée de l' Empire Ottoman» στην οποία είχε ανατεθεί η διαχείριση των καπνῶν της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VII

Σήμεραρον τήν 12ην μηνός Σ/βρίου τοῦ ἔτους 1909 γενικῆς συνελεύσεως γενομένης ἐν τῷ προαυλίῳ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, παρόντων καὶ τῶν τριῶν Δημογεροντιῶν τῆς Νήσου, Μανδρακίου, Ἐμπορίου καὶ Νικίων, ἀφορώσης τὴν ἀποστολὴν πληρεξουσίου ἐκ τῶν τριῶν Δήμων εἰς τὴν Νῆσον Πάτμον πρὸς σύσκεψιν καὶ συνεργασίαν μετὰ τῶν πληρεξουσίων καὶ τῶν λοιπῶν νήσων εἰς τὸν κατ' ἀποκοπὴν φόρον ὑποκειμένων ἐξελέγη παμφηφει μετὰ συζήτησιν ὁ κ. Π. Παντελίδης ἰατρός.

Ἀπουσιάζοντος τοῦ κ. Π. Παντελίδου τῆς Συνελεύσεως καὶ ἀμφιβάλλοντες περὶ τῆς παραδοχῆς του, καίτοι ἡ Δημογεροντία Ἐμπορίου ὑπόσχεται νὰ πείσῃ αὐτόν, ἀπεφασίσθη ἐν περιπτώσει ἀρνήσεώς του νὰ ψηφίσῃ μόνη ἡ Δημογεροντία Μανδρακίου ἕτερον κατάλληλον πρόσωπον, ἀντιπροσωπεῦον καὶ τοὺς τρεῖς δήμους.

Μεθ' ὃ λύεται ἡ συνεδρίασις.

Ἐν Μανδρακίῳ Νισύρου τῇ 12 Σ/βρίου 1909

Οἱ Δημογέροντες Μανδρακίου

Ἰ. Φωτιάδης

Ἰ. Γ. Κατσιματίδης

Ἐμπορίου

Κ. Περδικάρης

Ζ. Σύμπλης

Νικίων

Δ. Ἰ. Χαρτοφύλης

Ἐμμ. Μονογενῆς

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VIII

ΠΑΝΤΟΛΕΩΝ Α. ΠΑΝΤΕΛΙΔΗΣ (1860 - 1927)

ΤΟ ΑΠΟΙΚΙΑΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ ΣΤΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ ΤΟΥ ΒΑΤΙΚΑΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ

Ιωάννου Σ. Κέντρη

Θεολόγου

Στην εργασία αυτή καταβλήθηκε προσπάθεια ανάδειξης της ζωής και δράσης της τοπικής Εκκλησίας Δωδεκανήσου από της ίδρυσής της μέχρι σήμερα, επισημαίνοντας τους αφάνταστους κόπους και αγώνες για την υπέρβαση των δυσχερειών που οι εκάστοτε κατακτητές της περιοχής αυτής δημιουργούσαν.

Έτσι, σε έξι ενότητες αναδιπλώνουμε το ιστορικό παρελθόν της τοπικής Εκκλησίας Δωδεκανήσου σε συνάφεια με την όλη πορεία του γεωγραφικού αυτού χώρου, αναδεικνύοντας βέβαια το ρόλο της Εκκλησίας για τη διαφύλαξη του θρησκευτικού και εθνικού φρονήματος του λαού.

Στην **πρώτη** λοιπόν ενότητα, εκτίθεται η πορεία της Εκκλησίας Δωδεκανήσου από της ίδρυσής της μέχρι το τέλος της βυζαντινής περιόδου, κατά την οποία η Εκκλησία αυτή, κάτω από την εποπτεία του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, βρίσκεται σε περίοπτη θέση μέχρι που η Δωδεκάνησος εισέρχεται σε χρόνους δύστηνους, ένεκα της αδυναμίας του Βυζαντίου να περιφρουρεί όσο έπρεπε την περιοχή. Αυτό είχε ως συνέπεια η Δωδεκάνησος να περιέλθει στα χέρια των Φράγκων Ιπποτών.

Κατά την περίοδο αυτή η Εκκλησία Δωδεκανήσου δέχεται σκληρά πλήγματα και πιέσεις από την πολιτική των Ιπποτών, ως εκφραστών της παπικής πολιτικής, η οποία απέβλεπε στην αποκοπή της περιοχής από την εποπτεία του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και την υπαγωγή της στην εξουσία του Βατικανού. Προς τούτο προχώρησε στην αποδυνάμωση της τοπικής Εκκλησίας Δωδεκανήσου με την απομάκρυνση

των ορθοδόξων Επισκόπων από τις έδρες τους και την ίδρυση Φράγκικων Επισκοπών, κέντρα του παπικού επεκτατισμού και της ρωμαιοκαθολικής προπαγάνδας.

Ακολουθεί η **δεύτερη** ενότητα στην οποία περιλαμβάνονται τα ιστορικοπολιτικά γεγονότα, τα οποία κατέληξαν στην οριστική κατοχή της Δωδεκανήσου από την Ιταλία (Συνθήκη Λωζάνης 1923), τη στάση που κράτησε ο λαός στις πιέσεις και τους εξαναγκασμούς του κατακτητή καθώς και το ρόλο που έπαιξε η Εκκλησία έναντι της ιταλικής πολιτικής, με βάση τις διάφορες συνθήκες που πραγματοποιήθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες του Κ' αιώνα για τη διευθέτηση του δωδεκανησιακού προβλήματος. Εδώ διαπιστώνουμε τις παρεμβάσεις των μεγάλων δυνάμεων μέχρι τη Συνθήκη της Λωζάνης, με την οποία η Δωδεκάνησος δίδεται οριστικά στην Ιταλία ως δύναμη κατοχής.

Ακολουθεί η περίοδος της Οθωμανοκρατίας, κατά την οποία η Εκκλησία τα πρώτα έτη κατοχής αντιμετωπίζει διωγμούς. Όμως, με την αναγνώριση του Οικουμενικού Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ως Εθνάρχη και την παροχή προνομίων, η Εκκλησία διαδραματίζει κεντρικό ρόλο όχι μόνο στην εκκλησιαστική ζωή των χριστιανών, αλλά αναδεικνύεται και σε φορέα κάθε εθνικού ιδεώδους. Τότε διαμορφώνονται και τα πλαίσια των διοικητικών αρμοδιοτήτων των Επισκόπων της Εκκλησίας Δωδεκανήσου. Στις αρμοδιότητες αυτές περιλαμβάνονται η διεύθυνση και η εποπτεία των ελληνικών σχολείων, στα οποία τώρα καλλιεργείται το εθνικό και θρησκευτικό φρόνημα του υπόδουλου δωδεκανησιακού λαού.

Στην **τρίτη** ενότητα εξιστορούνται τα γεγονότα που έλαβαν χώρα επί της ιταλικής κατοχής. Την περίοδο αυτή η Εκκλησία αντιμετωπίζει για δεύτερη φορά την ύπουλη πολιτική της Ιταλίας με την κατάργηση των προνομίων. Η Εκκλησία τώρα απογυμνώνεται των αρμοδιοτήτων που είχε σχετικά με τη διοίκηση, τη δικαιοσύνη και την εκπαίδευση.

Στην **τέταρτη** ενότητα επισημαίνονται οι σχέσεις μεταξύ της ιταλικής Διοίκησης και της Εκκλησίας Δωδεκανήσου. Αναλύονται οι θέσεις που παίρνει ο Μητροπολίτης Ρόδου Βενιαμίν έναντι των διαβεβαιώσεων του πρώτου Ιταλού Διοικητή και επακολουθεί η ποιμαντορία του Μητροπολίτη Ρόδου Αποστόλου Τρύφωνος.

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Απόστολος, λόγω της θέσης του (πρώτος τη τάξει) ήταν επόμενο να επωμισθεί όλο το βάρος του εκκλησιαστικού προβλήματος που ο κατακτητής δημιουργούσε. Ως Επίσκοπος της πρωτεύουσας Δωδεκανήσου ήταν φυσικό να έχει άμεση επαφή με τη διοίκηση κατοχής και πρώτος αυτός να δέχεται τις εκάστοτε εμφανιζόμενες πιέσεις της ιταλικής κυβέρνησης. Αυτή λοιπόν η αμεσότητα καταστούσε άκρως λεπτή αλλά και υπεύθυνη τη θέση του. Γι' αυτό ίσως τις περισσότερες φορές φρόντιζε με διπλωματικό τρόπο να ενεργεί και να φέρεται προς τον

κατακτητή, πράγμα το οποίο άλλοτε έδινε λαβή παρανοήσεων και παρεξηγήσεων στο ορθόδοξο πλήρωμα και άλλοτε αφορμή να αναλαμβάνει ο ίδιος πρωτοβουλίες που θα μπορούσαν να θεωρηθούν κατακριτέες.

Κατά τα πρώτα έτη της αρχιερατείας του ο Απόστολος μένει άκαμπος στο φρόνημα και ιδεολόγος. Ενεργεί ως Εθνάρχης, με συνέπεια να εξορισθούν τόσο αυτός όσο και ο Μητροπολίτης Καρπάθου-Κάσου Γερμανός.

Όμως από την Κωνσταντινούπολη, όπου βρίσκεται εξόριστος μακριά από τη μητροπολιτική περιφέρειά του, ωθούμενος ίσως από τον πόθο, γιατί όχι και την αγάπη προς το επισκοπικό του χρέος και επιθυμώντας να ικανοποιήσει αυτή του την ανάγκη, έρχεται σε επαφή με τον νέο Διοικητή Δωδεκανήσου Μ. Lago με δέκα επιστολές του. Σ' αυτές, κινούμενος μάλλον από φόρτο συναισθημάτων προς την αρχιερατική του αποστολή, φθάνει σε ορισμένες προτάσεις και διατυπώνει υποδείξεις προς τον Ιταλό Διοικητή, που είναι όχι απλώς επίμεμπτες αλλά απόλυτα κατακριτέες και καταδικαστέες. Όμως οι προθέσεις τόσο αυτού όσο και των συναδέλφων του Αρχιερέων Δωδεκανήσου πολύ απέχουν από τους ακραίους χαρακτηρισμούς που τους αποδόθηκαν εκ μέρους Δωδεκανησίων διανοουμένων και αγωνιστών, που και αυτοί εκκινούντο κάτω από τη φόρτιση του πόθου ένωσης της Δωδεκανήσου με την Ελλάδα και διατήρησης του ομφάλιου λώρου με την Ορθοδοξία, δηλαδή το Οικουμενικό Πατριαρχείο, που έβλεπαν ότι επρόκειτο να κοπεί με τις πιέσεις των Ρωμαιοκαθολικισμού.

Στην **πέμπτη** ενότητα εξετάζεται το θέμα «περί αυτοκεφαλίας» της Εκκλησίας Δωδεκανήσου. Οι Αρχιερείς της Δωδεκανήσου έπραξαν ορθά διαβιβάζοντας τη σχετική πρόταση της ιταλικής Διοίκησης Κατοχής για αυτοκεφαλία της Εκκλησίας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, αυτό όμως τηρούσε επιφυλακτική στάση. Στη συνέχεια ανταλλάσσεται αλληλογραφία μεταξύ Αρχιερέων Δωδεκανήσου και Οικουμενικού Πατριαρχείου, λόγω των πολλών αντιφάσεων του δωδεκανησιακού λαού και την αρνητική στάση των Πατριαρχείων Αλεξανδρείας, Ιεροσολύμων και της Εκκλησίας Κύπρου.

Ο Πατριάρχης Φώτιος ο Β', προκειμένου να εκχωρήσει αυτοκεφαλία, ζητεί να γίνει δημοψήφισμα από το λαό της Δωδεκανήσου. Αυτό η ιταλική Διοίκηση δεν το δέχεται και διακόπτει κάθε περαιτέρω συζήτηση. Κατ' αυτή τη χρονική περίοδο το Βατικανό αναβιώνει την επιθυμία που είχε ήδη εκδηλώσει και επί Ιπποτοκρατίας και θέτει σε εφαρμογή την προπαγανδιστική του πολιτική κατά της ορθοδόξου Εκκλησίας Δωδεκανήσου, η οποία τώρα χειμάζεται. Της απαγορεύουν να χειροτονεί νέους ιερείς, ενώ αντίθετα αυξάνεται ο αριθμός των καθολικών ιερέων και των μοναχικών ταγμάτων, που αναλαμβάνουν όλες τις διευθυντικές θέσεις στα νοσοκομεία και στην παιδεία. Πέραν τούτου γίνονται ανεγέρσεις καθολικών ναών σε απαλλοτριωμένα κτήματα ορθοδόξων. Επίσης γίνεται δέσμευση της εκ-

κλησιαστικής περιουσίας και έτσι περιορίζονται τα έσοδα της ορθόδοξης Εκκλησίας, η οποία δεν μπορεί τώρα να ανταποκριθεί στα έξοδά της.

Όλες αυτές οι ενέργειες του Βατικανού σκόπευαν στην αποδυνάμωση της Εκκλησίας και την αφομοίωση του ελληνορθόδοξου στοιχείου. Η δε αύξηση του ρωμαιοκαθολικού στοιχείου και του ενδιαφέροντος της ρωμαιοκαθολικής προπαγάνδας για την περιοχή οδήγησε το Βατικανό στην αναβίωση της Αρχιεπισκοπής Ρόδου με τον διορισμό λατίνου Αρχιερέα.

Στην **έκτη** ενότητα αναφέρονται οι δραστηριότητες της Εκκλησίας Δωδεκανήσου μετά την απελευθέρωση και ένωση.

Τέλος, κρίνεται αναγκαίο να τονίσουμε ότι με τη μελέτη αυτή μας δόθηκε η ευκαιρία να παρουσιάσουμε όσο το δυνατό πληρέστερα τη θέση της τοπικής Εκκλησίας Δωδεκανήσου επί του εκκλησιαστικού και πολιτικού πεδίου και να καταδείξουμε το ρόλο της Εκκλησίας έναντι της πολιτικής του Βατικανού τόσο επί Ιπποτοκρατίας, όσο και επί Ιταλοκρατίας, κατά την οποία ύπουλα δρούσε η παπική πολιτική δια μέσου της ιταλικής κυβερνητικής διπλωματίας.

Η έκβαση των γεγονότων αναδεικνύει την Εκκλησία ως κιβωτό και φύλακα της θρησκευτικής, κοινωνικής και εθνικής ζωής της Δωδεκανήσου.

Γενικότερα, η λεπτομερειακή παράθεση των θέσεων της τοπικής Εκκλησίας Δωδεκανήσου κατά των προθέσεων και ενεργειών της Παπικής εξουσίας, που απέβλεπε στην αποκοπή της Εκκλησίας αυτής από τον Οικουμενικό Θρόνο και την υπαγωγή της στη Ρώμη, η πατριαρχική κρίση των οκτώ, μεταξύ των οποίων και ο Ρόδου Ιωακείμ, ως συνοδικός για το θέμα Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, η διεξοδική ανάλυση του τρόπου απονομής δικαίου από την Εκκλησία στις ελληνικές κοινότητες, και η επισήμανση των σχέσεων Εκκλησίας και ιταλικής Διοίκησης κατοχής, αποτελούν νέα στοιχεία, που συμβάλλουν στην πλήρη περιγραφή της ιστορικής πορείας της Εκκλησίας Δωδεκανήσου και σ' αυτά οφείλεται η πρωτοτυπία της εργασίας αυτής.

Σελίδες της νεότερης ιστορίας της Νισύρου:

ΤΑ ΝΙΣΥΡΑΚΙΑ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΟ 1940-45

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Στην προσπάθειά μας να φωτίσουμε αυτή την αδιερεύνητη και επομένως άγνωστη στους πολλούς περίοδο της νεώτερης ιστορίας μας, αρχίσαμε από τον προηγούμενο τόμο με την αφήγηση ενός εκ των πρωταγωνιστών «της φυγής στην Αίγυπτο», του Κώστα του Μαντουδάκη, την παρουσίαση των γεγονότων της ταραγμένης εκείνης περιόδου.

Σ' αυτό τον τόμο, παρουσιάζουμε την αφήγηση δύο ακόμη εκ των πρωταγωνιστών, ενώ παράλληλα, παρουσιάζουμε την πρωτοβουλία του Συλλόγου μας «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» Αμερικής, να έλθει αρωγός στους πρόσφυγες συμπατριώτες μας, για να γίνει γνωστή μια ακόμη πτυχή της ανεκτίμητης προσφοράς των συμπατριωτών μας της πέραν του Ατλαντικού χώρας, προς τους «όπου γης» εμπερίστατους αδελφούς μας.

Δεν ήταν λίγοι εκείνοι που αναδείχτηκαν τότε σε πρωταγωνιστές της ιστορίας, καθώς με θάρρος κι αποφασιστικότητα, διέφυγαν στη Μ. Ανατολή, κατατάγηκαν στις εκεί συντασσόμενες Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις και συνέβαλαν, (ο καθένας με τις δυνάμεις του), στον αγώνα για την ελευθερία. Και μαζί τους, γυναίκες και παιδιά που παρά τις έντονες στιγμές αγωνίας και τις κακουχίες που πέρασαν, άντεξαν, έχοντας σαν μόνη τους ελπίδα, την επιστροφή στην πολυπόθητη πατρίδα. Οι αφηγήσεις που ακολουθούν, δεν είναι τίποτα άλλο από την αποτύπωση βιωμάτων έντονων και καταστάσεων τραγικών που έχουν μείνει βαθιά χαραγμένες στο μυαλό και στην καρδιά όσων τις έζησαν.

Μέσα, λοιπόν, από τις γλαφυρές αφηγήσεις της Αγγέλικας Κοντοβερού και του Επισμηναγού (ε.α.) Νικολάου Κωσταρά αλλά και τις σελίδες του αρχείου του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» Αμερικής, θα μεταφερθούμε στο χώρο της Μ. Ανατολής και της Αιγύπτου, όπου γράφτηκαν και λαμπρές σελίδες δόξας για τους Έλληνες. Είναι σίγουρο ότι μπορούμε να υπερηφανευόμαστε πως «συγγραφείς» μερικών από αυτές ήταν και Νισύριοι!

ΤΟ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΜΟΥ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

Αφήγηση: Νικόλαος Γ. Κωσταράς

Επιμέλεια: Ασημένη Τρ. Μπίλλη

Ονομάζομαι Νικόλαος Γεωργίου Κωσταράς. Γεννήθηκα στον Εμπορειό στις 18/11/1921. Μητέρα μου ήταν η Σοφία Ξανθού, η οποία για αρκετά χρόνια είχε βρεθεί στην Πόλη όπου έμαθε κέντημα. Ήταν από τις καλύτερες κεντίστρες της εποχής, γεγονός που το αναγνώριζαν όλοι όσοι την είχαν γνωρίσει. Εγώ δυστυχώς την έχασα σε ηλικία τριών ετών, καθώς πέθανε λίγο μετά από τη γέννηση του αδερφού μου. Όταν ήμουν δέκα ετών πέθανε κι ο πατέρας μου κι έτσι εγώ κι ο αδερφός μου μείναμε ορφανοί από πολύ νωρίς. Εγώ μεγάλωσα με την οικογένεια της μητέρας μου, στο σπίτι του Διακογιώργη κι ο αδερφός μου με την οικογένεια του πατέρα μου, στο σπίτι του Βασίλη Κωσταρά.

Ο κ. Νικ. Κωσταράς

Τα χρόνια που ακολούθησαν ήταν πολύ δύσκολα. Ορφάνια, πολλή δουλειά, λίγα γράμματα και μέσα σ' όλα αυτά, η σκλαβιά στους Ιταλούς! Από νωρίς, λοιπόν, είχε εδραιωθεί μέσα μου η επιθυμία να εγκαταλείψω το νησί μου, ενώ αποφασιστικό ρόλο στην τελική μου απόφαση έπαιξε το γεγονός ότι ένας δικός μας, που είχε ντυθεί καραμπινιέρος, με πρόδωσε στους Ιταλούς. Με συνέλαβαν, λοιπόν, να έχω ένα κινηγητικό όπλο και με έστειλαν για τέσσερις μήνες στις φυλακές της Κω. Εκεί υπέφερα πολύ κι όταν τελικά από θαύμα ελευθερώθηκα είχα πλέον αποφασίσει πως θα έφευγα.

Την 11η Νοεμβρίου του 1943 και ώρα επτά το απόγευμα ήρθαν οι Γερμανοί στη Νίσυρο. Τότε στους Πάλους γινόταν ο γάμος του Κώστα Κοριτσίδα με την κόρη του Νικόλα του Ροδίτη. Οι Γερμανοί ήρθαν στους Πάλους τη δεύτερη μέρα του γάμου, όταν έλεγαν το Περίολι στο καφενείο του

Ροδίτη. Θυμάμαι πως είχαν βάλει φρουρούς στο λιμάνι, ένα στον πάνω μόλο κι ένα στον κάτω. Ακόμα είχαν διατάξει όλες οι βάρκες να είναι γεμάτες μέχρι τη μέση με νερό, για να μην τις κλέψουν. Οι Γερμανοί γνώριζαν πως πολλοί πατριώτες είχαν φύγει με βάρκες στην Τουρκία.

Εγώ ήμουν τότε 19 ετών, όταν μου δόθηκε τελικά η ευκαιρία να πραγματοποιήσω την απόφασή μου. Δίπλα στο καΐκι του Νικόλα του Φρατζή (Νικολιού) ήταν και η μικρή βάρκα του, μήκους 2,5 μ. Πήρα τη βάρκα και την έσυρα στην άκρη του μόλου κοντά στα βράχια. Εκεί, αφού την άδειασα από τα νερά, έβαλα πλώρη για τον απέναντι από τη Νίσυρο Φάρο στον Κάβο Κριό της Τουρκίας, (αρχαία Κνίδος).

Αφού είχα διανύσει τα 2/3 της απόστασης, άκουσα ένα δυνατό θόρυβο και τότε με πλεύρισε ένα εχθρικό περιπολικό. Μ' έπιασαν, με ανέβασαν στο περιπολικό κι έδεσαν τη βάρκα μου στην πρύμνη τους.

Μέσα σ' αυτό ήταν πέντε άτομα. Μπροστά στην καμπίνα ήταν ο τιμονιέρης, ενώ εμένα με έβαλαν στο πίσω μέρος. Θα με πήγαιναν στο λιμεναρχείο της Κω. Όταν ξεκίνησε το σκάφος πήγαν όλοι για ύπνο, εκτός από τον τιμονιέρη που έμεινε στη θέση του. Τότε, χωρίς να χάσω καιρό, τράβηξα τη βάρκα μου, πήδηξα μέσα και την έλυσα. Εξαιτίας της ταχύτητας του σκάφους η βάρκα έμεινε πολύ πίσω. Έπιασα τα κουπιά κι έβαλα πάλι ρότα προς την Τουρκία. Δυστυχώς όμως, κι ενώ είχα απομακρυνθεί αρκετά, οι Ιταλοί αντιλήφθηκαν την απουσία μου. Αμέσως σταμάτησαν το περιπολικό, άναψαν τον προβολέα κι αφού με εντόπισαν, άρχισαν να μου ρίχνουν με ένα πυροβόλο. Τότε αναγκάστηκα να πηδήξω στη θάλασσα. Την ώρα που έπεφτα ένιωσα ένα τσούξιμο στον αστράγαλο του ποδιού μου. Είχα χτυπηθεί από ένα βλήμα. Ενώ ήμουν στη θάλασσα, έβαλα τη βάρκα μπροστά μου σαν ασπίδα, γρήγορα όμως κι αυτή βούλιαξε από τον καταγισμό των πυρών που δεχόμουν. Οι Ιταλοί βλέποντας τη βάρκα να βουλιάζει νόμισαν ότι πνίγηκα, γι' αυτό αποφάσισαν να φύγουν. Εγώ αναγκάστηκα να βγω στην Τουρκία κολυμπώντας.

Αφού κολύπησα αρκετά, έφτασα στη στεριά, ακριβώς κάτω από το φάρο. Ξεκουράστηκα λίγο κι επειδή το πόδι μου πια πονούσε αρκετά, βρήκα ένα ξύλο και στηριζόμενος σ' αυτό, ανέβηκα στο φάρο. Εκεί συνάντησα ένα γέρο φαροφύλακα, ο οποίος στα τούρκικα με ρωτούσε προφανώς, ποιός ήμουν. Εγώ, μη γνωρίζοντας τη γλώσσα του, του απάντησα με νοήματα, δείχνοντάς του προς τη Νίσυρο. Εκείνος, αφού περιποιήθηκε το τραύμα μου, μου έδωσε φαγητό και με οδήγησε σ' ένα φυλάκιο όπου βρισκόταν ένας Τούρκος στρατιώτης. Εκεί μου είπαν να πάω στο Μαρμαρά. Μου έδωσαν νερό, ένα κομμάτι ψωμί και μια βάρκα.

Ξεκίνησα λοιπόν και καθώς έπλεα νότια πέρασα από μια ωραία παραλία. Τραυματισμένος και ταλαιπωρημένος καθώς ήμουν, φορώντας ακόμα τα βρεγμένα ρούχα, σκέφτηκα να βγω στη στεριά Εκεί έσκαψα ένα λάκκο στη ζεστή άμμο και μπήκα μέσα να ζεσταθώ. Αποκοιμήθηκα, όταν ξαφνικά ά-

κουσα ποδοβολητό αλόγου. Άνοιξα τα μάτια μου και είδα έναν καβαλάρη, ο οποίος μιλούσε τούρκικα. Δεν καταλάβαινα τι έλεγε και μέσα στην απόγνωσή μου, μονολόγησα, «Ακόμα με κυνηγάς Θεέ μου!». Αυτός, μάλλον κατάλαβε και μου είπε «Έλληνας είσαι;». Του απάντησα καταφατικά κι εκείνος μου αποκάλυψε πως ήταν Τούρκος από τη Ρόδο, απ' όπου τους είχαν διώξει οι Ιταλοί. Όπως μου είπε, ο πεθερός του είχε περιουσία εκεί και μου έδειξε ένα μύλο στο ύψωμα, όπου πλέον ζούσε ο ίδιος με τη γυναίκα του. Στη συνέχεια του εξιστόρησα την περιπέτειά μου κι ότι τώρα πήγαινα στο Μαρμαρά. Εκείνος μου είπε πως ήταν πολύ μακριά κι επικίνδυνα από τη θάλασσα, γιατί αν με άκουγαν με τη βάρκα θα με σκότωναν. Φάνηκε όμως πως ήταν διατεθειμένος να με βοηθήσει.

Με φιλοξένησε στο σπίτι του, μου έδωσε στεγνά ρούχα, φαγητό κι ένα κρεβάτι να κοιμηθώ.

Την επόμενη μέρα μου παραχώρησε το αλόγο του και με συνόδεψε σε μια κοντινή κωμόπολη, στο Κεσμέτ, όπου είχε αστυνομικό σταθμό. Ο αστυνομός ήταν από την Κύπρο και ήξερε Ελληνικά. Μου υποσχέθηκε πως θα μ' έστελνε μ' ένα στρατιώτη στο Μαρμαρά. Πήγαμε μάλιστα και στην πλατεία του χωριού, σ' ένα καφενείο, όπου σύχναζαν πολλοί Τούρκοι. Τους μίλησε για μένα και την περιπέτειά μου και τότε ο καφετζής, μόλις άκουσε πως ήμουν Έλληνας, χάρηκε, καθώς στο Μικρασιατικό πόλεμο τον είχαν σώσει Έλληνες. Γι' αυτό και με μεγάλη χαρά με φιλοξένησε στο καφενείο του.

Μόλις ξημέρωσε, μου έδωσαν ένα άλογο και μαζί με ένα στρατιώτη ξεκινήσαμε για το Μαρμαρά. Το ταξίδι κράτησε πέντε ημερονύχτια. Κάθε βράδυ κοιμόμαστε σε διαφορετικό φυλάκιο. Από την πρώτη μέρα γέμισα ψείρες, ενώ το τραυματισμένο πόδι μου με δυσκόλευε στη μετακίνηση. Τελικά, την 5η μέρα κατά τις 11 το πρωί, φτάσαμε στον προορισμό μας. Το πόδι μου είχε πρηστεί και μύριζε απαίσια. Οι Τούρκοι μόλις με είδαν σ' αυτή την κατάσταση τηλεφώνησαν κι αργότερα ήρθε μια εγγλέζικη άκατος. Στο λιμάνι του Μαρμαρά υπήρχαν εγγλέζικα και γερμανικά πλοία κι αυτό γιατί η Τουρκία ήταν ουδέτερη χώρα και δεν μπορούσαν να χτυπήσουν εκεί. Με πήραν και με πήγαν στο εγγλέζικο πολεμικό πλοίο, με έπλυναν με προσοχή, για να μη βραχεί τα πόδι μου, μου έδωσαν εσώρουχα και τα ρούχα μου τα έβαλαν στον κλίβανο. Στη συνέχεια, με πήγαν στο χειρουργείο κι αφού με νάρκωσαν, έβγαλαν το βλήμα από το πόδι μου. Σ' αυτό το πλοίο έμεινα τρεις μέρες, βρισκόμενος συνεχώς κάτω από τη φροντίδα των γιατρών.

Μετά την τρίτη μέρα με μετέφεραν πάλι στη στεριά. Έμεινα δεκαέξι μέρες στο Μαρμαρά. Σε εκείνο το διάστημα μαζεύτηκε εκεί πολύς κόσμος από τα νησιά. Τη 16η μέρα, ήρθε ένα ελληνικό καράβι, χιώτικο, επιταγμένο από τους Εγγλέζους, το «Άγιος Νικόλαος». Είχε στο αμπάρι του αποθήκη τροφίμων και το πλήρωμά του ήταν έξι Εγγλέζοι και έξι Έλληνες. Εμένα μαζί με άλλους, μας παρέλαβε από το Μαρμαρά και μας μετέφερε σ' ένα άλλο λιμάνι της Τουρκίας. Την επόμενη μέρα μας πήγαν στο εγκαταλελειμμένο πια Καστελλόριζο. Μας άφησαν εκεί κι έφυγαν. Οι κάτοικοί του Καστελλόριζου, όπως μάθαμε, είχαν μεταφερθεί από τους Εγγλέζους

στην Κύπρο κι από κει είχαν προωθηθεί στη Μέση Ανατολή, στην Αίγυπτο και στην Παλαιστίνη.

Μια μέρα αργότερα, ήρθαν και μας οδήγησαν στην Κύπρο, στην Αμμόχωστο. Από κει μας πήρε ένα λεωφορείο και μας πήγε στον Ξηρό της Κύπρου, όπου υπήρχαν μεταλλεία. Εκεί μείναμε δεκατέσσερις μέρες σε καραντίνα, ενώ μας στρατολόγησαν στον ελληνικό στρατό. Εμένα με κατέταξαν στην αεροπορία μαζί με τους Κ. Μαντουδάκη, Γ. Σφακιανό, Ιάκωβο Στρίκη, Γεώργιο Οκτωνιάδη, Ιωάννη Δημητριάδη και Νικόλαο Καλυμνίου. Αυτούς τους βρήκα εκεί, καθώς αν και είχαν φύγει μετά από μένα από τη Νίσυρο με την τράτα του Μιλτιάδη Κοντοβερού, είχαν φτάσει πριν από μένα. Στην Κύπρο βρήκα επίσης, τον Παλαιολόγο Διακογιώργη, το Νέσκη και πολλούς άλλους. Ο Διακογιώργης και ο Νέσκης είχαν καταταγεί στο ναυτικό, το ίδιο κι ο Μιχάλης Ξανθός.

Στη συνέχεια μας πήγαν στην Κοντέα της Κύπρου, όπου μείναμε για λίγες μέρες. Μετά μας μετέφεραν στη Λάρνακα, μας επιβίβασαν στο υπερωκεάνιο «Σατούρνια» και με τη συνοδεία δύο πλοίων του πολεμικού ναυτικού, το «Ιέραξ» και το «Σφεντόνη», φτάσαμε στη Χάιφα και μετά στο Πορτ – Σάιντ, όπου αποβιβαστήκαμε. Για λίγες μέρες μας πήγαν σ' ένα στρατόπεδο στο Κάπρι κι αργότερα με τρένο στη Γάζα. Εκεί λάβαμε στρατιωτική εκπαίδευση κι αφού ορκιστήκαμε, σε μένα και σε πολλούς άλλους μας ανακοίνωσαν ότι θα πηγαίναμε για ιπτάμενοι. Επειδή όμως εγώ, καθώς κι αρκετοί άλλοι, δεν ξέραμε πολλά γράμματα, επισημάναμε πως δεν είχαμε τις απαιτούμενες γνώσεις για τις εξετάσεις της σχολής Ικάρων. Γι' αυτό το λόγο ο διοικητής μας, αντισημηνάρχος Παπασπύρου μας έβαλε σ' ένα λεωφορείο και μας έστειλε στη Θεολογική Σχολή του Αγ. Κωνσταντίνου στα Ιεροσόλυμα. Εκεί εκπαιδευτήκαμε για έξι μήνες σε μαθήματα Γυμνασίου, ιδίως στα μαθηματικά και στην άλγεβρα. Στο τέλος του εξαμήνου δώσαμε εξετάσεις και περάσαμε οι τριάντα, εκτός από δύο που απέτυχαν.

Επιστρέψαμε στη Γάζα κι από κει μας έστειλαν για υγειονομικές εξετάσεις στο Κάιρο. Έπειτα από αυτό πήγαμε στο Γιοχάνεσμπουργκ, στη Ν. Αφρική. Εκεί μπήκαμε στη σχολή Ικάρων υπαξιωματικών για να ολοκληρώσουμε την εκπαίδευσή μας. Η σχολή ήταν αγγλική, αλλά εκτός των Άγγλων, υπήρχαν και Έλληνες εκπαιδευτές. Δε θυμάμαι πόσους ακριβώς μήνες μείναμε εκεί. Αφού τελειώσαμε, δώσαμε εξετάσεις και τότε έγινα ιπτάμενος Σμηνίας εξ εθελοντών κι αφού πήρα τον «αετό» -το σήμα των ιπταμένων- γύρισα στο Κάιρο.

Έμεινα εκεί τρεις μέρες και στη συνέχεια με έστειλαν να καταταγώ στη 13η μοίρα βομβαρδισμού, η οποία βρισκόταν στη Ντέρνα της Αφρικής. Εκεί έμεινα επτά μήνες, εκτελώντας αποστολές βομβαρδισμού στην Κρήτη και στα Δωδεκάνησα. Μετά από τους επτά μήνες δόθηκε διαταγή στη μοίρα μου να μεταβεί στην Ιταλία προκειμένου να εκτελέσει επιχειρήσεις στο Ρίμινι. Δε θυμάμαι πόσο διάστημα μείναμε εκεί και στη συνέχεια μας έστειλαν στη Β. Ιταλία, στο Αβιάνο. Από εκεί εκτελούσαμε νυχτερινές επιχειρήσεις, βομβαρδίζοντας τους Γερμανούς στη Γιουγκοσλαβία. Μετά την υπο-

χώρηση της Γερμανίας από τη Γιουγκοσλαβία, όλη η μοίρα σε σχηματισμό διατάχθηκε να επιστρέψει στην Ελλάδα. Πάνω από τα Επτάνησα, σταματήσαμε στον Άραξο για ανεφοδιασμό κι από κει προσγειωθήκαμε προσωρινά στο Ελληνικό. Ήταν Φθινόπωρο του 1945. Πετούσαμε με αεροσκάφη Μπάλτιμορ, Μποσάιερ και Γουέλιγκτον.

Η Ελλάδα είχε πια απελευθερωθεί. Εμείς παραμείναμε για λίγο στο Ελληνικό, εκτελώντας αποστολές στα Δωδεκάνησα, τα οποία ήταν ακόμα σκλαβωμένα. Ύστερα από λίγο διάστημα μετατεθήκαμε στο Τατόι. Εκεί διέτελεσα εκπαιδευτής ασκήσεων πεζικού αγγλικού τύπου σε νεοσύλλεκτους. Διοικητής μου ήταν ο επισμηναγός Ανηπαρόπουλος. Στη συνέχεια εκπαιδεύτηκα στη σχολή εναερίου κυκλοφορίας, ώστε να χρησιμοποιηθώ στον πύργο ελέγχου του αεροδρομίου. Άλλαξα κι άλλες ειδικότητες υπηρετώντας την πατρίδα μου επί είκοσι έξι συναπτά έτη, τόσο στον εμφύλιο όσο και στα ειρηνικά χρόνια που ακολούθησαν. Έφτασα στο βαθμό του Επισμηναγού.

Υπηρετώντας σε πολλές μονάδες σε εμπόλεμη κατάσταση και κατά τη διάρκεια του εμφυλίου, με κατέρριψαν με αντιαεροπορικά άρματα τρεις φορές. Την τρίτη φορά, τραυματίστηκα πολύ σοβαρά και παρέμεινα στο στράτευμα χωρίς να έχω πτητική ικανότητα. Έχω παρασημοφορηθεί τρεις φορές από την Αεροπορία, χωρίς όμως να μου έχουν δώσει τους ανάλογους βαθμούς. Έχω εκπαιδευτεί σε πολλές στρατιωτικές σχολές κι έχω δίπλωμα από σχολή ραντάρ της Γερμανίας το 1952, καθώς και δίπλωμα ατομικού και βιολογικού πολέμου. Όταν σταμάτησα να πετάω υπηρέτησα ως Επιτελής Αμύνης σε διάφορα αεροδρόμια. Αποστρατεύθηκα το 1971 από το αεροδρόμιο της Τανάγρας.

Πολλές φορές διερωτώμαι αν έπραξα σωστά όταν δραπέτευσα προς την ελευθερία με όλους τους κινδύνους που αυτό συνεπάγεται και αν ανεγνωρίστησαν οι θυσίες μου προς την πατρίδα. Πολλές φορές πικράθηκα από την αντιμετώπιση που είχα από την Υπηρεσία. Πολλές φορές αισθάνθηκα να με πνίγει η αδικία, πράγμα πολύ συνηθισμένο, δυστυχώς, σε μας τους στρατιωτικούς. Αμέσως όμως απαντώ στα ερωτήματά μου σκεπτόμενος ότι αυτό που έκαμα δεν το έκαμα για να λάβω ανταλλάγματα. Το γλυκό συναίσθημα ότι εγώ έπραξα στο μέτρο των δυνάμεών μου το καθήκον μου προς την πατρίδα με ικανοποιεί απόλυτα.

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΜΟΥ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

Αφήγηση: Αγγέλικα Κοντοβερού

Επιμέλεια: Ασημένη Τρ. Μπίλλη

Νίσυρος, 18 Σεπτεμβρίου 1943.*

Ο σύζυγός μου, Μιλτιάδης, ξεκίνησε, όπως κάθε πρωί, με το καΐκι μας για ψάρεμα στο Γυαλί. Το καΐκι είχε εννιά κουπιά με δεκαοχτώ εργάτες, τους οποίους συνήθως επέβλεπε ένας Ιταλός караμπινιέρος. Εκείνη όμως τη μέρα δεν είχαν συνοδεία.

Όταν έφτασαν στο Πιάδι του Μιαούλη, είδαν δύο στρατιώτες στη στεριά που νόμισαν πως ήταν Γερμανοί. Αμέσως ο Μιλτιάδης συνεννοείται με το πλήρωμα με σκοπό να τους πιάσουν και να τους παραδώσουν στους Ιταλούς. Μόλις πλησίασαν όμως, οι δύο στρατιώτες με τα χέρια ψηλά φώναξαν «English, English». Τους έβαλαν στο καΐκι με πολλές προφυλάξεις και ξεκίνησαν για τη Νίσυρο. Όταν έφτασαν, εκείνοι παρακάλεσαν το Μιλτιάδη να μείνουν στο σπίτι του. Ο Μιλτιάδης δέχτηκε κι αφού τελείωσαν το δείπνο, όλοι οι κάτοικοι γιόρταζαν για τους σωτήρες μας τους Εγγλέζους.

Και πράγματι, ολόκληρη η Νίσυρος τότε ξεσηκώθηκε από ενθουσιασμό καθώς οι Νισύριοι πίστεψαν πως οι δύο Άγγλοι στρατιώτες ήταν η ελπίδα τους για ελευθερία. Χαρακτηριστικό του όλου κλίματος ήταν και το ακόλουθο ποίημα:

*Ήρθαν τα Εγγλεζάκια μας
Παρασκευή, αξέχαστη ημέρα
και είπαν πως θα μας παραδώσουν
εις την αγαπημένη μας μητέρα.*

*Ήρθαν τα Εγγλεζάκια μας,
δεκαοχτώ τον Σεπτεμβρίου
κι έλαμψε το νησάκι μας
παρηγοριά χαράς και φως ηλίου.*

(*) Από τις 8 Σεπτεμβρίου 1943 οι Ιταλοί συνθηκολόγησαν με τους συμμάχους και τη διοίκηση των νησιών ανέλαβαν οι Γερμανοί.

*Καμιά φορά δεν είναι δυνατό
ο Έλληνας αλλόφυλος να γίνει
γι' αυτό κι η πίστη μας η δυνατή
βοήθησε κι έκλεισε ειρήνη.*

Ο Μιχάλης του Έψιμου ήταν ο διερμηνέας της συνάντησης, ενώ κλήθηκε κι ο γιατρός Τσατσαρόνιας για να προσφέρει τις πρώτες βοήθειες στον έναν από τους δύο Εγγλέζους που ήταν άρρωστος. Κάποια στιγμή ο μεγαλύτερος σε ηλικία αξιωματικός, με το όνομα Brown ζήτησε από το Μιλτιάδη να μπου οι δυο τους μαζί με τον Έψιμο σ' ένα δωμάτιο για να συζητήσουν ιδιαίτερα.

Όταν τελείωσε η «συνεδρίαση», ο Μιλτιάδης βγήκε και μου ανακοίνωσε πως θα έφευγε το ίδιο βράδυ για την Κέφαλο για να σώσει τέσσερις Εγγλέζους. Με δάκρυα στα μάτια τον παρακάλεσα να μην πάει, γιατί υπήρχε κίνδυνος να τον πιάσουν οι Γερμανοί και να τον σκοτώσουν. Η Κως εξάλλου ήταν γερμανική, πλοία κι αεροπλάνα τη φρουρούσαν από θάλασσα κι αέρα. Ο Μιλτιάδης, ωστόσο, ήταν ανένδοτος καθώς ένωθε πολύ τυχερός που του δινόταν η ευκαιρία να βοηθήσει τη σκλαβωμένη μας πατρίδα. Έφυγε το ίδιο βράδυ με τη βάρκα των Εγγλέζων, με τέσσερα κουπιά. Μαζί του πήγαν ο Γιάννης του Κακακιού, ο Φίλιππος του Τσουλάτου και ο Brown, για να τους δείξει τη σπηλιά που ήταν κρυμμένοι οι σύντροφοί του.

Οι ώρες που ακολούθησαν μου φάνηκαν αιώνας. Η αγωνία πήρε τέλος την επόμενη μέρα το πρωί, όταν έφτασε επιτέλους η βάρκα στο λιμάνι. Πριν ακόμα αράξουν ο Μιλτιάδης φώναξε να καλέσουμε γρήγορα ένα γιατρό, γιατί ένας από τους Εγγλέζους, που είχαν σώσει, ήταν πολύ άρρωστος. Αμέσως μετά τους μετέφεραν στο ξενοδοχείο του Χριστοφή, όπου έμειναν για τέσσερις μέρες. Έτρωγαν κι έπιναν σε όλα τα καφενεία στην υγεία του Μιλτιάδη, που τους έσωσε.

Μια μέρα όμως ήρθε ο Νίκος του Χιώτη από τη Ρόδο κι αφού έμαθε τι είχε συμβεί, είπε στο Μιλτιάδη: «Τι τους θέλεις αυτούς εδώ; Αν έρθουν οι Γερμανοί θα σε σκοτώσουν». Ευτυχώς εκείνη την εποχή βρισκόταν στη Νίσυρο ένα συμιακό καΐκι με έναν καπετάνιο ονόματι Κοσμά, το οποίο πήρε τους Εγγλέζους και τους μετέφερε στην Τουρκία.

Πέρασε μια εβδομάδα κι ήρθαν στη Νίσυρο Γερμανοί με δύο καράβια κι άραξαν στην Τάβλα του Γιαλού. Εγκαταστάθηκαν στην Παναγιά για να μπορούν να ελέγχουν τη γύρω περιοχή κι από στεριά κι από θάλασσα. Αφού στρατοπέδευαν στο μοναστήρι της Σπηλιανής με όπλα και μιδράλια, ρώτησαν τον ηγούμενο αν μπορούσαν να βάλουν τα μιδράλια στο παράθυρο του ιερού. Εκείνος τους απάντησε πως δεν ήταν αυτός ο νοικοκύρης κι ότι πρέπει να ρωτήσουν τη νοικοκυρά, εννώντας βέβαια την Παναγιά τη Σπηλιανή. Και πράγματι οι Γερμανοί στρατιώτες κατέβηκαν στο ναό όπου βρισκόταν η θαυματουργή εικόνα της Σπηλιανής, ανέβηκαν όμως πολύ βια-

στικά κι έφυγαν τρέχοντας, ίσως γιατί είχαν πάρει την «απάντηση» από την Παναγία μας!

Το Μιλτιάδη τον είχαν ήδη συλλάβει και ύστερα από πέντε μέρες κράτησης, του είπαν να αποχαιρετήσει την οικογένειά του, γιατί φεύγοντας θα τον έπαιρναν μαζί τους. Ο Μιλτιάδης όμως αντί να έρθει σπίτι μας διέφυγε στα βουνά. Οι Γερμανοί έψαχναν να τον βρουν ανακατεύοντας ολόκληρο το σπίτι. Το βράδυ έρχεται ο εγγονός του Σταυριανού του Ζαράκη και μου λέει ότι ο Μιλτιάδης είναι κρυμμένος μαζί με τον παππού του. Όταν επιτέλους έφυγαν οι Γερμανοί, ειδοποίησα το Μιλτιάδη να κατέβει. Όταν γύρισε, όλοι το συμβούλεψαν να φύγει από το νησί πριν ξαναγυρίσουν οι Γερμανοί και το σκοτώσουν. Ο Καμπαλούρης μάλιστα τον συμβούλεψε να πάρει και την οικογένειά του μαζί γιατί βρισκόταν σε κίνδυνο.

Ήταν λοιπόν 2 Οκτωβρίου του 1943, όταν το καΐκι μας είχε αράξει στις Λιές, έτοιμο να γεμίσει από τους νέους που ήθελαν να ξεφύγουν από το γερμανικό ζυγό και να αγωνιστούν για να ελευθερώσουν τη σκλαβωμένη τους πατρίδα. Ξεκινήσαμε λοιπόν 32 άτομα από τη Νίσυρο με προορισμό την Τουρκία, έχοντας την ελπίδα πως θα βρίσκαμε άσυλο εκεί.

Φτάσαμε στο Φρύγανο και μείναμε εκεί μια βραδιά, οι μισοί κοιμήθηκαν στο καΐκι και οι υπόλοιποι στη στεριά. Το πρωί μας έστειλαν στην Απλοθήκα. Κάναμε είκοσι ώρες για να φτάσουμε. Ευτυχώς οι Τούρκοι στο Φρύγανο μας είχαν δώσει φαγητό κι εφόδια για να πάρουμε μαζί μας. Μας συμβούλεψαν, επίσης, να αράζουμε μόνο σε λιμάνια που είχαν φάρο. Συνεχίσαμε το ταξίδι μας κι ύστερα από ένα ημερονύχτιο, φτάσαμε στο Καστελλόριζο, όπου ακούσαμε βομβαρδισμούς σε θάλασσα κι αέρα. Από ένα καΐκι που βρέθηκε κοντά μας, ο καπετάνιος του ο Μαρκάκης, μας συμβούλεψε να μπούμε γρήγορα στο λιμάνι πριν σκοτωθούμε. Στη συνέχεια μας πλησίασαν κάποιοι, μας έδωσαν τρόφιμα και μας είπαν να μην μείνουμε στο λιμάνι, γιατί κινδυνεύαμε. Μας έβαλαν σε μια σπηλιά όπου περάσαμε το βράδυ. Θα μου μείνει αξέχαστη η εικόνα του Καστελλόριζου. Όλα ήταν ερειπωμένα και κατεστραμμένα από τους βομβαρδισμούς. Το επόμενο πρωί μπήκαμε στα άδεια σπίτια και πήραμε ό,τι χρειαζόμαστε. Μας πήραν το καΐκι κι έδωσαν στο Μιλτιάδη απόδειξη για να ζητήσει αποζημίωση. Στη συνέχεια μας έβαλαν σ' ένα μεγάλο καράβι με δύο ταλαιπωρημένες Καστελλοριζιές γριούλες και μας έστειλαν στην Κύπρο.

Ύστερα από ταξίδι 26 ωρών, φτάσαμε. Εκεί μας περίμεναν λεωφορεία, τα οποία μας μετέφεραν σ' ένα στρατόπεδο στη Δεκέλεια. Μόλις φτάσαμε εκεί, αμέσως στρατολόγησαν όλους τους άντρες μεταξύ των οποίων και τον Μιλτιάδη, ενώ εμάς τις γυναίκες και τα παιδιά μάς μετέφεραν στην Αμμόχωστο, όπου μείναμε τέσσερις μήνες. Έπειτα, μας έβαλαν στο καράβι «Μπριτάνια» και με συνοδεία από θάλασσα κι αέρα, φτάσαμε μια νύχτα στη Χάιφα. Μας μετέφεραν στο στρατόπεδο Άτλη, όπου μέναμε σε στενόμακρους τσίγκινους θαλάμους. Οι συνθήκες διαβίωσης εκεί ήταν οι χειρότερες της ζωής μου. Στη συνέχεια μας πήγαν στο στενό της Γάζας, στην πόλη Νιουγεϊρετ, όπου μέναμε σε τσαντρία. Εκεί αρρώστησε η αδερφή μου

η Άννα –που τότε ήταν 18 ετών –από φυματίωση. Μετά τον πόλεμο μάλιστα νοσηλεύτηκε στο νοσοκομείο Σωτηρία και πέθανε τελικά το 1945. Η ζωή για μένα ήταν πραγματικά δύσκολη, με δύο παιδιά, άρρωστη αδερφή και χωρίς κανένα νέο από το Μιλτιάδη.

Μια μέρα, καθώς περπατούσα βλέπω μια πινακίδα που έγραφε «Γραφείο πληροφοριών». Αμέσως μπήκα μέσα με την ελπίδα να μάθω νέα από το Μιλτιάδη. Εκεί μου έδωσαν τρεις διευθύνσεις: Πορτ - Σάιντ, Κάπρι και Αβέρωφ. Έγραψα και σε λίγες μέρες πήρα απάντηση από το Κάπρι: ο Μιλτιάδης βρισκόταν εκεί κι ήταν μια χαρά. Είχε στρατολογηθεί στο πολεμικό ναυτικό, στο πλοίο «Ασπίς».

Το Νοέμβριο του 1945 ο πόλεμος τελείωσε και με χαρά επέστρεψα μαζί με τα παιδιά μου στην Ελλάδα. Η σκέψη πως σε λίγο θα γύριζα στο σπίτι μου και στους δικούς μου στη Νίσυρο, με γέμιζε από ανείπωτη ευτυχία. Όταν αντίκρισα την Παναγιά από μακριά, έκλαψα απαρηγόρητα από χαρά. Αργότερα, ήρθε κι ο Μιλτιάδης με σπασμένο πόδι. Πέρασε πολύς καιρός ώσπου να ορθοποδήσουμε και να ανακάμψουμε οικονομικά. Προσπαθήσαμε μάλιστα να αποζημιωθούμε για το καϊκι μας, δυστυχώς όμως, μάταιος κόπος.

Τα άτομα που έφυγαν μαζί μας εκείνη τη νύχτα του Οκτωβρίου, ήταν οι:

1. <i>Μιλτιάδης Κοντοβερός</i>	15. <i>Χρήστος Πατρίκης</i>
2. <i>Αγγέλικα Κοντοβερού</i>	16. <i>Αντώνης Βουτσάς</i>
3. <i>Άννα Κοντοβερού</i>	17. <i>Νίκος Κοντοβερός (Κοκός)</i>
4. <i>Μαρία Κοντοβερού</i>	18. <i>Ζαχαρίας Νέσκες</i>
5. <i>Άννα Καπίτη</i>	19. <i>Μιχάλης Παπαεμμανουήλ
(Μαούλης)</i>
6. <i>Κωνσταντίνος κι Ειρήνη Μηλά
και τα παιδιά τους Μαρία, Πόπη
και Χαρίκλεια</i>	20. <i>Χρήστος Βρούλης</i>
7. <i>Κωνσταντίνος Μαντουδάκης</i>	21. <i>Γεώργιος Σφακιανός</i>
8. <i>Ανδρέας Χατζηνικολάου</i>	22. <i>Νίκος Καλέργη Καρπαθάκης</i>
9. <i>Νίκος Πατρίκης (Μαρμαράς)</i>	23. <i>Ιάκωβος Στρίκης</i>
10. <i>Δημήτρης Ζαράκης</i>	24. <i>Γιάννης Δημητριάδης</i>
11. <i>Άρης Φρατζής</i>	25. <i>Νίκος Καλυμνίου</i>
12. <i>Γιάννης Σταυριανός</i>	26. <i>Γεώργιος Οκτωνιάδης</i>
13. <i>Μήτσος Χαρίτος</i>	27. <i>Σταύρος Νικολόπουλος</i>
14. <i>Χρήστος Αρκαμουζής</i>	28. <i>Κωνσταντίνος Κλεάνθη Πλάκας</i>

Ο «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ» ΑΜΕΡΙΚΗΣ ΚΟΝΤΑ ΣΤΑ ΝΙΣΥΡΟΠΟΥΛΑ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΟ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1943-45

Κων/νου Διαμ. Χαρτοφύλη

Προέδρου της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών

Πολλά έχουν γραφεί και ακόμη περισσότερα έχουν λεχθεί για την πολυσχιδή δράση του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» Αμερικής, (αγαθοεργός σύλλογος των μεταναστών από το Μανδράκι), ο οποίος, από της ιδρύσεώς του, στάθηκε δίπλα σε κάθε εμπειρίστατο συμπατριώτη μας, βοηθός και συμπαραστάτης.

Μια άγνωστη αλλά πολύ σημαντική πτυχή αγαθοεργού δράσεως των ξενιτεμένων στην πέραν του Ατλαντικού χώρα συμπατριωτών μας, θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε κατωτέρω, όπως ξετυλίγεται μέσα από τη σχετική αλληλογραφία της περιόδου εκείνης, η οποία βρίσκεται στο αρχείο του συλλόγου.⁽¹⁾

Αναφερόμαστε στην οικονομική αλλά και ηθική στήριξη προς τους συμπατριώτες μας εκείνους, που μη αντέχοντας το κατοχικό καθεστώς των νησιών μας, έφυγαν πρόσφυγες (κατσιμαάδες, όπως τους αποκαλούσαν στη Νίσυρο) προς την Κύπρο, τη Μέση Ανατολή και την Αίγυπτο, μέσω Τουρκίας.

Προηγουμένως όμως, πρέπει να επισημάνουμε ότι, όπως διαπιστώνεται από την αφήγηση πρωταγωνιστών της δραπετεύσεως εκείνης που δημοσιεύονται στον προηγούμενο και στον παρόντα τόμο των «ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ», έφυγαν προς την ελευθερία χωρίς να σκεφτούν τι θα γίνει την «επόμενη μέρα», όταν θα βρισκόντουσαν σε ξένη χώρα, άγνωστοι ανάμεσα σε αγνώστους, χωρίς γνώση ξένης γλώσσας για να συνεννοηθούν. Όμως, η λαχτάρα για ελευθερία, σε συνδυασμό με τη νεανική ορμή, φαίνεται πως τους όπλισαν με τέτοια δύναμη ώστε να αψηφήσουν όλες τις δυσκολίες του εγχειρήματός τους.

(1) Θερμές ευχαριστίες οφείλω στο φίλο και συμπατριώτη Νικ. Κ. Σφακιανό, ο οποίος μου χορήγησε τα αντίγραφα του αρχείου του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ», που αφορούν στο θέμα που σχολιάζω.

Αλλά όταν έφθασαν στις ξένες χώρες υποδοχής τους, οι βιοτικές ανάγκες ήταν πιεστικές. Παράλληλα όμως είχαν να αντιμετωπίσουν και ένα άλλο πρόβλημα. Η απομόνωση των νησιών από τον υπόλοιπο κόσμο, (ακόμη και από την Αθήνα και την υπόλοιπη Ελλάδα), που οι κατακτητές είχαν επιβάλει, σε συνδυασμό και με τον αποκλεισμό που ο ίδιος ο πόλεμος προκαλεί, είχαν ως αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η επικοινωνία και η ενημέρωση ακόμη και των στενών συγγενών τους για την τύχη τους.

Για τους ίδιους λόγους και οι συμπατριώτες μας στον υπόλοιπο κόσμο και κυρίως στην Αμερική, αγνοούσαν τελείως τις τελευταίες εξελίξεις στο νησί.

Για να κατανοηθεί καλύτερα η κατάσταση που επικρατούσε τότε, αρκεί να αναλογιστούμε την περιγραφή της δραπετεύσεως του Φίλιππου Ι. Φιλίππου με βάρκα, προς τις απέναντι Τουρκικές ακτές, μαζί με τους συμπατριώτες μας Νικόλαο Τσιρπανλή, Γεώργιο Παπαμάρκο και Χρήστο Παράσχο, όπως την παραθέτει σε επιστολή του προς τον «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ», ο ίδιος ο Φίλιππος του Γιάννη.

Έφυγαν τη νύκτα της 2ας προς την 3ην Οκτωβρίου του 1943, για να αποφύγουν τις συνέπειες μετά από ένα επεισόδιο με Ιταλό караμπινιέρο και μετά από φοβερές ταλαιπωρίες, έφθασαν τελικά στην Τουρκία και από κει, μέσω Καστελλορίζου, στην Κύπρο στις 28 του ίδιου μηνός. Εν τω μεταξύ, οι δικοί τους, τους θεωρούσαν νεκρούς, τους πενθούσαν, ντύθηκαν στα μαύρα και τους έκαμαν ακόμη και τα μνημόσυνά τους. Γι αυτό και ο Φίλιππος παρακαλεί το σύλλογο στην Αμερική, να ενημερώσει σχετικά τους δικούς τους στη Νίσυρο είτε μέσω Κωνσταντινουπόλεως, είτε με άλλο τρόπο. Στα ανωτέρω πρέπει να προσθέσουμε και τα εναγώνια ερωτήματα του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» Αμερικής, όταν επετεύχθη η επαφή με τους «κατσιρμάδες» στην Κύπρο και στην Αίγυπτο, για να πληροφορηθούν για την κατάσταση στη Νίσυρο, για το εάν υπάρχει επάρκεια τροφίμων και φαρμάκων, για τυχόν απώλειες από φυσικά αίτια ή συνεπεία του πολέμου.

Παραθέτω, λόγω της σημασίας του, το πρώτο γράμμα του αιμνήστου Φ. Ι. Φιλίππου, του Νοεμβρίου 1943, προς το Σύλλογο της Αμερικής. Τα λευκά τμήματα, ένα από τα οποία καλύπτει την ημερομηνία αποστολής, έχουν προκληθεί από τη λογοκρισία. Να μην ξεχνάμε ότι ήταν περίοδος πολέμου.

Η επιστολή ομιλεί αφ'εαυτής. Εκείνα που προκύπτουν είναι, ότι οι προαναφερθέντες συμπατριώτες μας ευρέθησαν «υπό τραγικής συνθήκας», όπως γράφει ο επιστολογράφος, στον Ξυρό της Κύπρου, όπου οι σύμμαχοι είχαν οργανώσει στρατόπεδο συγκεντρώσεως των προσφύγων από τα νησιά του Αιγαίου και από κει τους προωθούσαν κυρίως στην Παλαιστίνη, (στο στρατόπεδο Νουσεϊράτ στη Γάζα) και αρκετούς, από κει, στην Αίγυπτο. Παρόμοια στρατόπεδα στην Κύπρο υπήρχαν στο Μαυροβούνιο, στην Κοντέα και στην Κοκκινوترιμυθιά.

Ο Φ. Ι. Φιλίππου, έμεινε για όλη τη διάρκεια του πολέμου στον Ξυρό, όπου οι σύμμαχοι τον διόρισαν λογιστή του οικισμού και ήταν ένα είδος ανεπίσημου συνδέσμου μεταξύ προσφύγων και «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ». Αυτός ενη-

μέρωνε το σύλλογο για τα στοιχεία των αφικνουμένων από την πατρίδα προσφύγων και σ' αυτόν απέστειλε ο σύλλογος την οικονομική βοήθεια με διαδοχικά εμβάσματα για τη διανομή στους πρόσφυγες.

Δεν είναι τυχαίο, το ότι λίγες μέρες μετά την άφιξή του στον Ξυρό, ο Φίλιππος έστειλε το πρώτο του γράμμα στον αείμνηστο Γεώργιο Καζαβή στην Αμερική, επειδή αγνοούσε τη διεύθυνση του Συλλόγου, για να ζητήσει βοήθεια για τους πρόσφυγες, από ποιόν άλλο; Από τον «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ». Χαρακτηριστικό, της καταξίωσης του Συλλόγου στη συνείδηση των Νισύριων. Ήξερε πού να απευθυνθεί και ήξερε ότι θα υπάρξει ανταπόκριση, όπως και έγινε. Στη συνέχεια, η αλληλογραφία διεξήγεται μέσω των ελληνικών Προξενείων Λευκωσίας και Νέας Υόρκης και σε ορισμένες περιπτώσεις, με ραδιογράμματα με τις τηλεγραφικές εταιρίες RCA, MACKAY RADIO, POSTAL TELEGRAPH, COMMERCIAL CABLES κ.ά.

Λίγο αργότερα ορισμένοι συμπατριώτες μας πρόσφυγες άρχισαν να απευθύνουν και προσωπικά ραδιογράμματα με τις εταιρείες αυτές στο Σύλλογο, ζητώντας την ενημέρωση συγγενών ή γνωστών τους για την κατάστασή τους.

Μετά την ενημέρωση αυτή, ο Σύλλογος, προκειμένου να συγκεντρώσει χρήματα προς ενίσχυση των αναξιοπαθούντων συμπατριωτών μας, ανέπτυξε διάφορες πρωτοβουλίες, όπως, αποστολή επιστολών στα μέλη του παρακινώντας τα, να βοηθήσουν, πραγματοποίηση συνεστιάσεων με τη συνεργασία όλων των Νισυριακών συλλόγων της Αμερικής και άλλα.

Εν συνεχεία, άρχισε η διαδοχική τηλεγραφική αποστολή εμβασμάτων μέσω της Τράπεζας Αθηνών προς τον Φίλιππο, ο οποίος διένειμε το αναλογούν ποσόν στους διαμένοντες στον Ξυρό Κύπρου και το υπόλοιπο, πάλι αναλογικά, στους διαμένοντες σε άλλα μέρη συμπατριώτες μας, με απόδοση λογαριασμού στον «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ», ή στην «ΘΕΡΜΙΑΝΗ» (αγαθοεργός σύλλογος των μεταναστών από τον Εμπορείο), η οποία είχε επίσης αποστείλει βοήθεια.

Είναι πράγματι συγκινητικό το ενδιαφέρον όλων των Νισυρίων της Αμερικής να έλθουν αρωγοί στην προσπάθεια ανακουφίσεως των συμπατριωτών μας που οι συνθήκες της σκλαβιάς και του πολέμου τους οδήγησαν πρόσφυγες μακριά απ' την πατρίδα. Τα αισθήματα αυτά τα εκδήλωναν τόσο με τα συγκινητικά γράμματα που έστελναν στο Σύλλογο, όσο και με την αθρόα συμμετοχή τους στις εκδηλώσεις του Συλλόγου, οι οποίες, όπως περιγράφεται στη σχετική αλληλογραφία, σημείωναν απρόσμενη επιτυχία

Χαρακτηριστική των εθνικών, πατριωτικών και αλτρουϊστικών αισθημάτων που πλημμύριζαν τις καρδιές τους, είναι η απαντητική στην πρόσκληση του Συλλόγου επιστολή του Ι.Ν.Καμπαλή, του επονομαζόμενου «Πόμπη», που ενδεικτικά παραθέτουμε.

Βέβαια, όπως ήταν αναμενόμενο, δημιουργήθηκαν και μικροπαρεξηγήσεις, από μερικούς συμπατριώτες οι οποίοι θεώρησαν ότι η διανομή της βοήθειας του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» από τον Φίλιππο δεν ήταν δίκαιη και διαφα-

νής. Ο τελευταίος διεμαρτυρήθη επικαλούμενος την αποστολή στην Αμερική των δικαιολογητικών αποδόσεως λογαριασμού. Το πρόβλημα όμως συνεχίστηκε μέχρι την επιστροφή των προσφύγων στη Νίσυρο, το 1945, οπότε, κατόπιν αιτήματος του Φίλιππου, ο σύλλογος απέστειλε στη Δημαρχία επιστολή με την οποία τον κάλυπτε πλήρως, αφού εκείνος είχε αποστείλει αποδεικτικά στοιχεία και καταστάσεις που αποδείκνυαν τη σωστή και χρηστή διαχείριση των ποσών της βοήθειας που διαχειρίστηκε.

Αξίζει πάντως να τονισθεί ότι αναδιψώντας το αρχείο του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» καταλήξαμε σε ορισμένες άξιες λόγου διαπιστώσεις:

► Υπάρχουν ορισμένες επιστολές αποσταλείσες από πρόσφυγες καταγομένους από άλλα νησιά όχι μόνο της Δωδεκανήσου αλλά και του υπολοίπου Αιγαίου, ακόμη και από την Κεφαλονιά, οι οποίοι παρακαλούσαν για την προώθηση της επιστολής ή στον σύλλογο των συμπατριωτών τους στην Αμερική, ή σε συγγενικό τους πρόσωπο.

Αυτό το γεγονός, μας οδηγεί στο ασφαλές συμπέρασμα ότι μόνο ο «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ» επεδίωξε, πέτυχε και διατηρούσε επαφή με τους πρόσφυγες και γι αυτό, μόνο μέσω αυτού ήταν δυνατή η επικοινωνία των άλλων προσφύγων με τους συμπατριώτες τους. Άλλη μία πρωτιά του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ».

► Όταν οι σύμμαχοι προώθησαν αρκετούς συμπατριώτες μας στη Γάζα και στην Αίγυπτο και πολλοί απ'αυτούς κατετάγησαν στις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις που άρχισαν να ανασυντάσσονται εκεί, ο «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ», ως στοργικός γονιός, ζήτησε με επιστολή του από 7 Απριλίου του 1944 από τον εγκατεστημένο στην Αίγυπτο συμπατριώτη μας και μέλος του, Ευελπίδη Οικονομάκη, (έμπορο στο Σουέζ και στο Κάιρο) να έλθει σε επαφή μαζί τους και να ενημερώσει το Σύλλογο για τις ανάγκες τους.

Ο αείμνηστος Ε. Οικονομάκης απάντησε ότι στο Σουέζ είχε ήδη συναντήσει Νισυράκια που είχαν καταταγεί στις ένοπλες δυνάμεις, ότι τους βοήθησε οικονομικά εξ ιδίων και σε νεότερη επιστολή του, του Νοεμβρίου του 45, πληροφορεί το Σύλλογο ότι όλοι σχεδόν είχαν επιστρέψει στη Νίσυρο, ότι το Πάσχα τους είχε επισκεφθεί προσωπικώς και τέλος, ότι «εν γένει, όπως έκρινα, εις τα στρατόπεδά των δεν ήτο και τόσο ανυπόφορος η ζωή των όπως παρεπονούντο».

► Το Φθινόπωρο του 1943, όπως προκύπτει από επιστολή τους, του Οκτωβρίου του έτους εκείνου προς τον «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» Αμερικής, οι Νισύριοι της Αλεξανδρείας προχώρησαν στην ίδρυση συλλόγου με την επωνυμία «ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΝΙΣΥΡΙΩΝ ΑΙΓΥΠΤΟΥ», ο οποίος συγκροτήθηκε σε σώμα με πρώτο Πρόεδρο τον αείμνηστο Γεώργιο Εμ. Παρθενιάδη ιατρό, (μετέπειτα, όταν είχε εγκατασταθεί στην Αθήνα Πρόεδρο της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών) και Γενικό Γραμματέα τον αείμνηστο Γεώργιο Θεοχαρίδη.

Δεν προκύπτει από τα υπάρχοντα στοιχεία αν αιτία της ιδρύσεως ήταν, η παροχή βοήθειας προς τη Νίσυρο, μια που η αυγή της ελευθερίας άρχισε να ροδίζει στον ορίζοντα, ή προς τους Νισύριους που ευρίσκοντο πρόσφυγες

στην Αίγυπτο και τη Μέση Ανατολή, ή αν υπήρχε από πριν σκέψη ιδρύσεως συλλόγου και η υλοποίηση συνέπεσε με τα γεγονότα που περιγράφονται.

Το βέβαιον είναι ότι σε επιστολή του νέου συλλόγου προς τον «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» από 6/1/1945, αναφέρεται ότι τα Νισυρόπουλα που υπηρετούσαν στις ένοπλες δυνάμεις μας στην Αίγυπτο «βρήκαν στο σύλλογο αυτό, στιδήποτε και αν ζήτησαν».

Επί πλέον, ο νέος Σύλλογος απηύθυνε πρόσκληση προς τα μέλη του, για παροχή βοήθειας στη Νίσυρο, την οποία παραθέτουμε χωρίς σχόλια, γιατί περιπεύουν.

➤ Άφησα, ως τελευταία διαπίστωση, ένα αμφιλεγόμενο συμβάν της εποχής εκείνης. Προβληματίστηκα αν θα έπρεπε να το δημοσιοποιήσω αφού τα δύο κύρια πρόσωπα δεν είναι πια ανάμεσά μας για να συζητήσουν και να βρουν την άκρη, αλλά τελικά το απετόλμησα για να αποκατασταθεί η τιμή του ενός εκ των δύο, που άδικα και από εσφαλμένη προφανώς πληροφορηση εθίγη από τον έτερο.

Στις 28 Μαρτίου του 1944, ο μέχρι τότε Δήμαρχος του νησιού Ζαχ. Παπαντωνίου, πρόσφυγας και αυτός πια, έστειλε από τη Νουσεϊράτ της Γάζας επιστολή στον «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» με την οποία, αφού εξηγεί ότι αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη Νίσυρο μετά από ένα επεισόδιο με τους κατακτητές, τους ενημερώνει για την κατάσταση στο νησί, ότι τα ελληνικά σχολεία άρχισαν να λειτουργούν κανονικά, ότι στα προηγούμενα χρόνια υπήρχαν ελλείψεις αναγκιών ειδών αλλά τώρα οι αγγλικές αρχές τροφοδοτούν κανονικά το νησί και εξαίρει τη φιλοπάτριδα δράση του Αρχιμανδρίτου Κύριλλου Ρωμάνου, του ιατρού Μιχάλη Τσατσαρώνη, του Αθανασίου Βερδελή, του Ιωάννου Μουλλού «και άλλων» τους οποίους δεν αναφέρει. Τέλος, αφού πληροφορεί ότι στη Νουσεϊράτ ευρίσκοντο ήδη ογδόντα Νισύριοι και ότι ανενέμοντο και άλλοι, μεταφέρει, απ' ό,τι γράφει, τα παράπονα ορισμένων συμπατριωτών μας, οι οποίοι διεμαρτύροντο ότι δεν τους διενεμήθη βοήθεια σύμφωνα με τις ανάγκες τους και προτείνει την απ'ευθείας αποστολή της βοήθειας στη Νουσεϊράτ και όχι μέσω Κύπρου.

Στις 24 Απριλίου 1944, ο Ζ. Παπαντωνίου, αποστέλλει και δεύτερη επιστολή και ενημερώνει για την άφιξη στη Νουσεϊράτ και άλλων σαράντα έξι συμπατριωτών μας, οπότε ο συνολικός αριθμός έφθασε στους εκατόν είκοσι έξι και επαναλαμβάνει το αίτημα των προσφύγων για απ'ευθείας αποστολή της βοήθειας σ'αυτούς.

Στις 13 Οκτωβρίου 1944, ο Σύλλογος απάντησε στο Ζ. Παπαντωνίου με πολύ σκληρό θα έλεγα τρόπο, γράφοντας ότι οι πληροφορίες που είχαν τους έπεισαν ότι η διαγωγή του στη Νίσυρο δεν ήταν πατριωτική.

Και εδώ γεννάται το ερώτημα. Είχε δίκαιο ο Σύλλογος και ποιοί ήταν οι πληροφοριοδότες του; Το βέβαιον είναι ότι σε επιστολή του προς τον σύλλογο με ημερομηνία 29 Αυγούστου του 1944 ο Φίλιππος, ενημέρωσε τους συμπατριώτες μας για την όλη πολιτεία του Ζαχαρία, με λόγια καθόλου κο-

λακευτικά, ισχυριζόμενος ότι οι πληροφορίες εκείνες εστηρίζοντο σε στοιχεία που του παρεχώρησε ένας ιταλός ναυτικός τον οποίο οι Άγγλοι άφησαν στη Νίσυρο στο τηλεγραφείο μαζί με τον Ζαχαρία. Εκτός όμως του Ζαχαρία, ο Φίλιππος εκφράζεται όχι κολακευτικά και για άλλους συμπατριώτες μας. Από τα αναφερόμενα πάντως σε επιστολές των δύο αυτών συμπατριωτών μας και τα σχόλια του ενός για τον άλλον, φαίνεται ότι μεταξύ Φ. Ι. Φιλίππου και Ζ. Παπαντωνίου υπήρχε μια καχυποψία, ή ίσως και κάτι περισσότερο και πιθανότατα εκεί θα πρέπει να αποδοθούν και τα δυσμενή σχόλια του Ζαχαρία για άδικη και όχι διαφανή διανομή των βοηθημάτων προς τους δικαιούχους πρόσφυγες (παρ'ότι υπήρχαν πράγματι παράπονα από τους ίδιους) και τα αντίστοιχα σχόλια του Φιλίππου για δήθεν αντιπατριωτική συμπεριφορά του Ζαχαρία.

Προς την εξήγηση αυτή συνηγορούν τα εξής γεγονότα: Σε ό,τι αφορά το Φίλιππο, ο «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ» κατ' επανάληψη καλύπτει πλήρως το Φίλιππο και διαβεβαιώνει ότι η διανομή επραγματοποιήθη με απόλυτη τάξη. Σε ό,τι αφορά στον Ζαχαρία. Συμπatriώτες μας, οι οποίοι λόγω ηλικίας έζησαν τα γεγονότα της εποχής εκείνης, ανακαλούν στη μνήμη τους συμβάντα που αποδεικνύουν το ακριβώς αντίθετο απ' ό,τι κατηγορείται ο Ζαχαρίας. Συγκεκριμένα, όταν επροτάθη από τους κατακτητές στον Ζαχαρία η ανάληψη των καθηκόντων Δημάρχου, εκείνος, προκειμένου να το αποφύγει, παρέστησε τον τρελό και «έβασκε» στους δρόμους του οικισμού γαλοπούλες με μια βίτσα. Επίσης, κατά την απόδραση αιχμαλώτων Ιταλών στρατιωτών με βάρκα που τους ετοίμασαν κρυφά Νισύριοι, ο παριστάμενος Ζαχαρίας ως Δήμαρχος, παρέμενε απαθής στις λυσσαλέες εντολές του Γερμανού συνόδου να ξεκινήσει σκάφος για καταδίωξη των δραπετών, προκαλέσας την μήνη του αξιωματικού. Αλλά και ο βαρύτατα τραυματισθείς στην προσπάθεια αποδράσεως προς την ελευθερία αείμνηστος Νικ. Διακομιχάλης, με πρωταγωνιστικό ρόλο στις αντιστασιακές κινήσεις στο νησί, σύμφωνα με πληροφορίες, όταν έλαβε γνώση των χαρακτηρισμών του Φιλίππου για το Ζαχαρία, ευρισκόμενος στην Αμερική, απέκλεισε τέτοιο ενδεχόμενο, δεχόμενος την εθνική και πατριωτική δράση του Ζαχαρία.

Προς αποκατάσταση, λοιπόν, της μνήμης αμφοτέρων, καταχωρίσαμε το σχόλιο αυτό.

Τελειώνοντας αυτή την παρουσίαση, θα πρέπει να τονίσω ότι, μικροπαρεξηγήσεις, παράπονα και επικριτικά σχόλια του ενός προς τον άλλον, ήταν αναμενόμενο να υπάρχουν, πολύ περισσότερο σ' εκείνους τους χαλεπούς καιρούς. Όλα αυτά θεωρούνται συμφυή προς την ανθρώπινη φύση. Γι' αυτό θα πρέπει να τα ταξινομήσουμε στις σωστές τους διαστάσεις και να μη μας επηρεάσουν στις εκτιμήσεις μας για την αξιολόγηση του έργου τόσο του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» αλλά και των άλλων συλλόγων της Αμερικής, όσο και της άξιας επαίνου πράξεως των συμπατριωτών μας εκείνων, που αφηφώντας τους κινδύνους του εγχειρήματός τους έφυγαν προς την ελευθερία. Αξίζουν σε όλους συγχαρητήρια.

Επιστολή συμπατριώτη μας I. N. Καμπανή

Hartford, Conn. Dec. 14, 1943

Gnomagoras Society
204 W. 33rd St.
New York

Κύριε Πρόεδρε.

Μετὰ φρονιμῆς ἀγωνίας καὶ σιμυρηθῆτος
ἀνιχνύσα τῆς ἐκείνου σῆς, ἀναδύσαν ἐπιβίον.
Ἡ ἀδελφότης, εὐχόμε ὅσα συμπατριῶτα τὸ ἔν τῷ ἰσθ.
ἐδότη ἕως ἡμετέρας, ὡς τούτο, τὰ ἑαὶ τὸ ἔκτετρα
ἐντὸς τοῦ ἐκείνου τῆς βαρβαρότητά τῶν ἐφοβηθῶν
καταλειπτῶν τῶν κτισθῶν. Ἐπιδοθεῖτε τῆς ἀγαθῆς
καὶ φρονιμῆς τῶν 62. συμπατριῶτων ἡμῶν, εὐχόμε, τὸ
ὅσοις τὰ ἀποδεδειγμένα ἀπὸ γυροῦν, γυροῦν, καὶ ἴσ.
μὲν θεία, γυροῦν καὶ δυναθῆνα. Ἰδίως ἐπι-
δοθεῖτε ἐπιβίον καὶ ἴσ τῶν ἐπιβίον καὶ ἴσ
ἐπιβίον διαδοθεῖτε καὶ ἴσ τῶν ἐπιβίον
ἐπιβίον ἐπιβίον. Ὅπως τὰ ἑαὶ τῶν ἐπιβίον
ἡμῶν ἔστι ἀγνωστὰ. Διὰ αὐτὸ μὲν ἐπιβίον καὶ ἴσ
ὅσοις τὰ ἑαὶ τῶν ἐπιβίον. Μακάρις, Κύριε Πρόεδρε,
τὸ ἑαὶ τῶν ἐπιβίον. ἑπιβίον ἡμῶν, ἐπιβίον ἡμῶν
ἐπιβίον ἡμῶν καὶ ἐπιβίον ἡμῶν. Διὰ τούτο, τὸ

Πρώτος κατάλογος των Νισυρίων που έφθασαν στη Παλαιστίνη, αποσταλείς από τον Ζαχ. Παπαντωνίου στον «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» Αμερικής

Κατάλογος των εν τω τω αείοντι Νισυρίων

Μαριάνθη Κοντοβίρος	Άτομα	5
Ανδρέας Η ^{ος} Νικολάου	"	2
Κωνσταντίνος Μελιάς	"	3
Αλέξιος Διακογιάννης	"	4
Ευάγγελος Ευρανόπουλος	"	6
Καλλιόπη Φραζή	"	4
Κωνσταντίνος Ματσογιάννης	"	1
Γεώργιος Σπυριδίου	"	1
Ανδρέας Γεωργιάδης	"	1
Γεώργιος Σπυριδίου	"	1
Χρήστος Φραντζή	"	1
Χρήστος Σπυριδίου	"	1
Άρης Φραντζή	"	1
Γεώργιος Σπυριδίου	"	1
Δημήτριος Ματσογιάννης	"	1
Σταύρος Νικολάου	"	1
Χρήστος Σπυριδίου	"	1
Κωνσταντίνος Π. Πατριάρχης	"	2
Κωνσταντίνος Κωνσταντίνος	"	1
Κωνσταντίνος Α. Χαρίσης	"	1
Δημήτριος Κ. Χαρίσης	"	1
Κωνσταντίνος Π. Γιαννάκης	"	1
Κωνσταντίνος Κωνσταντίνος	"	1
Γεώργιος Κωνσταντίνος	"	1
Γεώργιος Δημητριάδης	"	1

46

Μιχαήλ	Ευθυμίου	Αγομα	7
Γεώργιος	Βαρναύος	"	1
Γεώργιος	Πορτοβέρτος	"	1
Φωκίων	Βλάσιος	"	2
Μιχαήλ	Παλαμιάς	"	1
Γεώργιος	Βασιλαγιάννης	"	1
Δημήτριος	Ρ. Χαράμης	"	1
Γεώργιος	Γ. Χαράμης	"	1
Κωνσταντίνος	Βενιζέλος	"	1
Χαράμης	Νίκος	"	1
Γεώργιος	Κωνσταντίνος	"	1
Μιχάλης	Κωνσταντίνος	"	1
Μιχάλης	Πορτοβέρτος	"	1
Έμφ.	Βρογιάζης	"	2
Λογία	Γ. Γαβδανιά	"	5
Χαράμης	Παυλινίδης	"	5
Νίκος	Κωνσταντίνος	"	1
Γεώργιος	Κ. Φραζής	"	1
Γεώργιος	Λύκος	"	1
Γεώργιος	Διαμαντάρης	"	1
Μιχαήλ	Λερμούτης	"	1
Γεώργιος	Βαρναύος	"	3

80

Συμπληρωματικός κατάλογος Νισυρίων, αποσταλείς
 από τον Ζαχ. Παπαντωνίου στον «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» Αμερικής

Σε ζων αυτόν εύρισκομένον συνελπίσθησαν κερξί
 ζώσ οικογενείας έκαστον ελάττα ζώσος ως γινούσιν ζώσ
 είναι άύστατος, κλίν ζώνος εύαριθμός λά μεξί ζώσων
 ζών ζώσος ζυκνδισομίνασμος ελίτικος ζώσ σινδύκωσος,
 Γιάννουζός ζώσ μοί ζήτα ζώσος.

Μέσον ζώνος άυκνδύκωσος ζώνος ζώσος ζώσος ζώσος
 και ζώσος ζώσος ζώσος ζώσος ζώσος ζώσος ζώσος ζώσος
 ζώσος ζώσος ζώσος ζώσος ζώσος ζώσος ζώσος ζώσος

Με άγάπη
 Ζαχαρίας Παπαντωνίου.

Ίδού ο κατάλογος ζών σωματίων 46 σωματίων μας.

Ανδρέας	Παπαγιάννης	άτομα	8
Γεώργιος	Παπαγιάννης	"	8
Επίμη	Χριστοφόρου	"	3
Αλέξανδρος	Καζάνης	"	3
Ηλίας	Αετίου	"	5
Μιχαήλ	Ζαρούκω	"	1
Σπύρ.	Σπανιάς	"	1
Κωνστ.	Καρωτάκης	"	1
Απόστολος	Σαμουηλάρης	"	1
Ευδουλία	Γοργανού	"	1
Ζαχαρίας	Κοτταίος	"	1
Μαρία	Παπαγιάννη	"	5
Γεώργιος	Κονταρής	"	1
Ευδουλία	Βοδίου	"	7
			ζώσος 46

Η ζώνος ζώνος ζώνος
 ζώνος ζώνος ζώνος
 ζώνος ζώνος ζώνος

Επιστολή του Συλλόγου Νισουρίων Αιγύπτου προς τα μέλη του

Αγαπητοί Συμπατριώται

Στη Μέση Ανατολή έπρεξεν ένας μεγάλος αριθμός συμπατριωτών μας και κατετάχθησαν από κοινού, από αιματού, και στην άεροπορία της Ελλάκης. Το είδαμε όλα τα παιδιά είναι, νέοι γεμάτοι ζωή και ενθουσιασμό, νέοι που γράφουν και λέει πως είναι τυχεροί που τυχρότεροι από τους άλλους που δεν μπορούν να πολεμήσουν. Και εμείς πρέπει να υπερηφανευόμαστε για το παλικούριο μας, και να αποθαυμάζουμε βαθιά τον ηρωισμό και το μεγαλό μας τό πηρό δεν υστέρησε και πάρα όπως είπα να ζήσει αυτή. Κι όπως από 21 έπει και τώρα η Νισούρια άσφα είδα άγωνιστές για την Ελλάδα, για τη άνοτηση του Έλληνισμού της.

Μά είδικη έφορησε, που άρχισε δια και 70 χρόνια στην Οδησσό στη Γιάζυ, στην Αμερική, στην Αθήνα και τώρα στην Αγγλία. Δείχνει πως οι Νισούριοι δια και άγρια συμπατριωτική άσφάλεια της έβει και είδα προσαρτήσαν από κτή άλλη κη κη. ά σελίδα ητα έβελιόθηκα σε σπυλιό, σε έθιμοσε έβελιόθησε, έρπνεως, και τόσα άλλα.

Άς μη φωνή υπερβυλιό πως στον άγωνα τού Έθνος-αυτοέκταση σιμά προσαρτήσαν και το θεώ μας τό ηθαί.

Ίδιαιτηρ στην έννεμητιική ένοχηάτεται μεταξύ των πρώτων έβελιόθησε και οι Νισούριοι πατριώ θίου και αν έπρεθήσαν.

Αγαπητοί Συμπατριώται

Στη Νισούρια κυματίζει ή Ελλάδα σημάια, με τός συμπατριωτάς μαζί από τον περασμένο Οκτώβρη.

Τό μεγαλό μας τό κη κη, τό άμαρτα, τό ξεχωριστό. ζήτα σημερο από τα παιδιά της να έπληρώσουν α'άνα έλίσχσαν φάρα σήνω-μοσύνης που τός άφάβαν.

Στα άλματα που της Νισούρου που άημιόσησαν τό γρηγορότε λαφύρια, έπν φάβαν ούτε θάρους, ούτε κήνια, ούτε τό ηητόμνη των ηηότων της.

Άν είμαι ή θάλασσα ή άγρος άφουρή, είναι οι βράβηροι κατακτητοί που έβελιόθηκα κη κη και τη ζωή τού ηηότος μας.

Η Νισούρια μας φωνάζει «θα ήθελα»

Γ'αυτό σημερο, κήνησε την έννη'ρος μας ούτη σ' άλλους τός Νισουρίους, θίου και άτ έό κη κη. πρέπει να έπρεουν να βοηθή-σουν άνομη μια φάρα της Νισούρια είναι ένας πός τέρως ηηότος ή ηηηόθησε των συμπατριωτών μας.

Και πάλι έπ' όλα πρέπει από ηη-ημέτα και κολλητικά κη κη κη άδωσμε άνομη και άνομη και ηηότων άνομη ηηά άμειότα θά έφ-νοηόθησε της ηηηόθησε έπληρωσε και τό κολλητικά σπυλιό ηηά μεγαλό και ηηά άφουρη από τό ηηηό.

Με άδελφότης μας με έπληρωσμε το άελιό έ' 1. ου και τον άβόλο του φηηόθησε Νισούρου. Μά άδελφικούς γορητομώς

Γ. Γραμμάτης
Γ. ΓΕΩΧΑΡΙΔΗΣ

ο Πρόεδρος
Ιωάνης Γ. ΠΑΡΘΕΝΙΑΔΗΣ

Write Address in large BLOCK letters wholly within this panel

7349 FT

THE ADDRESS MUST NOT BE TYPEWRITTEN

26 APR 1944

GNOMAGORAS SOCIETY
209 West 33 Street.
New York.
U.S.A.

Routing Officer's Signature and Unit Center Stamp Imposition

RAF CENTER 112

Military Airgraph Service authorized by Egyptian Postal Administration

Write the message very plainly below this line

1407 25-4-944

Sender's Address

Μοντουδαλίσ Κοστάς

Greek Unit RAAF.
MEF ΑΝ. ΑΙΑΣ

Όφαιητοι ποιριμται.

Σας ειχα γραψει και ποιτα, μη φοιηται πως δεν πειρατε το γραμμα μου. Εν ποσει περιηπειωει εως εξαγορφου παραμεληνται σας λαρω, οπως μου ειηλεε τη διηυδυνση του διου μου Κ. Καταλονου, ον εως βρισκεται. Αν εως ταχυ πεισται του πως εχου μερολη απο λιγο χρηματα, του ειχα γραψι την ιδια μη εως ημερα. Σε ολους αποιηθετε που εως εγραφον, τους βουληθετε μελιστα κη λαβονε χρηματα. Μοναχο ρη ιεσερις μητες κυρα εω ελη Μεση Ανατολη, δεν μπορισα να παρω ουτε ενο γραμμα. Τοσο οτυχος ηιο ειμαι ημ; Ελπιω μωει να ηιτη αυτη τη φορα, οποτε θα εως ευημερον, επιφουλασομενος να εως ηνωριω ορη. Τωρα ειλαω εδω ελο μεσηκο μου ηιο ηην τιχη της ποριδας, ενας κ' ερω μεσα στα τοσα παιδια. Μ' ερηνη πατριωτικη.
Κ. Μοντουδαλεις

«ΠΕΝΗΝΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ
ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ
ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ:
1780-1837 μ.Χ.»

Δρ. Ιωάννη Ηλ. Βολανάκη
Εφόρου Αρχαιοτήτων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Γενικές παρατηρήσεις

Στο Αρχεῖον της Ιεράς Μονής της Παναγίας Σπηλιανής της νήσου Νισύρου της Δωδεκανήσου φυλάσσονται, ως γνωστόν, πολυάριθμα παλαιά έγγραφα, τα οποία κέκτληται μεγάλην αξίαν για την επιστήμη και την έρευνα¹.

Το μεγαλύτερο μέρος των εγγράφων αυτών εφωτογραφήθηκε και εξεδόθη σε δύο τόμους, αφού προτάχθηκε σύντομη εισαγωγή². Τα έγγραφα αυτά προέρχονται από το 1718-1950 μ.Χ.

1. Επιθυμώ να εκφράσω και από την θέση αυτή τις θερμές μου ευχαριστίες προς όλους εκείνους, οι οποίοι καθ' οιονδήποτε τρόπο εβοήθησαν τον γράφοντα και συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της ανά χείρας εργασίας. Ειδικότερα, ευχαριστώ τους εξής: α) Τους φιλοπρόδους και φιλόξενους κατοίκους της Νισύρου, για την φιλόφρονα υποδοχή, τις πληροφορίες των και την εν γένει βοήθειά των, β) τον Πανοσιώτατον Αρχιμανδρίτην π. Στέφανον Καλλιστήν, Ηγούμενον της Ιεράς Μονής της Παναγίας Σπηλιανής για την συμπαράσταση και βοήθειά του, γ) τον κ. Κων/ον Χαρτοφύλην, Πρόεδρον της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών και τα Μέλη της ως άνω Εταιρείας, για την ηθική στήριξη, συμπαράσταση και αγαστή συνεργασία και δ) την σύζυγο και συνεργάτιδα, φιλόστορα και φιλόστορα Δρ. Μαρία Gerlhoff-Βολανάκη και τα παιδιά μας Ηλία και Χριστίνα, για την κατανόηση, υπομονή, ηθική συμπαράσταση και βοήθειά των.

2. Σπηλιανής Αρχεῖον, Ανέκδοτα Έγγραφα (1718-1950) της Ιεράς Μονής Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου, τ.Α' (1718-1919), τ. Β' (1910-1950), Έκδοση Εταιρείας Νισυριακών Μελετών, Αθήνα 1999.

Στην παραπάνω έκδοση εδημοσιεύθησαν οι φωτογραφίες των εγγράφων, χωρίς αντιγραφή, μεταγραφή, μελέτη σε βάθος και διπλωματική έκδοση αυτών, πράγμα απαραίτητο, προκειμένου το περιεχόμενο αυτών να γίνει αντικείμενο μελέτης και να αξιοποιηθούν οι πληροφορίες που περιέχονται σε αυτά, τόσο από τους ειδικούς επιστήμονες, όσο και από οποιονδήποτε ενδιαφερόμενο.

Ο γράφων μελέτησε, αντέγραψε, μετέγραψε και εξέδωσε δώδεκα (12) από τα έγγραφα αυτά³, με την ευχή όπως η δημοσίευση αυτή αποτελέσει απαρχή και έναυσμα για περαιτέρω έρευνα, μελέτη και έκδοση των εγγράφων αυτών, απαραίτητη προϋπόθεση για τη συγγραφή της ακριβούς ιστορίας της Νισύρου⁴.

Η μελέτη των εγγράφων του Αρχείου της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου συνεχίστηκε υπό του γράφοντος. Καρπός αυτής είναι η ανά χείρας εργασία, στην οποία παρουσιάζονται πενήντα (50) επί πλέον έγγραφα και τα οποία προέρχονται από τη χρονική περίοδο 1780-1837 μ.Χ. Σύμφωνα πρόκειται να δημοσιευθούν υπό του γράφοντος και άλλα έγγραφα προερχόμενα από το Αρχείο της Σπηλιανής, με στόχο την μελέτη και δημοσίευση όλων των εγγράφων, που περιέχονται σε αυτό.

Τα έγγραφα αυτά συνετάχθησαν όχι για την εξυπηρέτηση φιλολογικών ή άλλων σκοπών, ούτε για να διασώσουν σπουδαία γεγονότα και ιστορικά συμβάντα, αλλά για να ρυθμίσουν καθημερινές ανάγκες και να επιλύσουν προβλήματα των κατοίκων της Νισύρου του τέλους του 18ου και των αρχών του 19ου αι. μ.Χ.

Το περιεχόμενο των είναι δυνατόν να εξετασθεί από διάφορες πλευρές, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι εξής: ιστορική, πολιτική, θρησκευτική, νομική, οικονομική, κοινωνιολογική, γλωσσική, ψυχολογική, ηθογραφική, λαογραφική κλπ.

Θα πρέπει ιδιαιτέρως να τονισθεί η σημασία των κειμένων αυτών από πλευράς έρευνας της Ελληνικής Γλώσσας. Τα κείμενα αυτά συνετάχθησαν από γραφείς, οι οποίοι ανήκαν στους πεπαιδευμένους της εποχής των. Αυτοί ήταν, μεταξύ άλλων, Μητροπολίτες, Επίσκοποι, Ηγούμενοι Μονών, Αρχιμανδρίτες, Ιερομόναχοι, Ιερείς, Δημοδιδάσκαλοι, Αναγνώστες, Ψάλτες, Γραμματείς Επισκόπων, Μονών, του Κοινού των Νισυρίων, της Δημογεροντίας κλπ. Ακόμη σε αυτούς συμπεριλαμβάνονται και απλοί πολίτες, γνωρίζοντες γραφή και ανάγνωση.

Τα έγγραφα αυτά είναι γραμμένα κατά κανόνα στην καθομιλουμένη γλώσσα, για να γίνεται το περιεχόμενο των κατανοητό από τον λαό της Νισύρου. Η γλώσσα των εξαρτάται, ως είναι φυσικόν, από το υπό διαπραγμάτευση θέμα και από το μορφωτικό επίπεδο του συντάκτη, είναι

3. Βολανάκης 2005, σ. 257-288.

4. Βολανάκης 1005, σ. 263.

δε επηρεασμένη από τα εκκλησιαστικά κείμενα και από την σχετική τεχνική ορολογία. Τα κείμενα αυτά θα πρέπει να μελετηθούν από πλευράς γλώσσας, γραμματικής, σύνταξης, ορθογραφίας, φωνητικής, διαλεκτολογίας κλπ.

Οι συντάκτες των εγγράφων αυτών χρησιμοποιούν κατά κανόνα την φωνητική ορθογραφία, αποδίδοντας τις λέξεις όπως τις επρόφερε ο άνθρωπος του λαού, ο τότε κάτοικος της Νισύρου.

Στα κείμενα αυτά μνημονεύονται θεσμοί, όπως «το Κοινόν τη Νισύρου», «η Δημογεροντία», «οι Πρωτόγεροι», καθώς και εκκλησιαστικά και πολιτικά αξιώματα, τα οποία φανερώνουν την τότε κοινωνική διαστρωμάτωση του πληθυσμού. Επίσης αναφέρονται παραγωγικές ασχολίες, επαγγέλματα, εργασίες, εργαλεία, προϊόντα, ενδύματα, έπιπλα, οικοσκευές, εικόνες, κοσμήματα, νομίσματα, ονόματα, παρωνύμια, τοπωνύμια κλπ.

2. Μέθοδος έκδοσης των εγγράφων

Κατά την έκδοση των εγγράφων, τα οποία παρουσιάζονται στην ανά χειράς εργασία, εφαρμόστηκαν οι παρακάτω γενικές αρχές, οι οποίες κατά κανόνα ακολουθούνται κατά την έκδοση παλαιών κειμένων και εγγράφων, ήτοι:

α) Κεφαλαιογραφούνται τα αρχικά των κυρίων ονομάτων, επωνύμων και περιόδων.

β) Αναλύονται μέσα σε παρένθεση () συντομογραφίες, συμπλέγματα και πάσης φύσεως βραχυγραφίες.

γ) Δηλώνονται σε όρθιες παρενθέσεις [] ελλείποντα γράμματα, συλλαβές, λέξεις ή άλλα τμήματα, ένεκα φθοράς του αρχικού κειμένου.

δ) Τίθεται μέσα σε αγκύλες < > παραλειφθέντα από τον γραφέα του εγγράφου γράμματα, λέξεις ή και τμήματα κειμένων.

ε) Δηλώνονται εντός των σημείων { } γράμματα ή συλλαβές, που επαναλαμβάνονται εκ παραδρομής και πρέπει να οβελισθούν από το κείμενο.

στ) Γίνεται δήλωση με μονή πλάγια γραμμή / της αλλαγής του στίχου και με διπλή πλάγια γραμμή // της αλλαγής της σελίδας του εγγράφου.

ζ) Αριθμούνται οι στίχοι με αραβικούς αριθμούς (από το 1 και εξής).

η) Διατηρείται η ορθογραφία και η στίξη του κειμένου.

θ) Σε ελάχιστες περιπτώσεις γίνεται σιωπηρή προσθήκη ή διόρθωση σημείων στίξεως, με απώτερο σκοπό να γίνει σαφέστερο το νόημα του κειμένου.

ι) Γίνεται χωρισμός των περιόδων του κειμένου.

ια) Παραλείπονται τα κόμματα πριν από τον σύνδεσμο «και».

ιβ) Ανάλογα με το περιεχόμενο δίδεται τίτλος σε έκαστον έγγραφο, ο οποίος γράφεται με κεφαλαία γράμματα και τίθεται ενρός ορθίων παρενθέσεων [], για να δηλωθεί ότι αυτός δεν υπάρχει στο αρχικό έγγραφο, αλλά ετέθη εκ των υστέρων από τον δημοσιεύοντα τα έγγραφα και προς διευκόλυνση του αναγνώστου⁵.

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

Τ Α Ε Γ Γ Ρ Α Φ Α

Ακολούθως παρατίθεται το κείμενο των πενήντα (50) εγγράφων από το Αρχεῖον της Παναγίας Σπηλιανῆς, τα οποία αριθμούνται με λατινικούς αριθμούς (από I έως L) και γίνεται παραπομπή στον σχετικό τόμο, όπου έχουν εκδοθεί φωτογραφικῶς.

I. [ΟΜΟΛΟΓ/Α - ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ: 31-3-1789]⁶.

- «1 / + Διά τῆς παρουσίας μου ὁμολωγίας κ(αί) καθαρᾶς ἀποδήξεως
[φανερώνω
2 / ἐγώ, ὁ Νικήτας τῆς Μα<ρ>ῆας κ(αί) ἡ συ<μ>βία μου Ἄρχοντούλ(α)
[κ(αί) τὰ παιδιά μας,
3 / ὅτι πός ἐλαβαμεν ἀπό τόν Ἅγιον Καθηγούμενον τ(ῆ)ς
[Σπηλιανῆς δα-
4 / νικά {ς}, ἄσπρα τόν ἀριθμόν 100, λέγω ἑκατῶν, τὰ ὁποῖα
[ἄσπρα τὰ ἐλάβα-
5 / μεν διά χρ(ε)ῖαν κ(αί) ἀνάγκην μας, ἥς τήν ὀπ(ο)ῖαν
[εἴμασταν χρ(ε)ῖασθεῖ
6 / κ(αί) ἠποσκόμασταν, νά τὰ εὐχαριστοῦμεν, δίχος
[καμ(μ)ῖαν ἔναν-
7 / τιότητα. Τό παρόν, τοῦ δίνω ἀμανάτην: ἥς τήν
[Ἐλέαν στό Ἄργος τό
8 / χοράφιν μέ τήν ἀποστροφίν, ὡς καθῶς εὐρίσκετε
[κ(αί) πάνω κάτω,
9 / τό ἄλλον μέ τίν γιστέρναν, ὡς καθῶς εὐρίσκετε.
[Ἐγώ κ(αί) εἰς ἔνδειξιν
10 / κ(αί) ἀσφάλ(ε)ῖαν ἠπωγράφθισαν τό παρόν ἔνπρωσταν
[τόν ἐβρισκομέ-

5. Τσουγκαράκης, 2000, σ. 681 κ.ε.

6. Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 48.

- 11 / νον μαρτίρον, διότι τά μαηδιά, νά παίρν(ε)ι τά
[πράγ-
- 12 / ματα 1780, Μαρτιου 31
- 13 / » Οικονόμος μάρτης
- 14 / » Γιόργιος ήρεύς κέ Προτέγερος μάρτις
- 15 / » Μιχαίλ ιερεύς μάρτις
- 16 / » Παπά - Μαβρουδής μάρτις
- 17 / » Παπά - Ίω(άννης) μάρτις
- 18 / » Διακοδημήτρις μάρτις
- 19 / » Διακογεόργις μάρτις
- 20 / » Πα(πά) Μανώλις γράφω και μαρτυρό».

II. [ΕΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΜΜΑΡΤΥΡΟΝ ΓΡΑΜΜΑ 15-11-1782]⁷

- 1 / + Διά τοῦ παρόντος ἰμόν κ(αί) ἐκ(κ)λισταστικοῦ κ(αί) ἐνμαρτύρου
γρά(μ)ματος ὁμολογοῦμεν
- 2 / ἰμής κ(αί) φανερόνομεν, ο Διακογεόργις τῆς Χρισαφίνας κ(αί) ἡ συμ-
βία αὐ(τοῦ), ἰδία θελίσι,
- 3 / Ὅθεν ἰθελήσαμεν, μέ ἴδιον θέλιμα, νά δόσομεν ἰδικά μας εὐρισκό-
μενα.
- 4 / εἰς Πάλους χοράφι, σπίθια, κελ(λ)άρια, κῆπο(ν), ὅλα τά
δίδομεν τίς Παναγίας τίς Σπηλια-
- 5 / νίς, δια τίν ψυχίν μας. Πρός <τούτοις> νά δίδι τό χρέως μας ὄλον
(ε)ἰδικόν χρέος
- 6 / κ(αί) ὀλίγα, πλήν νά ἔχι τήν φρο(ν)τίδαν μας ὡς ἐφ' ὄρου ζοῆς μας
κ(αί) ἀποθα-
- 7 / νώντας μας, νά μᾶς κατεβοδόσι τό Μοναστίρι κατ' ἔνπροστεν τόν
ἐβρεθέντον μα-
- 8 / ρτίρον κ(αί) κληρικόν.
- 9 / 1782, Νοεμβρίου 15
- 10 / » [δακτυλιά δείκτου δεξιᾶς χειρός]

III. [ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΜΜΑΡΤΥΡΟΝ ΓΡΑΜΜΑ 9-10-1783]⁸

[Σφραγίδα Παναγίας Σπηλιανῆς]

«1 / + Διά τοῦ παρόντος μου συμφωνητικοῦ καί ἐμμαρτύρου γράμ-

7. Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 49.

8. Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 50.

- ματος γίνεται δήλον, ὅτι παρασταθεῖς ὁ Νικόλαος
- 2 / τοῦ παπᾶ Κωνσταντίνου ἐζήτησεν αὐτοθελήτως κ(αί) μέ ἰδίαν
γνώμην τό Μετόχιον τῆς Θεοτ(όκου) Σπηλιανῆς, ὄνομα-
- 3 / ζόμενον τό Διαβάτο, πρὸς ἰσυχίαν κ(αί) ἀνάπαυσιν μέ συμφωνί(αν)
τοιαύτην, ὅτι νά ἀνακαινίζη τά πεπαλαιο-
- 4 / μένα, νά τό ἐκμε<τα>λ(λ)εύεται κ(αί) νά ἔχη τήν κατά Θεόν φρον-
τίδα εἰς αὐτό, πρὸς μνημόσυνόν του μετά θάνατον, κάμνων πρὸς
- 5 / τούτοις κ(αί) τοιοῦτον ὄρον, ὅτι καθ' ἕκαστον χρόνον νά δίδη γρό-
(σια) 10, φημί δέκα, εἰς τόν εὐρισκόμενον Ἑγούμενον,
- 6 / τῆς Θεοτόκου Σπηλιανῆς, διά ἤθελεν ἔσθαι ἀπαρασάλευτα,
ᾠθεν κ(αί) θέλη μένη ἴδιος οἰκοκύρης εἰς αὐτό. Κ(αί) λοι-
- 7 / πόν, ἄν καμ(μ)ίαν φοράν θελήση ὁ εὐρεθεῖς Ἑγούμενος, διά τινα
αἰτίαν, ὅπου νά ζητήση νά τόν βγάλη, νά μήν
- 8 / ἔχη καμ(μ)ίαν ἄδειαν, ὡσάν ὅπου ἔτζα ἔγινεν ἡ ὑπόσχεσις. Κ(αί)
ἄν θελήση νά βάλῃ τό δυνατόν καί ὁ Ἑγούμενος
- 9 / ἡ ὁ κόσμος, νά ἔχ(ουν) νά δίδουν εἰς αὐτόν τόν Νικόλαον τοῦ παπᾶ
Κωνσταντίνου γρόσ(ι)α 100. Ὅμοίως κ(αί) ὁ ῥηθείς Νικόλαος
- 10 / εἰ μή κ(αί) θελήση διά νά φίγη κ(αί) τόλμην νά μήν ἔχ(ε)ι κ(αί) ὅτι
ἠθέλησεν. ὅπου νά ἀναχωρήση, νά ἔχη νά δίδη
- 11 / κ(αί) αὐτός γρόσ(ι)α 100. ᾠθεν λοιπόν θέλη μένη ἀπείρακτος κ(αί)
θέλη ἔχη αὐτό τό Μετόχιον, ὅπου νά τό ἐπιμελεῖ-
- 12 / ται κατά Θεόν, τόν αὐτό, ὅσον κ(αί) εἰς τό Λακ(κ)ί τό λάκ(κ)ωμα.
Κατά ταύτην δέ τήν συμφωνί(αν) κ(αί) ὑπόσχεσιν ἐγένετο
- 13 / κ(αί) τό παρόν ἐνυπόγραφον καί γράμμα, εἰς ἔνδειξιν κ(αί) ἀσφά-
λειαν. Πρὸς τούτοις κ(αί) ἔν ἕτερον λάκ(κ)ωμα
- 14 / εἰς τόν Ἅγιον Παντελεήμονα, τό ὁποῖον εἶναι κ(αί) αὐτό κτῆμα τοῦ
αὐτοῦ Μετοχίου. ᾠθεν μετά θάνατον αὐτοῦ
- 15 / τοῦ Νικολάου, τά ὅσα ἀναστήση μέσα σέ αὐτό τό Μετόχιον, τά
ὅσα ἀνακαινίσῃ κ(αί) τά ὅσα κάμη, νά μένουν πάλιν
- 16 / εἰς αὐτό τό Μετόχιον κ(αί) διά τα κτήματα.
αψπγ', Ὀκτω{μ}βρίου θ'
- 17 / » Ἑγούμενος τῆς Θεοτ(όκου) Σπηλιανῆς Μεθόδιος Ἱερομό-
ναχος), δίδω τά ἄνωθεν κ(αί) ἐπιβεβαιῶ,
- 18 / » Ἀρχημανδρότης κ(αί) Ἐπίτροπος τοῦ Ἁγίου Ῥόδου, μάρτυρας
- 19 / » Οἰκονόμος μάρτις
- 20 / »
- 21 / »

- 22 / » Μανουήλ ιερέυς κ(αί) Προτώγερος τῆς Κ(ο)ινώτης μάρτις
 24 / » ιερέυς κ(αί) Γραμ(μ)ατικός τῆς Κ(ο)ινότης μάρτις
 25 / »

IV. [ΧΟΥΤΖΕΤΙΝ ; 30-10-1783] ⁹

- 1 / «1783, Ὀκτο{μ}βρίου 30 Νέον Χουτζέτιν, όπου ἐδόθην εἰς τήν
 { Παναγίαν
 2 / Σπηλιανίν τίς Νισύρου, διά τά δύο ἀμπέλια τῆς Χρισότιμας
 3 / Τοῦ καθή τό ὄνομαν: Ἀπτελζαδέ <N>τερβής Ἀχμέτ Ἐφέντη
 4 / Ὁ πρόιν Μουφτής Σάχ Ὀσμάν Ἐφέν- Πώτζ Ἀλή Ζαδέ Ἐμίρ Ὀσμάν Ζατέ
 5 / Σάζ Μεχμέτ τη Σουλεϊμανιέ Μουσταφά Κα- Μεεμέτ Τζελεπί
 6 / Ἐφέντη πετάν
 7/ Χαφής Ὀσμάν Της Δαρ Μεεμέτ Ἀγάς Ὀγλοῦ Ὀσμάν Κουπάδ' Ὀγλοῦ Ἡμ-
 8 / Ἐφέντι Ἀγά Χότζα πραῖμ Τζελεπί
 9 / Μοστραζά Τεμέ Χατζή Χασάν Ὀμέρ Κουπάχ Χα- Σελμνουζή Ζαδέ
 10 / Ἐμέτ Ἐφέντι Τερζή Μεεμέτ Τζελεπί σάν Ἀγᾶ Μουσταφά Τζελεπή
 11 / Νακίπ Μου-
 12 / σταφά Ἐφέντι
 13 / Ἐκαμαν Ἐπίτροπόν τους ἡ Ἄννα κ(αί) Ε(ι)ρήνη κ(αί) ἡ [Ε]φρο-
 σίνη τόν Διακογιάν(ν)ιν.
 14/ τοῦ Γεοργίου
 15 / εἰς τό πρότον Χουτζέτιν, εἰς τούς 1762. Οἱ μάρτυρες όπου ἐμαρτύ-
 ρησαν
 16 / πος τό εἶχον εἰς Χρισότιμα ἀφιερωμένον εἰς τήν πτοχολογίαν
 τοῦ αὐτοῦ
 17 / Μοναστηρίου, ἦτον ὁ παπά Σακκέλλης κ(αί) ὁ παπά Σκευοφύ-
 λακας κ)αί)
 18 / ὁ Διακοπαῦλος κ(αί) ὁ παπά Παραμ{υ}πούτις κ)αί) ὁ Φασουλ-
 λάρης»
 11 / » Σακελλάροχος μάρτης
 12 / » Γιόργιος ἡερέυς κε Χαρτοφύλαξ μάρτις
 13 / » Διακο-Ἰω(άννης) κ(αί) Προτόγερος μάρτις
 14 / »
 15 / »
 16 / »
 17 / » Μιχαῖλ ιερέυς κ(αί) Γραμματικός γράφο κ(αί) βεβεῶ».

9. Σ Α, τ. Α' (1000) σ. 47.

V. [ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ: 9-1-1785]¹⁰

- 1 / » Δι(ά) τῆς παρουσίας μου ὡμολογίας κ(αί) καθολικῆς
- 2 / ἀποδ(ε)ίξε(ως), τῆ<ν> σήμερον ἡμέραν, ὁμολογῶ κ(αί) φανε-
- 3 / ρόνο ἐγώ, ὁ Ἄγγελίς, πῶς ἔλαβα ἀπό τόν Κο<ν>στα<ν>
- 4 / τί τοῦ Καλόκαρδου γρό(σια) 54, διαφόρετα χρόνον
- 5 / ἕναν κ(αί) υπόσχομε πληρόσε κ(αί) μέ τό διάφο-
- 6 / ρόν τως τά δέκα ἕ(ν)δεκα, δίχως λόγων κρίσεως
- 7 / κ(αί) διά τῶ βέβεον τῆς ἀληθείας βάζομε κ(αί) ἀξιο-
- 8 / πῆστου(ς) μάρτυρας. 1785
- 9 / Ἰ<α>νουαρίου 9
- 10 / παπ(ά) Χαρτοφίλις μάρτις
- 11 / Διάκος- Μαυρουδί(ς) μάρτης
παπ(ά) Νηκώλας μέρτυς»

VI. [ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΜΜΑΡΤΥΡΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 14-10-1787]¹¹

- 1 / «† Διά <τοῦ> παρό(ν)τος εἰμῶν κ(αί) ἐκ(κ)λισιαστικοῦ κ(αί)
ἐμ(μ)αρτίρου γράμ(μ)ατος,
- 2 / ὁμωλογό ἐγώ, ὁ Κωνσταντίς τοῦ Πλοζινά υἱ(ός), ὅτι πῶς μέ ἐξ ὕδι-
ων θέλημα, ὡς νά δόσο <τό> χοράφι μου (ε)ἰς τόν Καρέα τίς Πανα-
ναγίας
- 4 / τίς Σπιλιειανίς, δ<ι>ά τίν φειχίν μου κι(αί) ἐγὼ κ(αί) ἡ γινέκα μου
κ(αί) τά πε-
- 5 / διά μας τό δίδομεν τίς Παναγίας, διά τίν ψιχὴν μας κ(αί))ε)ἴνεν
καλά
- 6 / δοσμένον κ(αί) μέ ἴδιων μας θέλημα κ(αί) δέν ἔχ(ε)ι καν(ε)ἰς
ἄδ(ε)ια νά πε(ε)ι-
- 7 / ράξ(ε)ι τὴν Παναγιάν Θεοτόκο(ν) Σπιλιανίν κ(αί) ὄπ(ο)ιος
σικοθ(ε)ί κ(αί) ἐ-
- 8 / νοχλίσει δι(ά) τό ψυχικόν μας, πού ἐκάμαμεν, νά δίν(ει) τίς Πανα-
- 9 / γίας γρόσ<ι>α 20, εἴγουν (ε)ἰκοσι. Ἔγινεν τό παρών ψιχικό(ν)
- 10 / κατέ<μ>προστέν τόν εὐρεθέντων μαρτίρον κ(αί) κληρικόν κ(αί) εἰς
ἕνδ(ε)ξιν κ(αί)
- 11 / ἀσφάλ(ε)ιαν
- 12 / 1787, Ὁκτο{μ}βρίου 14».

10. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 51.

11. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 52.

VII. [ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΝ ΑΓΟΡΟΠΩΛΗΣΙΑΣ: 17-12-1788]¹²

- 1 / † Διά τίς παρούσις μου ὁμολογίας κ(αί) κα-
 2 / θαρᾶς ἀποδ(ε)ίξεος, ὁμολογοῦμεν ἰμ(ε)ῖς
 3 / ὁ Ἄγγελίς κ(αί) ἡ γυναῖκα μου ἡ Ἐλένη {ς} κ(αί) τό
 4 / πεδί μας ὁ Ἰω(άν)νις, ὅτι πός πουλοῦμε(ν) τό σπίτι
 5 / μας (ε)ῖς τόν Ποταμό(ν) τοῦ Χατζί (Η)γουμένου τίς
 6 / Σπειλιανίς. διά γρόσια 100, ἴγουν ἑκατό(ν)
 7 / κ(αί) (ε)ῖνε καλά πουλιμένον κ(αί) κ(α)λά ἀγορασ-
 8 / μένον κ(αί) ὄπ(ο)λιος σικοθ(ε)ί κ(αί) ἐνοχλίσ(ε)ι τόν <ᾶ>-
 9 / νοθεν Χατζί (Ἡ)γούμενον, ἰδικός ἦ ξένος, νά
 10 / πλ(ε)ρών(ε)ι 150, εἰς τό Ἰμαρέρι τίς Ῥόδου: γρ(όσια) 60
 11 / ῥῆγενεν ἡ παροῦσα ὁμολογία κατέ<μ>προστε(ν)
 12 / τόν ἐβρεθέ(ν)τον μαρτίρον κ(αί) κληρικόν
 13 / Μέ τίν γιστέρνα<ν> ὅς καθός εὐρίσκετε
 14 / » Σακελλάρηος μάρτις 1788 (Δεκ(ε)μβρίου 17
 15 / » Πα(πα) Γεόργις τοῦ Παύλου κ(αί) Πρωτόγερος μάρτυς
 16 / » Χτζιβασεῖλις κ(αί) ἀποκούφτις μάρτις. Μι-
 17 / » χαῖλ ἱερεῦς γράφο κ(αί) μαρτιρό».

VIII. [ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΝ ΑΓΟΡΟΠΩΛΗΣΙΑΣ: 23-5-1795]¹³

- 1 / † Διά τοῦ παρόντος ἰμών κ(αί) μαρτιρικοῦ γράμ(μ)ατος τίν σήμερον
 2 / ἡμέραν, φανερόνομεν ἰμ(ε)ῖς <οῖ> ἐβρεθέντες κα(αί) προστάτες τοῦ
 3 / τόπου, ὅτι δίνομεν κ(αί) πουλοῦμεν τοῦ Μιχάλη Ρεῖση τοῦ παπᾶ
 4 / ... ἕναν σπιτότοπον, δειά μαγαζεῖον (ε)ῖς τόν τρόχαλον της θαλα-
 5 / σσας, διά γρόσια 3, νοῦ(μερο), ἴγουν τρία, τά ὄπ(ο)ῖα νά τά διαλαμβάν(ε)ι
 6 / (ε)ῖς χεῖρας. Κ(αί) (ε)ῖνε καλά πουλιμένον κ(αί) καλά ἀγορασμένον
 7 / μέ τό ἴδιον μας θέλιμαν. Ὅθεν κ(αί) (ε)ῖς ἔνδειξιν κ(αί) ἀσφάλ(ε)ιαν
 8 / τά παρόντα γράφονται κ(αί)(ο)ῖ ριθέντες κ(αί) ἐβρισκόμεν(ο)ι κ(αί) κληρι-
 9 / κ(ο)ῖ μάρτυρες – 1795, Μαεῖου 23
 10 / »
 11 / » Σακελλάρειος μάρτης
 12 / » Σακέλλης μάρτης
 13 / » Διακονικόλας κ(αί) Πρωτόγερος μάρτης
 14 / » Μανουῖλ ἱερεῦς κ(αί) Γραμ(μ)ατικός τῆς Κληνότης γράφο»

12. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 53.

13. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 54.

ΙΧ. [ΕΞΟΦΛΗΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 21-11-1803]¹⁴

- 1 / «Διά τοῦ παρόντος εἰμῶν ἐ(κ)κλησιαστικοῦ κ(αί) κληρικοῦ γράμ(μ)ατος
 2 / κ(αί) εἰπῶ κάτωθεν γεγραμ(μ)ένους μάρτυρας, τίν σήμερον εἰμέραν
 3 / ὁμωλωγὸ κ(αί) φανερώνο ἐγὼ, ὁ Διμίτρι(ος) Ἄντόνις τοῦ Βασουλά-
 4 / ρι, ὡς ὅτε ἀπωθανῶν ὁ ἀδελφός μου, ὁ πα(πά) Ἰω(άννης) ἐπώμειναν
 5 / τα παιδιὰ του ὀρφανὰ κ(αί) εἴτανεν εἰ(ι)ς σέ χρέως κ(αί) τὰ παιδιὰ
 6 / κατὰ τήν {κατὰ τήν} φανέρωσιν εἴτανε ἀνίληκα κ(αί) ἤθελε(ν)
 7 / νὰ αὐξάν(ε)ι τό χρέως. Ἐπηδής, διὰ νὰ ἐξεμπερδευτοῦν τὰ παιδιὰ
 8 / ἀπὼ τῷ χρέως, εἶχεν ὁ ἀποθανῶν πα(πά) Ἰω(άννης) εἰς τήν μάντραν
 9 / του κατσίχη κ(αί) τὰ ἐπουλήσαμεν τοῦ Ἡγουμένου κύρ Νικοδί-
 10 / μου τῆς Παναγίας τῆς Σπιλιανῆς πρῶς γρ(όσια) 153, εἶχουν νού-
 11 / μερων: ἑκατόν πενήντα τρήα. Πλέον φανερώνω ἐγὼ παπά
 12 / Νεκόδημος, Εἰγούμενος τοῦ Μωναστιρήου, ὅτι κ(αί) ὅτι τὰ ζόα τὰ
 13 / ἔλαβα ἀπὼ [ν] τόν Δημίτρι Ἄντόνι, τόν ἀδελφῶν τοῦ ἀπωθανό(ντος)
 14 / κ(αί) ἀπό τήν πεθεράν αὐτοῦ Παπαδη(ά)ν παπά κίρ Ἰωάν(ν)ην εν-
 15 / χήρησαν ὡς κ(αί) τὰ στιν εἶδια αὐτονόν εἰς τὰς χήρας τον σῶα κα-
 μύ
 16 / ἔλαβε. Ὅθεν ἐγινεν τῷ παρῶν ἐκ(κ)κλησια(στι)κόν κατένπρωστέν εἰς
 17 / ἀπόδηξιν κ(αί) ἀσφάλ(ε)ιαν, κατέ(μ)προστέν τόν εὐρεθέν(των) κλι-
 18 / ρικόν κ(αί) μαρτίρων κ(αί) ἐδώθιν εἰς χήρ(ας) τοῦ ἄνωθεν γεγρα-
 19 / μ(μ)ένου παπά κίρ Νεκοδίμου - 1809, Νοε(μ)βρίου 21.
 20 / Ἐλαβα κ(αί) κουδούνια ἕξι, διὰ μα(ἰ)διά) 120
 21 / »
 22 / » Διακογεώργηος μάρτηρας
 23 / » Διακονικολῶς κ(αί) Πρωτόγερωσ μάρτις
 24 / » Μανόλης Ζα(μ)πέτις παρῶν
 25 / » Δηακογεώργις τοῦ Διακοπαύλου παρό(ν)
 26 / » Νεικόλαος ἱερεὺς κ(αί) Γραμ(μ)ατικός τῆς Κεινότης γραφεύς».

Χ. [ΕΞΟΦΛΗΤΙΚΟΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ: 23-1-1810]¹⁵

- 1 / † «Μέ τό παρόν φανερόνομεν εἰμ(ε)ἰς, οἱ ἐβρεθέντες
 2 / κλιρικ(ο)ί κ(αί) γέροντες τοῦ χορίου, ὅτι μέ τό νὰ (ε)ίχαμεν
 3 / νὰ λαβένομεν ἀπό τίν... Πα(πα)Χα<τ>ζίδεναν λογαρια-

14. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 58.

15. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 60.

- 4 / σμόν τίς Ἐκ(κ)λήσίας μας, λ(ο)ιπόν ἐλάβαμεν τόν λο-
 5 / γαριασμόν μας σόων κ(αί) ἐδώσαμεν κ(αί) ἐπίραμεν
 6 / κ(αί) ἐξοφλίσαμεν κ(αί) δέν ἔχομεν πλέων να λά-
 7 / βομεν τίποτε. Ὅθεν ἔγινε τό παρόν κατέμπροστεν
 8 / τον ἐβρεθέντον κληρικόν κ(αί) ἐδόθιν εἰς τάς
 9 / χ(ε)ίρας τον. Ἐν ἔτ(ε)ι 1810, Εἰ<α>νουαρίου 23.
 10 / Ἐλάβαμεν τόν λογαριασμόν μας ὄλον, γρ(όσια) 850.
 11 / » Διακογεώργις τοῦ Παύλου κ(αί) Πρωτόγερος παρό(ν)
 12 / »
 13 / »
 14 / » Διακοπαύλος μάρτης
 15 / » παπ(ά) Νικόλα(ο)ς παρό(ν)
 16 / »
 17 / » Ὁ γράψας Διακογεόργις κ(αί) Γραμ(μ)ατικός τίς Κεινότης».

XI. [ΠΩΛΗΤΗΡΙΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 28-3-1811]¹⁶

[Στρογγύλη σφραγίδα]

- «1 / †Διά τοῦ παρόντος ἐνσφραγίστου κ(αί) ἐνουπογράφου πωλητηρίου
 γράμματος δηλοποιοῦμεν κ(αί) φανερώνο-
 2 / μεν ἡμεῖς ὅτε καθηγούμενος τῆς ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ κειμένης Ἱερᾶς
 τοῦ Μεγάλου Θεολόγου Μο-
 3 / νῆς κ(αί) οἱ ταύτης Προηγούμενοί τε κ(αί) Πρόκριτοι, ὅτι πωλοῦμεν
 εἰς τό Ἱερόν Μοναστήριον τῆς Νησ-
 4 / ὕρου, τό ἐπ' ὀνόματι σεμνυόμενον τῆς Ὑπεραγί (ας) Θεοτόκου
 τῆς Σπηλιανῆς, τό Μοναστηράκι,
 5 / ὅπερ ἔχει ἡ καθ' ἡμᾶς Ἱερά Μονή ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ Νησύρω,
 Νή<μ>φι ὀνομαζόμενον, μέ ὄλην
 6 / τήν περιοχὴν του κ(αί) ἐκκλησίαν αὐτοῦ, τό ὅποῖον, ὡς ἴδιον κτῆμα
 τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Μονῆς, πω-
 7 / λοῦμεν τήν σήμερον εἰς τό ἄνωθεν Μοναστήριον τῆς Σπηλιανῆς, διά
 γρόσια τόν ἀριθμόν
 8 / πεντακόσια, ἧτοι Ν(ούμερο) 500, τά ὅποια ἐλάβομεν παρ' αὐτοῦ
 τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρίου σῶα κ(αί)
 9 / ἀνελλιπῆ. Διά τοῦτο ἀπό τῆς σήμερον κ(αί) εἰς τό ἐξῆς τό ῥηθέν
 Μοναστήριον εἶναι κύ-
 10 / ριον κ(αί) πληρεξούσιον τούτου, νά τό κάμη καθ' ὅτι θέλει κ(αί)

16. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 62.

- βούλεται, εις τό νά τό πωλήση ἤ χα-
 11/ ρίση ἢ ἀνταλλάξη, μηδενός καθ'οιονδήποτε τρόπον ἀντιφερθῆναι
 αὐτῶ
 12 / κυρίῳ, οὔτε τοῦ Μοναστηρακίου νέου ἀναγνωριζομένου. Ὅθεν εἰς
 ἔνδειξιν ἀληθείας κ(αί) ἀσφά-
 13 / λειαν διηνεκῆ γέγονεν τό παρόν πωλητήριον γράμμα, δοθέν εἰς χει-
 ρας αὐτοῦ τοῦ
 14 / Μοναστηρίου. ὑπογεγραμμένον παρ' ἡμῶν κ(αί) ἐσφραγισμένον τῆ
 συνήθει τῆς ἡμετέ-
 15 / ρας ταύτης Μονῆς ἱερᾶ σφραγίδι 1811, Μαρτίου 28 ἐν τῇ ἐν Πάτμῳ
 Ἱερᾶ
 16 / τοῦ Θεολόγου Μονῆ
 17 / » Προηγούμενος Παρθένιος¹⁷
 18 / » Προηγούμενος Γεράσιμος (;)
 19 / » Προηγούμενος Γρηγόριος
 20 / † Ὁ Καθηγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πάτμου Ἰάκωβος¹⁸ κ(αί) οἱ
 ἐν ἐμοί, βεβαιούσι»

XII. [ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΣ ΑΠΟ ΠΑΣΗΣ ΑΠΑΙΤΗΣΕΩΣ: 5-12-1812]¹⁹

- «1 / Διά τοῦ παρόντος ἰμῶν κληρικοῦ κ(αί) ἐμ(μ)αρτύρου γράμ(μ)ατος
 διλοπ(ο)ιό
 2 / κ(αί) φανερώνο ἐγώ, ἰ Καλουγρέα τοῦ πωτέ Πλιερί, ὅτι μέ τό πός ἀκολου-
 3 / θισεν κ(αί) ἐδούλεψα χρόνους ἀρκετούς τόν Νικόδημον, τόν Ἱγού-
 μενον τίς Παναγίας, πρίν τίς Ἱγουμενίας κ(αί) μετὰ τούτιν Ἱγου-
 4 / μενίαν του, μή δυνάμενι πλέων νά δουλέβο, ἐθέλισα μέ ἴδιων
 6 / μου θέλιμα, ἀνεχόρισα ἀπ' ἐαυτόν, διά νά ἔχο τίν ισιχίαν
 7 / μου. Λ(ο)ιπόν, ἔλαβα ἀπό τῶν Ἱγούμενον τίς Παναγίας γρ(ό)σια 65,
 8 / διά νά ζῖσο, (ε)ἰς τά(ς) χ(ε)ῖρας μου κ(αί) μέ τό μνιμόσινόν μου κ(αί) δέν ἐ-
 9 / χω πλέων νά ζιτίσο ἀπό τόν Ἱγούμενο(ν) τίποτης, οὔτε ἰ ἐ{ν}δεσιμότης
 10 / αὐτοῦ ἀπό ἐμένα. Ὅθεν ἔγινε τό παρών γράμ(μ)α κατένμπροστεν
 11 / τόν εὐβρεθέντων κληρικόν κ(αί) μαρτίρον κ(αί) δέν ἔχο πλέων
 12 / νά ἐνοχλίσω ἐγώ, ἰ Καλουγρέα, τόν ἄνοθεν Ἱγούμενον ἱ νά μιλίσο

17. Παρθένιος Ἀμπρουζῆς, Προηγούμενος, ὁ καί Νεγρεπόντες ἀποκα-
 λούμενος († 21-1-1812) Φλωρεντῆς 1980, 89.

18. Προηγούμενος Ἰάκωβος ὁ Κεφαλιανός († 11-12-1814), Φλωρεντῆς, 1980, 92-94.

19. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 63.

- 13 / περί καλοῦ ἢ περί κακοῦ, νά ἔχου(ν) τήν ἄδ(ε)ϊαν νά μέ πεδέβουν
 14 / κ(αί) νά πέρνου(ν) κ(αί) τά μαῦδιά, ὁποῦ μ' ἔδοσαν. Ἐπί τούτου
 ἔγινε τό παρόν.
 15 / πού φέρον κ(αί) τοῦ Ἰγουμένου (ε)ἰς χ(ε)ἰρας αὐτοῦ
 16 / Ἔτ(ε)ι 1812, μινί Δικεμβρίου 5
 17 / » Βασίλῃος μάρτηρας
 18 / » Νικόλαος εἰερεύς κ(αί) προτόγερος παρό(ν)
 19 / » Νικόλαος ἰερεύς παρόν»
 20 / » Διακο-Ἰωάν(ν)ἰς Παύλου παρόν - παπά Γεόργῃς παρών
 21 / » Διακο-Γιόργῃς Παύβλου παρό(ν)- παπά Κο(ν)σταντίς Τουκούζῃς
 22 / » Νικήτας Τιζίγρογλους παρό(ν) - Διάκος τοῦ Κόστα παρό(ν)».

XIII. [ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 4-11-1817]²⁰

- «1 / †Εἰς τήν δώξαν τοῦ μεγάλου Θεοῦ, εἰς τήν πρεσβ(ε)ἰαν τῆς πανεν-
 δώξου Δεσποίνης εἰμόν
 2 / Θεοτόκου κ(αί) ἀειπαρθένου Μαρίας, τοῦ Ἁγίου ἐμδόξου Μεγαλο-
 μάρτυρος Προκοπί-
 3 / ου κ(αί) πάντων τόν Ἁγίον ὑμόν. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός
 ἐν Κανᾶ τῆς Γαλιλέ-
 4 / ας τόν γάμον εὐλόγησεν κ(αί) πρῶτος πάντων θαυματουργός τό ὕ-
 δωρ εἰνων πεποίηκε
 5 / Ἄλλ' ἔτι ζον, νομωθετόν ἐπητάττη τήν παρθένον αὐτοῦ <ἀνδρί> τη-
 μίο ἐπιδηδώνε
 6 / Τούτου τήνιν τοῖς ἐντάλλ(λ)μασιν ὅς (ο)ἶόν τε κ(αί) τόν Χριστιανόν
 παρακολουθοῦντες παῖ-
 7 / δες, πρὸς γάμου κηνονίαν συνίφθησαν. Πρῶς τούτης ἠθέλησα ἐγώ
 ὁ Δημήτριος
 8 / Ἄντονίου (υ)ἰώς, μετά τῆς συ(μ)βία(ς) ὀνώματι Εἰρήνης, ἐλθ(ε)ῖν
 πρὸς τήν ἐντημότην σου,
 9 / Μανουήλ Καλ(λ)έργι (υ)ἰῶ, τοῦ λαβ(ε)ῖν σε τόν υἰόν σου το(ν) Νη-
 κόλα, γανβρόν εἰς τίν γνησίαν εἰ-
 10 / μόν θειγατέραν ὀνώματι Μαρίαν, προυκίζο αὐτήν, εἴτη μ(ο)ι ὁ
 Θεός ἔδωρισα

20. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 64.

- 11 / τω άπάνο εις τώ νησίον τῆς Νεισίρου ανπέλια, χωράφηα, κηνιτά κ(αί) άκήνειτα
- 12 / όλα τῆς κόρις μας τῆς Μαρίας κρατήζο έγώ ή μητέρα εις τό Λακ(κ)ήν, εις τό ανπέλι, από
- 13 / το δουλεμένον κ(αί) μέσα κ(αί) εις τίς Άμ(μ)οῦδες τήν πάνο ταῦλα. Άκόμα δίνο τῆς κόρις μου
- 14 / τίν κρεπτήν εις τίς Βάσσεσ, μέ άγγ(ε)ία ένα μεγάλον κ(αί) δείο στάμνες εις τό κελλ(λ)άρι μου,
- 15 / ός έβρήσκατε Ζευγάριν ένα, άρεστόν ένα άρσεν, μουκτερόν ένα θεϊλι (ύ)νία δύω,
- 16 / άξίνες πέντε, λλοῦρα ζη(γ)εϊν μεία(ν), γιστέρνα(ν) εις τό Μακροῖ Κομ(μ)άτην μίαν, τά σπίτια εις κα-
- 17 / τηχία, εις τό Κομ(μ)άτην, ός έβρίσκατε κ(αί) τήν γιστέρναν όμως κρατήζομεν κ(αί) τά δύω
- 18 / μέρι, νά πίνομεν έμεις, όσω πού νά ζοῦμεν, σκάφιν μείαν, μύλους ζευγάρηα δύο,
- 19 / σεντούκιν ένα, (ει)κονίσματα τρία, άσιμεικόν, μαλαματηκόν, ρουχηκόν όλον
- 20 / τῆς κόρις μου τῆς Μαρίας. όμως κρατήζω έγώ, ή μητέρα, από τή(ν) σήμεραν δίο βε-
- 21 / λόνες κ(αί) μίαν μουστουχία, κρεβ(β)ατοστρωσιν, όπου δήνομεν τῆς κόρις μας, σεν-
- 22 / τόνια τέσ(σ)ερα, μαξελλάρια τέσ(σ)ερα, φ{ι}λάσκους τέσ(σ)ερους, στρωμαν ένα, δύω σκέ-
- 23 / πεσ. Ταῦτα κ(αί) ή εύχή μου. Δύνο κ(αί) έγώ, ό πατέρας τῆς κόρις μου τῆς Μαρίας, ά-
- 24 / πό τό γονικό(ν) μου τήν Κάππαριν, ός έβρήσκατε μέ άποστροφήν, με γιστέρνα(ν). Δίνο της
- 25 / κ(αί) τό μεγάλον τό άγγ(ε)ϊων ένα, όπου εϊνε μαζίν, κρατῶ νά πείνομεν εις νερών ά-
- 26 / πό την γιστέρναν, έος ότου νά ζοῦμεν, γερωντομείροι κ(αί) έτερα, όπου τῆς δύνο εις τίς Βάσ(σ)εσ,
- 27 / εις τήν κρεπτήν δύω στάμνες, έτερα εις τό Κελλ(λ)άρι κ(αί) εις τό σπίτη άγγ(ε)ία τρία, τέζε-
- 28 / ζερην ένα. Ταῦτα κ(αί) ή εύχί εϊμόν κ(αί) πάντον τόν Άγίων Άμίν - 1817 Νοε(μ)βρίου 4.
- 29 / Έτερα δίνω άκόμη έγώ, ό πεθερώς, του γανβροῦ μου του Νικόλα, τῆς κόρις μου, εις· του Ζιασμένου τῆς δῆο ταῦλεσ, τῆς

- 30 / <ἐ>πάνω τοῦ Μοναστηρίου, ἀνπέλι δίνο κ(αί) ἐγὼ εἰς Σελ(λ)ί τό πέ-
ραμα κ(αί) σήμερα εἶπα τήν γηστέρονα(ν) εἰς τόν Ἔκτον.
31 / κ(αί) τόν καμουχά(ν)
32 / »
33 / » Σακελλάριος παρόν
34 / »
35 / »
36 / » Νεικόλαος εἰερεύς κ(αί) Γραμ(μ)ατικός γράφω».

XIV. [ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 10-12-1818]²¹

- 1 / «Διά τοῦ παρόντος μας κληρικοῦ κ(αί) συμφωνητικοῦ γράμ(μ)ατος δῦ-
2 / λον γίνεται, ὅτι ἐσυμφωνήσαμεν, ὄση ἤχαμεν νά λά-
3 / βομεν ἀπό τοῦ Μηνᾶ τό σπίτιν, τῆς Ἀθανάσενας τοῦ γαμ-
4 / προῦ, παράδες, Προτόγερο(ο)ι, ἀκόμα κ(αί) ὄλ{λ}<οι> ὅσοι εἶχαν <νά>
5 / λάβουνε μετά, ἀποθαίνοντας ὁ ἄνδρας κ(αί) ἡ γινέκα κ(αί) ἔμει-
6 / ναν τά παιδιά του ἀρφανά κ(αί) ἐξέπεσεν ὁ χρόνος. Λ(ο)ιπόν
7 / εὐρέθην ἓνα πεδὴ κ(αί) τό ἐπερικαλέσαμεν διά νά στη-
8 / λόσομεν τόν χρόνο(ν) κ(αί) ἠῦραμεν εὐλογον κ(αί) ὑποσκέ-
9 / θημεν νά λάβομεν μέ τό διάφωρον τά δέκα
10 / μησόν, μέ τήν καλήν μας γνώμην. Κ(αί) ὅποιος ἤθελεν
11 / δυστροπήση κ(αί) δέν ὑποσκεθῆ εἰς τήν συμβουλήν μας
12 / ἐν τῷ μεταξύ νά πέρνη τό κεφάλην ξερόν, νά πληρό-
13 / ση κ(αί) τό Ἡμαρέτι τῆς Ῥόδου γ(ρ)ό(σια) 300. Ὅθεν ἐγινεν
14 / τό παρόν ἔμπροσθεν τῶν εὐρεθέντων παρόν(των) κ(αί) ἐδόθη
15 / εἰς χεῖρας τοῦ ἄνοθεν, ἵνα ἔχ(ε)ι τό κῦρος ἐν παντί κριτι-
16 / ρίῳ 1818, Δεκεμβρίου 10
17 / » Διακομανόλης κ(αί) Ἐπίτροπος τοῦ Ἀγείου Ῥόδου παρόν, ἰπώσκο-
με
18 / » παπ(ά) Ἀντώνης παρών, μαρτυρῶ
19 / » Διακοκοστα(ν)τῆς παρόν, μαρτηρό - παπ(ά) Μιχάλης παρό(ν)
20 / » Ἀντώνης Ῥεῖσης Προτόγερος παρόν, μαρτυρῶ
21 / » Νικόλας Δυμητρούλη παρόν - Κωνσταντῆς Δημητρούλη παρόν
22 / » Πασκάλης παρόν - Μιχάλης Παχῆς παρόν

21. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 65.

21 / » Διακονικόλας κ(αί) Γραμ(μ)ατικός τοῦ Κοινοῦ γράφω, μέ τή βουλ(ή)-
22 / ν τος».

XV. [ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 25-1-1822]²²

- 1 / «Ἔτος 1822 Ἰανουαρίου 25
2 / Εἰς τήν δόξαν τοῦ Ἁγίου Θεοῦ κ(αί) Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς
τήν πρεσβή-
3 / αν τῆς Πανενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου κ(αί) ἀειπαρθένου Μα-
ρίας, τοῦ Ἁγίου ἐν-
4 / δόξου μεγαλωμάртуρος Προκοπίου κ(αί) πάντων τόν Ἁγίων, ἀμίν. Ὁ
Κύριος ἡμῶν <Ἰ>η-
5 / σοῦς Χριστός, ἐν Κανᾶ τῆς Γαληλέας, τόν γάμον εὐλόγησεν κ(αί) πρό-
τος θαυματου-
6 / ργῶς τό εἶδωρ εἶνων πεπ(ο)ίηκεν κ(αί) μετ' Αὐτόν Παῦλος ὁ Μέγας, τό
σκέβος τῆς ἐ-
7 / κλωγῆς σεμνήον οὐ πέπαυθε, ἀλλ' ἐκάστον νωμοθετῶν, ἐπιτάττει, τι-
μῶν ἐπιδιδόνε.
8 / Τούτον τήνην τῆς ἐντάλλ(λ)μασιν κ(αί) ὑ τόν Χριστιανῶν πέδες ἐπακο-
λουθοῦντες, πρός
8 / γάμου κο(ι)νωνίας συνηύθησαν. Προς ταύτης ἠθέλησα κ(αί) ἐγώ, ὁ
Μαστρονικώλας
10 / κ(αί) ἡ συμβήα μου, ἐλθῆν πρός τήν τημιώτην σου, ἡ πάνη, Μανώλη
Παπακωνσταντί
11 / τοῦ λαβῆν σε γαμβρόν πρός τήν γνησῦα(ν) ἡμῶν θηγατέραν ὀνόματι
Μαρίαν . Προυκύ-
12 / ζωμεν αὐτήν, ἦτη μ(ο)ι ὁ Θεός ἐδορίσατο ἀπάνω εἰς το νησσήν τῆς Νι-
σύρου: ἀ(μ)πέλια κ(αί)
13 / χωράφια κ(αί) ἀργά κ(αί) καματερά, ὄλα τῆς κώρης μου τῆς Μαρίας.
Πλήν κρατήζω
14 / παντελός εἰς τήν Ῥάχην τά κωμ(μ)άτια, κρατίζω κ(αί) τά σπίτια μου
τά προκύα, παντελός
15 / Ἀκώμα τῆς δίνω κελ(λ)άριν ἕνα, κύπον ἕνα εἰς τῆς Πλαγές, κρεβ(β)α-
τοστρώσην ἕνα,
16 / στρόμαν ἕνα, σεντώνια 4, μαξελάρια 4, σκέπες 3, σεντούκιν ἕνα, ἀση-
μικών /

22. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 67.

- 17 / μαλαματικών, ὅς καθὸς εὐρίσκετε, πλὴν κρατίζω ἓνα ἀλισήδιν πλατζί, σκάφιν
- 18 / μί(αν), μῆλους 3, σ'νάρια (;) 2. Δίνω κ(αί) ἐγώ, ὁ πατέρας τῆς κώρης μου τῆς Μαρίας τώ
- 19 / ἀμπέλην μου εἰς τό Πλακίν τώ ὄξο, με τώ(ν) σταύλον, εἰς τώ Ἄργως, εἰς τὰ Συκία τώ χωράφην,
- 20 / εἰς τὴν Ἁγίαν Ἐρήνην τὰ κωμ(μ)άτια κ(αί) εἰς τὴν Ἐμπασης τώ χωράφην κ(αί) τόν ἀργόν
- 21 / τώ ἀμπέλην, ὅς καθὸς εὐρίσκετε, γιστέρες διώ, κρυφθές διώ, στάμνες τρ(ε)ῖς, κρευτήν
- 22 / εἰς τῆς Βάσσης μί(αν), μέ ἀγγ(ε)ῖα κρασερά διώ, τὰ σπίτια εἰς τόν Τροῦλλον, ἢ κατ(ο)ικύα, ὅς
- 23 / εὐρίσκετε κ(αί) ἢ γιστέρινα του σπιτιοῦ, πλὴν νά πίνωμεν νερόν, ἕως νά ζοῦμε, ζευγάρην
- 24 / ἓνα, μωχθηρόν ἓνα θήλιν, κελλάρην ἓνα, ἀξίνες διώ, ὕνια διώ, λούρα ζη(γ)ή μία. Ταῦ-
- 25 / τα κ(αί) ὁ εὐχή ἡμῶν κ(αί) πάντον τῶν Ἁγίων, ἀμίν.
- 26 / » Σακελ(λ)άρηος ἱερεὺς κ(αί) Ἐπίτροπος τοῦ Ἁγίου Ῥόδου
- 27 / » Νεόφυτος Ἱερομόναχος κ(αί) Ὑγούμενος τῆς Παναγίας, ὁ γράφας βεβαιῶ
- 28 / »
- 29 / »
- 30 / »
- 31 / »
- 32 / » ».

XVI. [ΔΙΟΡΙΣΤΗΡΙΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ: 26-3-1821]²³

- 1 / «Εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς τῆς νήσου Νισύρου, τίμιοι Προεστῶτες, χρήσιμοι Γέροντες καί
- 2 / Πρόκριτοι καὶ λοιποὶ Χριστιανοὶ τῆς αὐτῆς νήσου), τέκνα ἡμῶν ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητά, χάρις
- 3 / εἴη ὑμῖν ἅπασι καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ καὶ παρ' ἡμῶν εὐχή, εὐλογία καὶ συγχώρησις
- 4 / Ἐπειδὴ καὶ τό ἐν τῇ πατρίδι σας κείμενον ἱερόν καὶ σεβάσιμον Μοναστήριον, ἐπ' ὁ-
- 5 / νόματι οὖν τιμώμενον τῆς Ὑπεραγί(ας) Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Σπηλιανῆς δ' ἐ-

23. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 66.

- 6 / πιλεγόμενον, ἐστερημένον ὄν ἡγουμενικῆς ἐπιστασίας καί ἵνα μὴ φθίνη ἐπὶ πολὺ
- 7 / ἐστερημένον τῆς τοιαύτης προστασίας καί φθάση καί αὐτό εἰς ἣν ἔφθασαν ἀθλίαν ἐρή-
- 8 / μωσιν καί τὰ λοιπά ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ εὐρισκόμενα Μοναστηράκια, δι' ἔλλειψιν ἁ-
- 9 / ξίων καί ἀρμοδίων προσώπων, ἧ μᾶλλον εἶπειν διὰ τὴν ἀχρειότητα καί ἀφέλειαν
- 10 / τῶν κατὰ καιρόν ἐν αὐτοῖς ἡγουμενεύοντων, διὰ τοῦτο ἐσυστήσαμεν ἤδη ἐν τῷ ἱερῷ
- 11 / τούτῳ Μοναστηρίῳ Ἑγούμενον, τόν ὀσιώτατον ἐν Ἱερομονάχοις κύρ Νεόφυτον, ὡς μαρτυ-
- 12 / ρούμενον παρ' ἡμῶν ἀπάντων, τῶν ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ Χριστιανῶν, ἄξιον καί ἄοκνον
- 13 / ἐπιστάτην καί φροντιστήν, εἰς τὰ πρὸς αὐξήσιν καί βελτίωσιν τούτου τοῦ ἱεροῦ καί σεβασμί(ου) ἡμῶν
- 14 / Μοναστηρί(ου). Καί ἡμεῖς οὖν κατὰ τὴν θερμὴν αἴτησιν ὑμῶν τῶν Χριστιανῶν ἀποκατεστήσαμεν
- 15 / κυριαρχικῶς τον ἐδεσ(ιμώτατον) κύρ Νεόφυτον ἐν τῷ Μοναστηρίῳ τῆς Σπηλιανῆς Ἑγούμενον,
- 16 / ὑμεῖς δέ οἱ Χριστιανοὶ ὀφείλητε, ἵνα διὰ χάριν τῆς Κυρίας ἡμῶν Θεοτόκ(ου) τιμᾶτε καί ἀγαπᾶ-
- 17 / τε αὐτόν, βοηθοῦντες ἅμα αὐτῷ μετὰ προθυμί(ας) εἰς τὰς κατὰ καιρόν ἐμπιπτούσας ὑποθέσεις.
- 18 / τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρί(ου), ὅπως διὰ τῆς κοινῆς ὑμῶν συνδρομῆς καί βοηθείας, φανῆ καί αὐτός ἁ-
- 19 / ξιος κυβερνήτης τοῦ ἱεροῦ τούτου Μοναστηρί(ου) καί αὐτός οὖν διὰ τὴν ἄοκνον ἐπιμέλειαν αὐτοῦ
- 20 / λαμβάνη τὴν παρά πάντων τῶν Χριστιανῶν εὐνοίαν καί μετ' εὐλαβείας ἀγάπην καί τόν ἔπαινον,
- 21 / ὑμεῖς δέ οἱ συνδρομηταὶ καί καλοθεληταὶ τοῦ ἱεροῦ καί σεβασμί(ου) Μοναστηρί(ου) ἔξητε τοὺς μισθοὺς ἐν τε τῷ νῦν
- 22 / αἰῶνι καί ἐν τῷ μέλλοντι παρά τοῦ μισθαποδότου Θεοῦ, οὗ ἡ χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος, διὰ
- 23 / τῶν πρεσβειῶν τῆς Κυρίας ἡμῶν Θεοτόκ(ου), εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν
α ω κ α, Μαρτίου κστ'
- 24 / † Ὁ Ῥόδου Ἀγάπιος²⁴ καί ἐν Χριστῷ εὐχέτης ὑμῶν».

24. Μητροπολίτης Ῥόδου Ἀγάπιος: 1792-1829. Παπαχριστοδούλου 1934, 483.

XVII. [ΞΟΦΛΗΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΛΥΣΕΩΣ ΓΑΜΟΥ: 15-4-1822]²⁵

- 1 / «Διά τοῦ παρόντος ἔξοφλητικοῦ γράμ(μ)ατος δι-
 2 / λοπ(ο)ιοῦμεν κ(αί) φανερόνο(μεν) ἡμῆς ὁ Γεώργιος
 3 / Μελήνης κ(αί) ὁ Μανόλης τοῦ Διάκου τοῦ Κουτζοῦ,
 4 / ὅτι ἤχαμεν ἀναμεταξή μας ὁμιλήαν,
 5 / διά νά λάβω τήν κόριν του κ(αί) διά νά μὴν ἦνε
 6 / κησμέτι ἐχορίσαμεν. Κ(αί) ἤχαμε(ν)
 7 / νά δίνομεν, νά πέρομεν κ(αί) ἐπλερό-
 8 / τειμεν, ὁ ἕνας ἡπέρ τοῦ ἄλ(λ)ου μας. Κ(αί) διά
 9 / βεβέοσιν ἐκάναμεν τό παρόν μας ἔξο-
 10 / φλητικόν, νά μὴν ἔχο(μεν) πήραξιν ὁ ἦς
 11 / εἰπέρ τοῦ ἄλ(λ)ου: 1822, Ἀπριλήου 15
 12 / »
 13 / » Διακογιώργις Παχυλοῦ κ(αί) Προτόγερος παρό(ν)
 14 / » παπαῖ Χαροφίλης παρό(ν)
 15 / » πα(παῖ) Σακκέλλιος κ(αί) Ἐπίτροπος τοῦ Ἁγίου Ῥόδου
 16 / παρόν
 17 / » Νεόφιτος Ἱερομώναχος κ(αί) Ὑγούμενος τῆς Πα-
 18 / ναγίας, παρόν
 19 / » Μιχάλης πα(πά) Γερασίμου, παρόν
 20 / » Διακο-Ἰωάν(ν)ης, Γραμματικὸς τοῦ Κηνοῦ, ἔγραφα».

XVIII. [ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 20-4-1822]²⁶

- 1 / «Ἔτος 1822, Ἀπριλλίου 20
 2 / † Εἰς τήν δόξαν τοῦ Ἁγίου Θεοῦ καί Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς
 τήν πρεσβήαν
 3 / τῆς πανενδόξου Δεσπ(ο)ίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου
 Μαρίας, τοῦ Ἁγίου
 4 / μεγαλομάρτυρος Προκοπίου κ(αί) πάντων τόν Ἁγίων, ἀμήν.
 Ὁ Κύριος ἡμῶν
 5 / Ἰησοῦς Χριστός, ἐν οἰκίᾳ τῆς Γαλιλέας τόν γάμον
 εὐλόγησεν κ(αί) πρότος,

25. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 70.

26. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 69.

- 6 / θαυματουργός τῷ ἥδορ ἦνων πεπίηκεν. Κ(αί) μετ' Αὐτόν Παῦλος
ὁ Μέγας,
- 7 / τῷ σκεύος τῆς ἐκλωγῆς, σεμνῆον οὐ παύετε,
ἀλλ' ἕκαστον νωμωθετόν ἐ-
- 8 / πιτάττη, τιμίω ἐπιδιδόνε. Τούτου τήνη(ν)
τῆς ἐντάλλ(λ)μασιν κ(αί) ὁ τόν Χριστι-
- 9 / ανῶν πέδες ἐπακολουθο(ῶ)ντες, πρὸς γάμου κυωννήας
συν(η)νώθησαν πρὸς
- 10 / τούτης ἠθέλησα κ(αί) ἐγῶ, ὁ Διακονηκόλας πα(πᾶ)διάκου,
ἐλθῆν πρὸς
- 11 / τήν τιμιώτην σου, Γεώργι Μελήνη, τοῦ λαβῆν σε
γαμβρόν πρὸς τήν γνησύ-
- 12 / αν ἡμῶν θυγατέραν ὀνόματι Ἄννα(ν). Προικίζω αὐτήν,
ἦτι μὲ ὁ Θεός ἐδο-
- 13 / ρίσατω ἀπάνω εἰς τήν νήσον τῆς Νησύρου. Δίνω της εἰς τήν Πεύ-
κην τήν πλαγιά
- 14 / κ(αί) τῷ Ραχῆν της Τζηριώτενας ἀποκάτις, εἰς τῆς Ῥιαβίγος ἕνα
ἀμπέλην, εἰς τόν
- 15 / Ἄγιον Θεολόγον το ἀμπέλην, εἰς τῆς Πωρούς ταύλαν τῆς Ἀνθούσας
τοῦ Μανώλακα κ(αί) εἰς
- 16 / τῷ Λαράνην τῆς συκές τῆς Τζηριώτενας, εἰς τήν Κατασωράδαν
τῷ ραχῆν μου τῷ ἀγαρή-
- 17 / ζον, εἰς τήν Καμιζῆν τῷ κοιμάτι μέ τῆς συκές, πλὴν νά
τῷ ἄχο γεροντομίρην, εἰς τά
- 18 / ὅσον νά ζῆ, ἐκ τοῦ Ῥαπανᾶ τῷ χωράφην, εἰς τῷ Μαύρον
συκώτη τῷ χωράφην μέ τό
- 19 / ραχῆν τῷ πέρα, εἰς τήν Καριδιάν τῷ ραχῆν τῆς Δι(γ)ενήενας, εἰς τοὺς
Λάκ(κ)ους τῷ χωράφην.
- 20 / [π]άνω της κ(αί) ὕς τῷ Λακ(κ)ίν εἰς τήν κάτω μερέαν
ἕξι ταύλες μέ τήν ἀποστροφῆν
- 21 / εἰς τήν ῥαχῆν ἀπόξο μέ τήν γιστέραν τήν μισύν κ(αί) εἰς τήν γωνίαν
τοῦ χωράφην κ(αί)
- 22 / τήν τάβλαν πλησίον τοῦ Πετρούτζου κ(αί) τῷ ἀμπέλην
τῷ μισῷ, τήν πάνω μερέαν,
- 23 / κριπτῆν εἰς τῆς Βάσσης μίαν μέ ἀγγ(ε)ία δίω, τα σπίτια εἰς τῶν
Μούλον μέ τήν γιστέραν,
- 24 / ὡς καθῶς εὐρήσκοντε, κρεβ(β)α{σ}τ{ρ}ω <σ>τρόσην
ἕνα, σεντώνια δίω, μαξιλλιάρια τέσσερα

- 25 / σκέπες τῆς, ἀσημικῶν μαλαματικῶν, ὅς εὐρήσχετε , δίνω κ(αί) ἐγῶ εἰ Ξερλήενα βέ-
- 26 / ργες τῆς Ἄν(ν)ας ζευγάρια πέντε, κλίττενες, Ἔτερα σεντώνια δίω, μύλους ζευγάρια δίω,
- 27 / σκάφην μί(αν), σουφράν ἕνα, τέζεριν ἕνα, ταβάν ἕνα, σεντούκιν ἕνα, κελλιάρην
- 28 / ἕνα, στάμνες δίω, κ(αί) κ(ου)ρούπια, ὅσα βρίσκωντε, κύπον ἕνα εἰς τὴν Τράπεζαν, ζευγά-
- 29 / ρην ἕνα, ἀρεστῶν ἕνα ἄρσεν, ὄνων ἕνα, ἕνα θίρη, μωχθερί τέσσερα, ἀξίνες 3,
- 30 / (ὕ)νιν ἕνα, λούρη ζυ(γ)ή μί(αν), τὴν βάρκαν τὴν μησύν, στάμνες δίω, γανίτην ἕνα. Ταῦ-
- 31 / τα. Κ(αί) ὁ εὐχὺ ἡμῶν κ(αί) πάντων τόν Ἄγιον, ἀμῆν.
- 32 / » Σακέλλης ἡερεύς κ(αί) Ἐπίτροπος τοῦ Ἄγιου Ῥόδου, παρῶν.
- 33 / » Νεόφυτος Ἱερωμόναχος κ(αί) Ὑγούμενος τῆς Παναγίας ὁ γράψας ἐπιβεβαιῶ.
- 34 / ἀκόμη τῆς δίνω εἰς τίς Πωρούς τῶ πάνω κωμμάτιν διὰ ἀποστροφὴν
- 35 / » Διακογεώργις τοῦ Διάκου-Παύλου κ(αί) Προτόγερος παρῶ(ν).
- 36 / » Διάκος πα(πά) Γεόργις παρ(ών)
- 37 / »
- 38 / » Νικόλαος γηνεκάδελφός του, ἐιποβεβεῶ, ἡδού κ(αί) ἡ δακτυλιά μου
- 39/ » Διακο-Ἰωάν(ν)ης, Γραμ(μ)ατικός τοῦ Κινοῦ, παρόν».

XIX. [ΕΞΟΦΛΗΤΙΚΟΝ ΕΜΜΑΡΤΥΡΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 3-1-1823]²⁷

- 1 / « Ἐν Γεναρίου 3, 1823
- 2 / Διὰ τοῦ παρό(ν)τος ἡμόν ἐξοφ(λ)ιτικοῦ καί μαρτιρικοῦ γράμματος διλο-πι-
- 3 / οὔμεν καί ἡμῖς, ἤτει: τοῦ Διάκου τοῦ Φιλίπ(π)ου Διμιτρός καί Κο(ν)-στα(ν)τί(ς) καί Μανό-
- 4 / λης, ὅτι ἤχαμεν πατρικί(ν) μας περιουσίαν καί πατρικόν μας χρέως
- 5 / νά μιράζομεν, λ(ο)ιπόν εἰς αὐτὴν τὴν περιουσίαν καί εἰς τό χρέως ἐκά-
- 6 / ναμεν καλὰ τ' ἀδέλφια, ἐδόσαμεν καί ἐπίραμεν καί ἐκάναμεν
- 7 / καλὰ. Καί ὅπ(ο)ιως σηκοθῖ καί ἐνοχλίσι κάπο(ι)ο πράγμα ἢ ἀπό χρέ-
- 8 / ως, νά ἔχι νά δίδι τίν Κα(τ)ζελαρία γρόσια πε(ν)τακόσια, γρ(όσια) 500
- 9 / ἤπερθεν τίς (Ἐ)πιτροπί(ς).

27. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 71.

- 10 / » Νηκίτα(ς) Βυζιρογλους κατακιρό επιβεβεό
 11 / » Μανόλι(ς) Ρε<ί>σις κατακιρό, έπιβεβεό
 12 / » Πωληχρόνης κατακιρό, έπιβεβεό
 13 / » Διακομιχάλης Πετρούνζος κατακιρό
 14 / » έπιβεό».

XX. [ΔΩΡΕΑ ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΛΗ ΣΦΑΚΙΑΝΟΥ: 9-10-1823]²⁸

- <1 / Προσκυήματα άπό έμένα τόν Χ(ατζή)-
 2 / Μανόλι. άπό Καλ(λ)ικράτιαν, εις έλ(λ)όγου
 3 / σας, Προεστ(ο)ί τijs Χόρας Νίσιρος, προ-
 4 / σκυνό κ(αί) τόν Είγούμενον τοῦ Μοναστιρίου.
 5 / Έχοντας νά λαμ<μ>βάνο άπό τόν Γεώργι
 6 / Ρεΐζι τοῦ Καψάλι, τά άφιερόνο εις
 7 / τό Μοναστίρι τijs Παναγίας τijs Σπιλιανijs
 8 / κ(αί) σās περικαλό, Προεστ(ο)ί τijs Χό-
 9 / ρας νά τά λάβετε κ(αί) νά τα έ<γ>χ(ε)ιρίσετε
 10 / τοῦ Είγουμενου, διά άφιέρομα τοῦ Χα<τ>ζ(ή)-
 11 / Μανόλι. Προσέτι τά άφιέροσε πρό-
 12 / στε(ν). Εις τόν κύρ Ίωάν(ν)ι τijs Στεργούλας κ(αί)
 13 / εις τόν κίρ Διμίτρι τοῦ Μαντᾶ χερετίσμα-
 14 / τα κ(αί) εις τόν άδελφόν τοῦ Χ(ατζή) Καψάλι τόν
 15 / είόν κ(αί) άν δέ(ν) τά δόσι, νά έχο άπό-
 16 / κρισίν σου. Ταῦτα κ(αί) μένομεν
 17 / Χ(ατζή) Μανόλι(ς) προσκυνό
 18 / Μανόλις Παπάζωγλους Ρεΐζις
 19 / Χ(ατζη)Θεοδόσις προσκυνό
 20 / Μήτρος Πραματευτίς προσκυνό
 21 / Άναστάσις Πραματευτίς προσκυνό
 22 / Σαράντις Ρεΐζις προσκυνό
 23 / Κω(ν)σταντίς τοῦ Διασούρι προσκυνό
 24 / Άντώνις Ταβλάριος προσκυνό
 25 / Οίκονόμος Παπαθανάσης Ρίτης
 26 / Έ(ν) [έτει] 1823, Όκτοβρίου 9».

28. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 72-73.

XXI. [ΔΩΡΗΤΗΡΙΟΝ ΔΙΑΚΑΝΤΩΝΗ ΒΑΣΟΥΛΑΡΗ: 29-12-1823]²⁹

[Κυκλική σφραγίδα]

- «1 / Τήν σύμερον ήθέλισα έγῶ. ό Διακαντώνις Βασουλάρησ, νά δόσω
 2 / του ήού μου του Κωνσταντή, ήτι ήθελεν μέ φωτήση ό Θεός. Δίνω
 3 / του εις τίν Καμπήν τω λάκ(κ)ομαν τήσ συκές κ(αί) εις τώ Μακρήν
 4 / κομ(μ)άτην τῶ χωράφυν από τήν ἀχλάδα κ(αί) πάνω μέ τῶ συλ(λ)ά-
 5 / γκαδον, εις τῶ Λακ(κ)ύν τήν σπορίαν, εις τήν Τρουλλοτήν τήν πλαγιά
 6 / μέ τήσ συκές, δίνω του κ(αί) εις τῶ Ναρχήν τό ἀμπέλην μέ τήν ἀποστρω-
 7 / φήν κ(αί) εις τήν Λήμνην τῶ πλάκωμαν, πλήν νά τά ἔχω γεροντωμήρην
 8 / αὐτά τά δύο ἔοσ νά ζῶ. Κ(αί) πάλην του ειοῦ μου του Κωνσταντή δι-
 9 / νω του κ(αί) εις τά Δαπίρια τῶ ἀμπέλην, τήν χειρτήν του, ὅσ εὐρήσχετε
 10 / κ(αί) νά μου δίνη ό Κωνσταντής μήαν βαρέλλαν κρασήν ἔοσ νά ζῆ.
 11 / Δίνω του κ(αί) στάμνες τέσσερησ κ(αί) ἕνα γανιτέλη, σεντούκυν ἕνα κυ-
 12 / παρισσένω κ(αί) μί(αν) ήκώνα του Ἁγίου Χαραλάμπου. Ταῦτα κ(αί) ή
 εὐχή μου
 13 / κ(αί) πάντων τόν Ἁγίον, Ἀμήν. 1823, Δεκεμβρίου 29.
 14 / Ὁ (Ἐ)πίτροπος του Ἁγίου Ῥώδου, ό γράφας, Ἡγούμενος τήσ Σπι-
 [λιανῆσ Νεόφιτος
 15 / Νικόλαος Ἀνεγνώστις κ(αί) Διμογέρω(ν)τας του Κυνοῦ, παρών
 16 / Γεόργις Ἀνεγνόστις κ(αί) Γραμ(μ)ατικός του Κινοῦ, παρών».

XXII. [ΔΙΟΧΕΙΡΟΣ ΔΙΑΘΗΚΗ ΧΑΤΖΗ-ΝΕΟΦΥΤΟΥ: 17-1-1824]³⁰

- «1 / Ἐν ἔτ(ε)ι 1824, Γεναρίου 17
 2 / Διά του παρό(ν)τ{ο}ος ειμόν κ(αί) Διαθήκησ γράμ(μ)ατος,
 3 / τίν σίμερον ειθέλισα ἐγώ, ὦ Χα(τ)ζί-Νεώφιτος
 4 / ζό«<ν>τας μου κ(αί) εις τάσ φρένας μου, νά ἀρίσο, ὅτι μου
 5 / βρίσχετε στό Μοναστήρι τήσ Παναγία(ς) τίς Σπιλιανί(ς). Ἀφίνο
 6 / σινίσι ἕνα, τό σκαμίני μου, ἕνα χάρτι(νο) Ἁγιασματάρι
 7 / κ(αί) ἕνα σταβρόν ἀσιμένιο του Ἁγιασμοῦ, μπρίκι ἕνα,
 8 / λιενί μία μπακιρένια. Ἀφτά τ' ἀφιερόνο εις τό Μονα-
 9 / στήρι, διατί ζό, ὅ τροφί μου, πού μ' ἔδονα(ν) χρόνια ἔξι,
 10 / ἐπορεύχομου από παπού(τ)ζια κ(αί) από χαρ(τ)ζιλίκι μου.
 11 / Κ(αί) ὅπιος εἶθελε σικοθῆ κ(αί) ἐνοχλίσι από ἀφτά,

29. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 79.

30. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 75.

- 12 / τά γραφόμενα τοῦ Μοναστηρίου, ἢ δικός ἢ ξένος,
 13 / νά ἔχι νά πλερόνι ὄλα τά ἔξοδα...
 14 / Ἀκόμα γράφο κ(αί) διά τίς ἀνιψές μου, ὡτι δέ(ν) τόν ἀφ(ί)νι
 15 / τίποτες κ(αί) νά μί τίς ἐνοχλίσι κανίς, διατί δέν (ε)ἶχα
 16 / τίποτες. Τόν ἀφίνο, τίς Ἄν(ν)ας κ(αί) τίς Φροσίνας ἕνα ἀ(ν)τερί
 17 / κ(αί) ἕνα παλεόν ζουμπᾶ κ(αί) δύο σε(ν){τ}τουκάκια κ(αί) ἀφτά
 τω(ν) τ' ἄ-
 18 / φίνω, διατί μέ κιτάζουν(ν) χρόνια περισ(σ)α
 19 / » Διακονικόλαως κ(αί) Δημογέρο(ν)τας παρών
 20 / » Σακέλλης κ(αί) Πνευματικ(ός) παρώ(ν)
 21 / » Διακα(ν)τώνις {ι} παρώ(ν)».

XXIII. [ΔΩΡΕΑ ΗΜΙΣΕΙΑΣ ΣΚΑΦΗΣ (ΠΛΟΙΟΥ): 10-1-1828]³¹

- «1 / Διά τοῦ παρόντος δηλοποιῶ ἐγώ, ὁ Ἄντωνιος τοῦ Λορέντζου, Χαλκίτης,
 2 / ὅτι, ἐπειδὴ ἐκινδύνευσεν ἡ σκάφη μου εἰς τό νησίον Γιαλή νά
 3 / καταποντισθῆ ἀπό μίαν φουρτούναν, ὅπου μᾶς ἐμπόδισεν ὑπάγον-
 4 / τες διά Κάλυμνον, ἐπεκαλέσθην τήν Κυρίαν Θεοτόκον, τήν
 5 / ἐπονομαζομένην Σπηλιανήν, τήν ἐν τῷ Μανδρακίῳ τῆς Νισύρου
 6 / νά μοῦ τό γλυτώση κ(αί) νά τῆς ἀφιερῶσω τήν μισήν. ὅθεν, μεγά-
 7 / λη ἡ χάρις Τῆς!, δέν τήν ἀφησε νά καταποντισθῆ, ὅπου δέν τό ἤλπιζα,
 8 / οὔτε νά γλυτώση μέ ἕνα παλαιόσχοινον, ὅπου τήν εἶχαμεν δεμέ-
 9 / νην κ(αί) τήν ἀφήσαμεν μόνην εἰς τήν προστασίαν τῆς Κυρίας
 10 / Θεοτόκου. Μέ ὄλην μου, λοιπόν, τήν καρδίαν, ἀφιερῶνω εἰς
 11 / τό Μοναστήριον τῆς Σπηλιανῆς τήν μισήν σκάφην μου, εἰς τήν
 12 / ὅποιαν νά ἦναι οἰκοκύρης ὁ Ἡγούμενος αὐτῆς, νά τήν ποιῆ.
 13 / ὡς βούλεται ἢ τό μεριδιόν της νά πέρνη ταξιδεύοντάς την ἐγώ, ἢ
 14 / ὡς ἀγαπᾶ νά τήν ποιήσῃ. Ὅθεν εἰς ἐνδειξιν ἀληθείας ἔδω-
 15 / σα τό παρόν μου εἰς χεῖρας τοῦ Ἡγουμένου, δι' ἀσφάλειαν κ(αί)
 16 / βεβαίωσιν. Ἐν Μανδρακίῳ τῇ 10 Ἰαν{ν}ουαρίου 1828
 17 / » Δημήτριος Ἀναγνώστης. Χα(τ)ζῆ παπ(ᾶ) Γιάκουμου
 18 / Προ(τό)γερος μάρτυς
 19 / » Διακο-ιοάν(ν)ις Σακκελίου καί Γραμ(μ)ατικός τοῦ Κινοῦ μάρτυς
 20 / »
 21 / » Γρηγόριος Λαυριώτης ὁ γράψας, Μάρτυς».

31. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 76.

XXIV. [ΕΝΤΑΛΗΡΙΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΜΗΤΡΟΠ. ΡΟΔΟΥ ΠΑΪΣΙΟΥ(;) : 20-4-1828]³²

- «1 / Εὐλαβέστατοι ἱερεῖς τῶν τριῶν χωρίων τῆς νήσου Νισύρου, τίμιοι
 Προεστῶτες, χρήσιμοι γέροντες και πρόκριτοι
 2 / και λοιποὶ ἀπαξάπαντες εὐλογημένοι χριστιανοὶ τῶν αὐτῶν χωρίων,
 τέκνα ἡμῶν ἐν Κ(υρίῳ) ἀγαπη-
 3 / τά, χάρις εἶη ὑμῖν και εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ κ(αί) παρ' ἡμῶν εὐχή, εὐλογία
 και συγχώρησις. Δέν λεί-
 4 / πομεν Χριστιανοὶ μου και ἤδη διὰ τοῦ παρόντος μας, πρῶτον μὲν νά
 σᾶς παραγγέλλωμεν πατρικῶς
 5 / εἰς τό νά φέρεσθε εὐπειθῶς εἰς τάς προσταγὰς τοῦ ἐνδοξοτάτου Πεί
 Εφέντη μας κ(αί) νά ἀποδίδετε πάντ-
 6 / τοτε μέ τήν αὐτήν εὐπύθειαν τό πιστόν τοῦ ῥαγιαλικίου σας χρέος, κα-
 θῶς και ἡ ἐνδοξότης του ἐ-
 7 / προσπάθησε κ(αί) προσπαθεῖ καλοκαγάθως, διὰ νά σᾶς ἀποδείξῃ ἀ-
 θῶ(ους) κ(αί) πιστούς ῥαγιαῖδες τῆς
 8 / κραταιᾶς βασιλεί(ας), καθῶς κ(αί) εἶναι γνωστόν σας τοῦτο. Ἐπομέ-
 νως δέ σᾶς δηλοποιοῦμεν, ὅτι ἐρχόμε(νοι)
 9 / ἐδῶ ἀπὸ μέρους τῆς Κοινοτήτός σας, τῶν Προεστῶτων τῶν τριῶν χω-
 ρίων τῆς νήσου σας, ἐλάβομεν παρ'
 10 / αὐτῶν τά εἰς λογαριασμόν τοῦ κάθε χωρίου ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δι-
 καιωμάτων μας, ἀπό μὲν
 11 / τοῦ χωρίου Μανδρακ(ίου), παρά τοῦ Διάκου Γεώργη γρόσ(ια) τριακό-
 σια ἐβδομήντα πέντε κ(αί) παρά(δες) εἰ-
 12 / κοσι δύο, ὁμοῦ μέ τά ἑκατόν τοῦ Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς Μοναστη-
 ρίου, ἀπό δέ τοῦ Ἐμποριοῦ ἑκα-
 13 / τόν δέκα κ(αί) παρά(δες) εἴκοσι κ(αί) ἀπό τῶν Νικιῶν γρό(σια) πενήν-
 τα. Πρός δέ τούτοις σᾶς δη-
 14 / λοποιοῦμεν, ὅτι σᾶς εἶπεν ὁ Διάκο Γεώργη, πῶς ζητεῖ μόνος του ὁ πα-
 πᾶ Σακέλης νά παραιτηθῇ ἀπό
 15 / τῆς ἐπιτροπῆς ἐπιστασ(ίας) διὰ τά γηρατιά του κ(αί) ὅτι μέ εὐχαρίστη-
 σιν τῶν Χριστιανῶν νά διορισθῇ
 16 / ὡς κ(αί) πρότερον Ἐπίτροπός μας ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς κύρ
 Νεόφυτος. Ὅθεν κατά τήν
 17 / θέλησιν τῶν Χριστιανῶν, ἀπό τοῦ νῦν κ(αί) εἰς τό ἐξῆς νά γνωρίζεται
 Ἐπίτροπός μας, ὁ αὐτός Ἡ-

32. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 77.

- 18 / γούμενος κυρ Νεόφυτος τοῦ χωρίου Μανδρακίου, περί δέ τοῦ Ἐμπο-
ριοῦ χωριοῦ ἀφήνωμεν τήν
- 19 / ἐκλογήν τῆς Ἐπιτροπῆς εἰς τοὺς Χριστιανούς τοῦ αὐτοῦ χωρίου κ(αί)
ὅποιον θέλουν οἱ Χριστιανοί ἄς μᾶς γρά-
- 20 / φουν, διά νά τόν διορίσωμεν Ἐπίτροπόν μας, ἢ ἄν θέλετε νά συστήσω-
μεν αὐτόν, ὅπου
- 21 / πρὸς το παρόν ἐπιτροπεύει τόν προηγούμενον Μελέτιον κ(αί) λοιπόν
περιμένομεν τήν ἀ[πάντησίν σας]³³

XXV. [ΕΝΤΑΛΗΘΡΙΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΜΗΤΡΟΠ. ΡΟΔΟΥ ΠΑΪΣΙΟΥ: 28-9-1829]³⁴

- «1 / Ἐντιμότατοι κληρικοί καί εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, τιμιώτατοι προεστῶτες τῆς Χώρας
2 / Μανδρακίου καί λοιποὶ πάντες εὐλογημένοι χριστιανοί, χάρις εἴη ὑμῖν ἅπασι
3 / παρά Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δέ εὐχή, εὐλογία καί συγχώρησις. Ἡ παρουσία τοῦ Ἄρ-
4 / χιερέως εἶναι ἀφευκτος καί ἀναγκαῖα καί νομική εἰς τοὺς εὐλογημένους Χρι-
5 / στιανούς. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ Ἐπαρχίαι εἶναι ἐκτεταμέναι καί δέν δύναται ὁ Ἄρ-
6 / χιερεύς νά ἦναι πάντοτε παρών καί νά ἐπισκέπτηται τά λογικά του πρόβατα
7 / καί νά κάμνη τά ἀρχιερατικά του χρέη, διά τοῦτο συγκεχώρηται νά ἐκλέγη τί-
8 / μια πρόσωπα καί νά ἀντικαθίστησιν ἐπιτρόπους, ὅπου εἰς τήν τοῦ Ἀρχιερέως ἀ-
9 / πουσίαν νά ἐπιτροπεύωσιν. Ὅθεν καί ἡμεῖς ἐκλέξαντες τόν Πανοσιώτατον ἐν
10 / Ἱερομονάχοις Σ'ύγγελλον κύρ Νεόφυτον, ἀποκαθιστάμεθα Ἐπίτροπον ἡμῶν,
11 / τόν ὅποιον ἔχετε χρέος ὡς πρόσωπον ἡμέτερον ἐπιφέροντα, τόσον οἱ
12 / ἱερεῖς, ὅσον καί οἱ λοιποὶ εὐλογημένοι Χριστιανοί νά τόν τιμᾶτε καί νά
13 / τόν σέβεσθε καί νά ὑποτάσσεσθε. Ἡ γάρ πρὸς αὐτόν τιμὴ πρὸς ἡμᾶς
14 / ἀνάγεται καί δι' ἡμῶν εἰς τόν Θεόν. Προσεπιτούτοις νά ἀποδίδετε
15 / πρὸς αὐτόν τά ἐκκλησιαστικά μας δικαιώματα: συνοικέσια, προθέσεις
16 / καί κάθε ἐκκλησιαστικόν εἰσόδημα, ὅπου πρὸς ἡμᾶς ἀνήσει. Καί τά
17 / μέν συνοικέσια διορίζομεν: τά τοῦ πρώτου γάμου γρόσια ὀκτώ, τά τοῦ
18 / δευτέρου διπλάσια καί τά τοῦ τρίτου τριπλάσια. Ὅστις δέ ἤθελεν
19 / ἐναντιωθῆ εἰς ὅσα ὀρίζομεν, εἴτε ἱερεύς, εἴτε λαϊκός, γινოსκέτω
20 / ὅτι θέλομεν τόν παιδεύη. Ταῦτα σᾶς εἰδοποιούμεν, ἢ δέ τοῦ Θεοῦ
21 / χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος εἴη μεθ' ὑμῶν.
22 / 1829, Σεπτεμβρίου 28
23 / Ὁ Ῥόδου Παῖσιος κ(αί) ἐν Χ(ριστῶ) ὑμῶν εὐχέτης».

33. Το κείμενον διακόπτεται απότομα. Πρόκειται για κολοβόν έγγραφον, του οποίου ελλείπει το τέλος. Τούτο, είτε δεν διετηρήθη, είτε εκ παραδρομῆς δεν εδημοσιεύθη στο ΣΑ, τ. Α' (1999), σ. 77, όπου ανήκε.

34. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 78.

XXVI. [ΚΥΡΙΑΡΧΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΜΗΤΡΟΠ. ΡΟΔΟΥ ΠΑΪΣΙΟΥ: 28-9-1829]³⁵

«1 / † Ὁ Ῥόδου Παΐσιος
 2 / Διά τοῦ παρόντος ἡμετέρου κυριαρχικοῦ γράμματος δηλο-
 3 / ποιείται, ὅτι εὐρόντες ἐν τῷ Ἱερῷ Μοναστηρίῳ τῆς καθ'
 4 / ἡμᾶς Ἐπαρχί(ας) τῆς νήσου Νυσῆρου, τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου,
 5 / τῆς Σπηλιανῆς ἐπιλεγόμενον, ἡγούμενον, τόν ἐν Ἱερο-
 6 / μονάχοις κύρ Νεόφυτον κ(αί) ἰδόντες τήν πανοσιότητά
 7 / του, ἄξιον τοῦτο ἡγουμενεύειν κ(αί) φροντίζειν εἰς τήν βελ-
 8 / τιότητα κ(αί) συντήρησιν κ(αί) αὐξήσιν τοῦ Ἱερο(ῦ) Μοναστηρί(ου)
 9 / τόν ἐπεκατεστήσαμεν κ(αί) ἡμεῖς κυριαρχικόν ἡγούμενον
 10 / εἰς τό αὐτό Μοναστήριον κ(αί) μέ τό ὀφίκιον Σύγκελλον
 11 / ἐτιμήσαμεν, ἐπί ὑποσχέσει, ὅτι θέλει διοικῆ κ(αί) ἡγου-
 12 / μενεύη ἐν καθαρῷ συνειδῶτι εἰς αὐξήσιν τοῦ Ἱερο(ῦ)
 13 / Μοναστηρίου. Ὅθεν κ(αί) εἰς ἔνδειξιν κ(αί) τό παρόν ἐκκλησια-
 14 / στικόν γράμμα ἐγένετο κ(αί) κατεστρώθη ἐν τῷ Ἱερῷ κώ-
 15 / δικί τῆς καθ' ἡμᾶς Μητροπόλ(εως) 1829, Σεπτεμ(βρίου) 28.
 16 / ὑπογράφεται »

XXVII. [ΕΝΤΑΛΤΗΡΙΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΜΗΤΡΟΠ. ΡΟΔΟΥ ΠΑΪΣΙΟΥ: 1-10-1829]³⁶

«1 / † Ἡμέτερε Σύγκελλε καί Ἐπίτροπε, κύρ Νεόφυτε, ἐν Κυρίῳ εὐχόμεθα
 2 / <φ>θάσα(ντε)ς, ἦλθον πρὸς ἡμᾶς ἀπό Μανδράκι οἱ ἀπεσταλμένοι δύω
 3 / ἱερεῖς καί οἱ Προεστῶτες, τοὺς ὁποίους ἐδέχθημεν εὐγνωμόνως κ(αί)
 4 / τοὺς εὐχῆθημεν διὰ τό χριστιανικόν προτέρημά των. Μᾶς ἐπαρε-
 5 / κάλεσαν, ὁποῦ νά δοθῆ ἡ ἀρχιερατική ἡμῶν ἄδεια εἰς τοὺς ἱερεῖς
 6 / των, νά ἱεροπραγῶσι εἰς Μανδράκι. Ὅθεν καί ἡμεῖς, κατὰ τό
 7 / φυσικόν ἡμῶν ἰδίωμα, ὅπου ποτέ δέν ἀγανακτοῦμεν, οὔτε κατα-
 8 / ρώμεθα, ἀλλά ἀεῖποτε εὐχόμεθα καί εἰς τοὺς πταίοντας δεχόμεθα
 9 / καί συγχωροῦμεν καί εὐλογοῦμεν, συγχωρούμεν καί εὐχόμε-
 10 / θα πάντας, μικροὺς καί μεγάλους, ἄνδρας καί γυναῖκας καί
 11 / τά παιδιά. Καί νά ἦναι ἡ εὐχή ἡμῶν εἰς τά εὐλογημένα ὀσπίτια
 12 / των, νά αὐξάνη ὁ Θεός τά ἔργα των, καθὼς τοῦ Ἀβραάμ καί
 13 / τοῦ Ἰσαάκ καί Ἰακώβ καί νά ἔχουν τήν ἀρχιερατικὴν ἡμῶν ἄ-

35. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 80.

36. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 77.

- 14 / δειαν οί ιερείς νά ἐκτελῶσι κάθείεροπραξίαν εἰς ὄλην τήν χώ-
 15 / ραν, ἡ δέ τοῦ Θεοῦ χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος εἶη πᾶσιν ὑμῖν.
 16 / 1829, Ὁκτω{μ}βρίου α'
 17 / Ὁ Ῥόδου Παῖσιος κ(αί) ἐν Χ(ριστ)ῶ ὑμῶν εὐχέτης».

XXVIII. [ΕΓΓΡΑΦΟΣ ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΔΑΝΕΙΟΥ: 26-7-1830]³⁷

- «1 / Ἔλαβον ἐγώ ὁ Διακογεώργιος Παύλου παρά τοῦ Πανιερωτά-
 2/ του Ἀρχιμανδρίτου τόν ἀριθμόν γρόσια τετρακόσια πενήκοντα
 3 / γρ(όσια) 450: ἐπί τόκον πρὸς πέντε τοῖς ἑκατόν ἀνά ἕκαστον μῆνα
 4 / κ(αί) ὑπόσχομαι νά τοῦ τά μετρήσω σῶα κ(αί) ἀνελλιπῆ, ὅθεν ἔδωκα
 εἰς αὐτόν
 5 / τήν παροῦσάν μου ἔγγραφον ὁμολογίαν πρὸς ἀσφάλιαν.
 6 / τῇ κς' Ἰουλίου 1830
 7 / ἐν Νισύρῳ
 8 / Διακογεώργης Παύλου ἔλαβα κ(αί) ὑπόσκομε,
 9 / » Γεώργιος Ἀνεγνόστις Μανολάκης παρόν
 10 / » πα(πᾶ) Νικόλαος τοῦ Μανολάκι παρόν
 11 / Κωνσταντῆς Σακελλαρίου Γραφεύς κ(αί) μάρτυς».

XXIX. [ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 27-9-1830]³⁸

- «1 / Ἐν Νισύρῳ 1830 (Στρογγύλη σφραγίδα) Σεπτεμβρίου 27
 2 / † Ὁ μέν Θεός καταρχάς πλάσας τόν ἀνθρωπον ἄρσεν καί θήλυ ἐποίησε πρὸς
 3 / τεκνωγωνίαν, ὅπως διασωζομένου δωξάζεται τό πανάγιον αὐτοῦ ὄνομα
 4 / αὐξάνεσθε δέ κ(αί) πλιθήνεστε ὁσίως αὐτῆς ἐνετ(ε)ίλατω. Τούτου ἕνεκα κ(αί) ἐγώ
 5 / ὁ Σταυρινός κ(αί) ἡ σύζυγός μου Μαρία ἔχω(ν) νώμιμον θηγατέραν ὀνόμα-
 6 / τη (Εἰ)ρήνη(ν), ἔγνωκα ἀνδρῆ νωμίμω ἐκδούνης αὐτῆς (τήμιος γάρ φησὴν
 7 / ὁ γάμος κ(αί) ἡ κύτη ἀμίαντος) τόν Κωνσταντῆν Ἡωάν(ν)ου Κλέα κ(αί) δῆ
 8 / πρότον δίδομεν τόν γενητῶρον ἡμῶν εὐχὴν, ἥτοι προ(ο)ικίζω τά μέν
 9 / αὐτούς, ἥτι μ(ο)ί ὁ Θεός ἐδωρίσατο ἀμπέλια κ(αί) χωράφια γωνικά μου
 κ(αί) μι-
 10 / τρικά μου, ὄλα τῆς κώρης μου τῆς (Εἰ)ρήνης, πλὴν κρατίζω παντελῶς εἰς τῆς
 11 / Μηλῆς τῷ κωμμάτι, κρατίζω κ(αί) εἰς τήν Ἁγίαν Μαρίνα τῷ ραχὴν γεροντωμήρι

37. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 82.

38. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 83.

- 12 / κ(αί) ἀποθανώντας μου, πάλιν τῆς κόρις μου, κρατῆζωμεν κ(αί) εἰς τῆς Λαζάρου τῷ Κύ-
 13 / ττι κωμάτιν χάριν τοῦ υἱοῦ μας, ἀκόμη τῆς δίνωμεν τὰ σπίτια μας εἰς τοῦ
 14 / Λα(μ)παρδῆ, ὅς καθός εὐρίσκονται, κρεβαττωστρώσῃν ἕνα, στρῶμα ἕνα, Μαξε-
 15 / λάρια τέσ(σ)ερα, σεντώνια πέντε, πάπλωμαν ἕνα, ἀσιμικόν-μαλαματικόν
 16 / ὅσον μᾶς βρίσκονται, ἠκωνίσματα δῖω, ἢ γιστέρνα εἰς τὰ σπίτια, πλὴν νά πίνωμεν
 17 / κ(αί) τὰ δῖω μέρη νερόν, ἕος νά ζοῦμεν κ(αί) πάλιν τῆς κώρης μου, σκάφη μία, μίλη
 18 / ζευγάρια δῖω, ἀξίναις δῖω, σίδερον ἕνα, ταβάν ἕνα, γουρούνη ἕνα θήλυ,
 19 / στάμνες δῖω, κήπον ἕνα(ν) τῆς Κωσκηνούδενας
 20 / Δίνω κ(αί) ἐγὼ ὁ Σταυρινός, ὁ πατέρας τῆς κώρης, τῆς (Εἰ)ρήνης εἰς τῆς Λαζάρου
 τόν Λαγκή-
 21 / δην σύνδενδρον, ὅς καθός εὐρίσκεται κ(αί) εἰς τὰ Βαθ(ε)ιά τῷ ἀμπέλην κ(αί) εἰς τόν
 22 / Μασουρωτόν τῆς Κοσκηνούδενας τῷ Λάκ(κ)ωμα κ(αί) εἰς τήν Ἐμπασην τῷ χωρά-
 φην κ(αί)
 23 / τῷ Κελ(λ)άρην μου εἰς τῷ Κάστρον, μέ στάμνες δῖω κ(αί) κουρούπια, ὅσα βρίσκον-
 ται. Καί ἢ
 24 / μέν τα προσώντα ἡμόν ταῦτα, ὁ δέ Θεός, πλουσιόδορος ὄν, χαρίσῃται αὐτούς ζωήν
 25 / εὐθηνων, ἠγ(ε)ίαν ἀτάραχον κ(αί) ἤδιεν τέκνα τέκνων προσεπιχορηγόν αὐτούς
 26 / κ(αί) ζωήν τήν ἐώνιον.
 27 / » Ὁ Καθηγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, Σύγγελος, Ἐπίτροπος τοῦ Ἁγίου Ῥόδου, ἔγρα-
 ψα
 28 / » Διακονικόλας Προτόγερος βεβαιῶ
 29 /
 30 /
 31 /
 32 /
 33 /
 34 / Μηγάλι(ς) Πετροῦτζος βεβεῶ»
 35 / «Κάνω κ(αί) ἐγὼ, ὁ γαμπρός, τοῦ πεθεροῦ μου χάριν, διά τα πράγματα,
 ὁποῦ μέ ἔδοσεν, γρ(όσια) 500». ³⁹

39. Ο στίχος 35 είναι γραμμένος στό αριστερό περιθώριο του εγγράφου και εκ των άνω προς τα κάτω.

XXX. [EMMARTYRON GRAMMA: 8-12-1830]⁴⁰

«1 / Τί 8 Δικέ(μ)βρη 1830

2 / » Διά τοῦ παρό(ν)τος γράμματος γίνετε δῖλον, ὅτι τίν σήμερον ἡμέραν

3 / ἠθέλισα ἐγώ (ἦ) Ἄννα Σακ(κ)ελάρι καί ἡ κόρι μου ἡ Μαρία, βλέ-

4 / ποντας τά βάριτα τοῦ χρέου(ς) μας, μί δινάμενι νά τά πι-

5 / ρόσομεν, ἐστάθιμεν εἰς τόν ἀδελφόν μου τόν Διάκονο(ν)-

6 / στα(ν)τί καί ἐστάθη καλός πληρωτίς διά νά πληρόσι, τό ὅσο

7 / χρέος μας ἤθελεν εὔρεθί ἀπό ξένους, ἕως συγγεν(ε)ῖς

8 / μου καί νά ἐξουσιάζι καί τό πράγμα μας ὄλλον, ἐκ ὅσο(ν)

9 / ἤθελεν μᾶς εὔρεθί, πλήν νά ἔχομεν εἰς τά χέρια

10 / μας εἰς τά Κλίματα τό χοράφιν καί εἰς τόν Κοφθάκα(;)

11 / τό χοράφιν καί εἰς τόν Κρίων τό χοράφι καί τό κομμάτι εἰς

12 / τόν Κάμπον καί τόν κήπ(π)ον καί τά σπίτια, ἡ κατ(ο)ικία εἰς τόν Τροῦ-

13 / λλον, ὅς εὐρίσκο(ν)ται, αὐτά νά τά ἔχομε εἰς τήν ἐξουσία μας

14 / ἕως νά ζοῦμεν καί ἀποθανό(ν)τα(ς) μας, νά δίδομεν εἰς τά ἀνί-

15 / ψια μας, τά ἀρσενικά, ὅπου πλιρόνου(ν) τό χρέος μας πλίν

16 / νά μᾶς κ(ο)ιτάξου(ν) καί εἰς τόν θάνατόν μας. Ὅθεν, διά τό βέβ-

17 / ον τίς ἀλιθίας ἔγινε τό παρόν μας μαρτιρικόν [γράμμα], ἔμπροσθεν

18 / τόβ κλλιρικόν καί μαρτύρον καί ἐδόθιν εἰς χ(ε)ῖραν τοῦ

19 / ἄνοθεν Διακοκο(ν)στα(ν)τί, διά νά μίν ἔχ(ε)ι εἰς τό ἐξίς καμ(μ)ί

20 / αν ἐνόχλισιν, οὔτε ἀπό συγγεν(ε)ῖς, οὔτε ἀπό ξένου(ς).

21 / Ὁ καθηγούμενος τῆς Σπιλιανῆς, Σύγγελλος Νεόφυτος κ(αί) Ἐπίτροπος τοῦ Ἁγίου Ῥόδου, παρόν.

22 / Διακονικόλας Πα(πα)γριγορίου καί Προτόγερος τοῦ Κ(ο)ινοῦ βεβεῶ

23 / » Διακογεόργις Μανολάκις βεβεῶ

24 / » Ἀποστόλης Ἱερεύς, παρῶν

25 / »

26 / »

27 / »

28 / Διακομιχάλις Πετροῦτζος, Λογοθέτις, γράφας βεβεῶ».

40. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 84.

**XXXI. [ΔΙΟΡΙΣΤΗΡΙΟΝ ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΤΟΥ ΠΡΩΗΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΡΟΔΟΥ ΑΓΑΠΙΟΥ: 10-6-1831]⁴¹**

- «1 / Εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς τῆς νήσου Νησίρου, τίμιοι Προεστῶτες καὶ Πρόκριτοι
καὶ λοιποὶ
2 / ἀπαξάπαντες, εὐλογιμένοι Χριστιανοὶ τῆς αὐτῆς Νήσου, ἀπὸ ψυχῆς εὐχόμεθά σας
3 / Ἀπὸ τοῦ περικλειομένου ἀπαραλλάκτου, ἴσου τῆς πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς, θέλετε
4 / εἰδοποιηθεῖ, ὅτι διοριζόμεθα ἐκκλησιαστικῶς, Ἐπίτροποι τοῦ Νέου Ἀρχιερέως
5 / Ῥόδου Κυρίου Μεθοδίου, ἡμεῖς τε καὶ οἱ τιμιότατοι, ὅτε Δημητράκης Κάσδα-
6 / γλῆς κ(αί) ὁ Κύρ Σύμων Γεωργίου, εἰς τό νά ἐπιστατῶμεν ἐπιτροπικῶς εἰς τὰς ἐμπι-
7 / πτούσας ἐπαρχιακὰς ὑποθέσεις τῆς Πανιερότητός του, ἕως αὐτός θε(λήσ)ει νά ἔλ-
θη κ(αί)
8 / ὁ ἴδιος, πανώσιον ἀπόλαυσιν τοῦ εὐλογημένου του Ποιμνίου. Ἴδου λοιπόν διορί-
9 / ζωμεν, μετὰ κοινῆς ὑμῶν γνώμης τῶν εὐλογημένων Χριστιανῶν, Ἐπίτροπον τοῦ
10 / κυριάρχου σας Κυρίου Μεθοδίου, τόν Ἅγιον Καθηγούμενον Κύρ Νεόφυτον,
11 / ὅστις θέλει ἐπιμελεῖται ἀόκνως, εἰς τό νά λαμβάνῃ εἰς χεῖράς του ἅπαντα, τὰ ἐμπί-
12 / πτοντα ἐπαρχιακὰ δικαιώματα τῆς Πανιερότητός του καὶ νά καταγράφη αὐτά
13 / ἐν καθαρῷ Καταστήκῳ, πρὸς δέ κ(αί) ἐσεῖς, οἱ Ἱερεῖς, ἀπὸ τοῦ νά μνημονεύητε
14 / ἐν πάσαις ταῖς Ἱεραῖς Τελεταῖς τό ὄνομα τοῦ κυριάρχου σας, Κυρίου Μεθοδίου.
15 / Καὶ ταῦτα μὲν εὐχετικῶς, εἴητε δέ ὑγιαίνοντες κατ' ἀμφοτέροις.
16 / 1831, Ἰουνίου 30
17 / Ὁ πρῶην Ῥόδου Ἀγάπιος
18 / Δημήτριος Κάσδαγλης
19 / Σύμων Γεωργίου».

XXXII. [ΕΞΟΦΛΗΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 8-10-1831]⁴²

- «1 / Διὰ τοῦ παρόντος ἐξωφλιτικοῦ γράμ(μ)ατος γίνεταί δῖλον,
2 / ὅτι ἐπιδὴ ἤχομεν ἡμεῖς, ἡ Σοφία τοῦ παπᾶ Χ(ατζῆ)
3 / κ(αί) ὁ Δημήτρης Μακρῆς, διὰ τὰ πράγματα τὰ μητρη-
4 / κάτα κ(αί) πατριακάτα, ὅπου εἶχεν ὁ ἀνὴρ ἡμῶν Γεώ-
5 / ργῆς, διὰ γρ(όσια) 1850, τὰ ὅπ(ο)ῖα τὰ ἔλαβα σῶα, ἀπὸ
6 / τόν Δημήτρη, ἐγὼ ἡ Σοφία κ(αί) τοῦ ἐχάρησα τὰ πρά-
7 / γματα κ(αί) ἐδώσαμεν κ(αί) ἐπίραμεν κ(αί) δέν ἔχω-
8 / μεν εἰς τῷ ἐξῆς ὁ εἰς ὑπέρ τοῦ ἄλλου νά ζητῆ οὐ-

41. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 85.

42. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 86.

- 9 / τε όβολόν. Όθεν έγηται τώ παρόν μας έξωφλητι-
 10 / κόν έμπροσταν τόν εύρεθέντων μαρτύρων.
 11 / 1831: Όκτω{μ}βρίου 8
 12 / » Μιχαήλ Πετρούτζος, Λογοθέτης (Έ)πίτροπός τους, παρόν
 13 / » Νηκόλας τοῦ πα(πᾶ) Μανώλη Βασάλ(ου) παρών
 14 / »
 15 / »
 16 / »
 17 / » Ό Καθηγούμενος τῆς Σπιλιανῆς, Σύγγελλος
 18 / Νεόφυτος, ό γράψας, μαρτυρῶ».

**XXXIII. [ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΚ ΚΑΣΟΥ ΠΡΟΣ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ
 ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ: 17-3-1832]⁴³**

- «1 / Άγιε Καθηγούμενε! Εὐλαβῶς σέ
 2 / προσκυνῶ καί ἀσπάζομαι
 3 / τήν άγίαν σου δεξιάν.
 4 / Η οίκία μου ὅλη ὁμοίως σᾶς προσκυνᾷ.
 5 / Έλαβον τό εὐχετικόν σας καί έχάρην διά
 6 / τήν υγείαν σας. Ό Άγιος Θεός νά σᾶς στερεώ-
 7 / νη καί εἰς ανώτερον βαθμόν.
 8 / Ίδον νά μοί γράφετε καί διά παράδες
 9 / νά σᾶς στείλω, πλην κατά τό παρών δέν ἤμ-
 10 / πόρεσα νά μαζεύσω, μέ τό νά μήν ἔχουν
 11 / οί άνθρωποι διά τά χέρια των καί καθημέ-
 12 / ραν περιφέρωμαι εἰς τά ὀσπίτια των καί
 13 / μόλις ἐμάζευσα αὐτά, ὁποῦ σᾶς στέλλω.
 14 / Πάλιν μέ ἄλλο θέλω σᾶς στείλω, ὅσα ἤμπορέ-
 15 / ρω νά μαζεύσω. Πρᾶγμα ἀκόμα στέκε-
 16 / ται ἀπούλητον, καθώς θέλεται πληροφορηθῆ
 17 / καί ἀπό τόν γραμματοκομιστήν.
 18 / Λάβετε λοιπόν παρά τοῦ κυρίου Διακο-
 19 / γεωργίου, γαμβροῦ τοῦ παπᾶ Μανώλακα,
 20 / δεκαοκτώ εἰκοσάρια, πρὸς =20=γρόσια καί =20=
 21 / παράδες τό ἓνα καί τρία μπεολίκια, ἀπό
 22 / πέντε γρόσια τό καθ' ἓν καί δύο τριάρια,

43. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 87-88.

- 23 / πρὸς 30 γρόσια καὶ =30= παράδες τὸ ἓνα
 24 / καὶ πέντε μπαρμπούτια, πρὸς =2=γρόσια καὶ =20=
 25 / παράδες2 τὸ καθ' ἓν καὶ =3= τέταρτα τοῦ δωδεκα-
 26 / ριοῦ, πρὸς =3- γρόσια καὶ =5= παράδες τὸ καθ' ἓν,
 27 / τὰ ὅποια συμποσοῦνται ὅλα γρόσια 413 = καὶ =15 παράδες.
 28 / Ὁ αρακάς στέκεται ὁ μισός, τὸ μελάθι στέκεται τὸ
 29 / μισό, παρομοίως καὶ τὰ ῥεβίθια καὶ τὸ χα.... τὰ
 30 / μισά. Καὶ εἶναι κεσάτια, μέ τὸ νά ἔπесαν πολλὰ
 31 / ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἂν δέν δώσω βερεσέ, δέν θά ἤμπορῶ
 32 / νά πωλήσω τίποτε. Ὁ συμπατριώτης σας θέλει
 33 / σᾶς εἰπῆ ἐκ στόματος τὰ πάντα.
 34 / Ταῦτα καὶ ξα(να)προσκυνούσα σας μένω
 35 / Ἐκ τῆς Κάσσου Ἡ δούλη σας
 36 / Τῆ 17ῃ Μαρτίου 1832 Αἰκατερίνα Ἰωάννου Σύσνη
 37 / Καὶ ἐγὼ ὁ δοῦλος σας ὁ Γεώργιος Μακρόβιος μέ τὸ προσῆ-
 38 / κον σέβας σᾶς προσκυνῶ».

XXIV. [ΔΙΟΡΙΣΤΗΡΙΟΝ ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ ΣΤΗΝ ΝΙΣΥΡΟΝ: 29-3-1832]⁴⁴

- «1 / Εὐλαβέστατοι ἱερεῖς καὶ ὀσιώτατοι ἱερομόναχοι, οἱ ψάλλοντες ἐν ταῖς ἱερές
 ἐκκλησίαις τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Σπιλιανῆς τοῦ
 2 / ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου καὶ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Ποταμίτισας, Μη-
 τροπόλεως, τίμιοι Πρόκριτοι καὶ λοιποὶ πάντες,
 3 / εὐλογιμένοι Χριστιανοὶ τῆς χώρας ταύτης Νισύρου, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰ-
 ρίνη ἀπὸ Θεοῦ Κυρίου Παντοκράτορα,
 4 / παρ' ὑμῖν κ(αί) εὐχὴ εὐλογία κ(αί) συγχώριση. Γνωστόν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν,
 ὅτι ἀφήνομεν Ἐπίτροπόν μας διὰ νά ἐ-
 5 / πισκαίπτεται καὶ νά ἐννοιάζεται τίς ἐκκλησιαστικὲς ἡμῶν ὑποθέσεις τὸν
 ὑμέτερον Ἠγούμενον καὶ Σύγγελλον
 6 / κύριον Νεόφυτον, τὸν ὁποῖον ἔχετε χρέος νά τιμᾶτε κ(αί) σέβεσται καὶ νά
 ἀγαπᾶται αὐτόν κ(αί) νά πῆθεστε ὡς ἐπιφέρον-
 7 / τα ἡμέτερον πρόσωπων ἀρχιερατικόν, παρέχοντες εὐχαρίστως ὅλα τὰ (νε)-
 νομισμένα κ(αί) κανονικά ἀρχιερατικά ἡμῶν
 8 / εἰσοδήματα κ(αί) δικαιώματα, δηλαδή, ὁ πρῶτος γάμος γρόσια: 11, εἰς τὸν

44. ΣΑ. Τ. Α' (1999), σ. 89.

- β' γάμον γρόσια: 22, εις δέ τόν τρίτον
- 9 / γρ(όσια) 33 κ(αί) 55 γρ(όσια) ἕτερα (κε)κανόνιστο κατά τόν Ἀρμενόπουλον κ(αί) ἄν εἶναι ὀγδόου βαθμοῦ οἱ γάμοι, κανονίζεται κατά
- 10 / τὴν τοπικὴν συνήθειαν. Ἀπὸ τοὺς κἀνοντας διαθήκην Χριστιανούς, πρῶτον νά ἀφίνοσιν εἰς τό ψυχομερίδιόν τους ἢ τὴν παρισίαν τους ἢ τὴν
- 11 / Πρόθεσιν ἢ τό Τεσ(σ)αρακονταλείτουργόν τους κατά τῆς προσφορᾶς τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, εἰς ἡμᾶς, τόν κανονικόν Ἀρ-
- 12 / χιερέαν τους κ(αί) ἀκολούθως νά κἀνωσιν τὴν διανομὴν εἰς τὰ ἄλλα μέρη, καθὼς τοὺς φωτίζει ὁ Θεός, κατά τὴν κατάστασιν τοῦ ἕκαστος.
- 13 / Ὅποιως θεωρήσῃ ἐκκλησιαστικῶς ὑπόθεσιν, παρόντος τοῦ Ἐπιτρόπου μας, νά ἐξάγῃ καὶ Λειτουργίας κατά τὴν ὑπόθεσιν, διὰ νά βάλει
- 14 / ἢ σφραγῆς καὶ ὑπογραφή του, ἥτις θέλει φυλάττεται, νά συνάξῃ ἀπὸ τοὺς Ἱερεῖς τὰ συνήθη δῶρα, ὥσοι εἶναι εἰς τό Κατάστι-
- 15 / χόν σας κ(αί) νά ἱεροπραχθοῦν ὡς κ(αί) πρῶτερον, ἢ δέ, ὥσοι δέν ἐφιλοδώρησαν τόν Ἀρχιερέα τους, νά μείνουν ἀνενέργειοι τῆς
- 16 / ἱερατικῆς πράξης, οὔτε Λειτουργίαν νά ἐκτελοῦν, οὔτε εἰς μνημόσυνον νά ἔρχονται, οὔτε εἰς γάμον, οὔτε εἰς βάπτισιν, οὔτε Ἄγια-
- 17 / σμόν νά ψάλ(λ)ουσι εἰς τοὺς εὐλογημένους Χριστιανούς μας. Ὁ δέ σύ, ὁ (Ἐ)πίτροπός μας, νά φροντίζῃς τῶν τούτου, ἐξαποσταλέν, ὅς ἔθος
- 18 / ἀρχαίον. Εἴ τις ὁμως ἤθελεν φορεθῆ, ὅτι ἀντιλέγει ἢ ἐναντιοῦται εἰς τὰ ἄνω εἰριμένα, ὡς καλῶς καὶ νομίμως ἀποφα(ν)θέντα,
- 19 / θέλει ἐπιφέρει τὴν δικαίαν τοῦ Θεοῦ ἀγανάκτησιν κ(αί) τὰς ἀράς καὶ ἐπιτίμια πάντων, τῶν ἀπ' αἰῶνος Ἁγίων Πατέρων.
- 20 / Ὅτι πηοίσαται, ἐν Κυρίῳ, κατά τόν διπλοῦν ἄνθρωπον ὑγίαιναι.
- 1832: Μαρτίου 22
- 21 / Ἐν Νισύρω
- 22 / † Ὁ Ῥ(όδου): Μ(εθόδιος): κ(αί) ἐν Χριστῷ ἡμῶν εὐχέτης».

XXXV. [ΧΡΕΩΣΤΙΚΟΝ: 26-4-1832 καὶ 23-7-1832]⁴⁵

- «1 / 1832: Ἀπριλ{λ}ίου 26
- 2 / Ὅποῦ ἔφηγαν ὁ Κωνσταντῆς Κλέας μέ τώ(ν) Καλ(λ)ίνικο(ν)
- 3 / Ἐχῆ σερμαγιάν ἰδική του.... γρ(όσια) 250
- 4 / Ἐχῆ ὁ Γιώργης ἠλημένην.... γρ(όσια) 300
- 5 / Ἐχῆ ὁ Γιώργης Σκουλλῆς.... γρ(όσια) 200

45. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 90.

- 6 / Ἐχῆ ὁ Ἡγούμενος.... γρόσια) 250
 7 / _____
 [Σύνολον]: 1.000
- 8 / 1832: Ἰουλίου 23:
 9 / Ἐλαβα ἐγώ, ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπιλιανῆς, Σύγ(κε)λλος Νεόφυτος παρά τοῦ
 10 / Χ(ατζῆ) Λωγωθέτη γρόσια χίλια.... 1000:–
 11 / τά ὅποια τά ἔλαβα χρονιάτικα, πρὸς δέκα τά ἑκατὸν τὸν χρόνον
 12 / κ(αί) εἰς πρότην του ἀναζήτισην, νά τοῦ τά εὐχαριστῶ.
 13 / Ὁ Καθηγούμενος τῆς Σπιλιανῆς ἔλαβα κ(αί) ὑπόσχωμαι».

XXXVI. [ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΝ ΑΝΕΓΕΡΣΕΩΣ ΟΙΚΙΑΣ ΑΙΓΙΑΛΟΥ: 7-8-1832⁴⁶

[Α') Αριστερή στήλη]

- «1 / 1832: Αὐγούστου 7
 2 / Κατάστηχον τοῦ σπητίου, ὁποῦ κτίζω
 3 / εἰς τὸν Γιαλόν
 4 / Ἦχα τοῦ Γιακουμῆ τό μὲν πρότον ὁποῦ
 5 / ἀπόκωψαν ἢ μαστόρη γρόσια) 17.
 6 / Ἐτη τὴν πρότην ἡμέραν μαστῶρι
 7 / δῖω:
 8 / Μανώλης Φύλιπ(π)ος
 9 / κ(αί) Μαστραντώνης Ἐμπωριάτης
 10 / Πουργῆ: ὁ Μαστρογιάν(ν)ις,
 11 / δῖω Νικιάτησες,
 12 / [ὁ] ἀδελφός μου Μανώλης,
 13 / Ἄν(ν)α Καραγιάν(ν)η,
 14 / μιὰ Σιμιακή,
 15 / τῆς Λεντήδενας ἢ κώρη,
 16 / [ἡ] Σουλτάνα κ(αί) ὁ Ἄντημαχήτης.
 17 / Τὴν δεύτερην ἡμέραν:
 18 / ἢ δῖω ἢ ἄνωθεν
 19 / κ(αί) ἕτερη δῖω: Κωνσταντῆς Μποριάτης
 20 / κ(αί) Μαστρογεώργης Καλέργης
 21 / κ(αί) ὁ δῖω ὑπουργῆ
 22 / κ(αί) ἢ δῖω{ς} γινέκες, ἢ πέντε
 23 / κ(αί) ὁ δῖω Νικιάτισες.

46. Σπ. Αρχεῖον. τ. Α' (1999), σ. 91.

- 24 / Τήν τρίτην ἡμέραν κ(αί) ἢ τέσερις
 25 / μαστώρι κ(αί) ἢ δίο πουργῆ καί ἢ πέν-
 26 / τε γινέκες κ(αί) ἔτη δίω, ἢ Ἄντη-
 27 / μαχήτισα κ(αί) ἢ Ἄν(ν)α τῆς Παρασκῆς.
 28 / Τήν τετάρτην ἡμέραν κ(αί) ὁ τέσερις
 29 / μαστώρι κ(αί) πουργῆ: ὁ Μαστρογιά(ν)ης
 30 / κ(αί) Ἀντώνης τῆς Κατερίνας κ(αί) ὁ Ἄντη-
 31 / μαχίτης κ(αί) γινέκες δίω Μποριάτισες:
 32 / Ἄν(ν)α Καραγιάν(ν)η, Ἐρίνη Παπακωνσταντῆ,
 33 / Συμιακή, ἡ δούλα μου Εὐφροσύνη κ(αί)
 34 / ὁ Ἀντιμαχίτης.

[B') Δεξιά στήλη]

- 35 / Εἰς τό ἥδιον ἔτος (1832) Ὀκτωμβρίου 3:
 36 / Ὁ Μαστρογιώργης ὁ Καλέργης κ(αί) ὁ Μα-
 37 / στρομανόλης Φήληπ(π)ος, ἡμέρες δίω
 38 / Πουργῆ: Ἄν(ν)α Καραγιάν(ν)η
 39 / Φρωσῆνη Σβήνου, Νικιάτη,
 40 / Σταμάτης Κεφαλιανός,
 41 / Νικώλας Ἀντιμαχίτης,
 42 / Ἀγγελήνης,
 43 / Μανόλης Γιακουμῆ
 44 / Δοκάρια καί κατράνια 13
 45 / καλάμια 500,
 46 / ἀσβέστη ἀπό τόν Σακέλη καλάθια 9,
 47 / ἀπό τόν Κουλάκη 2,
 48 / ἀπό τόν Λέον(τα) κοφίνια 12».

XXXVII. [ΑΦΙΕΡΩΣΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΣΠΗΛΙΑΝΗ: 24-12-1833]⁴⁷

- «1 / Ἐπειδῆ, ἡ Σοφία, θυγάτηρ Πασχάλη Νικιάτη, ἠθέλησεν μέ αὐτο-
 2 / προαίρετον καί ἐκουσίαν της γνώμην, νά ἀφιερῶσιν τό πρᾶγμα της
 3 / εἰς τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ὀνόματι Σποιλιανήν, παρασταῖσα ἐνόποιον
 4 / τῆς Δημογεροντίας, Ἰωάν(ου) Σακελλ(αρίου), ἐξετάσας αὐτήν, μή κ(αί) ἔχει κα-
 5 / μμῖαν συγγένειαν, διά τήν τοιαύτην κληρονομίας κ(αί) ὁμολόγησεν διά
 6 / ἰδίας γνώμης, ὅτι κατά καιρόν ἤγα συγγένειαν, πλήν τήν σήμερον δέ οὐκ
 7 / ἔχω ἕως τῷ ζεῖν, παρά μόνον ἡ Κυρία μου Θεοτόκος κ(αί) δῆ, πρῶτον προσκ-

47. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 92.

- 8 / αλεσαμένη τόν Πανοσιώτατον Καθηγούμενον Κύρ Νεόφυτον κ(αί) δεηθῆσα
 9 / αὐτήν, ἐσ' ὄνοματι τῆς Κυρίας μου Θεοτόκ(ου), τότε κ(αί) εὐλογῆ ἄφιερωθῆναι
 10 / τό εὐρισκόμενόν της πρᾶγμα, ἐσ' ὀνομασίαν τό καθ' ἓν: κ(αί) πρῶτον τό ἄ-
 11 / μπέλιν μου εἰς τά Βαθέα κ(αί) δεύτερον εἰς τοῦ Σκουλουσιάνη κ(αί) τά ὀσπή-
 12 / τια μου κ(αί) τόν κοίπον μου. Κ(αί) πλέον νά εἶναι ἕως οὗ ζῆ μέσα εἰς τό Μονα-
 13 / στήριον κ(αί) νά ζωοτρέφει την κ(αί) σωματικὴν κ(αί) ψυχικά.
 14 / Ὅθεν δίδομεν τό παρόν, ἐπιβεβεοθῆσα παρ' αὐτῆς κ(αί) ὑπογρα-
 15 / φῆσα παρ' ἡμῶν, δι' ἀξιοπίστον προσώπον:
 16 / Τῆ κδ' Δικε<μ>βρίου, αωλγ'.
 17 / , Διάκο-Ἰω(άννης) πα(πᾶ) Σακκέληου καί Προτόγερος τοῦ Κινοῦ βεβαίῳ.
 18 / , Διμίτριος Χ(ατζῆ) πα(πᾶ) Σκέβου, παρό(ν).
 19 / , Ἰωάν(ν)ης Ἀνεγνώστης Λέος, παρόν.
 20 / , Πολληρόνης πα(πᾶ) Κο<ν>στα<ν>τῆ, παρό(ν).
 21 / , πα(πᾶ) Χαρτοφίλις, πα(α)ρόν.
 22 / , Διακονικόλαως Καμαρινῶς, παρό(ν).
 23 / , Γεώργιος πα(πᾶ) Κω<ν>στα<ν>τῆ Γενάς, παρό(ν).
 24 / ,
 25 / , Διάκος τοῦ Κώστα, παρῶ(ν).
 26 / ,
 27 / . Ὁ Γραμματικὸς τοῦ Κοινοῦ Νικόλαος πα(πᾶ) Μανουήλ».

XXXVIII. [ΔΩΡΕΑ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ: 11-1-1835]⁴⁸

[Κυκλική σφραγίδα]

- «1 / Διά τοῦ παρόντος γράμματος, γίνεται δῖλων, ὅτι ἠθέλησα ἐγώ, ἡ Καλ(ή)
 2 / τῆς Μαντουῆς, ὅτι ἐπιδῆ μου ἀκολούθησεν μερικῶν χρέος κ(αί) τῷ ἐπλή-
 3 / ρωσεν ὁ ἀδελφῶς μου Ἰωάννης κατὰ τά κατάστηγά του, τοῦ δίδω
 4 / τό πράγμα μου ὀλήγον πολλήν, ἀπό ἀμπέλια ἕως χωράφια, ἕως σπίτια
 5 / ἕως κρυπτές κ(αί) τῆ φαρεῖνα. Αὐτά τοῦ τά δίνω ἀπό τήν σήμερον, νά
 6 / τά ἔχη εἰς τήν ἐξουσίαν του. Πλήν κρατήζω εἰς τόν Μυλοκράτην τῷ
 7 / Λάκ(κ)ωμαν κ(αί) εἰς τά Κηναύχια τῷ κομμάτην κ(αί) εἰς τῷ Καμπήν τα μῆσά
 8 / λήττια, ὅσα ἤθελεν εὐγάνη ὁ ἔλιττας. Αὐτά τά κρατήζω γεροντωμίρην,
 9 / νά τά ἔχω, ἕως νά ζῶ κ(αί) ἀπιθανώντας μου, πάλιν τοῦ ἀδελφοῦ μου. Ἀκώ-
 10 / μα γράφω κ(αί) ἐγώ ὁ ἀδελφῶς της, νά τήν κιτάζωμεν, νά ἔχη τήν ἐξουσία
 11 / νά δῆγη ἀπό αὐτά, ὅπου ἔχη εἰς χήρας της, νά ζήση. Ὅθεν ἔγρηνα

48. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 93.

- 12 / τῷ παρόν μου κ(αί) ἐδώθην εἰς χήρας τοῦ ἀδελφοῦ μου διὰ ἡσιχίαν του.
 13 / 1835 Ἰαννουαρίου 11
 14 / » Διακο-Ἰω(άννης) π(α)π(ᾶ) Σακελλίου καί Προτόγερος τοῦ Κυνοῦ βεβαιῶ
 15 / » Χα(τζῆ) πα(πᾶ) <Α>ποστόλης, παρῶν
 16 / » Χα(τζῆ) - Γεόρ(γ)ις Μανόλακας, παρῶν
 17 / » Χ(ατζῆ) - Μηχαῖλ Λογοθέτη, παρόν
 18 / » Χα<τ>ζῆς - Γεράσιμος Σηκότης, παρών
 19 / » Νηκίτας Βεζήρωγλους, παρόν
 20 / » Ὁ Καθηγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, Σύγγελλος Νεόφυτος, Ἐπίτροπος
 21 / ἔγραφα».

XXXIX. [ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΝ ΔΗΜΑΡΧΙΑΣ ΝΗΣΟΥ ΣΥΜΗΣ: 6-5-1835]⁴⁹

- <1 / Η Δημαρχία τῆς νήσου ταύτης,
 2 / λαβοῦσα τάς ἀναγκαίας πληροφορίας περὶ τοῦ
 3 / πλοίου (σκάφης), οὔσης πηχῶν ἕξ, ἀριθμός 6,
 4 / ὀνομαζόμενον «Χελιδών» κ(αί) διοικούμενον πα-
 5 / ρά τοῦ Νικήτα Ἰωάννου, Πατενιώτη, πιστοπ(ο)ιεῖ, ὅτι
 6 / ἐναυπηγήθη ἐνταῦθα κατὰ τό κάτωθεν ἔτος,
 7 / δι' ἐξόδων τοῦ ῥηθέντος Νικήτα, χειρὶ δέ ναυ-
 8 / πηγῶ Νικήτα Συκαλλιῶ. Ὅθεν ὁ ῥηθείς Νικήτας
 9 / Ἰωάννου θέλη εἶναι ἐξουσιαστής καθ' ὅλην τήν
 10 / ἕκτασιν. Εἰς ἐνδειξιν γοῦν δέδοται αὐτῷ τό πα-
 11 / ρόν ἐσφράγιστον, τῆ 6 Μαΐου 1835, Σύμη.
 12 / » ὍΙ ναυπηγός Νικήτας Συκαλλιῶ βεβαιῶ κ(αί)
 13 / μή ἤξεύρωντας νά γράφω, παρακαλεσσι-
 14 / κῶς μέ ὑπέγραψεν ὁ Γεώργιος Κ. Μακρόβιος
 15 / » Γεώργιος Κ. Μακρόβιος μαρτυρῶ
 16 / Οἱ Δημαρχοῦντες κ(αί) ἀντ' αὐτῶν
 17 / Ὁ Γραμματεὺς) Νι(κήτας;) Διακίδης
 [Κάτω ἀριστερά ἐλλειψοειδῆς σφραγίδα]
 18 / ΔΗΜΑΡΧΕΙΟΝ ΤΗΣ ΝΗ(ΣΟΥ) ΣΥΜΗΣ».

49. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 96.

XL. [ΔΩΡΗΤΗΡΙΟΝ ΠΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΝ: 6-5-1835;]⁵⁰

[Ἐγγραφον ἀκέφαλον, διατηρεῖται ἡ δευτέρα σελίδα, ἐλλείπει ἡ πρώτη
ἄνευ χρονολογίας]

- «1 / Δίνω κ(αί) ἐγώ ἡ Διακώνισ(σ)α, ἡ ἀδελφί του κ(αί) ὁ γαμπρός τοῦ ἀδελφοῦ
2 / μου, τοῦ Κωνσταντῆ, τῷ σπίτην μας, ὅς καθός εὐρίσκονται κατά τήν
3 / ἀγκλαβήν μας, πλήν κ{α}ρατήζομεν εἰς τόν Ἅγιον Θεολόγον τῷ Λάκ(κ)ομα,
4 / ὅς καθός εὐρήσεται, εἰς τή(ν) Παλεά(ν) μάνδρα, ἀπό τήν μεγάλην ἀμυγδα-
5 / λιάν κ(αί) κάτω, μέ τήν ἀποστροφήν κ(αί) μίαν ἐλιά, ἐμπρός εἰς τήν κρεπτήν
6 / κ(αί) νά μιράσωμεν κ(αί) τά λήτια κ(αί) εἰς τόν Μασουροτόν τά δίω κωμμά-
τια
7 / τά πάνω κ(αί) εἰς τῷ Μακρήν κωμμάτην τῷ κάτω χοράφην, εἰς τ' Ἄργος
8 / εἰς τῷ γωνικόν, τῆς κάτω ταύλες μέ τῷ κωμμάτην κ(αί) ὁ ἀγράμιτας κ(αί) εἰς
9 / τοῦ Ρούκx τῆς δίω ταύλες τῆς κάτω κ(αί) νά μέ δίνου(ν) κ(αί) ἓνα κυλόν σήκα
10 / Αὐτά νά τά ἔχωμεν κ(αί) τά δίω μέρη, ἕως νά ζούμεν κ(αί) τά δίω μέρη
11 / κ(αί) πάλην τοῦ ἀδελφοῦ μας. Ἀκόμη τοῦ δίνω μαξιλλιάρια 2, σεντώνια
12 / ἓνα, σκέπη μίαν, μίλη ζευγάρια δίω, ἀξίνες τρεῖς, νία δίω, λοῦρα ζηγέ...»
13 / ζευγάρην ἓνα, ἀρεστόν ἄρσεν ἓνα κ(αί) χήρους δίω, κρεπτήν εἰς τῆς Βάσ-
σε(ς) μίαν,
14 / μέ ἀγγία κρασιρά τέσ(σ)ερα, πλίν κρατίζω γεροντωμίρην τά δίω κ(αί)
15 / εἰς τά Παλεά μανδράκια κρεπτήν μίαν μέ ἀγγία τρία, κελλάρην ἓνα, τά σπί-
16 / τια εἰς τῷ Λαγκάδην μέ τήν γιστέρνα, πλίν νά πήνωμεν κ(αί) ἡμεῖς νερόν, ἕως
νά ζοῦμε,
17 / εἰς τόν Ποταμόν τά σπίτια, ὅς καθός εὐρίσκονται, πλίν νά τά ἔχωμεν κ(αί)
τά δίω
18 / μέρη, ἕως νά ζούμεν. Δίνω κ(αί) ἐγώ, ὁ Γεωργαλλῆς τοῦ <γυ>νεκαδελφοῦ
μου τοῦ Κωνσταντί
19 / εἰς τῷ Λακ(κ)ήν τό ἓνα μερίδιων τῷ αδοῦλευτον, βέργες ζευγάρια ἓνα κ(αί)
βελώνα
20 / μεγάλην μίαν κ(αί) ἀγγία τρία, δίνω κ(αί) τήν ἀρματοσάν τοῦ σπιτίου ὅλην
κ(αί) νά μέ
21 / δίνῃ εἰς ἐμέν ὁ <γυ>νεκαδελφός μου γρό(σ)ια 300 κ(αί) εἰς τά δίω μέρη κ(αί)
νά εἶναι ἀδιαφώ-
22 / ρετα, δίνω κ(αί) ἓνα γιλέκην. Κ(αί) ἡμῆς μέν τά προσώντα ἡμῶν
23 / ταῦτα, ὁ δέ Θεός πλουσιώδωρος ὄν, χαρίσητω αὐτούς ζωήν εὐθηνων, ἡγίαν
24 / ἀτάραχων κ(αί) ἤδηεν τέκνα τέκνων κύκλω τῆς τραπέζης αὐτόν πρός
25 / σηχωριγῶν της κ(αί) ζωήν τήν αἰώνιων.

50. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 95.

- 26 / » Νεόφυτος Ἱερομόναχος, Σύγγελος καί Ὑγούμενος τῆς Σπιλιανῆς, Ἐπι-
τροπος τοῦ Ἁγίου Ρόδου, ὁ γράφας
- 27 / » πα(πᾶ) Χαρτωφήλης παρόν
- 28 / » Διακωνηκώλαως Μαραμπούτης παρό(ν)
- 29 / Λέος
- 30 / » Ἡοάν(ν)ης Ἄν(ν)ελύζης⁵¹ παρόν.
- 31 / » Δηακο-Μηγάλης Πετροῦτζος παρόν
- 32 / » Διακινικόλας Καμαρηνός παρόν
- 33 / » κ(αί) ἐγώ ὦ Διακογεοργαλ(λ)ῆς μέ εὐκαρίσισί μου κ(αί) μέ τίν ἐφ{ι}κί μου
- 34 / » τά ἔδοσα ἀφτά
[Ἀριστερό περιθώριο, ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τά κάτω]
- 35 / Δίνω του σκάφην μίαν».

XLII. [ΔΙΑΝΕΜΗΤΗΡΙΟΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ: 3-7-1835]⁵²

- «1 † Ἡμέτερε ἐπίτροπε καί σύγκελ(λ)ε κύρ Νεόφυτε καί τιμιώτατοι Προεστῶτες
τῆς νήσου Νησύρου ἐν Κ(υρί)ῳ
- 2 / εὐχόμενοι, ὑμᾶς εὐλογοῦμεν. Ὁ Νικόλαος Ἰωάννου ἐνεχείρησεν πατριαρχι-
κὴν προσκυνητὴν
- 3 / ἐπιστολήν, ἣτις διαλαμβάνει περὶ τῆς περιουσίας τῆς μητρικῆς τοῦ ἤδη ἀπο-
θανόντος πατρός του
- 4 / καί ἀναγνώσαντες αὐτήν, εἶδομεν νά διορίζῃ ἡ Ἐκκλησία, νά γένη αὐτὴ ἡ
πε-
ριουσία εἰς μερίδια
- 5 / τρία. Καί τό μέν ἐν νά λάβῃ ὁ πατήρ τοῦ ἀποθανόντος παιδός, τό ἄλλο ἡ
μάμμη κ(αί) τό τρίτον εἰς ἔξο-
- 6 / δα κ(αί) μνημόσυνα. Ὅθεν ἐπειδὴ κ(αί) ἡμεῖς μετ' ὀλίγας ἡμέρας σὺν Θ(ε)ῶ
ἐρχόμε(ε)θα, τότε γίνετε
- 7 / ἡ ἀπόφασις ἡ νομικὴ τῆς Ἐκκλησίας διαταγή. Ἦδη δέ ἐπειδὴ εἶναι καιρός
τῶν καρπῶν
- 8 / διὰ νά μὴ γίνῃ σφετερισμός κ(αί) κλοπή, εἴτε ὁ πατήρ τοῦ παιδός, εἴτε ἐπί-
τροπος ἕτερος νά διο-
- 9 / ρισθῇ εἰς τὴν σύναξιν αὐτῶν, μετὰ τῆς μάμμης, ὅπου νά συναχθῶσιν οἱ καρ-
ποί καί ἀφοῦ

51. Ἄννα - Λύζα.

52. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 97.

- 10 / ἔλθομεν ἡμεῖς, τότε κατά τήν Ἐκκλησίας νομικήν διαταγήν ἐξακολουθοῦμεν.
 Οὕτω ποιήσατε κ(αί) ὑ-
 11 / γαίνετε. αωλέ, Ἰουλίου 3
 12 / Ὁ Ῥόδου Παῖσιος κ(αί) ἐν Χ(ριστ)ῶ ὑμῶν εὐχέτης».

XLII. [ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 7-7-1835]⁵³

[Κυκλική σφραγίδα]

«1 Τί 7 Ἰουλίου) 1835

- 2 / Ὁ μέν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄνθρωπον, ἄρσεν κ(αί) θήλιν ἐπ(ο)ί(η)σεν,
 πρὸς τε-
 3 / κνογονίαν, ὅπως διασοζομένου, δοξάζετε τό πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα, αὐξάνε-
 4 / στε δέ κ(αί) πλιθίνεστε, ὅπως αὐτοῦς ἐνετ(ε)ίλατο. Τοῦτου ἕνεκα κ(αί) ἐγώ...
 5 / ἔκρινα κλιχαρχί, ἦτοι νόμιμον ἀνεψιάν, ὀνόματι Ἐρίνι, τοῦ λαβεῖν
 6 / τοῦ Διακογεόργι τόν υἱόν, ὀνόματι Ἄντονι. Πρ(ο)ικοδοτό αὐτοῦς ἴτι μ(ο)ι
 ὁ Θεός
 7 / ἐδορίσατο ἀπάνο εἰς τό νησί τίς Νισύρου, ζόντας μου κ(αί) εἰς τάς φρένας μου
 8 / κ(αί) μέ ὄλιν τίν καρδίαν μου: τό σπίτι μου εἰς τόν Ἅγιον Ἰωάν(ν)ι, ὅς καθός εὐρί-
 9 / σκετε τόρα, Μέσ(α) ὁ κάμπος, στό Στενό τό ἀμπέλιν, στόν Ἅγιον Βασίλιν τό ἀμπέ-
 10 / λην, στίν Λινουρήν τό ἀμπέλιν κ(αί) εἰς τήν Σκάλαν τίν στραβήν κ(αί) στόν Ἀρακλά
 11 / τίν ταύλαν κ(αί) εἰς τόν Κριόν τό χοράφι κ(αί) εἰς τά Σενά τό κομμάτι... δεν-
 12 / τρόν κ(αί) εἰς τά Καναφία τό χοράφιν. Ἀσιμικόν μαλαματικόν ὅς καθός εὐρί-
 13 / σκετε, ταβάδες δίο, τέζερες δίο, μήλους ζευγάρια δίο. Αὐτά τόν τά δίδο
 14 / διά νά μέ κ(ο)ιτάζουνε ζόντας μου κ(αί) ἀποθανόντας μου κ(αί) νά μίν ἔχι τινας
 15 / δικός ἤ ξένος, διά νά ζιτίσι ἀπό αὐτά ὅπου δίδο τίς ἀνιψιάς μου τίς Ἐρίνης
 16 / τό παραμικρόν. Ἀκόμη δίδομεν κ(αί) ἡμῖς, τά ἀδέλφια τά τρία: ὁ Διακони-
 17 / κόλας κ(αί) ὁ Παναγιότις κ(αί) ὁ Βασίλις τίς ἀδελφίς μου τίς Ἐρίνης τά κομ-
 μάτι(α), ὅποῦ
 18 / ἔχι εἰς τό χέριν τις, κατά τίν προσταγίν τόν γονέων μας κ(αί) στόν Θόλον τό ἀμ-
 19 / πέλιν κ(αί) στά Α<μ>πρίων τό χοράφιν κ(αί) εἰς τό Σκαλίν ἢ ταύλα τόν δεν-
 τρόν, στά
 20 / Καναφία τά κομμάτια, στά Καψάλια, τό κομμάτι, ὁ κίπος τοῦ πατέρα μου
 21 / κ(αί) τά σπίτια κ(αί) στίς Χίρας τά Σκαλιά, ὅς καθός εὐρίσκετε. Ἀσιμικόν-μαλαμα-
 22 / τικόν, ἦτι εὐρίσκεται ἀπό τόν πατέρα μας, ὅλα τίς ἀδελφίς μας τίς Ἐρίνης.

53. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 98.

- 23 / Ταῦτα κ(αί) ἡ εὐχί ἡμὸν κ(αί) πάντων τὸν Ἅγιον, ἀμήν.
 24 / » Διακο-Ἰω(άννης) πα(πᾶ) Σακελλῆου καὶ Προτόγερος τοῦ Κυνοῦ παρόν.
 26 / » Οἰκονόμος παρῶν »Νικόλαος Ἀνεγνόστη, ἀδελφός τις παρόν
 27 / » Ἰω(άννης) Φιλίππου παρόν »Βασίλις, ἀδελφός τις, παρόν.
 28 / » Χ(ατζῆ)Μηγάλις πα(πᾶ)-Γερασίμου παρό(ν) »Γιόργις Πουλάκις, παρόν
 »Ἰω(άννης) Ἀνεγνώστης Κου(τ)σοδό(ν)της παρόν
 29 / »Χ(ατζῆ)-Γεώργι(ς) πα(πᾶ)-Κω<ν>στα<ν>τῆ παρόν
 30 / »Διακομιγάλις π(απᾶ) Κο(ν)στα<ν>τῆ, Γραμματικός τοῦ Κινοῦ, παρόν».

XLIII. [ΑΦΙΕΡΩΤΗΡΙΟΝ: 18-7-1835]⁵⁴

- <1 Διά τοῦ παρόντος ἀποδεικτικοῦ φανε-
 2 / ρόνω ἐγώ, ἡ κάτωθεν ὑπογεγραμμέ-
 3 / νη Μαριετούλα, ὅτι ἀφιερώνω εἰς τήν
 4 / Κυρίαν Θεοτόκον, Σπυλιανήν ἐπονο-
 5 / μαζομένην, εἰς τήν Νίσυρον, τό χω-
 6 / ράφιον τοῦ Χρισοστόμου κ(αί) δύο
 7 / μελίσ(σ)ια, τά ὅποια κ(αί) ὡς κτήματα
 8 / ἐδικαι(ού)μου(ν) κ(αί) τά ἀφιερώνω εἰς
 9 / τήν Θεοτόκον Σπ(η)λιανήν, Ἱερὸν
 10 / Μοναστήριον, νά τά ἔχη εἰς τήν
 11 / ἐξουσίαν της, ποιου(σα) αὐτά ὡς
 12 / θέλη κ(αί) βούλετε. Οὕτως εἶπον
 13 / κ(αί) ἀπεφάσισα, ὑπογραφομέ-
 14 / νων κ(αί) ἀξιοπίστων μαρτύρων
 15 / 1835, Ἰουλίου ιη΄
 16 / »
 17 / »
 18 / »
 19 / » Ἄνθιμος Ἱερομόναχος Θεολογίτης ἐγρα-
 20 / ψα κ(αί) μαρτυρῶ».

54. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 99.

XLIV. [ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 21-7-1835]⁵⁵

- «1 1835 [κυκλική σφραγίδα] Ἰουλίου 21]
- 2 / Διά τοῦ παρόντος ἐπιτροπικοῦ κ(αί) κληρικοῦ γραμματος, γίνεται δῆλον
3 / ὅτι ἠθέλιστα ἐγὼ ὁ Μαστρονικώλας Καρπαθάκης, ὁμοῦ κ(αί) ἡ συμβία μου
4 / Καλῆ, ἠθελήσαμεν διά νά ὑπανδρεύσωμεν τήν θυγατέραν μας Ἀσιμήνα,
5 / μέ τόν Ἀναστάσιον Μπαριανόν, τῆς ὠπ(ο)ίας τῆς δίνωμεν: τό μέν πρότον
6 / εἰς τῷ Λακ(κ)ήν τῷ ἀμπέλην, εἰς τήν Κάτω μερέαν ταύλες ἑπτά κ(αί) εἰς τήν Σφα-
7 / γοῦ τό πράγμα μου, ὅς καθός εὐρήσκειται. Εἰς τόν Ἅγιον Βασίλειον τίν σκαλου-
8 / σάν, εἰς τῷ Στενών τῷ χωραφάκην κ(αί) εἰς τά Στενά τῷ ἀμπελάκην. Αὐτά
9 / τῆς τά δίνω ἀπό τήν σύμερον, νά τά ἔχη εἰς τήν ἐξουσίαν της. Ἀκόμη τῆς
10 / δίνω εἰς τήν Ράχην τό πραγματάλην μας, ὅς καθός εὐρίσκειται, πλήν νά τῷ
11 / ἔχομεν γεροντωμήρην κ(αί) τά δῖω μέρη, ἔος νά ζοῦμεν κ(αί) ἀποθανώ(ν)τας μας
12 / πάλην τῆς κώρις μας. Ἀκόμη τῆς δίνωμεν τά σπίτια εἰς τοῦ Λα(μ)πάροδην,
13 / ὅς καθός εὐρίσκονται κ(αί) ἕνα πη[θάριν] κ(αί) ἕνα σεντούκην, ἕνα ζευγά-
ρην
14 / μίλους, κρεβ(β)αττωστρώσην ἕνα, ἕνα σεντώνην, ἕνα μαξελάρην, ἀξήνη
15 / μίαν κ(αί) ἕναν ταβάν κ(αί) μίαν λούγκρην κ(αί) τόν κύπον εἰς τοῦ Φρα<ντ>ζῆ τόν
16 / μίλον. Ἀκόμη γράφω διά τό χρέος μου, ἄν ὁ Θεός ἤθελεν μέ δυναμώση,
17 / νά τῷ πλυρώσω, καλός, ἡ δέν κ(αί) δέν δινηθῶ νά τῷ πληρώσω, νά τό πληρώνη ἡ κό-
18 / ρη μου, ἡ Ἀσιμίνα κ(αί) νά πέρνη κ(αί) ὅτι ἤθελεν μου βρεθῆ. Ταῦτα κ(αί) ἡ εὐχή
19 / ἡμῶν κ(αί) πάντων τόν Ἅγιον, ἀμήν.
20 / » Διακό-Ἰω(άννης) π(απᾶ)-Σακ(ε)λήου καί Προτόγερος τοῦ Κινοῦ βεβαιῶ.
21 / » Μανώλης Φρα<ντ>ζῆς παρόν. »π(απᾶ)-Γεόργις Πιζάνιας παρῶ(ν)
22 / » Διακοῖωάν(ν)ις Κουτσοδόντης παρόν
23 / » Γεόργις Σακελλίου παρόν
24 / » Ἱερομνήμων παρόν
25 / » Ἰάκωβος Διακωπαύλου κ(αί) Ἐπίτροπος τοῦ Ἁγίου Ῥόδου παρόν
26 / »
27 / » Διακομιχάλης Γραμματικός τοῦ Κινοῦ παρόν. Μανώλης Φρα<ντ>ζῆς πα-
ρόν
28 / Ὁ Καθηγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, Σύγγελος Νεόφυτος καί Ἐπίτροπος τοῦ
Ἁγίου Ῥ(όδου)
29 / ἔγραψα».

55. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 100.

XLV. [ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΙΑΣ ΠΑΡΟΥ: 23-10-1835]⁵⁶

- «1 Άριθ(μός) 628 έξερ(χόμενον) Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος
 2 / τήν 23 Ὀ(κτω)βρίου 1835. Ἡ Τοπική Δημογεροντία Πάρου,
 3 / Παροικία τῆς Πάρου Δηλοποιεῖ, ὅτι:
 4 / Ἡ Κυρία Ἄννα, ἰθαγενῆς Παρία, κ(αί) Σύζυ-
 5 / γος τοῦ Κυρίου Ἀναστασίου Ν. Ἀσωνίτου, ἰθαγενοῦς Κυ-
 6 / ρίου, νυμφευθεῖσα ἀπό τό 1823 ἔτος, πληροφορη-
 7 / θεῖσα, ὅτι ὁ μνησθεῖς σύζυγός της διαμένει εἰς τήν
 8 / νῆσον Νήσυρον, ἐνυμφεύθη ἐκεῖθεν μέ τινα Νη-
 9 / συρίαν, μεταβαίνει σήμερον πρός ἀναζήτησιν τοῦ
 10 / συζύγου της, μετά κ(αί) τῶν μετ' αὐτοῦ γνησίων τέκνων
 11 / της, τόν ἀριθμόν 3.
 12 / Ἡ Ἄννα Ἀσω(νί)τ(ου) ἀμιχανοῦσα ἐκ πολλῆς πενίας,
 13 / ἀπεβλήθη κ(αί) τῆς ὁποίας κατώκει οἰκίας, ἐκ τῶν Δανει-
 14 / στῶν της. Αὐτός οὗτος, μετά τήν σύζευξίν του, τῆς ἐπώλησε
 15 / κ(αί) μιάν γενικήν οἰκίαν ἐντός τῆς πόλεως Πάρου
 16 / Δι' ὃ δίδεται αὐτῇ τό παρόν ἐπίσημον ἐν-
 17 / δεικτικόν τῆς Τοπικῆς Δημογεροντίας, διά νά τῆς
 18 / χρησιμεύσῃ, ὅπου δεῖ.
 19 / Οἱ Τοπικοί Δημογέροντες:
 20 / » Β(ασίλειος) » Μαυρομάττης
 21 / » Θ(εόδωρος) Καμπάνης
 22 / Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος
 23 / Τό Εἰρηνοδικεῖον Πάρου κ(αί) ...ὀλί... του
 24 / Ἐπικυροῦντες τό γνήσιον τῶν ὑπογραφῶν
 25 / τῶν Κυρίων Δημογερόντων
 26 / κ(αί) τά ἐνδιαλαμβανόμενα
 27 / Ὁ Εἰρηνοδίκης
 28 / Κ(ωνσταντῖνος) Κονδύλης
 [Στρογγύλη σφραγίδα)
 29 / ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
 30 / ΕΠΑΡΧ(ΙΑ)
 31 / ΕΙΡΗΝΟΔ(ΙΚΕΙΟΥ)
 32 / ΠΑΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ»

56. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 101.

XLVI. [ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΝ: 2-6-1836]⁵⁷

- «1 1836, Ίουνιου 2.
 2 / Ἐδοῦ σμιώνων, τά ὅτι ἔχο δοσμένα τῆς πεθεράς μου τῆς Χ(ατ)ζήδενας, γρ(ό-
 σια) 700: 30
 3 / Ἐτι διά ἀραβίων γρ(όσια): 200
 4 / Ἐτι εἰς τά δωκάρια γρ(όσια): 024
 5 / Ἐτι διά ναῦλον τόν δοκαρίον γρ(όσια): 006
 6 / Τά ἀποδέλυπαν τοῦ Καταστίχου τά ἔλαβεν ὅλα σόα».

XLVII. [ΧΡΕΩΣΤΙΚΟΝ: 31-8-1836]⁵⁸

- «1 Ἐλαβα ἐγώ, <ὁ> κάτοθεν γεγραμ(μ)ένος παρά τοῦ
 2 / Ἁγίου Ἡγουμένου τῆς Σπιλιανῆς, Κυρίου Νεοφί-
 3 / του γρ(όσια) τόν ἀριθ(ι)μόν) δύο χι(α)λιάδες εκατο
 4 / γρ(όσια) 2000 = διά χρίαν κ(αί) ἀνάγγι μου χ(ρ)ονιά-
 5 / τικα πρὸς δέκα τά ἐκατό(ν) τόν κάθε χρόνο(ν)
 6 / σίγουρά τε στεριάς κ(αί) θαλάσ(σ)ις κ(αί) εἰς ἔν-
 7 / δ(ε)ξιὴν ἀλιθίας ἔδουσα τήν παροῦσα μου
 8 / ὁμολογία(ν) εἰς χ(ε)ίρας τοῦ ἄνοθε(ν)
 9 / Ἐν Νισίρο 1836, Αὐγούστου 31.
 10 / » Κώστας Μαντός ἤλαβα τ' ἄνοθεν κ(αί) ἠπόσχομε.
 11 / » Ἰω(άννης) Σακελλίου καί Προτόγερος τοῦ Κινοῦ, μάρτις.
 12 / » Χατζῆ-Μηγάλης π(α)π(ᾶ) - Γερασήμου, μάρτης».

XLVIII. [ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΝ ΔΗΜΑΡΧΙΑΣ ΝΙΣΥΡΟΥ: 16-9-1836]⁵⁹

- «1 / Ἐκ τῆς Δημαρχίας τῆς νήσου
 2 / Νησύρου
 3 / Ἀπέρχεται ὁ ἐν ἱερεύσιν Αἰδεσιμώτατος π(απά) Νικήτας διά
 4 / τήν Κωνσταντινούπολιν ἐλευθέρως ἐκ τοῦ λιμένος τούτου, ὅστις
 5 / ἀποδημεῖ δι' ἰδιαιτέρας του ὑποθέσεις.
 6 / Χωρὶς ὅμως νά ἐμποδισθῆ, παρακαλοῦμεν Ὑμετέρας
 7 / Φιλικὰς Δυνάμεις, παρ' οὐδενός. Μάλιστα δέ νά δοθῆ παρ' ὑμῶν
 8 / πρὸς αὐτόν πᾶσα βοήθεια καί εὐκολία ὑπερασπίσεως
 9 / Πρὸς πίστῳσιν δίδεται πρὸς αὐτόν τό παρόν ἐσφράγιστον,
 10 / κατεσφραγισμένον παρά τῆς Δημογεροντίας τῆς ν(ήσου) ταύτης, μέ
 11 / τήν τοῦ ἡμετέρου αὐθεντό. Δελαβέλ πασά σφραγίδα

57. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 102.

58. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 103.

59. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 104.

- 12 / Τήν 16 (Σεπτεμ)βρίου, Οἱ Δήμαρχοι
 13 / ἐν 1836 [Στρογγύλη καί ἀντί αὐτῶν
 14 / σφραγίδα] Ὁ Γραμμ(ατεύτ): Ἰωάννης
 15 / Κωνσταντινίδης
 16 / » Ἀνάστημα μέτριον
 17 / » ἐτῶν τεσσαράκοντα
 18 / ὀφθαλμοί καστανοί
 19 / τρίχες μέλανες
 20 / ἐπάγγελμα ἱερωσύνη
 21 / πατρίς Νήσυρος
 22 / Διαμονή ἐνθάδε».

XLIX. [ΑΦΙΕΡΩΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 25-3-1837]⁶⁰

- «1 / Ἀφιεροτικόν γράμμα
 2 / Ἐγώ, ποταί υἱός τοῦ Διάκου Γιάννη <N>τελή Γεόργη ἐν
 3 / σχίματι Μοναχός, μέ θέλισήν μου καθαράν κ(αί) καρ-
 4 / δίας, ἀφιερώνω τό πατρικόν μου πράγμα ἕνα ἄ-
 5 / μπέλη εἰς τά Συελλάτα σύδε(ν)τρον, συκή κ(αί) κλίματα
 6 / κ(αί) μίαν Κράτι κέ τέσσερα ἄσ{ι}κιά κρασερά κ(αί) ἕνα γα-
 7 / νίτην, τό ὅποιον ἀμπέλη τό ἀφιερώνω εἰς τό Μοναστίρι
 8 / Σπιλιανή, ὁ εὐρίσκομενος Ἰγούμενος ἐν κερό Νεόφитος,
 9 / σύγκ[ι]ελλος, ὄμος τό ἰσόδιμά του θέλη νά τό λαμβάνω
 10 / ἔως τέλους τῆς ζωῆς μου, ἀπό τό ὅποιον ἰσώδιμα θέλη μοῦ
 11 / στέλλη, εἰς ὅποιον μέρος εὐρίσκομαι κρασήν ὀκ(άδες) 150
 12 / κ(αί) σύκα κυλά 1 κ(αί) μετά τόν θάνατόν μου....
 13 / κ(αί) νά μή ἔχη τήν ἐξουσίαν αὐτήν πρότην κ(αί) τε-
 14 / τάρτην γενεάν μου νά ἐρευνᾷ αὐτόν, οὔται μικρός
 15 / οὔται μέγας, ἄν ὄμος εὐρεθῆ τις κ(αί) ἐνοχλίση αὐτόν
 16 / νά ἔχη νά πλιρόνη εἰς τήν Μητρόπολην Ῥόδου
 17 / γρ(όσια) 1000. Ἀκόμα εἰς τούτα τά γραφόμενα, ἄν συκοθῆ
 18 / κανῆς ἀπό τοὺς ἐδικοῦς μου κ(αί) ἐνοχλίση, νά ἔχη τήν
 19 / κατάραν τῆς Παναγίας κ(αί) τόν τριακοσίον δέκα κ(αί) ὀκτώ
 20 / Θεοφόρον Πατέρων κ(αί) τήν ἐδικήν μου. Ἀκόμα δι-
 21 / δο κ(αί) τῆς ἀδελφῆς μου τό ἀμπέλη κ(αί) τό καζαναριό
 22 / εἰς τῆς Κυσίλες κ(αί) εἰς τόν Ἅγιον Γεώργιον τό χοράφην
 23 / ἀγοραστικόν μου ἀπό τόν Στρίγλον κ(αί) τήν εὐχὴν μου,

60. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 105.

- 24 / διά νά μήν ἔχη τήν ἐξουσίαν νά ἐνοχλίση τό παρα-
 25 / μικρόν, διά τό ἀφιεροτικόν μου. Ταῦτα κ(αί) ἡ εὐχῆ τῆς
 26 / Ὑπεραγίας Θεοτόκου νά μέ σκέπι κ(αί) νά μέ διαφιλάττη
 27 / κ(αί) νά μέ δόσι καλήν ψυχῆν. 1837, τῆ 25 Μαρτ(ίου)
 28 / » Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος, δῆδω τά ἀνωθέν μαί εὐ-
 29 / » χαρίστυνσή μου».

L. [ΕΝΥΠΟΓΡΑΦΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 24-6-1837]⁶¹

- «1 / Διά τοῦ παρόντος ἐνυπογράφου γράμματος γίνεται δῆλον, ὅτι κατά
 2 / τοῦς 1820 ἔτους χρόνους διηκολούθησεν εἰς τό Μοναστήριόν μας ἔκλειψις τῆς
 3 / Ἑγυμεν(ι)ας. Στοχαζώμενη τήν ἀνακεφαλίαν τοῦ Μοναστηρίου ἔγι-
 4 / νεν σινεδρῆ(α) παρά τοῦ Κοινοῦ, εὐρομεν εὐλογον, τίν Κύριον Νεόφυ-
 5 / τον, τοῦ παπᾶ Ἀντώνι υἱόν κ(αί) τόν ἀποκατεστίσαμεν Καθηγούμενον
 6 / εἰς τό Ἱερόν αὐτό Μοναστήριον, ἐπιλεγόμενον Σπιλιανῆ κ(αί) τόν
 7 / ὁποῖον ἕως τήν σήμερον τόν ἐργνωρίζομεν ὅλοι, μικροί τε κ(αί) με-
 8 / γάλη, τίμιον κ(αί) ἄξιον, καθῶς ἀποφένεται, ὅτι τό Μοναστήριόν μας μετέχον-
 9 / τες εἰς αὐξῆσιν. Πλήν διαστοχαζόμενοι εἰς κάθε κερόν, ὅπου ἔρχεται
 10 / ὁ Ἀρχιερεύς, ὁ Ἅγιος Ῥόδου, ὑπάγωσι μόνον κ(αί) μόνον μιά φαμελίαν,
 11 / τοῦς ὁποίους τοῦς ἠξεύρωμεν, ὅτι εἰς κάθε κερόν κατατρ(έχωσι) τόν Ἡγούμενον,
 12 / διά νά ζημιοῦν τό Μοναστήριον, πλήν ἀπό τόρα κ(αί) εἰς τό ἐξῆς δέν θελω-
 13 / μεν νά τοῦς ἠξεύρωμεν κ(αί) ἐτελ(ε)ιώθησαν, αὐτούς τοῦς καταστροφεῖς
 14 / τοῦ Μοναστηρίου. Κ(αί) νά ἔχη κ(αί) ὁ Καθηγούμενος κατά τήν γνώμην τοῦ Κοινοῦ
 15 / πῶς νά δοθῆ, νά τοῦς ἀντιστέκεται κ(αί) οὕτως ὑποφενόμεθα.
 16 / Ἐν Νησίρω, τῆ 24 Ἰουνίου 1837
 17 / » Διακο-Ἀ(π)οστόλις πα(πᾶ) Νικολάου κ(αί) Προτόγερος τοῦ Κ(ο)ινοῦ ἠποφένομαι
 18 / » Χ(ατζή)-Μηχαῖλ Λογοθέτις ἠποφένομε Νικόλαος Οἰκονόμος ἠποφένομε
 19 / » Ἰωάννης Καραζάνιος ἠποφένομαι
 20 / » Χ(ατζῆ)-Γιαννάκις, παρόν.
 21 / » Διακοβασίλης παρόν
 22 / » Διακομανόλις Σακελ(λ)αράκις παρό(ν)
 23 / » Ἰωάννης Σκαπέτης παρόν
 24 / » Γεόργιος Ἀνεγνόστις, Σακελ(λ)άρης ὑποφένομε
 25 / » Διακονικόλαως π(α)πᾶ Παύλου, ἠποφένομε
 26 / » Χ(ατζῆ)-Μηγάλης ἠποφένομε
 27 / » Χ(ατζῆ)-Δ(η)μήτρις ἠποφένομαι
 28 / » Κωνσταντίνος πα(πᾶ) Νηκῶλα ὑποφαίνομαι
 29 / » Νικόλαος Δ(ιακο)-Νικύτα βεβαιῶ
 30 / » Νικόλαος Σακ(ε)λλ(λ)άρι, ὑποφένομαι».

61. ΣΑ. τ. Α' (1999), σ. 104. Πρβλ. Σακελλαρίδην 1978, σ. 149-150.

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΥΜΒΟΛΑ

- (): Ανάλυση βραχυγραφῶν
 []: Κείμενο ἐξίτηλο
 < >: Κείμενο παραλειφθέν υπό του συγγραφέως - προσθήκη
 { }: Διπλογραφία - Κείμενον ἐξοβελιστέον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

- Βολανάκης 1984: **Βολανάκης Ι**, Χριστιανικά μνημεία της Νισύρου, Περιοδικό «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 9 (Αθήνα 1984), σ. 6-16.
- Βολανάκης 2005: **Βολανάκης Ι.**, Ανέκδοτα έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας από τό Αρχεῖον της Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου, περιοδικό «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 16 (Αθήνα 2005), σ. 257-288.
- Μπαλαλάς 1981: **Μπαλαλάς Δ.** Ποιήματα. Επιμέλεια, υποσημειώσεις, υπό Κ. Σακελλαρίδη, περιοδικόν «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ» τ. 7 (Αθήνα 1981), σ. 35-182.
- Παπαχριστοδούλου 1994: **Παπαχριστοδούλου Χρ. Ι.**, Ιστορία της Ρόδου, Αθήνα 1994.
- Σ. Α. Σπηλιανῆς Αρχεῖον. Ανέκδοτα έγγραφα (1718-1950) της Ιεράς Μονῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου, τ. Α' (1718-1909), τ. Β' 1910-1950, Έκδοση Εταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν, Αθήνα 1999.
- Σακελλαρίδης 1978: **Σακελλαρίδης Νικ. Οδ.**, Παναγία Σπηλιανῆ - Αφιέρωμα, περιοδικό «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 6 (Αθήνα 1978), σ. 128-156.
- Τσουγκαράκης 2000: **Τσουγκαράκης Δημ.** - **Αγγελουμάτη-Τσουγκαράκη Ελ.**, Ανέκδοτα χαράγματα και επιγραφές από ναούς και Μονές της Κρήτης, «ΕΝΘΥΜΗΣΙΣ» Νικολάου Μ. Παναγιωτάκη, Εκδ. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης - Βικελαία Βιβλιοθήκη, (Ηράκλειο 2000), σ. 681-732.
- Φλωρεντής 1980: **Φλωρεντής Χρυσ.**, Βραβείον της Ιεράς Μονῆς Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου. Πάτμου. Διπτύχων Παράφυλλα, τ. 1 (Αθήναι 1980).

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

Στον πίνακα αυτόν παρατίθενται εκατόν δέκα πέντε (115) μικροτοπωνύμια της Νισύρου⁶², τα οποία περιλαμβάνονται στα πενήντα (50) έγγραφα του Αρχεῖου της Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου και τα οποία παρουσιάζονται στην μετά χείρας εργασία.

Τα τοπωνύμια παρατίθενται κατ' απόλυτον αλφαβητικήν σειράν και δίδονται στην αιτιατική πτώση προηγουμένου του άρθρου, όπως ανα-

62. Χρ. Ι. Παπαχριστοδούλου, Τοπωνυμικό Νισύρου, «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 3, σ. 230-268. Μπαλαλάς 1981, σ. 180-181.

φέρονται στα εκδιδόμενα έγγραφα.

Τα τοπωνύμια αυτά είναι τα ακόλουθα:

- στην Αγίαν Ειρήνην
- στην Αγίαν Μαρίναν
- στης Αγίας Μαρίας το Ραχίν
- στον Άγιον Γεώργιον
- 5 στον Άγιον Θεολόγον
- στον Άγιον Ιωάννην
- στον Άγιον Παντελεήμονα
- στις Αμμούδες
- στα Αμπρίων
- 10 στην Απόξω Ράχην
- στον Αρακλά
- στο Άργος
- στα Βαθέα
- στα Βαθειά
- 15 στις Βάσσες
- στο Γιαλί
- στο Διαβατό
- στο Διαβατό, Μετόχιον Θεοτόκου Σπηλιανής
- στα Διαπύρια
- 20 στον Έκτον
- στην Ελαία στο Άργος
- στην Έμπαση
- στο Εμποριό
- στού Ζιασμένου
- 25 στον Θόλον
- στο Καμιζίν
- στο Καμπίν
- στο Καμπίν στο Λάκκωμα
- στα Κανάφια
- 30 στην Κάππαρην
- στην Καρέαν
- στην Καρυδιάν
- στο Κάστρον
- στην Κατασωράδα
- 35 στης Κατασωράδας το Ραχίν
- στης Κατασωράδας το Ραχίν το Αγαρήζον
- στην Κάτω μερέαν

- στα Καψάλια
 στα Κλήματα
 40 στο Κομμάτιν
 στης Κοσκινούδαινας
 στης Κοσκινούδαινας το Λάκκωμα
 στην Κοφθάκα
 στον Κριόν
 45 στο Κρύον
 στα Κυναύχια
 στις Κυσίλες
 στο Λαγκάδιν
 στης Λαζάρου
 50 στης Λαζάρου το Κοίτι
 στης Λαζάρου το Λαγκίδι
 στο Λακκίν
 στο Λακκίν στο Λάκκωμα
 στους Λάκκους
 55 στο Λάκκωμα
 στο Λάκκωμα στον Άγιο Παντελεήμονα
 στον Λαμπαρδή
 στο Παράνιν
 στην Λίμνη
 60 στης Λίμνης το Πλάκωμα
 στην Λινουρήν
 στο Μακρύ Κομμάτιν
 στο Μανδράκι
 στο Μαύρο σηκώτι
 65 στον Μασουρωτόν
 στις Μηλές
 του Μουλού
 στον Μυλοκράτην
 στο Ναρχήν
 70 στα Νικειά
 στην Νύμφην
 στην Νύμφην, Μετόχιον Ι.Μ. Αγ. Ιω. Θεολόγου Πάτμου
 στο Όξω Πλακίν
 στην Παλαιά Μάνδρα
 75 στα Παλαιά Μανδράκια
 στην Παναγία την Σπηλιανή
 στους Πάλους

- στους Πεύκους
στων Πεύκων την Πλαγιά
- 80 στις Πλαγές
στο Πλακίν
στον Ποταμόν
στις Πωρούς
στον Ραπανά
- 85 στην Ράχην
στο Ραχίν
στο Ραχίν της Διγενήαινας
στο Ραχίν της Τζηριώταινας
στη Ραβίγος
- 90 στου Ρούκη
στο Σελλί
στο Σελλί, στο Πέραμα
στα Σενά (;)
στην Σκάλα
- 95 στα Σκαλιά της Χήρας
στο Σκαλίν
στου Σκουλουσιάνη
στην Σπηλιανήν
στα Στενά
- 100 στο Στενόν
στα Συελλάτα
στις Συκές της Τζηριώταινας
στα Συκία
στην Σφαγού
- 105 στην Ταύλα
στην Ταύλα της Ανθούσας του Μανώλακα
στην Ταύλα του Πετρούτζου
στην Τράπεζαν
στον Τρούλλον
- 110 στην Τρουλλωτήν
στου Φρα(ντ)ζή
στης Χήρας
στης Χήρας τα Σκαλιά
στου Χρυσοστόμου
- 115 στην Χρυσότιμα

ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝΥΜΙΩΝ

Στον πίνακα αυτόν παρατίθενται διακόσια ογδόντα οκτώ (288) ανθρωπωνύμια⁶³, τα οποία αναφέρονται στα έγγραφα, τα οποία παρουσιάζονται στην μετά χείρας εργασία.

Η παράθεση των ονομάτων έγινε κατ' απόλυτον αλφαβητικήν σειράν, με βάση το κύριον όνομα (βαπτιστικόν) και όχι το επώνυμον, επειδή συχνά αναφέρεται μόνο το κύριον όνομα, ή σε αυτό δίδεται πρωτεύουσα σημασία.

Πολλά ονόματα συνοδεύονται και από την ιδιότητα ή το αξίωμα του προσώπου, εφόσον αυτό αναφέρεται στα εκδιδόμενα έγγραφα. Και μόνο από την απλή παράθεση των ονομάτων αυτών φωτίζονται πολλές πτυχές της τοπικής ιστορίας της Νισύρου.

Τα ονόματα αυτά είναι τα ακόλουθα:

- ΑΓΑΠΙΟΣ, Μητροπολίτης Ύδου
 ΑΓΑΣ ΟΓΛΟΥ ΟΣΜΑΝ ΧΟΤΖΑ
 ΑΓΓΕΛΗΣ
 ΑΓΓΕΛΙΝΗΣ
 5 ΑΘΑΝΑΣΑΙΝΑ
 ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΑ Ιωάννου Σίσνη
 ΑΝΑΣΤΑΣΗΣ, Πραματευτής
 ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ν. Ασωνίτης
 ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Μπαριανός
 10 ΑΝΘΙΜΟΣ Θεολογίτης, Ιερομόναχος - Γραφεύς
 ANNA
 ANNA, σύζυγος Αναστασίου Ν. Ασωνίτου
 ANNA, θυγάτηρ Διακονικήτα Παπαδιάκου
 ANNA Καραγιάννη
 15 ANNA της Παρασκής (Παρασκευής)
 ANNA Σακελλάρη
 ANNA, ανεψιά Χατζή-Νεοφύτου, Ηγουμένου Παναγίας
 Σπηλιανής
 ΑΝΤΩΝΗΣ Διακογεώργη
 ΑΝΤΩΝΗΣ της Κατερίνας
 20 ΑΝΤΩΝΗΣ Ρεΐσης
 ΑΝΤΩΝΗΣ Ταυλάριος
 ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χαλκίτης
 ΑΠΤΕΛ ΖΑΔΕ ΝΤΕΡΒΗΣ ΑΧΜΕΤ ΕΦΕΝΤΗ, Καδής
 ΑΡΧΟΝΤΟΥΛΑ, σύζυγος Νικήτα της Μαρίας

63. Μπαλαλής 1981, σ. 181.

- 25 ΑΣΗΜΙΝΑ, θυγάτηρ Μαστρονικόλα Καρπαθάκη
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Μαυρομάτης Δημογέρων Πάρου
ΒΑΣΙΛΗΣ, αδελφός Ειρήνης
ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ, Προηγούμενος Ι. Μονής Αγ.Ιω. Θεολόγου Πάτμου
- 30 ΓΕΩΡΓΑΛΛΗΣ, γυναικάδελφος Κωνσταντή
ΓΕΩΡΓΗΣ Ανεγνώστης, Γραμματικός του Κοινού
ΓΕΩΡΓΗΣ Παπαχατζής
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ανεγνώστης Μανωλάκης
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ανεγνώστης Σακελλάρης
- 35 ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ιερέυς και Πρωτόγερος
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ιερέυς και Χαρτοφύλαξ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. Μακρόβιος
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Μελίνης
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Παπακωνσταντή Γενάς
- 40 ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ρεϊζής του Καφάλη
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σακελλίου
ΓΙΑΚΟΥΜΗΣ
ΓΙΩΡΓΗΣ Πουλάκης
ΓΙΩΡΓΗΣ Σκουλλής
- 45 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, Αρχιμανδρίτης, υιός Διακογιάννη Ντελιγιώργη
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Λαυριώτης, Γραφεύς
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Προηγούμενος Ι. Μ. Αγ. Ιω. Θεολόγου Πάτμου
ΔΕΛΑΒΕΛ ΠΑΣΑΣ
ΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ Κάσδαγλης
- 50 ΔΗΜΗΤΡΗΣ Μακρής
ΔΗΜΗΤΡΗΣ του Μαντά
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ανεγνώστης
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Αντωνίου
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Αντωνίου Βασουλάρης
- 55 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Χατζηπαπά Σκεύος
ΔΗΜΗΤΡΟΣ Διακοφιλίππου
ΔΙΑΚΑΝΤΩΝΗΣ
ΔΙΑΚΑΝΤΩΝΗΣ Βασουλάρης
ΔΙΑΚΑΠΟΣΤΟΛΗΣ Παπανικολάου, Πρωτόγερος του Κοινού
- 60 ΔΙΑΚΟΒΑΣΙΛΗΣ
ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΑΛΛΗΣ
ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΗΣ
ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΗΣ, Γραμματικός της Κοινότητος

- ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΗΣ Διακοπαύλου, Ιερέυς και Γραμματικός
της Κοινότητας
- 65 ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΗΣ Διακοπαύλου, Πρωτόγερος
ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΗΣ Μανωλάκης
ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΗΣ Παύλου, Πρωτόγερος
ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΗΣ Παχυλού, Πρωτόγερος
ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΗΣ, Προεστώς Μανδρακίου
- 70 ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΗΣ της Χρυσσαφίνας
ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΙΟΣ, γαμβρός παπά Μανώλακα
ΔΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ Γεωργίου
ΔΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ Ντελιγιώργη
- 75 ΔΙΑΚΟΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΔΙΑΚΟ-ΙΩΑΝΝΗΣ, Γραμματικός του Κοινοῦ
ΔΙΑΚΟ-ΙΩΑΝΝΗΣ Κουτσοδόντης
ΔΙΑΚΟ-ΙΩΑΝΝΗΣ Παπασακελλίου, Πρωτόγερος του Κοινοῦ
ΔΙΑΚΟ-ΙΩΑΝΝΗΣ του Παύλου
- 80 ΔΙΑΚΟ-ΙΩΑΝΝΗΣ, Πρωτόγερος
ΔΙΑΚΟ-ΙΩΑΝΝΗΣ Σακελλίου, Γραμματικός του Κοινοῦ
ΔΙΑΚΟΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ
ΔΙΑΚΟΜΑΝΩΛΗΣ, Επίτροπος Αγίου Ρόδου
ΔΙΑΚΟΜΑΝΩΛΗΣ Σακελλαράκης
- 85 ΔΙΑΚΟΜΑΥΡΟΥΔΗΣ
ΔΙΑΚΟΜΙΧΑΛΗΣ, Γραμματικός του Κοινοῦ
ΔΙΑΚΟΜΙΧΑΛΗΣ Παπακωνσταντή, Γραμματικός του Κοινοῦ
ΔΙΑΚΟΜΙΧΑΛΗΣ Πετρούτζος
ΔΙΑΚΟΜΙΧΑΛΗΣ Πετρούτζος, Λογοθέτης και Γραφεύς
- 90 ΔΙΑΚΟΝΙΚΗΤΑΣ Παπαδιάκου
ΔΙΑΚΟΝΙΚΟΛΑΟΣ, Δημογέρων
ΔΙΑΚΟΝΙΚΟΛΑΟΣ Μαραμπούτης
ΔΙΑΚΟΝΙΚΟΛΑΟΣ Παπαπαύλου
ΔΙΑΚΟΝΙΚΟΛΑΣ, αδελφός Ειρήνης
- 95 ΔΙΑΚΟΝΙΚΟΛΑΣ, Γραμματικός του Κοινοῦ
ΔΙΑΚΟΝΙΚΟΛΑΣ Καμαρινός
ΔΙΑΚΟΝΙΚΟΛΑΣ Παπααρηγορίου, Πρωτόγερος του Κοινοῦ
ΔΙΑΚΟΝΙΚΟΛΑΣ, Πρωτόγερος
ΔΙΑΚΟΝΙΚΟΛΟΣ, Πρωτόγερος
- 100 ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΑ, αδελφή Κωνσταντή
ΔΙΑΚΟΠΑΥΛΟΣ

- ΔΙΑΚΟΣ του Κώστα
 ΕΙΡΗΝΗ
 ΕΙΡΗΜΗ, σύζυγος Δημητρίου Αντωνίου
 105 ΕΙΡΗΝΗ Διακονικόλα
 ΕΙΡΗΝΗ Παπακωνσταντή
 ΕΙΡΗΝΗ Σταυρινού
 ΕΛΕΝΗ, σύζυγος Αγγελή
 ΕΜΙΡ ΟΣΜΑΝ ΖΑΤΕ
 110 ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ
 ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ, Δούλα
 ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ Σβύνου
 ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ, ανεψιά Χατζή-Νεοφύτου, Ηγουμενού
 Παναγίας Σπηλιανής
 ΘΕΟΔΩΡΟΣ Καμπάνης, Δημογέρων Πάρου
 115 ΙΑΚΩΒΟΣ Διακοπαύλου, Επίτροπος Αγίου Ρόδου
 ΙΑΚΩΒΟΣ Κεφαλιανός, Καθηγούμενος Ι.Μ. Αγ. Ιω.
 Θεολόγου Πάτμου
 ΙΕΡΟΜΝΗΜΩΝ
 ΙΩΑΝΝΗΣ Αγγελή
 ΙΩΑΝΝΗΣ Ανεγνώστης Κουτσοδόνη
 120 ΙΩΑΝΝΗΣ Ανεγνώστης Λέος
 ΙΩΑΝΝΗΣ Ανελίζης
 ΙΩΑΝΝΗΣ Καραζάνιος
 ΙΩΑΝΝΗΣ Κωνσταντινίδης, Γραμματικός Δήμου Νισύρου
 ΙΩΑΝΝΗΣ της Μαντούς
 125 ΙΩΑΝΝΗΣ Σακελλαρίου, Δημογέρων
 ΙΩΑΝΝΗΣ Σκαπέτης
 ΙΩΑΝΝΗΣ της Στεργούλας
 ΙΩΑΝΝΗΣ Φιλίππου
 ΚΑΛΗ της Μαντούς
 130 ΚΑΛΗ, σύζυγος Μαστρονικόλα Καρπαθάκη
 ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ
 ΚΑΛΟΓΡΑΙΑ, του ποτέ Πλιερή
 ΚΟΥΛΑΚΗΣ
 ΚΟΥΠΑΔΟΓΛΟΥ, ΙΜΠΡΑΙΜ ΤΖΕΛΕΠΗ
 135 ΚΟΥΠΑΧ ΧΑΣΑΝ ΑΓΑ
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Δημητρούλη
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Διακαντώνη Βασουλάρη

- 140 ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ, αδελφός Διακόνισσας
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ του Διαπούρη
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Ιωάννου Κλέας
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Μποριάτης
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ του Πλυζινά
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Σακελλαρίου, Γραφεύς
- 145 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κονδύλης, Ειρηνοδίκης Πάρου
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Παπανικόλα
 ΚΩΣΤΑΣ του Καλόκαρδου
 ΚΩΣΤΑΣ Μανιός
 ΛΑΜΠΑΡΔΗΣ
- 150 ΛΕΩΝ
 ΛΕΩΣ
 ΛΟΡΕΝΤΖΟΣ Χαλκίτης
 ΜΑΝΟΥΗΛ, Ιερέυς και Γραμματικός
 ΜΑΝΟΥΗΛ, Ιερέυς και Πρωτόγερος
- 155 ΜΑΝΟΥΗΛ Καλλέργης
 ΜΑΝΩΛΗΣ
 ΜΑΝΩΛΗΣ Γιακουμής
 ΜΑΝΩΛΗΣ του Διάκου του Κουτζού
 ΜΑΝΩΛΗΣ Ζαμπέτης
- 160 ΜΑΝΩΛΗΣ Παπάζογλους Ρεΐσης
 ΜΑΝΩΛΗΣ Παπακωνσταντή
 ΜΑΝΩΛΗΣ Ρεΐσης
 ΜΑΝΩΛΗΣ Φιλίππου
 ΜΑΝΩΛΗΣ Φραντζή
- 65 ΜΑΡΙΑ, θυγάτης Δημητρίου Αντωνίου
 ΜΑΡΙΑ,θυγάτηρ Μαστρονικόλα
 ΜΑΡΙΑ Σακελλάρη
 ΜΑΡΙΑ Σταυρινού
 ΜΑΡΙΕΤΤΟΥΛΑ
- 170 ΜΑΣΤΡΑΝΤΩΝΗΣ Εμποριάτης
 ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΗΣ
 ΜΑΣΤΡΟΓΙΩΡΓΗΣ Καλλέργης
 ΜΑΣΤΡΟΝΙΚΟΛΑΣ
 ΜΑΣΤΡΟΝΙΚΟΛΑΣ Καρπαθάκης
- 175 ΜΕΕΜΕΤ ΤΖΕΛΕΠΗ
 ΜΕΘΟΔΙΟΣ, Ιερομόναχος - Ηγούμενος Παναγίας Σπηλιανής
 ΜΕΘΟΔΙΟΣ, Μητροπολίτης Ρόδου

- ΜΕΛΕΤΙΟΣ, Προγούμενος - Επίτροπος Αγίου Ρόδου
 ΜΗΝΑΣ, γαμβρός της Αθανάσαινας
- 180 ΜΗΤΡΟΣ, Πραματευτής
 ΜΙΧΑΗΛ, Ιερέυς και Γραμματικός
 ΜΙΧΑΗΛ Πετρούτζος, Λογοθέτης
 ΜΙΧΑΗΛ Ρείσης του παπά
 ΜΙΧΑΛΗΣ Παπαγερασίμου
- 185 ΜΙΧΑΛΗΣ Παχύς
 ΜΟΣΤΡΑΖΑ ΤΕΜΕ ΕΜΕΤ ΕΦΕΝΤΗ
 ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΚΑΠΕΤΑΝ
 ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΤΖΕΛΕΠΗ
 ΝΑΚΙΠ ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΕΦΕΝΤΗ
- 190 ΝΕΟΦΥΤΟΣ Παπαντώνη, Ιερομόναχος - Ηγούμενος
 Παναγίας Σπηλιανής
 ΝΙΚΗΤΑΣ Βυζιρογλους
 ΝΙΚΗΤΑΣ Ιωάννου Πατενιώτης, Καπετάνιος πλοίου
 ΝΙΚΗΤΑΣ της Μαρίας
 ΝΙΚΗΤΑΣ Συκαλλιός, Ναυπηγός
- 195 ΝΙΚΗΤΑΣ Τιζίρογλους
 ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ, Ιερομόναχος, Ηγούμενος Παναγίας Σπηλιανής
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ανεγνώστης
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ανεγνώστης, Δημογέροντας του Κοινού
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Γυναικάδελφος
- 200 ΝΙΚΟΛΑΟΣ Δημητρούλης
 Ν(ΙΚΟΛΑΟΣ) Διακίδης, Γραμματικός Δήμου Σύμης
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ Διακονικόλα
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Ιερέυς, Πρωτόγερος και Γραμματικός
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ιωάννου
- 205 ΝΙΚΟΛΑΟΣ Καλλέργης
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ Οικονόμος
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ Παπακωνσταντή
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ Παπαμανουήλ, Γραμματικός του Κοινού
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ Σακελλάρης
- 210 ΝΙΚΟΛΑΣ Αντιμαχείτης
 ΝΙΚΟΛΑΣ Βασάλος, του παπά Μανώλη
 ΞΕΡΛΗΑΙΝΑ
 ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ
 ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ Παπαθανάση Ρίτης
- 215 ΠΑΪΣΙΟΣ, Μητροπολίτης Ρόδου

- ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, αδελφός Ειρήνης
 Παπά ΑΝΤΩΝΗΣ
 Παπά ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ
 Παπά ΓΕΩΡΓΗΣ
 220 Παπά ΓΕΩΡΓΗΣ Διάκος
 Παπά ΓΕΩΡΓΗΣ Παύλου, Πρωτόγερος
 Παπά ΓΕΩΡΓΗΣ Πιζάνιας
 Παπά ΙΩΑΝΝΗΣ
 225 Παπά ΙΩΑΝΝΗΣ Βασουλάρης
 Παπά ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ
 Παπά ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Τουκούζης
 Παπά ΜΑΝΩΛΑΚΑΣ
 Παπά ΜΑΝΩΛΗΣ, Γραφεύς
 230 Παπά ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ
 Παπά ΜΙΧΑΗΛ
 Παπά ΝΙΚΗΤΑΣ
 Παπά ΝΙΚΟΛΑΟΣ
 Παπά ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μανωλάκης
 235 Παπά ΝΙΚΟΛΑΣ
 Παπά ΠΑΡΑΜΠΟΥΤΗΣ
 Παπά ΣΑΚΕΛΛΗΣ
 Παπά ΣΑΚΕΛΛΗΣ, Πνευματικός και Επίτροπος Αγίου Ρόδου
 Παπά ΣΚΕΥΟΦΥΛΑΚΑΣ
 240 Παπά ΧΑΡΤΟΦΥΛΗΣ
 Παπαδιά ΠΑΠΑ-ΙΩΑΝΝΟΥ Βασουλάρη
 ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΔΑΙΝΑ
 ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ Αμπρουζής, Προηγούμενος Ι.Μ. Αγ. Ιω. Θεολόγου
 Πάτμου. ο και Νεγρεπόντες επικαλούμενος
 ΠΑΣΚΑΛΗΣ
 245 ΠΑΣΧΑΛΗΣ
 ΠΕΙΪΦΕΝΤΗΣ
 ΠΟΛΥΧΡΟΝΗΣ
 ΠΟΛΥΧΡΟΝΗΣ Παπακωνσταντή
 ΠΩΤΖ ΑΛΗ ΖΑΔΕ
 250 ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ
 ΣΑΚΕΛΛΑΡΗΣ
 ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ
 ΣΑΚΕΛΛΗΣ
 ΣΑΚΕΛΛΙΟΣ

- 255 ΣΑΚΕΛΛΙΟΣ, Ιερέυς και Επίτροπος Αγίου Ρόδου
ΣΑΡΑΝΤΗΣ Ρεϊζής
ΣΑΧ ΜΕΕΤ ΕΦΕΝΤΗ, πρώην Μουφτής
ΣΑΧ ΟΣΜΑΝ ΕΦΕΝΤΗ ΣΟΥΛΕΪΜΑΝΙΕ
ΣΕΛΜΝΟΥΖΗ ΖΑΔΕ
- 260 ΣΙΜΩΝ Γεωργίου
ΣΟΥΛΤΑΝΑ, θυγάτηρ Λεντήδαινας
ΣΟΦΙΑ Παπαχατζή
ΣΟΦΙΑ Πασχάλη Νικειάτη
ΣΤΑΜΑΤΗΣ Κεφαλιανός
- 265 ΣΤΑΥΡΙΝΟΣ
ΣΤΡΙΓΛΟΣ
ΤΕΡΖΗ ΜΕΕΜΕΤ ΤΖΕΛΕΠΗ
ΤΗΣ ΔΑΡ ΜΕΕΜΕΤ ΑΓΑ
ΦΑΣΟΥΛΑΡΗΣ
- 270 ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΗΣ
ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΗΣ και Αποκούφτης
ΧΑΤΖΗΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Σηκώτης
ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΗΣ Παπακωνσταντή
ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΑΚΗΣ
- 275 ΧΑΤΖΗΓΙΩΡΓΗΣ Μανώλακας
ΧΑΤΖΗΔΑΙΝΑ
ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΧΑΤΖΗ-ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ, Ηγούμενος Παναγίας Σπηλιανής
ΧΑΤΖΗΘΕΟΔΟΣΗΣ
- 280 ΧΑΤΖΗΚΑΨΑΛΗΣ
ΧΑΤΖΗ ΜΑΝΩΛΗΣ από Καλλικράτειαν (Καλλικράτη
Σφακίων Κρήτης)
ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΗΛ Λογοθέτης
ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ
ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ Παπαγερασίμου
- 285 ΧΑΤΖΗΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΗΣ
ΧΑΤΖΗΠΑΠΑΣ Γιάκουμου, Πρωτόγερος
ΧΑΤΖΗ ΧΑΣΑΝ ΟΜΕΡ
- 288 ΧΑΦΗΣ ΟΣΜΑΝ ΕΦΕΝΤΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή

1. Γενικές παρατηρήσεις
2. Μέθοδος έκδοσης εγγράφων

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

Τα έγγραφα

- I. Ομολογία - Απόδειξις: 31-3-1780
- II. Εκκλησιαστικόν και εμάρτυρον γράμμα: 15-11-1782
- III. Συμφωνητικόν και εμάρτυρον γράμμα: 9-10-1783
- IV. Χοτζέτιν: 30-10-1783
- V. Ομολογία και καθολική απόδειξις: 9-1-1785
- VI. Εκκλησιαστικόν και εμάρτυρον γράμμα: 14-10-1787
- VII. Συμβόλαιον αγοραπωλησίας: 17-12-1788
- VIII. Συμβόλαιον αγοραπωλησίας: 23-5-1795
- IX. Εξοφλητικόν γράμμα: 21-11-1803
- X. Εξοφλητικόν λογαριασμού: 23-1-1810
- XI. Πωλητήριο γράμμα: 23-3-1811
- XII. Παραίτησις από πάσης απαιτήσεως: 5-12-1812
- XIII. Προικοσύμφωνον: 4-11-1817
- XIV. Συμφωνητικόν γράμμα: 10-12-1818
- XV. Προικοσύμφωνον: 25-1-1822
- XVI. Διοριστήριο Ηγουμένου Νεοφύτου: 26-3-1822
- XVII. Εξοφλητικόν γράμμα λύσεως γάμου: 15-4-1822
- XVIII. Προικοσύμφωνον: 20-4-1822
- XIX. Εξοφλητικόν - εμάρτυρον γράμμα: 3-1-1823
- XX. Δωρεά Χατζημανόλη Σφακιανού: 9-10-1823
- XXI. Δωρητήριο Διακαντώνη Βασουλάρη: 29-12-1823
- XXII. Ιδιόχειρος διαθήκη Χατζη-Νεοφύτου: 17-1-1824
- XXIII. Δωρεά ημσείας «σκάφης» (πλοίου): 10-1-1828
- XXIV. Ενταλήριον γράμμα Μητροπολίτου Ρόδου Παΐσιου(:): 28-4-1828
- XXV. Ενταλήριον γράμμα του Μητροπολίτου Ρόδου Παΐσιου: 28-9-1829
- XXVI. Κυριαρχικόν γράμμα Μητροπολίτου Ρόδου Παΐσιου: 28-9-1829
- XXVII. Ενταλήριον γράμμα του Μητροπολίτου Ρόδου Παΐσιου: 1-10-1829
- XXVIII. Έγγραφος ομολογία δανείου: 26-7-1830
- XXIX. Προικοσύμφωνον: 27-9-1830
- XXX. Εμάρτυρον γράμμα: 8-12-1830

- XXXI. Διοριστήριο έγγραφον του πρώην Μητροπολίτου Ρόδου Αγαπίου: 10-6-1831
- XXXII. Εξοφλητικόν γράμμα: 8-10-1831
- XXXIII. Επιστολή εκ Κάσου προς Ηγούμενον Σπηλιανής: 17-3-1832
- XXXIV. Διοριστήριο Αρχιερατικού Επιτρόπου στην Νίσυρον: 29-3-1832
- XXXV. Χρεωστικόν: 26-4-1832 και 23-7-1832
- XXXVI. Κατάστιχον ανεγέρσεως οικίας Γαλού: 7-8-1832
- XXXVII. Αφιέρωσις περιουσίας στην Σπηλιανή: 24-12-1833
- XXXVIII. Δωρεά περιουσιακών στοιχείων: 11-1-1832
- XXXIX. Πιστοποιητικόν Δημαρχίας νήσου Σύμης: 6-5-1835
- XL. Δωρητήριο προς Κωνσταντίν: 6-5-1835(;)
- XLI. Διανεμητήριο περιουσίας: 3-7-1835
- XLII. Προικοσύμφωνον: 7-7-1835
- XLIII. Αφιερωτήριο: 18-7-1835
- XLIV. Προικοσύμφωνον: 21-7-1835
- XLV. Έγγραφον Δημογεροντίας Πάρου: 23-10-1835
- XLVI. Κατάστιχον: 2-6-1836
- XLVII. Χρεωστικόν: 31-8-1836
- XLVIII. Πιστοποιητικόν Δημαρχίας Νισύρου: 16-9-1836
- XLIX. Αφιερωτικόν γράμμα: 25-3-1837
- L. Ενυπόγραφον γράμμα: 24-6-1837

Βιβλιογραφία - Βραχυγραφίες

Πίνακας Τοπωνυμίων

Πίνακας Ανθρωπωνυμίων

Περιεχόμενα

Ο καθηγητής ΜΑΚΗΣ ΚΑΤΣΙΜΑΤΙΔΗΣ

Ο θερμός πατριώτης, ο διακεκριμένος επιστήμονας,
ο εξαίρετος δάσκαλος

Γιάννη Διαμ. Χαρτοφύλη

Προέδρου του Συλλόγου

Νισυρίων Αθηνών «Ο ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ»

Πολλούς άνδρες υψηλού πνευματικού αναστήματος έχει αναδείξει η Νίσυρος. Κι ανάμεσά τους και μάλιστα σε διακεκριμένη θέση συγκαταλέγεται ο Φιλολόγος καθηγητής Μιχαήλ Αντων. Κατσιματίδης, ο Μάκης, όπως τον αποκαλούσαν οι συμπατριώτες και οι φίλοι του. Ήταν ο άνθρωπος, ο πατριώτης, ο δάσκαλος, προς τον οποίο στρέφουν τη σκέψη με σεβασμό και τιμή όλοι, όσοι διετέλεσαν μαθητές του και του οποίου η μνήμη θα παραμένει ανεξίτηλα χαραγμένη στις καρδιές αυτών, που είχαν την ευκαιρία να τον συναναστραφούν και να χαρούν τη συντροφιά του. Ιδιαίτερα όμως θα τον θυμούνται και θα τον ευγνωμονούν για πάντα οι γενιές των Νισυρίων, που στα μαθητικά τους χρόνια τους ευνόησε η τύχη να μαθητεύσουν κοντά του. Γιατί ήταν ο άνθρωπος, που έσκυψε με στοργή και ενδιαφέρον πάνω στα προβλήματα της παιδείας στη Νίσυρο, φρόντισε για την αντιμετώπισή τους και πήρε μέτρα δραστήρια για την οργάνωση και επαναλειτουργία των Ελληνικών σχολεί-

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 1946-47 Το Γυμνάσιο με το διδακτικό προσωπικό και το Διευθυντή Μάρνη Κατσιμασίδη στο μέσον.

ων, τα οποία η Ιταλική λαίλαπα είχε φιμώσει, καταδικάζοντάς τα σε μακροχρόνια νάρκη.

Ο Μάκης Κατσιματίδης, γιος του Αντωνίου (του Αντώνη) και της Καλλιόπης, το γένος Φιλίππου, γεννήθηκε στις 26 Δεκεμβρίου του 1912 στη Νίσυρο, όπου και έζησε τα παιδικά και τα μαθητικά του χρόνια. Τελειώνοντας το Δημοτικό και το Ημιγυμνάσιο του νησιού, φοίτησε για τα υπόλοιπα τρία χρόνια στο Γυμνάσιο της Καλύμνου, απ' όπου και πήρε το απολυτήριο.

Μέσα του ένιωθε ασίγαστο τον πόθο για σπουδή και παρά πέρα μόρφωση, όμως οι καιροί ήταν δύσκολοι στα νησιά μας, τα οποία βρίσκονταν τότε κάτω από την Ιταλική σκλαβιά. Βέβαια σε σύγκριση με τις αφόρητα έντονες πιέσεις, που ασκούσαν στον κόσμο οι κατακτητές, στα θέματα σπουδών τηρούσαν πολιτική φαινομενικά ήπια και δελεαστική, όμως πίσω απ' αυτήν κρύβονταν σχέδια προπαγανδιστικά, με επιδιώξεις ύπουλες που στόχο τους είχαν να αποκόψουν τη νεολαία από τα ελληνικά γράμματα, στα πλαίσια της επιδίωξής τους για αφελληνισμό των νησιών μας. Στα πλαίσια λοιπόν αυτής της πολιτικής προτάθηκε από τις τοπικές αρχές στο Μάκη να φοιτήσει, σε όποιο Ιταλικό Πανεπιστήμιο επιθυμούσε, ως υπότροφος του Ιταλικού Κράτους.

Όμως η πρόταση, τόσο από το Μάκη, όσο και από τους άλλους συμμαθητές του απορρίφθηκε με μια γενναία απάντηση, που αντανakλούσε την απόφαση της νεολαίας του νησιού να διατηρήσει ανόθευτη την εθνική της συνείδηση.

Η μόνη λοιπόν διέξοδος, που προσφερόταν στο Μάκη, για να μπορέσει να συνεχίσει τις σπουδές του, ήταν το Πανεπιστήμιο Αθηνών, στου οποίου τη Φιλοσοφική Σχολή γράφτηκε. Σπούδασε Φιλολογία και Παιδαγωγική Ψυχολογία και με τη λήψη του πτυχίου, παρακολούθησε μαθήματα και στη Νομική Σχολή του ίδιου Πανεπιστημίου.

Ως Φιλόλογος διορίστηκε για πρώτη φορά το 1937-38, σε Γυμνάσιο της Αθήνας, ενώ τον επόμενο χρόνο επελέγη για το Ελληνοαμερικανικό Κολέγιο, στο οποίο υπηρέτησε μέχρι την κήρυξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου.

Στη διάρκεια των φοιτητικών του χρόνων αλλά και στα μετέπειτα χρόνια της παραμονής του στην Αθήνα, ο Μάκης διατηρούσε μέσα του άσβεστη τη φλόγα για τη λευτεριά των συμπατριωτών του και την αποτίναξη του ιταλικού ζυγού από τα Δωδεκάνησα. Γι αυτό και ήταν πάντα παρών και πρωτοπόρος στις κινητοποιήσεις και στα συλλαλητήρια διαμαρτυρίας, που οργάνωνε η Δωδεκανησιακή νεολαία της Αθήνας. Ήταν λοιπόν επόμενο, την κήρυξη του πολέμου να την εκλάβει ως ευκαιρία για δράση και πιο ουσιαστική συμβολή στην κοινή προσπάθεια για την εκδίωξη των Ιταλών από τα Δωδεκάνησα. Και με τη σκέψη αυτή, έτρεξε από τους πρώτους και κατετάγη στο Σύνταγμα Εθελοντών Δωδεκανησίων, του οποίου την πορεία ακολούθησε στο Αλβανικό μέτωπο, μέχρι την αποφράδα μέρα της οπισθοχώρησης, οπότε και επέστρεψε στην Αθήνα.

Το εκπαιδευτικό προσωπικό του σχολείου με το Δήμαρχο Εμμ. Σακλαριΐδη, τρίτο από αριστερά και τον Αστυνόμο, υποδέχονται το νέο Διευθυντή Μάκη Κατσιματίδη.

Ένα χρόνο μετά και ενώ ο Μάκης υπηρετούσε στη Σπάρτη ως καθηγητής, συνελήφθη από τους Ιταλούς με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας, γιατί ως Δωδεκανήσιος υπήκοος πολέμησε εναντίον της Ιταλίας, στην οποία ανήκαν τότε τα Δωδεκάνησα. (Βλέπε πανηγυρικό λεύκωμα του εορτασμού των 80 χρόνων του Συλλόγου «Ο ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ» Αμερικής). Με την κατηγορία αυτή δικάστηκε και καταδικάστηκε σε θάνατο. Κι ενώ εκρατείτο στις φυλακές στην Αθήνα, περιμένοντας την εκτέλεσή του, κατάφερε να αποδράσει στις 10 Σεπτεμβρίου του 1943. Σύμφωνα με πληροφορίες από το οικογενειακό του περιβάλλον, στην απόδρασή του τον βοήθησε, προμηθεύοντας του ιταλική στρατιωτική στολή, ο ιταλός δεσμοφύλακός του, από ευγνωμοσύνη προς τον πατέρα του Μάκη, τον Αντώνιο, ο οποίος του είχε συμπαρασταθεί σε σοβαρό οικογενειακό του πρόβλημα, όταν παλαιότερα υπηρετούσε στη Νίσυρο. Μετά τη δραπέτευση, με τη βοήθεια συγγενών και φίλων, κρυβόταν σε κρησφύγετο, όπου και πληροφορήθηκε την πτώση της Ιταλίας κι έτσι άρχισε να κυκλοφορεί ελεύθερα.

Η παραμονή του Μάκη στην Αθήνα του παρείχε όλες τις προϋποθέσεις για μια λαμπρή καθηγητική καριέρα. Όπως όμως δήλωνε ο ίδιος, η σκέψη και η αίσθηση πως είχε χρέος να βρεθεί κοντά στα παιδιά της Νισύρου, τα οποία απαλλαγμένα πια από το ζυγό του ξένου δυνάστη, διψούσαν για παι-

δεία και μόρφωση, τον ώθησαν να εγκαταλείψει την Αθήνα, με τα οποιαδήποτε οφέλη της και να τρέξει κοντά στα Νισυρόπουλα.

Στη Νίσυρο έφτασε το 1945, ένα χρόνο μετά την έναρξη της επαναλειτουργίας των Ελληνικών σχολείων. Λειτουργούσαν όλα τα Δημοτικά σχολεία του νησιού, όμως χωρίς το στοιχειώδη εξοπλισμό, με ελλιπές προσωπικό, χωρίς βιβλία και γραφική ύλη και γενικά με χίλιες δυο ελλείψεις και με συνθήκες καθόλου ευνοϊκές για την ομαλή φοίτηση των μαθητών. Γι αυτό και ο τότε Δήμαρχος, ο γιατρός Εμμαν. Σακλαρίδης, υποδέχτηκε τον Μάκη στη Νίσυρο με ανακούφιση, θεωρώντας τον ως τον πιο κατάλληλο για να αντιμετωπίσει την κατάσταση και να οργανώσει πιο αποτελεσματικά τη λειτουργία των σχολείων.

Με δική του πρωτοβουλία συγκάλεσε γενική συνέλευση, στην οποία πήραν μέρος όλοι οι αρμόδιοι τοπικοί παράγοντες, οι γονείς των μαθητών και πολλοί από τους απλούς κατοίκους και φυσικά ο ίδιος ο Μάκης Κατσιματίδης. Στη συνέλευση συζητήθηκαν όλα τα υφιστάμενα προβλήματα, έγινε ανταλλαγή απόψεων, διατυπώθηκαν προτάσεις και με ομόφωνη απόφαση των παρισταμένων ανατέθηκε στον Μάκη Κατσιματίδη η διεύθυνση όλων των λειτουργούντων σχολείων, καθώς και η ευθύνη για την ανάληψη ενεργειών, ώστε σε εύλογο χρόνο να επαναλειτουργήσει και το Ημιγυμνάσιο.

Στο Πρακτικό της Γεν. Συνέλευσης αναφέρονται μεταξύ άλλων:

«Πρωτοβουλία ολοκλήρου του λαού της νήσου Νισύρου, απεφασίσθη η επανίδρυσις του Ομηρείου Ημιγυμνασίου, συμπεριλαμβάνοντος τρεις Γυμνασιακάς τάξεις, ήτοι Α', Β' και Γ' εξαταξίου, του οποίου ατυχώς την κατάργησιν είχε επιβάλει προ οκταετίας η μισελληνική ιταλική φασιστική νοοτροπία. Αρχικώς εις την όλην προσπάθειαν της επανιδρύσεως συνέβαλον ο Δήμαρχος κ. Εμμαν. Σακλαρίδης ιατρός, ο Ηγούμενος Άγιος Αρχιμανδρίτης Κύριλλος Ρωμάνος, το διδακτικόν προσωπικόν των σχολείων ο κ. Πληθίδης Αντώνιος, δικηγόρος και πλείστοι άλλοι. Η όλη διεύθυνσις του τε Ημιγυμνασίου και των Αστικών Σχολών της νήσου, κατά παννισυριακήν επιθυμίαν και ομόθυμον, απάντων των συμπολιτών αξίωσιν, ανετέθη εις τον Καθηγητήν της Φιλολογίας και Γεν. Γραμματέα της εν Αθήναις Πανδωδεκανησιακής Ενώσεως Εθελοντών και Εφέδρων κ. Μιχαήλ Κατσιματίδην, άρτι αφιχθέντα εξ Αθηνών..... Τον λόγον λαμβάνει ο Διευθυντής κ. Μ. Κατσιματίδης, όστις αφού ηυχάρισθησε τους συμπατριώτας του, δια την τόσην εις αυτόν αγάπην και σύμπνοιαν, ην αντιστοιχώς ανταπέδωσεν, ανέπτυξε τον ιερόν σκοπόν του ανοίγματος των Σχολείων και της επανιδρύσεως του Ημιγυμνασίου, ύστερα από τόσων χρόνων δουλειάν....».

Ο νέος Διευθυντής ανέλαβε τα καθήκοντά του επιφορτισμένος με την ευθύνη, που του ανέθεσαν ο λαός της Νισύρου και με επίγνωση της σοβαρότητας της αποστολής του. Με ζήλο και απaráμιλλη δραστηριότητα επιδόθηκε σε μια υπεράνθρωπη προσπάθεια, με πρώτιστο στόχο την επίλυση των υπαρχόντων οργανωτικών θεμάτων, ενώ παράλληλα άρχισε τις αναγκαίες διαδικασίες, που θα οδηγούσαν στην επαναλειτουργία του Ημιγυμνασίου.

Από τα σοβαρότερα προβλήματα, που από την αρχή κλήθηκε να επιλύσει ήταν η έλλειψη καθηγητικού προσωπικού και το χαμηλό γνωστικό επίπεδο των προοριζομένων για το Ημιγυμνάσιο μαθητών. Και το μεν πρώτο αντιμετωπίστηκε προσωρινά, με την «εκούσια επιστράτευση» των δασκάλων του Δημοτικού Σχολείου, ενώ για το δεύτερο με την οργάνωση εντατικών φροντιστηρίων. Ο αριθμός των μαθητών ήταν ικανοποιητικός, όμως οι περισσότεροι απ' αυτούς έρχονταν για πρώτη φορά σε επαφή με τα Ελληνικά γράμματα, ενώ μικρό ποσοστό διέθεταν περιορισμένες γνώσεις, από προηγούμενη φοίτηση στο «Κρυφό Σχολείο». (*)

Έτσι με τη βοήθεια του φροντιστηρίου και με κατατακτήριες εξετάσεις, έγινε η επιλογή των καταλληλότερων. Με πυρήνα αυτούς και με την εγγραφή παλαιών υπερηλικών μαθητών, που είχαν διακόψει τη φοίτηση, άρχισε η λειτουργία του Ημιγυμνασίου, με 31 συνολικά μαθητές, κατά το σχολικό έτος 1945-46.

Το Ημιγυμνάσιο συστεγάστηκε με το Δημοτικό Σχολείο, υπό την κοινή Διεύθυνση του Μάκη Κατσιματίδη και με κοινό διδακτικό προσωπικό, στο οποίο, στη διάρκεια του χρόνου, προστέθηκαν τρεις καθηγητές. Στον επόμενο χρόνο και χάρη στις προσπάθειες του Διευθυντή και σε συνεργασία με έναν άλλο μεγάλο Νισύριο, τον Κώστα Μούρα, Διευθυντή τότε του Υπουργείου Παιδείας, τοποθετήθηκε πλήρες προσωπικό στο Ημιγυμνάσιο, του οποίου τη μισθοδοσία ανέλαβε το Ελληνικό Δημόσιο και έτσι δρομολογήθηκε σε σωστές βάσεις η λειτουργία του.

Ο Μάκης Κατσιματίδης ήταν ένας εξάαιρετος, ένας εμπνευσμένος παιδαγωγός, με άρτια επιστημονική κατάρτιση, με ευρύτητα γνώσεων πάνω στο αντικείμενο της επιστήμης του και μπορεί ανεπιφύλακτα να λεχθεί ότι, στη διάρκεια της υπηρεσίας του στη Νίσυρο, πρόσφερε τον ίδιο τον εαυτό του και δε λογάριασε ούτε χρόνο, ούτε κόπο, προκειμένου να επιτύχει

(*) Οι Ιταλοί κατακτητές στην επιδίωξή τους για αφελληνισμό των Δωδεκανήσων, κατήργησαν τη διδασκαλία της Ελληνικής γλώσσας και έθεσαν υπό αυστηρή απαγόρευση τη χρήση της από τους μαθητές, στο χώρο του σχολείου. Οι γονείς, που με ανησυχία παρακολουθούσαν τον κίνδυνο αποκοπής των παιδιών τους από κάθε τι το ελληνικό, ζήτησαν τη συνδρομή των Ελλήνων δασκάλων, τους οποίους οι Ιταλοί είχαν θέση σε υποχρεωτική αργία και χωρίς μισθό. Έτσι οι δάσκαλοι της Νισύρου, με χιλίες δυό προφυλάξεις, γιατί γνώριζαν τις συνέπειες του εγχειρήματός τους, συναντούσαν μεμονωμένα και σε διαφορετικό κάθε φορά χώρο, τους μαθητές και αναβίωσαν το «Κρυφό Σχολείο», διδάσκοντάς τους τη γλώσσα των προγόνων τους.

την, όσο γινόταν πιο πλήρη και πιο ολοκληρωμένη μόρφωση των μαθητών του. Και τα αποτελέσματα ήταν ορατά από τις διακρίσεις των μαθητών της Νίσυρου, που μετέβαιναν για ολοκλήρωση της φοίτησης τους σε άλλα Γυμνάσια της χώρας.

Αλλά και ως Διευθυντής του Σχολείου διεκρίθη για τα διοικητικά του προσόντα και για την ικανότητά του να επιβάλει υποδειγματική πειθαρχία και σεβασμό στους μαθητές του, να τους μεταδώσει τον ενθουσιασμό του και να καλλιεργήσει μέσα τους κοινωνική και ελληνοχριστιανική αγωγή.

Στις πρώτες φροντίδες του έθεσε την αναβίωση των παλαιών ηθών και εθίμων, που είχαν σχέση με το σχολείο. Έτσι ξανακούστηκαν στους δρόμους η «Βηθανία» η «Καλαντήρα», αναβίωσε το έθιμο των «Τριών Ιεραρχών» ενώ με κάθε λαμπρότητα οργάνωνε τις σχολικές εορτές και ιδιαίτερα τον εορτασμό των εθνικών επετείων.

Με πύρινους και εμπνευσμένους πανηγυρικούς λόγους αναπτέρωνε το ηθικό του κόσμου και αναζωπύρωνε τις ελπίδες του, ώστε να προσμένουν με πίστη και σιγουριά την ημέρα της λευτεριάς και της ένωσης των νησιών μας με την Ελλάδα. Και έλεγε αργότερα ο ίδιος πως, η πιο ευτυχισμένη μέρα της ζωής του ήταν η 7^η Μαρτίου του 1948, όταν με δυσμενέστατες καιρικές συνθήκες ταξίδεψε με μικρό καραβάκι στη Ρόδο και εκπροσώπησε τη Νίσυρο στη μεγάλη μέρα του λυτρωμού και στις εκδηλώσεις για την Ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα.

Επιδέξιος χειριστής του λόγου, θεωρούσε ως εύνοια της τύχης το ότι υποδέχτηκε στη Νίσυρο και προσφώνησε όλους τους επίσημους επισκέπτες, που μετέφεραν στο νησί μας, επί τη απελευθερώσει του, τον χαιρετισμό της Μητέρας Πατρίδας, μεταξύ των οποίων τον πρώτο Στρατιωτικό Διοικητή Δωδεκανήσου Ναύαρχο Περικλή Ιωαννίδη, τον πρώτο Γεν. Διοικητή Νικ. Μαυρή, τον Αντιπρόεδρο της Ελληνικής Κυβέρνησης Κων. Τσολδάρη αλλά και τους Βασιλείς, που επισκέφτηκαν τη Νίσυρο, στα πλαίσια της πρώτης επίσημης περιοδείας τους στα ελεύθερα Δωδεκάνησα.

Πέρα από τα κύρια εκπαιδευτικά του καθήκοντα, ο Μάκης Κατσιματίδης ανέπτυξε δραστηριότητα και σε άλλους τομείς. Ίδρυσε το Σύλλογο εφέδρων πολεμιστών του νησιού, λόγω της εντιμότητάς του και της ακεραιότητας του χαρακτήρα του, ήταν ο μόνιμος σχεδόν Πρόεδρος των επιτροπών διανομής τροφίμων και ιματισμού της Αμερικανικής βοήθειας, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον επέδειξε για τα θέματα της πολιτιστικής κληρονομιάς του νησιού μας.

Με απόφαση της Γεν. Διοίκησης διορίστηκε επιμελητής Αρχαιοτήτων Νίσυρου και με την ιδιότητα του αυτή πραγματοποιούσε συχνές ερευνητικές επισκέψεις στη Νισύρική ύπαιθρο και κατέγραφε τα διάσπαρτα, εδώ κι εκεί, αρχαιολογικά μνημεία και ευρήματα. Και η καταγραφή αυτή απετέλεσε αργότερα πολύτιμο βοήθημα, στα επίσημα όργανα της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, που ασχολήθηκαν με τον αρχαιολογικό θησαυρό του νησιού

μας.

Ο Μάκης Κατσιματίδης ήταν άτομο βαθύτατα κοινωνικό και δραστήριο, συνήψε σχέσεις κοινωνικές, φιλικές, συναδελφικές και άφησε σημάδια ανεξίτηλα σε όλα τα μέρη, στα οποία υπηρέτησε.

Στα 1954 ο γάμος του με τη Μαίρη Κόκκινου, κόρη Νισυρίων μεταναστών, τον έφερε για μόνιμη εγκατάσταση στη Ν.Υόρκη. Και το ταξίδι του αυτό του έδωσε την ευκαιρία να συνεχίσει τις σπουδές του και να ικανοποιήσει το πάθος του για παραπέρα μόρφωση. Αμέσως ενεγράφη στο Πανεπιστήμιο ΚΟΛΟΥΜΠΙΑ, στο τμήμα Πολιτικών Επιστημών, από το οποίο πήρε μεταπτυχιακό δίπλωμα (Μάστερ).

Αμέσως μετά διορίστηκε Διευθυντής στο Ελληνικό σχολείο της Κοινότητας του Αγίου Δημητρίου, στην Αστόρια, κατά το σχολικό έτος 1957-58 και τον επόμενο χρόνο τοποθετήθηκε στο ελληνικό σχολείο του Μπρονξ κι εκεί παρέμεινε ως το 1973, οπότε μετατέθηκε ως καθηγητής και στη συνέχεια Διευθυντής στην Ακαδημία του Αγίου Βασιλείου.

Σ' όλο αυτό το διάστημα ο Μάκης είχε επιδοθεί με υπερβάλλοντα ζήλο στο λειτούργημά του, θεωρώντας χρέος τιμής να καλλιεργήσει και να εδραιώσει στις ψυχές των μαθητών του την ελληνικότητά τους και την εθνική τους συνείδηση. Γι αυτό και η φήμη του, ως διακεκριμένου επιστήμονα και εξαιρετικού εκπαιδευτικού, ολοένα και διευρύνετο, ενώ τα αρμόδια όργανα της Αρχιεπισκοπής Αμερικής, υπό την αιγίδα της οποίας λειτουργούσαν τα σχολεία, παρακολουθούσαν από πολύ κοντά το έργο του και την απήχηση, που είχε η διδασκαλία του στα ελληνόπουλα.

Έτσι με δική τους εισήγηση διορίστηκε το 1973 Γενικός Επιθεωρητής όλων των σχολείων, θέση που κατείχε ως το 1978, οπότε ένα καρδιακό επεισόδιο του έκοψε το νήμα της ζωής και έθεσε τέρμα στην εκπαιδευτική του δραστηριότητα.

Ο θάνατος του Μάκη Κατσιματίδη θεωρήθηκε ως μεγάλη απώλεια για τον Ελληνισμό της Αμερικής και ιδιαίτερα για τη Νισυριακή παροικία, της οποίας είχε αναδειχθεί ενεργό και δραστήριο μέλος, προσφέροντας της τις υπηρεσίες του μέσα από τα συλλογικά δρώμενα. Επανειλημμένα είχε εκλεγεί Πρόεδρος του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ», θέση που κατείχε και κατά τον ξαφνικό θάνατό του. Από τη θέση αυτή προέβη σε πολλές εποικοδομητικές εισηγήσεις και επέλυσε χρονίζοντα προβλήματα, με κυριότερο όλων τη στέγαση του Συλλόγου σε ιδιόκτητη στέγη.

Με τη σκέψη πάντα στραμμένη στη Νίσυρο, φρόντισε μέσω του Συλλόγου να συμβάλει στην προώθηση λύσεων σε πολλά από τα σοβαρά προβλήματα του νησιού, όπως η υγειονομική περίθαλψη, η επέκταση του λιμανιού, η συντήρηση των Λουτρών, ενώ υποστήριξε την ανάγκη για ανέγερση κτηρίου για στέγαση του Γυμνασίου.

Σκιαγραφώντας οι μαθητές του την προσωπικότητά του, έγραψαν κάπου:

«Ο Μάκης Κατσιματίδης ήταν μορφή βαθιά ανθρώπινη και πλούσια αισθαντική. Φύση προικισμένη με χαρίσματα. Ψυχή καλή και αγαθή. Ύπαρξη κληροδοτημένη με τις υποδομές της νησιωτικής οικογενειακής γνησιότητας και παράδοσης και με τον έρωτα του σκλάβου για τη λευτεριά του, που του στερούν από τα νεανικά του χρόνια. Είχεν όλη την αναγκαία κληρονομική καταβολή, για να φτιάξει το χαρακτήρα του και να διαμορφώσει την προσωπικότητά του. Μια προσωπικότητα πληθωρική, ευαίσθητη, θαρραλέα, κοινωνικά συμμετόχη και ηγετική. Και μια λεβεντική παράσταση, που εύκολα σε κατακτούσε. Εκπαιδευτικός διακεκριμένος, Φιλολόγος δραστήριος και φιλοπρόοδος, πατριώτης ενθουσιώδης, σημάδεψε αποφασιστικά τη περίοδο της ελεύθερης εκπαιδευτικής ιστορίας του νησιού μας, με την οποία συνέδεσε άρρηκτα το όνομά του. Πρόσφερε πολλά στα γράμματα και στην κοινωνική ζωή της Νισύρου και στάθηκε ο ακούραστος δάσκαλος των περισσότερων Νισυρίων της μεταπελευθερωτικής γενιάς, τους οποίους αγάπησε και από τους οποίους αγαπήθηκε με πάθος. Ακόμα και στις πιο ακραίες εκδηλώσεις της χαριτωμένης ιδιομορφίας του, ξεχώριζε η άδολη και πηγαία πλημμυρίδα των αισθημάτων του, η γνησιότητα της ανθρωπιάς του και η επιβλητική του λεβεντιά. Είχε το χάρισμα να μην αποκτά εχθρούς, μόνο φίλους. Έμεινε για όλους ο Μάκης ο Κατσιματίδης. Ο αντιπροσωπευτικός τύπος και η πιο χαρακτηριστική Νισύρικη φυσιογνωμία. Μορφή αξιαγάπητη και ασφαλώς αλησμόνητη για όλους τους Νισύριους, που ξέρουν να εκτιμούν σωστά και δίκαια. Αλλά και για όλους, όσοι τον γνώρισαν. Ήταν ένας Απόστολος και λιγότερο ένας επαγγελματίας».

ΝΙΚΟΣ Ι. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗΣ

(1931-2002)

Γιώργου Ι. Κουμέντου

τ. Προέδρου Νισυριακού Συλλόγου ΠΟΡΦΥΡΙΣ Ρόδου

Είναι αλήθεια πως στα κατάβαθα του είναι μας τρεμουλιάζει η μνήμη κάποιου φίλου της εφηβικής μας ηλικίας. Σήμερα η θύμησή μου διάλεξε για κατοικία της το νησί Νίσυρος, όπου η αργόσυρτη φαντασία μου θέλησε να αναγράψει καινούργιους κύκλους, μέσα στους οποίους κλωθογύριζε η μορφή του Νίκου Ι. Χαρτοφύλη με το ψευδώνυμο «Ρούσος».

Εμείς οι συνομήλικοί του έτσι μας άρεσε να τον ξεχωρίζουμε, γιατί ήταν γεννημένος στη Ρωσία και η μητέρα του είχε ρωσική καταγωγή με το ορθόδοξο βαπτιστικό της όνομα Βαρβάρα.

Φίλοι, λοιπόν, δεμένοι στην εφηβική μας ζωή στα θρανία του σχολείου τη απελευθερωμένης πια Νισύρου και με το βιωματικό φορτίο στη συνείδησή μας. Συναθροισμένο το πολιτισμικό γνήσιο στοιχείο μας σε δύο άξονες του τόπου μας, που είναι το σχολείο και τα εκκλησιαστικά διδασκαλεία. Εκεί διδαχτήκαμε την αυτοσυνειδησία των πραγμάτων και σπουδάσαμε τους ορισμούς της ελευθερίας και της υπευθυνότητας, καθώς και την όμορφη λέξη «πατρίδα» μέσα από τα μαθητικά μας βιβλία και τα άλλα μορφωτικά μας εγχειρίδια.

Στο 15ο Τόμο των ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ, Αθήνα 2004, έκδοσης της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών, με κυρίαρχο τίτλο «Η Νίσυρος των αναμνήσεων μέσα από το φωτογραφικό φακό» και στο πρώτο εξώφυλλο του Τόμου διακρίνουμε το Νίκο! Ένα τοσοδά αγοράκι που προσπαθεί να μείνει γατζωμένο στο αδιάψευστο φωτογραφικό πεδίο της τελευταίας ιστορικής περιόδου της απελευθερωμένης πια Νισύρου από τις συμμαχικές δυνάμεις.

Μερικοί γνωστοί του συμπατριώτες και ίσως φίλοι του και εκ του ασφαλούς κριτές της γενικής συμπεριφοράς και της ζωής του, θέλησαν να γράψουν καλοπροαίρετα για το φαινόμενο του Νίκου Ι. Χαρτοφύλη του «Ρούσου». Ένας μάλιστα κοινός μας φίλος σε βιβλίο του, που καταγράφει μνήμες για τη Νίσυρο, αναφέρει χαρακτηριστικά «ο Νίκος της Βαρβάρας». Με τους εκτός των τειχών, έχω την αίσθηση πως διάλεξε να συνταχθεί το ανυπόταχτο μυαλό του «Ρούσου» και έμπρακτα το απέδειξε σε μια διαδρομή ενδιαφέρουσα, που είναι λάθος να πιστέψει κανείς πως δεν του δό-

θηκαν οι ευκαιρίες. Στα κέφια της η μοίρα «που τον μοίρανε» υπήρξε γενναϊόδωρη, προικίζοντάς τον με πολλών λογίων χαρίσματα κι αυτός ευγενικά της γύρισε την πλάτη κι επέλεξε την ανασφάλεια της καθημερινότητας, ο δάσκαλος, ο ποιητής, ο λογοτέχνης, ο ζωγράφος και μπογιατζής «όταν χρειάστηκε» για βιοπορισμό και πάνω απ' όλα ο Ζορμπάς που δεν κατάφερε «να ζεστάνει μια καρέκλα». Μα ο Νίκος δεν ήταν άνθρωπος της «ευκαιρίας» ούτε και οσφυοκάμπτης. Γνώριζε καλά την αξία του ως καλλιτέχνη αλλά και ως δημοκρατικού Έλληνα πολίτη και πνευματικού ανθρώπου, που έχει δικαιώματα σε μια ευνομούμενη πολιτεία.

Ο Νίκος, ο πολυτάλαντος και ο ασυμβίβαστος, ο υποστηρικτής της όποιας ιδεολογίας του, είχε το θάρρος να διαφωνήσει σε παράλογες της πολιτείας αποφάσεις, τις οποίες και κατέκρινε δημόσια. Έλεγε λ.χ. πώς είναι δυνατό να μην υπάρχει στο μικρό νησί των Αρκιών σχολική στέγη για τα όσα υπήρχαν παιδιά και τα παιδιά αυτά να έχουν ως σχολείο τους το γυναικωνίτη μιας παλιάς εκκλησίας (πρόκειται για το σχολείο όπου είχε πρωτοδιοριστεί ως δάσκαλος).

Θεωρώ πως πρέπει μερικά από όσα είπα για το έξυπνο αυτό Νισυρόπουλο να τα επαναλάβω μετά τον ξαφνικό χαμό του από κοντά μας. Μικρό παιδί και σε χρόνια ασέληνα το έφεραν στο νησί μας ο Νισύριος πατέρας του Γιάννης και η Ρωσίδα μητέρα του Βαρβάρα μαζί με άλλα τρία αδέρφια του από τη χώρα του υπαρκτού σοσιαλισμού και της ανέχειας, δηλαδή της Σοβιετικής Ένωσης. Στη Νίσυρο έκαμε και άλλους δύο θετούς γονιούς του, τη θεία του και αδελφή του πατέρα του Μαρία και το θείο του έμπορο Μιχάλη Καλέζη, που δεν είχαν δικά τους παιδιά. Μεταξύ τους υπήρχε μια αμοιβαία αγάπη. Έτσι τους αισθανόταν, μα και εκείνοι τον καμάρωναν για την εξυπνάδα του. Γι' αυτό και αφιέρωσε ένα του βιβλίο στους γονιούς του και στο ζεύγος των θείων του, με τίτλο «Νισύρικες Μνήμες» - Ποίηση-Λαογραφία-Σάτιρα (Ρόδος 1993).

Με στερήσεις πολλές ατσαλώνει τη θέληση και το μυαλό του και αποφοιτά με καλό βαθμό από το Βενετόκλειο Γυμνάσιο της Ρόδου και στη συνέχεια γίνεται πτυχιούχος της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ρόδου.

Επιδίδεται σε καλλιτεχνικές ενασχολήσεις, αυτομορφώνεται σε ζωγράφο, σε αιογράφο, αναδεικνύεται σε συγγραφέα και ποιητή άριστο. Μένει ορφανός από πατέρα και η οικογένεια ολόκληρη έχει τις ελπίδες της στο διορισμό του Νίκου ως δασκάλου.

Εποχιακές συγκυρίες τού στερούν τη δυνατότητα άσκησης του εκπαιδευτικού λειτουργήματος για το οποίο φλεγόταν η ύπαρξή του ολόκληρη και που κατέκτησε με βαθμό Άριστα από την πρότυπη για την εποχή της Παιδαγωγική Ακαδημία, που ήταν το Ανώτερο Κρατικό Ίδρυμα στα Δωδεκάνησα.

Δεν είναι τόσο εύκολο ν' αρθρώσει κάποιος τα πρεπούμενα λόγια για να ραντίσει το λείψανο ενός μεγάλου ποιητή, που αποχωρίζεται τα επίγεια

και τώρα αγναντεύει το υπερπέραν, εκεί που νικήθηκαν οι στεναγμοί και οι λυπημένες ώρες εξαφανίζονται δια παντός.

Ο Νίκος πίστευε στην αιωνιότητα. Μισό αιώνα, και παραπάνω ίσως, ερευνούσε για να μπορέσει ν' ανακαλύψει τις ώριμες δροσοσταλίδες της πραγματικής αλήθειας, να βεβαιωθεί για την ύπαρξη ενός Θεού και να τον υμνήσει εσώψυχα και μοναχικά σε ώρες και σε στιγμές της ηρεμίας του.

Είναι ο άνθρωπος με βαθειά επίγνωση της θρησκευτικότητας, που μπορεί να ενισχύει αμφιβολίες του λαού, χωρίς όμως κηδεμονία και εκμετάλλευσή του από επιτήδειους μεγαλοσχήμονες. Αυτή η ιδεολογική του στάση έναντι της θρησκείας τον εξημίωσε, αφού για ένα χρονικό διάστημα θεωρήθηκε ως υπερασπιστής των Μαρτύρων του Ιεχωβά. Ψεύδος, μεγάλο ψεύδος!

Η πολύχρονη περιπλάνησή του στα ορεινά, στα παραθαλάσσια και πεδινά μέρη της αγαπημένης του Νισύρου, του προκαλούσε πύρωμα της καρδιάς του και ψυχική διάθεση ποιητικής δημιουργίας. Έτσι, υψώνοντας το αρχαίο τείχος του Παλιοκάστρου Νισύρου τελειώνει με τον παρακάτω στίχο:

*«Στις πέτρινες σελίδες σου
διαβάζω τ' ανθρώπου και του χρόνου
την ανδρεία και της ζωής
την κυκλική ιστορία».*

Ο Νίκος υπήρξε σημείο αμφιλεγόμενο κατά την εβδομηκονταετή ζωή του και προκαλούσε η όλη στάση του και ιδιαίτερα η απασχόλησή του ως «μπογιατζή», ως ψηφιδοποιού και αγιογράφου, ως λογοτέχνη και ποιητή στα φύλλα τοπικών εφημερίδων και περιοδικών.

Ο Νίκος όμως, κατά τη σπουδή του στο Ανώτερο Ίδρυμα Παιδαγωγικής, πήρε μαθήματα ψυχολογίας, φιλοσοφίας, διδακτικής και παιδαγωγικής, καθώς και μαθήματα ζωγραφικής, στα οποία έδωσε μεγάλη σημασία και με τα οποία είχε εμποτισθεί, μ' αυτά ονειρευόταν και αυτά είχε ως σκοπό της ζωής του. Το πτυχίο του με Άριστα δεν ήταν αρκετό, κατά το Υπουργείο της Παιδείας, ως πλήρες δικαιολογητικό διορισμού του, γιατί δεν είχε συνημμένο το προβλεπόμενο τότε πιστοποιητικό. Και ενώ διορίζονταν παλιοί και νέοι πτυχιούχοι δάσκαλοι, ο Νίκος άδικα περίμενε διορισμό μαζί με τη χήρα μητέρα του και τα άλλα μέλη της οικογένειάς του.

Ένα στυφό παράπονο φαινόταν στο πρόσωπο του Νίκου και ένα δάκρυ κυλούσε από τα σπινθηροβόλα μάτια του και ο λογισμός του ακουμπούσε σε τρομακτικές υποψίες, που δεν ήθελε να τις πιστέψει. Ο καιρός περνούσε και ο Νίκος σκεπτόταν ν' αλλάξει ρότα στη ζωή του. Οι υπομνηστικές προς το Υπουργείο αιτήσεις του δεν έφερναν αποτέλεσμα και τότε αναγκάστηκε να παρακαλεί με «συστημένα» γράμματα που δεν θα χάνονταν

καθ' οδόν, όπως του έλεγαν τηλεφωνικά από το Υπουργείο τα αρμόδια όργανά του.

Η νέα αυτή επικοινωνία του, χωρίς μεσολάβηση κανενός, έφερε αποτέλεσμα, αφού τελικά του εστάλη ο διορισμός του σ' ένα μικρό νησί της βόρειας Δωδεκανήσου σε μονοθέσιο σχολείο με οκτώ μαθητές (νήσος Αρκοί).

Όμως ο δάσκαλος Νίκος έπρεπε να τακτοποιήσει όσες εκκρεμότητες είχε με εργολάβους οικοδομών που είχαν σχέση με εργασίες ελαιοχρωματικές, τόσο του ίδιου όσο και των βοηθών του. Ο Νίκος δεν κατόρθωσε να παρουσιαστεί στον Επιθεωρητή μέσα σε οκτώ μέρες (Γραφείο Επιθεωρητή της Καλύμνου όπου υπαγόταν το σχολείο των Αρκιών) και έτσι χωρίς άλλη φροντίδα, του στείλανε την απόλυσή του λόγω καθυστερήσεως εμφάνισής του! Δεν έγινε αποδεκτή, βέβαια, η ένστασή του που υπέβαλε κανονικά και έτσι φανερώθηκε η πρόθεση του Κράτους να μη διορισθεί σε δημόσιο φορέα.

Ο Νίκος όμως δεν απογοητεύεται, αλλά αφιερώνεται τελικά στον ιδιωτικό τομέα. Η μεγάλη αίθουσα του γραφείου του Δημάρχου της Ρόδου κοσμείται με ένα υπερμεγέθη ψηφιδωτό πίνακα, δικό του έργο, καθώς και η μεσαία θύρα του Μητροπολιτικού Ναού Ρόδου.

Πάντως πρέπει να γίνει πασίγνωστη η περιπέτεια του συμπατριώτη Νισύριου δασκάλου και συμμαθητή, γιατί μας θυμίζει πόσα κακά μπορούν να προκύψουν, όταν εμείς οι Έλληνες είμαστε χωρισμένοι σε ιδεολογικά στρατόπεδα και μάλιστα μετά τη νικηφόρα έκβαση που είχαμε στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Δυστυχώς υπάρχουν ιστορικές περίοδοι που η διχόνοια έφερε καταστροφές στην πατρίδα και μια τέτοια περίοδος υπήρξε η πρώτη μεταπολεμική. Για τη διαχρονική πορεία της ζωής του Νίκου μπορεί να γράψει κανένας ξεχωριστό βιβλίο. Ο Νίκος ζητούσε στη ζωή του ό,τι είχε μισήσει και μισούσε ό,τι ζητούσε. Γι' αυτό είχε μπει στο μάτι ορισμένων που δεν τον άφησαν σε χλωρό κλαδί, που λέει ο λαός μας.

Όταν τον κάλεσε ο διοικητής του τμήματος ασφάλειας Ρόδου στο γραφείο του, του λέγει: «Διαπιστώνω ότι οι γνώσεις σου εν γένει είναι πάρα πολλές που δεν συνάδουν προς την ηλικία σου».

Ο Νίκος του απάντησε ως εξής: «Εάν οι πολλές μου γνώσεις, όπως λέτε, σας ενοχλούν θα έπρεπε να με αμείψετε και όχι να με κυνηγάτε. Θεωρώ υποχρέωσή μου να μορφώνομαι διαβάζοντας κάθε είδους βιβλίο ελεύθερα, ενώ εσείς έχετε αντίθετη γνώμη. Γι' αυτό αρνούμαι να υπογράψω αυτή τη δήλωση μετάνοιας που μου προσφέρετε προς υπογραφή, γιατί ε-ξευτελίζει κάθε αξιοπρέπεια του ανθρώπου».

Είμαι αισιόδοξος γιατί η ψυχή του Νίκου θα όδευσε σε τόπο αθανασίας, αφού «η ζωή είναι ένας ύπνος και ο θάνατος ένα ξύπνημα». Έτσι περνάν

οι χρόνοι στην αιωνιότητα. Ακόμα θέλω να πιστεύω πως πίσω από ένα ωραίο στίχο ή ένα πεζό λόγο, πίσω από ένα ζωγραφικό πίνακα λειτουργεί καθαρά η «τέχνη» που ενώνει τους ανθρώπους. Ο Νίκος πριν πεθάνει έζησε στη Νίσυρο με συντροφιά την απόλυτη μοναξιά του, ενώ αποζητούσε τις παρέες και τους ανθρώπους ειδικότερα για να σπάει τη θορυβώδη σιωπή που τον ακολουθούσε. Ας μην έχει μεγάλη παραγωγή έργων, η ποιητική παραγωγή έχει, νομίζω, μεγάλη σημασία που μπορεί να γεφυρώσει τον κόσμο του «παννισυριακά» και γιατί όχι και πανελλήνια. Έγραψα σε άρθρο μου στο «Δωδεκανησιακό Σύνδεσμο», που εκδίδει η Ομοσπονδία Δωδεκανησιακών Συλλόγων, πως ο Ν. Χαρτοφύλης θα μείνει ως σύμβολο της ατίμητης κουλτούρας της Δωδεκανήσου μετά το θάνατό του, αφού μελετηθεί το όλο πνευματικό του έργο που αφήνει στα νησιά μας. Να αναφέρω όμως εδώ μερικά από τα έργα του Ν.Ι. Χαρτοφύλη, που ξεχωρίζουν ποιοτικά μέσα στα άλλα ανεκτίμητα πνευματικά του πονήματα:

1. Η Κύπρος στις φλόγες, Ποίηση, Αθήνα 1955.
2. Η ιστορία της Ρόδου από τη μυθική εποχή μέχρι σήμερα, Αθήνα 1966.
3. Το πιο πάνω έργο μεταφρασμένο στ' Αγγλικά, Αθήνα 1967.
4. Εμείς οι Έλληνες. Αυτοκαθαίρεση προνομίου. Ρόδος 1974.
5. Εμείς οι Έλληνες. Παράδοση και αλλοτροίωση, ποίηση 1980.
6. Βίβλος και Κοράνιο, Αθήνα 1989.
7. Χαιρετισμοί της Νισύρου, Ρόδος 1992.
8. Νισύρικες μνήμες, Ρόδος 1993.
9. Ναούμ Αββακούμ, μετάφραση, Ρόδος 1994.
10. Νισυριάδα, ραψωδίες Α-Δ, Ρόδος 1995.
11. Σπηλιανή θυμίαμα νοητόν, τροπάρια, Ρόδος 1995.
12. Χαιρετισμοί της Κρήτης, Ρόδος 1995.
13. Οι Χαιρετισμοί της Παναγίας, Ρόδος 1996.
14. Επιτάφιος Θρήνος, έμμετρη μετάφραση, Ρόδος 1996.
15. Η Νίσυρος στην Επανάσταση του 1821, Ρόδος 1997.
16. Η Δωδεκάνησος στην Επανάσταση του 1821, Ρόδος 1997.
17. Έρωσ Νισύρου - Ύμνος στην ηρωική Νισυριά, Αθήνα 2000.
18. Απολλώνιου Ροδίου, έμμετρη μετάφραση, Αθήνα 2000.

Για λόγους ανεξάρτητους από τη θέλησή του – ίσως οικονομικούς – δεν κατάφερε να εκδώσει δύο ακόμα πνευματικές του δημιουργίες γραμμένες με ψυχικό πόνο και στηριγμένες στην πολύχρονη φιλοσοφική σκέψη και παρατήρησή του.

Εντυφώντας κανείς στο βιβλίο του «ΝΙΣΥΡΙΑΔΑ» διαπιστώνει πως ο

συγγραφέας φιλοδόξησε να τραγουδήσει σφαιρικά τη Νίσυρο, από την εποχή του Τρωικού Πολέμου ίσαμε σήμερα. Και «ζωγραφίζοντας» το νησί του ως ένα βαθμό, ζωγράφιζε τον άνθρωπο όπου γης και χρόνου, τον άνθρωπο με τις αβύσσους του και τους ουρανούς του, τον άνθρωπο «περίγελο των όντων και καμάρ».

Η επική αυτή σύνθεση έχει 24 ραψωδίες (Α-Ω) και 15.000 περίπου στίχους, όπου τελειώνει με τους στίχους του Οβίδιου από το υψηλοτάτης ποιότητας ποιητικό του έργο «Μεταμορφώσεις». Όποιος ξέρει τα τοπωνυμικά του νησιού, θα θαυμάσει τη σωστή περιγραφή που τους δίνει ο Ν.Ι. Χαρτοφύλης και που τα απαριθμεί σε 12, όπως π.χ. Ταύλα του Γιαλού, Βουή, Αγράμυθας του Στρίκκη, Χοχλάκοι, Ανεράδες του Παλιοκάστρου κλπ.

Θα είναι όμως φτωχή η βιβλιοθήκη κάθε φιλόστορα Νισύριου, εάν απουσιάζει απ' αυτήν το βιβλίο του Νίκου με τίτλο: «Οι Χαιρετισμοί της Νισύρου» και μάλιστα εάν έχει Νισυριακή καταγωγή θα αισθανθεί ρίγη συγκίνησης και θ' ακουμπήσει ευτυχισμένος πάνω σε μια τέτοια δημιουργία της Νισύρου από ένα ταπεινόφρονα ποιητή, πολύ ταλαιπωρημένο στην επίγεια ζωή του.

Εδώ βρίσκω χώρο να επαινέσω τον κοινό μας φίλο κ. Μάνο Σακελλαρίδη, που φρόντισε να βγάλει στη δημοσιότητα ένα ποιητικό του Νίκου έργο με τίτλο ΥΜΝΟΣ ΣΤΗΝ ΗΡΩΙΚΗ ΝΙΣΥΡΙΑ», στη δέκατη σελίδα του οποίου γράφει:

Καί ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός
ΝΙΣΥΡΟΝ

ἐν ὄλῃ φαιδρότητι ἕαρος τῆς καρδίας αὐτοῦ
καί ἔθετο αὐτήν ναῦν ἐν τῷ Αἰγαίῳ
ἀκινήτως πλέουσαν
καί ἰδὼν αὐτήν, μειδιῶν εἶπε:
Τέλειον ἐστί»!

Ας παραθέσουμε όμως μερικούς στίχους από το σπουδαίο βιβλίο ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ, για να έχει ο αναγνώστης μια πρόσφορη εικόνα από το περιεχόμενο του παραπάνω βυζαντινοχριστιανικού στίγματος, που ο ποιητής προσφέρει με τους στίχους του στο ολοπράσινο νησί μας:

*«Ἄγγελος ἄρμης νοσταλγίας κατέβηκε
στην κορυφή του Διαβάτη, του Απρίλη αυγή
για να φέρει στην πανέμορφη Νίσυρο
στεφάνι επαίνων που της πρέπουνε δίκαια...*

*Χαίρε των πετρωμάτων πολυχρωμία
 Χαίρε οξυτάτη του Λακκιού ευωδία.
 Χαίρε θησαυρέ αξαγόραστε στις πλαγιές της Νισύρου,
 Χαίρε σχημάτων κι αξετίμητου μύρου.
 Χαίρε τρισμέγιστο θέατρο με όψη αρχαίου,
 Χαίρε φωτισμένο απ' τον ήλιο του Αιγαίου...
 Χαίρε πρωτογενές τεράστιο θεμέλιο,
 Χαίρε πανάρχαιο της φύσης Βαγγέλιο.
 Χαίρε Νίσυρος που όμοιά σου δεν υπάρχει στη γη,
 Χαίρε που μας αναστατώνεις μαγική πηγή.
 Χαίρε η παλινόστηση αυτοεξοστρακισμένων,
 ωραία, πικρά τα δάκρυα των μετανοημένων.
 Ω όνειρο μες την εγρήγορση, πλουμιστό, ευωδάτο,
 πώς θ' αντέχω, αναστέναξε ο Άγγελος
 κοιτώντας σε να μένω βουβός,
 ζωγραφιά σου δεν γίνεται. Αδύνατο!
 Ένα σχεδιάσμα μόνο, αυτό που ετόλμησα...*

Ο Νίκος θα κλείσει το εξάισιο πόνημά του και θα εκφράσει γραπτά την οδύνη του, αφού είναι εγχειρισμένος στο λαιμό από την ανίατη νόσο, με συνέπεια να του έχουν αφαιρεθεί οι φωνητικές χορδές, που είναι τα απαραίτητα όργανα ομιλίας. Αυτός ο πρώην λαλίστατος άνθρωπος και υποστηρικτής του δικαίου σε κάθε περίπτωση, αυτή η πηγή της λαϊκής σοφίας, πώς μπόρεσε να ζήσει με την κραυγαλέα σιωπή της, σκλαβωμένη στη θερμουργό αγκαλιά της ερωμένης του Νισύρου.

Ατενίζοντας για τελευταία φορά τα βουνά του νησιού του μέσα από το πλοίο του «υποχρεωτικού ταξιδιού», αναχώρησε για τη Ρόδο, όπου εσπευσμένα εισήλθε στο Νοσοκομείο και εκεί άφησε την τελευταία πνοή του κοντά στο οικογενειακό του περιβάλλον.

Στην κεντρική πλατεία της Ηλικιωμένης του νησιού, εκεί που πολυσύχναζε ο ποιητής, βρέθηκε ένας ευρωπαίος ζωγράφος ν' απαθανατίσει τη μορφή του Ν.Ι. Χαρτοφύλη πάνω σε ασβεστωμένο τοίχο. Έτσι μπορεί να τον βλέπει κάθε Νισύριος χειμώνα -καλοκαίρι.

Η ΟΜΗΡΕΙΟΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΜΑΝΔΡΑΚΙΟΥ ΝΙΣΥΡΟΥ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ (1909 – 1945)

Δρ. Μιλτιάδη Λογοθέτη

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η “Ομήρειος Κοινοτική Σχολή Μανδρακίου Νισύρου”, που στη συνέχεια θα αναφέρεται απλώς ως Σχολή, ιδρύθηκε το 1909, στην πιο δύσκολη στιγμή της ύστερης Τουρκοκρατίας, την περίοδο των Νεότουρκων, πέρασε στην περίοδο της Ιταλοκρατίας και από εκεί στη Γερμανική κατοχή για να φθάσει στο λυκόφως της απελευθέρωσης και να κλείσει τον ιστορικό της κύκλο με την ένταξή της το 1946 στο εθνικό εκπαιδευτικό μας σύστημα.

Η Σχολή λειτούργησε όλα αυτά τα δύσκολα χρόνια κάτω από ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες, κυρίως την περίοδο της Ιταλοκρατίας, που δεν διαμορφώθηκαν μόνο από τις παρεμβάσεις του κατακτητή στα εκπαιδευτικά πράγματα, αλλά και από τα οικονομικά και λειτουργικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η Κοινότητα στην εξεύρεση διδακτικού προσωπικού και στην εξασφάλιση της μισθοδοσίας του.

Οι πληροφορίες που διαθέτουμε σήμερα για την πορεία γενικά της Σχολής, είναι εκείνες που περιλαμβάνονται σε μονογραφίες και άρθρα μελετητών της εκπαιδευτικής και εκκλησιαστικής ιστορίας της Νισύρου, όπου ακροθιγώς γίνεται αναφορά και στη Σχολή. Ο Μητροπολίτης Κω Εμμανουήλ, ο Κωνσταντίνος Μούρας, ο Κώστας Σακελλαρίδης, ο Νικήτας Κουμέντος, ο Εμμανουήλ Φραντζής, ο Γεώργιος Βεργωτής, ο Νικήτας Σακελλαρίδης, ο Σταύρος Κέντρης, ανήκουν σε αυτούς που έγραψαν για την εκπαίδευση στη Νίσυρο και σε κάποιο σημείο μνημονεύουν πληροφορίες και για τη Σχολή.

Το κείμενο που ακολουθεί δεν φιλοδοξεί βέβαια να καλύψει αυτό το κενό. Στόχος του είναι να συμβάλει στη ιστορική έρευνα του εκπαιδευτικού αυτού Ιδρύματος και των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών της εποχής του, με την αξιοποίηση στοιχείων που είναι διάσπαρτα σε διάφορα δημοσιευμένα κείμενα, στα αρχεία της Μονής Σπηλιανής και της Κοινότητας Μανδρακίου Νισύρου της υπό εξέταση περιόδου και θα πρόσθετα και στο

βιωματικό μου κόσμο, αφού υπήρξα κι εγώ μαθητής της Σχολής από το 1936 έως το 1946. Αυτός ο συναισθηματικός δεσμός κυριάρχησε στη σκέψη μου να ασχοληθώ με το θέμα αυτό.

Η εκπαίδευση στη Νίσυρο δεν έχει βέβαια αφετηρία την “Ομήρειο Κοινοτική Σχολή”, δεδομένου ότι από το 1865 άρχισε να λειτουργεί το πρώτο συστηματικό Σχολείο στο νησί, γι’ αυτό και θεωρήσαμε σκόπιμο να κάνουμε μία σύντομη αναδρομή στην περίοδο αυτή, που εντάσσεται στην Τουρκοκρατία και στη συνέχεια να εξετάσουμε τη διαδρομή της Σχολής στην περίοδο της Ιταλοκρατίας και της Γερμανικής κατοχής μέχρι την απελευθέρωση. Όσα αναφέρονται στην ύστερη Τουρκοκρατία και μετά τεκμηριώνονται και από σχετικά έγγραφα, μερικά από τα οποία δημοσιεύονται αυτούσια στο Παράρτημα. Επίσης δημοσιεύονται και φωτογραφίες των παραγόντων της σχολικής κοινότητας (δάσκαλοι, καθηγητές, Ηγούμενοι ως πρόεδροι της Εφορείας των Σχολών, δήμαρχοι), όπως και από τη ζωή της Σχολής του σχολικού έτους 1926-1927 που μας έδωσε ο φίλος Βασίλης Μελιδώνης, ο πατέρας του οποίου υπηρέτησε την περίοδο αυτή στη Νίσυρο, ως δάσκαλος και γυμναστής.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η έρευνα μας περιορίζεται στα Σχολεία του Μανδρακίου, που σημαίνει ότι δεν αναφέρεται στα Σχολεία του Εμπορείου και των Νικιών, που έχουν και αυτά τη δική τους ιστορία.

2. Περίοδος Τουρκοκρατίας

Στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα η κοινωνία της Νισύρου δεν φαίνεται να ενδιαφερόταν για την εκπαίδευση των Νισυρόπαιδων. Ο Πατριάρχης Κωνσταντίνος με επιστολή του το 1831 προς τους προεστώτες⁽¹⁾ και προκρίτους⁽²⁾ χριστιανούς της Νισύρου, τους προέτρεπε να εγκαταλείψουν τις παρεκτροπές, τις διχόνοιες και τις παλιές καταχρήσεις και να υπακούσουν στις οδηγίες και ειλικρινείς υποθήκες του Κωνσταντίνου Σακελλαρίου, μετέπειτα Κωνσταντίνου Ξένου (1802-1874) και από κοινού με αυτόν με ομόνοια και ζήλο να συστήσουν το σχολείο στην πατρίδα “προς φωτισμού των τέκνων σας και ωφελείαν”⁽³⁾. Μπορεί οι προεστώτες και οι πρόκριτοι της Νισύρου να μην υπάκουσαν στις παραινέσεις του Πατριάρχη, όμως ο Κωνσταντίνος Ξένος, αυτός ο συνετός, έμφρονος και νουνεχής, κατά τον Πατριάρχη, άνδρας, αφού στο μεταξύ είχε φοιτήσει στην πε-

(1) Οι προεστώτες επί Τουρκοκρατίας ήταν άρχοντες που εκλέγονταν από τους δημογέροντες των κοινοτήτων και ήταν υπόλογοι απέναντι των τουρκικών αρχών.

(2) Οι προύχοντες της Τουρκοκρατίας ήταν οι αντιπρόσωποι του χριστιανικού πληθυσμού απέναντι των τουρκικών αρχών.

(3) Κώστα Σακελλαρίδη, “Ιστορικά έγγραφα Νισύρου – Κώδιξ Πατριαρχικής Αλληλογραφίας”, αρ. 12ος, Νισυριακά Χρονικά, τ. 17, Ιούλιος Αύγουστος 1957, σ. 25.

ρίφημη Σχολή του Θεόφιλου Καΐρη (1784-1853) ήρθε στη Νίσυρο το 1839 και άνοιξε το πρώτο Σχολείο. Ο σάλος που ξέσπασε με τις “αιρετικές” διδασκαλίες του Καΐρη, που ήταν δάσκαλος του Ξένου, μεταφέρθηκε και στη Νίσυρο, όπου σε αγαστή σύμπνοια οι προεστώτες με τον Ηγούμενο Νεόφυτο πέτυχαν τον εξοστρακισμό του φωτισμένου αυτού δασκάλου και τη ματαίωση της σύστασης Σχολείου που θα είχε δικό του κτίριο και θα λειτουργούσε με ευθύνη της Δημογεροντίας⁽⁴⁾.

Αρκετά χρόνια αργότερα το 1865 ύστερα από επίμονες πιέσεις του τότε Μητροπολίτη Ρόδου Γερμανού, η Δημογεροντία αποφάσισε να κτίσει το πρώτο Κοινοτικό Σχολείο στη θέση “Τράπεζα” (σήμερα Ζησιμοπούλειον) και να καλέσει από την Κωνσταντινούπολη όπου δίδασκε σε διάφορα εκπαιδευτήρια, τον διδάσκαλο λόγιο και ποιητή Ιωάννη Λογοθέτη (1835-1910)⁽⁵⁾, ο οποίος ανέλαβε τη διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση των Νισυρόπαιδων με το αλληλοδιδασκτικό σύστημα στη νεοϊδρυθείσα τετρατάξια Δημοτική Αστική Σχολή. Στη Σχολή αυτή στη συνέχεια προστέθηκε τριτάξιο Ελληνικό Σχολείο, Παρθεναγωγείο και Νηπιαγωγείο. Στα Σχολεία αυτά, εκτός από τον Ιωάννη Λογοθέτη, δίδαξαν και άλλοι φωτισμένοι Νισύριοι δάσκαλοι, όπως ο Γεώργιος Παπαδόπουλος (1849-1924), ο Οδυσσέας Σακελλαρίδης (1866-1942) και ο Ιωάννης Φασουλαρίδης (1872-1943). Αυτή ήταν η δομή των Σχολείων της Νισύρου στις αρχές του 20^{ου} αιώνα όταν ιδρύθηκε η “*Ομήρειος Κοινοτική Σχολή Μανδρακίου Νισύρου*”, για να καλύψει τις στεγαστικές ανάγκες των συνεχώς αυξανόμενων μαθητών, γεγονός που ανάγκασε τη Δημογεροντία να ενοικιάσει τα παρακείμενα του Σχολείου σπίτια και να σκέπτεται για νέο κτίριο⁽⁶⁾. Να σημειώσουμε εδώ ότι ο πληθυσμός της Νισύρου το 1910 σύμφωνα με στατιστική της Δημογεροντίας είχε φτάσει στο απόγειό του με 5.036 κατοίκους, από τους οποίους 2.536 στο Μανδράκι, 1.700 στον Εμπορειό και 800 στα Νικιά⁽⁷⁾.

Την ανάγκη για ένα νέο σχολικό κτίριο έστερξαν να ικανοποιήσουν οι λιγοστοί Νισύριοι που έφθασαν στη Νέα Υόρκη την περίοδο 1902-1903, ιδρύοντες τον Οκτώβριο του 1904 τον “*Μικρασιατικόν Σύλλογον Νισυρίων ο Όμηρος*”, σκοπός του οποίου ήταν η ανέγερση στη Νίσυρο Αστικής Σχολής με Παρθεναγωγείο, που θα φοιτούσαν οι μαθητές όχι μόνο του Μανδρακίου, αλλά και του Εμπορειού και των Νικιών. Για τους τελευταίους μάλιστα το καταστατικό προέβλεπε ότι για να γίνουν δεκτοί θα έπρεπε το 1/4 των μελών του

(4) *Κώστα Σακελλαρίδη*, “Κωνσταντίνος Σακελλαρίου, ο μετέπειτα Κωνσταντίνος Ξένος”, Αθήνα 1993, σ. 87 και *Νικήτα Κουμέντου*, “Κωνσταντίνος Ξένος”, Νισυριακά Χρονικά, τ. 34, Ιούνιος-Αύγουστος 1960, σ. 19..

(5) *Κώστα Σακελλαρίδη*, “Επιστολαί – Ποιήματα Ιωάννη Λογοθέτη (1835-1910)”, Αθήνα 1974, σ. 11 επ.

(6) *Εμμανουήλ Φραντζή*, “Συμβολή εις την ιστορία της εκπαίδευσως της Νισύρου”, Νισυριακά, τ. 4, Αθήνα 1972, σ. 43 και 49.

(7) *Κώδικας Δημογεροντίας*, 1903-1910, αρ. 134 / 23 Μαΐου 1910.

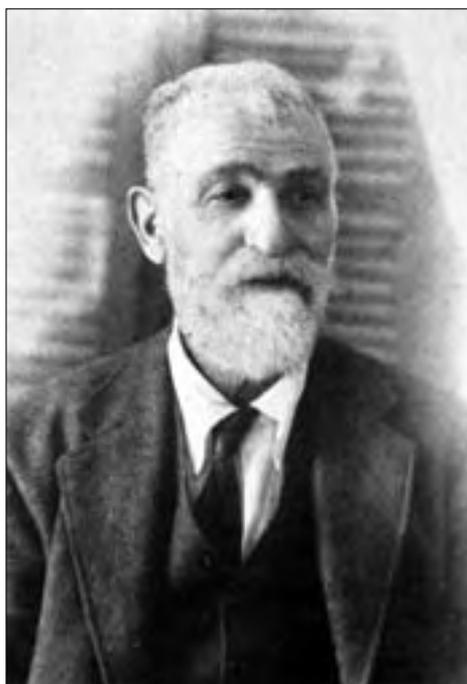
Ιωάννης Λογοθέτης (1835-1910), Διδάσκαλος και ποιητής, ιδρυτής του πρώτου επίσημου Σχολείου (1865).

Γεώργιος Παπαδόπουλος (1849-1924), Σχολάρχης.

Οδυσσεάς Σακελλαρίδης (1866-1942), Δάσκαλος και Δημογέρον.

Ιωάννης Φασουλαρίδης (1872-1943), Δάσκαλος.

συλλόγου να κατάγεται από τις Κοινότητες τους. Ο σύλλογος αυτός διαλύθηκε ύστερα από ενάμιση χρόνο, είτε γιατί η συλλογική ιδέα ήταν στα σπάργανά της, είτε γιατί η Νισυριακή παροικία ήταν ολιγάριθμος χωρίς να μπορέσει να εκπληρώσει το σκοπό του. Επανιδρύθηκε ως “Αγαθοεργός Αδελφότητα των Νισυρίων ο Όμηρος” το 1907 με ιδρυτική συνέλευση που εξέλεξε προσωρινή επιτροπή για τη διοίκηση του συλλόγου και τη σύνταξη του καταστατικού αποτελούμενη από το Δημ. Σακελλαρίδη, Παν. Γιαννάκη, Νικ. Οικονόμου, Γεωργ. Καφετζιδάκη και Εμμ Μουλλό. Η συνέλευση αποφάνθηκε ομόφωνα όπως ο Σύλλογος αναλάβει την ίδρυση Αστικής Σχολής και για το σκοπό αυτό διατέθηκαν 4.000 δολάρια και άλλα 477 που συγκεντρώθηκαν την ημέρα της συνέλευσης από εισφορές των μελών. Τα ποσά αυτά στάλθηκαν στη Νίσυρο και τέθηκαν στη διάθεση επιτροπής υπό την προεδρία του Ηγούμενου Κύριλλου Χριστόφορου (1879-1923) για να αποτελέσουν την απαρχή της κατασκευής του έργου⁽⁸⁾. Την απόφασή του ο Σύλλογος γνωστοποίησε με επιστολή του στη Δημογεροντία, η οποία την ανακοίνωσε στο λαό που τη δέχεται με ζητωκραυγές και χειροκροτήματα, σύμφωνα με αφήγηση του Γεωργίου Φιλίππου, που έζησε τα γεγονότα.

Είναι φανερό ότι η Δημογεροντία είχε περιορισμένη ανάμιξη στην εκτέλεση του έργου και αυτό επιβεβαιώνεται από τα πρακτικά της Δημογεροντίας και τους εκτενείς ελέγχους διαχείρισης των διαφόρων επιτροπών της περιόδου αυτής, όπου πουθενά δεν γίνεται σχετική μνεία, σε αντίθεση με το άλλο έργο της κατασκευής της νέας πτέρυγας των Λουτρών, που κατασκευάζονταν με την αρωγή του άλλου Συλλόγου της “Πορφυρίδος”, όπου υπάρχουν εκτενείς αναφορές σε πρόσωπα και γεγονότα της κατασκευαστικής περιόδου. Εφόσον η επιτροπή του έργου της ανέγερσης του κτιρίου που είχε διορισθεί από το Σύλλογο τελούσε υπό την προεδρία του Ηγούμενου Αρχιμ. Κύριλλου, το πιθανότερο είναι όλη η σχετική αλληλογραφία και η διαχείριση να κρατούνταν στη Μονή. Άλλωστε ο Ηγούμενος ως εκπρόσωπος του Μητροπολίτη Ρόδου και ως πρόεδρος της Εφορείας των Σχολών, ήταν αρμόδιος για όλα τα θέματα που αφορούσαν την εκπαίδευση. Η ενεργή συμμετοχή του Ηγούμενου στην ανέγερση της Σχολής βεβαιώνεται και από την αλληλογραφία που είχε με το Μητροπολίτη Ρόδου Ιωακείμ, από τον οποίο ζητούσε να πληροφορηθεί, ενώ το έργο είχε αρκετά προχωρήσει, αν απαιτούταν η έκδοση φερμανιού για την ανέγερση του κτιρίου. Ο Μητροπολίτης με δύο επιστολές του της 10^{ης} Δεκεμβρίου 1908 και της 17^{ης} Απριλίου 1909⁽⁹⁾, εφιστά την προσοχή του στο ότι θα έπρεπε να εκδοθεί αυτοκρατορικό φερμάνι σύμφωνα με τα ισχύοντα “περί αδειών σχολείων, ναών και νεκροταφείων” και ότι για την έκδοσή του έπρεπε να υποβληθούν από την αρμόδια για ανέγερση Σχολείων Εφοροδημογεροντία

(8) Νικήτα Σακελλαρίδη, “Σωματική δράσις των Νισυρίων”, Νισυριακά Χρονικά, τ. 37, Σεπτεμβρίου-Δεκεμβρίου 1961, σ. 25 και 26.

(9) Σπηλιανής Αρχαίων, τ. Α' (1718-1909), Αθήνα, 1999, σ. 676-677 και σ. 683-685.

που προεδρεύονταν από τον Ηγούμενο, σχέδια μηχανικού με έκθεση δαπανών στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, που με τη σειρά του θα εισηγόταν στο Υπουργείο Δικαιοσύνης την έκδοση του κρατικού φερμανιού. Σημειώνει επίσης ο Μητροπολίτης ότι θα υπάρξουν δυσκολίες αν γίνουν επισκέψεις των αρχών για έλεγχο, αφού όπως τονίζει, το έργο έχει σχεδόν τελειώσει. Από την ημερομηνία της δεύτερης επιστολής και από το έτος ιδρύσεως (1909) που αναγράφεται στη μαρμάρινη εντοιχισμένη πλάκα στο πάνω μέρος της κεντρικής εισόδου της Σχολής, τεκμαίρεται ότι το κτίριο αποπερατώθηκε και άρχισε να λειτουργεί από το Σεπτέμβριο του 1909 για το σχολικό έτος 1909-1910. Στο νέο αυτό κτίριο εγκαταστάθηκε η Αστική Σχολή με επτά τάξεις, το λεγόμενο “Σχολαρχείον”, ενώ στο παλιό σχολείο, στην “Τράπεζα” έμεινε το Παρθεναγωγείο και το Νηπιαγωγείο μέχρι τα μέσα της 10ετίας του 1930.

Η πρωτοβουλία για την ανέγερση νέου κτιρίου από την “Αγαθοεργόν Αδελφότητα των Νισυρίων ο Όμηρος” της Νέας Υόρκης, χαιρετίστηκε με ιδιαίτερο ενθουσιασμό από την κοινωνία της Νισύρου. Η Δημογεροντία με πρώτο δημογέροντα τον Ιωάννη Φωτιάδη, έστειλε στις 20 Ιουνίου του 1910 θερμή ευχαριστήρια επιστολή με την οποία διαδήλωνε την ευγνωμοσύνη του λαού της Νισύρου για την αγαθοεργό πράξη των τέκνων της. Στο Σύλλογο είχαν φτάσει από επώνυμους Νισύριους συγκινητικά γράμματα για να συγχαρούν και να ευχαριστήσουν τα μέλη του “Ομήρου”. Χαρακτηριστική ήταν η επιστολή του Εμμ. Παρθεσιάδη (13 Απριλίου 1909) που μεταξύ άλλων έγραφε: «...Αποτελών ελάχιστον μέλος του Δήμου της πτωχής πατρίδος μας υπερηφανεύομαι και καυχώμαι, αναλογιζόμενος ότι εν τη ξένη έχω υμάς τους συνδημότας μου τους τοσούτον φιλοτίμους και με αυτοθυσίαν, αναλαβόντας έργον κοινωφελές, όπερ επήνεσε το γε νυν υμάς τους αποτελούντας τα μέλη του συλλόγου ο “Όμηρος”...»⁽¹⁰⁾.

Το νέο κτίριο, που κτίστηκε στη θέση Άγιος Αντώνιος σε οικοπέδο που προφανώς παραχωρήθηκε από τη Μονή Σπηλιανής, ανήκε στην κυριότητα του Συλλόγου “ο Όμηρος”, και έπρεπε να παραχωρηθεί και τυπικά στην Κοινότητα Νισύρου. Έτσι ο Σύλλογος πραγματοποίησε στη Νέα Υόρκη την 12^η Ιουλίου 1910 γενική συνέλευση των μελών της προκειμένου, όπως διαβάζουμε στο σχετικό πρακτικό, «...να σκεπτώμεν επί της οριστικής διευθετήσεως της διά των χρημάτων του συλλόγου εν τη πατρίδι ημών ανεγερθείσης νεόκτιστου οικοδομής κατά τη θέσιν Αγ. Αντωνίου...». Στη συνέλευση αυτή που έλαβαν μέρος εκτός από το Διοικητικό Συμβούλιο υπό την προεδρία του Γ.Κ. Σκανδάλιου και 49 μέλη του Συλλόγου, πάρθηκε παμψηφεί η ιστορική απόφαση με την οποία παραχωρούνταν λόγω δωρεάς στην Κοινότητα Νισύρου «...η διά των χρημάτων του συλλόγου νεοκτισθείσα οικοδομή προκειμένου να χρησιμεύσει ως Δημοτική Σχολή...». Το σκε-

(10) Νικήτα Σακελλαρίδη, “Σωματειακή δράσις των Νισυρίων”, Νισυριακά Χρονικά , τ. 37, Σεπτεμβρίου-Δεκεμβρίου 1961, σ. 25-26.

πτικό της απόφασης, όπως τη διαβάζουμε στο “δωρητήριο”, που είχε καταχωρήσει στο βιβλίο πρακτικών της Δημογεροντίας 1900-1913⁽¹¹⁾ ήταν η ανάγκη να υπάρξει κατάλληλη οικοδομή προορισμένη να χρησιμεύσει ως Δημοτική Σχολή στην προσφιλή πατρίδα Νίσυρο, όπου θα εκπαιδεύεται όλη η μαθητιώσα νεολαία και ότι «...η εν λόγω δωρεά θέλει αποτελεί αναπαλλοτρίωτον επ’ αιώνας ιδιοκτησίαν της Κοινότητος δυνάμενης από τούδε να χρησιμοποιηθεί δι ού σκοπού δωρείται...» (Παράρτημα, 1). Με το “δωρητήριο” ολοκληρώθηκε η διαδικασία παραχώρησης της οικοδομής στην Κοινότητα της Νισύρου και άρχισε η λειτουργία της Σχολής στο τέλος του 1909 ενώ τα επίσημα εγκαίνια έγιναν στις 20 Ιουνίου 1910 προφανώς με το τέλος του σχολικού έτους⁽¹²⁾.

Η Ομήρειος Κοινοτική Σχολή (1909).

Η περίοδος που άρχισε να λειτουργεί η Σχολή δεν ήταν η καλύτερη της Τουρκοκρατίας. Η επικράτηση των Νεότουρκων το 1908 είχε ως επακόλουθο την εφαρμογή εξοντωτικών σχεδίων για τα προνόμια που απολάμβαναν τα μικρά νησιά των Νοτίων Σποράδων, όπως ονομάζονταν τότε τα Δωδεκάνησα. Οι Δωδεκανήσιοι, όπως και οι Νισύριοι που μέχρι τότε πληρώνοντας ένα φόρο, ήταν απαλλαγμένοι από τη στράτευση, με το νέο Σύμφωνο των Νεότουρκων υποχρεούνταν σε στρατιωτική θητεία με αποτέλεσμα τη βίαιη στρατολόγησή τους από τις τουρκικές αρχές, γεγονός που

(11) Βιβλίο πρακτικών Δημογεροντίας, 1900-1913, σ. 162.

(12) Κώδικας Δημογεροντίας, 1903-1910, αρ. 138 / 5 Ιουλίου 1910.

τους ανάγκασε να φύγουν κρυφά για την ελεύθερη Ελλάδα και το εξωτερικό, κυρίως την Αμερική⁽¹³⁾.

Οι εξελίξεις αυτές στο βαθμό που έπλητταν τα προνόμια στα οποία στηρίζονταν η λειτουργία των αυτοδιοικητικών θεσμών και οι οικονομικοί πόροι της Κοινότητας, είχαν τις επιπτώσεις τους στην τοπική κοινωνία και κατ' επέκταση στα σχολικά πράγματα, τα οποία λειτουργικά και οικονομικά ανήκαν στη δικαιοδοσία της Δημογεροντίας και της Εκκλησίας, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο μεταξύ των προνομίων που είχε εξασφαλίσει με Σουλτανικά φερμάνια τα οποία ρύθμιζαν τα γνωστά ως “*Δίκαια του Οικουμενικού Πατριαρχείου*”, ήταν και εκείνα που αφορούσαν την εκπαίδευση των Ελληνικών Σχολείων στην τουρκική επικράτεια⁽¹⁴⁾. Σύμφωνα με την Πατριαρχική Εγκύκλιο που εξέδωσε το 1891 ο Πατριάρχης Διονύσιος ο Ε΄, η οποία κωδικοποιούσε κατά κάποιο τρόπο τις οδηγίες του Πατριαρχείου προς τους Μητροπολίτες της δικαιοδοσίας του και τις εφαρμοζόμενες εθνικά πρακτικές των τοπικών αρχών. Το κανονιστικό καθεστώς που ρύθμιζε τα θέματα της εκπαίδευσης στη Νίσυρο ήταν σε γενικές γραμμές το ακόλουθο, όπως προκύπτει από την κωδικοποίηση των διατάξεων του Καταστατικού Οργανισμού της Κοινότητας Μανδρακίου, που πραγματοποιήσε το 1923 ο τότε Αρχιμ. Εμμ. Καρπαθίου⁽¹⁵⁾. Η Γενική Συνέλευση του λαού της Κοινότητας που συνέρχεται μια φορά τουλάχιστον ετησίως έχει για την εκπαίδευση τα εξής καθήκοντα:

α) Εκλέγει τα μέλη της Εφορείας των Σχολών, τα οποία τελούν υπό την προεδρία του Αρχιερατικού Επιτρόπου, που κατά κανόνα ήταν ο Ηγούμενος της Σπηλιανής, ο αριθμός των οποίων κυμαίνεται από τρία έως έξι. Στην πράξη ήταν συνήθως τέσσερα.

β) Ακούει τις λογοδοσίες και ζητεί ευθύνες από την Εφορεία των Σχολών και ελέγχει και τη διαχείρισή της.

γ) Αποφασίζει για τη σύσταση των ανωτέρων τάξεων των Σχολών ή την κατάργησή τους.

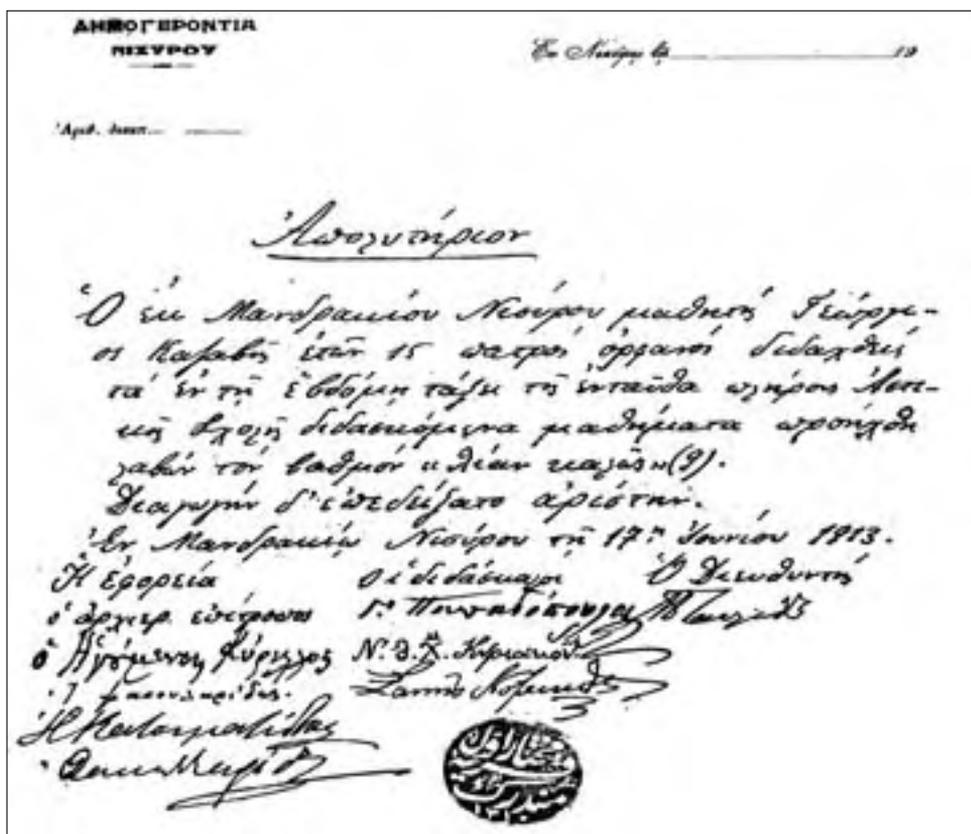
δ) Καταρτίζει τους προϋπολογισμούς και απολογισμούς των Σχολών.

ε) Καθορίζει και εισπράττει το φιλανθρωπικό δικαίωμα ή σχολειακό λεγόμενο καθώς και άλλους πόρους που διατίθενται αποκλειστικά για τις Σχολές.

(13) Μιλτ. Λογοθέτη, “Οι Δωδεκανήσιοι στον κοινοβουλευτικό βίο της Ελλάδας (1821-1981)”, Αθήνα 1983, σ. 29.

(14) Γεωργίου Βεργωπή, “Η εκπαίδευση εις την Νήσον Νίσυρον”, Νισυριακά, τ. 5, Αθήνα 1976, σ. 274.

(15) Μητροπολίτου Κω Εμμανουήλ, “Θεμελιώδεις διατάξεις εν αναφορά προς τον Καταστατικόν Οργανισμόν της Κοινότητος Μανδρακίου”, Νισυριακά Χρονικά, τ. 34, Ιούνιος-Αύγουστος 1960, σ. 11 επ.

Απολυτήριον Αστικής Σχολής μαθητή Γ. Καζαβή (Ιούνιος 1913).

στ) Καθορίζει τα εισιτήρια των Σχολών.

ζ) Καθορίζει το ετήσιο επίδομα της Ιεράς Μονής Σπηλιανής και του Ιερού Ναού Ποταμίτισσας υπέρ των Σχολών και η) Μεριμνά για την οργάνωση και προαγωγή γενικά εκπαιδευτικών πραγμάτων. Δεν είναι τυχαίο ότι τα απολυτήρια των Σχολών υπογράφονταν και από τον Αρχιερατικό Επίτροπο.

Να σημειώσουμε ότι η Εφορεία των Σχολών όπως και τα άλλα Κοινοτικά Συμβούλια, είχε ειδική και αυτοτελή αρμοδιότητα στα εκπαιδευτικά πράγματα, όπως διαγράφονταν στους νόμους, τα προνόμια, τους ειδικούς κανονισμούς, τα έθιμα, τις πράξεις και τις εντολές των Γενικών Συνελεύσεων του λαού όπως κωδικοποιήθηκαν. Αυτή η αυτοτέλεια αποτέλεσε και αντικείμενο αντιδικίας μεταξύ της Δημογεροντίας και της Εφορείας των Σχολών, την περίοδο 1921-1923, που πρόεδρος της ήταν ο τότε Αρχιερατικός Επίτροπος και Ηγούμενος της Μονής Αρχιμ. Εμμανουήλ Καρπαθίου. Η Δημογεροντία υποστήριζε ότι η Εφορεία, όπως και πρότερον, συνεργάζεται από κοινού με τη Δημαρχία για όλα γενικά τα ζητήματα που αφο-

ρούσαν την εκπαίδευση, στηριζόμενη στο άρθρο 14 του Κοινοτικού Κανονισμού Μανδρακίου Νισύρου, που ψηφίστηκε κατά τη Γενική Συνέλευση του λαού την 28 Σεπτεμβρίου 1914 και όριζε: «*Το Δημογεροντικόν Συμβούλιον*⁽¹⁶⁾ *εν συνεννοήσει μετά της Εφορείας των Σχολών διορίζει το προσωπικόν αυτών αρρένων τε και θηλέων και σκέπτεται και αποφασίζει περί παντός αφορώντος εις την τακτικήν και τελεσφόρον λειτουργίαν και την εν γένει προαγωγήν των Σχολών*»⁽¹⁷⁾. Αντίθετα, η Εφορεία υποστήριζε ότι τα θέματα της εκπαίδευσης ήταν αποκλειστικά δικής της αρμοδιότητας χωρίς καμία ανάμειξη της Δημαρχίας. Η αντιδικία αυτή οδήγησε στην παραίτηση της Εφορείας των Σχολών και στη σύγκληση Γενικής Συνέλευσης του λαού για την 24 Ιουνίου 1923 από τον Αρχιερατικό Επίτροπο Αρχιμ. Εμμ. Καρπαθίου, προκειμένου να γίνει αντικατάσταση των μελών της Εφορείας και να αποφανθεί ο λαός αν η Εφορεία έχει το δικαίωμα να είναι αυτοτελής ή να συνεργάζεται από κοινού με τη Δημαρχία για όλα τα ζητήματα που αφορούν την εκπαίδευση του Δήμου. Χαρακτηριστική είναι η επιστολή παραίτησης του μέλους της Εφορείας Κων. Παρθεσιάδη προς τον πρόεδρό της Αρχιμ. Εμμανουήλ, όπου μεταξύ άλλων διαβάζουμε: «...*Η Εφορεία των Σχολών να είναι αυτοτελής και κατά μεν τη λειτουργία της να φέρει ευθύνας των πράξεων και των έργων της έναντι της Δημαρχίας, ως το ανώτατον τοπικόν σωματείον*⁽¹⁸⁾ *κατά δε το τέλος της περιόδου να λογοδοτεί ενώπιον του λαού καταθέτοντας την εντολήν. Οιαδήποτε άλλη λύσις μας φέρει κατά κρημνών και παρακαλώ να δεχθείτε την παραίτησή μου...*»⁽¹⁹⁾. Η Συνέλευση, ύστερα από μια θυελλώδη συζήτηση στην οποία η κάθε πλευρά ανέπτυξε και υποστήριξε τις θέσεις της, δεν κατέληξε πουθενά, γεγονός που ανάγκασε τον πρόεδρο της Συνέλευσης και ένθερμο υποστηρικτή της πλήρους αυτοτέλειας της Εφορείας των Σχολών να λύσει τη συνεδρίαση λέγοντας: «...*αφού και εις τας αποφάσεις της Γενικής Συνελεύσεως θα έχομεν διαμαρτυρίας, τότε και εγώ διαλύω τη συνεδρίαν και απέρχομαι άνευ ουδεμιάς αποφάσεως...*» (Παράρτημα, 2). Το αποτέλεσμα ήταν να παραιτηθεί από την Ηγουμενία της Μονής και από τη θέση του διευθυντή της Σχολής, που στο μεταξύ απέκτησε και Ημιγυμνάσιο και να εγκαταλείψει τη Νίσυρο. Στη συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου της 28 Νοεμβρίου

(16) Το Δημογεροντικόν Συμβούλιον εκλεγόταν κάθε χρόνο από Γενική Συνέλευση του λαού και αποτελούνταν από τον πρώτο Δημογέροντα, που ήταν ο πρόεδρος, το δεύτερο Δημογέροντα, που αντικαθιστούσε τον πρώτο και ήταν και ταμίας και από έξι Συμβούλους. Επίσης, εκλεγόταν και ένας Γραμματέας, που δεν είχε ψήφο. Από το 1916 το Δημογεροντικόν Συμβούλιον τιτλοφορείται ως Δημαρχιακόν ή Δημοτικόν Συμβούλιον, οι Δημογέροντες ως Δήμαρχοι και η Δημογεροντία ως Δημαρχία. Από το 1930 με κανονισμό του Mario Lago η Δημαρχία γίνεται Municipio di Mandracchio Nisiro, ο Δήμαρχος Sindaco και αργότερα Podestà.

(17) *Κώστα Σακελλαρίδη*, "Ιστορικά έγγραφα Νισύρου. Κανονισμός Δημαρχίας Μανδρακίου Νισύρου", Νισυριακά Χρονικά, τ. 30-31, Σεπτέμβριος -Δεκέμβριος 1959, σ. 25.

(18) Με τον όρο "σωματείων" εννοούσαν όλα τα θεσμοθετημένα όργανα της Κοινότητας.

(19) *Σπηλιανής Αρχαίων* τ. Β' (1910-1950), Αθήνα 1999, σ. 959.

1928 αναγνώσθηκε επιστολή του Μητροπολίτη Ρόδου «...εκφράζοντας την λύπην αυτού δια επιδειχθείσαν διαγωγὴν του Αρχιμ. Εμμ. Καρπαθίου διαρκούσης της εν Νίσυρου διαμονής του...»⁽²⁰⁾. Έτσι συνεχίσθηκε το μέχρι τότε ισχύον καθεστώς της ισότιμης συνεργασίας της Δημογεροντίας με την Εφορεία των Σχολών για όλα τα θέματα που αφορούσαν την εκπαίδευση.

Ως προς τους πόρους για τις δαπάνες μισθοδοσίας των δασκάλων και καθηγητών της Σχολής και για τα άλλα λειτουργικά έξοδα, όπως προαναφέραμε υπήρχε σχετική πρόβλεψη στον Καταστατικό Οργανισμό της Κοινότητας. Τρεις ήταν οι βασικοί πόροι: το φιλανθρωπικό δικαίωμα, το επίδομα της Μονής Σπηλιανής και του Ναού της Ποταμίτισσας και τα εισιτήρια των μαθητών. Το φιλανθρωπικό δικαίωμα που λεγόταν και σχολειακόν ή σκαλιάτικον είχε θεσπισθεί από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ως φορολογία στα εξαγόμενα από τη Νίσυρο εμπορεύματα, όπως σφάγια, αμύγδαλα, βαλανίδια, θειόχωμα και άλλα και αργότερα στα εισαγόμενα ευρωπαϊκά προϊόντα και αποικιακά, για να μπορεί η Δημογεροντία από το φόρο αυτό να πληρώνει τους μισθούς των δασκάλων. Η Δημογεροντία για να συστηματοποιήσει το δικαίωμα αυτό και να το διευρύνει ώστε να επιβαρύνει και άλλα εμπορεύματα και να εξασφαλίσει με αποτελεσματικό τρόπο την είσπραξη του, θέσπισε με απόφαση του Δημογεροντικού Συμβουλίου της 1^{ης} Αυγούστου 1907, ένα είδος Κανονισμού με τον τίτλο “Διατάξεις περί του φιλανθρωπικού δικαιώματος επί διαφόρων εμπορευμάτων”, τον οποίο υπογράφουν οι Δημογέροντες Εμμ. Κατσιματίδης και Ανδρικός Γ. Βρούζος, οι έξι Σύμβουλοι και ο Γραμματέας Γ. Σακελλάριος. Ο Κανονισμός που αποτελούνταν από 15 άρθρα καθόριζε τα είδη των εμπορευμάτων και το ποσοστό του φιλανθρωπικού δικαιώματος, τις απαλλαγές και τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του εκμισθωτή που αναλάμβανε από τη Δημογεροντία με συμφωνία την είσπραξη του δικαιώματος (Παράρτημα, 3). Για την ανάδειξη εκμισθωτή γινόταν διαγωνισμός και αναθέτονταν η είσπραξη στον “μάλλον υπερθεματίσαντα”⁽²¹⁾. Τα συμφωνητικά συνάπτονται μεταξύ της Δημογεροντίας και της Εφορείας των Σχολών από τη μία και του εκμισθωτή από την άλλη, συνυπέγραφε δε και τη συμφωνία ως εγγυητής κάποιιο φερέγγυο πρόσωπο της Κοινότητας. Σε ένα τέτοιο συμφωνητικό της 12^{ης} Αυγούστου 1909 με εκμισθωτή το Γ. Φιλίππου και εγγυητή τη Γ.Μ. Βαγιάτη, διαβάζουμε ότι ο Γ. Φιλίππου ανέλαβε την είσπραξη του δικαιώματος για ένα χρόνο (1 Αυγούστου 1909 – 31 Ιουλίου 1910) έναντι 7.100 γροσίων⁽²²⁾ και με όρους που αναφέρονται στο συμφωνητικό και αφορούν τα υπαγόμενα στο δικαίωμα εμπορεύματα, το ποσοστό επιβάρυνσης, τον τρόπο απόδοσης των εισπράξεων κτλ. Χαρακτηριστικός είναι ο όρος που

(20) Βιβλίο πρακτικών Δημοτικού Συμβουλίου, 1915-1926, σ. 483.

(21) Βιβλίο Διαφόρων Συμβολαιογραφικών Πράξεων, 1905-1911, σ.43 επ.

(22) Τουρκικό νόμισμα, που ισοδυναμούσε με το 1/100 της λίρας. Ένα γρόσι ισοδυναμούσε με 40 παράδες.

αναφέρεται στην υποχρέωση των πολιτών και των υποχρεούμενων στην πληρωμή του δικαιώματος «...καθόσον το δικαίωμα τούτο αποκλειστικώς καθιερώθη δια τας ανάγκας των εκπαιδευτικών Καταστημάτων...». Αυτό επιβεβαιώνει γιατί συμβαλλόμενο μέρος στη συμφωνία είναι και η Εφορεία των Σχολών.

Ως προς τον άλλο πόρο, το επίδομα της Μονής Σπηλιανής και του Ναού της Ποταμίτισσας, αυτό προβλέπονταν από την Πατριαρχική Εγκύκλιο του Πατριάρχη Διονυσίου του Ε' (1891), που επιβεβαίωνε την κηδεμονία της εκπαίδευσης στις Τουρκοκρατούμενες Ελληνικές Κοινότητες από το Πατριαρχείο και την υποχρέωση της Εκκλησίας για τη στήριξή της καθώς και από τον Κανονισμό της Μονής Σπηλιανής που συντάχθηκε από το Μητροπολίτη Ρόδου Γερμανό και εγκρίθηκε στις 12 Ιουλίου 1877 από τη Γενική Συνέλευση του λαού του Μανδρακίου. Σύμφωνα με το άρθρο 13 του Κανονισμού, η Μονή ήταν υποχρεωμένη να καταβάλλει «...το ετήσιον προς τα σχολεία της Κοινότητος...» και επιπλέον το 50% του περισσεύματος από την κάλυψη όλων των εξόδων της Μονής να χορηγείται στα εκπαιδευτικά καταστήματα της Κοινότητας επειδή «...πηγάζει εκ περιουσίας ούσης από αιώνων αφιερώματα της Κοινότητος και επομένως κτήματα αυτής...»⁽²³⁾. Αυτή η διάταξη υποχρέωνε τη Μονή να συνδράμει τα σχολεία, που σημαίνει ότι οι όποιες συνεισφορές έγιναν σε είδος (οικόπεδα) ή σε χρήμα, δεν οφείλονταν στην καλή προαίρεση του Ηγούμενου ή του Μητροπολίτη τουλάχιστον για την περίοδο που ίσχυε ο κανονισμός.

Ο άλλος πόρος ήταν τα εισιτήρια των μαθητών των Σχολείων. Πρόκειται για τα δικαιώματα εγγραφής (δίδακτρα) που καθορίζονταν κάθε χρόνο από κοινού από τη Δημογεροντία και την Εφορεία των Σχολών. Τα εισιτήρια αυτά για το σχολικό έτος 1907-1908 καθορίστηκαν για το Αρρεναγωγείο από 1 γρόσι (Ζ' τάξη) μέχρι 28 γρόσια (Α' τάξη) και για το Παρθεναγωγείο από 8 γρόσια (Δ' τάξη) μέχρι 16 γρόσια (Α' τάξη). Τα ποσά αυτά ιδιαίτερα της Α' τάξης ήταν αρκετά για την εποχή εκείνη, αφού αντιστοιχούσαν σε ένα έως δύο ημερομίσθια ενός δασκάλου, γι' αυτό και πολλοί γονείς αδυνατούσαν να τα πληρώσουν. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο σχολικό έτος που αναφέρονται τα στοιχεία, από τους 133 συνολικά μαθητές 44 αδυνατούσαν να πληρώσουν τα δίδακτρα και η εξελεγκτική επιτροπή που είχε ελέγξει τη διαχείριση παρέπεμψε το θέμα στη Γενική Συνέλευση του λαού. Το θέμα των διδασκτρων ανέκυψε και κατά το σχολικό έτος 1922-1923 όταν μαθητές της Γ' τάξης του Ημιγυμνασίου ζήτησαν με αίτησή τους από τη Δημαρχία να κάνει υπομονή για την πληρωμή των διδασκτρων τους γιατί αδυνατούσαν οι γονείς τους να τα πληρώσουν. Το Δημοτικό Συμβούλιο κατά τη συνεδρίασή του της 21 Φεβρουαρίου 1923 υπό την προεδρία του Δημάρχου Εμμ. Κατσιματίδη απέρριψε το αίτημα των μαθητών και αποφάσισε «...όπως πάση θυσία εισπραχθούν τα καθυστερούμενα δίδακτρα...».

(23) Νικίτα Σακελλαρίδη, "Παναγία Σπηλιανή", Νισυριακά, τ. 6, Αθήναι 1978, σ. 144.

Στην επόμενη συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου (25 Φεβρουαρίου 1923) ο Δήμαρχος ενημερώνει τους Συμβούλους ότι οι μαθητές έκαναν το διάβημα καθ' υπόδειξη και παρακίνηση του διευθυντή του Σχολείου Αρχιμ. Εμμ. Καρπαθίου και το Συμβούλιο αποφάσισε να εκφράσει τη λύπη του στον Αρχιμανδρίτη για τη στάση του και να καλέσει την Εφορεία των Σχολών, χωρίς αυτόν, σε διαβούλευση, διαμηνύοντας μέσω των μελών της, Ηλία Κατσιματίδη και Μιχ. Γενά, που εξουσιοδοτήθηκαν να τον επισκεφθούν ότι είναι κοινοτικός υπάλληλος και επομένως θα έπρεπε να συμμορφώνεται με τις αποφάσεις της Κοινότητας. Ο Αρχιμ. Εμμανουήλ απέρριψε τους ισχυρισμούς της Δημαρχίας, υποστηρίζοντας ότι σύμφωνα με τον Κανονισμό η υπό την προεδρία του ως Ηγούμενου Εφορεία των Σχολών έχει όλες τις αρμοδιότητες της εκπαίδευσης και δεν αναγνωρίζει την επέμβαση της Δημαρχίας. Στο θέμα των διδασκτρων επέμεινε η Δημαρχία, η οποία έστειλε στα δικαστήρια τους γονείς των μαθητών της Γ' Γυμνασίου Γ. Μουλλά, Δ. Χατζηδημητρίου, Ιωάννη Νικολόπουλο, Αρχοντού Ζαμπούνη, Κων. Παντελίδου και Καλλιόπης Ξ. Χατζηδημητρίου, με αποτέλεσμα την καταδίκη τους στην πληρωμή της οφειλής προς τη Δημαρχία και των δικαστικών εξόδων. Μάλιστα για να εισπράξει η Δημαρχία τις οφειλές από τα καθυστερούμενα δίδακτρα, αποφάσισε να απονέμει η ίδια τα απολυτήρια στους αποφοίτους⁽²⁴⁾. Αυτή η σύγκρουση μεταξύ Δημαρχίας και του Ηγούμενου και διευθυντή του Ημιγυμνασίου, όπως είδαμε και παραπάνω, ήταν η αιτία να εγκαταλείψει ο Αρχιμ. Εμμανουήλ τη Νίσυρο.

Αυτοί οι τρεις πόροι, το φιλανθρωπικό δικαίωμα, το επίδομα της Εκκλησίας και τα εισιτήρια – δίδακτρα των μαθητών, συντηρούσαν τα Σχολεία του Μανδρακίου. Τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας φαίνεται η Δημογεροντία να αντιμετωπίζει σοβαρά οικονομικά προβλήματα που μετακυλούνταν και στα οικονομικά των Σχολείων. Από τον ισολογισμό της Εφορείας των Σχολών του σχολικού έτους 1907-1908, βλέπουμε ότι οι δαπάνες ανέρχονται σε 19.607 γρόσια, που για να πληρωθούν χρειάστηκε να δανείσουν, με τη μορφή οφειλών, οι δάσκαλοι ώστε να καλυφθεί το άνοιγμα, δεδομένου ότι τα έσοδα από τους παραπάνω τακτικούς πόρους ήταν 15.392 γρόσια και από τη διάθεση των βιβλίων 604 γρόσια. Το μεγαλύτερο έσοδο προερχόταν από το επίδομα των Εκκλησιών (8.000 γρ.) και από τα δίδακτρα των μαθητών (4.125 γρ.) και αυτό δικαιολογεί την επιμονή της Κοινότητας στην είσπραξή τους, ενώ το φιλανθρωπικό δικαίωμα απέδωσε μέχρι 2.942 γρόσια, όταν την περίοδο αυτή οι συμφωνίες εκμίσθωσης του δικαίωματος κυμαίνονταν μεταξύ 6.300-7.100 γρόσια, που σημαίνει ότι οι εμπορευόμενοι ή δεν πλήρωναν ή καθυστέρουσαν τις οφειλές τους. Σε μια επιστολή του Μητροπολίτη Ρόδου Ιωακείμ με ημερομηνία 17 Δεκεμβρίου 1909 προς το Γενικό Διοικητή για μια υπόθεση που αφορούσε την αυθαίρετη λειτουργία του ιδιωτικού Παρθεναγωγείου της Ευτυχίας Παπακαζαβή, διαβάζουμε:

(24) Βιβλίο Αποφάσεων Δημοτικού Συμβουλίου, 1915-1920, σ. 429, 430, 438 και 443.

«...η Δημογεροντία και Εφορεία υφίστανται τόσας δοκιμασίας και μάλιστα εφέτος, οπότε οι έμποροι αρνούνται να πληρώσωσιν το ανέκαθεν καθιερωμένον δικαίωμα της σκάλας, όπερ αποτελεί τον κυριώτατον πόρον των σχολών...»⁽²⁵⁾. Ως προς τα έξοδα το 90% αφορούσε τους μισθούς των δασκάλων (17.596 γρ.) και τα υπόλοιπα 2.011 γρόσια αφορούσαν ενοίκια, αγορά βιβλίων, συντήρηση των Σχολείων, καθαριότητα κτλ. (Παράρτημα, 4). Η άρνηση των εμπόρων να πληρώσουν το φιλανθρωπικό δικαίωμα ανάγκασε το Δημοτικό Συμβούλιο, τη Δημογεροντία και τον Αρχιερατικό Επίτροπο στις 4 Ιουλίου του 1910 να επιδόσουν “χαβαλέ” (εντολή προς είσπραξη) στον Μουδύρη για τους εμπόρους Εμμ. Παπαϊωάννου, Ανδρίκο Βρούζου, Γρηγ. Βρούζου, Νικήτα Μαστρογιάννη, Μιχ. Λαδερό, Ι. Γ. Κατσιματίδη και Αριστ. Φωτιάδη, για συνολικό τους χρέος 1.560 γροσίων⁽²⁶⁾.

Η διαχείριση των Σχολών ελεγχόταν από εξελεκτική επιτροπή που οριζόταν από τη Γενική Συνέλευση του λαού και βεβαιούταν από το Μητροπολίτη Ρόδου, που είχε και την ουσιαστική εποπτεία των Σχολών, αφού ο τοπικός διοικητής, ο Μουδύρης και ο επόπτης Σχολών της Κυβέρνησης, είχαν τυπική διοικητική εποπτεία. Μάλιστα σε μια περίπτωση που ο Μουδύρης επέμενε να του δώσει ο Ηγούμενος διάφορες πληροφορίες για τη λειτουργία των Σχολών, ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ με επιστολή του από 1ης Φεβρουαρίου 1903, του διαμήνυσε να απαντήσει εγγράφως στον Μουδύρη «...ότι τα ζητήματα ταύτα υπάγονται απευθείας εις τον Μητροπολίτην, την μόνην εποπτικήν των Σχολών αρχήν και επομένως εις αυτόν και μόνον να αποτανθήτε δια του αρμοδίου Τμήματος του Υπουργείου της Παιδείας, όπως λάβητε πληρεστέρας πληροφορίας...»⁽²⁷⁾.

Πέρα από το οικονομικό, σοβαρό πρόβλημα αντιμετώπιζαν η Δημογεροντία και η Εφορεία στην ανεύρεση δασκάλων και διδασκαλισσών, δεδομένου ότι οι Νισύριοι δάσκαλοι, ο Γ. Παπαδόπουλος, ο Οδ. Σακελλαρίδης και ο Ιωάννης Φασουλαρίδης δεν ήταν δυνατόν να καλύψουν τις ανάγκες τόσο της Αστικής Σχολής, όσο και του Παρθεναγωγείου και Νηπιαγωγείου. Η δημογεροντία σε συνεργασία με την Εφορεία στο τέλος κάθε σχολικού έτους διαπίστωναν τα κενά σε προσωπικό και αναζητούσαν εκπαιδευτικούς από την Αθήνα, τη Σμύρνη και κυρίως την Κάλυμνο. Είναι χαρακτηριστική μια κοινή επιστολή της Δημογεροντίας και της Εφορείας των Σχολών της 3ης Αυγούστου 1905 προς τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Μαργαρίτη Ευαγγελίδη που τον παρακαλούσαν «...να εξαποστείλει ένα καλόν και πεπειραμένον διδασκαλιστήν, ίνα χρησιμεύσει ως διευθυντής της εξαταξίου Αστικής Σχολής ημών με μισθόν ετήσιον 60 το πολύ 20φράγκων...» (Παράρτημα, 5). Ο διορισμός γινόταν με ειδικό συμφωνητικό, που συναπτόταν και υπογραφόταν από την Εφοροδημογεροντία και το διορι-

(25) Γεωργίου Βεργωπή, “Η εκπαίδευσις εις την Νίσυρον”, Νισυριακά, τ. 5, Αθήνα 1976, σ. 283.

(26) Κώδικας Δημογεροντίας, 1903-1910, αρ. 141 / 4 Ιουλίου 1910

(27) Σπηλιανής Αρχείον, τ. Α' (1718- 1909), σ. 566.

ζόμενο δάσκαλο. Με ένα τέτοιο συμφωνητικό της 5ης Αυγούστου 1907 διορίστηκε ο Ιωάννης Νεσλιχανίδης προφανώς από την ελεύθερη Ελλάδα ως διευθυντής της Αστικής Σχολής για το σχολικό έτος 1907-1908 με μισθό 60 χρυσά εικοσάφραγκα. (Παράρτημα, 6). Όταν υπήρχαν διαφωνίες στην επιλογή των δασκάλων, τότε αποφαινόταν ο λαός σε γενική Συνέλευση. Σε μια τέτοια περίπτωση ο Πρωτοσύγκελος της Ι. Μητρόπολης Ρόδου Χρυσόστομος συνιστούσε στον Ηγούμενο της Μονής και πρόεδρο της Εφορείας των Σχολών Αρχιμ. Κύριλλο «...να προσλάβετε ως διδάσκαλον της Κοινότητας τον εις την πλειοψηφίαν του χωρίου άριστον...»⁽²⁸⁾.

Ο τρόπος διορισμού των δασκάλων δεν άλλαξε. Τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας τον Ι. Νεσλιχανίδη, στη διεύθυνση της Σχολής, διαδέχθηκαν ο Κων. Αϊβάζης, προφανώς από την ελεύθερη Ελλάδα, ο Χαρ. Καβάσιλας από την Κάλυμνο και ο Μιχ. Χαβιαράς από τη Σύμη. Η Εφοροδημογεροντία με Δημογέροντες την περίοδο αυτή τον Οδ. Σακελλαρίδη (1905), το Γ. Παπαδόπουλο (1906), τον Εμμ. Κατσιματίδη (1907 και 1911), το Νικ. Γενά (1908), τον Ιωάννη Φωτιάδη (1909) και του Γ. Βαγιάτη (1910 και 1912) και Ηγούμενο τον Αρχιμ. Κύριλλο Χριστοφόρου, κατέβαλε άοκνες προσπάθειες να εξασφαλίσει τα αναγκαία χρήματα ακόμα και με εσωτερικά δάνεια ιδιωτών με επιτόκιο 5% έως 8%, για να διατηρήσει σε λειτουργία τα Σχολεία.

3. Περίοδος Ιταλοκρατίας

Η Ιταλοκρατία στη Νίσυρο άρχισε στις 29 Απριλίου του 1912, όταν αποβιβάσθηκαν από το θωρηκτό "Roma" Ιταλοί στρατιώτες και κατέλαβαν το νησί, χωρίς καμία αντίσταση αφού δεν υπήρχε Τουρκική φρουρά. Η κατάληψη του νησιού και οι συνέπειες σε ότι αφορούσε το ισχύον προνομιακό καθεστώς αποτέλεσε αποκλειστικό θέμα συζήτησης της Δημογεροντίας και του Δημοτικού Συμβουλίου που συγκάλεσε το απόγευμα της ίδιας μέρας ο Δημογέρων Γ. Βαγιάτης. Τις επόμενες ημέρες ύστερα από διαβουλεύσεις με τον κυβερνήτη του θωρηκτού "Roma" και τον διοικητή της στρατιωτικής μονάδας κατοχής, συγκλήθηκε εκ νέου το Δημογεροντικό Συμβούλιο στις 6 Μαΐου 1912 και εξέδωσε για το σεβαστό κοινό της Νισύρου δήλωση προς τοιχοκόλληση, η οποία μεταξύ άλλων διαβεβαίωνε εκ μέρους των αρχών κατοχής ότι «...αναγνωρίζεται η Δημογεροντία μετά του Συμβουλίου της ως τοπική και διοικητική αρχή, έχουσα το δικαίωμα να διοικεί και να εισπράττει τοπικώς και διοικητικώς ως κατά το παρελθόν, μη παρεκκλίνουσα του δικαίου και των ηθών και εθίμων και μη επιβαρύνουσα τον λαόν με επιπροσθέτους φόρους (βάρη)...»⁽²⁹⁾. Η δήλωση περιελάμβανε και

(28) Σπηλιανής Αρχείον, τ. Α' (1718- 1909), σ. 615-616.

(29) Βιβλίο Πρακτικών Δημογεροντίας, 1900-1913, σ. 192.

διαβεβαίωση του κατακτητή για διασφάλιση της ζωής, τιμής και περιουσίας των πολιτών και λοιπά θέματα που αφορούσαν τις μετακινήσεις από νησί σε νησί, το ταχυδρομείο και άλλα (Παράρτημα, 8).

Περί το τέλος Μαΐου του 1912 πραγματοποιήθηκε στη Σύμη διάσκεψη, στην οποία έλαβε μέρος ως εκπρόσωπος της Δημογεροντίας της Νισύρου, ο κοινοτικός ιατρός Μιλτιάδης Λογοθέτης, προκειμένου να εξετάσουν τον τρόπο με τον οποίο θα λειτουργούσε το νέο διοικητικό σύστημα των προνομιούχων νησιών. Φαίνεται πως η διάσκεψη επιβεβαίωσε τις διαβεβαιώσεις των αρχών κατοχής για τη διατήρηση του «μέχρι πρότερον ισχύοντος προνομιακού καθεστώτος» γιατί αμέσως μετά την επιστροφή του Μ. Λογοθέτη από τη Σύμη, το Δημογεροντικό Συμβούλιο με τη συμμετοχή και ορισμένων προκρίτων (οι Γενικές Συνελεύσεις του λαού είχαν απαγορευθεί), συνήλθε στη Μονή της Σπηλιανής, την 3 Ιουνίου 1912 και ύστερα από ψηφοφορία διόρισε τον Εμμ. Πετρούτσο ως Υγειονόμο, το Γεώργιο Παντελίδη ως Τελώνη, τον Ηλία Κατσιματίδη ως πρόεδρο του Πρωτοδικείου και ως Παρέδρους τον Οδ. Σακελλαρίδη και Νικ. Παπαϊωάννου. Τα άλλα όργανα της Κοινότητας, μεταξύ των οποίων και η Εφορεία των Σχολών παρέμειναν όπως ήταν.

Η περίοδος της Ιταλοκρατίας σε ότι αφορά την εκπαίδευση που προσφερόταν στη Νίσυρο κατά βάση από την «Ομήρειο Κοινοτική Σχολή» μπορεί να χωριστεί και να εξεταστεί σε τρεις υποπεριόδους: την προ της συνθήκης της Λωζάνης (1923), όπου ουσιαστικά ίσχυσε το προνομιακό καθεστώς της Τουρκοκρατίας, τη μετά τη συνθήκη της Λωζάνης περίοδο με αιχμή το 1926, όταν καθιερώθηκε η υποχρεωτική διδασκαλία της Ιταλικής γλώσσας και η μετά το 1937 περίοδος κατά την οποία «ιταλοποιήθηκαν» τα Κοινοτικά Ελληνικά Σχολεία.

Τα πρώτα χρόνια της Ιταλοκρατίας η Εφοροδημογεροντία ακολουθώντας τη συνηθισμένη τακτική, αξιολογούσε στο τέλος κάθε σχολικού έτους τις ανάγκες των Σχολείων και προσπαθούσε να καλύψει τα κενά σε διδακτικό προσωπικό. Από τα πρακτικά της Δημογεροντίας της 30^{ης} Ιουνίου και 6^{ης} Αυγούστου 1913 πληροφορούμαστε ότι ανανεώθηκε ο διορισμός του δασκάλου από τη Χάλκη Μορφωνιού Παυλίδη ως διευθυντή της Σχολής για το σχολικό έτος 1913-1914, επαναπροσλήφθηκε ο Γ. Παπαδόπουλος και οι δασκάλες «παρθENAγωγοί» Αλεξάνδρα Στεφανή και Αναστασία Ωρολογιά (προφανώς από τη Ρόδο) και ζητήθηκαν με επιστολή στον παπά Κλεάνθη Ζερβό από την Κάλυμνο τρεις ακόμα δασκάλες. Επίσης για το ίδιο σχολικό έτος διορίστηκε και ο δάσκαλος από τη Σύμη Βασίλειος Μελιδώνης, απόφοιτος του Διδασκαλείου Αθηνών με μισθό 57½ εικοσάφραγκα (Παράρτημα, 9 και 10)⁽³⁰⁾.

Οι διορισμοί των δασκάλων και η διαχείριση των διοικητικών και οικονο-

(30) Βιβλίο *Πρακτικών Δημογεροντίας, 1900-1913*, σ. 198, 117 και 118.

μικών θεμάτων των Σχολών κατά τα ισχύοντα και επί Τουρκοκρατίας, και τα άλλα συναφή με την εκπαίδευση θέματα, όπως το πρόγραμμα των διδασκόμενων μαθημάτων και τα βιβλία, καθορίζονταν και επιλέγονταν ως και πρότερον σύμφωνα με τις οδηγίες του Πατριαρχείου, τις οποίες διαβίβαζε στον Αρχιερατικό Επίτροπο και Πρόεδρο της Εφορείας των Σχολών, ο Μητροπολίτης Ρόδου. Οι Ιταλικές αρχές την περίοδο αυτή είχαν την εποπτεία των Σχολών, αλλά δεν αναμειγνύονταν στα σχολικά πράγματα. Ειδικά σε ό,τι αφορά τα βιβλία αυτά η Κοινότητα τα προμηθευόταν από την Αθήνα, τη Ρόδο και τη Σμύρνη. Για τις ανάγκες του σχολικού έτους 1918-1919 η Δημογεροντία προμηθεύτηκε τα σχολικά βιβλία από το βιβλιοπωλείο Δημητράκου της Αθήνας και μάλιστα με τριμηνιαία πίστωση γιατί δεν είχε το ταμείο να τα πληρώσει αμέσως⁽³¹⁾. Από τη Ρόδο προμηθευτές ήταν οι εκδότες Δ.Ε. Δημητράκης, Μιχ. Β. Νοταράς και Εμμ. Παντελίδης, που τα τύπωναν στα τυπογραφεία “Ο Φάρος” και “Ο Απόλλων”. Μερικοί τίτλοι των βιβλίων αυτών: “Αναγνωστικόν καθαρευούσης”, Ε΄ Δημοτικού του Εμμ. Ανδρεάδου, εκδότης Εμμ. Παντελίδης - Ρόδος, “Γραμματική της Νέας Ελληνικής Γλώσσης”, Γ΄ και Δ΄ Τάξεις, συνταχθείσα υπό τεσσάρων διδασκάλων της Ευαγγελικής Σχολής, εκδότης ο Μιχ. Β. Νοταράς 1929, “Φυ-

Εξώφυλλο Αναγνωστικού Εμμ. Ανδρεάδου

Εξώφυλλο Γραμματικής, 1929

(31) Βιβλίο Αποφάσεων Δημοτικού Συμβουλίου, 1915-1926, σ. 197.

σική Ιστορία-Ζωολογία και Ανθρωπολογία”, Ε΄ και ΣΤ΄ Τάξεις, του Δημοδιδασκάλου Σ. Χατζηπαπάκη, εκδότης Εμ. Παντελίδης, Ρόδος, “Στοιχεία Φυσικής Πειραματικής”, Ε΄ και ΣΤ΄ Τάξεις, του Δημοδιδασκάλου Ν. Παπαθανάση, εκδότης Δ. Δημητράκης και Ε. Παντελίδης, Ρόδος, “Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας”, Γ΄ και Δ΄ Τάξεις “κατά το επίσημον πρόγραμμα”, του Διδασκαλιστού Αθ. Χωραφά, εκδότης Μιχ. Β. Νοταράς 1929, “Στοιχειώδης Εκκλησιαστική Ιστορία, Δ΄ Τάξεις “Εγκρίσει των Μητροπόλεων Ρόδου, Κώου, Καρπάθου, Καλύμνου και της Εξαρχίας Πάτμου δια μίαν πενταετίαν”, Ρόδος εκ του τυπογραφείου “Απόλλων” 1932. Να σημειώσουμε ακόμα ότι στα κατάλοιπα των βιβλίων του Ιωάννου Λογοθέτη βρέθηκαν η “Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας” Συνταχθείσα υπό Γ. Γενναδίου - Εν Αθήναις Τύποις Αντωνίου Λαμπρινίδου, 1865 και η “Στοιχειώδης Αριθμητική” προς χρήσιν των Ελληνικών Σχολείων και Παρθεναγωγείων, υπό Δημητρίου Σ. Ζαλούχου, καθηγητού των Φυσικομαθηματικών - Εν Αθήναις, εκδότης Τυπογραφείο “Ο Παλαμήδης” 1885. Το βιβλίο φέρνει σφραγίδα του βιβλιοπωλείου Σμύρνης Κιμμάγνου, που σημαίνει ότι αγοράστηκε από εκεί. Προφανώς ο Ιωάννης Λογοθέτης τα δίδασκε στο πρώτο επίσημο Σχολείο που ίδρυσε το 1865.

Τα πράγματα δυσκολεύθηκαν με τη σύρραξη του Α΄ παγκοσμίου πολέμου (Μάιος 1915) και τη συμμετοχή της Ιταλίας στην “Εγκάρδια Συνεννόηση” (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία) πιστεύοντας ότι με τον τρόπο αυτό οι νέοι σύμμαχοι της θα της αναγνώριζαν την πλήρη κυριαρχία στα Δωδεκάνησα, που ήδη τα κατείχαν στρατιωτικώς⁽³²⁾. Με μια σειρά διαταγμάτων του στρατηγού Γιοναanni Groce, που διαδέχθηκε τον Ameglio, υποχρεώθηκαν οι Δημογεροντίες να έχουν ιταλικές σφραγίδες και ιταλικό τίτλο και τα κείμενα να γράφονται και στα Ιταλικά και το σημαντικότερο απαγόρευσαν τις συγκεντρώσεις και τις λαϊκές συνελεύσεις, οι οποίες θα εξέλεγαν το νέο Δημογεροντικό Συμβούλιο, του οποίου η θητεία είχε λήξει, αλλά πέραν αυτού και το υπάρχον δεν μπορούσε να λειτουργήσει γιατί από τα 6 μέλη του, είχαν παραιτηθεί κατά καιρούς τα 4. Έτσι με διαταγή του στρατηγού G. Groce, ο διοικητής της Νισύρου λοχαγός Mario Grana διόρισε τον Ιούλιο του 1916 το νέο Δημοτικό Συμβούλιο με πρόεδρο το γιατρό Γεώργιο Καμμά, αντιπρόεδρο το Γ. Βαγιάτη και μέλη τον Ιάκωβο Καφετζή, Ιωάννη Φασουλαρίδη και Γεώργιο Χ. Ανδριωτάκη. Να σημειώσουμε ότι τόσο ο Γ. Καμμάς, όσο και τα λοιπά μέλη υπήρξαν κατά καιρούς Δημογέροντες και μέλη των Δημοτικών Συμβουλίων της Κοινότητας.

Παρά τις δύσκολες περιστάσεις, η περίοδος Δημαρχίας του γιατρού Γ. Καμμά (1916-1920) θεωρείται από τις πιο επιτυχημένες της νεώτερης ιστορίας της Νισύρου γιατί έβαλε μία τάξη στα δημαρχιακά πράγματα⁽³³⁾.

(32) Ζαχαρία Τσιρπανλή, “Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα, 1912-1943”, Ρόδος 1998, σ. 101 επ.

(33) Μιλτ. Λογοθέτη, “Γεώργιος Καμμάς - Ένας Τηλιακός Δήμαρχος Νισύρου (1916-1920)”, Δωδεκανησιακά Χρονικά, τ.Κ΄ Ρόδος 2005, σ. 252.

Το πρόγραμμά του, το οποίο ενέκρινε το Δημοτικό Συμβούλιο στην πρώτη του συνεδρίαση της 6ης Ιουλίου 1916 προέβλεπε: τη συστηματοποίηση της λειτουργίας του Δημαρχιακού Γραφείου που στον παρελθόν παρουσίαζε ανωμαλίες στη διαχείριση και το διορισμό του γεωπόνου Νικολάου Λογοθέτη ως Γραμματέα, τη σύνταξη για πρώτη φορά ετήσιου κοινοτικού προϋπολογισμού, την ενοποίηση των διαφόρων φόρων, πλην του κτηματικού, σε ενιαίο δημοτικό φόρο, την υποστήριξη και προαγωγή της γεωργίας, τη φροντίδα για τα Λουτρά και την ολοκλήρωση του έργου του λιμανιού και σε ό,τι αφορά την παιδεία την μέριμνα για την κοινωνική μόρφωση *“δια της επιβλέψεως και αναπτύξεως των Σχολών του Δήμου”* (34).

Ο Γ. Καμμάς, πέρα από τα σοβαρά προβλήματα επισιτισμού που αντιμετώπιζε το νησί λόγω του πολέμου, ασχολήθηκε αμέσως και με το σχολικό ζήτημα, που ήταν ο διορισμός δασκάλων. Μετά από διαβουλεύσεις που ανέλαβε να κάνει ο Ι. Φασουλαρίδης, η Δημογεροντία διόρισε τον Ι. Αμοργίνο με μισθό 1.500 φρ., τον Ι. Τσαγκάρη από την Κάλυμνο με 1.200 φρ. που θα τρέφονταν στη Μονή και θα έψαλνε επίσης και τον Λουκά Λουκίδη από την Κω με 1.300 φρ. ως ιεροδιδασκαλιστή και δεξιό ψάλτη. Να σημειωθεί εδώ ότι ύστερα από διαταγή των Ιταλικών αρχών, το Δημοτικό Συμβούλιο αναγκάστηκε να εγκρίνει τη διδασκαλία της Ιταλικής γλώσσας, από το σχολικό έτος 1917-1918 στις δύο ανώτερες τάξεις του Αρρεναγωγείου με δύο ώρες κάθε εβδομάδα.. Ένα άλλο θέμα που απασχόλησε το Δήμαρχο ήταν και η οικοδόμηση νέου Παρθεναγωγείου γιατί το υπάρχον κρίνονταν ακατάλληλο από «υγιεινήν άποψιν» και για το σκοπό αυτό το Δημοτικό Συμβούλιο ζήτησε την οικονομική αρωγή του Συλλόγου Νισυρίων Αμερικής *“Ο Γνωμαγόρας”*. Το πιο σημαντικό όμως έργο του Γ. Καμμά στον τομέα της εκπαίδευσης ήταν η ίδρυση ως Τμήματος της Σχολής του *“Ομηρείου Ημιγυμνασίου”*, που άρχισε να λειτουργεί από το σχολικό έτος 1918-1919 με διευθυντή το φιλόλογο από την Κάλυμνο Διονύσιο Ρείση και καθηγητές το Γ. Κουρεμέτη, Γ. Μάγκο και το Νισύριο Πασχάλη Χριστοφόρου, τελειόφοιτο της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Με την έναρξη του σχολικού έτους 1919-1920 οι καθηγητές του Ημιγυμνασίου επικαλούμενοι την ακρίβεια από την αύξηση των τιμών λόγω των ελλείψεων εξαιτίας της συνεχιζόμενης εμπόλεμης κατάστασης, ζήτησαν αύξηση των συμφωνηθέντων μισθών κατά 40% και απειλούσαν με παραίτηση αν δεν ικανοποιηθεί το αίτημά τους. Η Εφοροδημαρχία αναγνωρίζοντας το δίκαιο αίτημα αποφάσισε να τους χορηγήσει ένα επίδομα, το οποίο όμως οι καθηγητές δεν θεώρησαν επαρκές, γι’ αυτό και ο Δήμαρχος κάλεσε σε συνέλευση τα μέλη της Εφοροδημαρχίας, τους γονείς και τους κηδεμόνες των μαθητών για να λάβουν από κοινού απόφαση για την τύχη του Ημιγυμνασίου. Κατά τη συνέλευση (12 Οκτωβρίου 1920) που ήταν θορυβώδης, αναπτύχθηκαν διάφορες απόψεις επί του αν θα πρέπει να δοθούν

(34) Βιβλίο Αποφάσεων Δημοτικού Συμβουλίου, 1915-1926, σ. 55 επ. και 66.

Γεώργιος Καμμάς, Δήμαρχος Νισύρου (1916 - 1920) και ιδρυτής του Ομηρείου Ημιγυμνασίου (1918). Εδώ με στολή ανθυπιάτρου στους Βαλκανικούς Πολέμους

ή όχι οι αυξήσεις που ζητούσαν οι δάσκαλοι και ο Δήμαρχος Γ. Καμμάς με ένα δραματικό λόγο προσπάθησε να πείσει το κοινό λέγοντας μεταξύ άλλων: «...Δέον να αναλογισθώμεν την ηθικήν ευθύνην την οποίαν αναλαμβάνομεν απέναντι των τέκνων ημών, τα οποία ρίπτομεν κατ'αυτόν τον τρόπον εις τους δρόμους, εκτός του αίσχους το οποίον προσάπτομεν εις την ημετέραν Κοινότητα δια της καταστροφής ενός έργου, το οποίον μετά τόσου μόχθου και τόσων θυσιών εις περιστάσεις τόσον κρισίμους εδημιουργήσαμεν και δια το οποίον επισύραμεν τον έπαινον και τον ζήλον των περιήμας Κοινοτήτων. Θα ήτο δε αίσχος πράγματι δι'ολίγα κερμάτια και ταύτα υπάρχοντα να επιφέρωμεν μίαν τόσον μεγάλην καταστροφήν και να επιδιώξωμεν την κατά τον Πλούταρχον εύωνον αμάθειαν...». Τελικά επί 62 παρισταμένων μόνο 8 τά-

χθηκαν με την άποψη του Δημάρχου, ο Ηγούμενος Κύριλλος και οι Νικ. Τσατσαρώνης, Κων. Φιλίππου, Γεώργιος Αλαμαγγίτης, Γ. Βαγιάτης, Ν. Παρραμπούτης, ο Ιωάννης Κατσιματίδης και βέβαια ο ίδιος ο Δήμαρχος, ο οποίος κλείνοντας τη συνεδρίαση παρακάλεσε τους αποχωρούντες να ξανασκεφθούν το θέμα και να αποφασίσουν με τι τρόπο θα λειτουργήσουν οι Σχολές, γιατί κανείς δεν φαντάζεται ότι μπορεί να μείνουν κλειστές έστω και μία μέρα. Ωστόσο το Ημιγυμνάσιο λειτούργησε κανονικά το σχολικό έτος 1919-1920, που σημαίνει ότι βρέθηκε συμβιβαστική λύση στο μισθολογικό θέμα⁽³⁵⁾.

Η επόμενη σχολική χρονιά (1920-1921) ήταν η δυσκολότερη για το αποκαλούμενο "σχολικόν ζήτημα" λόγω των οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε η Δημαρχία. Ο Δήμαρχος Γ. Καμμάς τον Ιούνιο του 1920 συγκάλεσε τρεις φορές το Δημοτικό Συμβούλιο και πραγματοποίησε και μία ευρύτερη συνεδρίαση για την τύχη του Ημιγυμνασίου. Το Διοικητικό Συμβούλιο είχε αποφανθεί ότι θα πρέπει να «...εξακολουθήσει λειτουργούν το

(35) Βιβλίο Αποφάσεων Δημοτικού Συμβουλίου, 1915-1926, σ. 134, 138 και 208 επ.

Ημιγυμνάσιον ως και κατά το παρελθόν μεθ' όλας τας δυσχερείς οικονομικάς περιστάσεις καθ' όσον ελπίζομένης της οσονούπω εθνικής αποκαταστάσεως θα ήτο όλως άτοπον να υποβιβασθεί η Σχολή της ημετέρας Κοινότητας από Ημιγυμνάσιον εις Αστικήν...». Επίσης αποφάσισε να μην επαναδιορίσει το διδακτικό προσωπικό του Ημιγυμνασίου και να αναζητηθεί νέο από τη Σάμο, Σμύρνη, Αθήνα, Ρόδο, Κάλυμνο και Χάλκη⁽³⁶⁾. Στην ευρύτερη συνέλευση που συγκάλεσε ο Δήμαρχος στις 28 Ιουνίου 1920, με συμμετοχή 34 μόλις πολιτών από τους οποίους 2-3 μόνο γονείς μαθητών, ανακοίνωσε ότι η Εφοροδημαρχία τάσσεται ανεπιφύλακτα υπέρ της διατηρήσεως του Ημιγυμνασίου και ετόνισεν «...ότι πάση θυσία πρέπει να διατηρήσωμεν το Ημιγυμνάσιον ου μόνον διότι αυτό απαιτεί το συμφέρον της Κοινότητας, αλλά και δια το ηθικόν και το γόητρον αυτής αφού άνευ επιβαρύνσεως του προϋπολογισμού δυνάμεθα να το πράξωμεν και τοσούτω μάλλον καθ'όσον ελπίζομένης οσονούπω της εθνικής αποκαταστάσεως η Ελληνική Κυβέρνησις θα αναλάβει τα έξοδα της δημοσίας εκπαιδεύσεως και συμφέρει εις την Κοινότητα να ευρεθή με Ημιγυμνάσιον παρά με κατωτέραν Σχολήν...». Οι επιφυλάξεις των περισσοτέρων που έλαβαν το λόγο ήταν μήπως η Δημαρχία δεν εξασφαλίσει τους οικονομικούς πόρους και αναγκασθεί να επιβάλει πρόσθετους φόρους σε μία τόσο δύσκολη οικονομική περίσταση. Την πιο ακραία θέση διατύπωσε ο δάσκαλος Γ. Παπαδόπουλος, ο οποίος εξέφρασε τη γνώμη ότι «...θεωρεί το Ημιγυμνάσιον δια τη Νίσυρον ρεκλάμαν περιττήν και ότι μια Αστική Σχολή δέον να θεωρηθή επαρκής...». Η πλειοψηφία των συγκεντρωθέντων αποφάνθηκε ότι πριν από οποιαδήποτε απόφαση να δημοσιευθεί ο ισολογισμός της Κοινότητας και αν επιτρέπουν τα οικονομικά να επανεξετασθεί το θέμα και πάντως να αποκλειστεί το τέως προσωπικό. Τελικά το Ημιγυμνάσιο λειτούργησε το σχολικό έτος 1920-1921 καθώς και το επόμενο 1921-1922 ως διτάξιο με περιορισμένο προσωπικό και διευθυντές τους φιλόλογους Λάζαρο Χατζηθέμελη και Μιχ. Λυκοπάντη. Οι προσδοκίες του Δημάρχου Γ. Καμμά για λύση του «σχολικού ζητήματος» της Νισύρου δια της εθνικής αποκαταστάσεως δεν επαληθεύθηκαν γιατί η Ιταλία όχι μόνο υπαναχώρησε από την υποχρέωση της Συνθήκης των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920) για αυτοδιάθεση των νησιών με δημοψήφισμα, αλλά κατάφερε με τη Συνθήκη της Λωζάνης (24 Ιουλίου 1923) το καθεστώς κατοχής να το μεταβάλει σε πλήρη κυριαρχία με τη νομική μορφή της κτήσης.

Όστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι παρά την εμπόλεμη κατάσταση η περίοδος της Δημαρχίας του γιατρού Γ. Καμμά ήταν πλούσια σε επιτεύγματα ιδιαίτερα σε ότι αφορά την εκπαίδευση όχι μόνο γιατί ίδρυσε το «Ομήρειον Ημιγυμνάσιον», αλλά κυρίως γιατί το διατήρησε κάτω από δυσμενείς συνθήκες κυρίως με την εξασφάλιση της είσπραξης του φιλανθρωπικού δικαιώματος που προορίζονταν για την εκπαίδευση. Κατάργησε

(36) Βιβλίο Αποφάσεων Δημοτικού Συμβουλίου, 1915-1926, σ. 235.

τα τετράδια με τα βερεσέδια του φιλανθρωπικού που καθυστερούσαν οι έμποροι με αποτελεσματικό εισπρακτικό μηχανισμό και αυτό όπως ανέφερε χαρακτηριστικά στη λογοδοσία του «...τα μεν τετράδια ερρίπτοντο εις την καλούμενην βαρέλλαν, τα δε βιβλία της Δημαρχίας εγέμιζαν με καθυστερούμενα...»⁽³⁷⁾. Οι Νισύριοι δεν εκτίμησαν το έργο του, απόδειξη ότι στις εκλογές που επέτρεψαν οι Ιταλικές αρχές να γίνουν σύμφωνα με τον Κοινοτικό Κανονισμό, στις 20 Σεπτεμβρίου 1920, έλαβε επί 186 ψηφισάντων μόλις 26 ψήφους έναντι του συνυποψήφιου του γιατρού επίσης Μιλτιάδη Λογοθέτη (1876-1921) που εκλέχθηκε Δήμαρχος με 160 ψήφους. Ο Μιλτιάδης Λογοθέτης που διατηρούσε καλές σχέσεις με το Γ. Καμμά, συνέχισε την πολιτική του στα θέματα της εκπαίδευσης, όχι μόνο γιατί είχε την οικογενειακή παιδεία ως γιος του Ιωάννη Λογοθέτη, αλλά γιατί πριν γίνει γιατρός είχε φοιτήσει δύο χρόνια στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών⁽³⁸⁾. Από τον οικονομικό απολογισμό της Δημαρχιακής του θητείας φαίνεται ότι εισπράχθηκε δημοτικός φόρος (φιλανθρωπικό δικαίωμα) 65.809 φρ. από τα οποία πληρώθηκαν οι μισθοί των δασκάλων 48.932 φρ. και συσσωρευμένα χρέη από δάνεια πολιτών 35.135 φρ. (Παράρτημα 11). Ως διατελέσας διευθυντής των Λουτρών για πολλά χρόνια διέθετε εμπειρία σε θέματα διαχείρισης.

Κατά το σχολικό έτος 1922 τη διεύθυνση της “Ομηρείου Σχολής” ανέλαβε ο θεολόγος Αρχιμ. Εμμ. Καρπαθίου (1887-1972), ύστερα από πρόσκληση της Δημαρχίας, που επιθυμούσε ένα Νισύριο για να αναθέσει ταυτόχρονα και την Ηγουμενία της Μονής Σπηλιανής, λόγω της προχωρημένης ηλικίας του Κυρίλλου (1843-1929). Η τοποθέτηση του στη Μονή και ο διορισμός του ως Αρχιερατικού Επιτρόπου είχε εγκριθεί και από το Μητροπολίτη Ρόδου Απόστολο, δεδομένου ότι ήταν αυτός που τον χειροτόνησε κατά το 1914 στη Μητρόπολη Ρόδου. Το Δημοτικό Συμβούλιο υπό την προεδρία του Δημάρχου Δημ. Χατζηδημητρίου και της Εφορείας των Σχολών, που την αποτελούσαν ο Εμμ. Κατσιματίδης και ο Εμμ. Πετρούτσος, υποδέχθηκαν σε έκτακτη συνεδρίαση της 25^{ης} Σεπτεμβρίου 1922 το νεοδιορισθέντα διευθυντή και Ηγούμενο και του πρόσφεραν μισθό 12.600 φρ. Ιταλίας για το σχολικό έτος 1922-1923. Ο Εμμανουήλ ευχαρίστησε τα μέλη και των δύο σωμάτων τονίζοντας «...ότι εκ καθήκοντος προς την γενέτειραν αυτού πατρίδα δέχεται και την Διεύθυνσιν και την Ηγουμενίαν της Ιεράς Μονής και συνιστά όπως, χάριν σεβασμού, εξακολουθήσει να είναι ο Ηγούμενος Κύριλλος εν τη Μονή...»⁽³⁹⁾. Ο Εμμανουήλ με την ευρεία θεολογική μόρφωση που διέθετε και τη βαθειά γνώση του εθνικού δικαίου

(37) Γεωργίου Καμμά, “Έκθεσις του κ. Προέδρου (Δημάρχου) επί της Κοινοτικής διαχειρίσεως (1916-1920)”, Βιβλίο Αποφάσεων Δημοτικού Συμβουλίου 1915-1926, σ. 247 επ.

(38) Γεωργίου Παπαδόπουλου, “Γενική γεωγραφική και ιστορική περιγραφή αρχαία και νεωτέρα της νήσου Νισύρου”, Τύποις “Αρμονίας”, εν Νισύρω 1909, σ. 49 και του ιδίου “Νισυριακόν Ημερολόγιον του έτους 1923”, σ. 69.

(39) Βιβλίο Αποφάσεων Δημοτικού Συμβουλίου, 1915-1926, σ. 386 επ.

που ρύθμιζε τα κοινοτικά, εκπαιδευτικά και εκκλησιαστικά πράγματα προσπάθησε να βάλει κάποια τάξη με αποτέλεσμα να συγκρουστεί με την τοπική Κοινότητα όπως αναφέραμε αλλού και να παραιτηθεί και να φύγει από τη Νίσυρο. Το ίδιο έτος υπηρετούσαν στο Ημιγυμνάσιο και ο φιλόλογος Λαζ. Χατζηθέμελης και ο μαθηματικός Μ. Τσαγκάρης. Επίσης επανήλθε και ο Νισύριος δάσκαλος Νικόλαος Σακελλαρίδης (1889-1961), ο οποίος είχε υπηρετήσει και το σχολικό έτος 1914-1915 και παύτηκε μαζί με τον Νικ. Χατζηκυριακού από την Εφορεία της Σχολής, επειδή δεν συναίνεσαν στη μετατροπή της ποινής της οριστικής αποβολής από τη Σχολή σε 15θήμερη του μαθητή Ιακώβου Οικονομίδη, ο οποίος «...διέπραξεν παρεκτροπήν τινά ανήθικον...»⁽⁴⁰⁾. Την εποχή αυτή απασχόλησε την Εφοροδημαρχία το θέμα της εισαγωγής της Ιταλικής γλώσσας στη Σχολή, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι δεν διδασκόταν μέχρι τότε η Ιταλική στη Σχολή της Νισύρου.

Αρχιμ. Κύριλλος Χριστοφόρου, Αρχιερατικός Επίτροπος και Πρόεδρος Εφορείας Σχολείων (1879-1923)

Αρχιμ. Εμμανουήλ Καρπαθίου, Διευθυντής Ομηρείου Ημιγυμνασίου, Αρχιερατικός Επίτροπος και Πρόεδρος της Εφορείας Σχολών (1921-1923).

Το σχολικό έτος 1923-1924 με διευθυντή το φιλόλογο από τη Χαλκίδα Αλέξανδρο Κοτρωνάτο, δεν ήταν το καλύτερο στη μέχρι τότε ιστορική διαδρομή της Σχολής. Η αυταρχική συμπεριφορά του Αλεξ. Κοτρωνάτου απέναντι στο διδακτικό προσωπικό, ανάγκασε το τελευταίο να απόσχει από

(40) Πρακτικό Εφορείας Σχολής Μανδρακίου Νισύρου, της 4ης Μαΐου 1915.

τα καθήκοντα του και την Εφοροδημαρχία να αναζητήσει λύση επανόδου του προσωπικού στη Σχολή, αναθέτοντας ύστερα από απόφαση έκτακτης συνεδρίασης με συμμετοχή πλέον 40 πολιτών, σε διαιτητική επιτροπή αποτελούμενη από τους Κων. Παρθενιάδη, Εμμ. Πετρούτσο, Μιχ. Τσατσαρώνη, Κων. Λαδερό και Κων. Ξένο να προσκαλέσει τα διιστάμενα μέρη, το διευθυντή και το λοιπό προσωπικό και να διακανονίσει οριστικά και αμετάκλητα το ζήτημα. Στην έκτακτη συνεδρίαση που πραγματοποιήθηκε στις 30 Δεκεμβρίου 1923 με την παρουσία όλων των μελών του Δημοτικού Συμβουλίου και της Εφορείας των Σχολών υπό την προεδρία του ιερέα Απόστολου Φασουλαρίδη, που αντικατέστησε τον Αρχιμ. Εμμανουήλ στη θέση του Αρχιερατικού Επιτρόπου, οι συγκεντρωθέντες, αφού άκουσαν τη διαιτητική επιτροπή ότι η παρέμβαση της απέβηκε άκαρπη, αποφάσισε κατά πλειοψηφία την παύση του διευθυντή της Σχολής, που τον θεώρησε υπεύθυνο της δημιουργηθείσας κατάστασης, μειοψηφούντος του μέλους της Εφορείας, δασκάλου Ιωάννη Φασουλαρίδη. Είναι χαρακτηριστικό το σκεπτικό της απόφασης για την παύση του διευθυντή της Σχολής, που αναφέρεται στη συμπεριφορά του, διαβάζουμε: «...α) Την υπ'αυτού γενομένην καταβαράθρωσιν των προνομίων της Κοινότητας ημών, την αείποτε σεβαστήν και επί Τουρκοκρατίας και Β. Ιταλικής κατοχής, δια την παραδόσεως παρ'αυτού των κλειδιών της Σχολής εις την Σεβ. Διοίκησιν. β) Τας αλλεπαλλήλους αναφοράς πάντων ανεξαιρέτως των συναδέλφων του εναντίον αυτού εξ ών αριδήςως καταφαίνεται το αδύνατον της μετ'αυτού συνεργασίας εξ υπαιτιότητός του. γ) Τας ύβρεις τας εκστομιζόμενας παρ'αυτού εναντίον της Δημαρχίας και της Εφορείας και εν γένει των πολιτών. δ) Τον σκανδαλώδη και ήκιστα αρμόζοντα εις πρόσωπον διευθυντού και μορφωτού χαρακτήρων κοινωνικόν του βίον. ε) Τας φρικαλέας αποκαλύψεις των μαθητών περί υποκινήσεως στάσεως μεταξύ αυτών και την προτροπήν αυτού προς ενίους των μαθητών, όπως εξασκούσι προς όφελος του κατασκοπεΐαν εν τη Σχολή και την δια των ανηθικών τούτων μέσων επερχομένην διαφθοράν των υπό διαπαιδαγώγησιν προς αυτόν παραδοθέντων αμόρφων χαρακτήρων. στ) Την καταβαράθρωσιν της αξιοπρεπείας και της αξίας των συναδέλφων του δια των αλλεπαλλήλων εναντίον αυτών διαβολών παρ'αυτού και ενώπιον όλων των μαθητών. ζ) Την καταπάτησιν των νόμων δια της επιβολής παρανόμων και ανηκούστων ποινών, ώρα και ιατρικόν πιστοποιητικόν. η) Την επιστολήν του πενθερού του εκ Χαλκίδος επιμαρτυρούσαν τον ήκιστα ηθικόν εν γένει βίον του και αναφοράς των γειτόνων περί εξώσεως αυτού ως κοινωνικού σκανδάλου. θ) Την γενικήν κατακραυγήν της Κοινότητας εναντίον του. Επειδή αυτός εκλήθη ενταύθα ως διευθυντής της Σχολής με προορισμόν την διαπαιδαγώγησιν των μαθητών και της κοινωνίας, επειδή δια τον ως άνω εκτεθέντων η καθόλου διαγωγή του συντελεί εις το άκρως αντίθετον της αποστολής του δια της επερχομένης διαφθοράς των άμορφων χαρακτήρων και της κοινωνίας δια του κακού παραδείγματος αυτού, επειδή αι πράξεις αυτού καταπατούν τα συμφέροντα της Νήσου και της Σχολής και επειδή δια πάντων τούτων αποδεικνύεται ως αθετών τας παρ'αυτού αναλη-

φθείσας δια του συμβολαίου υποχρεώσεις του, η Δημαρχοεφορεία δικαιούται συνεπώς κατά νόμον να τω δηλώση ότι αποφασίζει και κηρύττει διαλελυμένον το μεταξύ αυτού συμβόλαιον της, απαλλάττουσα αυτόν των εκ τούτου απορρεόντων καθηκόντων του...»⁽⁴¹⁾.

Η έκρυθμη αυτή κατάσταση προκάλεσε και την παρέμβαση του Ιταλού Διοικητή, ο οποίος απείλησε τους δασκάλους που αρνούσαν να συνεργασθούν με το διευθυντή Αλεξ. Κοτρωνάτο, με απέλαση, καλώντας τους να αναχωρήσουν αμέσως και εφοδιάζοντάς τους με τα απαραίτητα ταξιδιωτικά έγγραφα (διαβατήρια). Μπροστά στις εξελίξεις αυτές και στο διαγραφόμενο κίνδυνο να διαλυθεί το Ημιγυμνάσιο ο δήμαρχος Εμμ. Κατσιματίδης κάλεσε Γενική Συνέλευση του λαού στις 20 Ιανουαρίου 1924 για να «...προβή εις τελειωτικήν διακανόνισιν του σχολικού ζητήματος...», η οποία όμως δεν κατέληξε σε απόφαση και το μόνο νέο στοιχείο που προέκυψε ήταν η πρόταση του δασκάλου Γ. Παπαδόπουλου να επανέλθει ο Αλεξ. Κοτρωνάτος στη Σχολή όχι ως διευθυντής, αλλά ως καθηγητής και να αναλάβει άλλος από το διδακτικό προσωπικό να επιβλέπει τη λειτουργία της Σχολής. Τη λύση έδωσε ο ίδιος ο Αλεξ. Κοτρωνάτος με την παραίτηση του, την οποία αποδέχθηκε η Εφοροδημαρχία και του ενέκρινε και αποζημίωση 3.000 φρ.

Το επόμενο σχολικό έτος 1924-1925 η κατάσταση ομαλοποιήθηκε με το διορισμό ως διευθυντή της Σχολής του Νισύριου Νικολάου Σακελλαρίδη, ο οποίος επανήλθε ως φιλόλογος πια αφού έλαβε το πτυχίο του από το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ο Νικόλαος Σακελλαρίδης, εκτός από τρία χρόνια που εργάστηκε ως καθηγητής στο Γυμνάσιο της Κω, τα υπόλοιπα χρόνια μέχρι και το σχολικό έτος 1936-1937 διατήρησε τη θέση του διευθυντή του «Ομήρειου Ημιγυμνασίου»⁽⁴²⁾. Ατυχείς χειρισμοί της Εφορείας των Σχολών, η οποία στο μεταξύ με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του λαού απέκτησε την αυτοτέλεια της, δεν επέτρεψαν την ανανέωση του συμβολαίου του Νικ. Σακελλαρίδη για το σχολικό έτος 1925-1926 με αποτέλεσμα τη διεύθυνση της Σχολής να αναλάβει ο τελειόφοιτος της φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Πασχάλης Χριστοφόρου, ύστερα από μία θυελλώδη συζήτηση κατά την οποία υποστηρίχθηκε ότι δεν είναι δυνατό να αναγνωριστεί το Ημιγυμνάσιο από την Ελληνική Κυβέρνηση αν δεν διευθύνεται από πτυχιούχο και αν δεν υπάρχουν και άλλοι πτυχιούχοι καθηγητές. Ο Πασχάλης Χριστοφόρου λίγες ημέρες μετά την ανάληψη των καθηκόντων του παραιτήθηκε και όπως φαίνεται από σχετική επιστολή του «Γνωμαγόρα» Αθηνών απελάθηκε από τη Νίσυρο και η Εφοροδημαρχία ανέθεσε προσωρινά τη διεύθυνση του Σχολείου στο δάσκαλο Σάββα Κωνσταντινίδη, προκειμένου να λειτουργήσει η Σχολή καθότι όπως υποστηρίχθηκε «...θεωρείται αδίκημα να ρίψωμεν ανά τας οδούς 40 περίπου μαθητάς των

(41) Βιβλίο Αποφάσεων Δημοτικού Συμβουλίου, 1915-1926, σ. 486 και 487.

(42) Παύλου Οδ. Σακελλαρίδη, «Νικόλαος Ν. Σακελλαρίδης», Νισυριακά Χρονικά, τ. 36, Ιανουάριος-Μάρτιος 1961, σ. 31.

δύο ανωτάτων τάξεων...». Η Εφοροδημαρχία στην ίδια συνεδρίαση (19 Σεπτεμβρίου 1925) αποφάσισε την απόλυση του Ιωάννη Κουρούνη και Κων. Εμμ. Παρθεσιάδη γιατί δεν είχαν τα προσόντα του φιλόλογου και μαθηματικού αντίστοιχα και εξουσιοδότησε το μέλος της Εφορείας Εμμ. Πετρούτσο να μεταβεί στην Κάλυμνο για εξεύρεση ενός διευθυντού, προφανώς φιλόλογου, ενός ακόμα φιλόλογου και ενός μαθηματικού και παράλληλα το δήμαρχο Εμμ. Κατσιματίδη να ζητήσει την άδεια του Διοικητή της Κω για μετακίνηση από την Αθήνα των τριών καθηγητών, αν δεν βρεθούν από την Κάλυμνο. Μάλιστα παρακλήθηκε και ο καθηγητής της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Μιχ. Βολονάκης, Συμαϊκής καταγωγής για εξεύρεση ενός φιλόλογου με μισθό 14.000 λιρέτες και ένα μαθηματικό με 10.000⁽⁴³⁾. Να σημειωθεί ότι η Δημαρχία Σύμης πληροφορήθηκε τις δυσκολίες για την ανεύρεση προσωπικού και με επιστολή της γνωστοποιούσε ότι προς διευκόλυνση των μαθητών δέχονταν όσοι θέλουν να πάνε εκεί και να συνεχίσουν ανεξετάστως στο Γυμνάσιο της Σύμης. Η Δημαρχία Νισύρου ευχαρίστησε το Δήμο Σύμης για την προσφορά του όμως δεν χρειάστηκε γιατί το Ημιγυμνάσιο, έστω και με ελλείψεις διδακτικού προσωπικού, λειτούργησε. Εδώ κλείνει και η πρώτη περίοδος της Ιταλοκρατίας σε ό,τι αφορά τα εκπαιδευτικά πράγματα της Νισύρου, που πρέπει να τονισθεί ότι αν εξαιρέσει κανείς τα οικονομικά και λειτουργικά προβλήματα των Σχολείων, η παρέμβαση των Ιταλικών αρχών, ήταν τυπική, αφού η Κοινότητα ρύθμιζε τα της εκπαίδευσης με τους ισχύοντες Κανονισμούς και τα τοπικά έθιμα.

Η δεύτερη περίοδος αρχίζει με την εφαρμογή από τον Ιανουάριο του 1926 του διατάγματος που θέσπισε τον “*Κανονισμό των Σχολείων Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαίδευσης*” (Ordinamento delle Scuole Elementari e Medie), ο οποίος επέφερε ισχυρό πλήγμα στο μέχρι τότε εκπαιδευτικό μας σύστημα. Με τον Κανονισμό αυτό ο τότε Διοικητής Δωδεκανήσου Mario Lago, έχοντας πια και τις δικαιοδοσίες της κτήσης, που εξασφάλισε η Ιταλία με τη συνθήκη της Λωζάνης, προσπάθησε να ελέγξει τα Ελληνικά Σχολεία και να επιβάλει την Ιταλική γλώσσα και τον ιταλικό πολιτισμό. Σύμφωνα με τον Κανονισμό αυτό τα Σχολεία είχαν υπαχθεί στην εποπτεία και τον έλεγχο ενός επόπτη (επιθεωρητή) της δημόσιας εκπαίδευσης με ευρύτατες αρμοδιότητες στα προγράμματα, τα διδακτικά βιβλία και το εκπαιδευτικό προσωπικό⁽⁴⁴⁾. Ακόμα ο Κανονισμός απαγόρευε στην Εκκλησία να ασχολείται με την εκπαίδευση, στους δασκάλους να αναμειγνύονται στην πολιτική δηλαδή υπέρ της Ελλάδας, επέβαλλε ως υποχρεωτική τη διδασκαλία της Ιταλικής γλώσσας (4 ώρες την εβδομάδα), καθιέρωσε κρατικές εξετάσεις μετά τις απολυτήριες των Ελληνικών Σχολείων και ίδρυσε Διδα-

(43) Βιβλίο Αποφάσεων Δημοτικού Συμβουλίου, 1915-1926, σ. 490, 493, 597, 609, 617, 628 και 630.

(44) Νίκου Νικολάου, “Οδοιπορικό στην ιστορία της πόλης της Ρόδου...”, Ρόδος 1998, σ. 78.

σκαλείο (Istituto Magistrale), στο οποίο έπρεπε να φοιτήσουν οι δάσκαλοι της Δωδεκανήσου για να αποκτήσουν το πτυχίο που θα τους επέτρεπε να διδάξουν⁽⁴⁵⁾.

Τα μέτρα αυτά υποχρεωτικά έπρεπε να εφαρμοσθούν και στη Νίσυρο. Έτσι κατά τη συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου της 20 Ιουνίου 1926 κατά την οποία αποφασίσθηκε να ζητηθεί από το Γυμνασιάρχη Καλύμνου Ζερβό να εξεύρει για το Ημιγυμνάσιο ένα φιλόλογο ως διευθυντή, ένα άλλο φιλόλογο, ένα μαθηματικό και ένα δημοδιδάσκαλο, ο οποίος να είναι και γυμναστής, είχε συνοδευθεί το αίτημα με την παράκληση να δοθούν εγκαίρως τα ονοματεπώνυμα των προτεινόμενων με τα πτυχία τους, προκειμένου, όπως αναφέρεται «...ίνα δηλώσωμεν ταύτα εγκαίρως προς την Σεβαστήν Κυβέρνησιν...»⁽⁴⁶⁾, κάτι που γίνονταν για πρώτη φορά. Τελικά διορίσθηκε ως διευθυντής ο Κλεάνθης Γερακιός, ο αδελφός του Γ. Γερακιός και Μ. Τσαγκάρης καθηγητές και οι δάσκαλοι Απόστολος Μαστρογιάννης, Στ. Παπαθεοδωράκης και οι δασκάλες Μ. Παπακέντρη των Γαλλικών και Κ. Αλαμαγκίδου για το σχολικό έτος 1926-1927⁽⁴⁷⁾. Επίσης διορίσθηκε και ο Γ. Μελιδώνης, ως διδασκαλιστής και γυμναστής, γιος του Βασ. Μελιδώνη από τη Σύμη που είχε υπηρετήσει και αυτός ως δάσκαλος στη Νίσυρο από το 1913-1917.

Σημαντικό γεγονός για το Ημιγυμνάσιο της Νισύρου υπήρξε η αναγνώριση του από την Ελληνική Πολιτεία το 1927 με το προεδρικό διάταγμα της 13^{ης} Μαΐου 1927 “περί αναγνώρισεως σχολείων του υποδούλου Ελληνισμού”, όπου αναφέρεται ότι αναγνωρίσθηκαν «...αι τρεις κατώτεροι τάξεις του εν Μανδρακίω Νισύρου λειτουργούντος “Ομηρείου” Ημιγυμνασίου ως ισοτίμοι των εν τω κράτει λειτουργούντων πενταταξίων Γυμνασίων...». Στην αναγνώριση αυτή, σημαντική ήταν η συμβολή του Κωνσταντίνου Μούρα (1899-1961), νεαρού τότε υπαλλήλου του Υπουργείου Παιδείας και πρωτεργάτη του Συλλόγου “Γνωμαγόρα” των Αθηνών⁽⁴⁸⁾.

Η Δημαρχία αντιμετώπιζε την περίοδο αυτή σοβαρό οικονομικό πρόβλημα για τη συντήρηση των Σχολείων, δεδομένου ότι αρνήθηκε να υπαχθεί στο θεσμό των “επιχορηγούμενων σχολείων”, που προβλέπονταν από το θεσπισθέντα το 1926 Κανονισμό. Αλλά με την απαγόρευση και της Εκκλησίας να αναμιγνύεται στα θέματα της εκπαίδευσης, τα πράγματα δυσκολεύθηκαν περισσότερο, αφού η Εκκλησία ήταν βασικός χορηγός των Σχολείων. Ακόμα ο Σύλλογος “Γνωμαγόρας” των Νισυρίων της Αμερικής, που μέχρι τότε βοηθούσε τα Σχολεία, σε σχετικό αίτημα της Δημαρχίας α-

(45) Ζαχαρία Τσιρπανλή, “Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα, 1912-1943, Ρόδος 1998, σ. 145.

(46) Βιβλίο Αποφάσεων Δημοτικού Συμβουλίου, 1915-1926, σ. 678 επ.

(47) Εμμ. Φραντζή, “Συμβολή εις την ιστορίαν της εκπαιδεύσεως της Νισύρου”, Νισυριακά, τ. 4/1978, σ. 53.

(48) Πανάγου Σακελλαρίδη, “Πρώτος μέσα στους πρώτους (Κων. Μούρας)”, Νισυριακά Χρονικά, τ. 37, Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 1961, σ. 2.

Καθηγητές, δάσκαλοι και μαθητές Ομηρείου Σχολής (Ιούνιος 1927).

Καθηγητές και δάσκαλοι Ομηρείου Σχολής (Ιούνιος 1927). Ο διευθυντής Κλ. Γερακιός, οι καθηγητές Γ. Γερακιός, Στ. Κουτούζης και Μ. Τσαγκάρης, οι δάσκαλοι Απ. Μαστρογιάννης, Γ. Μελιδώνης και Στ. Παπαθεοδωράκης και οι δασκάλες Μ. Παπακέντρη (Γαλλικών) και Κ. Αλαμαγκίδου.

Γυμναστικές επιδείξεις μαθητών Ομηρείου Σχολής με τον Γυμναστή Γ. Μελιδώνη (21 Μαΐου 1927).

πάντησε με επιστολή που διαβάσθηκε στη συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου της 20 Δεκεμβρίου 1926 που μεταξύ άλλων έλεγε: «...Δια δε την ζητούμενη χρηματική βοήθειαν δια τας Σχολάς δηλούμεν υμίν ότι είμεθα κατά του Ημιγυμνασίου ουχί διότι είμεθα εναντίον των γραμμάτων αλλά επειδή ο Δήμος δεν αντεπεξέρχεται εναντίον των εξόδων συνιστά τη Δημαρχία να βαδίζει συμφώνως των πόρων αυτής και να μη περιμένη εξωτερικήν βοήθειαν καθότι υφ'ας συνθήκας ευρίσκεται σήμερον ο Σύλλογος σκέπτεται περισσότερον περί των Νισυρίων της Αμερικής παρά περί των Νισυρίων της Νισύρου...»⁽⁴⁹⁾. Στην προσπάθειά του να αντιμετωπίσει την κατάσταση το Δημοτικό Συμβούλιο αύξησε και τα δίδακτρα από το σχολικό έτος 1926-1927, ως εξής: Για τους μαθητές της Α' και Β' Δημοτικού 5 λιρέτες, για τους Γ' 10, για τους Δ' 20, για τους Ε' 30 και για τους ΣΤ' 50 λιρέτες. Για τους μαθητές του Γυμνασίου 100 λιρέτες της Α' τάξης, 150 της Β' και 200 της Γ' τάξης. Τα ποσά του Γυμνασίου διπλασιάζονται για τους μαθητές που δεν κατάγονται από τη Νίσυρο. Οι αποφάσεις που αφορούσαν την εκ-

(49) Βιβλίο Αποφάσεων Δημοτικού Συμβουλίου, 1915-1926, σ. 713 και 733.

Εξώφυλλο Αναγνωστικού Ιταλικών 1934

Εξώφυλλο βιβλίου Ιταλικών 1935

παίδευση λαμβάνονταν πια μόνο από τη Δημαρχία, χωρίς τη σύμπραξη των Εφορειών, τις οποίες το διάταγμα περί δήμων και κοινοτήτων της 9 Μαρτίου 1930 κατήργησε, και εγκρίνονταν από την εποπτεύουσα αρχή, εκτός από τις αποφάσεις που αναφέρονταν στην οικονομική διαχείριση των Σχολείων, όπως φαίνεται και από επιστολή (14 Δεκεμβρίου 1933) του Μητροπολίτη Ρόδου Αποστόλου προς τον Αρχιμανδρίτη Κύριλλο Ρωμάνο που λέει ότι «...η Σεβαστή Κυβέρνησις έχει μεν την εποπτείαν των Σχολών και των Κοινοτήτων, αλλ' ουδέποτε αναμιγνύεται εις την οικονομικήν αυτών διαχείρισιν...»⁽⁵⁰⁾.

Στα Σχολεία της Νισύρου και γενικά στα Κοινοτικά Σχολεία (Scuole Elementari Comunitarie), όπως χαρακτήριζαν οι Ιταλοί τα Ελληνικά Σχολεία, εξακολουθούσαν να διδάσκονται τα μαθήματα από τις γνωστές εκδόσεις και από νέες που στο μεταξύ είχαν κυκλοφορήσει. Στα ελληνικά βιβλία προστέθηκαν, μετά την υποχρεωτική διδασκαλία της Ιταλικής γλώσσας και δύο Ιταλικά βιβλία με εκδότη τα Ιταλικά Νησιά του Αιγαίου (Isole Italiane dell' Egeo) και τίτλους "Lettura per le Scuole Elementari Comunitarie", 1934, G.B. Paravia C., ένα είδος αναγνωστικού και "Il Libro di Italiano", 1935, Tipografia Rodia, ένα βιβλίο που προοριζόταν για τους αρχάριους, γραμμένο και στα ελληνικά, όπου το πρώτο μέρος περιελάμβανε κανόνες της γραμματικής και του συντακτικού και το δεύτερο μέρος περιελάμβανε διάφορες μικρές ιστο-

(50) Σπηλιανής Αρχαίων, τ. Β' (1910-1950), σ.104

Αρχιμ. Κύριλλος Ρωμάνος, Καθηγητής Ομηρείου Ημιγυμνασίου (1927-1933), Διευθυντής (1943-1945) και Αρχιερατικός Επίτροπος και Πρόεδρος της Εφορείας Σχολών (1927-1945).

Νικόλαος Ν. Σακελλαρίδης, Διευθυντής Ομηρείου Ημιγυμνασίου (1927-1933).

ρίες, παραβολές του Ευαγγελίου (Il seminatore – ο σπορεύς, il ricco – ο πλούσιος), ποιήματα, ακόμα και μύθους του Αισώπου (La volpe e l'uva – η αλώπηξ και το σταφύλι, La rana e il buo – ο βάτραχος και το βόδι, Il lupo e l'agnello – ο λύκος και το πρόβατο), καθώς και παραμύθια του Άντερσεν και πολλά άλλα κείμενα Ιταλών συγγραφέων. Η προπαγάνδα ήταν εμφανής μέσα από κάποια κείμενα, όπως “Πώς εμορφώνοντο τα τέκνα των Ρωμαίων” (Educazione dei fanciulli romani), και δυο άρθρα το Β. Mussolini, “Το ψωμί” – Il pane και “Εις τους νέους” – Ai giovani. Είναι αυτονόητο ότι τα Ιταλικά βιβλία προσφέρονταν δωρεάν.

Από το σχολικό έτος 1927-1928 επανέρχεται στη διεύθυνση του Ημιγυμνασίου ο Νικόλαος Σακελλαρίδης, θέση που διατήρησε μέχρι το 1933, όταν το Δημοτικό Συμβούλιο, υπό την προεδρία του τότε δημάρχου Εμμ. Κατσιματίδη με απόφαση του της 5ης Ιουλίου 1933 αποφάσισε τη διακοπή της λειτουργίας του λόγω μείωσης του αριθμού των μαθητών και οικονομικών δυσχερειών της Δημαρχίας. Ο “Γνωμαγόρας” Αμερικής διαμαρτυρήθηκε έντονα γι’ αυτή την απόφαση, γιατί όπως έγραφε ο ανταποκριτής του από τη Νίσυρο ενώ επικαλούνταν οικονομικούς λόγους απέρριψαν προσφορά του για ετήσια επιχορήγηση 500 δολαρίων και διατήρησαν ως διευθυντή στην Αστική πια Σχολή το Νικ. Σακελλαρίδη καθώς και τον Αρχιμ. Κύριλλο Ρωμάνο ως δημοδιδάσκαλο, ο οποίος υπηρετούσε στο Ημι-

γυμνάσιο ως θεολόγος από το 1927, όταν διορίστηκε από τη Μητρόπολη της Ρόδου Ηγούμενος της Μονής Σπηλιανής. Ο “Γνωμαγόρας” απέδωσε το κλείσιμο του Ημιγυμνασίου και στην πολυετή απερισκεψία όλων γιατί ο Δήμος, όπως έγραφε το Δελτίο του «...κατέβαλεν τα τελευταία έτη περισοτέρας προσπαθείας δια τον καλλωπισμόν της πόλεως και την ευκολίαν και ανάπαυσιν των πολιτών, παρά δια την εξασφάλισιν της παιδείας...»⁽⁵¹⁾. Εκτός από τη διαμαρτυρία του “Γνωμαγόρα” που έγινε και με επίσημη επιστολή υπήρξαν και έντονες διαμαρτυρίες αναγνωστών του Δελτίου όπως του Φιλ. Γ. Φιλίππου που έγραφε: «...Είμαι ένας από τους πρώτους που το Ημιγυμνάσιο μας αγκάλιασε και στοργικά εγαλούχησε με την ανεκτίμητη πνευματική του τροφή. Θέλω και εγώ με όλη τη δύναμη της ψυχής μου να φωνάξω: Διαμαρτύρομαι για αυτό το κλείσιμο του Ημιγυμνασίου της Νισύρου...». Ένας άλλος Νισύριος της Αμερικής ο Δημ. Θ. Οικονομίδης, έγραφε: «...Την εποχή που όλοι οι λαοί του κόσμου κάμνουν οικονομίες για να καλυτερεύσουν την εκπαίδευσιν και τα Σχολεία των γενικώς, η Δημαρχία μας έκλεισε το Ημιγυμνάσιο μας για... οικονομία. Μπράβο!!!...». Και ο Λάζαρος Κοντοβερός: «...Μέχρι τινός δεν πίστευα πως ήτο δυνατόν να συμβή αυτό. Εκείνο που έχω να πω το λέγω σιωπηρώς, με το σκίτσο μου...». Να προσθέσουμε ακόμα στις πολλές άλλες επιστολές διαμαρτυρίας και εκείνη του λαογράφου Γεωργίου Καζαβή που μεταξύ άλλων έγραφε: «...Μετά μεγάλης μου λύπης πληροφορούμαι περί του “ευγενούς κατορθώματος” εν τη πατρίδι μας. Έκλεισε τας θύρας του το Ομήρειον Ημιγυμνάσιον, ο εν Νισύρω φάρος μας της παιδείας. Οι υπεύθυνοι της μεσαιωνικής ταύτης πράξεως ισχυρίζονται ότι ένεκεν από οικονομικών δυσχερειών, δεν θα δύναται στο μέλλον να λειτουργεί το Ημιγυμνάσιον. Είμαι βέβαιος ότι αν εξούσαμεν εις εποχήν ιδεολόγων τινών συμπολιτών μας, όπως τον Λογοθέτην, τον Παπαδόπουλον και τον Καμμάν, το τοιούτον δεν θα συνέβαινε διότι γνώριζαν την αξίαν της παιδείας και το απέδειξαν με έργα τα οποία είναι και θα είναι ιερά παραδείγματα εις τας επερχομένας γενεάς» Η Δημαρχία με επιστολή της προσπάθησε να δικαιολογηθεί λέγοντας ότι η διατήρηση του Ημιγυμνασίου θα το μετέτρεπε «...εις πτωχοκομείον δια να ψωμίζονται μερικοί καθηγηταί...» και παρακάτω, αποκρούοντας την πρόταση του “Γνωμαγόρα” να αναλάβει την οικονομική διαχείριση της παιδείας, ότι τα θέματα αυτά ανήκουν στη δικαιοδοσία του επόπτη της Δημόσιας Εκπαίδευσης και επομένως δεν είναι επιτρεπτή η παρέμβαση του Συλλόγου⁽⁵²⁾. Οι ανταποκρίσεις πάντως από τη Νίσυρο που δημοσιεύονταν στο Δελτίο του “Γνωμαγόρα” έλεγαν ότι οι λόγοι που έκλεισε το Ημιγυμνάσιο δεν ήταν οικονομικοί, αφού η Δημαρχία διατηρούσε δύο καθηγητές, το φιλόλογο Νικ. Σα-

(51) *Μηνιαίον Νισυριακόν Δελτίον*, “Γνωμαγόρας”, “Μετά Δεκαπέντε Χρόνια” και “Δημαρχιακά”, τ. 23, Σεπτέμβριος 1933, σ. 3 και 19.

(52) *Μηνιαίον Νισυριακόν Δελτίον* “Γνωμαγόρας”, “Διαμαρτυρία των αναγνωστών μας δια το κλείσιμο του Ημιγυμνασίου μας” και “Επιστολή της Δημαρχίας υπό το φακόν της δημοσιότητας”, τ. 24, Οκτώβριος 1933, σ. 25 και 26.

κελλαρίδη και το θεολόγο Αρχιμ. Κύριλλο, στην Αστική Σχολή με προσθήκη Ζ' τάξης και με μισθό 5.400 λιρέτες έναντι 2.750 των δασκάλων αλλά σε λόγους πολιτικούς για να διώξει, όπως έγραφαν, ο δήμαρχος Εμμ. Κατσιματίδης τους δύο άλλους καθηγητές που ήταν πολιτικοί του αντίπαλοι⁽⁵³⁾.

Σκίτσο Λάζαρου Κοντοβέρου στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» όταν έκλεισε το Ομήρειο Ημιγυμνάσιο (1933).

Την περίοδο αυτή φαίνεται ότι η Κοινότητα δεν έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όπως παλαιότερα, για την εκπαίδευση. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο υποψήφιος δήμαρχος για τις εκλογές της 7ης Ιουνίου 1936, γιατρός Παρθένης Κόκκινος, ο οποίος και εκλέχθηκε, στο “πρόγραμμα σχεδιασμού”, όπως ονόμασε τις προγραμματικές του αρχές, τίποτα απολύτως δεν αναφέρει για την εκπαίδευση, ενώ υπόσχεται μεταξύ πολλών άλλων, να επαναφέρει τον κοινοτικό γιατρό που κατάργησε ο προηγούμενος δήμαρχος Εμμ. Κατσιματίδης να εμπλουτίσει το Φαρμακείο και να ενισχύσει το Λιμενικό Σύλλογο⁽⁵⁴⁾.

Μετά το κλείσιμο του Ημιγυμνασίου η Αστική Σχολή με 7 τάξεις λειτούργησε ως Σχολαρχείο μέχρι το 1937 που “ιταλοποιήθηκε” με διευθυντή τον Νικ. Σακελλαρίδη, καθηγητή τον Αρχιμ. Κύριλλο, δασκάλους τους Νισύριους Απ. Μαστρογιάννη, Χρ. Καρπαθάκη, Σταμ. Κουρζή, Γ. Καμπανή, Κ.

(53) Δελτίον “Γνωμαγόρας”, τ. 24, Οκτώβριος 1933, σ. 31 και 32 και τ. 26, Δεκέμβριος 1933, σ. 12..

(54) Δελτίον “Γνωμαγόρας”, τ. 52, Ιούνιος 1936, σ. 7.

Φραντζή και δασκάλες τις Ειρήνη Φασουλαρίδη, Μαρία Φιλίππου και Μαρία Παυλίδου. Το κλείσιμο του Ελληνικού Σχολείου βρήκε τα παιδιά της ηλικίας μου στην Α' τάξη σε μια κατάσταση ανησυχίας και αβεβαιότητας για το τι επρόκειτο να ακολουθήσει.

Η τελευταία περίοδος της Ιταλοκρατίας σε ότι αφορά την εκπαίδευση αρχίζει το σχολικό έτος 1937-1938 με τη σχολική μεταρρύθμιση (*riforma scolastica*) που επέβαλε ο De Vecchi με κυβερνητικό διάταγμα της 21 Ιουλίου 1937 και με άλλα διατάγματα που ακολούθησαν. Σύμφωνα με τα νέα μέτρα καταργούνταν τα Ελληνικά Σχολεία και εξομοιώνονταν με τα ιταλικά, τα μαθήματα διδάσκονταν στην ιταλική γλώσσα με βιβλία ιταλικά, η ελληνική γλώσσα έγινε μάθημα προαιρετικό και διδασκόταν χωρίς βιβλία ως τη Γ' τάξη, το σχολείο διευθύνονταν από Ιταλό διδακτικό διευθυντή (*direttore didattico*), οι Έλληνες δάσκαλοι έπρεπε να έχουν το πτυχίο του Ιταλικού Διδασκαλείου (*Istituto Magistrale*), οι μαθητές έπρεπε να μιλούν και στα διαλείμματα Ιταλικά και οι γονείς υποχρεωτικά έπρεπε να στέλνουν τα παιδιά τους ηλικίας 6-11 ετών να φοιτήσουν στα Ιταλικά Σχολεία⁽⁵⁵⁾.

Στη Νίσυρο η μεταρρύθμιση κατάργησε και τυπικά το Ημιγυμνάσιο και μετέτρεψε το Σχολαρχείο σε Ιταλικό Σχολείο με την ονομασία *Scuola Elementare di Mandracchio – Στοιχειώδης Σχολή Μανδρακίου* με πέντε τάξεις. Δήμαρχος όταν άρχισε να λειτουργεί το Ιταλικό Σχολείο (Σεπτέμβριος 1937) εξακολουθούσε να είναι ο γιατρός Παρθένης Κόκκινος, που υποχρεωτικά αποκαλούνταν *Podestà* και Αρχιερατικός Επίτροπος και Ηγούμενος της Μονής Σπηλιανής, ο Αρχιμ. Κύριλλος Ρωμάνος. Το πρώτο σχολικό έτος (1937-1938) τη διεύθυνση του Σχολείου ανέλαβε ο Ιταλός δάσκαλος *Fernado Duri* με δασκάλους τους Νισύριους Γ. Καμπανή, Νικ. Γενά, Φραντζή Κώνστα, Σταμ. Κουρζή και τη δασκάλα Μαρία Παυλίδου, καθώς και το Φώτη Κυπριώτη, δάσκαλο από τη Ρόδο. Οι δάσκαλοι αυτοί αλλά και οι Νικ. Λιβίτσας, Γ. Χαρτοφύλης, Απ. Μαστρογιάννης, Ξεν. Μαυρουδής και Κων. Νικολόπουλος, που τοποθετήθηκαν σε διάφορα σχολεία της Ρόδου, Κω και Καρπάθου, είχαν το πτυχίο του Ιταλικού Διδασκαλείου και διορίστηκαν με διάταγμα του De Vecchi, της 31 Οκτωβρίου 1937. Στο σκεπτικό του διατάγματος διαβάζουμε (ιταλικά): «...*Οι παρακάτω δάσκαλοι είναι επιφορτισμένοι να διδάξουν στα Κρατικά Σχολεία των Ιταλικών Νήσων του Αιγαίου από 1ης Οκτωβρίου 1937 και για ολόκληρο το σχολικό έτος 1937-1938 με μηνιαίο μισθό τον αναγραφόμενο παραπλεύρως του καθενός...*». Ο μηνιαίος μισθός καθοριζόταν σε 450 λιρέτες. Οι δάσκαλοί μας έγιναν κρατικοί υπάλληλοι και πληρώνονταν από το Ιταλικό δημόσιο.

Η περίοδος αυτή του “Ιταλικού Σχολείου”, που κράτησε μέχρι και το σχολικό έτος 1942-1943, είναι ελάχιστη γνωστή κυρίως από μαρτυρίες και προσωπικά βιώματα, όσων από εμάς υπήρξαμε μαθητές του τα δύσκολα

(55) Ζαχαρία Τσιρπανλή, “Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα, 1912-1943”, Ρόδος 1998, σ. 163.

εκείνα χρόνια και αυτό γιατί τα Ιταλικά αρχεία όχι μόνο του Σχολείου αλλά και της Αστυνομίας (Caserma) λεηλατήθηκαν τις πρώτες ημέρες της κατάρρευσης της Ιταλίας, όταν το έξαλλο από ενθουσιασμό πλήθος εισέβαλλε στους δημόσιους χώρους και κατέστρεφε ότι έγγραφο ή άλλο αντικείμενο ιταλικό έβρισκε⁽⁵⁶⁾.

Τον Fernando Duri διαδέχθηκε στη διεύθυνση του Σχολείου ο Roberto Cacciotti, ο οποίος παντρεύτηκε τη Σοφία Βιολή δασκάλα και αυτή μαζί με άλλες τρεις Ιταλίδες, που έμειναν στου Βαγιάτη το σπίτι. Στη διάρκεια του πολέμου ήρθε και ένας δάσκαλος με στολή αξιωματικού, που σαν να θυμάμαι τον έλεγαν Falorni, ο οποίος δίδασκε και ωδική και μας έμαθε να τραγουδάμε το Nabuco και το Ave Maria του Verdi. Ήταν η μόνη ευχάριστη στιγμή που μπορεί να θυμάται κανείς από τα πέτρινα εκείνα χρόνια.

Οι συνθήκες στο Σχολείο ήταν πολύ δύσκολες. Τα μαθήματα διδάσκονταν στην Ιταλική γλώσσα από τα προβλεπόμενα για τα Ιταλικά Σχολεία βιβλία, που διαθέτονταν δωρεάν. Οι Έλληνες δάσκαλοι, προσπαθούσαν με κίνδυνο να απολυθούν να μας περάσουν ορισμένα μηνύματα για την πατρίδα και την ελευθερία και να υποθάλπουν κάποιες “αντιστασιακές” μας ενέργειες, όπως η άρνηση μας να γραφτούμε στη φασιστική νεολαία, στη λεγόμενη G.I.L (Gioventù Italiana del Littorio), η άρνηση να μιλάμε ιταλικά στα διαλείμματα επί ποινή προστίμου που προέβλεπε το σύστημα του κλειδιού (chiave)⁽⁵⁷⁾ και γενικά η παθητική μας στάση στις ιταλικές εθνικές γιορτές και στις επισκέψεις των Ιταλών αξιωματούχων. Σε μία τέτοια περίπτωση όταν το 1938 με την έναρξη του σχολικού έτους επισκέφθηκε τη Νίσυρο ο De Vecchi, μαθητές τότε της Γ’ τάξης, είχαμε παραταχθεί με το δάσκαλο μας Φώτη Κυπριώτη και όλους τους άλλους δασκάλους με επικεφαλής το διευθυντή Fernando Duri, στον Άγιο Σάββα για να υποδεχθούμε το διοικητή. Και ενώ οι τοπικές αρχές με επικεφαλής το δήμαρχο Παρθένη Κόκκινο και το Σταθμάρχη (Maresciallo), συνοδεύοντας τον αξιωματούχο πλησίαζαν το μέρος της υποδοχής, οι μαθητές ένας-ένας αποχωρούσαν. Έτσι όταν έφθασε ο De Vecchi και δεν αντίκρισε μαθητές, απευθύνθηκε με αυστηρό και βλοσυρό ύφος στον παριστάμενο διευθυντή του Σχολείου και ρώτησε: Και το Σχολείο; που είναι το Σχολείο; εννοώντας τα παιδιά. Το αποτέλεσμα ήταν την επόμενη μέρα να καλέσει ο Σταθμάρχης όλο το διδακτικό προσωπικό του Σχολείου, να τους εκφράσει τη δυσαρέσκεια του διοικητή για τη ψυχρή υποδοχή που του επεφύλαξαν οι εκπαιδευτικοί και να τους ανακοινώσει το τηλεγράφημα των

(56) Ενθυμούμαι ότι ένας συμπατριώτης μας ήρθε και παρέδωσε στη μητέρα μου το οικογενειακό μας διαβατήριο, που βρήκε στην Αστυνομία, η οποία το είχε κρατήσει όταν πήγαμε στη Νίσυρο το Δεκέμβριο του 1936.

(57) Επρόκειτο για ένα σατανικό σχέδιο. Ο δάσκαλος μόλις χτύπαγε το κουδούνι παρέδιδε σ’ένα μαθητή ένα κλειδί. Ο μαθητής ήταν υποχρεωμένος να το παραδώσει στον πρώτο που θα μιλούσε ελληνικά και αυτός στον επόμενο και ούτω καθεξής. Όποιος το κρατούσε την ώρα που χτυπούσε το κουδούνι για να μπούμε στην τάξη πλήρωνε πρόστιμο δύο λιρέτες.

μεταθέσεων τους. Ο διευθυντής F. Duri μετατέθηκε στο Κιτσιλ Τεπέ της Ρόδου, ο Φώτης Κυπριώτης στους Πάλους, ο Φραντζής Κώνστας στο Λινοπότι της Κω, ο Σταμάτης Κουρζής στην Καρδάμaina, ο Νικ. Γενάς στην Κέφαλο και σε κάποιον άλλο σχολείο ο Γ. Καμπανής. Η μόνη που δεν μετατέθηκε ήταν η δασκάλα Μαρία Παυλίδου, ίσως επειδή ο αδελφός της ο Νίκος Παυλίδης ήταν *carabiniere* (χωροφύλακας)⁽⁵⁸⁾. Το Σχολείο την περίοδο αυτή και κυρίως μετά την κήρυξη του πολέμου, παρουσίαζε κενά από πλευράς μαθητών, είτε γιατί αρνούσαν να πηγαίνουν, είτε γιατί οι δύσκολες καταστάσεις τους ανάγκαζαν να βοηθούν τους γονείς τους στα χωράφια. Το πιο σοβαρό όμως πρόβλημα ήταν ότι έχασαν την επαφή τους με τα ελληνικά γράμματα. Διάβαζαν ελληνικά από κάποια φύλλα της “*Διάπλασις των Παιδων*” που κυκλοφορούσαν από χέρι σε χέρι και από όσα τους δίδασκαν στο “*κατηχητικό*”.

Ο Ηγούμενος της Μονής Αρχιμ. Κύριλλος, ο φωτισμένος εκείνος ιερέας και δάσκαλος επωφελούμενος από μία διάταξη της σχολικής μεταρρύθμισης του De Vecchi, που έδινε τη δυνατότητα στον κλήρο να αναλάβει, ύστερα από άδεια του επιθεωρητή εκπαίδευσης, τη θρησκευτική αγωγή της νεολαίας, κατόρθωσε να εξασφαλίσει τη σχετική άδεια και να ιδρύσει το “*Κατηχητικόν Σχολείον*”, που εξελίχθηκε κάτω από δύσκολες συνθήκες σ’ ένα είδος “*κρυφού σχολείου*”. Σ’ αυτό το “*κρυφό σχολείο*”, που λειτουργούσε τα απογεύματα στο νάρθηκα της Ποταμίτισσας, ο Ηγούμενος, μας δίδασκε θρησκευτικά και ελληνικά, αντιμετωπίζοντας απερίγραπτες καταστάσεις, ιδιαιτέρως οικονομικής φύσης. Σε μια επιστολή του με ημερομηνία 24 Δεκεμβρίου 1939 προς το Σύλλογο “*Γνωμαγόρας*” Αμερικής, μεταξύ άλλων έγραφε: «...*Τον Μητροπολίτην εφιλοξενήσαμεν μερικές ημέρας εις την Μονήν μας και λόγου γενομένου περί πόρων δια συνέχισιν των Κατηχητικών Σχολείων εις τα παιδιά μας, αποστερηθέντα της μητρικής των γλώσσης, εκρίθη επάναγκες να ζητήσουν την αρωγήν του Υμ. Συλλόγου αλλά μόνον δια το Μανδράκιον. Μέχρι τούδε ότι περί αυτών έπραξα είναι γνωστόν και ομολογούμενον, αλλ’ έχομεν ανάγκην χρηματικής βοήθειας προς συνέχισιν ου μόνον των Κατηχητικών, αλλά και πολλών άλλων αναγκών. Η αχρηματία μαστίζει όλους ημάς και ο Θεός ας κάμει το έλεός του...*»⁽⁵⁹⁾. Από την επιστολή αυτή φαίνεται ότι κατηχητικά λειτουργούσαν και στα άλλα χωριά του νησιού και ότι η Νίσυρος αντιμετώπιζε σοβαρά οικονομικά προβλήματα.

Το “*κρυφό σχολείο*” του νάρθηκα της Ποταμίτισσας και ο Ηγούμενος Κύριλλος μας έδωσαν τα εφόδια όταν το 1943 άρχισε να επαναλειτουργεί η “*Ομήρειος Σχολή*”, να γραφτούμε σ’ αυτή ως μαθητές της Α’ τάξης του Ημιγυμνασίου.

(58) *Φώτη Κυπριώτη*, “*Δωδεκανησιακή εθνική αντίσταση στα χρόνια της Ιταλογερμανο-Αγγλοκρατίας, 1912-1948*”, Ρόδος 1988, σ. 108 επ.

(59) *Σπηλιανής Αρχείον*, τ. Βæ (1910-1950), σ. 1.128.

4. Γερμανική κατοχή

Η Γερμανική κατοχή στα Δωδεκάνησα άρχισε μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας στις 8 Σεπτεμβρίου 1943. Οι Γερμανοί είχαν τον απόλυτο έλεγχο της κατάστασης, όμως διατήρησαν το διοικητικό μηχανισμό και τη νομοθεσία του Ιταλικού καθεστώτος που είχε καταρρεύσει. Στη Νίσυρο ο Roberto Cacciotti, διευθυντής του Σχολείου αξίωσε την εγγραφή των μαθητών για την έναρξη του σχολικού έτους 1943-1944. Οι γονείς αρνήθηκαν να γράψουν τα παιδιά τους και ζήτησαν να τους παραδοθεί το Σχολείο για να λειτουργήσει με τους Έλληνες δασκάλους ως Ελληνικό Σχολείο. Για τη διεκδίκηση του αιτήματος τους εκλέχθηκε από Γενική Συνέλευση του λαού επιτροπή υπό την προεδρία του Ηγούμενου της Μονής Αρχ. Κύριλλου, που επεχείρησε με μια ομάδα νέων να καταλάβουν με τη βία το Σχολείο, που το φρουρούσαν Ιταλοί στρατιώτες. Μπροστά σ' αυτή τη γενική εξέγερση του λαού, οι Ιταλοί αναγκάστηκαν να παραδώσουν το Σχολείο. Στις 13 Νοεμβρίου 1943 όταν για πρώτη φορά αποβιβάστηκαν οι Γερμανοί στη Νίσυρο όχι μόνο δέχθηκαν να επαναλειτουργήσει το Ελληνικό Σχολείο, αλλά δεν αντιτάχθηκαν και στην αξίωση του λαού να τους παραδοθεί και η Δημαρχία, για να εξασφαλίσουν τους απαραίτητους πόρους για τη μισθοδοσία των δασκάλων⁽⁶⁰⁾. Η παράδοση έγινε από τον τότε διορισμένο Δήμαρχο Ιωάννη Καμπαλούρη, ο οποίος είχε διαδεχθεί τον Antonio Polesel, που είχε χαθεί στον τορπιλισμό του Fiume στις 26 Σεπτεμβρίου 1942⁽⁶¹⁾.

Το Σχολείο άρχισε να λειτουργεί κανονικά τον Ιανουάριο του 1944 με 7 τάξεις, με 186 μαθητές και με διευθυντή τον Ηγούμενο Αρχιμ. Κύριλλο και δασκάλους τους Απ. Μαστρογιάννη, Νικ. Λιβίτση, Γ. Καμπανή, Ξενοφώντα Μαυρουδή, Γεώργιο Χαρτοφύλη, Εμμ. Κρούσκο, Ειρήνη Βασιλειάδου και Ιάκωβο Καραβάκη ως παιδονόμο. Η σειρά μας γράφτηκε στην 7^η τάξη (Α' Γυμνασίου) και το επόμενο σχολικό έτος 1944-1945 στη Β' Γυμνασίου του αναβιώσαντος, στο μεταξύ, "Ομήρειου Ημιγυμνασίου". Την περίοδο αυτή θρησκευτικά και αρχαία ελληνικά δίδασκε ο Ηγούμενος, μαθηματικά ο Απόστολος Μαστρογιάννης, γαλλικά ο Εμμ. Κρούσκος και τη γεωγραφία, ιστορία, φυσική κτλ. οι άλλοι δάσκαλοι. Το σχολικό αυτό έτος μάς βρήκε στο λυκόφως της απελευθέρωσης.

(60) Κωνσταντίνου Μούρα, "Το Γυμνασιακόν Παράρτημα και η εκπαίδευσις εν Νισύρω", Νισυριακά Χρονικά, τ. 14, Ιανουάριος 1957, σ. 126.

(61) Τον τελευταίο αιρετό Δήμαρχο Παρθένη Κόκκινο (1936-1939) διαδέχθηκε για ένα εξάμηνο (Ιανουάριος έως Ιούλιος 1940) ο δάσκαλος Απ. Μαστρογιάννης, τον οποίο αντικατέστησαν οι Ιταλοί από το φραγκολεβαντίνο Giovanni De Stefani και αυτόν από τον Antonio Polezel που ήταν ο Σταθμάρχης της Νισύρου).

5. Απελευθέρωση

Η κατάληψη των νησιών από τους Άγγλους και η υπογραφή της συνθήκης παράδοσης στη Σύμη στις 8 Μαΐου 1945 μεταξύ του Γερμανού στρατηγού Vagener και του ομολόγου του Άγγλου Paget, σήμανε την απελευθέρωση της Δωδεκανήσου. Το νέο σχολικό έτος 1945-1946, παρά τις ελλείψεις σε καθηγητικό προσωπικό, άρχισε με τους καλύτερους οιωνούς, σ' ένα κλίμα ενθουσιασμού και εθνικής έξαρσης. Το Υπουργείο Παιδείας με απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου της 22 Σεπτεμβρίου 1945, έθεσε στη διάθεση του Υπουργείου Εξωτερικών πολλούς από τους Δωδεκανήσιους καθηγητές που υπηρετούσαν στην Ελλάδα, οι οποίοι και αποσπιάστηκαν σε διάφορα Γυμνάσια της Δωδεκανήσου και απετέλεσαν τον πρώτο πυρήνα για να τα λειτουργήσουν. Στο τριτάξιο Ημιγυμνάσιο Νισύρου αποσπιάστηκε τότε ο φιλόλογος Μιχαήλ Κατσιματίδης και ανέλαβε τη διεύθυνση και αργότερα και ο μαθηματικός Κωνσταντίνος Πληθίδης⁽⁶²⁾. Οι δάσκαλοι παρέμειναν οι ίδιοι μόνο που αντικαταστάθηκε ο Ιάκωβος Καραβάκης από τον Ευστάθιο Παπαχαρτοφύλη και όπως και τα προηγούμενα έτη δίδασκαν και γυμνασιακά μαθήματα για να καλύψουν τα κενά. Το Ημιγυμνάσιο αριθμούσε 31 μαθητές από τους οποίους οι 8 ήταν της Γ' τάξης, οι Προκόπης Βερδελλής, Γιώργος Κουμέντος, Γιάννης Λογοθέτης, Μιλτιάδης Λογοθέτης, Γιάννης Μίχαλος, Γιάννης Μιχ. Ρουσέτος, Μιχάλης Σακλαρίδης και Νίκος Χαρίτος που ήταν και οι τελευταίοι απόφοιτοι της "Ομηρείου Κοινοτικής Σχολής Μανδρακίου Νισύρου", δεδομένου ότι από το επόμενο σχολικό έτος 1946-1947 το Ημιγυμνά-

Καθηγητές, δάσκαλοι και μαθητές τελευταίου σχολικού έτους (1945-1946), Ομηρείου Σχολής

(62) Κωνσταντίνου Μούρα, "Το Γυμνασιακόν Παράρτημα και η εκπαίδευσις εν Νισύρω", Νισυριακά Χρονικά, τ. 14, Ιανουάριος 1957, σ. 123.

σιο εντάχθηκε στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Μπορεί να έκλεισε έτσι ο εκπαιδευτικός κύκλος του ιστορικού αυτού Εκπαιδευτηρίου, όμως το κτίριο συνεχίζει να προσφέρει τη φιλοξενία του στα παιδιά της Νισύρου και να επιβεβαιώνει αυτό που προσδοκούσαν με τη δωρεά τους τα μέλη του Αγαθοεργού Συλλόγου Νισυρίων της Αμερικής “Όμηρος”, το 1909: «...να αποτελεί αναπολλοτρίωτον επί αιώνας ιδιοκτησίαν της Κοινότητος εν ή να εκπαιδεύηται άπασα η μαθητώσα νεολαία...»(63).

6. Επίλογος

Όταν ξεκίνησα να γράψω για την “Όμηρειο Κοινοτική Σχολή” της Νισύρου, της οποίας υπήρξα και εγώ μαθητής από το Δεκέμβριο του 1936 μέχρι τον Ιούνιο του 1946, δεν ήταν στις προθέσεις μου ένα κείμενο αυτής της έκτασης. Όμως προχωρώντας διαπίστωνα ότι δεν μπορούσε να μιλήσει κανείς για ένα εκπαιδευτικό Ίδρυμα στα χρονικά όρια της λειτουργίας του (1909-1945), χωρίς να αναφερθεί και στην πριν από αυτό περίοδο της Τουρκοκρατίας, όταν θεσπίσθηκαν εκπαιδευτικοί θεσμοί που εξακολουθούσαν να ισχύουν και να ρυθμίζουν σε μεγάλο βαθμό τα σχολικά πράγματα της Νισύρου μέχρι και την τελευταία περίοδο της Ιταλοκρατίας. Έτσι γίνεται μικρή αναφορά στην κατάσταση που επικρατούσε στην εκπαίδευση το τελευταίο τρίτο του 19^{ου} αιώνα, γνωστή σε κάποιο βαθμό, ενώ η περίοδος που ακολουθεί και ταυτίζεται με την έναρξη του 20^{ου} αιώνα και την ίδρυση της Σχολής, παρουσιάζεται εκτενέστερα με την αξιοποίηση και νέων στοιχείων που φωτίζουν και συμπληρώνουν την εκπαιδευτική ιστορία της Νισύρου στα δύσκολα χρόνια της δουλείας.

Το ερώτημα που μπαίνει ύστερα από αυτό είναι: Ποιοι ήταν οι παράγοντες που στα χρόνια της δουλείας συντήρησαν τα Σχολεία και βοήθησαν τα παιδιά της Νισύρου να μάθουν ελληνικά γράμματα; Κατά τη γνώμη μου και αυτό βγαίνει και από τα όσα ανέπτυξα, θα μπορούσε κανείς να εντοπίσει πέντε τέτοιους παράγοντες, τους οποίους παραθέτω, χωρίς αξιολογική σειρά.

α) Η τοπική Κοινότητα είτε ως Δημογεροντία, είτε ως Δημαρχία που στήριζε το Σχολείο και πλήρωνε τους δασκάλους με το “φιλανθρωπικό δικαίωμα” που αγόγγυστα κατέβαλλαν οι Νισύριοι. Αλλά και ως φυσικά πρόσωπα οι Δημογέροντες και αργότερα οι Δήμαρχοι που συμμετείχαν και στις Σχολικές Εφορείες και πρόσφεραν και από εκεί τις υπηρεσίες τους στην εκπαίδευση.

β) Η Εκκλησία, που με τη Σχολική Εφορεία υπό την προεδρία του Αρχιερατικού Επιτρόπου είχε θεσμικά την ευθύνη του εκπαιδευτικού και λειτουργικού έργου του Σχολείου. Υπήρξαν περιπτώσεις που ο κλήρος όχι μόνο δίδασκε αλλά και διεύθυνε το Σχολείο (Αρχιμανδρίτες Εμμ. Καρπαθίου και Κύριλλος Ρωμάνος). Και ακόμα η Εκκλησία ενίσχυε οικονομικά το Σχολείο από το “παγκάρι” της.

γ) Οι δάσκαλοι και ιδιαίτερα οι Νισύριοι, ο Ι. Λογοθέτης, ο Γ. Παπαδόπουλος, ο Οδ. Σακελλαρίδης, ο Ι. Φασουλαρίδης και οι νεότεροι ο Νικ. Σακελλαρίδης, ο Μάκης Κατσιματίδης, ο Απ. Μαστρογιάννης, ο Γ. Καμπανής, ο Ν. Λιβίτσας και άλλοι, που με το έργο τους όχι μόνο το πλούσιο εκπαιδευτικό, αλλά και το λαογραφικό και κοινωνικό, αφού πολλοί από αυτούς διετέλεσαν Δημογέροντες και μέλη των Σχολικών Εφορειών και δίδαξαν κάτω από δύσκολες συνθήκες και στερήσεις τα Νισυρόπουλα στα δέκα χρόνια της δουλειάς.

δ) Οι Νισύριοι της διασποράς, οι “Ομήριοι” της Νέας Υόρκης, που με τις εισφορές τους έκτισαν και δώρισαν στην Κοινότητα την “Ομήρειο Σχολή” για να εκπαιδεύεται η Νισυριακή νεολαία. Οι ίδιοι οι Νισύριοι αργότερα ως μέλη πια του “Γνωμαγόρα” βοήθησαν στη δύσκολη περίοδο της Ιταλοκρατίας.

ε) Οι ίδιοι οι μαθητές με τη δίψα που είχαν για μάθηση και με την αλληλεγγύη που ανέπτυξαν στις μεταξύ τους σχέσεις σε μια περίοδο στερήσεων και καταπιέσεων, μπόρεσαν, αξιοποιώντας και την αμέριστη συμπαράσταση των δασκάλων τους να “αντισταθούν” με το δικό τους τρόπο στα φασιστικά μέτρα του κατακτητή και να διδαχθούν τα ελληνικά γράμματα από το δάσκαλο στο Σχολείο και από τον παπά στο νάρθηκα της Ποταμίτισσας.

Τελειώνοντας θέλω να τονίσω ότι η εργασία αυτή ας θεωρηθεί ως συμβολή στην εκπαιδευτική ιστορία της Νισύρου και ως ερέθισμα για διεύρυνση της έρευνας ώστε να καλύψει και τα Σχολεία του Εμπορείου και των Νικιών, που έχουν και αυτά, όπως σημείωσα και αλλού τη δική τους ιστορία και ακόμα ας θεωρηθεί ως ελάχιστη αναφορά μνήμης στους προγόνους μου Ιωάννη Λογοθέτη, Νικόλαο Λογοθέτη και Μιλτιάδη Λογοθέτη για την προσφορά τους στην εκπαίδευση και στα κοινά της Νισύρου τα χρόνια της δουλειάς.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

1. Δωρητήριον της νεοκτίστου Δημοτικής Σχολής παρά του εν Ν. Υόρκη της Αμερικής Συλλόγου των Νισυρίων “Ο Όμηρος”.

Εν Νέα Υόρκη της Αμερικής τή 29/12 Ιουλίου 1910 συνελθόντες οι υποφαινόμενοι κάτοικοι της νήσου Νισύρου του Δήμου Μανδρακίου του Αιγαίου Πελάγους, άπαντες μέλη του ενταύθα εδρεύοντος Αγαθοεργού Συλλόγου “Ο Όμηρος” τη προσκλήσει του Προέδρου και του Διοικητικού Συμβουλίου αυτού ίνα σκεπτώμεν επί της οριστικής διευθετήσεως της δια των χρημάτων του Συλλόγου εν τη πατρίδι ημών ανεγερθείσης νεοκτίστου οικοδομής κατά την θέσιν Αγ. Αντωνίου και λαβόντες υπόψιν:

α) Τας σκέψεις και τον σκοπόν του Συλλόγου των εν τοις σχετικοίς άρθροις του καταστατικού αναφερόμενον.

β) Την σπουδαίαν ανάγκην υπάρξεως καταλλήλου οικοδομής προορισμένης ίνα χρησιμεύσει ως Δημοτική Σχολή εν τη προσφιλή ημών πατρίδι Νισύρω εν η να εκπαιδευήται άπασα η μαθητιούσα νεολαία άνευ κινδύνου της υγείας αυτής.

γ) Την πτωχίαν της πατρίδος μας όπως προβεί εις την ανέγερσιν καταλλήλου οικοδομής και

δ) Την θέλησιν των εν τή πατρίδι διαμενοντων αδελφών ημών ως αναφέρεται εν τη υπό χρονολογίαν 7/20 Ιουνίου επιστολήν αυτών προς το Προεδρείον του Συλλόγου.

Αποφαινόμεθα παμψηφεί τα εξής

1) Παραχωρούμεν λόγω δωρεάς εις την Κοινότητα Νισύρου την εν τη ομωνύμω νήσω και εις την γνωστήν θέσιν Αγ. Αντώνιος δια χρημάτων του Συλλόγου νεοκτισθείσα οικοδομή προκειμένου να χρησιμεύσει ως Δημοτική Σχολή.

2) Η εν λόγω δωρεά θέλει αποτελεί αναπαλοτρίωτον επ’ αιώνας ιδιοκτησίαν της Κοινότητος, δυνάμενης από τούδε να χρησιμοποιηθεί δι’ ου σκοπόν δωρεΐται.

3) Ανατίθεται εις το ημέτερον Προεδρείον και το Διοικητικόν Συμβούλιον η φροντίς δι’ επιστολής του γνωρίσει το γεγονός εις την Σ. Δημογεροντία της Κοινότητος μας εσωκλείον και το προσήκον αντίγραφον της παρούσης αποφάσεως ίνα χρησιμεύσει αυτή εν τω επ’ αιώνας μέλλοντι.

Ταύτα αποφασίσαντες ευχόμεθα όπως αποβεί η δωρεά αυτή λίαν επωφελής προς τον σκοπόν αυτής ου μόνον αλλά και ως ευγενές παράδειγμα δια τας μελλούσας γενεάς.

Ο Πρόεδρος	Γ. Κ. Σακλαριδης	Οι Σύμβουλοι
Ο Αντιπρόεδρος	Γ. Τσαχαγιάς	Γ. Κουλάκης
Ο Ταμίας	Κ. Μ. Κόκκινος	Ν. Κοκκινάκης
Ο Εισπράκτωρ	Γ. Ασιμίνης	Θ. Κρισταλίτης

Ο Γραμματεύς Ν. Σακελλαριδης

Τα Μέλη

Έπονται 49 ονόματα

(Βιβλίό Πρακτικών Δημογεροντίας, 1900-1913, σ. 162)

2. Πρακτικό Γενικής Συνέλευσης του λαού Μανδρακίου της 24ης Ιουνίου 1923

Σήμερα την 24 του μηνός Ιουνίου ημέραν της εβδομάδος Κυριακήν και ώραν 9 π.μ ο λαός του Δήμου Μανδρακίου προσέρχεται εις Γενικήν Συνέλευσιν εν τη αιθούση του Παρθεναγωγείου προεδρευομένης υπό του Αρχιερατικού Επιτρόπου Αρχιμανδρίτου κ. Εμ. Καρπαθίου προς αντικατάστασιν της παραιτηθείσης Εφορίας των Σχολών και αποφασίση περί του αν η παρούσα, δηλαδή η νεοεκλεγισμένη Εφορία θα έχει το δικαίωμα του να είναι αυτοτελής ή να συνεργάζεται ως και πρότερον από κοινού μετά της Δημαρχίας περί όλων εν γένει των ζητημάτων των αφορώντων την εκπαίδευσιν του Δήμου.

Αρχομένης της συνεδριάσεως προεδρευέντος του Αρχιερατικού Επιτρόπου Αρχιμ. **Εμμ. Καρπαθίου** του και προέδρου της Εφορίας των Σχολών, ούτος ανακοινεί εις τον παρευρισκόμενον λαόν ότι συνεπεία αναφύησις διαφωνίας Εφορίας και Δημαρχίας η Εφορία υπέβαλε παραίτησιν εμμένουσα εις τας αρχάς τις όπως, αυτή είσεται αυτοτελής, συνεπεία λοιπόν τούτου εγένετο ανάγκη να προσκληθήτε σήμερα ενταύθα και να τεθή υπό την έγκρισιν σας η υφισταμένη διαφωνία Εφορίας και Δημαρχίας και αποφασίσητε αν πρέπει να γίνη δεκτή η παραίτησις της Εφορίας ή ου και αν αυτή δέον να είναι αυτοτελής ή να συνεργάζεται μετά της Δημαρχίας ως αυτή θέλει. Εξηγών σαφέστερον τους λόγους οίτινες προκάλεσαν την διαφωνίαν Εφορίας και Δημαρχίας λέγει ότι η μεν Εφορία εννοεί είναι τελείως ανεξάρτητος και αυτοτελής της Δημαρχίας μη εχούσης το δικαίωμα να αναμυγνύεται απρόσκλητος εις ουδέν ζήτημα Σχολικόν, η δε Δημαρχία ερειδομένη ως λέγει επί του 14 άρθρου του Κοινοτικού Κανονισμού το οποίο αναγινώσκει εις επήκοον πάντων και το οποίον αναφέρει ρητώς και απεριφράστως ότι το «Δημογεροντικόν Συμβούλιον εν συνεννοήσει μετά της Εφορίας των Σχολών διορίζει το προσωπικόν αυτών αρρένων τε και θηλέων και σκέπτεται και αποφασίζει περί παντός αφορόντος την τακτικήν και τελεσφόρον λειτουργίαν και την εν γένει προαγωγήν των Σχολών». Επ' αυτού λοιπόν στηριζόμενη η Δημαρχία εννοεί να επέμβη εις τον καταρτισμόν του διδακτικού προσωπικού η δε Εφορία μη ενεχόμενη τούτο υπέβαλε παραίτησιν, αυτή είναι λοιπόν η μεταξύ Εφορίας και Δημαρχίας διένεξις και δι' αυτήν εκλήθητε εδώ ίνα αποφασίσητε αν όντως η Εφορία δέον να είναι αυτοτελής ή να συνεργάζεται μετά της Δημαρχίας.

Ο **Οδ. Σακελλαρίδης** απαντών εις τ' ανωτέρω λέγει περιττόν θεωρώ πάσαν περι όλων τούτων ερώτησιν αφού ευρισκόμεθα προ τετελεσμένων γεγονότων καθ' ότι ο Κανονισμός εγένετο κατόπιν συνεννοήσεως του λαού και επικυρώσεως της Διοικήσεως. Δευτερολογών ο **πρόεδρος Αρχιμ.** τονίζει ότι το ανωτέρω 14 άρθρον του Κοινοτικού Κανονισμού είναι υπο το μηδέν και άνευ σημασίας διότι δια τα περί ου αναφέρει ζητήματα προνοεί συμφώνως των πατριαρχικών φιρμανίων και αυτών των ηθών και εθίμων ο κατά καιρον Μητροπολίτης ή ο αντιπρόσωπος αυτού μετά της υπ' αυτόν Εφορίας. **Ι. Νικολόπουλος:** Πολλά αποφασίζουν τα Κοινοβούλια και όμως δεν εφαρμόζονται ούτω και το 14 άρθρον του Κανονισμού μας αποδεικνύεται ανεφάρμοστον. **Κ. Μούρας:** Εκφράζει την λύπην του δια την παρατηρουμένην διένεξιν Δημαρχίας και Εφορίας ζητών παρά του προέδρου όπως δώσει μερικάς εξηγήσεις επι της υφισταμένης διαφορας Δημαρχίας και Εφορίας ίνα αναλόγως δυνηθή η Συνέ-

λευσις και μορφώσει κάποιαν ιδέαν αν όντως η Εφορία δέον να είναι αυτοτελής ή ού. **Πρόεδρος Αρχιμ.:** Αν η Συνέλευσις το απαιτεί μάλιστα και επι τή καταφατική των περιστάσεων απαντήσει, ούτος αρχίζει εξιστορών το ζήτημα, ότε εγειρόμενος ο κ. **Εμμ. Πετρούτσος** και διακόπτων τον Αρχιμ. Πρόεδρον λέγει ότι ο Κανονισμός εις όν η Δημαρχία θέλει να στηριχθή είναι πλαστός δεν είναι εκείνος τον οποίον είχαν συντάξει η συντακτική επιτροπή υπο τον κ. Παρθένην, Καρανίκην κι' εμού και επικρωθείς υπο του Στρατηγού Croce και του Μητροπολίτου Ρόδου.

Πρόεδρος: Εξακολουθών λέγει ότι η Εφορία υπήρξεν ανέκαθεν αυτοτελής ως αποδεικνύεται εις πλείστον πρακτικών, ότι η Εφορία δεν αναγνωρίζει τον Κανονισμόν και ότι και αυτά τα ήθη και έθιμα ανέκαθεν υπέρ της αυτοτέλειαις της Εφορίας ήσαν, αν δε λέγει ανεφύοντο κάποτε ανωμαλίαι τινές αύται οφείλοντο εις την έλλειψιν καλού ρυθμιστού, (δηλαδή Ηγουμενίου) και εν τούτοις λέγει πάλιν πάντοτε αυτοτελής ήτο η Εφορία και εις αυτό ακόμα το οικονομικόν μέρος φέρων ως παράδειγμα το σκαλιάτικον όπερ ονομάζετο σχολιακόν. Αναγιγνώσκει απόσπασμα πρακτικού δι' ου αποδεικνύεται ότι και κάποτε επι Γρηγορίου Μητροπολίτου Ρόδου ανεφύη το ίδιον ζήτημα μεταξύ Δημαρχίας και Εφορίας και απεφασίσθη όπως η Εφορία είναι ανεξάρτητος και αυτοτελής μη εχούσης της Δημαρχίας το δικαίωμα της επεμβάσεως εις τα καθήκοντα αυτής ούτε άλλου τινός. Αναγιγνώσκει απόσπασμα εγκυκλίου Πατριαρχικών προνομιακών διατάξεων κατόπιν του οποίου λέγει ότι μόνον το 14 άρθρον του Κοινοτικού Κανονισμού μένει άκυρον και άνευ σημασίας, αλλά και αυτός ούτος ο Κανονισμός, η δε Εφορία ήτις θα είναι πάντοτε υπο την προεδριάν του κυρίαρχου Μητροπολίτου ή αντιπροσώπου αυτού, ήτο και θα είναι αυτοτελής καθώς και παν άλλον Σωματείον δέον να είναι αυτοτελές, και όχι Σωματείον ως λ.χ η Εφορία συγκείμενον εκ τεσσάρων μελών να παρίσταται με έτερον ως λ.χ η Δημαρχία απαριζόμενον εξ' επτά ή οκτώ μέλη φυσικά εν τοιαύτη περιπτώσει τούτο εκμηδενίζεται, η Δημαρχία λοιπόν δεν πρέπει επ' ουδενί λόγον να αναμιγνύεται εις αυτά τα Σωματεία παρά μόνο να επιβλέπη και εξελέγη αυτά.

Κ. Παρθενιάδης: Η Εφορία δέον να είναι αυτοτελής, θα είναι όμως καλόν όπως παρίσταται εις τας συνεδριάσεις αυτής έχοντες συμβουλευτικήν ψήφον και τούτο διότι ούτοι έχουσιν την διαχειρίσιν εις τας χείρας των. **Εμμ. Κατσιματίδης:** Απαντών εις τον κ. Παρθενιάδην λέγει προς αυτόν γιατί να ζητείται τόσο πολύ να έχετε την πλειοψηφίαν, μήπως πρόκειται να κατέλθωμεν εις πάλιν; Και διατί να ζητείται την αυτοτέλειαν της Εφορίας αφού η Δημαρχία παραχωρεί το δικαίωμα της αυξήσεως των μελών αυτής όποτε βεβαίως αύτη επιτυγχάνει την παντί τρόπον αναζητούμενην πλειοψηφίαν. Πάλιν αν η Συνέλευσις εγκρίνει την αυτοτέλειαν ταύτων, ουδέν έχω να αντίπω. **Γ. Σκανδάλιος,** ερωτά τον λόγον όστις ηνάγκασεν τον κ. Κατσιματίδην να υποβάλη παραίτησιν εκ της Εφορίας και τούτο απαντόντος λέγει ότι λόγοι υγείας και όχι το της αυτοτέλειαις ζήτημα. **Ηλ. Κατσιματίδης.** Η Εφορία πρέπει να είναι αυτοτελής και η Δημαρχία να μην έχει το δικαίωμα να αναμιγνύεται ποσώς εις τα καθήκοντα αυτής καθ' ότι εν τοιαύτη περιπτώσει τα δικαιώματα εκμηδενίζονται υπο της Δημαρχίας και δεν γίνεται τίποτε. **Γ. Σκανδάλιος.** Εις ουδέν ποτέ η Δημαρχία ανεμείχθη αλλότριον. **Κ. Παρθενιάδης.** Η Δημαρχία ανεμείχθη και εμού διαμαρτυρούμενου διότι δέον να γνωρίζεται ότι το μεγάλον έλκει το μικρόν, ούτω και η Εφορία πέρισυ ευρέθη στην υποχρέωσιν να υποκύψει εις την πλειοψηφίαν. **Εμμ. Κατσιματίδης,** δήμαρχος. Διαμαρτύρομαι δι' όσα ο κ. Παρθενιάδης αναφέρει διότι πέρισυ όχι

μόνον η Δημαρχίας ήτο αντίθετος του, αλλά και η Εφορία σύσσωμος.

Γ. Σκανδάλιος. Ερωτά τον πρόεδρο γιατί να μην έχει ειδοποιηθή καταλλήλως το κοινόν δια τας εξετάσεις; **Πρόεδρος:** Χαρακτηρίζει ψευδήν την διαμαρτυρίαν ταύτην του κ. Σκανδαλίου καθ' ότι ως Δημοτικός Σύμβουλος όφειλε να ξεύρη ότι το κοινόν καταλληλότατα ειδοποιήθη. **Δήμαρχος:** Παρακαλώ μη ξεροχόμεθα του θέματος, θα δοθή αυτοτέλεια εις την Εφορίαν ως αυτή απαιτεί ή όχι; **Πρόεδρος Αρχιμ.:** Αποτείνόμενος προς τον λαόν ερωτά αυτόν λέγετε θα αναγνωρισθή η αυτοτέλεια της Εφορίας ή όχι; **Α. Βρούζος:** Όχι να εργάζεται ως και πρότερον από κοινού με τα της Δημαρχίας. **Κ. Μούρας:** Εσχημάτισον την ιδέαν ότι τα συμφέροντα Δημαρχίας και Εφορίας συγκρούονται, άλλως το ζήτημα της αυτοτελείας θα ήτο περιττόν. **Αρχιμανδρίτης:** Είναι δια την τάξιν. **Κ. Μούρας:** Παρακαλώ να μου υποδειχθή ο λόγος δι' ου η συνεργασία Εφορίας και Δημαρχίας βλάπτει την Εφορίαν και αν όντως πεισθώ περι τούτου τίθεμαι και εγώ με το της αυτοτελείας αυτής μέρος.

Επέρχεται σύγκυσις άλλων φωναζόντων όπως τεθή εις ψηφοφορίαν και άλλων όχι, ο δε **Μούρας** λέγει και εάν μετά την επιζητούμενην ψηφοφορίαν επιτύχη η αυτοτέλεια της Εφορίας εγώ θα διαμαρτύρομαι όπως ήδη διαμαρτύρομαι. **Ο Πρόεδρος Αρχιμ.** Τότε λέγει αφού και εις τας αποφάσεις της Γενικής Συνελεύσεως θα έχομεν διαμαρτυρίας, τότε και εγώ διαλύω την συνεδρίαν και απέρχεται άνευ ουδεμίας αποφάσεως.

Ο Δήμαρχος
Εμμ. Κατσιματίδης

Ο Προεδρεύων
Αρχιμ. Εμμ. Ι. Καρπάθιος

(Βιβλίον αποφάσεων Δημοτικού Συμβουλίου, 1915-1926, σ. 453)

3. Διατάξεις περί του φιλανθρωπικού δικαιώματος των διαφόρων εμπορευμάτων (1 Αυγούστου 1907)

Άρθρον 1^{ον}

Ο πλοίαρχος εκάστου πλοίου καταπλεύσαντος εις τον λιμένα της νήσου ταύτης δια πώλησιν πραγματειών οφείλει όπως μεταβεί εις την Δημογεροντίαν και συμφωνήσει τας τιμάς αυτών. Υποχρεούται δε να πωλεί και λιανικώς κατά τας τρεις πρώτας ημέρας από της αφίξεως αυτού.

Άρθρον 2^{ον}

Ο εκμισθωτής του φιλανθρωπικού δικαιώματος θέλει λαμβάνει εκ τε των εισαγομένων και εξαγομένων εμπορευμάτων αδιακρίτως δήμων, παρά μεν των ξένων 2 τοις εκατόν επί της πωλήσεως παρά δε των Νισυρίων και των εν Νισύρω εγκατεστημένων ξένων 1½ τοις εκατόν επί του ολικού ποσού των τιμολογίων των. Εν περιπτώσει δε καθ' ήν οι έμποροι δεν θα παρουσιάζουσι τιμολόγιον ή θα παρουσιάζουσιν τούτα ελαττωματικά θα ώσιν υπόχρεοι να πληρώνωσι 1½ τοις εκατόν επι τας τρεχού-

σης αξίας των εμπορευμάτων. Εκ δε των από πλοίου εις πλοίον πωληθέντων ο εκμισθωτής θα λαμβάνει 30 παράδες επι τοις εκατόν γροσίοις επί της πωλήσεως. Επίσης δια τα διαμετακόμησιν εμπορεύματα δια το εξωτερικόν και εκ του εξωτερικού εισαγομένων ακατεργάστων είτε κατηργασμένων, θα εισπράττεται δικαίωμα εφάπαξ 30 παράδες επι τοις εκατόν.

Άρθρον 3^{ον}

Εμπόρευμα εισαχθέν και πληρώσαν το δικαίωμα του απαλλάττεται της πληρωμής ετέρου δικαιώματος είτε παρά Νισυρίων, είτε παρά ξένων.

Άρθρον 4^{ον}

Ο εκμισθωτής θα λαμβάνει δικαίωμα παρά μεν των σφαζόμενων βοών γρόσια 10, παρά των χοίρων γρόσια 5 και παρά των αιγοπροβάτων των μεν ζυγίζοντων άνω των πέντε οκάδων γρόσια 3, των δε ζυγίζοντων ολιγότερον των πέντε οκάδων γρόσια 1½, δια δε τα πωλούμενα ζώα προς εξαγωγήν εις τον εξωτερικόν, είτε εις τους άλλους δήμους, θα πληρώνωσι τα αυτά δικαιώματα, εκτός των χοίρων παρά των οποίων θα εισπράττεται δικαίωμα 2 επι τοις εκατόν. Εν περιπτώση καθ' ήν ο πωλητής δεν δηλώσει την λαβούσαν χώραν πώλησιν εις τον εκμισθωτήν επι σκοπώ καταχρήσεως και ανακαλυπτομένης της πράξεως, θα πληρώνει το διπλούν δικαίωμα.

Άρθρον 5^{ον}

Εκ των παρά Νισυρίων και ξένων πωλουμένων νωπών ιχθύων θα λαμβάνηται δικαίωμα 2 επι τοις εκατόν επί του ολικού ποσού.

Άρθρον 6^{ον}

Η εισαγομένη ξυλεία προς ναυπηγίαν θα πληρώνει δικαίωμα 1½ τοις εκατόν. Επιπλέον παν πλοίον ναυπηγούμενον θα πληρώνει 5 γρόσια κατά τόνον. Πλοίον πωλούμενον καινουργές ή παλαιόν θα πληρώνει 2 τοις εκατόν επι της πωληθείσης αξίας.

Άρθρον 7^{ον}

Σπόγγοι πωλούμενοι εν τώ τόπω θα πληρώνωσι δικαίωμα 2 επι τοις εκατόν. Οι Νισυριοι όμως σπογγαλειείς πωλούντες τους σπόγγους των εις ξένην αγοράν, οφείλουσι να παρουσιάζωσι πιστοποιητικόν της Δημογεροντίας του τόπου, διαλαμβάνον την γενομένην πράξιν και θα πληρώνωσι δικαίωμα έν επι τοις εκατόν. Εν περιπτώσει καθ' ήν πωλήσωσιν εις το εξωτερικόν και δεν δηλώσωσι την πράξιν της οποίας ανακαλυπτομένης θα πληρώσωσι το διπλούν δικαίωμα ήτοι 2 επι τοις εκατόν.

Άρθρον 8^{ον}

Επι των οينوπνευμάτων θα εισπράττωνται τα ακόλουθα δικαιώματα:

α) Οينوπνεύματα ακατέργαστα εισαγόμενα προς κατεργασίαν ή μη, θα πληρώνωσι 10 παράδες δι' εκάστην οκάν, εξαγόμενα δέ κατηργασμένα απαλλάττωνται παντός άλλου δικαιώματος.

β) Οينوπνεύματα εισαγόμενα κατηργασμένα μαστίχα και ρούμια, θα πληρώνωσι 20 παράδες δι' εκάστην οκάν, κονιάκ εις βαρέλια ένα γρόσιον κατ' οκάν και εις φιάλας έν γρόσιον εκάστη.

γ) Επί των εισαγωμένων ζύθων να πληρώνηται δικαίωμα εάν μεν εις φιάλας 10 παράδες δι' εκάστην, των δε εις βαρέλια 10 παράδες κατ' οκάν.

δ) Σαμπάνια και ηδύποτα θα πληρώνωσι ένα γρόσιον δι' εκάστην φιάλην.

ε) Επί των εισαγομένων οίνων εκ του εξωτερικού θα εισπράττονται δικαιώματα 2 παράδες κατ' οκάν. Επι δε των σταφυλιών προς τον σκοπόν κατασκευής οίνου ή οινοπνεύματος ένα παράν κατ' οκάν.

Τα ανωτέρω τα εν τώ 8 άρθρω διαλαμβανόμενα οινοπνευματώδη είδη πληρώνονται τα δι' έκαστον ορισθέντα δικαιώματα της εισαγωγής 1½ τοις εκατόν.

Άρθρον 9^{ον}

Εν περιπτώσει διαφωνίας μεταξύ εκμισθωτού και εμπόρων, ο εκμισθωτής δικαιούται να μεταβαίνει εις τα καταστήματα των τε Νισυρίων και ξένων και επί παρουσία του ανοιχθώσι τα κώλα προς διακανόνισιν της διαφοράς των.

Άρθρον 10^{ον}

Εάν πλοίον τι ήθελεν αναγκασθεί να εκφορτώσει ενταύθα δια να επισκευασθεί είναι ελεύθερον πληρωμής φιλανθρωπικού δικαιώματος δια τα εκφορτωθέντα εμπορεύματα αυτού.

Άρθρον 11^{ον}

Εάν ατιόπλοιοι ήθελεν εξ ανάγκης ή κατά λάθος εκφορτώσει ενταύθα οιαδήποτε εμπορεύματα προωρισμένα δι' οιονδήποτε άλλον λιμένα, τα τοιαύτα εμπορεύματα είναι ελεύθερα φιλανθρωπικού δικαιώματος.

Άρθρον 12^{ον}

Η Κοινότης ουδεμίαν ευθύνην έχει απέναντι του εκμισθωτού εν περιπτώσει πωχεύσεως εμπόρων ή επιδημίας χολέρας ή πανόλους ή αποκλεισμού ως και εν ουδεμίά άλλη περιπτώσει εκτός μόνον εν περιπτώσει καθ' ήν έμπορος τις ρητώς αρνείται να αναγνωρίσει και πληρώσει το φιλανθρωπικόν δικαίωμα, οπότε ο εκμισθωτής οφείλει αμέσως να επιδιώξει την απαίτησιν του τη συνδρομή της Δημογεροντίας.

Άρθρον 13^{ον}

Η πληρωμή του φιλανθρωπικού δικαιώματος θα γίνεται τοις μετρητοίς.

Άρθρον 14^{ον}

Εξαιρούνται της πληρωμής φιλανθρωπικού δικαιώματος τα εξής, άτινα μένουں προς όφελος της Κοινοτήτος.

α) Πάντα τα δια το Δημοτικόν Φαρμακείον εισαγόμενα φάρμακα και οιαδήποτε άλλα είδη αυτού.

β) Τα εκ των πλησίον μικρών νήσων εισαγόμενα γεννήματα γεωργηθέντα παρά Νισυρίων.

γ) Πάντα τα εισαγόμενα προς σφαγήν ζώα παρά Νισυρίων ή ξένων.

δ) Πάντα τα εμπορεύματα προωρισμένα δια την Κοινότητα ήτοι δι' Εκκλησίας, Λουτρά κ.τ.λ.

ε) Το εκ του μεταλλείου Νισύρου εξαχθησόμενον θειόχωμα.

Άρθρον 15^{ον}

Αι παρούσαι διατάξεις θα τεθώσιν εν ενεργεία και θα ισχύωσιν από την σήμερον 1^{ης} τρέχοντος μηνός Αυγούστου, πάσα άλλη διάταξις προηγουμένη αντιβαίνουσα προς την παρούσαν καταργείται από της μνησθείσης ημέρας.

Συζητηθείσαι και εγκριθείσαι υπο της Δημογεροντίας και του Δημοτικού Συμβουλίου, υπογράφονται και επικυρούνται.

Εν Μανδρακίω Νισύρου τη 1η Αυγούστου 1907.

Οι Δημοτικοί Σύμβουλοι

Νικ. Καρβαίνης

Γ. Αλαμαγκίδης

Κ. Χ^η Φασουλαρίδης

Κ.Ν. Σακλαρής

Γ. Χατζηνικολάου

Ν. Γεννάς

Ι. Φωτιάδης

Οι Δημογέροντες

Εμμ. Κατσιματίδης

Ανδρόικος Γ. Βρούζος

Ο Γραμματεύς

Γ. Σακελλάριος

(Βιβλίον διαφόρων συμβολαιογραφικών πράξεων και δημορχιακών εγγράφων, 1905-1911, σ. 90)

4. Συμφωνητικόν εκμίσθωσις φιλανθρωπικού δικαιώματος

(12 Αυγούστου 1909)

Η Δημογεροντία Μανδρακίου Νισύρου μετά της Εφορίας των Σχολών εκμισθεί το φιλανθρωπικό δικαίωμα του ημετέρου Δήμου από την 1^{ην} του μηνός Αυγούστου ε.ε. μέχρι την 31^{ην} Ιουλίου ήτοι επι έν ολόκληρον έτος προς τον κ. Γεώργιον Φιλίππου δια γρόσια επτά χιλιάδας εκατόν, αριθ. 7100, υπο τους ακολούθους όρους:

1) Ο εκμισθωτής κ. Γεώργιος Φιλίππου δικαιούται εις την είσπραξιν τέλους από πάντων των εισαγομένων και εξαγομένων εμπορευμάτων και παρά μεν των εντοπίων θα εισπράττει έν επι τοις εκατόν γροσίοις επι της αρχικής αξίας του είδους παρά δε των αλλοδαπών έν και ήμισυ επι της πωλήσεως.

2) Ο εκμισθωτής δικαιούται να λαμβάνει από πάντων των διαμετακόμισην διαφόρων εμπορευμάτων εκ του εξωτερικού εισερχόμενα και εις το εξωτερικόν υπαγόμενα καθώς και εκ των προϊόντων των άλλων δήμων εφάπαξ είκοσι παράδες επι τοις εκατόν ως επι τη πωλήσει τη γενομένη απο πλοίου εις πλοίον.

3) Ο εκμισθωτής δικαιούται να λαμβάνει απο πάντων των εισαγομένων διαφορών οιοπνευμάτων τρία επι τοις εκατόν ως και επι των εξαγομένων εντοπίων. Εάν δε εξαχθεί οινόπνευμα, όπερ εισήχθη ακατέργαστον και εξάγεται κατηργασμένον δεν υπάγεται εις πληρωμήν δικαιώματος.

4) Επι των αλιευθησομένων και πωληθησομένων ιχθύων δικαιούται να λαμβάνει δυο επι τοις εκατόν.

5) Εμπόρευμα εισαχθέν και πληρώσαν το δικαίωμα του, απαλλάσσεται δευτέρας πληρωμής εν περιπτώσει μετακομίσεως

Απαλλάσσονται της πληρωμής του δικαιώματος τούτου τα ακόλουθα:

α) Τα δια την Κοινότητα και τας Εκκλησίας εισαγόμενα και εξαγόμενα παντός είδους εμπορεύματα.

β) Τα δια σφαγίν εισαγόμενα ζώα.

γ) Τα εκ των νησιδριών ελευσόμενα εισοδήματα.

δ) Τα θειοχώματα εν περιπτώσει εξαγωγής και ανεξαιρέτως πάντα τα εισερχόμενα και εξερχόμενα της Σκάλας της Αγίας Ειρήνης, αφορώντα τα θειοχώματα.

6) Ο εκμισθωτής κ. Γεώργιος Φιλίππου υποχρεούται εις την τακτικήν προπληρωμήν εκάστης μηνιαίας δόσεως ήτοι γρόσια 591,66.

7) Η Δημογεροντία μετά της Εφορίας των Σχολών θέλει υποστηρίξει μετά προθυμίας τας δικαίας απαιτήσεις του εκμισθωτού, όσα παρέχει το παρόν έγγραφον.

8) Εις το τέλος εκάστου μηνός δια τους δημότας και εν καιρώ ευθέτω δια τους αλλοδαπούς οφείλει ο εκμισθωτής να δηλώσει τους τυχόν καθυστερούντας ή αρνούμενους την πληρωμήν των δικαιωμάτων εις την Δημογεροντίαν δια την είσπραξιν και ουχί εις το τέλος. Εν περιπτώσει αποποιήσεως ή μη εγκαίρου καταγγελίας υπο του εκμισθωτού η Δημογεροντία και η Εφορία έσονται ανεύθυνοι δια την μη είσπραξιν των τοπικών δικαιωμάτων.

9) Ουδείς των πολιτών ή μη των υποχρεούμενων εις την απότισιν των εν τω παρόντι δικαιωμάτων επιτρέπεται ή αμφισβητεί ή αρνείται ταύτην επι λόγω ότι οφείλει αντώ η Κοινότης Μανδρακίου καθόσον το δικαίωμα τούτο αποκλειστικώς καθιερώθη διά τας ανάγκας των Εκπαιδευτικών Καταστημάτων.

10) Ο εκμισθωτής κ. Γεώργιος Φιλίππου παρουσιάζει ως εγγυητάν τον κ. Γεώργιον Βαγιάτην όστις και θα είναι ο άμεσος υπεύθυνος δια την τακτικήν πληρωμήν του όλου ποσού εν εναντία περιπτώσει αμέλειας ή δυστροπίας του εκμισθωτού.

Το παρόν συνετάχθη και υπεγράφη παρά των αρμοδίων, εξεδόθη δε δια τα περαιτέρω.

Εν Νισύρω τη 12η Αυγούστου 1909

Ο εγγυητής
Γ. Ν. Βαγιάτης

Ο εκμισθωτής
Γεώργιος Φιλίππου

(Βιβλίον διαφόρων συμβολαιογραφικών πράξεων και δημορχιακών εγγράφων, 1905-1911, σ. 160)

5. Ισολογισμός Εφορείας Σχολών έτους 1907-1908 Διαχείρισης Ηλία Κατοματίδη, Ταμίου

Εισπράξεις

- Εισιτηρίων Αρρεναγωγείου μαθηταί 94	γρ. 3.100
- Εισιτηρίων Παρθεναγωγείου μαθήτριά 39	γρ. 1.025
- Επίδομα Ποταμιτίσης	γρ. 5.000
- Επίδομα Σπηλιανής	γρ. 3.000
- Γάμοι και βαπτίσεις	γρ. 325
- Φιλανθρωπικόν δικαίωμα	γρ. 2.942
- Πώλησις βιβλίων	γρ. 604
- Οφειλές εις διδασκάλους	
- Ι. Νεσλιχανίδη	γρ. 339
- Γ. Αλεξόπουλον	γρ. 2.509
- Ελένη Καρα Χριστοδούλου	γρ. 763

Σύνολο 19.607

Σημείωσις: Εκ των μαθητών του Αρρεναγωγείου εφοίτησαν 22 άνευ απολύτου εκδόσεως εισιτηρίου κατά τον επι τούτω κατάλογον του Εφοροταμίου, επίσης εν τω Παρθεναγωγείω εφοίτησαν 24 μαθήτριά άνευ απολύτου εκδόσεως εισιτηρίου. Η περί τούτων απόφρασις επαφίεται τη Γενική Συνελεύσει.

Δαπάναι

- Μισθοί διδασκάλων	
- Ιωάννη Νεσλιχανίδη	γρ. 6.360
- Γεωργίου Αλεξοπούλου	γρ. 5.300
- Σταύρου Κουρούνη	γρ. 2.756
- Ελένης Καρα Χριστοδούλου	γρ. 3.180

Σύνολο 17.596

- Ενοίκια οικιών Ειρήνης Αχιλέα και Πα Αποστόλου	γρ. 466
- Αγορά βιβλίων	γρ. 516
- Εργατικά και υλικά επισκευών	γρ. 505
- Γραφικά (χαρτιά, κιμωλίες, πέννες, κτλ)	γρ. 225
- Είδη καθαριότητος (σκούπες, βούρτσες, τενεκέδες, κτλ)	γρ. 105
- Εκδοθέντα εισιτήρια (καθυστερούντες)	γρ. 194

Σύνολο 19.607

Νίσυρος τη 10^η Ιουλίου 1908

Η Εξελεγκτική Επιτροπή

Βασ. Τσατσαρώνης

Γεώργιος Φιλίππου

Ιωάννης Φωτιάδης

Ο Ρόδου Ιωακείμ βεβαιεί

(Βιβλίο Διαφόρων Δημορχιακών Λογαριασμών από 1884-1908, σ. 93)

6. *Επιστολή Εφοροδημογεροντίας της 3ης Αυγούστου 1905* *προς Μαργαρίτη Ευαγγελίδην*

Εν Νισύρω τη 3^η Αυγούστου 1905

Ελλογιμότητα κ. Μαργαρίτη Ευαγγελίδη⁽¹⁾
Εις Αθήνας

Γιγνώσκοντες το ενδιαφέρον μεθ' ού πάνυ ευγενές παρακολουθήτε την εκπαιδευτικήν κίνησιν καθ' ὅλην την Μικρασίαν και τας νήσους του Αιγαίου, τολμώνεν να σας παρακαλέσωμεν ὡπως ευαρεστούμενος μας εξεποστείητε ἓνα καλόν και πεπειραμένον διδασκαλιστήν ἵνα χρησιμεύσει, εἴν μεν ἐστὶ και ἀπόφοιτος του Γυμνασίου ὡς διευθυντὴς της εξατάκτου Αστικής Σχολῆς ἡμῶν με μισθόν ἐτήσιον 60 το πολύ 20/φράγκων. Εἴν δε τούτου ἀδυνάτου ὄντος, ἐξευρεθῆι κατάλληλος και της ἐγκρίσεως αὐτῆς ἀπόφοιτος του Διδασκαλείου Αθηνῶν μας ἀποστέλλετε τούτον χρησιμεύοντα εἰς δεύτερον με ἐτήσιον μισθόν 50 το πολύ 20/φράγκα.

Εν ἀκραδάντω πεποιθήσει ὅτι το ὑπὲρ της ἐκπαιδεύσεως μέγα αὐτῆς ἐνδιαφέρον θα ἐπεκταθῆι και μέχρι της πατρίδος ἡμῶν και μας παρασχεθῆι οὕτω ἢ ευκαιρία της μεγαλύτερης ἐκτιμήσεως αὐτῆς, ἀναμένομεν ὀριστικήν ἀπάντησιν αὐτῆς και διατελούμεν μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως.

Οἱ Δημογέροντες
Οδ. Σακελλαριδῆς

Οἱ Ἐφοροὶ
Νικ. Κωνσταντινίδης

(Βιβλίον διαφόρων συμβολαιογραφικῶν πράξεων και δημορχιακῶν ἐγγράφων, 1905-1911, σ. 24)

(1) Ο **Μαργαρίτης Ευαγγελίδης** (1850-1932) την περίοδο που η Δημογεροντία ἔστειλε την ἐπιστολή, ἦταν καθηγητὴς της Ἱστορίας και της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνῶν και ἰδρυτὴς και ἐνεργό μέλος της "Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας" και του "Συλλόγου των Μικρασιατῶν", που σημαίνει ὅτι ἦταν σημαντικὸς παράγοντας των ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων της ἐποχῆς ἐκείνης.

7. Συμφωνητικόν πρόσληψις διευθυντού Αστικής Σχολής (5 Αυγούστου 1907)

Δια του παρόντος συμφωνητικού εγγράφου γίνεται δήλον ότι η Εφοροδημογεροντία Μανδρακίου Νισύρου αφ' ενός και ο κ. Ιωάννης Νεσλιχανίδης αφ' ετέρου συνήψαν τα εξής συμφωνίας:

α) Η Εφοροδημογεροντία προσλαμβάνει ως διευθυντήν της Αστικής Σχολής τον κ. Ι. Νεσλιχανίδην, υποσχόμενον να υπηρετήσει ως τοιούτος δι' ολόκληρον το εφετινόν σχολικόν έτος αντί μισθοδοσίας εξήκοντα χρυσών εικοσάφραγκων, αριθ. 60, πληρωνόμενα εις μηνιαίας δόσεις.

β) Ο ειρημένος διευθυντής υποχρεούται να διδάξει συμφώνως των κανονισμών της Σχολής, προς δε και να συμμορφούται με το ποινολόγιον, εορτολόγιον και λοιπάς διατάξεις αυτής. Υποχρεούται προς τούτοις όπως επαγρυπνει και επιβλέπει την εργασίαν του λοιπού προσωπικού προς κανονικήν λειτουργίαν της Σχολής.

γ) Ο κ. διευθυντής υποχρεούται να καταγγέλλει προς την Εφορίαν πάσαν παρεκτροπήν ή ολιγορίαν εις το καθήκον του λοιπού προσωπικού.

δ) Εν ή περιπτώσει ο διευθυντής δεν συμμορφούται με τας ανωτέρω διατάξεις η Εφοροδημογεροντία χείρει πλήρες το δικαίωμα να προβεί εις την παύσιν αυτού ή να του επιβάλει οποιαδήποτε άλλην ποινήν εγκρίνει.

Διό εγένετο το παρόν εις διπλούν υπογεγραμμένον παρ' αμφοτέρων των μερών, δι' έν και το αυτό τέλος.

Νίσυρος 5^η Αυγούστου 1907

Η Εφοροδημογεροντία
Εμμ. Κατσιματίδης, Δημογέρον

Ο Διευθυντής της Αστικής Σχολής
Ι. Νεσλιχανίδης

(Βιβλίον διαφόρων συμβολαιογραφικών πράξεων και δημορχιακών εγγράφων, 1905-1911, σ. 95)

8. Πρακτικόν συνεδρίασις 8η Δημογεροντίας 6ης Μαΐου 1912

Συνεπεία νεωτέρων διαταγών του χθές επισκεφθέντος την νήσον ημών Κυβερνήτου του Ιταλικού θωρηκτού "Roma", συνελθούσα σήμερα η Δημογεροντία μετά του Συμβουλίου της, προέβη εις την σύνταξιν και τοιχοκόλλησιν της κατωτέρω κοινοποιήσεως.

Συμφώνως των διαταγών του Κυβερνήτου του θωρηκτού "Roma" και του Αρχηγού της κατοχής της νήσου μας, δηλούμεν τώ σεβαστώ κοινώ τα εξής:

α) Αναγνωρίζεται η Δημογεροντία μετά του Συμβουλίου της ως τοπική και διοικητική αρχή, έχουσα το δικαίωμα να διοικεί και να εισπράττει τοπικώς και διοικητι-

κώς ως κατά το παρελθόν, μη παρεκκλίνουσα του δικαίου και των ηθών και εθίμων και μη επιβαρύνουσα τον λαόν με επιπροσθέτους φόρους (βάρη).

β) Η Δημογεροντία μετά του Συμβουλίου της συμμορφουμένη προς τας διαταγάς ταύτας διαβεβαιοί το σεβαστόν κοινόν ότι επελήφθη της φροντίδος όπως εξασφαλίσει αναλόγως των περιστάσεων την ζωήν, την τιμήν και την περιουσίαν των πολιτών, όπερ και η θέλησις και επιθυμία των κατακτητών.

γ) Ο κατακτητής δι' ημών ανακοινεί εις τον λαόν διαβεβαιών αυτόν ότι επαγγυρνεί νυχθημερών όπως μη διαταραχθεί η τάξις και η ησυχία των πολιτών έξωθεν.

δ) Τα πλοία ανεξαρτήτως της ιδιότητός των τα θέλοντα να ταξιδεύωσι απο νήσον εις νήσον δέον να συνοδεύονται με επι τούτω πιστοποιητικού της Δημογεροντίας. Αυστηρώς απαγορεύεται εις τους πολίτας η συναλλαγή ή η μεταβίβασις από τόπον εις τόπον λαθρεμπορικών εμπορευμάτων του πολέμου.

ε) Το Ταχυδρομείον ως διεθνές θα λειτουργεί ως και πρότερον.

στ) Η Δημογεροντία μετά του Συμβουλίου της δεν εγγυάται δια τας συνεπείας του μη συμμορφουμένου με τας ανωτέρω διατάξεις.

Προς τούτοις διορίσθη φύλαξ ο κ. Ι. Φραζής με μηνιαίον μισθόν γρόσια εκατόν πενήκοντα (150), ούτινος καθήκοντα εισί τα εξής.

1. Επίβλεψις και καταγραφή των τε εξερχομένων και εισαγομένων εις την νήσον μας εμπορευμάτων, φύλαξις αυτών και άμεσος γνώρισις τη Δημογεροντία.

2. Παραλαβή των διαβατηρίων των διαφόρων πλοίων και παράδοσις αυτών προς τον Δημογέροντα.

Οι προ εβδομάδος νυκτοφύλακες παύονται.

Οι Σύμβουλοι

Ι. Φωτιάδης

Ν. Μ. Ζαπέτης

Ν. Γενάς

Ι. Φασουλαρίδης

Οδ. Σακελλαρίδης

Οι Δημογέροντες

Γ. Βαγιατής

Ι. Γ. Κατσιματίδης

(Βιβλίον Πρακτικών Δημογεροντίας, 1900-1913, σ. 192)

9. Πρακτικόν συνεδρίασις Δημογεροντίας της 30ης Ιουνίου 1913

Συνελθούσα η Δημογεροντία μετά του Συμβουλίου αυτής και της Εφορίας των Σχολών και συσκεψαμένων περι εξευρέσεως διδασκάλων δια το ενεστός έτος, απεφασίσθη και διορίσθη διευθυντής και πάλιν ο Μορφωπός Παυλίδης, προσθέττοντες εις τον μισθόν του και το ενοίκιον του οικήματος εις τον οποίον και εστάλη επιστολή, ακολούθως απεφασίσθει όπως ακολουθήσει και εφέτος ο Γ. Παπαδόπουλος του

οποίου ο μισθός αφίεται εν ιδιαίτερα συμφωνία. Επειδή δε ελλείπονται εισέτι τρεις διδάσκαλοι απεφασίσθη όπως ζητηθούν εκ Καλύμνου και δια τούτο εγγράφησαν επιστολαί προς τον Παπά Κλεάνθη Ζερβόν και Ν. Μ. Ζαΐρη, ορίζουσαι και τους σνήθεις μισθούς.

Παρθεναγωγαί ορίσθησαν και πάλιν αι ίδιαι του παρελθόντος έτους (Αλεξάνδρα Στεφανή και Αναστασία Ωρολογά) με τους ίδιους μισθούς εις άς απεφασίσθη να ειδοποιηθούν εγγράφως.

Οι Έφοροι

Οι Δημογέροντες

Γ. Βαγιάτης

Ι. Γ. Κατσιματίδης

(Βιβλίον Πρακτικών Δημογεροντίας, 1900-1913, σ. 117)

10. Πρακτικόν συνεδρίασις Δημογεροντίας της 6ης Αυγούστου 1913

Σήμερον τη 6^η του μηνός Αυγούστου του 1913 συνελθούσα η Δημογεροντία μετά της Εφορίας των Σχολών εν τω Γραφείω της Δημογεροντίας και συσκεψαμένων και πάλιν περί του διδασκαλικού ζητήματος, προσεκάλεσαν τον εκ Σύμης διδάσκαλον κ. Βασίλειον Γ. Μελιδώνην προσωρινώς ευρισκόμενος και διαμένων ενταύθα και εν πρώτοις, αφού προσήλθεν, εξητήθησαν τα ενδεικτικά αυτού, άπινα και παρατηρήθησαν παρα τε της Δημογεροντίας και της Εφορίας και εγκριθέντα παρ' αμφοτέρων των Σωματείων ως φέροντα βαθμούς άριστα παρά του Διδασκαλείου Αθηνών, συνεφωνήθη αντί 57½ εικοσαφράγκων να διδάξει εν τη ημετέρα Αστική Σχολή δια το ενεστώς έτος, όστις και παραδεχθείς, διελύθη η συνεδρίασις.

Οι Έφοροι

Ο Διδάσκαλος

Βασ. Γ. Μελιδώνης

Οι Δημογέροντες

Γ. Βαγιάτης

Ι. Γ. Κατσιματίδης

(Βιβλίον Πρακτικών Δημογεροντίας, 1900-1913, σ. 118)

11. Διαχειριστική περίοδος Δημαρχίας Μ. Λογοθέτη με ταμίας Εμμ. Κατσιματίδη και Ν. Β. Τσατσαρώνη, 20 Σεπτεμβρίου 1920-31 Οκτωβρίου 1921

Εισπράξεις	
1. Δημοτικός φόρος	65.809
2. Κτηματικός φόρος	1.011
3. Φόρος αιγοπροβάτων	842
4. Συμβολαιογραφικά	231
5. Ενοίκια	1.178
6. Εισόδημα Σπηλιανής	6.000
7. Εισόδημα Ποταμιτίσσης	3.652
8. Παρακαταθήκαι	3.383
9. Εισιτήρια Σχολών	1.735
10. Πώλησις βιβλίων	1.111
11. Εισπράξεις Φαρμακείου	135
12. Εισόδημα κριθής Νήσων	64
13. Πρόστιμα	1.292
14. Ενοίκιον Λουτρών	15.431
15. Εισπράξεις παρά Γ. Αλαμαγγίδη	681
16. Δάνεια ως εξής:	
- Μιχ. Γενά	4.700
- Ν. Β. Τσατσαρώνη	2.500
- Ηγουμενίου	2.000
	<hr/>
Σύνολο	9.200
17. Χαρτονομίσματα	412
18. Ανδρονίκη	76
19. Διαφόρους εισπράξεις	505
20. Εισπράξεις θεατρικών παραστάσεων	536
	<hr/>
Σύνολο	113.284
Υπόλοιπον του ταμείου	13.635
Υπόλοιπον χρεωστικών προς εξίσωσιν	233
	<hr/>
Σύνολο	127.152
Δαπάναι	
1. Μισθοί Διδασκάλων	48.932
2. Μισθοί Δημαρχίας	6.393
3. Μισθοί Ιατρού και Φαρμακοποιού	10.940

4.	Ανδρονίκην Γεωργή	1.256
5.	Ενοίκια	740
6.	Ποταμίτισσαν	1.317
7.	Παρακαταθήκαι (επιστροφή)	2.883
8.	Φάρμακα	3.036
9.	Γενικά έξοδα	4.989
10.	Ιταλικήν Διοίκησιν (φόροι)	2.352
11.	Πληρωθέντα χρέη ως εξής:	
	- Εμμ. Κατσιματίδη	1.622
	- Σοφ. Παπαντώνη	500
	- Μιχ. Γενά	12.816
	- Άννας Σκανδάλιου	2.300
	- Κοινότης Σύμης	690
	- Νικόλαον Πολίτην	6.766
	- Ασιμίνην Γεωργαλή	4.436
	- Ειρήνην Ζαπέτη	600
	- Κων. Ι. Παρθενιάδη	855
	- Μαρία Ι. Κατσιματίδη	440
	- Δημ. Ιακώβου	300
	- Ιωάννης Ν. Σκανδάλιος	680
	- Αρχοντούλλα	587
	- Νικ. Β. Τσατσαρώνη	2.543
	Σύνολο	35.135
12.	Επιστραφέντες δημοτικοί φόροι	560
13.	Αρχιερατική επιχορήγηση	460
14.	Σχολεία	256
15.	Βιβλία	66
	Όσα εμέτησεν εις νέον Ταμίαν Κ. Πληθίδην	119.315
		4.937
	Υπόλοιπον χρεωστικόν προς εξίσωσιν	2.900
	Σύνολο	127.152

Εν Μανδρακίω Νισύρου Οκτωβρίου 13, 1923

Η Ελεγκτική Επιτροπή

Γ. Φιλίππου

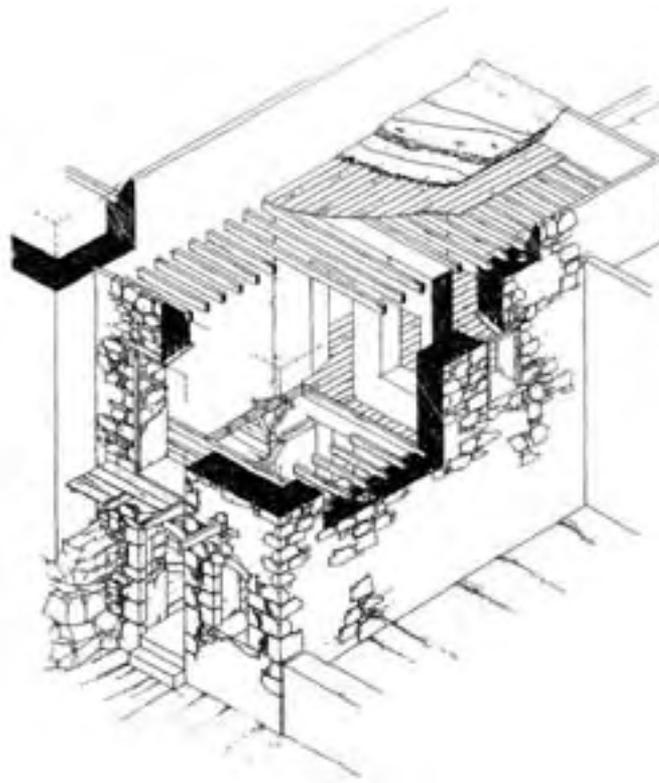
Νικ. Ξένος

(Βιβλίο Εκκαθαρίσεων Δημορχείων 1916-1922, σ. 4-5)

Φυσικό
και
Δομημένο
Περιβάλλον

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΤΟΠΙΚΟΥ ΔΟΜΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΜΑΝΔΡΑΚΙ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

Επιστημονικός Υπεύθυνος:
Τουλιάτος Γ. Παναγιώτης
(Αναπλ. Καθηγητής Τμ. Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π.)

(*) Ερευνητική Ομάδα: **Βιντζηλαίου Ελλη** (Επικ. Καθηγήτρια Τμ. Πολιτικών Μηχ. Ε.Μ.Π.), **Χατζηαντωνίου Κώστας** (Πολιτικός Μηχ. Ε.Μ.Π.), **Τσακανίκα Ελευθερία** (Πολιτικός Μηχ. Ε.Μ.Π., Μεταπτ. Υπότρ. Ε.Μ.Π.), **Τσούρας Βασίλης** (Αρχ. Μηχ. Ε.Μ.Π. Μεταπτ. Υπότρ. Ε.Μ.Π.), **Μηλιώτη Αλίκη** (Αρχ. Μηχ. Ε.Μ.Π. Μεταπτ. Υπότρ. Ε.Μ.Π.), **Μουρελάτου Χρυσοβαλάντη** (Πολιτικός Μηχ. Ε.Μ.Π.), **Κουλουμβάκη Άννα** (Σπουδ. Τμ. Αρχιτεκτ. Μηχ. Ε.Μ.Π.), **Ρήγα Μαρία** (Σπουδ. Τμ. Αρχιτεκτ. Μηχ. Ε.Μ.Π.), **Παναγιωτόπουλος Παναγιώτης** (Πολιτικός Μηχανικός Ε.Μ.Π.)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο χώρος του Αιγαίου με τα πολυάριθμα νησιά αποτέλεσε εστία δομικής δραστηριότητας αρκετών χιλιάδων ετών. Πολλά από τα δομικά συστήματα που αναπτύχθηκαν στην περιοχή αυτή είναι υψηλού επιπέδου, σημαντικών φορέων και λεπτομερειών και ιδιαίτερα επιτυχή στην αντιμετώπιση φορτίσεων (στατικών και δυναμικών) αλλά και των υπολοίπων καταπονήσεων (χρήσης, περιβαλλοντολογικών κ.λ.π.). Η έντονη πρώιμη ναυπηγική δραστηριότητα συνέβαλε αποφασιστικά στην εμφάνιση πολυάριθμων, πολυποίκιλων και αποτελεσματικών δομικών συστημάτων κατά τη διάρκεια, τουλάχιστον, των τεσσάρων τελευταίων χιλιετηρίδων.

Στη Μινωική αρχιτεκτονική του 1500 π.Χ. εμφανίζεται η ενίσχυση της φέρουσας λιθοδομής με ξύλινα στοιχεία και η προσεκτική εξασφάλιση της συνεργασίας τους με κατάλληλους πείρους. Απόδειξη της υψηλής αντίληψης της συμπεριφοράς των κατασκευών στις καταπονήσεις και της μεγάλης επιδεξιότητας στην δομική αντιμετώπισή τους, αποτελούν οι λεπτομέρειες στις συνδέσεις της ξύλινης κατασκευής που προορίζονται να παραλάβουν τις εφελκυστικές δράσεις της δυναμικής καταπόνησης.

Το υψηλό αυτό επίπεδο της τεχνογνωσίας και των αντιστοιχών εφαρμογών συνεχίζεται και αναπτύσσεται κατά την Κλασική περίοδο και ανθίζει κατά την Βυζαντινή όπου π. χ. η τοιχοποιία, κυρίως στις μνημειακές και τις οχυρωματικές κατασκευές ακολουθεί τελείως διαφορετική λογική αντίστασης στις (δυναμικές κυρίως) καταπονήσεις από εκείνη της Δύσης. Αλλά και μετά την πτώση του Βυζαντίου, τα δομικά συστήματα του ελληνικού χώρου εμφανίζουν καταπληκτική εφευρετικότητα και πρωτοτυπία, με έντονες ιδιομορφίες από περιοχή σε περιοχή και από νησί σε νησί.

Σήμερα η μοναδική ατμόσφαιρα πολλών από τα νησιά του Αιγαίου με την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά του οφείλεται κατά, ένα μεγάλο μέρος, και στο δομημένο περιβάλλον. Σ' αυτό τον ίδιο δομημένο, παραδοσιακό πλούτο στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό και η τουριστική αξιοποίησή τους.

Είναι λοιπόν ζωτικής σημασίας η διάσωση αυτού του ιστορικού δομημένου συνόλου με τη δημιουργία αρχείου των ιστορικών αυτών κατασκευών και των ιδιαιτεροτήτων τους.

Κάθε Τοπικό Ιστορικό Δομικό Σύστημα, χρησιμοποιεί ορισμένα υλικά, τρόπους κατασκευής και λεπτομέρειες, πολλές φορές με εξαιρετικά πρωτότυπους και μοναδικούς τρόπους.

Αυτά τα δομικά υλικά δεν βρίσκονται πια σε χρήση στη σύγχρονη Δομική Τέχνη, δεν καλύπτονται από σχετικούς κανονισμούς ή, έστω, τεχνικές οδηγίες. Αντίστοιχα, τα παραδοσιακά δομικά συστήματα δεν είναι πια οικεία στο σύνολο του τεχνικού κόσμου από τον μελετητή έως και τον κατασκευαστή.

Η διεθνοποίηση και ο περιορισμός των σπουδών του τεχνικού κόσμου καθώς και των σχετικών με την κατασκευή κανονισμών σχεδόν αποκλειστικά

γύρω από το Ω. Σ. και, πάντως, για νέες μόνο κατασκευές, απομακρύνουν τον Αρχιτέκτονα και τον Πολ. Μηχανικό από την ιδιαιτερότητα ενός τοπικού ιστορικού μη παραγόμενου πια Δομικού Συστήματος.

Η γενικευμένη παγκόσμια χρήση κυρίως του οπλισμένου σκυροδέματος, με την πλήρη κάλυψη από κανονισμούς, τεχνικές οδηγίες, υπολογιστικά προγράμματα και την βιομηχανία, ωθεί συχνά τον μελετητή σε ασύμβατες και επικίνδυνες για το ιστορικό κτίριο προτάσεις σχετικά με τη χρησιμοποίησή του. Ακόμα και οι ίδιοι οι χρήστες και ιδιοκτήτες, συχνά, αισθάνονται μεγαλύτερη ασφάλεια όταν δομικά μέλη της ιστορικής κατασκευής ενισχύονται ή υποκαθίστανται από αντίστοιχα με ωπλισμένο σκυρόδεμα ή αλουμίνιο, έστω και εάν τούτο είναι πλήρως ασύμβατη ενέργεια, εγκυμονούσα πλείστους κινδύνους.

Τέλος, αφ' ενός η ποικιλία των ευρισκομένων στο Αιγαίο Δομικών Συστημάτων και αφ' ετέρου η προσωπική για κάθε κατασκευή φθορά και εξασθένησή τους (άμεσα σχετιζόμενη με το ιστορικό της χρήσης της, των καταπονήσεων της, των μετατροπών κ.λ.π.) δεν επιτρέπουν γενική αντιμετώπιση με σχετικούς γενικευμένους κανονισμούς και οδηγίες.

Είναι αναγκαίο, λοιπόν, για κάθε χαρακτηριστικό Τοπικό Δομικό/Κατασκευαστικό Σύστημα, ως προς τη μορφολογία-τυπολογία, το Δομικό Σύστημα, τα υλικά, τις λεπτομέρειες κ.λ.π.:

1. Να αναγνωριστεί, επισημανθεί και περιγραφεί αναλυτικά (ως προς το σύνολο και τα μέλη του) η δομή του.
2. Να προσδιοριστεί η κυριότερη παθολογία και τρωτότητά του και να αναζητηθούν οι κύριες αιτίες τους.
3. Να αποτιμηθεί η ικανότητά του να συμπεριφέρεται στις φορτίσεις και στις καταπονήσεις όπως απαιτούν οι κανόνες ασφαλείας.
4. Να προταθούν βασικές αρχές και μέθοδοι επέμβασης - αποκατάστασης, συμβατές για τα Τοπικά Δομικά/Κατασκευαστικά Συστήματα, σε επίπεδο Νομαρχιακό, ή και τοπικότερο ανάλογα με την εμβέλεια στο χώρο του Τοπικού Δομικού/Κατασκευαστικού Συστήματος.

Είναι απαραίτητο να οργανωθεί η διάδοση της πληροφορίας σχετικά με τα Τοπικά Δομικά/Κατασκευαστικά Συστήματα και να διευκολυνθεί η εξεύρεση ανάλογων δομικών υλικών καθώς και τεχνητών σε τοπική κλίμακα.

Έτσι, κάθε μελετητής (αρχιτέκτονας, πολ. Μηχανικός) ακόμη και όταν προέρχεται από περιοχές εκτός της εμβέλειας του Τοπικού Δομικού/Κατασκευαστικού Συστήματος, να μπορεί:

- Να αντιληφθεί και να εκτιμήσει το Τοπικό Δομικό/Κατασκευαστικό Σύστημα, με του οποίου την αναβάθμιση θα ασχοληθεί.
- Να έχει στη διάθεση του τις αρχικές, τουλάχιστον, κατευθύνσεις πιθανών προτάσεων για την αντιμετώπιση της τυπικής παθολογίας.

Να ενισχυθεί για τις περαιτέρω ειδικές αποφάσεις που πρέπει να πάρει

για τα αντίστοιχα προβλήματα σε επίπεδο συγκεκριμένου κτίσματος, έτσι ώστε να έχουμε κατασκευαστική και λειτουργική αναβάθμιση της ιστορικής κατασκευής χωρίς τη μείωση της ιστορικής, καλλιτεχνικής, συμβολικής κλπ. αξίας της.

ΚΕΦ. 1 Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΜΑΝΔΡΑΚΙΟΥ ΝΙΣΥΡΟΥ

Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Νισύρου πρέπει να μελετηθεί συστηματικά για να νοιώσουμε τη χρησιμότητα και τις ομορφιές της.

Τα χωριά της Νισύρου είναι το Μανδράκι που είναι και η πρωτεύουσα, τα Νικειά, ο Εμπορειός και το παραλιακό γραφικό χωριό Πάλαι, σαν επίγειο του Εμπορειού, που δημιουργήθηκε τα τελευταία 50 χρόνια με υποτυπώδη ρυμοτομία, σβήνοντας την αλλοτινή ακμή του Εμπορειού.

Το Μανδράκι είναι βυθισμένο στη Β.Δ. χαράδρα του νησιού. Τα σπίτια που μπορεί να είναι μονόπατα, δίπατα και μερικές φορές τρίπατα, αρχίζουν από το μικρό λιμάνι της Ταύλας του Γιαλού και συνεχίζουν ανηφορικά μέχρι τον Πλατή. Ο παλαιότερος συνοικισμός στη Νίσυρο είναι το «Λαγκαδι» με πολλά σοκάκια (ρούγες) και πυκνοκτισμένο στα δυτικά του Μολυβιού. Ο παμπάλαιος αυτός δρόμος πλημμυρίζει το χειμώνα από τα νερά της βροχής και γι' αυτό οι κάτοικοι έχουν χτίσει τα σπίτια τους υπερυψωμένα πάνω σε πέτρινα σκαλοπάτια και ακανόνιστες γραφικές κάτασπρες πεζούλες. (Φωτ. 1).

Από την Ταύλα του Γιαλού ξεκινάει η γραφική συνοικία του «Λευκαντιού» και προχωρεί στη βορεινή ακρογιαλιά. Τα σπίτια και εδώ είναι χτισμένα κοντά το ένα στο άλλο και φτάνουν μέχρι το σημερινό λιμάνι. Η αρχιτεκτονική τους είναι παρόμοια με την αρχιτεκτονική του «Λαγκαδιού» με μικρές όμως εξωτερικές επιδράσεις. Πάνω από τους δύο οικισμούς υπάρχει το φρούριο των Ιπποτών της Ιερουσαλήμ (Ρόδου). Ακόμα πιο πάνω (πάνω στον οξό) προβάλλει το Μοναστήρι της Παναγίας της Σπηλιανής. Η γενική εικόνα που παρατηρείται είναι απότομα ύψη, πολλά σκαλιά, στενά δρομάκια και μικρά σπίτια με πλούσιο διάκοσμο. Η δόμηση είναι ιδιαίτερα πυκνή λόγω στενότητας χώρου, με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται σπανίως μεμονωμένα κτήρια και συχνότερα συνοικισμοί. Έτσι, συναντάμε ορθογωνικές κατόψεις αλλά και τετράπλευρα σχήματα με πλευρές όχι πάντα παράλληλες μεταξύ τους.

Τα παλαιότερα σπίτια κατασκευάστηκαν μονόπατα, αργότερα έγιναν δίπατα και όταν το οικόπεδο είναι μικρό, φτιάχνονται σπίτια ψηλά, μικρής κάτοψης, με ισόγειο και δύο μικρούς ορόφους ξύλινους.

Οι «λαϊκοί αρχιτέκτονες», οι τεχνίτες της εποχής, δεν μπόρεσαν να απαλλαγούν εξ'ολοκλήρου από την επίδραση της τουρκικής δουλείας. Αρχικά, οι πρώτες κατασκευές είχαν κάποια στοιχεία από την Οθωμανική νοοτροπία.

Όμως, με το πέρασμα του χρόνου έγινε τέλεια αφομοίωση και τα ξένα στοιχεία έγιναν ελληνικά. Η ελληνική σκέψη των τεχνιτών, δεν μπορούσε να

εκδηλωθεί (απόλυτα στο οικοδομικό έργο, παρά μόνο πλαισιωμένη με τις ανάγκες και τις συνθήκες της υπόδουλης εποχής.

Στη λαϊκή αρχιτεκτονική της Νισύρου αντικρύζει κανείς το οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον (οικογενειακή ζωή, πολιτεία, θρησκεία) σε συνδυασμό με τη φυσική μορφή. Σταθερό φυσικό περιβάλλον δεν υπήρχε ποτέ στο νησί, εξαιτίας της συνεχούς απειλής του ηφαιστείου. Το κλίμα ρυθμίζει τον ειδικό τρόπο χτισίματος με τη χρησιμοποίηση των τοπικών υλικών και συμβάλλει έτσι έμμεσα στη μόρφωση του νισύριου σπιτιού.

Δρόμοι με πεζούλες και σκαλοπάτια υπήρχαν και στις βυζαντινές πόλεις, τα «Διαβατικά».

Οι κάτοικοι της Νισύρου κατασκεύασαν τα σπίτια τους εκατό χρόνια πριν, απλά και έξυπνα. Εκείνη την εποχή το εισόδημά τους, σχετικά χαμηλό, στηριζόταν στην εμπορική εκμετάλλευση της ελαφρόπετρας, που πλημμυρίζει ακόμα τη Β. Δ. πλευρά του νησιού, του «θειοχώματος» (γιαλόμορφο ηφαιστειογενές πέτρωμα με λεπτές ρωγμές που αποτελείται από 72-76% διοξειδίο του πυριτίου και 2.4% νερό) και του περλίτη, που συναντώνται σε αφθονία στη Ν.Α. πλευρά του νησιού, στο Γιαλί και αλλού.

Η συστηματική εκμετάλλευση του «θειοχώματος» άρχισε το 1879, και συνετέλεσε στην άνθιση της οικονομίας του νησιού, παράλληλα με το εισόδημα που προερχόταν από την εκμετάλλευση των θερμοπηγών. Ένα μέρος των κατοίκων ασχολήθηκε με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Το ψάρεμα μόλις αρκούσε για να ζήσει τους Νισύριους και η μελισσοκομία ήταν θεωρητικός κλάδος της γεωργίας, χωρίς σπουδαία οφέλη. Παρόλα αυτά οι κάτοικοι μπόρεσαν και κατασκεύασαν περισσότερα από 1200 σπίτια.

Οι απόδημοι πριν το 1900-1910 ήταν λίγοι, καλά εγκατεστημένοι στην Αλεξάνδρεια, την Αμερική, την Αυστραλία κ.τ.λ. Μέχρι το 1912 ο πληθυσμός του νησιού ήταν περίπου 5.000. Στα επόμενα χρόνια άρχισε η ραγδαία μετανάστευση με στόχο την καλύτερη τύχη των νησιωτών.

Το κοινωνικό περιβάλλον έπαιξε σπουδαίο ρόλο στη μορφή και ευρυχωρία των σπιτιών. Τα σπίτια των δημογερόντων, του δασκάλου και του παπά ήταν πιο περιποιημένα, με πλουσιότερο εσωτερικό διάκοσμο, αρμονικά και απλά τοποθετημένο. Σ' αυτά διακρίνεται έντονα η προσπάθεια των Νισύριων τεχνιτών να δημιουργήσουν αρχιτεκτονήματα που να ξεφεύγουν από την καθιερωμένη μορφή, πιο όμορφα. Αντίθετα, τα σπίτια των χωρικών ήταν πιο απλά και χαμηλά ανάλογα με τις οικονομικές δυνατότητές τους.

Το σπίτι ήταν ένας χώρος ζεστός, ανεπηρέαστος από το παγερό νεοκλασικό στυλ, με μικρά παράθυρα για μεγαλύτερη ασφάλεια.

Η Νίσυρος, εξαιτίας της ηφαιστειακής της προελεύσεως, διαφέρει από τα γειτονικά νησιά, στη φύση και την ποιότητα του εδάφους, με αποτέλεσμα και η οικιστική κατάσταση να παρουσιάζεται διαφορετική. Τα ψηλότερα μέρη του νησιού, τα οποία σε παλαιότερα χρόνια παρείχαν κάποια ασφάλεια από τους πειρατές, αποτελούν τα χείλη πανάρχαιου κρατήρα του ηφαιστείου.

ου και είναι πολύ απόκρημνα. Για το λόγο αυτό η επιφάνεια που μπορεί να κατοικηθεί είναι πολύ στενή και ανώμαλη. Με το πέρασμα του χρόνου δημιουργήθηκε συσσώρευση οικιών η οποία συναντάται μόνο μέσα σε φρούρια. Τέτοια είναι η θέση και η κατάσταση του οικισμού στα δύο χωριά του νησιού, στα Νικειά και τον Εμπορειό, πάνω από τον οποίο βρίσκεται κάστρο με κατεστραμμένες κατασκευές από τον τελευταίο μεγάλο σεισμό (1933). Αλλά και στο κέντρο του νησιού, το Μανδράκι, στα ΒΔ του νησιού, ο συνοικισμός αναπτύσσεται εκατέρωθεν στενής χαράδρας πάνω σε ανώμαλο έδαφος. Για το λόγο αυτό και στο Μανδράκι παρατηρείται η ίδια κατάσταση, δηλαδή απότομα ύψη, μεγάλη συσσώρευση σπιτιών, σκαλιά, στενοί δρόμοι, δυσκολοδιάβατοι τη νύχτα. Χαρακτηριστικά ονομάζεται από τους κατοίκους «Της τύφλας το ρυμίδι» ένα δρομάκι (ρυμίδι) πλάτους 60-80 εκ. που συνδέει δύο πλατύτερους δρόμους.

Οι Νισύρικες κατασκευές μπορούν να χωριστούν σε κατηγορίες σύμφωνα με τον αριθμό των ορόφων από τους οποίους αποτελούνται (μονόπατα, δίπατα (ανωκάτωγα) ή σύμφωνα με τη μορφή τους (στενομέτωπα, πλατυμέτωπα).

Το παλαιό Νισύρικο σπίτι έχει πλατυμέτωπο σχήμα, αλλά εξαιτίας της ως επί το πλείστον φρουριακής συγκρότησης των οικισμών, τα σπίτια αργότερα έχουν συνήθως στενομέτωπο σχήμα.

Αρχικά, τα σπίτια γίνονταν μονόπατα, ευκολότερα στην κατασκευή μα σύνθετα στη λειτουργικότητα και περισσότερο ανθυγιεινά. Αργότερα, η στενότητα του χώρου ευνόησε την κατασκευή διώροφων σπιτιών (δίπατα), που παρουσιάζουν μεγαλύτερη άνεση στο εσωτερικό, πολλά χωρίσματα, περισσότερο αερισμό και φωτισμό, αλλά και περιορισμένο ελεύθερο χώρο. Το χαρακτηριστικό μοντέλο της παραδοσιακής Νισύρικης κατασκευής είναι τα «απαλαιά δίπατα» ή «ανωκάτωγα» που κατασκευάστηκαν έναν περίπου αιώνα πριν και μέχρι το 1910-1915. Οι διαφορές που παρουσιάζονται μεταξύ των κατασκευών του ίδιου τύπου (από χωριό σε χωριό) είναι μικρές και ασήμαντες (παραλλαγές). Αναφέρονται κυρίως στη διαφορετική διάταξη και στον αριθμό των δωματίων, καθώς και στο μέγεθος του όλου σπιτιού. Όλα τα παραπάνω εξαρτώνται από το γεωγραφικό χώρο που περιβάλλει τις κατασκευές. Οι διαφορές οφείλονται στην ανάγκη για εξυπηρέτηση με παράλληλη όσο το δυνατόν καλύτερη εκμετάλλευση του χώρου.

Το νισύρικο σπίτι, όπως και κάθε άλλο νησιώτικο, δεν είναι μονάχα τόπος κατοικίας αλλά και εργαστήριο για ύφανση, ζύμωμα, φούρνισμα, πήξιμο στο γάλα, καταφύγιο για τα κατοικίδια ζώα, αποθήκη για τα προϊόντα της χρονιάς (σοδειά, «μαξούλια»), τις ζωτροφές και τα γεωργικά εργαλεία. Είναι τοποθετημένο σε ανατολική θέση για να αποφεύγει τους δυτικούς ανέμους και να νιώθει την ανατολή, του ηλίου, όσο ήταν δυνατό, ανάλογα με τη γεωγραφική και υψομετρική θέση κάθε χωριού. Η πρόσοψη του σπιτιού βλέπει προς την αυλή και ολόκληρο το σπίτι είναι στραμμένο προς το στενό δρομάκι (ρούγα) (Φωτ. 1).

ΚΕΦ. 2 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΔΟΜΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Ο κατακόρυφος φέρων οργανισμός του σπιτιού στο Μανδράκι Νισύρου είναι λιθοδομή από αργούς λίθους και κονίαμα, κατά κανόνα αργιλόχωμα χωρίς συνδέσμους, μέσα στο πάχος της οποίας κατασκευάζονται οι καπνοδόχοι και οι υδρορροές που οδηγούν το νερό από το δώμα στη στέρνα. Στις προσόψεις των κτιρίων το ποσοστό των ανοιγμάτων είναι μεγάλο και επομένως παρατηρούμε συνήθως αδύνατους πεσσούς.

Η θεμελίωση γίνεται σε μικρό βάθος. Είναι από λιθοδομή κατασκευασμένη με τον ίδιο τρόπο όπως και η λιθοδομή της ανωδομής.

Η επικάλυψη των κτιρίων είναι ξύλινο δώμα στο οποίο για τη στεγανοποίηση χρησιμοποιείται στρώση αργιλοχώματος και η τελική επάλειψη γίνεται με στύψη για τη δυνατότητα απορροής του νερού της βροχής προς τη στέρνα. Τα πατώματα αποτελούνται από ξύλινες δοκούς και πέτσωμα ενώ σε μερικές περιπτώσεις υπάρχει και ταβάνι.

Οι διαχωριστικοί τοίχοι μπορεί να είναι είτε από λιθοδομή, η οποία κατά κανόνα δε συνδέεται με τους περιμετρικούς τοίχους, είτε ξυλόπηκτοι. Σε ελάχιστες περιπτώσεις παρατηρούνται και ξύλινα χωρίσματα.

Κάτω από το κατώτατο πάτωμα είναι κατασκευασμένη η στέρνα, συνήθως υπόσκαφη με επιχρισμένα τα εσωτερικά τοιχώματα ή κτιστή με εσωτερικό στεγανό επίχρισμα. (Φωτ. 2), (Σχ. 1).

2.1. ΔΩΜΑ

2.1.1. ΦΕΡΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΔΩΜΑΤΟΣ

- Η φέρουσα κατασκευή του δώματος αποτελείται από ξύλινα δοκάρια (κατράνια) διατομής συνήθως 8x15 εκ., τα οποία εισέρχονται στο πάχος της λιθοδομής κατά 15-20 εκ. περίπου και απέχουν μεταξύ τους αξονικά 40-45 εκ. Σε μερικές περιπτώσεις κάθετα στις κύριες δοκούς και κάτω από αυτές τοποθετείται στο μέσον του ανοίγματος για λόγους ενίσχυσης ένα βοηθητικό ξύλινο δοκάρι μεγαλύτερης διατομής, η «τραβέρσα». Επίσης, συναντάται η περίπτωση όπου κάθετα και πάνω από τις κύριες δοκούς τοποθετούνται στοιχεία διαστάσεων 5x2,5 εκ. ανά απόσταση 30 εκ. πάνω στα οποία τοποθετείται το πέτσωμα.

Τα φέροντα ξύλινα δοκάρια τοποθετούνται πάντα παράλληλα προς τη μικρότερη διάσταση της κάτοψης του στεγαζόμενου χώρου. Πάνω στα ξύλινα δοκάρια που ονομάζονται «κορφάδια», «τράβες» ή και «περάτες» επειδή περνούν από τη μία άκρη του τοίχου στην άλλη, τοποθετείται το πέτσωμα, το «πέταβρο» όπως λέγεται στη Νίσυρο, από τάβλες πλάτους συνήθως 15 εκ. και πάχους 2-2,5 εκ.

Το πέτσωμα σε πολλές περιπτώσεις κατασκευάζεται με τέτοιο τρόπο ώστε να διαμορφωθεί η κλίση του δώματος. (Φωτ. 3, 4, 5 και 6).

2.1.2. ΕΠΙΚΑΛΥΨΗ ΔΩΜΑΤΟΣ

Πάνω από το πέτωμα τοποθετείται μια στρώση από φύκια πάχους 3-4 εκ. Στη συνέχεια γίνεται μια στρώση από κονίαμα αργίλου με άσβεστο ασβέστη ή από υδραυλική κονία παραγόμενη από ηφαιστειακή γη η οποία ονομάζεται «πορσελάνη» και άσβεστο ασβέστη (Η «πορσελάνη» ερχόταν από το Γυαλί ή από την Κέφαλο της Κω). Έπειτα διαστρώνονται οι ελαφρόπετρες διαμέτρου 3-8 εκ. εν ξηρώ και πάνω τους χύνεται το ίδιο κονίαμα (αριάνη). Η διάστρωση τους γίνεται σταδιακά με τη βοήθεια ενός καδρονιού σταθερού ύψους ώστε να επιτυγχάνεται σταθερό πάχος στρώσης που ακολουθεί την κλίση που έχει δοθεί στο πέτωμα.

Πάνω σε αυτή τη στρώση από τις ελαφρόπετρες διαστρώνεται με σκούπα (φροκαλιά) η «χυλάδα» (αραιό κονίαμα από άμμο και ασβέστη) μέχρι κορεσμού της ελαφρόπετρας και δημιουργίας κατά το δυνατόν λείας τελικής επιφάνειας. Αφού στεγνώσει αυτή η τελευταία στρώση ασπρίζεται με ασβέστη ή αλείφεται με «στύψη» που είναι ξηρή λάβα και έχει στεγανοποιητικές ιδιότητες. Στην περίμετρο του δώματος και πάνω από τους εσωτερικούς φέρωντες τοίχους όπου πατούν τα ξύλινα δοκάρια κατασκευάζεται η «κουμούλα» δηλαδή το σαμάρι. (Φωτ. 7, Σχ. 2)

2.1.3. ΟΡΟΦΕΣ ΔΩΜΑΤΟΣ

Σε μερικές περιπτώσεις ο ξύλινος φέρων οργανισμός «ταβανώνεται» με σανίδες πλάτους 15-20 εκ. και πάχους 2 εκ.

Διακρίνονται δύο τύποι ανάλογα με τον τρόπο τοποθέτησης των σανίδων:

Στην πρώτη περίπτωση οι σανίδες αλληλοεπικαλύπτονται και δεν υπάρχει διαμπερής αρμός.

Στη δεύτερη περίπτωση οι σανίδες τοποθετούνται απλά η μια δίπλα στην άλλη και ο δημιουργούμενος αρμός καλύπτεται από πηγάκι (αρμοκάλυπτρο).

2.1.4. ΥΔΡΟΡΡΟΗ - ΚΑΜΙΝΑΔΑ

Η υδρορροή που ονομάζεται και «σούλουνας» ή «ανερά» συναντάται σε κάθε νισύρική κατασκευή και οδηγεί το βρόχινο νερό από το δώμα στη στέρνα. Πρόκειται για πήλινο ή τενεκεδένιο σωλήνα διατομής 10-12 εκ. που βρίσκεται μέσα στην τοιχοποιία ή και εξωτερικά και λέγεται «ολοίκυ» ή «κιούγκι».

Μέσα στο σώμα της τοιχοποιίας κατασκευάζονται επίσης οι καμινάδες διατομής 25x25 εκ. κατά κανόνα, δημιουργώντας ασυνέχεια και εξασθένηση της τοιχοποιίας στη συγκεκριμένη περιοχή. Οι καμινάδες καταλήγουν σε καπνοδόχους (φανόφτες) οι οποίοι αρχικά είναι κτιστοί ενώ αργότερα χρησιμοποιούνται έτοιμες πήλινες καπνοδόχοι από την Καρδάμaina της Κω. (Φωτ. 8, 9) (Σχ. 3)

2.1.5. ΑΠΟΛΗΞΕΙΣ ΚΑΙΜΑΚΩΝ

Πάνω στο δώμα, στην απόληξη της εσωτερικής σκάλας που οδηγεί σ' αυτό, κατασκευάζεται η «θράππα», συνήθως στην άκρη του δώματος. Έχει σχήμα τραπεζίου. Η εξωτερική προς το δώμα επιφάνεια αποτελεί συνέχεια της λιθοδομής του ορόφου, ενώ η εσωτερική αποτελείται από ξυλόπηκτο. Το μεγαλύτερο ύψος είναι ανάλογο με την πόρτα της κατασκευής, ενώ το μικρότερο είναι τόσο όσο να μπορεί να κατασκευαστεί μικρό παράθυρο για να φωτίζεται η σκάλα. Σκεπάζεται με ξύλινα στοιχεία και λαμαρίνα ή πανί. Αποτελεί ασυνέχεια στο φέροντα οργανισμό του δώματος. (Φωτ. 10, 11, 12).

2.2 ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΤΟΙΧΟΙ

2.2.1. ΤΡΟΠΟΣ ΔΟΜΗΣΗΣ

Το κτίσιμο της τοιχοποιίας γίνεται με αργούς λίθους σε δύο κατακόρυφες ζώνες, καλύτερα δομημένες στις παρειές με ασθενή περιοχή κεντρικά. Διακρίνεται προσπάθεια σταυρώματος των μεγάλων λίθων των δύο ζωνών. Συνήθως δεν υπάρχουν διάτονα λίθινα στοιχεία.

Τα κενά που δημιουργούνται μεταξύ των μεγάλων λίθων συμπληρώνονται με μικρότερους λίθους τόσο στην κεντρική ζώνη της τοιχοποιίας όσο και στις δύο παρειές. Το πάχος της εξωτερικής τοιχοποιίας που είναι περίπου 55- 60 εκ. διατηρείται συνήθως σταθερό, ή σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρείται αύξηση προς τα κάτω. **Φέρουσα τοιχοποιία συναντάμε και στους εσωτερικούς διαχωριστικούς τοίχους πάχους 30-40 εκ.** Δε διακρίνεται προσπάθεια σύνδεσης των τοίχων μεταξύ τους (απουσία διάτονων λίθινων στοιχείων, απουσία ξυλοδεσιών). Γενικά παρατηρείται μεγάλη ποικιλία λιθοσωμάτων όσον αφορά στο μέγεθος και στο είδος του λιθοσώματος. Ανάλογα με το ποσοστό μικρών-μεγάλων λίθων στις παρειές διακρίνουμε δύο τύπους λιθοδομών:

Τύπος Α. Ποσοστό μεγάλων λίθων 55%, μικρών λίθων και αρμών 45%. Κατά τη δόμηση δημιουργούνται ορίζοντας επάλληλες στρώσεις. Τα μεγάλα λιθοσώματα συμπληρώνονται από μικρά δεξιά -αριστερά ενώ πάνω -κάτω εφάπτονται κατά κανόνα μεταξύ τους με αποτέλεσμα να εδράζεται καλύτερα η μία στρώση πάνω στην άλλη. (Φωτ. 13, 16)

Τύπος Β. Ποσοστό μεγάλων λίθων 80%, μικρών λίθων και αρμών 20%. Κατά τη δόμηση δημιουργούνται ζώνες οριζόντιας διάστρωσης επαναλαμβανόμενες καθ' ύψος, από λιθοσώματα ίδιου περίπου μεγέθους. Καλύτερα λαξευμένοι και δομημένοι είναι οι λίθοι στους λαμπάδες, στα πρέκια και στις γωνίες. Συνήθως δεν υπάρχουν σύνδεσμοι στις τοιχοποιίες και οι εγκάρσιοι τοίχοι δε δένονται ισχυρά μεταξύ τους. Κατά κανόνα οι εσωτερικοί φέροντες τοίχοι από λιθοδομή δε συνδέονται με τους περιμετρικούς τοίχους. (Φωτ. 14, 15).

2.2.2. ΛΙΘΟΣΩΜΑΤΑ.

Παρατηρείται μεγάλη ποικιλία λιθοσωμάτων. Διακρίνονται τα εξής είδη:

α) Γυαλόπετρες. Πρόκειται για γυαλόμορφο ηφαιστειακό πέτρωμα που αποτελείται από 72%-76% διοξείδιο του πυριτίου. Παρατηρείται ότι οι «γυαλόπετρες» κόβονται ευκολότερα κόντρα στα νερά τους και χρησιμοποιούνται σε μεγάλο ποσοστό στις λιθοδομές λόγω της αφθονίας και της εύκολης επεξεργασίας τους. Χρησιμοποιούνται για την κατασκευή των λαμπάδων και των γωνιών (γωνιόλιθοι).

β) Σιδερόπετρες (μαύροι και κόκκινοι βασάλτες). Πρόκειται για σκληρό ηφαιστειακό πέτρωμα με περιεκτικότητα σε διοξείδιο του πυριτίου 56%-70%. Βρίσκεται σε μεγάλη αφθονία και χρησιμοποιείται στις λιθοδομές.

γ) Λιθοσώματα προερχόμενα από παραλίες. Κατά μήκος των ακτών του νησιού και μέχρις ύψους 30 και πλέον μέτρων υπάρχουν μεγάλα αποθέματα κροκαλοπαγών, λατυποπαγών και λιθαριών, τα οποία αποτελούνται από αποπρορογγυλεμένα τεμάχια ηφαιστειακών πετρωμάτων (κροκάλες) ή και γωνιώδη (λατύπες). Τα τεμάχια αυτά (κροκάλες, λατύπες) είναι συγκολλημένα μεταξύ τους με μια ασθενή ορυκτή συνδετική ύλη. Η λήψη των λιθοσωμάτων από αυτές τις περιοχές είναι ιδιαίτερα εύκολη. Ειδικότερα από τις ακτές η λήψη τους είναι άμεση λόγω του ότι η διαβρωτική ενέργεια της θάλασσας έχει αφαιρέσει τη μεταξύ των λίθων συνδετική ύλη. Τα λιθοσώματα αυτά έχουν το μειονέκτημα ότι είναι στρογγυλεμένα, κάτι που δεν βοηθάει στην καλή δόμηση. Χρησιμοποιούνται συνήθως αυτούσια, με μόνη επεξεργασία στην ορατή τους επιφάνεια.

δ) Καλουτσόπετρες. Είναι λιθοσώματα έντονα πορώδη με μεγάλες όμως αντοχές που χρησιμοποιούνται κυρίως στην κατασκευή των πρεκιών. Η ονομασία τους οφείλεται στην περιοχή Καλούτσι της νήσου Γυαλί από την οποία μεταφέρονται.

ε) Βαρόπετρες. Πρόκειται για λιθοσώματα που προέρχονται είτε από το σπάσιμο του βράχου για τη δημιουργία οικοπέδων είτε κατά τη διάνοιξη της στέρας, με τη βοήθεια βαριού (βαρόπετρες). Μετά από επεξεργασία χρησιμοποιούνται στην τοιχοποιία.

στ) Χαλικώματα Είναι μικρές πέτρες οι οποίες προέρχονται είτε από τις παραλίες είτε από τη θραύση των μεγάλων λιθοσωμάτων κατά την επεξεργασία τους είτε είναι κεραμικά προερχόμενα από αρχαιότερες κατασκευές. (Φωτ. 15, 17, 18, 20).

2.2.3. ΚΟΝΙΑΜΑΤΑ.

Σαν συνδετικό υλικό στις λιθοδομές κατά κανόνα χρησιμοποιείται το αργιλόχωμα (χωματόλασπη). Σε αρκετές περιπτώσεις το αργιλόχωμα χρησιμοποιείται αναμεμιγμένο με θρύμματα από άσβεστο ασβέστη. Όταν υπάρχει η οικονομική δυνατότητα σα συνδετικό υλικό χρησιμοποιείται υδραυλικό κο-

νίαμα που είναι μίγμα άσβεστου ασβέστη και ποζολάνης (πορσελάνη) ή λιοτριβιμένη ελαφρόπετρα. Υδραυλικό κονίαμα χρησιμοποιείται και για αρμολόγημα σε τοιχοποιίες με συνδετικό κονίαμα αργιλόχωμα. Ειδικά στα κτίρια που βρίσκονται κοντά στην παραλία δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στο αρμολόγημα. Η εξωτερική παρειά της τοιχοποιίας «σκλιβώνεται», δηλαδή το αρμοκονίαμα ξεχειλίζει πιάνοντας τις γύρω πέτρες. (Φωτ. 21, 22).

2.2.4. ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΑ.

Γενικά, τα κτίρια είναι εξωτερικά ανεπίχριστα. Δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στο αρμολόγημα. Εξωτερικά επιχρίσματα υπάρχουν αρχικά μόνο σε περιοχές της λιθοδομής όπου οι πέτρες δεν έχουν καλά αρμολογηθεί. Για τα επιχρίσματα χρησιμοποιούν αργιλικό υλικό ή πορσελάνη, με πολύ ασβέστη. Σε κτήρια κατασκευασμένα μετά το 1920 επιχρίεται ολόκληρη η εξωτερική επιφάνεια και ασβεστώνεται. (Φωτ. 23).

2.2.5. ΑΝΟΙΓΜΑΤΑ.

Το Νισύριο σπίτι στον οικισμό Μανδρακίου έχει δυνατότητα να φωτιστεί κυρίως από την πρόσοψη με αποτέλεσμα το ποσοστό των ανοιγμάτων να είναι μεγάλο, κατά μέσο όρο 25% της πρόσοψης, και οι πεσσοί ασθενείς (η αναλογία διατομής πεσσών ανά πλάτος λιθοδομής είναι περίπου 40%). Στην περίπτωση δώροφων ή τριώροφων κτηρίων, τα ανοίγματα βρίσκονται σε κατακόρυφη περασιά δημιουργώντας έτσι συνεχείς πεσσούς που φέρουν τα κατακόρυφα φορτία. Τα ανοίγματα έχουν μικρό πλάτος της τάξεως των 80-100 εκ. Όσον αφορά στην κατασκευή των πρεκίων διακρίνονται οι παρακάτω τύποι:

Τύπος (α): Στην εξωτερική παρειά της τοιχοποιίας το πρέκι είναι τοξωτό αντιστηριζόμενο, κατασκευασμένο από δύο μεγάλες «καλουτσόπετρες» ή «γιαλόπετρες». Η εσωτερική παρειά κατασκευάζεται από γραμμικό ξύλινο στοιχείο. Το τόξο που διαμορφώνεται είναι χαμηλό με αποτέλεσμα να αναπτύσσονται μεγάλες οριζόντιες δυνάμεις στους παρακείμενους πεσσούς. (Φωτ. 24, Σχ. 7, 10).

Τύπος (β): Τοξωτό ψηλότερο και από περισσότερους λίθους κατασκευασμένο πρέκι. Λειτουργεί καλύτερα από τον τύπο (α) λόγω του ότι μεταφέρει μικρότερες οριζόντιες δυνάμεις στους πεσσούς. (Σχ. 6).

Τύπος (γ): Στην εξωτερική παρειά της τοιχοποιίας το πρέκι είναι χαμηλό τοξωτό κτιστό από πολλές μικρότερες πέτρες με σφήνα (κλειδί). Στην εσωτερική παρειά της τοιχοποιίας είναι τοξωτό, αντιστηριζόμενο από δύο μεγάλους λίθους (καλουτσόπετρες). (Σχ. 9).

Τύπος (δ): Στην εξωτερική παρειά της τοιχοποιίας τοξωτό αντιστηριζόμενο πρέκι, κατασκευασμένο από δύο μεγάλες «καλουτσόπετρες». Στην εσωτερική παρειά της τοιχοποιίας τοξωτό κτιστό πρέκι από πολλές μικρές πέτρες. (Φωτ. 26, 25, Σχ. 11).

Τύπος (ε): Στην εξωτερική παρειά ολόσωμο πρέκι από μία «καλουτσόπετρα». Συναντάται συνήθως στα μικρότερα ανοίγματα. (Φωτ. 27).

2.3. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΙ ΤΟΙΧΟΙ ΚΑΙ ΤΟΞΑ.

Οι εσωτερικοί τοίχοι είναι δύο ειδών ανάλογα με τον τρόπο και το υλικό κατασκευής:

- α) Από λιθοδομή
- β) Ξυλόπηκτοι

2.3.1. ΛΙΘΟΔΟΜΕΣ.

Οι εσωτερικοί διαχωριστικοί τοίχοι από λιθοδομή κατασκευάζονται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που κατασκευάζεται η εξωτερική φέρουσα λιθοδομή. Το πάχος τους είναι συνήθως 40 εκ. Συνήθως είναι ασύνδετοι με την περιμετρική φέρουσα τοιχοποιία ή συνδέονται με μεγαλύτερους διάτονους λίθους. Πάνω σ' αυτούς εδράζονται τα ξύλινα δοκάρια του πατώματος και του δώματος ή σε άλλη περίπτωση δεν φορτίζονται. Στα δώροφα κτίρια μπορεί να υπάρχουν λιθοδομές στο ισόγειο και στον όροφο ή σε άλλες περιπτώσεις μόνο στο ισόγειο.

2.3-1.1. ΑΝΟΙΓΜΑΤΑ.

Υπάρχουν οι εσωτερικές πόρτες 70-80 εκ. πλάτος και εσοχές για ντουλάπια. Παρατηρείται ότι στην περίπτωση δώροφου κτιρίου όπου υπάρχει λιθοδομή στον όροφο και στο ισόγειο τα ανοίγματα μπορεί να βρίσκονται σε κατακόρυφη περασιά ή όχι.

2.3.1.2. ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΑ.

Για τα εσωτερικά επιχρίσματα χρησιμοποιούν αργιλικό υλικό ή πορσελάνη, με πολύ ασβέστη. Γίνεται μία στρώση συνήθως, ενώ σε πλουσιότερα σπίτια γίνονται δύο στρώσεις (χοντρό και ψιλό). Δε δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην ομαλότητα των επιφανειών. Όλες οι επιφάνειες στη συνέχεια ασβεστώνονται.

2.3.2. ΞΥΛΟΠΗΚΤΟΙ.

Οι ξυλόπηκτοι τοίχοι κατασκευάζονται μόνο ως εσωτερικά χωρίσματα. Στα δώροφα κτίσματα ο ξυλόπηκτος τοίχος μπορεί να εκτείνεται και στους δύο ορόφους ή μόνο στον όροφο, εδραζόμενος ή όχι σε φέροντα διαχωριστικό τοίχο από λιθοδομή. Ανάλογα με τον τρόπο κατασκευής διακρίνουμε δύο τύπους: Στον πρώτο τύπο η κατασκευή γίνεται με οριζόντια, κατακόρυφα και διαγώνια ξύλινα στοιχεία διατομής 10x10 εκ. και τα κενά ανάμεσα στα ξύλα συμπληρώνονται με ελαφρόπετρες και κονίαμα. Στο δεύτερο τύπο η κατασκευή γίνεται με οριζόντια και κατακόρυφα ξύλινα στοιχεία διατομής 10x10 εκ. και τα κενά κλείνονται με οριζόντια στενόμακρα τεμάχια ξύλου (μπαγδα-

τί). Και στις δύο περιπτώσεις επιχρίονται οι ξυλόπηκτοι τοίχοι με επίχρισμα, κατά κανόνα ασβεστοκονίσμα ενισχυμένο με ψιλό άχυρο, για καλύτερη συμπεριφορά έναντι ρηγματώσεων. (Φωτ. 28) (Σχ. 20, 21).

2.3.3. ΧΡΗΣΗ ΤΟΞΩΝ.

Τοξωτά ανοίγματα στην τοιχοποιία ισογείου ή υπογείου χρησιμοποιούνται στην περίπτωση που η μικρότερη διάσταση της κάτοψης του κτιρίου είναι μεγάλη (μεγαλύτερη από το μήκος των διαθέσιμων ξύλινων δοκών) και στην περίπτωση που λόγω χρήσης απαιτείται ενοποίηση του χώρου. Επί του τόξου εδράζεται φέρουσα τοιχοποιία πάνω στην οποία στηρίζονται οι ξύλινοι δοκοί του δώματος. Όσον αφορά στον τρόπο κατασκευής (έδραση) των τοξωτών ανοιγμάτων διακρίνονται δύο περιπτώσεις:

- Τοξωτό άνοιγμα εδραζόμενο στο έδαφος.
- Τοξωτό άνοιγμα εδραζόμενο στους τοίχους. Παρατηρείται ότι υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες παρόλο που το πλάτος της πρόσοψης (συνήθως είναι η μικρότερη διάσταση της κάτοψης) είναι μικρό χρησιμοποιείται τοξωτό άνοιγμα για ενοποίηση του υποκείμενου χώρου όταν αναγκαστικά φέρει υπερκείμενη λιθοδομή. (Φωτ. 29, 30, 31, 32) (Σχ. 22, 24, 23).

2.4. ΠΑΤΩΜΑ.

2.4.1. ΦΕΡΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΑΤΩΜΑΤΟΣ.

Η φέρουσα κατασκευή του πατώματος αποτελείται από ξύλινα δοκάρια (κατράνια) διατομής συνήθως 12x15 εκ. τα οποία εισέρχονται στο πάχος της λιθοδομής κατά 15-20 εκ. περίπου και απέχουν μεταξύ τους αξονικά 30-40 εκ. Σε μερικές περιπτώσεις κάθετα στις κύριες δοκούς και κάτω από αυτές τοποθετείται στο μέσον του ανοίγματος για λόγους ενίσχυσης ένα βοηθητικό ξύλινο δοκάρι μεγαλύτερης διατομής, η «τραβέρσα», και οι δοκοί απέχουν μεταξύ τους 40-50 εκ. Στην περίπτωση τετραγωνικής κάτοψης μεγαλύτερων διαστάσεων οι ξύλινοι δοκοί του πατώματος πατάνε πάνω σε «τραβέρσα» διατομής 30x15 εκ. φωλιάζοντας σε ειδικές εγκοπές. Στην περίπτωση που υπάρχει σκάλα τα ξύλινα φέροντα δοκάρια εδράζονται αφενός μεν στη φέρουσα τοιχοποιία αφετέρου σε δοκάρι περιμετρικό του ανοίγματος της σκάλας. (Φωτ. 33, 34, 35) (Σχ. 26).

2.4.2. ΔΑΠΕΔΟ.

Το δάπεδο αποτελείται από σανίδες πλάτους 15-20 εκ. και πάχους 2,5 εκ. τοποθετημένες η μια δίπλα στην άλλη.

2.4.3. ΟΡΟΦΕΣ ΠΑΤΩΜΑΤΟΣ.

Σε μερικές περιπτώσεις ο ξύλινος φέρων οργανισμός «ταβανώνεται» με σανίδες πλάτους 15-20 εκ. και πάχους 2 εκ. Διακρίνονται δύο τύποι ανάλογα

με τον τρόπο τοποθέτησης των σανίδων. Στην πρώτη περίπτωση οι σανίδες τοποθετούνται απλά ή μια δίπλα στην άλλη. Στη δεύτερη περίπτωση ανάμεσα στο δάπεδο και το ταβάνωμα υπάρχει στρώση από φύκια για μόνωση. (Σχ. 25, 26).

2.4.4. ΚΑΙΜΑΚΕΣ.

Η κατακόρυφη επικοινωνία γίνεται με εσωτερική ξύλινη σκάλα. Στην πρώτη περίπτωση η σκάλα κατασκευάζεται παράλληλα προς τη μικρότερη διάσταση της κάτοψης. Το άνοιγμα της είναι ολόκληρη η μικρή διάσταση και οι ξύλινοι βαθμιδοφόροι της στηρίζονται στην τοιχοποιία. Το σχήμα της είναι ευθύγραμμο. Οι πλάγιες πλευρές της μένουν ακάλυπτες και το άνοιγμα στον όροφο μένει ανοικτό, ενώ στο δώμα κλείνεται με τη «θράππα». Στη δεύτερη περίπτωση η σκάλα κατασκευάζεται παράλληλα προς τη μικρότερη διάσταση της κάτοψης. Το άνοιγμα της είναι μικρότερο από τη μικρή διάσταση. Οι ξύλινοι βαθμιδοφόροι της στηρίζονται σε ξύλινη δοκό, η οποία εδράζεται στην τοιχοποιία και στα ξύλινα δοκάρια του πατώματος. Το σχήμα της είναι ευθύγραμμο. Οι πλάγιες πλευρές της μένουν ακάλυπτες και το άνοιγμα στον όροφο μένει ανοικτό. Στην τρίτη περίπτωση η σκάλα κατασκευάζεται παράλληλα προς τη μεγαλύτερη διάσταση της κάτοψης. Έχει σχήμα Γ. Οι ξύλινοι βαθμιδοφόροι της στηρίζονται σε ξύλινα δοκάρια που υπάρχουν στην τοιχοποιία, αρκετά χαμηλότερα από τις δοκούς του πατώματος. Ο ξύλινος φέρων οργανισμός του πατώματος διακόπτεται και στηρίζεται σε ξύλινο πλαίσιο σχήματος Γ. Οι πλάγιες πλευρές της σκάλας μένουν ακάλυπτες και το άνοιγμα στον όροφο μένει ανοικτό. Τα ξύλινα σκαλιά είτε καρφώνονται απλά στους βαθμιδοφόρους είτε τοποθετούνται σε ειδικές εγκοπές πάνω σ' αυτούς και καρφώνονται επίσης. (Φωτ. 38) (Σχ. 27, 28).

2.4.5. ΕΞΩΣΤΕΣ (ΜΠΑΛΚΟΝΙΑ).

Οι εξώστες έχουν μικρό μήκος και πλάτος. Κατασκευάζονται από ξύλινα δοκάρια διατομής 8x8 εκ. που εισέρχονται στη λιθοδομή σε βάθος συνήθως όσο το πάχος αυτής. Πάνω σ' αυτά μπαίνει το πέτωμα από πλατειές ξύλινες σανίδες, ενώ κατασκευάζεται και ξύλινο στηθαίο. (Φωτ. 36, 37).

2.5.1. ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ - ΥΠΟΓΕΙΟ (ΗΜΙΥΠΟΓΕΙΟ).

Η θεμελίωση των κτηρίων γίνεται με λιθοδομή πλάτους 1,00-1,20 μ. και βάθους 0,80-1,00 μ. Η θεμελίωση πολλές φορές γίνεται κατευθείαν πάνω σε βράχο. Η λιθοδομή κατασκευάζεται από μεγάλες και σκληρές πέτρες, τις σιδερόπετρες, τοποθετημένες έτσι ώστε να μην αφήνουν μεγάλα κενά μεταξύ τους. Το συνδετικό κονίαμα είναι συνήθως άργιλος (χώμα της εκσκαφής) ή υδραυλικό κονίαμα (πορσελάνη) και άσβεστος (ασβέστης). Σε μερικές περιπτώσεις κατασκευάζεται υπόγειο ή ημιυπόγειο, που λειτουργεί ως μαγειρείο και χώρος αποθήκευσης. Παρατηρείται γενικά ίδια δόμηση με τη δόμηση της λιθοδομής της ανωδομής. (Φωτ. 39, 40).

2.5.2. ΣΤΕΡΝΑ.

Στην αυλή του σπιτιού ή συνηθέστερα μέσα, στο έδαφος κάτω από την κατασκευή βρίσκεται η στέρνα, η «βιστέρνα» όπως λέγεται. Σ' αυτή συγκεντρώνεται το νερό της βροχής για τις ανάγκες των κατοίκων. Έχει σχήμα ακανόνιστο, αφού ακολουθεί το σχήμα του βράχου και όγκο περίπου 8-15 μ³. Η κατασκευή είναι δύσκολη και απαιτεί ιδιαίτερη δεξιότητα και πείρα. Η σκεπή της στέρνας γίνεται με καμάρες σκεπασμένες με λίθινες πλάκες, τις «σιδερόπλακες», ενώ υπάρχει στόμιο από το οποίο μπορεί να περάσει ένας άνθρωπος για καθαρισμό της στέρνας και μικρή τρύπα για το «καπράτσι», δηλαδή τον κουβά. Οι στέρνες επιχρίονται με επιμέλεια με λεπτόκοκκο κονίαμα αποτελούμενο από λεπτή μαύρη βασαλτική άμμο, αναμεμιγμένη με πολύ ασβέστη και λιοτριβιμένο κεραμίδι (βαστρί), κονίαμα ιδιαίτερα ανθεκτικό σε καταπονήσεις και αρκετά στεγανό.

*Περιγραφή συγκροτήματος.**

Το συγκρότημα κτηρίων που μελετάται βρίσκεται στη ΒΔ πλευρά του οικισμού Μανδρακίου Νισύρου. Αποτελείται από τέσσερα διαφορετικά κτίσματα: την οικία Σ. Χριστοδούλου, το κτήριο του Λαογραφικού Μουσείου που ανήκει στο Δήμο Μανδρακίου, το κτήριο της Παναγίας της Σπηλιανής, και την οικία Σακκαλή. Το συγκρότημα βρίσκεται στην περιοχή «Λαγκάδι» του οικισμού Μανδρακίου, σε ένα από τα χαμηλότερα υψομετρικά σημεία του οικισμού και προς την πλευρά του βράχου. Η περιοχή έχει διαμορφωθεί στους περασμένους αιώνες από την ενεργοποίηση του υπάρχοντος ρήγματος με υποχώρηση του εδάφους κατά εκατό περίπου μέτρα. Όπως προκύπτει από τη μελέτη των ρηγματώσεων που εμφανίζονται στο συγκρότημα, το ρήγμα που διασχίζει τον οικισμό περνάει από το κτήριο Σ. Χριστοδούλου και συνεχίζει προς το Λαογραφικό Μουσείο διασχίζοντας διαγώνια το συγκρότημα και αφήνοντας ανέπαφα τα άλλα δύο κτίσματα. Το συγκρότημα περιβάλλεται από τρεις δρόμους. Στα ανατολικά του συνόλου βρίσκεται ο δρόμος του Λαγκαδιού, ενώ στα δυτικά και νότια του συνόλου βρίσκεται ο δρόμος που οδηγεί στο μοναστήρι της Παναγίας της Σπηλιανής. Από την ογκομετρική μελέτη και τη μελέτη κατόψεων και τομών πιθανολογούμε ότι η οικία Σ. Χριστοδούλου αποτελεί την αρχική μονάδα του συγκροτήματος.

Στη συνέχεια κατασκευάζεται το κτήριο του Λαογραφικού Μουσείου, το οποίο προσκολλάται στο νότιο τοίχο της οικίας Σ. Χριστοδούλου. Αργότερα κτίζεται το κτήριο της Παναγίας της Σπηλιανής, δίπλα στο Λαογραφικό Μουσείο.

Τέλος το συγκρότημα συμπληρώνεται από τον τοίχο της πρόσοψης της οικίας Σακκαλή. Χαρακτηριστικό γνώρισμα των Νισυριακών κτισμάτων είναι η «προσκόλληση» του ενός κτηρίου στο άλλο, δηλαδή το ένα κτίσμα «δανείζεται» τον τοίχο του γειτονικού κτίσματος ώστε να κλείσει το κιβωτιοειδές. Το κτήριο Χριστοδούλου αποτελείται από ισόγειο και δύο ορόφους. Η κάτοψη

του είναι σχήματος μη κανονικού τετραπλεύρου. Το Λαογραφικό μουσείο έχει κάτοψη σχήματος Γ. Το κτήριο της Παναγιάς χαρακτηρίζεται ως πολύγωνο από προσθήκη, όπως και η οικία Σακκαλή. Το συγκρότημα είναι κτισμένο σε επικλινές έδαφος κλίσης 28- 30% το οποίο παρουσιάζει διαφοροποίηση στη σύστασή του. Έτσι το κτήριο Σ. Χριστοδούλου θεμελιώνεται κατά το ήμισυ πάνω σε βράχο ενώ το υπόλοιπο θεμελιώνεται πάνω σε χαλαρό έδαφος.

Το κτήριο του Λαογραφικού Μουσείου θεμελιώνεται επίσης κατά ένα τμήμα πάνω σε βράχο και το υπόλοιπο σε χαλαρό έδαφος. Τα υπόλοιπα δύο κτίσματα βρίσκονται σε χαμηλότερη υψομετρικά θέση και θεμελιώνονται πάνω σε χαλαρό έδαφος. Ο κατακόρυφος φέρων οργανισμός του εξωτερικού περιβλήματος των κτιρίων είναι από λιθοδομή. Στο εσωτερικό των κτιρίων, τοίχοι από λιθοδομή ή ξυλόπηκτοι στηρίζουν τον ξύλινο οριζόντιο φέροντα οργανισμό του πατώματος και του δώματος.

Στην πρόσοψη του κάθε κτιρίου το ποσοστό των ανοιγμάτων είναι μεγάλο με αποτέλεσμα να δημιουργούνται πολλοί και αδύνατοι πεσσοί. Παρατηρείται τοποθέτηση των ανοιγμάτων στις γωνίες της κατασκευής, άλλες φορές με διαμόρφωση μικρών λαμπάδων και άλλες φορές χωρίς να υπάρχει καθόλου λαμπάς. Συνήθως τα ανοίγματα τοποθετούνται συμμετρικά στην όψη. Όταν δεν συμβαίνει αυτό, δημιουργείται πεσσός στον όροφο που βρίσκεται πάνω από το άνοιγμα του ισογείου με αποτέλεσμα να διακόπτεται η ροή των φορτίων στους πεσσούς του ισογείου.

Στα κτίσματα που εξετάζονται δεν υπάρχει εσωτερική σκάλα που οδηγεί στο δώμα (θράππα) και η πρόσβαση σ' αυτό γίνεται από τους εξωτερικούς γειτονικούς χώρους. Όπως σε όλα τα κτίσματα της Νισύρου το δώμα αποτελεί το κύριο μέσο συλλογής ομβρίων υδάτων τα οποία μέσω των υδρορροών οδηγούνται στις στέρνες. Οι υδρορρόες των κτισμάτων του συνόλου βρίσκονται στο εσωτερικό της τοιχοποιίας, γεγονός που αποτελεί ένα από τα αδύνατα σημεία της κατασκευής.

Παρατηρείται ότι στις περιπτώσεις γεινίασης κτισμάτων όπου το νεότερο κτίσμα χρησιμοποιεί τον τοίχο του διπλανού κτιρίου, οι τοίχοι του εκάστοτε νεότερου κτίσματος δεν συνδέονται με την τοιχοποιία του προϋπάρχοντος κτηρίου. Το ίδιο ισχύει και στις περιπτώσεις που έχουμε προσθήκη κτίσματος σε υπάρχον κτήριο.

Επίσης, σε επίπεδο κάτοψης υπάρχει ασυνέχεια των λιθοδομών των γειτονικών κτισμάτων. Ασυνέχεια παρατηρείται και στην καθ' ύψος διάταξη του οριζόντιου φέροντος οργανισμού πατωμάτων και δωματίων. (Σχ. 29, 30, 31).

(*) Στους οικισμούς της Νισύρου, όπως και στα περισσότερα νησιά του Αιγαίου, κατά κανόνα τα κτίσματα αποτελούν σύνολα. Ως εκ τούτου, δεν μπορούν να μελετηθούν ως μεμονωμένες κατασκευές.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΣΧΗΜΑΤΑ

α. Φωτογραφίες

Φωτ. 1. Άποψη του οικισμού Μανδράκι Νισύρου

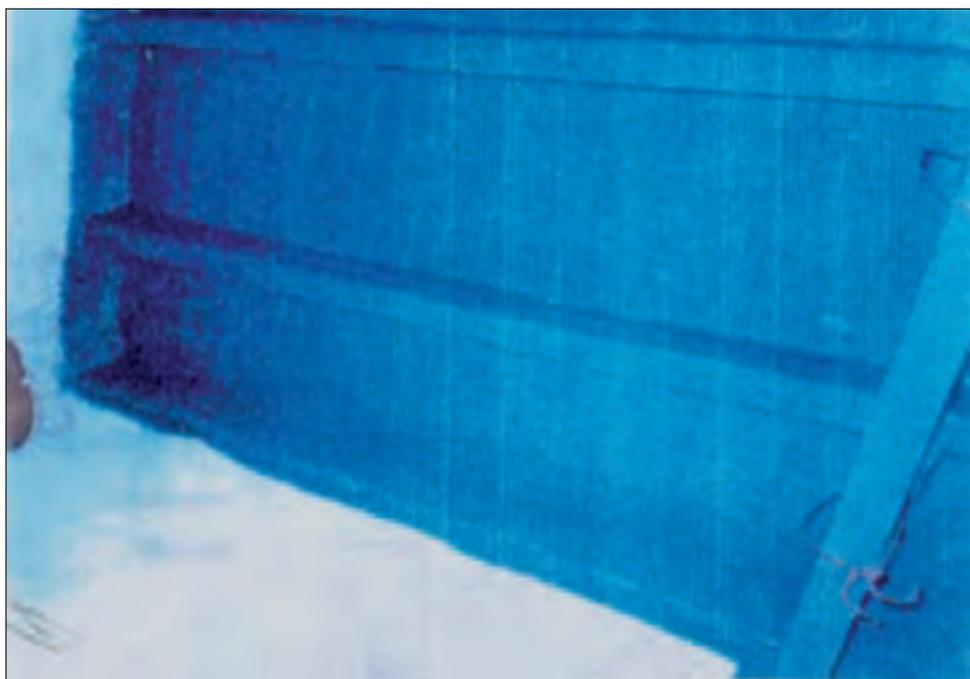
Φωτ. 2. Τοπικό Νισυριακό σπίτι

Φωτ. 3. Άποψη δοματίων

Φωτ. 4. Φέροντας οργανισμός δώματος

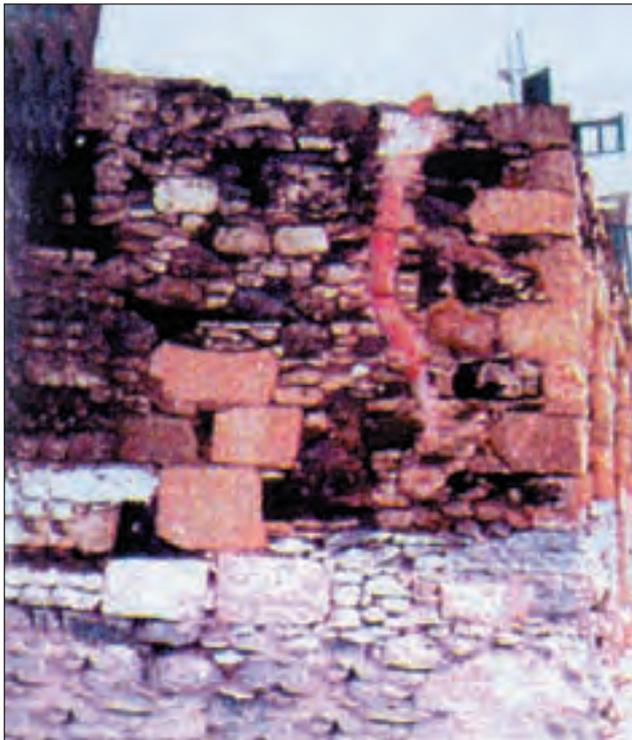
Φωτ. 5. Φέροντας οργανισμός δώματος με παρεμβολή ξύλινης δοκού

Φωτ. 6. Φέροντας οργανισμός δώματος και δευτερεύουσες δοκίδες

Φοτ. 7. Τυπική επικάλυψη δόματος

Φοτ. 8. Διαμόρφωση υ-
δρ. εντός της τοιχοποιίας με
πύλινους σωλήνες

Φωτ. 9. Κοινή συλλογή ομβρίων υδάτων διαφορετικών δωματίων

Φωτ. 10. Διαμόρφωση θράππας στο δώμα

Φωτ. 11. Θράπλα

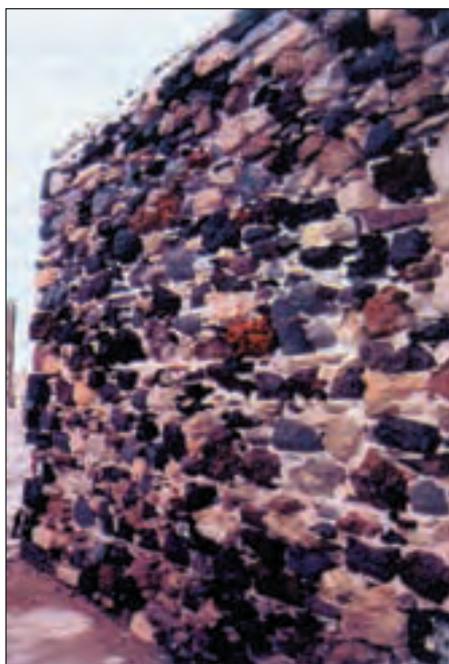

Φωτ. 12. Είσοδος της θράπλας από το δώμα

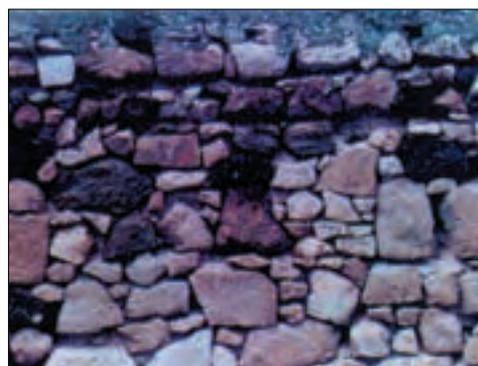

Φωτ. 13. Τομή τοιχοποιίας τύπου Α

Φωτ. 14. Τομή τοιχοποιίας τύπου Β

Φωτ. 15. Όψη τοιχοποιίας τύπου Β

Φωτ. 16. Όψη τοιχοποιίας τύπου Α

Φωτ. 17. Τοιχοποιία από λιθοσώματα προερχόμενα από παραλία

Φωτ. 18. Βαρόπετρες

Φωτ. 19. Χρήση κεραμικών στην τοιχοποιία

Φωτ. 20. Διαμόρφωση πρεκίου με καλυπτόπλετρα

Φωτ. 21. Χρήση αργιλοχρώματος σαν συνδετικό κονίαμα

Φωτ. 22. Χρήση υδραυλικού κονιάματος με αμολόγημα

Φωτ. 23. Επίχρσιμα σε εσωτερική παρειά τοιχοποιίας

Φωτ. 24. Ανοιγμα τύπου α εσωτερικά

Φωτ. 25. Ανοιγμα τύπου δ

Φωτ. 26. Ανοιγμα τύπου δ εσωτερικά

Φωτ. 27. Ανοιγμα τύπου ε

Φωτ. 28. Ξυλόπηκτος τοίχος
τύπου «μπαγδατί»

Φωτ. 29. Εσωτερικό, διαχωριστικό, τοξωτό, φέρον στοιχείο

Φωτ. 30. Χαρακτηριστικό παράδειγμα «σύνθετου, τοξωτού, διαχωριστικού στοιχείου»

Φωτ. 31. Τυπικό άνοιγμα εδραζόμενο στο εδάφος

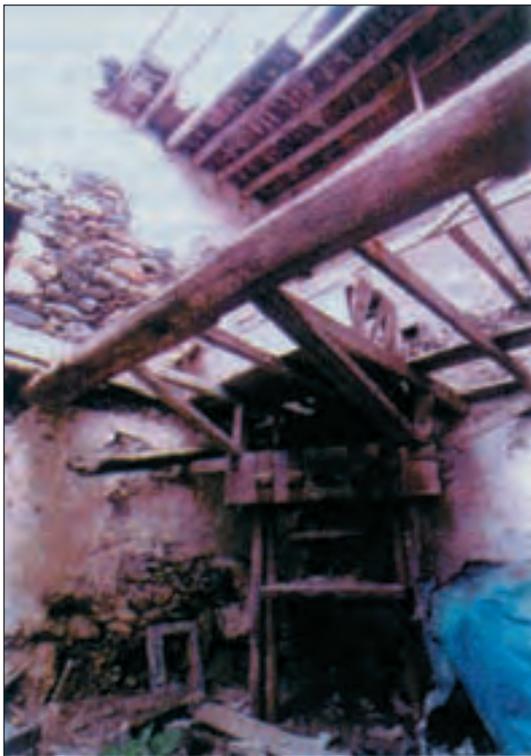
Φωτ. 32. Τυπικό άνοιγμα εδραζόμενο στους τοίχους

Φωτ. 33. Αποψη τυπικού πατώματος από κάτω

Φωτ. 34. Σημεία στήριξης πατώματος στη λιθοδομή

Φωτ. 35. Φέρων οργανισμός δώματος και πατώματος

Φωτ. 36. Ο εξώστης

Φωτ. 37. Εξώστης

Φωτ. 38. Χαρακτηριστική άποψη σκάλας

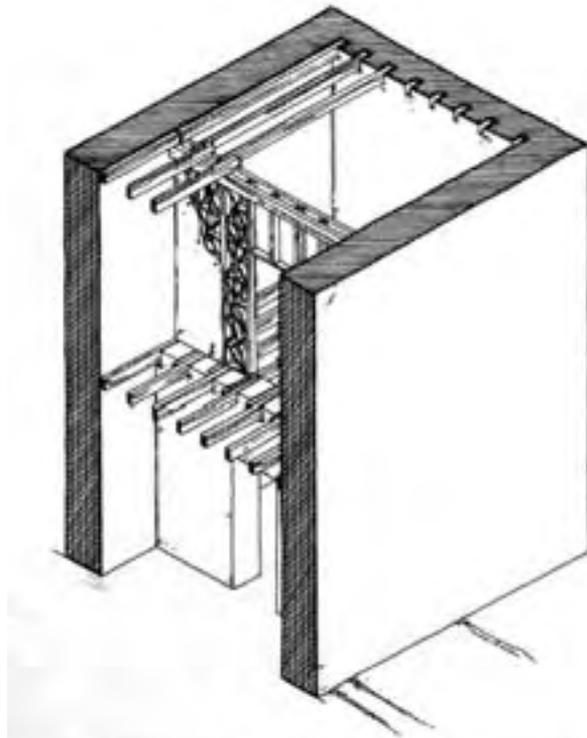

Φωτ. 39. Θεμέλιο

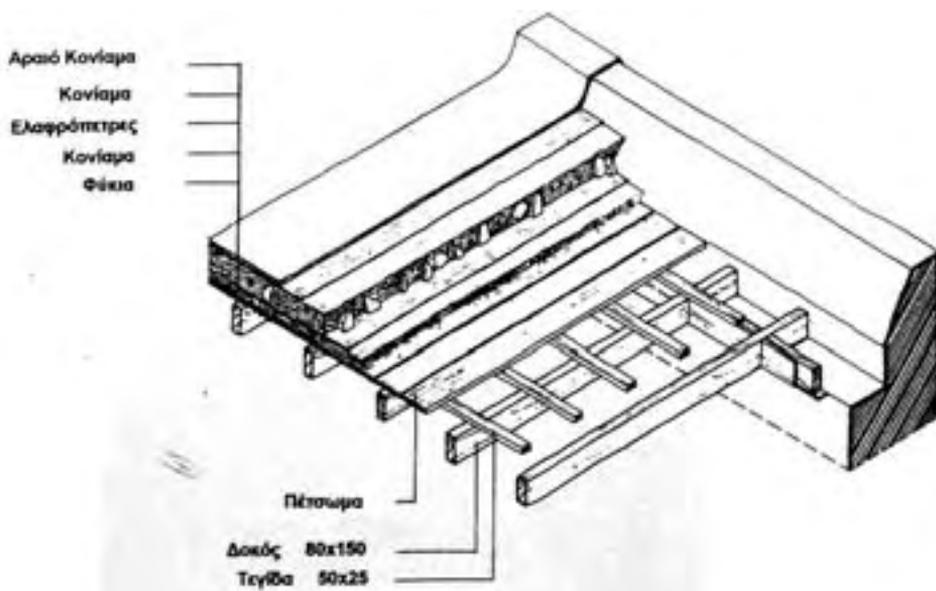

Φωτ. 40. Θεμέλιο

β. Σχήματα

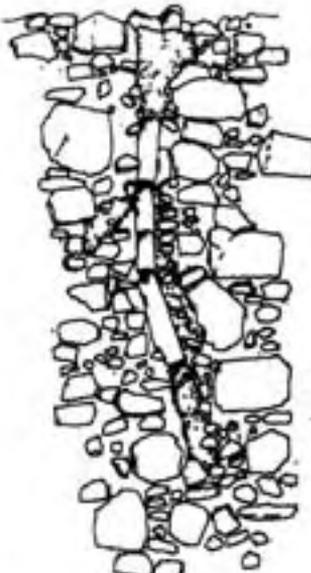
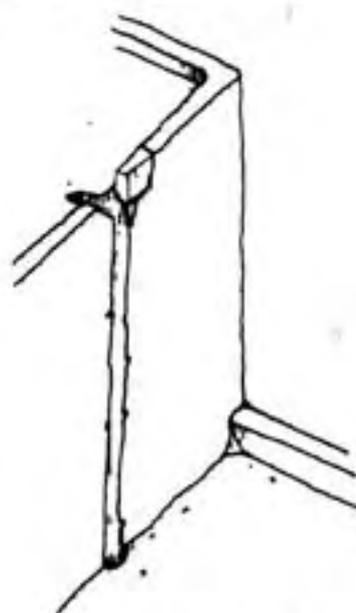

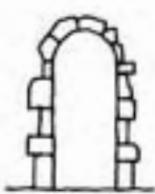
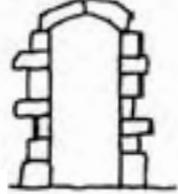
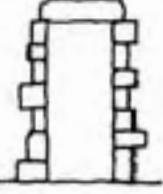
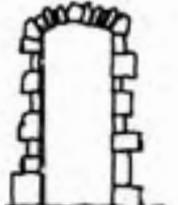
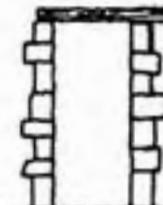
Σχ. 1 ΤΥΠΙΚΗ ΔΙΑΤΑΞΗ Φ.Π. ΠΑΤΩΜΑΤΟΣ, ΔΟΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΛΟΓΗΚΤΟΥ ΣΕΒΤΕΡΗΚΟΥ ΤΟΙΧΟΥ

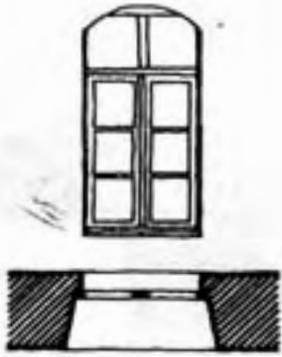

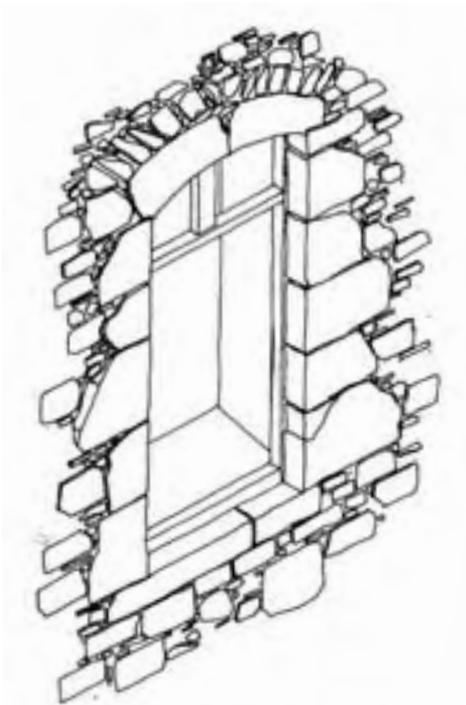
Σχ. 2

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟΙ ΤΥΠΟΙ ΥΔΡΟΡΡΩΝ

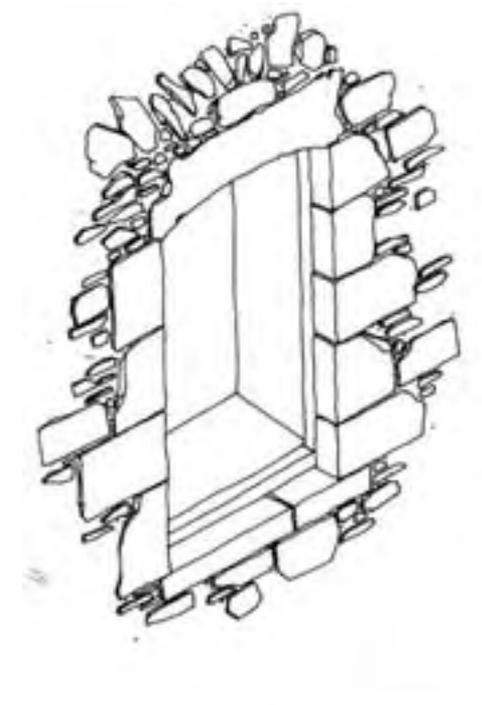
 <p>A cross-sectional diagram of a vertical pipe. The pipe is constructed from multiple layers of bricks, with a central vertical channel. The bricks are arranged in a staggered pattern, creating a thick, textured wall around the central opening.</p>	 <p>A cross-sectional diagram of a vertical pipe passing through a wall. The pipe is shown as a solid vertical shaft. It is embedded within the wall structure, with the wall material surrounding it. The pipe has a slightly wider section at the top and bottom where it meets the wall.</p>
<p>Σχ. 3 Εσωτερική υδρορροή κτισμένη με πήλινους σωλήνες</p>	<p>Σχ. 4 Εξωτερική υδρορροή που δημιουργείται μέσα στο σώμα της τοιχοποιίας</p>
 <p>A cross-sectional diagram of a vertical pipe. The pipe is shown with a drainage outlet at the top, where water can flow out. The pipe is surrounded by a layer of bricks or masonry. The bottom of the pipe is shown with some debris or sediment.</p>	
<p>Σχ. 5 Εξωτερική υδρορροή</p>	

ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΡΕΚΙΟΥ ΑΝΟΙΓΜΑΤΩΝ		
Τοξωτο	Χαμηλωμενο τοξο	Οριζοντιο
 <p>Σχ. 6</p>	 <p>Σχ. 7</p>	 <p>Σχ. 8</p>
	 <p>Σχ. 9</p>	 <p>Σχ. 10</p>
	 <p>Σχ. 11</p>	

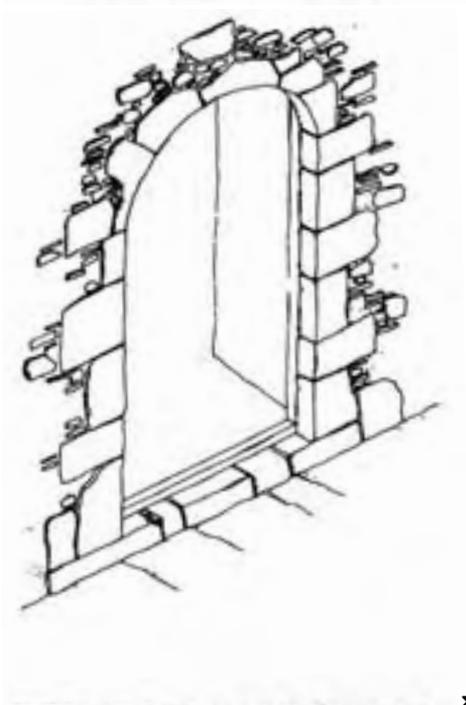
Διαμόρφωση πρεκίου εσωτερικά	Α	Β	Γ
 <p>Σχ. 12</p>	 <p>Σχ. 13</p>	 <p>Σχ. 14</p>	 <p>Σχ. 15</p>

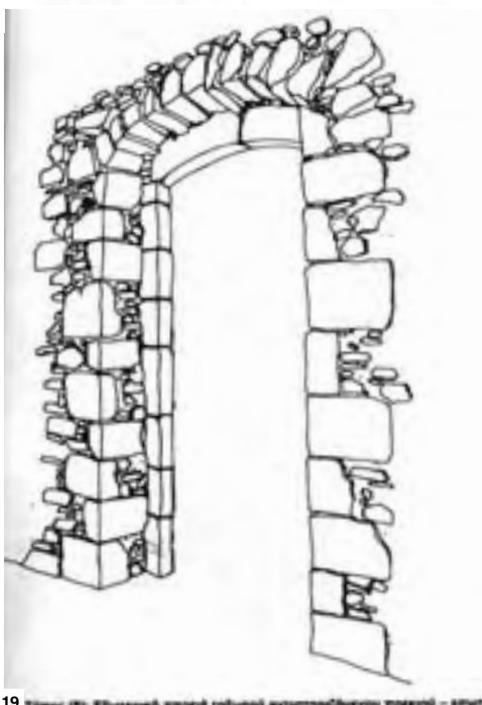
Σχ. 16 Τύπος (α): Τοξωτό αντιστοιχισμένο κρητό

Σχ. 17 | Τύπος (α'): Οικόσιμα κρητό από καλουνοπέτρα

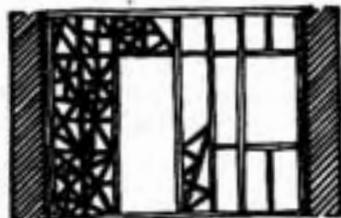

Σχ. 18 Τύπος (β): Τοξωτό κρητό από λίγη διαμορφωμένα λίθους στοιχεία

Σχ. 19 Τύπος (β'): Ελαττωτική κρητό τοξωτό αντιστοιχισμένου κρητό - ασημένιο κρητό τοξωτό κρητό αντιστοιχισμένου από πολλά λίθους στοιχεία

ΕΥΛΟΠΗΚΤΟΙ ΤΟΙΧΟΙ

Σχ. 20 Τύπος «κασσιό»

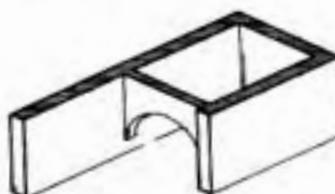

Σχ. 21 Τύπος «μπαγδατιά»

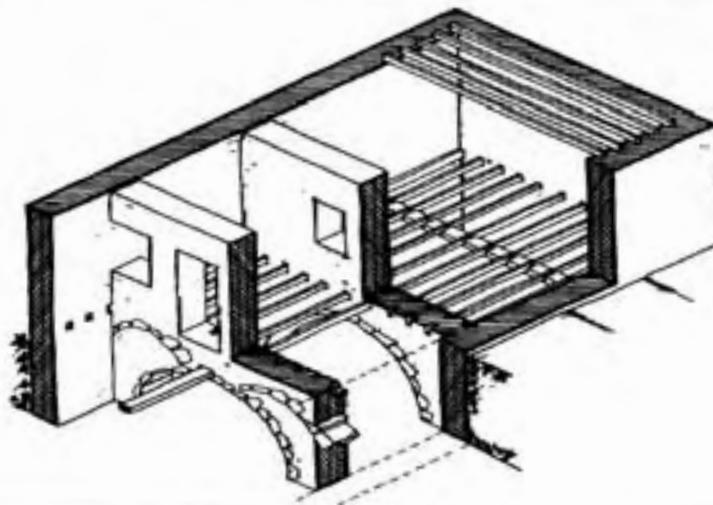
ΧΡΗΣΗ ΤΟΞΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΔΡΑΣΗ ΥΠΕΡΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΟΙΧΩΝ ΚΑΙ ΠΑΤΩΜΑΤΩΝ

Σχ. 22 Τοξωτό άνοιγμα εδραζόμενο στο έδαφος

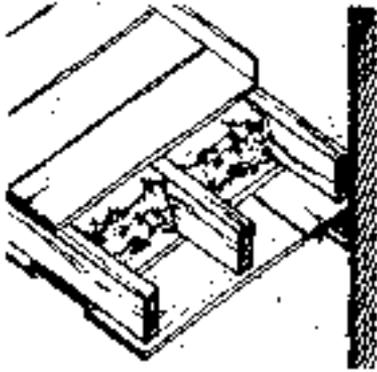

Σχ. 23 Τοξωτό άνοιγμα εδραζόμενο στους τοίχους

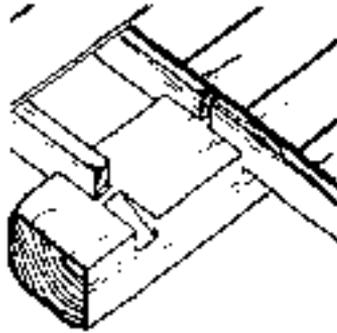

Σχ. 24 ΤΥΠΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΞΩΤΟΥ ΑΝΟΙΓΜΑΤΟΣ ΙΣΟΓΕΙΟΥ Η ΥΠΟΓΕΙΟΥ

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΠΛΑΤΩΜΑΤΟΣ Η ΔΩΜΑΤΟΣ

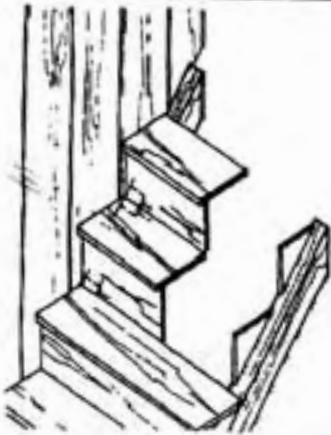

Σχ. 25 Ψάχνωστη με φιλκιά

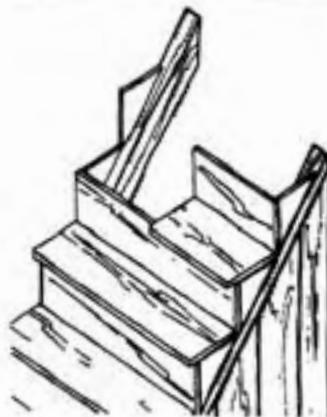

Σχ. 26 Χαρακτηριστικός τύπος σύνδεσης κυρίας με δευτερεύουσα

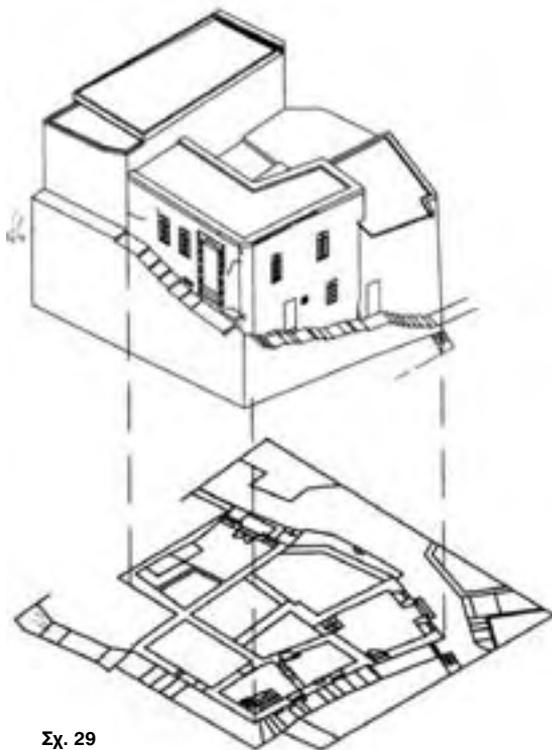
ΤΡΟΠΟΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΣΚΑΛΟΠΑΤΩΝ

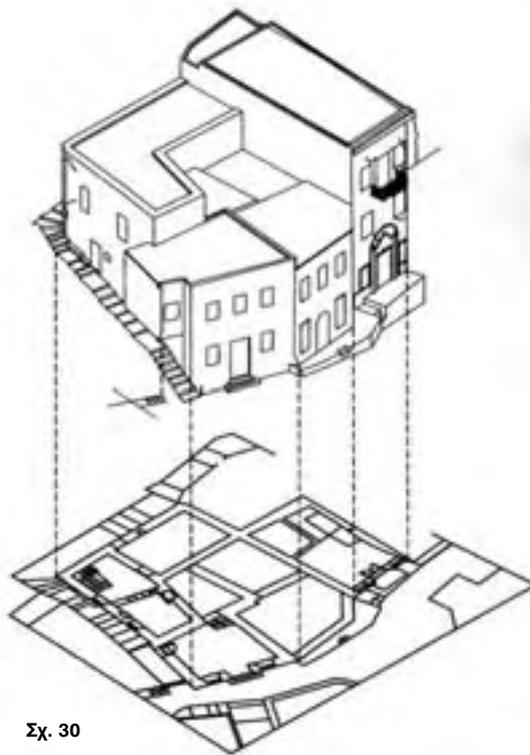
Σχ. 27 Κατασκευή με εντορμίες

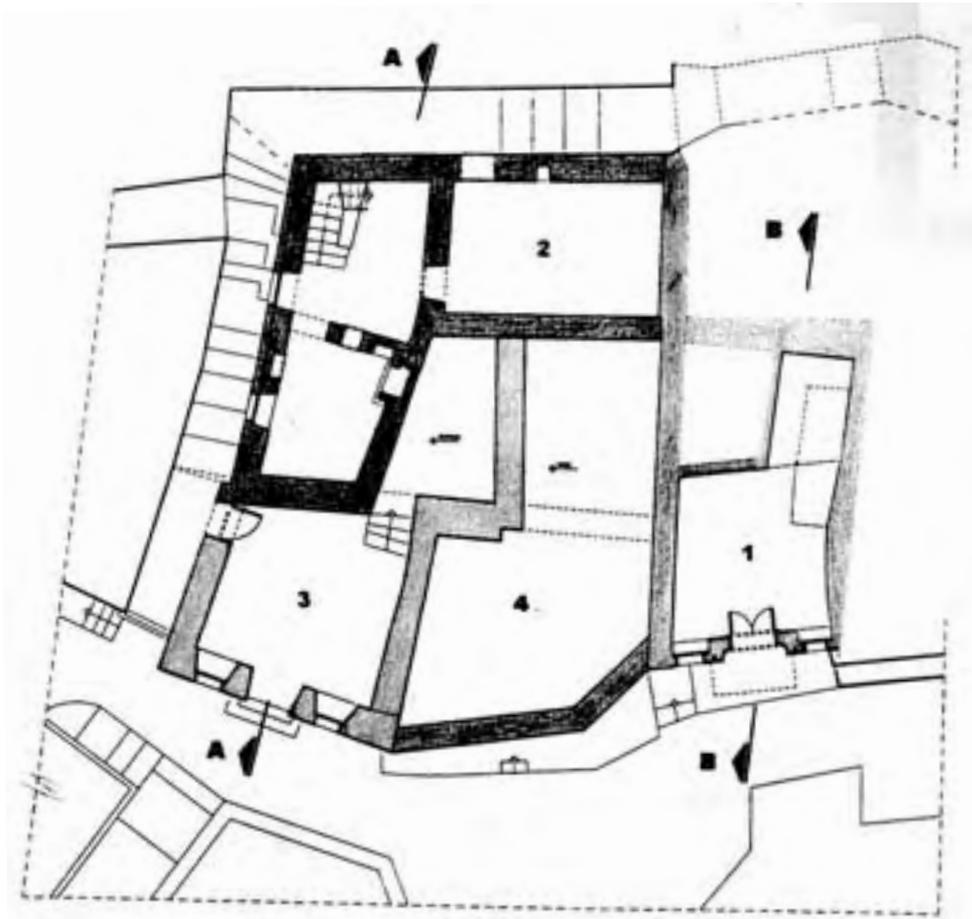
Σχ. 28 Κάρφωμα

Σχ. 29

Σχ. 30

Σχ. 31 Κατά την ανάπτυξη του οικισμού, οι τοίχοι των νεώτερων κτιρίων δεν συνδέονται με τους τοίχους των παλιών

1. ΑΡΧΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ - ΚΤΙΡΙΟ Σ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ
2. ΚΤΙΡΙΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ
3. ΚΤΙΡΙΟ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ
4. ΚΤΙΡΙΟ ΣΑΚΚΑΛΗ (ΠΑΡΑΜΠΟΥΤΗ)

ΟΨΙΑΝΟΣ: ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ ΜΕ ΠΥΡΗΝΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

Καθ. Ιωάννη Λιριτζή

Εργαστήριο Αρχαιομετρίας, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών,
Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος (liritzis@rhodes.aegean.gr)

Ο οψιανός χρησιμοποιήθηκε από τον προϊστορικό άνθρωπο ως εργαλείο για σημαντικούς σκοπούς. Αποτελούσε πολύτιμο υλικό ακόμα και 1000 χρόνια μετά την έλευση των μετάλλων στην 4^η χιλιετία π.Χ. Χαρακτηρίζεται ως ο “μαύρος χρυσός” στην προϊστορική εποχή, και ανευρίσκεται συχνά και σε ποσότητες στις αρχαιολογικές ανασκαφές. Σε όλο τον κόσμο σχεδόν έχει χρησιμοποιηθεί ευρύτατα, ιδίως σε περιοχές ηφαιστειογενείς - από την Πολυνησία στην Ιαπωνία, την Αμερική, την Αφρική και την Μεσόγειο. Στο άρθρο γίνεται μια επιθεώρηση της διακίνησης του οψιανού με το εμπόριο και την απόληψή του από τα λατομεία στη Μεσόγειο με έμφαση στην περιοχή του Αιγαίου και περιγράφεται νέα μέθοδος χρονολόγησής του βασισμένη στην πυρηνική ανάλυση.

1. ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΟΨΙΑΝΟΥ ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ

1.1 Εισαγωγή

Ο Οψιανός είναι υαλώδης ηφαιστειακό υλικό που σχηματίζεται από την ταχεία στερεοποίηση ρυολιτικού μαγματικού υλικού. Περιέχει πολύ μικρές ποσότητες ύδατος (0.1 – 0.3%), και έχει χαρακτηριστική υαλώδη λάμψη. Λόγω της ταχείας ψύξης της λάβας, τα πετρώματα αυτά δημιουργούνται πλησίον των ηφαιστειακών δόμων ή στην έξοδο της λάβας από τον κρατήρα.

Αποτελεί ασταθή φάση λόγω της βαθμιαίας υαλοποίησης. Χημικά οι οψιανοί αποτελούνται από περίπου 75% SiO₂ και μεταβλητές ποσότητες οξειδίων Al, Na, K, Ca, Fe, Mg.

Η λέξη είναι ελληνικής προέλευσης (όψιμος), και είναι το πιο γνωστό φυ-

σικό γυαλί που παρουσιάζεται σε κύριες ηφαιστειακές ζώνες, όπως η περιερηνική ζώνη, η Αυστραλία, η Αν. Αφρική, η Μεσο-ατλαντική ράχη, και χώρες της ανατολικής Μεσογείου.

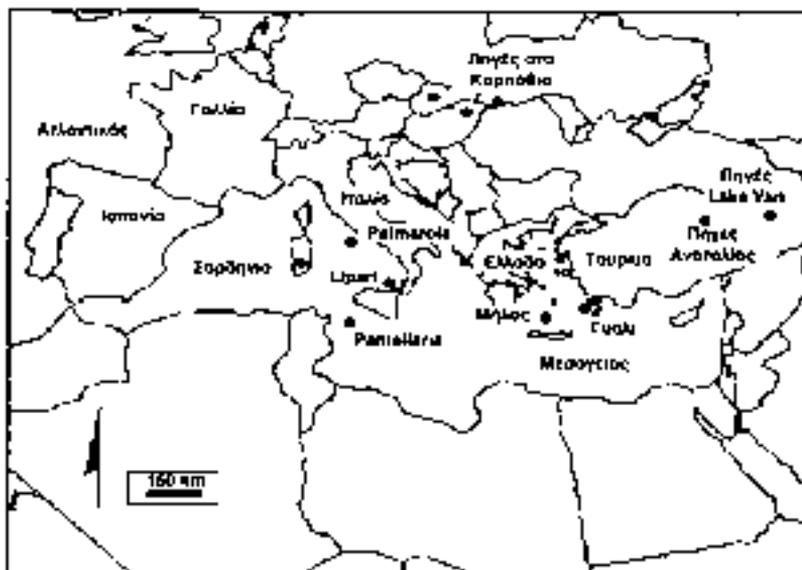
Λόγω της σκληρότητας (7 στην κλίμακα Μόχ) και της δυνατότητας να δημιουργεί κοφτερές λεπίδες, ο οψιανός επιλέχτηκε από τις προϊστορικές κοινωνίες (από την Μεσολιθική και πρώιμη Νεολιθική περίοδο) σαν υλικό για την παραγωγή εργαλείων.

Ο Οψιανός είναι ιδανικό υλικό με το οποίο οι αρχαιολόγοι μπορούν να εξάγουν συμπεράσματα περί του πολιτισμικού επιπέδου και των εμπορικών δραστηριοτήτων, μέσα από τις χημικές αναλύσεις και εντοπισμό του λατομείου του, για δύο λόγους, 1^{ον}) ο οψιανός ήταν υλικό αξίας που ανταλλάσσονταν μέσω μεγάλων αποστάσεων και για μακρές περιόδους, και 2^{ον}) πηγές οψιανού γενικά είναι χημικά ομοιογενείς και έχουν συγκεκριμένες ποσότητες ιχνοστοιχείων, που επιτρέπει την διαφοροποίησή τους από άλλες πηγές (Williams-Thorp, 1995).

Ο οψιανός αποτελεί, λοιπόν, δείκτη επαφών ανάμεσα σε πληθυσμούς. Έχει χρησιμοποιηθεί μακριά από τον τόπο εξόρυξης (σε αντίθεση με την κεραμική) και έχει χρησιμοποιηθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα (άνωτερη παλαιολιθική μέχρι εποχή χαλκού).

1.2 Πηγές Οψιανού

Οι πηγές (λατομεία) οψιανών στο Αιγαίο και στην περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου φαίνονται στην **Εικ.1**.

Εικ.1. Σύστημα εμπορικών ανταλλαγών και διακίνησης οψιανών στη Μεσόγειο.

Διακρίνονται πηγές στην Ιταλία (Λιπάρι, Παλμαρόλα, Σαρδηνία, Παντελάρια), την Γιουγκοσλαβία, την Ελλάδα με το Αιγαίο και την Μ. Ασία.

Συγκεκριμένα στην περιοχή του Αιγαίου οι γνωστές πηγές είναι η Μήλος, Αντίπαρος και Γυαλί (Νισύρου). Ειδικά στη Μήλο υπάρχουν δύο πηγές σε απόσταση 10 χιλιομέτρων, στον Αδάμαντα και Δεμενεγάκη. Η κύρια πηγή στην Αντίπαρο παρήγαγε μικρές ποσότητες επεξεργασμένου οψιανού, δύο τμήματα του οποίου έχουν βρεθεί στο νησί Σάλιαγος.

Ο οψιανός από το Γυαλί Νισύρου έχει λευκές κηλίδες, χρησιμοποιήθηκε κυρίως για την παραγωγή εργαλείων τοπικά (Σάμψων, 1988) και επεξεργασία λίθινων βάζων στη Μινωική Κρήτη (Renfrew et al., 1965, Renfrew and Aspinall, 1990), ενώ σε μικρότερες ποσότητες έχει και μαύρο οψιανό.

Στους προϊστορικούς χρόνους, όλες οι πηγές χρησιμοποιήθηκαν για τη παραγωγή εργαλείων, έργων τέχνης, που βρέθηκαν στην ηπειρωτική Ελλάδα, τα νησιά του Αιγαίου και τα παράλια της Μ. Ασίας. Μόνο με την εποχή του σιδήρου έπαψε ουσιαστικά η χρήση οψιανού ως πρώτη ύλη στο Αιγαίο.

Άλλες πηγές οψιανού στην ευρύτερη Μεσόγειο έχουν εντοπισθεί στην κεντρική Τουρκία (Acigol και Ciftlik), αρχαία Αρμενία (Bingol και Nemrud Dag), Ουγγαρία (Tokaj), περιοχή Καρπαθίων στη Σλοβακία, στην νότια Ιταλία (Λιπάρι, Παλμαρόλα, Παντελάρια), Σαρδηνία.

1.3 Ελληνικές Θέσεις με εργαλεία Οψιανού

Στην Ελλάδα έχουν ευρεθεί εργαλεία Μηλιακού οψιανού στο σπήλαιο Φράνχθι στην Αργολίδα (ανώτερης Παλαιολιθικής με κατώτερη Μεσολιθική περίοδο 8000 π.Χ.), στη Κύθνο κατά τη Μεσολιθική και Νεολιθική περίοδο, (10000 - 6000 π.Χ.) στα Γιούρα Αλοννήσου, στο σπήλαιο Σαρακινός (Κωπαΐδα), στη Φτελιά Μυκόνου (4500-5100 π.Χ.), στο Σέσκλο, στην Άργισσα και το Σουφλί Μαγούλας στη Θεσσαλία. Στα πρώιμα Νεολιθικά στρώματα στην Κνωσό και στην πρώιμη Εποχή του Χαλκού ο οψιανός έγινε πολύ γνωστός σε όλη την νότια Ελλάδα (Renfrew et al, 1965, Aspinall et al., 1972; Jacobsen, 1981).

Οι εμπορικοί οδοί μετακίνησης οψιανών στην κεντρική Μεσόγειο και Αιγαίο περιλαμβάνουν Κρήτη με Γυαλί και Μήλο, προμήθεια οψιανού από τη Μήλο στη Νέα Νικομήδεια, Σέσκλο, Κεφαλονιά, Τροία και από το Γυαλί στο νησί Ψείρα (βλ. Σχήμα 5 από το βιβλίο μου Αρχαιομετρία, 1994). Ανάλογοι δρόμοι διακίνησης οψιανού σχηματίστηκαν στην Κεντρική Μεσόγειο (Tykot, 1996, 2001) (Εικ. 2).

Οι περισσότεροι οψιανοί από την νότια και κεντρική Ελλάδα προέρχονται επίσης από τις δύο γνωστές πηγές της Μήλου στα Νυχιά, Αδάμαντα και Δεμενεγάκη.

Συγκεκριμένα, οψιανός βρέθηκε στο Μάνταλο Μακεδονίας κατά την νεότερη Νεολιθική και πρώιμη εποχή του Χαλκού. Εντεκα δείγματα αναλύθηκαν με νετρονιακή ενεργοποίηση και προσδιορίστηκαν ελάχιστα στοιχεία και ι-

Εικ.2 Διακίνηση οψιανού στη Νεολιθική και Εποχή Χαλκού, πηγές και θέσεις με εργαλεία στη Κεντρική Μεσόγειο. Οι γραμμές υποδηλώνουν σύνδεση πηγής με θέση και όχι κάποια ιδιαίτερη εμπορική οδό (Tykot, 2001).

χνοστοιχεία. Από συγκρίσεις με αναλύσεις πηγών βρέθηκε ότι όλα τα δείγματα της Νεολιθικής περιόδου και ένα της Εποχής του Χαλκού προέρχονται από την πηγή στα Καρπάθια, ενώ άλλο δείγμα της πρώιμης εποχής του Χαλκού προέρχεται από την πηγή Δεμενεγάκη της Μήλου. Η επικάλυψη μεταξύ κατανομών οψιανών εργαλείων μεταξύ Καρπαθίων και Μήλου αποδεικνύει την ύπαρξη αλληλεπιδράσεων της αρχαίας Μακεδονίας με την κεντρική Ευρώπη και το Αιγαίο. Μέχρι πρότινος οψιανοί των Καρπαθίων είχαν ευρεθεί στην περιοχή Βίντσα της Γιουγκοσλαβίας.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αρχαιολογικά ευρήματα οψιανού της NNE και ΠΕΧ, αν και επί του παρόντος είναι αδιαγνώστου χαρακτήρα, έχουν ευρεθεί σε προϊστορικούς οικισμούς της Μακεδονίας, όπως στα Κριτσανά, στα Γιαννιτσά, στο Διοπιλιό και στο Μακρύγυαλο, ενώ λεπίδα ΝΕΧ έχει ευρεθεί στη Τούμπα της Θεσσαλονίκης. Για πρώτη φορά επίσης βρέθηκε οψιανός στη Θράκη στη θέση Μακρύ.

Από τις μέχρι σήμερα χημικές αναλύσεις μερικών οψιανών εργαλείων από τρεις θέσεις της Μακεδονίας (Νέα Νικομήδεια, Σέρβια, Σιταγροί) έχει αποδειχθεί ότι προέρχονται από τη Μήλο.

Η σπουδαία πηγή του Τσιφτλίκ στη περιοχή της Καπαδοκίας έχει προμη-

θεύσει σποραδικά το Αιγαίο με μικρές ποσότητες οψιανού, αφού βρέθηκε στους Σιταγρούς και την Κνωσσό.

Τα παραπάνω υποδηλώνουν γνώση ναυσιπλοίας και εμπορικές σχέσεις από τις πολύ πρώιμες περιόδους της Ολοκαίνου εποχής, με το τέλος του τελευταίου παγετώνα 10.000 χρόνια πριν Χριστό.

1.4 Αναλύσεις Οψιανών - Ομαδοποιήσεις

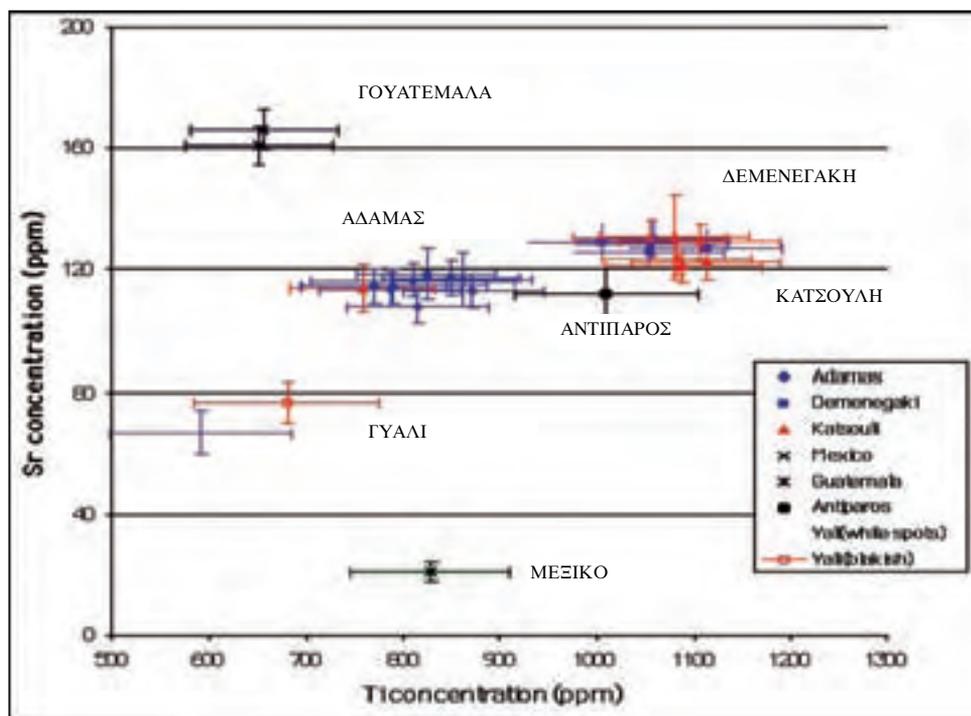
Οι αναλύσεις οψιανών, όπως αναφέραμε παραπάνω, έγιναν με διάφορες μεθόδους (Φασματοσκοπία Ακτίνων-Χ Φθορισμού, Φασματοσκοπία Οπτικής Εκπομπής, νετρονική ανάλυση-ANE, laser ablation και ICP-MS, ICP-AES, Raman). Εφαρμόζοντας στατιστικές μεθόδους ομαδοποίησης συγκρίνονται τα διάφορα αντικείμενα οψιανού μεταξύ τους, αλλά και με τις πιθανές πηγές από τις οποίες προέρχονται. Έτσι, οι χημικές αναλύσεις οψιανών λίθων έχουν βοηθήσει στον εντοπισμό της γεωγραφικής κατανομής λεπίδων από λατομεία οψιανών.

Με αυτό τον τρόπο μπορούν να διαπιστωθούν επαφές, μετακινήσεις, ναυσιπλοία, ικανότητα προσανατολισμού, και εξερευνητικές δραστηριότητες των πρώιμων ακόμα κοινωνιών. Δηλαδή, εξαιρετικά χρήσιμες πληροφορίες που συμβάλλουν στη μελέτη του πολιτισμικού χαρακτήρα των αρχαίων λαών.

Τέτοιες μελέτες έχουν ξεκινήσει από την δεκαετία του '60 και συνεχίζουν σήμερα με προχωρημένες τεχνικές ανάλυσης (Renfrew et al, 1965, 1968, Melos International Workshop, 2003, Melos Island, 2-5 July, Greece, Παν. Αιγαίου, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Abstract Book; Gratuze, 1999; Tykot, 1996, 2001, Kilikoglou et al, 1996, 1997, Glascock et al, 1998, Acquafredda et al, 1999; Poureau et al, 2000), για τα λατομεία οψιανού της ανατολικής Μεσογείου δηλ. Αιγαίου – Μ. Ασίας – Αδριατικής, και Κεντρικής Μεσογείου.

Δενδρογράμματα από την ανάλυση Συστάδων (cluster analysis) δειγμάτων με νετρονική ενεργοποίηση, από το Γυαλί, το Μάνταλο, τα Καρπάθια, και την Αντίπαρο, διακρίνει όμοιες ομάδες δειγμάτων. Παρόμοια, η διαφοροποίηση πηγών οψιανών απεικονίζεται και με βάση αλγεβρικές παραστάσεις που χαρακτηρίζουν τις διαφορετικές συγκεντρώσεις και άρα διαφορετικές πηγές. Έτσι, διακρίνεται η διαφορετική κατανομή του Γυαλιού, από την Αντίπαρο, τον Αδάμαντα Μήλου και Δεμενεγάκη Μήλου. (Kilikoglou et al, 1997).

Τέτοια διαγράμματα δείχνουν ότι η ομάδα της Αντιπάρου ξεχωρίζει από τις άλλες πηγές. Είναι ενδιαφέρουσα επίσης η παρατήρηση ότι με την ANE μπορούν να διαχωριστούν ακόμη και οι δύο πηγές στο ίδιο νησί της Μήλου και ίδιας ηλικίας (Kilikoglou et al., 1997, 1996). Γενικά έχει ευρεθεί ότι ακόμη και στην ίδια πηγή μπορεί να υπάρχουν διαφορές (ανομοιογένεια) στη χημική σύσταση του οψιανού, όπως ποσότητα εσωτερικού ύδατος, και τα χημικά στοιχεία. (Stevenson et al, 2002). Οι μετρήσεις μέχρι σήμερα δεν φαίνεται να δείχνουν τέτοιες διαφορές για τις πηγές του Αιγαίου και των Καρπαθίων αν

ΕΙΚΟΝΑ 3 Διάγραμμα τιτανίου με στρόντιο σε ppm, δειγμάτων οψιανού από Μήλο, Γυαλί, Αντίπαρο, Μεξικό, Γουατεμάλα. (Λυριτζής, 2005).

και υπάρχουν υπόνοιες για μικρομεταβολές μέσα στις δυο πηγές της Μήλου (Liritzis et al., 2003, Melos Workshop, 2003).

Σαφής διαχωρισμός μεταξύ των δύο πηγών Δεμενεγάκη και Αδάμας της Μήλου μεταξύ άλλων πηγών μπορεί να επιτευχθεί με Φασματοσκοπία Ακτίνων-Χ Φθορισμού, με X-Y γράφημα των στοιχείων Sr με Ti, αλλά και ορυκτολογικών αναλύσεων (XRD) και κοκκομετρίας από εικόνες SEM, ενώ έχει παρατηρηθεί και μια τρίτη πιθανή πηγή στη θέση Κατσούλη πλησίον του Δεμενεγάκη (Liritzis et al., 2003 Intern. Workshop on Obsidian Dating and Characterization, Melos). (Εικ. 3)

1.5 Συζήτηση – Παραδείγματα - Συμπεράσματα

Γενικά είναι πιο εύκολο να αναγνωρίσουμε προέλευση οψιανών εργαλείων αφού υπάρχουν λιγότερες πηγές που έχουν διαχωριστεί ικανοποιητικά με φυσικές αναλύσεις χημικών στοιχείων.

Μ. Ασία και Μέση Ανατολή

Αν και μικρές ποσότητες οψιανών μεταφέρονταν σε αποστάσεις λίγων εκατοντάδων χιλιομέτρων από λατομεία της Καππαδοκίας και ανατολικής Μ. Ασίας κατά την ανώτερη Παλαιολιθική, οι ποσότητες ήταν τέτοιες που θα μπορούσαν εύκολα να είχαν ληφθεί από ημι-νομαδικές ομάδες κατά τη διάρκεια των εμπορικών τους συναλλαγών ή καθημερινών ασχολιών. Πάντως από αναλύσεις χαρακτηρισμού των εργαλείων εξάγεται το συμπέρασμα ότι με την ανάπτυξη κοινωνιών με μόνιμες καλλιέργειες, στην 7^η και 6^η χιλιετία π.Χ., το εμπόριο προμήθειας και ανταλλαγής οψιανού έγινε περισσότερο οργανωμένο.

Ο τρόπος εμπορίας και προμήθειας του οψιανού από λατομεία της Μέσης Ανατολής είναι γεγονός, ενώ αν ενσκήψουμε περισσότερο στους μηχανισμούς της εμπορίας οψιανού θα παρατηρήσουμε κάποια ενδιαφέρουσα σχέση μεταξύ της ποσότητας οψιανών λεπίδων και της απόστασης από τη πηγή προέλευσής τους, από πηγές της ανατολικής Μ. Ασίας.

Έχει εκτιμηθεί το ποσοστό οψιανών από την ολική εργαλειοθήκη ορισμένων θέσεων στη Μέση Ανατολή μέχρι Κύπρο και Ζάγγρα. Οι πιο απομακρυσμένες θέσεις (Χοιροκίτια Κύπρου, Beidha) περιέχουν λιγότερα ποσοστά οψιανών. Μια ζώνη προμήθειας δίνει >80% οψιανών, ενώ σε διάγραμμα δηλώνεται η εκθετική μείωση των οψιανών στις ζώνες επαφής. (Renfrew et al, 1968).

Επίσης, για τις περιοχές της Εγγύς Ανατολής (πηγές προμήθειας από Καππαδοκία) και το Ζάγγρα (πηγές προμήθειας ανατολικής Μ. Ασίας), οι θέσεις που βρίσκονται σε απόσταση περίπου 300 χιλιόμετρα από τις πηγές προμηθεύονταν ικανοποιητικά με οψιανό, ενώ για τις θέσεις εκτός αυτής της ζώνης η προμήθεια ήταν έντονα ελαττωμένη.

Οψιανοί από την Αρμενία βρέθηκαν στο Μπαχρέιν του Περσικού Κόλπου. Επίσης από τη Μ. Ασία μεταφέρθηκε στην Κρήτη και ακολούθως για πρώτη φορά διέσχισε την έρημο της Μεσοποταμίας. Αιθιοπιακός οψιανός, τελικά, βρέθηκε στη θέση Bogazkoy, τον κεντρικό οικισμό των Χετταίων στη ΒΑ Ασία. (βλ. σελ 310, Tite, 1972).

Έχοντας χαρακτηρίσει τα κύρια λατομεία οψιανών κατέστη δυνατή η μελέτη της πρώιμης ανάπτυξης και επέκτασης του εμπορίου με οψιανό στη Μέση Ανατολή.

Άρα είναι λογικό να θεωρήσουμε την κατανομή των οψιανών σε όρους ζώνης προμήθειας, μέσα στην οποία οι λιθοτεχνίτες μπορούσαν να ταξιδέψουν τα 300 χιλιόμετρα στις πηγές για τη λήψη του υλικού, και ζώνης επαφής μέσα από την οποία ο οψιανός διερχόταν από οικισμό σε οικισμό σε μία διαδοχική διαδικασία ανταλλαγής, ώστε στην πορεία η ποσότητα του οψιανού να γίνεται ολοένα λιγότερη, όσο μεγάλωνε η απόσταση από την πηγή.

Σ' αυτό το υπόδειγμα (μοντέλο) ο Renfrew και οι συνεργάτες του (1968) τονίζουν ότι αυτή η επαφή δεν απαιτούσε κάποια ιδιαίτερη οργάνωση. Επί πλέον δεν υπάρχει λόγος να θεωρηθεί ότι ο οψιανός ήταν το μόνο ή το πιο σπου-

δαίο υλικό που εμπορεύονταν.

Πάντως η εμπορία οψιανού προσφέρει άμεση απόδειξη της ύπαρξης ευρέως δικτύου εμπορικών οδών στα εμπορεύσιμα αγαθά, και κατά συνέπεια στις ιδέες, κατά την νεολιθική περίοδο, κατά την οποία αναπτύχθηκε η γεωργία και η μόνιμη εγκατάσταση κοινωνιών.

Αιγαίο

Παρόμοια έρευνα έχει γίνει για το Αιγαίο από τους Renfrew et al., (1965), Kilikoglou et al., (1997), Williams-Thorpe, et al. (1984 a,b).

Οι Αγγλοι Williams Thorpe και συνεργάτες, όπως και ο Κιλικόγλου και οι συνεργάτες του διέκριναν μεταξύ των πηγών του Γυαλιού και της Μήλου εφαρμόζοντας νεότερες τεχνικές ανίχνευσης ιχνοστοιχείων, κάτι που οι Renfrew et al 1965 δεν το πέτυχαν με αναλύσεις μικρών στοιχείων (Kilikoglou et al, 1996, και Kilikoglou et al., 1997). Συγκεκριμένα οι Williams-Thorpe κ.α. παρουσίασαν τον διαχωρισμό αντικειμένων και πηγών με το γράφημα του γραμμικού συνδυασμού των ιχνοστοιχείων Cs, Ta, Rb, Th, La, Ce, βαθμονομημένων στο Sc και Fe, Co. Τέτοια γραφήματα είχαν προτείνει οι Aspinall et al. (1972).

Το πρόβλημα όμως της μη διαχωριστικής ικανότητας των ελάχιστων στοιχείων ξεπεράστηκε με τη χρονολόγηση των πηγών, δηλ της ηφαιστειακής έκρηξης, με τη μέθοδο τροχιών σχάσης ουρανίου, αφού προσδιορίστηκε επίσης και η συγκέντρωση των οψιανών σε ουράνιο (Λυριτζής, 1994).

Διαπιστώθηκε, 1^ο) ότι ο οψιανός του Αιγαίου και της Μ. Ασίας προέρχεται από διαδοχικές ηφαιστειακές εκρήξεις, 2^ο) τα δείγματα από το Αιγαίο, την Ουγγαρία και τη Μ. Ανατολή διαχωρίζονται εύκολα με βάση την ηλικία τους και το περιεχόμενο σε ουράνιο.

Έχουν αναλυθεί τέχνηρα οψιανού από το σπήλαιο Φράνγγχι της Αργολίδας και διαπιστώθηκε ότι προέρχονται από τη Μήλο. Αυτό το συμπέρασμα ήταν η πρώτη απόδειξη πρακτικής της ναυσιπλοΐας από την 7^η χιλιετία π.Χ. η οποία επιβεβαιώθηκε με την εύρεση και ανάλυση περισσοτέρων εργαλείων από Μεσολιθικές και Νεολιθικές θέσεις στο Αιγαίο, όπως στα Γιούρα Αλοννήσου, την Κύθνο, το σπήλαιο Σαρακινού στην Κωπαίδα (Σάμψων, προσωπική επικοινωνία, 2003).

Από τις ανασκαφές στο Μάνταλο στη Μακεδονία, όπου βρέθηκε μεγάλος αριθμός οψιανών αντικειμένων της Νεότερης Νεολιθικής Εποχής (NNE) και Πρώιμης Εποχής Χαλκού (ΠΕΧ), η επικάλυψη στις κατανομές του οψιανού από την πηγή των Καρπαθίων I (Vinicky και Cejkon στη Σλοβακία) και της Μήλου, δηλώνει εμπορικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ κεντρικής Ευρώπης και Αιγαίου. Με συνέπεια η κατανομή Καρπαθιανού οψιανού να επεκταθεί ακόμα 400 χιλιόμετρα νοτιότερα από τη Βίντσα στο Μάνταλο, πιθανά κατά μήκος ποταμών, δηλ. σύνολο περίπου 800 χιλιόμετρα από την πηγή. Συμπτωματικά η ίδια απόσταση διακίνησης οψιανού παρατηρήθηκε και στο δίκτυο της Μέ-

σης Ανατολής, Μ. Ασίας και Μεσοποταμίας.

Στην ΠΕΧ ελαττώνεται η προμήθεια Καρπάθιου Ι οψιανού στον οικισμό του Μάνταλου, και αυξάνεται ο Μηλιακός οψιανός. Αυτό σημαίνει έναρξη επιρροής του Αιγαιακού πολιτισμού (-ών) στη Μακεδονία στην ΠΕΧ, αν και μόνο ένα Μηλιακό δείγμα (Δεμενεγάκη) ήταν της ΝΝΕ.

Να σημειωθεί ότι το Μάνταλο διατηρούσε πολιτισμικές επαφές με τα Βαλκάνια (Maliq, Suplevac, Tsernobuki), όπως φαίνεται σε αρχαιολογικά τέχνηρα (κεραμική, ειδώλια, κύλινδροι). Σ' αυτές όμως τις προϊστορικές θέσεις δεν βρέθηκε οψιανός από τα Καρπάθια, ενώ βρέθηκε σε άλλες Βαλκανικές θέσεις. Δεν είναι βέβαιο αν η κατανομή του οψιανού ακολουθούσε οργανωμένο δίκτυο ή ανταλλαγές μεταξύ διακεκριμένων ομάδων. Ούτε ποιο εμπορικό δρόμο ακολουθούσε η ανταλλαγή (από τη Θεσσαλία ή τη Θράκη, ή από αλλού).

Για μια ενημέρωση και πληροφορία χρήσιμη στις πολιτιστικές συσχετίσεις των παραπάνω οικισμών της Μακεδονίας, Θεσσαλίας και Βαλκανίων, αναφέρομε τα εξής:

1^{ον}) φάσεις 1 α και 1β και ΙΙ του Μάνταλου, 4600-4000 π.Χ.

2^{ον}) φάση ΙΙΙ του Μάνταλου, 3000-2200 π.Χ.

3^{ον}) Φάση 1β-ΙΙ του Μάνταλου = Suplevac, Tsernobuki, Bakarno Gumno Ι-ΙΙ, Maliq ΙΙ = Ραχμάνι Ι-ΙΙ = Διμίτι 1^η-4^η φάση = ΝΝΕ Ντικιλιάς

4^{ον}) Μάνταλο ΙΙΙ = Σιταγροί φάση 4^η – 5^α = Πεντάπολη Ι-ΙΙ = 2^η φάση ΠΕΧ Ντικιλιάς = φάσεις 8 και 9-10 των Σέρβιων = Μαλικ ΙΙΙα = Καράνοβο VIIa = Εζερο Β.

Τέλος, ο διαχωρισμός των δυο πηγών –Αδάμας ή στα Νυχιά και Δεμενεγάκη- στη Μήλο, και πιθανά μιας τρίτης (Κατσούλη πλησίον του Δεμενεγάκη), ενισχύεται από το δεντρόγραμμα πολλών δειγμάτων από τις πηγές σε χημικά στοιχεία με ΦΑΧΦ. (Εικ. 3)

Καρπάθια

Οψιανοί από την Καρπάθια πηγή Ι της νεολιθικής περιόδου βρέθηκαν στη βόρεια Ιταλία (σπήλαιο Tartaruga και Sammardenchia), μαζί με οψιανό από το Λιπάρι.

Χρονολόγηση με την νέα μέθοδο SIMS-SS (Liritzis et al, 2002, 2004) πραγματοποιήθηκε σε εργαλείο οψιανού από τη νεολιθική θέση Moravany στην ανατολική Σλοβακία που ανήκει στην πρώιμη φάση της ανατολικής γραμμικής κεραμικής και έδωσε 5300 (+660, -220) π.Χ., με τρεις ηλικίες ραδιάνθρακα από γειτονικά στρώματα 6000-5300 π.Χ. στα 2σ σφάλμα (Kozlowski et al, 2003).

Συγκεκριμένα στην Ουγγαρία έχουν αναφερθεί 6 πηγές (csepego forras, erdobenyge, olaszliska, tolcsva, telkibanya, tokaj), και στην Σλοβακία 10 πηγές

(banska stianvica, bysta, cejkov, hlinik nad hronom, krennitz, mala torona, nora bana, sklene teplice, streda nad bodrogom, szolloske (vinicky)).

Στον Κόσμο

Παρόμοια με τη Μεσόγειο (Gratuze, 1999, Tykot, 2001, 1996) δίκτυα συναλλαγών και διακίνησης οψιανού, αλλά και χημικών αναλύσεων και χρονολογήσεων με την ενυδάτωση, έχουν διεξαχθεί στις ΗΠΑ και κεντρική Αμερική (Roth, 2000), στο Μεξικό (Elam, 1993, Elam et al, 1994, Stevenson et al., 1998), στα νησιά του Πάσχα (Stevenson, 2000), στην Ιαπωνία και περι-ειρηνική ζώνη (Suzuki, 1973, Ambrose et al, 2003).

1.6 Ανακεφαλαίωση

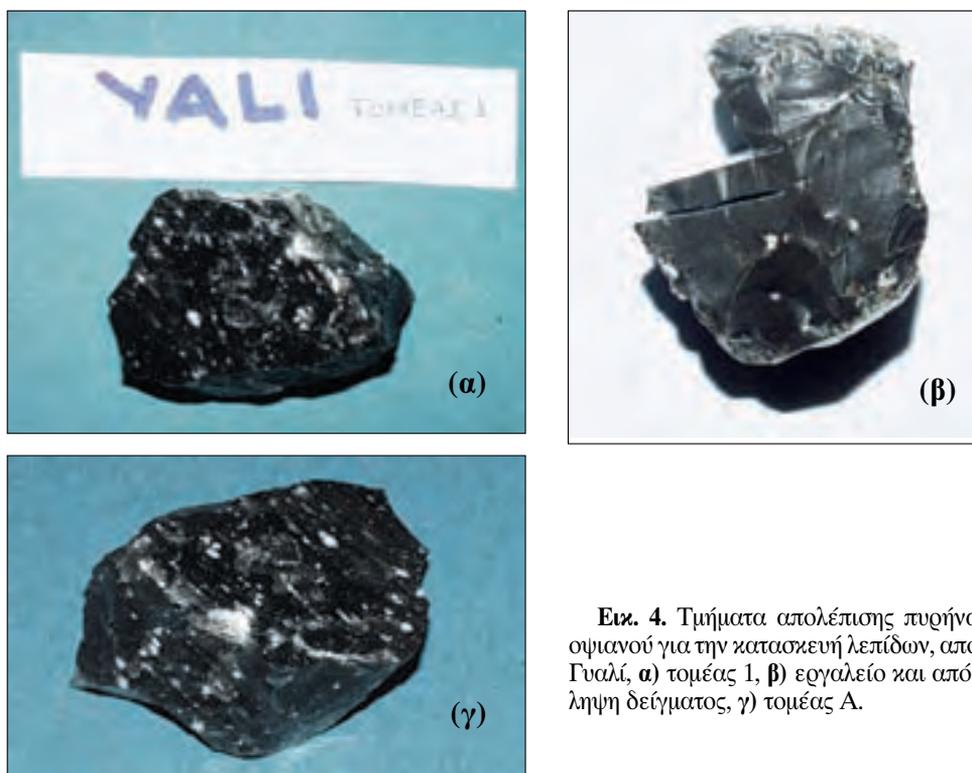
Τα συστήματα ανταλλαγών οψιανού στη Μεσόγειο, Ευρώπη και Μ. Ασία αποτελούσαν μεγάλα περιφερειακά δίκτυα στα οποία ο οψιανός προμηθεύονταν και μεταφέρονταν από την Μεσολιθική περίοδο μέχρι την Εποχή του Χαλκού (π.9000 – 2000 π.Χ.).

Τα περιφερειακά δίκτυα που χρησιμοποίησαν πηγές (λατομεία) οψιανού στην Κ. Ευρώπη (π.χ. Vinicky), στην ανατολική Μεσόγειο (Mt.Archi, Lipari, Palmarola, Pantellaria, Sardinia), και στο Αιγαίο (Μήλος, Γυαλί, Αντίπαρος), ήταν κλειστά συστήματα ανταλλαγών με μικρή ενδο-περιφερειακή επικάλυψη (δηλ. επικοινωνία).

Στο Αιγαίο οι δύο πηγές της Μήλου (Αδάμαντας ή στα Νυχιά, και Δεμενεγάκη) χρησιμοποιήθηκαν σε εκτενή βαθμό από πληθώρα ανθρώπων που είχαν απευθείας και ανεμπόδιστα προσέγγιση για χιλιάδες χρόνια (Torrence, 1984).

Οι πηγές του οψιανού στην ανατολική και δυτική Μεσόγειο έχουν σημαντικά χαρακτηριστεί από τα ιχνοστοιχεία τους ώστε να είναι δυνατή η προέλευση της γεωλογικής πηγής των τέχνεργων από οψιανό με πολύ υψηλή πιθανότητα.

Στο Αιγαίο οι χημικές αναλύσεις των δύο πηγών της Μήλου (Αδάμαντας και Δεμενεγάκη) έχουν θέσει τις βάσεις διάγνωσης της προέλευσης οψιανών εργαλείων. Οι δυο άλλες λιγότερο χρησιμοποιημένες πηγές είναι μια στο νησί Γυαλί (δύο είδη οψιανών, το μαύρο και αυτό με λευκές κηλίδες), και η άλλη στην Αντίπαρο (οροπέδιο Σορού) **(Εικ. 4)**.

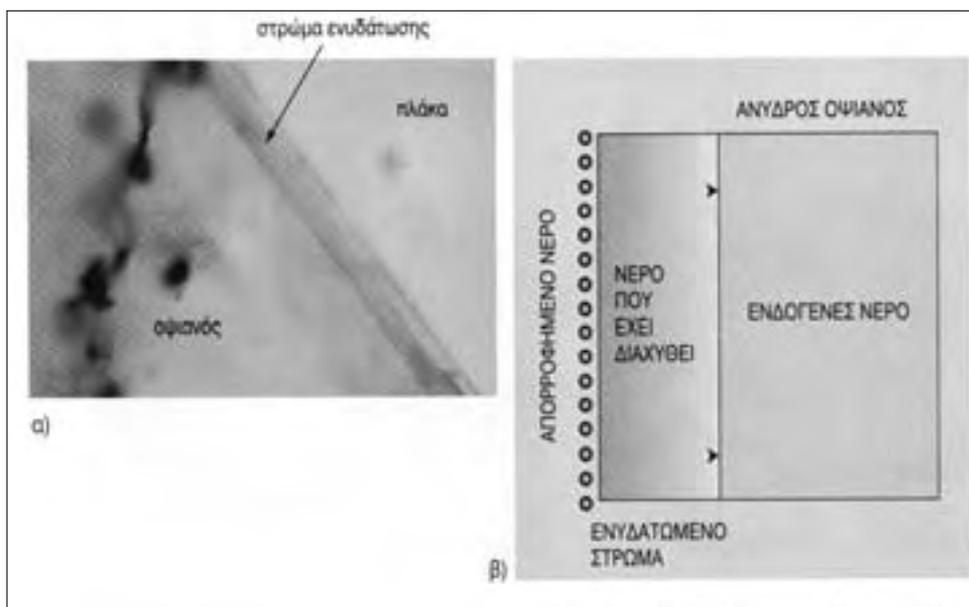
Εικ. 4. Τμήματα απολέπισης πυρίτινα οψιανού για την κατασκευή λεπίδων, από Γυαλί, α) τομέας 1, β) εργαλείο και απόληψη δείγματος, γ) τομέας Α.

2. ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΟΨΙΑΝΩΝ ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ (ΧΟΕ) ΜΕ ΕΝΥΔΑΤΩΣΗ

2.1 Η παλαιά μέθοδος ΧΟΕ

Η ΧΟΕ στηρίζεται στο φαινόμενο της διάχυσης ύδατος που προέρχεται από το περιβάλλον (υγρασία) στο εσωτερικό του οψιανού, σχηματίζοντας έτσι ένα ενυδατωμένο στρώμα μορίων ύδατος, το πάχος του οποίου εξαρτάται από α) το χρόνο που διαρκεί η διείσδυση στο εσωτερικό του οψιανού, β) τη θερμοκρασία και υγρασία του περιβάλλοντος ταφής, γ) την ιδιαίτερη φυσικοχημική δομή του (**Εικ.5**).

Με απλά λόγια όσο διαρκεί η διάχυση τόσο μεγαλύτερη και η ηλικία του. Όμως το φαινόμενο δεν είναι τόσο απλό αφού η διάχυση εξαρτάται από ένα συντελεστή διάχυσης του οποίου το μέγεθος είναι μεταβλητό. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο ρυθμός ενυδάτωσης, δηλαδή, η ταχύτητα διείσδυσης του ύδατος σε μμ/έτος, δεν είναι σταθερός κατά την διάρκεια των αρχαιολογικών χρόνων, αφού η θερμοκρασία και υγρασία γι' αυτά τα χρόνια δεν είναι γνωστή. Γι' αυτό σε χαμηλές θερμοκρασίες όπως στις πολικές περιοχές και γενικά τις βόρειες Χώρες ο ρυθμός ενυδάτωσης είναι μικρότερος απ' ό-τι σε τροπικές Χώρες όπως η Ελλάδα, το Μεξικό, η Μεσοποταμία, στις οποίες η θερμοκρασία είναι υψηλότερη, ο ρυθμός ενυδάτωσης είναι υψηλότερος. Κατά συνέπεια δυο εργαλεία που κατασκευάστηκαν την ίδια εποχή στην

Εικ.5 α) ενυδατωμένο στρώμα οψιανού σε οπτικό μικροσκόπιο, β) σχηματική προσομοίωση μετώπου διάχυσης.

Ισλανδία και την Κύπρο από τον ίδιο ή παρεμφερές τύπο οψιανού, δεν έχουν παρόμοιο πάχος ενυδάτωσης.

Η χρονολόγηση με ενυδάτωση του οψιανού (ΧΕΟ) δεν έχει αποδειχθεί αξιόπιστη άρα χρήσιμη στους αρχαιολόγους, αν και σποραδικά μπορεί να δώσει κάποιο ικανοποιητικό αποτέλεσμα.

Ο λόγος για την έλλειψη εμπιστοσύνης στα αποτελέσματα της κλασσικής μεθόδου χρονολόγησης από την ενυδάτωση του φυσικού γυαλιού δηλ. του οψιανού, πηγάζει από διάφορους παράγοντες, από τους οποίους οι σπουδαιότεροι είναι,

α) η δυσκολία κατανόησης του μηχανισμού της διάχυσης του νερού μέσα στην μάζα του οψιανού, και

β) η άγνωστη μεταβολή του ρυθμού ενυδάτωσης λόγω της εξάρτησής του από τις μεταβολές θερμοκρασίας / υγρασίας, κατά την διάρκεια της αρχαιολογικής του ηλικίας, και κατά συνέπεια να είναι άγνωστοι οι συντελεστές διάχυσης.

Έτσι, η παραδοσιακή μέθοδος ΧΕΟ βασίζονταν στην μέτρηση του βάθους διάχυσης του νερού στην επιφάνεια του ρυολιτικού γυαλιού και με μετατροπή του βάθους διάχυσης σε χρόνο (π.χ. 1 μικρόμετρο μπορεί να αντιστοιχεί σε 1000 χρόνια) χρησιμοποιώντας συντελεστές διάχυσης που υπολογίζονταν πειραματικά, στο εργαστήριο σε ελεγχόμενες συνθήκες θερμοκρασίας και υγρασίας, οι τιμές των οποίων αποτελούσαν τις μέσες τιμές μετεωρολογικών

στοιχείων στη συγκεκριμένη θέση στο παρελθόν (Λυριτζής, 1994, 2005). Αυτές οι τιμές όμως δεν είναι γνωστές, μόνο προσεγγιστικά εκτιμούνται έμμεσα από διαγράμματα παλαιοθερμοκρασίας, και μεταβάλλονται κατά άγνωστο τρόπο.

Επί πλέον αυτοί οι συντελεστές διάχυσης σε άμορφα πυριτικά ορυκτά (όπως είναι ο οψιανός) σχετίζεται άμεσα με την συγκέντρωση του νερού στο επιφανειακό στρώμα ενυδάτωσης και αναφέρεται ως διάχυση εξαρτώμενη από τη συγκέντρωση.

Τα πειραματικά δεδομένα έχουν δείξει, κατ' επανάληψη, πως η ενυδάτωση είναι ανάλογη με την τετραγωνική ρίζα του χρόνου. Αυτό το υποστηρίζει η κλασική εξίσωση χρονολόγησης του οψιανού, που δίνεται από τον τύπο:

$$x^2 = K*t, \quad (1)$$

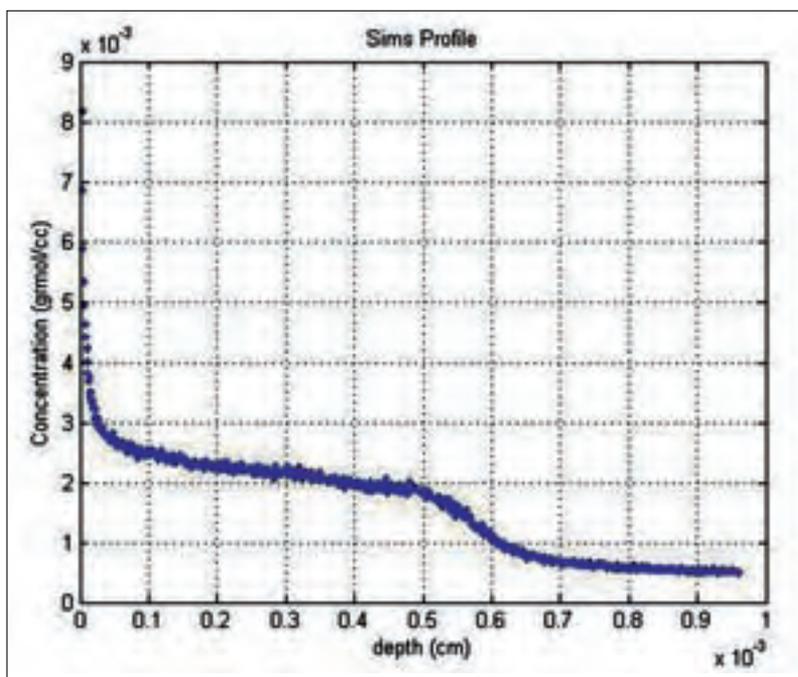
όπου x είναι το βάθος ενυδάτωσης ή το πάχος του ενυδατωμένου στρώματος (σε μm), (K) είναι ο συντελεστής διάχυσης (σε $\mu\text{m}^2/\text{ka}$, $1\text{ka} = 1000$ χρόνια, σε αντιδιαστολή με το ρυθμό ροής μάζας, δηλ. μάζας νερού, που διαχέεται στη μονάδα του χρόνου), και (t) είναι ο χρόνος (Friedman and Smith 1960).

Παρόλα αυτά οι παράγοντες που ελέγχουν την διεργασία της διάχυσης, δεν έχουν κατανοηθεί επαρκώς, εμποδίζοντας έτσι την πλήρη διερεύνηση της διεργασίας ενυδάτωσης (Anovitz et al. 1999).

Οι αρχαιολογικοί ρυθμοί ενυδάτωσης, στις συνθήκες περιβάλλοντος, υπολογίζονται από πειράματα γήρανσης σε υψηλές θερμοκρασίες, αν με την εφαρμογή της εξίσωσης Arrhenius, αναχθούν οι ρυθμοί ενυδάτωσης που υπολογίζονται, στην θερμοκρασία περιβάλλοντος. Ωστόσο στα αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας δεν υπάρχει μεγάλος βαθμός εμπιστοσύνης. Αυτά συζητούνται σε σχετικό άρθρο όπου προτείνεται εμπειρική προσέγγιση, σε προσωρινή βάση, για την εξάρτηση της διάχυσης από τη περιβαλλοντική θερμοκρασία. (Hull, 2001).

2.2 Η Νέα Μέθοδος Χρονολόγησης: SIMS-SS

Πρόσφατα παρουσιάστηκε νέα προσέγγιση για την εξίσωση χρονολόγησης ενυδατωμένου οψιανού. Αυτή η εξίσωση χρονολόγησης του οψιανού προκύπτει από την λύση μίας διαφορικής εξίσωσης, που περιγράφει το φυσικοχημικό φαινόμενο της διάχυσης του νερού σε αυτόν, και βασίζεται στην κατανομή του ποσού των μορίων ύδατος κατά βάθος, δηλ. το προφίλ της διάχυσης (Εικ. 6). Ένας βασικός παράγοντας που χαρακτηρίζει αυτό το μοντέλο διάχυσης είναι ένα **κορεσμένο επιφανειακό στρώμα**, που φτάνει ως ένα καθορισμένο βάθος διάχυσης. Αυτό είναι ένα αποτέλεσμα του μηχανισμού διάχυσης, που περιγράφεται στην συνέχεια, περίπου στα πρώτα 1 με 2 μm (Liritzis & Diakostamatiou 2002, Liritzis & Ganetsos, 2006; Liritzis et al., 2005).

ΕΙΚΟΝΑ 6
 Σιγμοειδής καμπύλη που δείχνει την κατανομή των μορίων νερού στον οψιανό. Συγκέντρωση ατόμων Υδρογόνου σε συνάρτηση του βάθους ενυδάτωσης σε μικρόμετρα.

Η εξίσωση που προσδιορίζει τον χρόνο (T) που έχει διαρκέσει η διάχυση του νερού, σε ένα εργαλείο από οψιανό, μετά από επεξεργασία νόμων διάχυσης του Fick και άλλων οριακών καταστάσεων μπορεί να διατυπωθεί ως ακολούθως:

$$T = [(C_0 - C_s)^2 (1.128 / (1 - 0.177kC_0/C_s))^2] / [4D_{s,eff} (b \cdot \exp(a))^2] \quad (2)$$

Όπου, οι συγκεντρώσεις C_0 = αρχική εσωτερική συγκέντρωση νερού στον οψιανό, και C_s = συγκέντρωση νερού στο κορεσμένο στρώμα, προσδιορίζονται από τα πειραματικά δεδομένα. Ο ενεργός συντελεστής ενυδάτωσης $D_{s,eff}$ υπολογίζεται με ανάλογη διαδικασία για την εύρεση του ενεργού συντελεστή διάχυσης σε βάθος X = το βάθος κορεσμένου στρώματος X_s . Οι συντελεστές a και b λαμβάνονται από την καμπύλη προσομοίωσης της κατατομής ενυδάτωσης.

Να σημειωθεί ότι το αντίστροφο του πρώτου διαφορικού της καμπύλης προσομοίωσης, που είναι σιγμοειδούς μορφής, συσχετίζεται με τον συντελεστή διάχυσης σε κάθε σημείο (ή σε κάθε χρόνο στο παρελθόν που συνέβαινε το φαινόμενο της διάχυσης) του προφίλ, όπως καθορίζεται από την SIMS. Επομένως υποδεικνύει τον εμφανιζόμενο ρυθμό ενυδάτωσης, που είναι το αποτέλεσμα της επίδρασης όλων των περιβαλλοντικών παραμέτρων, που επηρεάζουν τον ρυθμό. Με αυτόν τον τρόπο, στον υπολογιζόμενο χρό-

νο για την διάρκεια της διάχυσης, έχουν ληφθεί υπόψη όλες οι ασαφείς μεταβολές που επηρεάζουν τον ρυθμό της διάχυσης. Δηλαδή με αυτό τον τρόπο υπολογίζεται ο χρόνος διάρκειας της διάχυσης του νερού, δηλαδή η ηλικία του εργαλείου από οψιανό, με την μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια.

Έχουν χρονολογηθεί εργαλεία οψιανού που προέρχονται από τις περιοχές, α) Αιγαίο, β) Μεξικό, γ) Οχάιο, ΗΠΑ, δ) Νησιά του Πάσχα, ε) Σλοβακία, για τα οποία υπήρχαν ακριβείς χρονολογήσεις με άλλους τρόπους, με σύμφωνα αποτελέσματα (Liritzis et al., 2004, 2005; Liritzis & Ganetsos, 2006).

Αυτή η προσέγγιση αρχικά προσδιορίστηκε με το όνομα ODDSIMS, ένα ακρωνύμιο που είχε εισαχθεί από την ερευνητική ομάδα του Oak Ridge National Laboratory/University of Tennessee (Riciputi et. al. 2002) και τροποποιήθηκε από την Ομάδα του Παν/μιου Αιγαίου ως SIMS-SS (Secondary Ion Mass Spectrometry - Surface Saturation approach). Αυτό έγινε για να συμπεριληφθεί στο ακρωνύμιο η νέα προσέγγιση της κορεσμένης επιφάνειας (Surface Saturation SS), και η διαφορετική μέθοδος επίλυσης της εξίσωσης διάχυσης (Liritzis, & Diakostamatiou 2002). Στη συνέχεια αναφέρεται ως SIMS-SS (Liritzis et al., 2004; Liritzis et al., 2005; Liritzis, 2006).

Ο συντελεστής διάχυσης στις άμορφες πυριτικές ουσίες, εξαρτάται από την συγκέντρωση του νερού που περιέχεται στο στρώμα ενυδάτωσης, και έτσι η διάχυση αναφέρεται ως διάχυση που εξαρτάται από την συγκέντρωση (concentration-dependent diffusion) (Λυριτζής, 2005, Liritzis, 2006).

Για την ακριβή μέτρηση της κατατομής των μορίων ύδατος με το βάθος διάχυσης απαιτείται η χρήση πυρηνικής μεθόδου ανάλυσης (SIMS), αφού οι οπτικές μικροσκοπικές μέθοδοι δεν επαρκούν.

Διάχυση ύδατος στον οψιανό

Αρχικά το νερό από το εξωτερικό φυσικό περιβάλλον, διαχέεται στα εξωτερικά σημεία της επιφάνειας του οψιανού, που έρχονται σε άμεση επαφή με αυτό. Η μεταφορά μάζας από το περιβάλλον στον οψιανό γίνεται με δύο μηχανισμούς.

Α) Στην εξωτερική επιφάνεια ο πρώτος μηχανισμός οδηγεί στην μεταφορά μάζας, διαμέσου ενός στρώματος αντίστασης σε αυτή, από το περιβάλλον στην επιφάνεια.

Β) Ο δεύτερος μηχανισμός είναι η διάχυση του νερού μέσα στο στερεό κομμάτι του οψιανού, για τον οποίο γίνεται η παρούσα ανάλυση.

Ο πρώτος μηχανισμός περιγράφεται σαν μεταφορά μάζας διαμέσου ενός επιφανειακού φιλμ. Η μεταφορά μέσω αυτού του επιφανειακού φιλμ, είναι τάξεις μεγέθους γρηγορότερη από την μεταφορά μάζας μέσα στο στερεό δείγμα του οψιανού. Αυτό συμβαίνει εφόσον αυτή η μεταφορά της υγρασίας γίνεται διαμέσου του στρώματος αέρα, που υπάρχει ανάμεσα στο περιβάλλον και στο δείγμα οψιανού, το οποίο εμφανίζει πολύ μικρότερη αντίσταση

στην διάχυση, από ότι το στερεό κομμάτι του οψιανού.

Η μεταφορά μάζας ουσιαστικά γίνεται μέσω της μεταφοράς των μορίων του υλικού που διαχέεται, διαμέσου αυτού στο οποίο γίνεται η διάχυση. Η ικανότητα για αυτή την μεταφορά, άρα και η αντίσταση στην διάχυση που θα εμφανίζεται, εξαρτάται από τις διαμοριακές αποστάσεις ανάμεσα στα μόρια του υλικού, συγκρινόμενα με το μέγεθος των μορίων του υλικού που διαχέεται. Εφόσον αναφερόμαστε στο ίδιο διαχεόμενο υλικό, οι ρυθμοί μεταφοράς του έχουν πολύ μεγάλες διαφορές για την διάχυση μέσα σε στερεό, από την διάχυση μέσα από υγρό ή αέριο (Brodkey & Liritzis, 2005).

Δηλαδή, εφόσον η διάχυση του νερού, από το περιβάλλον στην εξωτερική επιφάνεια του οψιανού, είναι πολύ γρηγορότερη από ότι η διάχυση του μέσα στην μάζα του οψιανού, τότε ένα εξωτερικό στρώμα της επιφάνειας του οψιανού γίνεται κορεσμένο σε νερό, σε σύντομο χρονικό διάστημα. Η λέξη κορεσμένο σημαίνει πως είναι και σταθερής συγκέντρωσης, για το νερό που διαχέεται.

Επομένως αφού ένα εξωτερικό στρώμα της επιφάνειας του οψιανού είναι κορεσμένο σε νερό, τότε ο ρυθμός ενυδάτωσης θα είναι ανεξάρτητος από την εξωτερική πίεση του νερού. Καθώς το νερό διαχέεται στο γυαλί έχει ως αποτέλεσμα το σχηματισμό μίας σιγμοειδούς καμπύλης, (σχήματος S), για το προφίλ της συγκέντρωσης συναρτήσει του βάθους (Crank 1975). (Εικ.6).

Έχει επισημανθεί η εξάρτηση των αρχαιολογικών ρυθμών ενυδάτωσης, από το περιεχόμενο δομικό νερό στον οψιανό. Έχει επίσης αναφερθεί πως ο συντελεστής διάχυσης του νερού, μεταβάλλεται εκθετικά σε συνάρτηση με την συγκέντρωσή του.

Αρκετοί παράγοντες, έχει αναφερθεί πως χρειάζεται να ληφθούν υπόψη, ώστε να υπολογιστεί ο ρυθμός ενυδάτωσης του οψιανού, (π.χ. η χημική σύσταση του οψιανού και του χώματος, το περιεχόμενο δομικό νερό στον οψιανό και η πυκνότητα του, Doremus, 1969, 1979, 1995).

Θα πρέπει όμως να σημειωθεί πως όποιες και να ήταν οι προσπάθειες διερεύνησης του φαινομένου, οι κλιματολογικές συνθήκες περιβάλλοντος που υπήρχαν επηρέασαν αναμφισβήτητα τον ρυθμό της ενυδάτωσης, του οψιανού.

Στην πρόσφατη ανάλυση παρουσιάζεται, με τις απαραίτητες αποδείξεις, μία εναλλακτική λύση για την εξίσωση χρονολόγησης, που βασίζεται στην ενυδάτωση του οψιανού.

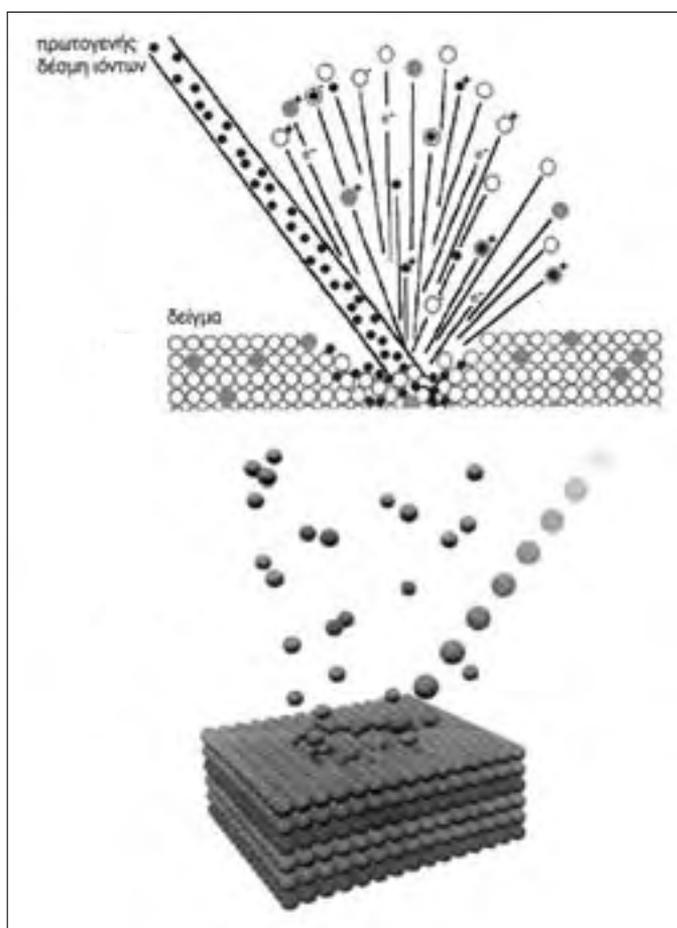
Αυτή έχει βασιστεί στο προφίλ (=κατατομή) **απόσταση-με-συγκέντρωση** νερού που έχει διαχυθεί, όπως αυτό έχει καθοριστεί από την μέθοδο SIMS. Ο συντελεστής διάχυσης εξαρτάται από την συγκέντρωση του νερού και η μορφή της καμπύλης, που απεικονίζει το προφίλ είναι σιγμοειδής (Doremus 1979). Σε αυτή την ανάπτυξη το μοντέλο για την χρονολόγηση συμπεριλαμβάνει την επίδραση, των άγνωστων παραμέτρων που αναφέρθηκαν, άρα είναι μία εσωτερική μέθοδος, που δεν εξαρτάται από εξωτερικούς παράγοντες, με την οποία θεωρείται πως προσεγγίζονται καλύτερα και ακριβέστερα αποτελέσματα.

2.3 Η Πυρηγική ανάλυση SIMS

Η μέθοδος SIMS μπορεί να αναλύσει μεταβολές στην συγκέντρωση, που υπάρχουν σε απόσταση λίγων νανόμετρων, για ένα μεγάλο φάσμα χημικών στοιχείων, και σε βάθη που διακυμαίνονται από δεκάδες νανόμετρα ως αρκετά μικρόμετρα, και έχει ήδη χρησιμοποιηθεί σε προγενέστερες μελέτες για το γυαλί (Bach and Baucke 1982, Smets and Lommen, 1985).

Αυτή η μέθοδος ανάλυσης βασίζεται στην φασματοσκοπική ανάλυση των (δευτερογενών) ιόντων που εκλύονται από ένα δείγμα, όταν αυτό επικεντρωθεί και βομβαρδιστεί, από μία ακτίνα πρωτογενών ιόντων, που έχει επιταχυνθεί σε 2-20 KeV (Benninghoven et al. 1987).

Ο τύπος και η σύσταση αυτών των δευτερογενών ιόντων αντιπροσωπεύει τον τύπο και την σύσταση της βομβαρδισμένης επιφάνειας του δείγματος, έ-

τσι ώστε η φασματομετρική ανάλυση μάζας αυτών των ιόντων, να μπορεί να παρέχει μία ποσοτική ανάλυση για τα στοιχεία ή τα ισότοπα, στον βομβαρδισμένο όγκο.

Η ανάλυση SIMS μπορεί να συγκριθεί με το ξεφλούδισμα ενός κρεμμυδιού με ένα επίπεδο κάθε φορά. Καθώς τα δευτερογενή ιόντα απομακρύνονται μόνο από εξωτερικά επίπεδα λίγων ατόμων της μάζας του υλικού, είναι δυνατόν να ληφθούν προφίλ με το βάθος, της μάζας του υλικού, που να έχουν υποστεί υψηλή ανάλυση. Αυτό μπορεί να συμβεί πραγματοποιώντας επαναλαμβανόμενες μετρήσεις για τα στοιχεία που ενδιαφέρουν, ενώ το δείγμα υποβάλλεται σε συνεχή βομβαρδισμό. (Εικ.7)

ΕΙΚΟΝΑ 7: Σχηματική παράσταση βομβαρδισμού επιφάνειας οψιανού με ιόντα (ιοντοβολή, φαινόμενο αποδόμησης) και εκπομπή δευτερογενών ιόντων.

Το βάθος για κάθε μέτρηση μπορεί να διαφέρει σημαντικά με καθοριστικό παράγοντα τα χαρακτηριστικά της ακτίνας των πρωτογενών ιόντων. Η κατατομή σε βάθος καθορίζεται από την μέτρηση της κατατομής βάθους, με ένα μετρητή κατατομών (profilometer) με ακρίβεια μέτρησης μεγαλύτερη από 5% (Anovitz et al. 1999). Με προφίλομετρο απεικονίζεται ο κρατήρας που σχηματίζεται με ιοντοβολή στην επιφάνεια του οψιανού.

Η συγκέντρωση του νερού εκφράζεται είτε ως άτομα H^+ /cc (cc=κυβικό εκατοστόμετρο) ή ως αναλογία κατιόντων¹ H^+/Si^+ . Η συνολική ακρίβεια ανάλυσης υπολογίζεται πως είναι 1-5%, για την συγκέντρωση H^+ . Τα λίγα πρώτα υψηλά σημεία (Εικ. 6), για τα δεδομένα του H^+ πιστεύεται πως οφείλονται στην αντιστάθμιση λόγω του βομβαρδισμού (Liritzis and Diakostamatiou, 2002).

Ο καλύτερος τρόπος, προς το παρών, για την απόκτηση προφίλ βάθους σε H^+ στον οψιανό, είναι με την εφαρμογή της μεθόδου SIMS, από την οποία τα δεδομένα που λαμβάνονται είναι πιο λεπτομερή, παρότι σε ορισμένες περιπτώσεις είναι με συγκρινόμενη ακρίβεια, με κάποιες προηγούμενες προσπάθειες και μεθόδους.

2.4 Μέθοδοι προσδιορισμού βάθους ενυδάτωσης

Οι βασικές μέθοδοι προσδιορισμού του βάθους του ενυδατωμένου στρώματος περιελάμβαναν:

α) Την μέθοδο με τον πυρηνικό συντονισμό στο ενεργειακό περιεχόμενο του ^{19}F στην πυρηνική αντίδραση 1H (^{19}F , αγ) ^{16}O , για την απευθείας μέτρηση των κατατομών ενυδάτωσης στα δείγματα οψιανού. Αν μία δέσμη ιόντων $^{19}F^{4+}$ με μία ενέργεια μεγέθους E_0 , ελαφρά υψηλότερη από την ενέργεια συντονισμού με μέγεθος E_R εστιαστεί σε ένα δείγμα οψιανού, τα ιόντα σταδιακά επιβραδύνονται λόγω των ηλεκτρονικών συγκρούσεων, (ο ρυθμός της απώλειας ενέργειας χαρακτηρίζεται από την ισχύ πέδησης dE/dx του οψιανού). Αυτό συμβαίνει ως ένα βάθος X_R όπου προσεγγίζεται η ενέργεια συντονισμού E_R .

Στον συντονισμό η πυρηνική αντίδραση – τα άλφα σωματίδια και ειδικά η παραγωγή ακτίνων-γ – λαμβάνει χώρα με ρυθμό ανάλογο στην συγκέντρωση υδρογόνου, στο λεπτό στρώμα που βρίσκεται σε απόσταση από την επιφάνεια X_R . Θεωρούμε ότι όλο το υδρογόνο που υπάρχει στο ενυδατωμένο στρώμα είναι μέρος του μορίου του νερού, επομένως η αντίδραση προχωρεί σε ρυθμό ανάλογο με την συγκέντρωση του νερού σε απόσταση X_R . Έτσι η μέτρηση του ρυθμού παραγωγής των ακτίνων-γ ή σωματιδίων α παρέχει μία ακριβή ένδειξη για την συγκέντρωση του νερού, ως συνάρτηση του βάθους στο δείγμα. Η ικανότητα ανάλυσης με αυτή την μέθοδο είναι 0.02 μm και αποτελεί μία σημαντική βελτίωση από την ικανότητα ανάλυσης με τις οπτικές μεθόδους, που είναι 0.1 ή 0.2 μm . Η μέθοδος προσφέρει μία σχετικά μη κα-

ταστροφική τεχνική για τον προσδιορισμό των κατατομών ενυδάτωσης, απευθείας σε μικροσκοπική κλίμακα (βλ. Λυριτζής, 2005).

β) Επαγόμενη δια βομβαρδισμού οπτική εκπομπή που παράγεται από τον βομβαρδισμό με ιόντα Ar^+ 18 keV. Η αρχή εφαρμογής της μεθόδου βασίζεται στην ανίχνευση των οπτικών γραμμών φάσματος, που εκπέμπονται από τα άτομα όταν αυτά αποβάλλονται από την επιφάνεια του στερεού, που έχει βομβαρδιστεί από μία ενεργειακή δέσμη ιόντων. Η κατατομή της συγκέντρωσης σε συνάρτηση με το βάθος για ένα συγκεκριμένο στοιχείο (π.χ. Η) μπορεί να ανιχνευθεί, αν η ένταση των κατάλληλων φασματικών γραμμών, προσδιοριστεί ως συνάρτηση του χρόνου βομβαρδισμού. Η ακρίβεια αυτής της μεθόδου είναι παρόμοια με αυτή των καθιερωμένων οπτικών μεθόδων.

3. ΜΕΤΡΗΣΕΙΣ ΟΨΙΑΝΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΓΥΑΛΙ ΝΙΣΣΥΡΟΥ

Ο Πίνακας 1 δίνει τα δείγματα και τις τοποθεσίες που λήφθηκαν δείγματα οψιανού από το Γυαλί. Τρεις λεπίδες και 16 γεωλογικά δείγματα. Οι τιμές δομικού νερού προσδιορίστηκαν μέσω βαθμονόμησης τιμών φάσματος στο υπέρυθρο. Συγκεκριμένα η ένταση απορρόφησης των κορυφών στο H_2O (5200 cm^{-1}) και OH (4500 cm^{-1}). Σε δείγματα αδιαφανή στο υπέρυθρο υπολογίστηκε σχέση μεταξύ περιεχομένου δομικού νερού και πυκνότητας (Stevenson et al., 2002).

Οι τιμές δομικού OH^- κυμαίνονται ευρέως μεταξύ 0.12-0.85% δείχνοντας μεγάλη μεταβολή. Για παράδειγμα το δείγμα 2000-176 είχε 0.59% OH και 0.19% H_2O , και το 2000-181 είχε 0.43% OH και 0.15% H_2O . Αυτό δείχνει υψηλές τιμές δομικού νερού για την πηγή οψιανού από το Γυαλί αλλά σε ασυμφωνία με τις τιμές OH που υπολογίζονται από τη μαθηματική σχέση με την πυκνότητα. Αυτό οφείλεται μάλλον στη παρουσία φυσαλίδων αέρα στον οψιανό πράγμα που ελαττώνει την πυκνότητα και αυξάνει φαινομενικά το ποσό νερού. Επίσης, η ασυμφωνία θα πρέπει να αναζητηθεί και στην υψηλή διασπορά σημείων στο γράφημα πυκνότητας με δομικό νερό στην περιοχή γύρω από την τιμή 2.34 g/cm^{-3} και πάνω.

Στο Γυαλί υφίσταται γενικά ανομοιογένεια στο ποσό του δομικού νερού. Μεγαλύτερη εμπιστοσύνη αποδίδουμε στις μετρήσεις με Υπέρυθρο ακτινοβολία παρά με την σχέση πυκνότητας και δομικού νερού επί τοις εκατό. Η μεταβολή σε δομικό νερό μεταξύ δειγμάτων αναφέρεται στην πηγή του Γυαλιού. Οψιανοί από Μήλο και Αντίπαρο έχουν χαμηλό περιεχόμενο σε δομικό νερό (0.11-0.13% σε OH).

Η ακριβέστερη πάντως μέθοδος προσδιορισμού πάχους ενυδάτωσης είναι με την φασματοσκοπία μάζας δευτερογενών ιόντων (SIMS). Παλαιότερες εκτιμήσεις ενυδατωμένου στρώματος με οπτικό μικροσκόπιο λεπτής τομής οψιανού δεν ήταν πάντα ορθές. Αυτό εξαρτάτε από τη μορφή της σιγμοειδούς (S) καμπύλης κατατομής του νερού με τα βάθος (Εικ. 6).

Εκεί, το μέσον του μεγίστου πλάτους κορυφής κατά προσέγγιση είναι το οπτικά ορατό σημείο του ενυδατωμένου στρώματος. Η απότομη η βαθμιαία πτώση της ουράς της S-καμπύλης προσδιορίζει την σωστή ή λανθασμένη τιμή για το πάχος του ενυδατωμένου στρώματος.

Συγκεκριμένα, στο δείγμα 2000-165 (YAL-2) η ηλικία με τη νέα μέθοδο SIMS-SS (με βάση την εξίσωση ηλικίας 2) είναι 5800 ± 100 πρό Χριστού.

ΚΩΔΙΚΟΣ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ	ΠΑΧΟΣ ΕΝΥΔΑΤΩΣΗΣ, μm	ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ gr/cm^3	%OH
2000-176	Τέφρα	28.91	2.3275	0.85 (0.59)
200-177	Έλος	25.10	2.3320	0.59
2000-179	Τέφρα	4.84	2.3589	0.12
2000-180	Έλος	9.60 (εξωτ.) 10.62 (σχισιμή)	2.3422	0.13
2000-181	Έλος	10.31 (εξωτερ.) 10.23 (σχισιμή)	2.3391	0.17 (0.43)
2001-1 έως -5	Σπικτά από Έλος			(0.09-0.10)
2001-5 έως 10	Μέσα από την Τέφρα			(0.09-0.10)
2000-163 (YAL-1)	Λεπίδα-σπικτή	σ. 43		
2000-165 (YAL-2)	Λεπίδα-σπικτή	σ. 41		
2000-166 (YAL-3)	Λεπίδα-σπικτή	r.43		

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Γεωλογικά δείγματα (μαύρου και σπικτού οψιανού) και λεπίδες από το Γυαλί. Τα δείγματα πάρθηκαν από την θέση Έλος, μέσα από τα στρώματα τέφρας και τον τομεα Α. Πυκνότητες, συγκέντρωση νερού και πάχος στρώματος ενυδάτωσης. Τιμές σε παρένθεση προήρθαν από μετρήσεις με Υπέρυθρο με Μετασχηματισμό Φουριέ (FTIR). Όλες οι τιμές νερού εκτιμήθηκαν από την πυκνότητα μέσω σχετικής εξίσωσης(εξωτερ.= κάθετα σε λεία επιφάνεια. Σχισιμή= βάθος διείσδυσης σε σχισμή στην επιφάνεια).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Acquafredda.P, Andriani.T, Lorenzoni.S and Zanettin.E (1999) Chemical characterization of obsidians from different Mediterranean sources by non-destructive SEM-EDS analytical method. *Journal of Archaeological Science*, 26, 315-325.

Ambrose.W, Stevenson.C.M, Suzuki.M (2003) Current trends in obsidian studies in the circum-pacific region. *J. Obsidian Studies (Japan)*, No. 2, 195-208.

Anovitz, L.M., Elam, J.M., Riciputi, L.R & Cole, D.R. 1999, "The failure of obsidian hydration dating: sources, implications and new directions", *Journal of Archaeological Science*, vol. 26, pp.735-752.

Aspinall.A, Feather. S.W and Renfrew. C (1972) Neutron activation analysis of Aegean obsidians. *Nature*, 237, 333-334.

Bach.H and Baucke.F.G.K (1982) Investigations of glass using surface profiling by spectrochemical analysis of sputter-induced radiation. I, Surface profiling technique with high in depth resolution. *J. Am. Ceram. Soc*, Vol.65, 527-533, και των ιδίων, II, Field-driven formation and electrochemical properties of protonated glasses containing various concentrations. *J. Am. Ceram. Soc.*, vol.65, 533-539.

Brodkey.R and Liritzis.I (2005) The dating of obsidian: a possible application for transport phenomena (a tutorial). *Mediterranean Archaeology & Archaeometry*, Vol.5, No 2, 67-82.

Benninghoven. A, Rudenauer.F.G and Werner.H.W (1987) Secondary ion mass spectrometry: Basic concepts, instrumental aspects, applications and trends. *Chemical Analysis*, vol.86, New York.

Crank.J. 1975, *The Mathematics of Diffusion*, 2nd Edition, Oxford Science Publication, Oxford University Press, Oxford.

Doremus, R.H.(1969) In (C.W. Mitchell, Ed.) *Reactivity of Solids*. Proceedings of the 6th International Symposium. New York: Wiley, 667.

Doremus, R.H. (1995) *Journal of Materials Research*, 10, 2379.

Elam.J.M (1993) *Obsidian exchange in the Valley of Oaxaca, Mexico 2500-500 BP*. Ph.D thesis, University of Missouri-Columbia, Columbia, MO.

Elam.J.M, Glascock.M.,D, & Neff,H (1994) Obsidian artifacts from Oaxaca, Mexico: source identification and hydration dating. In (D.A.Scott & P.Meyers, Eds.) *Archaeometry of Pre-Columbian sites and artifacts*, Los Angeles, CA: Getty Conservation Institute, pp.135-160.

Friedman. I and Smith.R (1960) A new dating method using obsidian. Part I, the development of the method. *American Antiquity*, Vol.25, 476-522.

Hull.K.L (2001) Reasserting the utility of obsidian hydration dating: a temperature-dependent empirical approach to practical temporal resolution with

archaeological obsidians. *J. Arch. Science*, 28, 1025-1040.

Glascock.M.D, Braswell.G.E and Cobean.R.H (1998) A systematic approach to obsidian source characterization. In *Archaeological Obsidian Studies: Method, and Theory*. (Ed. M.S.Shackley), Plenum Press, New York and London, 15-66.

Gratuze.B (1999) Obsidian characterization by laser ablation ICP-MS and its application to prehistoric trade in the Mediterranean and the Near East: sources and distribution of obsidian within the Aegean and Anatolia. *Journal of Archaeological Science*, 26, 869-881

Jacobsen.T.W (1981) The beginning of settled village life in Greece. *Hesperia*, 50, 303-319.

Stevenson, C.M. In (C. M. Stevenson & W.S. Ayres, Eds.) *Easter Island Archaeology: Research on Early Rapa Nui Culture*. Los Osos: Easter Island Foundation, Bearsville Press (2000) 205.

Kilikoglou.V, Bassiakos.Y, Grimanis.A.P, Souvatzis.K, Pilali-Papasteriou.A, Papanthimou-Papaefthimiou.A (1996) Carpathian obsidian in Macedonia, Greece. *J. Radioanal. Nucl. Chem*, 23, 343-349.

Kilikoglou.V, Bassiakos.Y, Doonan.R.C, Stratis.J (1997) NAA and ICP analysis of obsidian from Central Europe and the Aegean : source characterization and provenance determination. *J. Radioanal. Nucl. Chem*, 216, 1, 87-93

Kozlowski.J, Nowak.M, Vizdal.M (2003) A settlement of the early eastern linear pottery culture at Moravany (eastern Slovakia) within the context of the neolithization of the upper Tisza basin. In *Morgenrot der Kulturen*, (Erzsebet Jerem & Pal Raczky, eds.) Festschrift fur Nandor Kalicz zum 75, Geburtstag, Budapest, 127-143.

Λυριτζής. I (2005) *Φυσικές Επιστήμες στην αρχαιολογία*. Εκδ. Γ. Δαρδανός-Τυπωθήτω, Αθήνα.

Λυριτζής. I (1994) *Αρχαιομετρία. Μέθοδοι χρονολόγησης στην αρχαιολογία*. Εκδ. Καρδαμίτσα, 2^η εκδ. Αθήνα.

Liritzis. I (2006) SIMS-SS, a new obsidian hydration dating method: analysis and theoretical principles. *Archaeometry*, 48 (3), 533-547.

Liritzis. I (2002) Revival of obsidian studies. *Mediterranean Archaeology & Archaeometry*, Vol.2, No 2, 79-82.

Liritzis.I, Diakostamatiou.M, Stevenson.C.M, Novak.S.W and Abdelrehim.I. (2003), The dating of hydrated obsidian surfaces by SIMS-SS. *Journal of Radioanalytical & Nuclear Chemistry*, vol.261, no.1, 51-60.

Liritzis, I.& Diakostamatiou, M. (2002), 'Towards a new method of obsidian hydration dating with secondary ion mass spectrometry via a surface saturation layer approach'. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, vol. 2, no.1, pp.3-20.

Liritzis. I, Ganetsos.T and Laskaris.N (2005) Review and software assessment of the recent SIMS-SS obsidian hydration dating method. *Mediterranean*

Archaeology & Archaeometry, Vol.5, No 2, 75-91.

Liritzis.I and Ganetsos.T (2006) Obsidian hydration dating from SIMS profiling based on saturated surface (SS) layer using new software. *Applied Surface Science*, 252, 19, 7144-7147.

Mazer, J., Stevenson, C., Ebert, W. & Bates, (1991) *J. American Antiquity* 56, 504.

Doremus.R.H (1979) Chemical durability of glass. *Treatise Mater. Sci. Techn.*, Vol.17, 41-69..

Melos Obsidian Conference (2003) *Recent Advances in Obsidian dating and characterization*, International Conference, 2-5 July Milos Island, Greece organized by University of the Aegean (Liritzis.I), Dept. of Mediterranean Studies, Rhodes, Abstract Book, 30 p.

Poupeau.G, Bellot-Gurlet.L, Brisotto.V and Dorighel.O (2000) Nouvelles donnees sur la provenance de l'obsidienne des sites neolithiques du sud-est de la France. *C.R.Acad. Sci, Paris*, 330, 297-303.

Riciputi, L.R, Elam, J.M, Anovitz, L.M & Cole, D.R. 2002, "Obsidian diffusion dating by secondary ion mass spectrometry: a test using results from mount 65, Chalco, Mexico", *Journal of Archaeological Science*, vol. 29, pp.1055-1075.

Renfrew, C. & Wagstaff, M. (1982) *An Island Polity. The Archaeology of Exploitation in Melos*. Cambridge University Press, Cambridge.

Renfrew.C. Cann.J.R and Dixon.J.E (1965) Obsidian in the Aegean. *Annual of the British School at Athens*, 66, 225-247.

Renfrew. C, Dixon.J. and Cann.J.R (1968) Further analysis of Near Eastern obsidians. *Proc. Prehist. Soc.*, 34, 319-331.

Renfrew, C. & Wagstaff, M. 1982, *An Island Polity. The Archaeology of Exploitation in Melos*. Cambridge University Press, Cambridge.

Renfrew. C and Aspinall.A (1990) Aegean obsidian and Franchthi cave. In *Les Industries Lithiques Taillees de Franchthi (Argolid, Grece). Tome II Les industries du Mesolithiques et du Neolithiques initial*. (Ed. C.Perles), Indiana University Press, Bloomington, 257-270.

Roth. B. J. (2000) Obsidian source characterization and hunter-gatherer mobility: an example from the Tuscon basin. *J. Archaeological Science*, 27, 305-314.

Σάμψων Α. (1988) *Η νεολιθική κατοίκηση στο Γυαλί Νισσύρου*. Αθήνα, Ετ. Ευβοϊκών Σπουδών.

Smets.M.J and Lommen.M.G.W (1985) The pH dependence of the aqueous corrosion of glass. *Phys. Chem. Glasses*, 26, 60-63.

Shelford. P, Hodson.F, Cosgrove.M.E, Warren.S.E, Renfrew.C (1982) The sources and characterization of Melian obsidian. In *An Island Polity: The archaeology exploitation in Melos*. (Renfrew. C, Wagstaff.J.M Eds.), Cambridge University Press, Cambridge, 182-192.

Stevenson, C.M., Abdelrehim, I. & Novak, S.W. *Journal of Archaeological Science*, 28 (2000) 109.

Stevenson, C. (2000) In *Easter Island archaeology: research on early Rapa Nui culture*, (C.M. Stevenson & W.S. Ayres, Eds), Los Osos, Easter Island Foundation, Bearsville Press, p.205.

Stevenson, C, Liritzis, I., Diakostamatiou, M., Novak, S.W. (2002) Investigations towards the hydration dating of Aegean obsidian. *Mediterranean Archaeology & Archaeometry*, vol.2, No 1, 93-109.

Stevenson, C.M., Mazer, J. & Scheetz, B. (1998) 'Laboratory obsidian hydration rates: theory, method and applications', In S. Shackley, (ed.) *Archaeological Obsidian Studies: Method and Theory*. Advances in Archaeological and Museum Science, New York, Plenum Press, vol.3, pp.181-204.

Stevenson, C.M., Liritzis, I., Diakostamatiou, M. & Novak, S.W. 2002, 'Investigation towards the hydration dating of Aegean obsidian', *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, vol.2, no.1, 93-109.

Suzuki, M. (1973) Chronology of prehistoric human activity in Kanto, Japan, Part I-Framework for reconstructing prehistoric human activity in obsidian. *Journal of the Faculty of Science, The University of Tokyo*, 5 (3), 241-318.

Tykot, R. H & Ammerman, A. J (1997) New directions in central Mediterranean obsidian studies. *Antiquity* 274, 1000-1006.

Tykot, R. (1996) Obsidian procurement and distribution in the central & western Mediterranean. *J. Archaeological Science*, 9(1), 39-82.

Tykot, R. (2001) Chemical fingerprinting and source tracing of obsidian: the central Mediterranean trade in black gold. *Accounts of Chemical Research*, 35, 618-627.

Tite, M.S. (1972) *Methods of physical examination in archaeology*. Seminar Press London.

Torrence, R. (1984) Monopoly or direct access? Industrialized organization at the Melos obsidian quarries. In (Ericson, J.E & Purdy, B.A, eds.), *Prehistoric Quarries and Lithic Production*, CUP, 49-64.

Williams-Thorp, O. (1995) Obsidian in the Mediterranean and Near East: A provenancing success story. *Archaeometry*, 37, 217-248.

Williams-Thorp, O., Warren, S.E and Courtin, J. (1984a) The distribution and sources of archaeological obsidian from southern France. *J. Archaeol. Science*, 11, 135-146.

Williams-Thorp, O., Warren, S.E and Nandris, J.G. (1984b) The distribution and provenance of archaeological obsidian in central and eastern Europe. *J. Archaeol. Science*, 11, 183-212.

Η ΝΙΣΥΡΟΣ ΩΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Φίλιππου Σπυρόπουλου

Απόσπασμα από την μεταπτυχιακή εργασία με τίτλο: «Η ανάπτυξη προορισμών ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα. Η περίπτωση της Νισύρου.»
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο 2005.

1. Η Νίσυρος ως λουτρόπολη. Ιστορική αναδρομή.

Ιαματικές θερμοπηγές στη Νίσυρο συναντά κανείς σε όλη σχεδόν την κυκλική περιφέρειά της, όπου αναβλύζουν ή αποβάλλουν ατμούς υψηλής θερμοκρασίας, εξαιτίας του γεωθερμικού ηφαιστειακού πυρήνα που βρίσκεται κάτω από το νησί. Οι σπουδαιότερες από αυτές βρίσκονται¹: 1) Στο Μανδράκι, στη θέση «Σκόπι» ή «Λουτρά», αλιπηγή θερμοκρασίας 50°K, 2) Στο χωριό Πάλιοι, στη θέση «Λιμνί» ή «Θερμιανή», χλωρονατριούχος πηγή θερμοκρασίας 45° - 50°K, 3) Στην τοποθεσία «Αυλάκι» των Νικειών, θερμή πηγή θερμοκρασίας 24°K, 4) Στη θέση «Σχίροι» θερμή πηγή, και 5) Στην θέση «Πυργιά» θερμή πηγή².

Κοντά στις δυο πρώτες από αυτές τις πηγές έχουν ανεγερθεί και έχουν λειτουργήσει κατά καιρούς, σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές, τα παρακάτω λουτρικά καταστήματα:

1. Τα Δημοτικά Ιαματικά Λουτρά³.

Βρίσκονται στην τοποθεσία «Θερμά» ή «Λουτρά», χίλια μέτρα σχεδόν ανατολικά του Μανδρακίου, λιμανιού και πρωτεύουσας της Νισύρου. Η

1. Αγγελίδη Π. Ζήση, «Μελέτη για την Οριοθέτηση και Προστασία του Ιαματικού Υδροφορέα Μανδρακίου Νισύρου», Ελληνική Θερμαλιστική Εταιρεία Α.Ε., Θεσσαλονίκη, Ιανουάριος 2004, σελ.7.

2. Λογοθέτη Ι. Μιλτιάδη, «Τουρισμός και Οικονομία της Νήσου Νισύρου», «Νισυριακά», Τόμος 1, Έκδοση της Εταιρίας Νισυριακών Μελετών, Αθήνα 1963, σελ. 93.

3. Κοντοβερού Κ. Λάζαρου, «Νισύρου Ιστορικά», έκδοση του Συλλόγου των Νισυρίων Αμερικής «Γνωμαγόρας», Ν. Υόρκη 1997, σελ. 95, 96, 97.

πρώτη βιβλιογραφική αναφορά γίνεται από τον Στράβωνα το 488 π.Χ., με την χαρακτηριστική φράση: «Νίσυρον δε προς άρκτον μεν εστί Τήλου διέχουσα αυτής όσον εξήκοντα σταδίους όσους και Κω διέχει, ...έχει δε και πόλιν ομώνυμον και λιμένα και θερμά και Ποσειδώνος ιερόν», ενώ πολύ αργότερα, το 1415 - 1420 μ.Χ., ο Ιταλός κληρικός και ιστορικός Χριστόφορος Μποντελμόντι περιγράφει, επίσης με γλαφυρό τρόπο, μια ταξιδιωτική του εμπειρία στα Λουτρά της Νισύρου: «Πηγήν αναδιδομένην ευρήσεις λίαν θερμοτάτην... προς γουν το αρκτών μέρος... σπήλαιον εστίν εγγύς της θαλάσσης, εις όπερ οι υπ' οδύνης συσχεθέντες παραγόμενοι και χρονιώτερον εμμείναντες υγιείς προς τας εαυτών υποστρέφουσι πατρίδας».

Το 1872 χτίζονται με έξοδα του Νισυρίου Ν. Αποστολίδη⁴, οι πρώτες και υποτυπώδεις εγκαταστάσεις των Λουτρών, τις οποίες στη συνέχεια δώρισε στην Κοινότητα του Μανδρακίου. Οι λουτρικές εγκαταστάσεις, με την μορφή με την οποία τις βλέπουμε και σήμερα, κατασκευάζονται με την βοήθεια πλούσιων Νισυρίων σε τρεις διαφορετικές χρονικές φάσεις, το 1885, το 1895 και τέλος το 1912. Το 1910 συγκεκριμένα, η τοπική Κοινότητα Μανδρακίου, μην έχοντας χώρους ικανούς να φιλοξενήσουν το ολοένα αυξανόμενο πλήθος των επισκεπτών, αναγκάστηκε να ζητήσει την οικονομική βοήθεια των ομογενών Νισυρίων της Αμερικής. Ως εκ τούτου, το 1912 απεστάλη οικονομική βοήθεια για τον εκσυγχρονισμό και την επέκταση των λουτρικών εγκαταστάσεων σε μια πλήρη λουτρόπολη.

Το συγκρότημα εκείνη την εποχή αποτελείται αντίστοιχα από τρεις πτέρυγες διαφορετικής οικονομικής κατηγορίας, την Α' (1912), την Β' (1895) και την Γ' (1885). Ξεπερνάει τις 300 κλίνες και προσφέρει υπηρεσίες ευθυγραμμισμένες με τα ευρωπαϊκά πρότυπα: εστιατόριο, άνετα και καθαρά δωμάτια, λουτήρες εντός του καταστήματος, ηλεκτροφώτιση σε όλους τους χώρους, θαλάσσιες εκδρομές κ.α.. Λειτουργεί άριστα, με πρωτοφανή για την εποχή επιτυχία, με επισκέπτες από τα Δωδεκάνησα, τα παράλια της Μικράς Ασίας και την Αίγυπτο.

Άλλα φυσικά πλεονεκτήματα της λουτρόπολης είναι ότι βρίσκεται σε μια πολύ ωραία παραλιακή τοποθεσία του νησιού, με άφθονο και ελεύθερο κυνήγι ή ψάρεμα⁵ και πολύ κοντά στην πρωτεύουσα, το Μανδράκι. Η θερμοκρασία της ιαματικής πηγής βρέθηκε τότε να είναι 55° Κελσίου, ενώ από χημικές αναλύσεις που έγιναν, κατατάχθηκε στην κατηγορία των ραδιενεργών χλωρονατριούχων και αλκαλικών μαγνησιούχων πηγών, με θεραπευτική επίδραση στους οξείς και χρόνιους ρευματισμούς, στις γαστραλγίες, στην αρτηριοσκλήρωση, στις αρθριτικές, καρδιακές, δερματικές, αναπνευστικές παθήσεις κ.λπ.

4. Από τον Ν. Αποστολίδη πραγματοποιήθηκε η πρώτη προσωπική χρήση της θερμής πηγής του Μανδρακίου σε «πρόχειρο» κατάλυμα. Κατόπιν μερικών λούσεων κατάφερε να εξαλείψει την δερματική νόσο από την οποία έπασχε. (Λογοθέτης Μ. «Νισυριακά», Τόμος 1, σελ. 94).

5. Εκείνη την εποχή αποτελούν τις πιο δημοφιλείς συνήθειες ανάμεσα στους λουόμενους.

Με τον Ν.1698/1939 τα Ιαματικά Λουτρά της Νισύρου ανακηρύχθηκαν επισήμως Λουτρόπολη⁶, χαρακτηρίστηκαν ιδιωτικά και ανήκουν στο Δήμο Νισύρου. Τα δε κτίρια ανακηρύχθηκαν διατηρητέα από το Υπουργείο Πολιτισμού με την Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/1641/30874/20-7-87 και ελέγχονται από την 3^η Εφορία Νεωτέρων Μνημείων της Δωδεκανήσου⁷.

2. Τα Ιαματικά Λουτρά «Παντελίδη» στο χωριό «Πάλοι»⁸.

Στην βορειοανατολική παραλία της Νισύρου, ανατολικά του χωριού Πάλοι, στην τοποθεσία «Λιμνί», βρίσκεται η δεύτερη θερμοπηγή της Νισύρου. Εκεί, μέσα κυριολεκτικά σε έναν βράχο σώζονται τα ερείπια των «Ρωμαϊκών Λουτρών», απομεινάρια της πιο παλιάς λουτρόπολης της Νισύρου.

Την ακριβή ημερομηνία ιδρύσεως αλλά και τον ιδρυτή, δεν τα γνωρίζουμε σήμερα. Όμως, παρά το μακρό διάστημα των αιώνων, τις σεισμικές δραστηριότητες, τις καθιζήσεις του εδάφους κ.λπ., που ομολογουμένως συνέβαλαν ώστε να αλλοιωθεί η επιβλητική όψη της αρχαίας αυτής κατασκευής, είναι εύκολο να διακρίνει και να αντιληφθεί κανείς την πρώτη του μορφή.

Μια υπόγεια σήραγγα 20 - 30 μέτρων ξεκινά από τη βορινή παραλία και οδηγεί στον εσωτερικό θολωτό χώρο του θεραπευτηρίου (χαμάμ), δεξιά και αριστερά του οποίου υπήρχαν οι «λουτήρες» των ασθενών «οι οποίοι έφθαναν από το εξωτερικό στη Νίσυρο για θεραπεία, καθώς το Νισυριακό Ασκληπιείο τύγχανε γνωστό και δραστηριοποιημένο από τον 5ο π.Χ. αιώνα ή και παλαιότερα». Το 1871 εντός του ίδιου χώρου ανεγείρεται το εκκλησάκι της Παναγίας Θερμιανής παίρνοντας την ονομασία του από την θερμή πηγή που αναβλύζει ακριβώς δίπλα μέσα από ένα βράχο.

Πότε ακριβώς σταμάτησε να λειτουργεί το αρχαίο αυτό θεραπευτικό Ασκληπιείο, είναι άγνωστο, καθώς δεν υπάρχει καμία βιβλιογραφική αναφορά σχετικά με την ιστορική δραστηριότητά του ή την καταστροφή του, πιθανώς εξαιτίας της ηφαιστειακής δραστηριότητας.

Το έτος 1889, ο Νισύριος γιατρός Παντελέοντας Παντελίδης (1860 - 1927), ζήτησε και έλαβε την άδεια από την Κοινότητα Εμπορείου, να ερευνήσει τη μεγάλη στοά των αρχαίων ιαματικών θερμοπηγών. Κατά την έρευνα του αυτή, έφερε στο φως δύο πηγές κοντά στη ρίζα ενός παραπλήσιου βράχου. Από τη μία, η οποία βρισκόταν σε ύψος πενήντα εκατο-

6. Λογοθέτη Ι. Μιλτιάδη, «Μελέτη - Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης της Νισύρου 1991-2000», Συνοπτική παρουσίαση προμελέτης, Ρόδος, Ιούλιος 1991, σελ.13.

7. Πρόγραμμα: «Δίκτυο Ιαματικών Λουτρών». Αρχιτεκτονική Μελέτη: «Συγκρότημα Ιαματικών Λουτρών στη Νίσυρο», Δήμος Νισύρου, Οκτώβριος 1996, σελ.9.

8. Σκουλλή Μ. Μιχαήλ, «Νισυριακά Ανάλεκτα (Εμπορείου Νισύρου)», Ρόδος 2004, σελ.196-200, 337-343.

στών από το έδαφος, έτρεχε κρύο, καθαρό νερό, ενώ από την άλλη, η οποία ήταν ίση με την επιφάνεια του εδάφους, έρεε αρκετά θερμό. Τότε συνέλεξε και απέστειλε δείγματα του μεταλλικού νερού προς ανάλυση στο Κρατικό Χημείο του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Κατά την χημική ανάλυση του νερού, του οποίου η θερμοκρασία κυμαινόταν από 28-49 βαθμούς Κελσίου, βρέθηκαν πρωτεύοντα μεν αλλά σπάνια συστατικά άλατος, θείο, θειικό μαγνήσιο, θειικό κάλλιο, νάτριο, μαγνήσιο, άργιλο κ.λπ. Μετά την ικανοποιητική απάντηση από το Πανεπιστήμιο των Αθηνών, η οποία ξεκαθάριζε την θεραπευτική ιδιότητα της θερμοπηγής, προχώρησε στην οριστική απόφαση για την ανάπτυξη της νέας λουτρόπολης.

Το έτος 1894 άρχισαν οι εργασίες ανοικοδόμησης ενός σύγχρονου θεραπευτηρίου σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, ενός έργου που αποδείχθηκε πρωτοφανές και πρωτόγνωρο σε λαμπρότητα. Η ιδιωτική αυτή λουτρόπολη ονομάστηκε «Ο ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ», ονομασία η οποία προήλθε από μια μαρμάρινη πλάκα επί της οποίας αναγραφόταν η λέξη «Ιπποκράτεια», η οποία ανακαλύφθηκε κατά τη γενόμενη έρευνα στα ερείπια της αρχαίας στοάς το 1889. Η πλάκα κοσμούσε επιδεικτικά το μουσείο της λουτρόπολης για όσο καιρό αυτή λειτουργούσε.

Το 1910 άνοιξαν τελικά οι εγκαταστάσεις για το κοινό και παρουσίαζαν τις καλύτερες ενδείξεις για μια επιτυχημένη μελλοντική πορεία. Εκατοντάδες επισκεπτών έφθαναν από την Ευρώπη και τις άλλες χώρες της Μεσογείου και ιδίως από την Αίγυπτο, όχι μόνο για θεραπευτικούς λόγους, αλλά και για σωματική και ψυχική ανάπαυση. Από τις αρχές του 1920 και έπειτα, σχεδόν τρία πλοία κάθε εβδομάδα προσορμίζονταν στο λιμάνι των Πάλων αποκλειστικά και μόνο για την μεταφορά των επισκεπτών από και προς την λουτρόπολη.

Χάρη στην διαφημιστική καμπάνια της λουτρόπολης⁹, το μέχρι τότε άγνωστο ηφαιστειογενές νησί της Νισύρου, αναδείχθηκε και προβλήθηκε σημαντικά σε όλη την Ευρώπη, την Αίγυπτο και τη Μέση Ανατολή. Η πολιτιστική αυτή ανάπτυξη, εκτός των θεραπευτικών υπηρεσιών της στον ευρύτερο κοινωνικό τομέα, συνέβαλε στη γενικότερη ανάπτυξη της τοπικής κοινότητας. Το πλήθος των επισκεπτών κατανάλωνε όλη τη γεωργο-κτηνοτροφική παραγωγή από γάλα, κρέας, ψάρια, αυγά, φρούτα, σταφύλια, σύκα, αμύγδαλα, κρασί και ό,τι άλλο προϊόν παρήγαγε ο τόπος, ενώ οι κάτοικοι εισέπρατταν και αποταμίευαν χρήματα ικανά να προκαλέσουν την ανύψωση του βιοτικού επιπέδου και την εν γένει ανάπτυξη του τόπου.

9. «Δεν παρέλειπε δε για λόγους σκοπιμότητας, ο ίδιος ο αείμνηστος Παντελίδης να περιοδεύει κάθε άνοιξη, Ανατολή και Δύση, για περισσότερη ενημερωτική πληροφόρηση και διαφήμιση του Θεραπευτηρίου του, στο οποίο από τον Μάιο μέχρι τον Σεπτέμβριο με την οργανωμένη αεροπλοϊκή συγκοινωνία, την οποία εξασφάλισε με τις διάφορες Αεροπλοϊκές Εταιρείες, κατά εκατοντάδες συνέρρεαν οι έχοντες ανάγκη θεραπείας και ανάπαυσης.» (Σκουλλής, σελ.339)

Λίγα χρόνια μετά τον θάνατο του Δρ. Π. Παντελίδη (1928) η λουτρόπολη σταμάτησε να λειτουργεί και οι εγκαταστάσεις ερημώθηκαν. Την δεκαετία του 1980¹⁰ απόγονος του ιδρυτή ξεκίνησε μια προσπάθεια αναπαλαίωσης των κτιριακών εγκαταστάσεων. Το πραγματικά μεγαλόπνοο έργο εντάχθηκε στον αναπτυξιακό Ν.1262 με κρατική επιδότηση ύψους 42,6% και συνολικό εκτιμώμενο κόστος 1,1 δισεκατομμύρια δραχμές. Δυστυχώς, διάφορες δυσκολίες, κυρίως γραφειοκρατικές, δυσχέραναν την ομαλή χρηματοδότηση του έργου, με αποτέλεσμα να αποθαρρυνθεί ο επενδυτής και οι εγκαταστάσεις να παραμείνουν μέχρι σήμερα ημιτελείς.

3) Τα Ιαματικά Λουτρά στο Αυλάκι¹¹.

Η τρίτη γνωστή θερμή πηγή βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα νότια του οικισμού των Νικειών, στον όρμο του Αυλακιού, όπου μπορεί κανείς να δει και τις ερειπωμένες πια εγκαταστάσεις. Τα νερά της πηγής αυτής είχαν χρησιμοποιηθεί για λουτροθεραπείες από τους κατοίκους της γύρω περιοχής, πιθανότατα κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας και μέχρι να εγκαταλειφθεί ο οικισμός στις αρχές του περασμένου αιώνα. Το ζεστό νερό αναβλύζει σήμερα μέσα στη θάλασσα.

Από τις τρεις προαναφερθείσες λουτρικές εγκαταστάσεις, σήμερα λειτουργεί μόνο αυτή του Μανδρακίου, σαν μια από τις δραστηριότητες της εταιρείας «ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΝΙΣΥΡΟΥ Α.Ε.» και με αυτήν θα ασχοληθούμε στην υπόλοιπη έκταση της παρούσας μελέτης. Αυτό δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι οι άλλες δυο είναι μικρότερης σημασίας ή ότι δεν μπορούν να αναπτυχθούν. Αντιθέτως μάλιστα, πρέπει να τονιστεί η ανάγκη προώθησης από τις τοπικές αρχές ενός συνδυαστικού σχεδίου για την σταδιακή ανάπτυξη και των τριών λουτρικών εγκαταστάσεων, δημιουργώντας έτσι ένα τοπικό δίκτυο εφαρμογών του Θερμαλισμού.

Συγκεκριμένα, τα «Λουτρά του Παντελίδη» μπορούν με την ιδιωτική πρωτοβουλία και την υποστήριξη της δημοτικής αρχής να αναπαλαιωθούν και να επαναλειτουργήσουν, δημιουργώντας τουλάχιστον 60 νέες θέσεις εργασίας και νέα οικονομικά κίνητρα για το μικρό χωριό των Πάλων. Το ίδιο μπορεί να γίνει και με τα κοινοτικά Λουτρά του Αυλακιού, των οποίων η λειτουργία θα ξαναζωντανέψει τον εγκαταλελειμμένο σήμερα οικισμό και θα δώσει μια ώθηση στην αξιοποίηση της ανεκμετάλλευτης αυτής νότιας πλευράς του νησιού. Όλα αυτά θα μετατρέψουν την Νίσυρο στον σπουδαιότερο προορισμό ιαματικού τουρισμού στον ελλαδικό χώρο, τον μονα-

10. Κουμέντου Ι. Νικήτα, «Τοπική ιστορία της Νισύρου», Βιβλίο 3ο, Έκδοση Επαρχείου Κω – Νισύρου, Κως 2000, σελ. 130-131.

11. Βουγιουκαλάκη Γ., «Τα Γαλάζια Ηφαίστεια», Αθήνα 1998, σελ.21.

δικό με τρεις εν λειτουργία ιαματικές πηγές, σε τόσο κοντινή απόσταση μεταξύ τους, έναν τόπο νησιωτικό, παραδοσιακό, παρθένο και πρόθυμο να φιλοξενήσει διάφορες μορφές εναλλακτικού τουρισμού.

2. Οι προσπάθειες για την αναπαλαίωση και τον εκσυγχρονισμό των Δημοτικών Λουτρών της Νισύρου.

Όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, τα Δημοτικά Λουτρά Νισύρου πήραν την τελική τους μορφή το 1911. Με το πέρασμα των χρόνων, έγιναν πάρα πολλές προσπάθειες για την συντήρηση των υπάρχουσών εγκαταστάσεων, χωρίς όμως ποτέ να δοθεί η απαιτούμενη προσοχή στην βελτίωση και τον εκσυγχρονισμό τους. Ιδιαίτερα δε κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, την περίοδο της «ιταλοκρατίας», οι εγκαταστάσεις υπέστησαν σοβαρές ζημιές λόγω της παντελούς έλλειψης εργασιών συντήρησης.

Η πιο σημαντική κίνηση για τη συντήρηση των Λουτρών μεταπολεμικά, έγινε το 1955, όταν ο Δήμος Μανδρακίου αφενός, ανέλαβε δάνειο ύψους 600.000 δρχ.¹², ενώ ο Σύλλογος Νισυρίων της Αμερικής ο «Γνωμαγόρας» αφετέρου, προσέφερε για τον ίδιο σκοπό το ποσό των 20.000 δολαρίων¹³. Δυστυχώς λίγα χρόνια αργότερα κατέστη αντιληπτή και ακόμη πιο επιτακτική η ανάγκη για την πλήρη ανακαίνιση ή και την αντικατάσταση των υπαρχόντων κτιρίων.

Ο Δήμος τότε δεν είχε την δυνατότητα να δαπανήσει το υπέρογκο πόσο των τεσσάρων εκατομμυρίων δραχμών, που απαιτούνταν από τη σχετική μελέτη, για την ολοκληρωτική επισκευή των εγκαταστάσεων. Έτσι, η προσπάθεια εξεύρεσης μέρους του ποσού στράφηκε προς τον κρατικό προϋπολογισμό.

Οι ελπίδες αναπτερώθηκαν όταν την περίοδο 1960 - 1961 εξαγγέλθηκε από την κυβέρνηση ένα ειδικό πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης της Δωδεκανήσου, όπου προβλεπόταν συγκεκριμένα και η διάθεση 1,3 εκ. δρχ. για την βελτίωση των Δημοτικών Λουτρών της Νισύρου¹⁴. Σύντομα όμως, το πρόγραμμα αυτό αναθεωρήθηκε, αφού οι απαραίτητοι πόροι, τους οποίους θα αντλούσε ο Οργανισμός Διαχείρισεως Ακίνητης Περιουσίας Δω-

10. Κουμέντου Ι. Νικήτα, «Τοπική ιστορία της Νισύρου», Βιβλίο 3ο, Έκδοση Επαρχείου Κω – Νισύρου, Κως 2000, σελ. 130-131.

11. Βουγιουκαλάκη Γ., «Τα Γαλάζια Ηφαίστεια», Αθήνα 1998, σελ.21.

12. «Τα “Νισυριακά Χρονικά” και η Εποχή τους», Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα 1996, σελ.75.

13. «Νισυριακά» Τόμος 2, Έκδοση τη Εταιρείας Νισυριακών Μελετών, Αθήνα 1965, σελ. 299.

14. Λογοθέτη Ι. Μιλτιάδη, «Τουρισμός και Οικονομία της Νήσου Νισύρου», «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», Τόμος 1, Έκδοση της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών, Αθήνα 1963, σελ.96.

δεκανήσου από την εκποίηση κρατικών ξενοδοχείων, τελικά δεν εξασφαλίστηκαν.

Με το πέρασμα των χρόνων, ο Δήμος εξασφαλίζει μικροποσά, μόνο για την ετήσια πρόχειρη συντήρηση των κτιρίων, με αποτέλεσμα μέσα στην δεκαετία του '80 να κλείνουν ολοκληρωτικά οι δυο πρώτες πτέρυγες. Ακόμη και η πλήρης οικονομοτεχνική μελέτη¹⁵ για την επιδιόρθωση των κτιρίων την οποία έχει εξασφαλίσει ο Δήμος, ήδη από το 1977, αρχίζει να εί- ναι ξεπερασμένη, λόγω των πληθωριστικών αυξήσεων στις τιμές των οικοδομικών εργασιών και των υλικών.

Το 1987, συστήθηκε από την τότε Δημοτική αρχή η Ανώνυμος Εταιρεία «Δημοτικές Τουριστικές Επιχειρήσεις Νισύρου», με κύριο στόχο την διαχείριση του όλου ζητήματος, δηλαδή την σύνταξη κατάλληλης και επίκαιρης μελέτης και την εξεύρεση χρηματοδότησης για την ολοκλήρωση του έργου. Έκτοτε έχουν γίνει διάφορες μελέτες, ώστε να ενταχθεί η επένδυση σε νέο Αναπτυξιακό Νόμο, όπως το 1991 οπότε και συντάχθηκε σχετική μελέτη από τις τεχνικές υπηρεσίες της Α.Γ.Ε.Τ. ΗΡΑΚΛΗΣ, χωρίς όμως δυστυχώς να σημειωθεί κάποια ουσιαστική πρόοδος.

Το 1995, το έργο εντάχθηκε στο Κοινοτικό Πρόγραμμα «Δίκτυο Ιαματικών Λουτρών»¹⁶, με σκοπό την προώθηση και ανάπτυξη δεσμών και αντικείμενο την διεθνή ανταλλαγή εμπειριών στον ιαματικό τουρισμό. Στο πρόγραμμα συμμετείχαν ο Δήμος Reiderland της Ολλανδίας, ο Δήμος Bunde της Γερμανίας και οι Δήμοι Κω και Νισύρου. Από το πρόγραμμα αυτό εξασφαλίστηκε η δαπάνη ύψους 213 εκ. δραχμών, για την αναστήλωση των υπαρχόντων κατεστραμμένων κτιρίων, στα οποία όμως τελικά πραγματοποιήθηκε μόνο η αποκατάσταση της οροφής τους και στη συνέχεια οι εργασίες σταμάτησαν. Μέχρι σήμερα δεν υπήρξε κάποια ένδειξη για την συνέχιση της χρηματοδότησης και την ολοκλήρωση του σχεδίου.

Τέλος, το 1997, με την Απόφαση 407/ΝΝ 95216/Ν 1892/90 2-6-1997, το έργο εντάσσεται στον Αναπτυξιακό Νόμο 1892/90, με συνολικό προϋπολογισμό 342.500.000 δρχ. και ποσοστό επιδότησης 40%. Το υπόλοιπο 60% πρέπει υποχρεωτικά να καλυφθεί από ίδια κεφάλαια της ΔΗ.ΤΟΥΡ.Ε.Ν. Α.Ε., χωρίς να έχει το δικαίωμα τραπεζικού δανεισμού. Δυστυχώς, ο καιρός περνάει χωρίς να έχουν βρεθεί οι απαραίτητοι ίδιοι πόροι, με αποτέλεσμα να περάσει η διορία ολοκλήρωσης (16-12-1998) και να απενταχθεί τελικά το έργο.

15. Στρογγύλη Γ., «Έκθεση Υδρογεωλογικής και Κοιτασματολογικής Αναγνώρισεως της Νήσου Νισύρου», «Νισυριακά», Τόμος 8, Έκδοση της Εταιρίας Νισυριακών Μελετών, Αθήνα 1982, σελ. 363-364.

16. Πρόγραμμα: «Δίκτυο Ιαματικών Λουτρών». Αρχιτεκτονική Μελέτη: «Συγκρότημα Ιαματικών Λουτρών στη Νίσυρο», Δήμος Νισύρου, Οκτώβριος 1996, σελ. 10.

Τον Δεκέμβριο του 2006 εντάχθηκε οριστικά στο πρόγραμμα «ΘΗΣΕΑΣ» του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης η ενέργεια «Αναγκαστική απαλλοτρίωση ακινήτων στην περιοχή των Ιαματικών Λουτρών Μανδρακίου Νισύρου, για προστασία της πηγής και την ανάπτυξη της περιοχής», συνολικού προϋπολογισμού € 549.520 και αφορά μια έκταση εμβαδού 27.476 τ.μ. σε μια ακτίνα 500 μ. περιμετρικά της πηγής. Βασικός σκοπός της απαλλοτρίωσης, όπως δημοσιοποιήθηκε, είναι α) η προστασία του υδροφόρου ορίζοντα των Ιαματικών Πηγών Νισύρου και β) η ανακαίνιση – επισκευή και επαναλειτουργία των υπαρχουσών εγκαταστάσεων καθώς και η επέκτασή τους με την ανέγερση νέου κτιριακού συγκροτήματος από ξενοδοχεία, εστιατόρια και συναφείς εγκαταστάσεις που θα λειτουργούν ενιαία με τις υπάρχουσες.

3. Προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού.

Προκειμένου να αναπτυχθεί με επιτυχία ο ιαματικός και λοιπός εναλλακτικός τουρισμός στη Νίσυρο, πρέπει να γίνουν ορισμένες πολύ σημαντικές συμπληρωματικές ενέργειες, οι οποίες θα αποτελέσουν ταυτόχρονα την κινητήρια δύναμη για μια αειφόρο ανάπτυξη.

Παρακάτω λοιπόν αναπτύσσονται ορισμένες προτάσεις, οι οποίες διατυπώνονται από μελετητές, από αιτήματα συνδεδεμένα με την ανάπτυξη, τα οποία εκφράζει ο τοπικός πληθυσμός καθημερινά, καθώς και προσωπικές απόψεις του γράφοντα:

1. Σε πρόσφατη μελέτη¹⁷ που έγινε στην περιοχή γύρω από την ιαματική πηγή των Λουτρών της Νισύρου, βρέθηκε ότι αυτή αποτελεί ένα «ρηχό υδροφόρο σύστημα»¹⁸, το οποίο τροφοδοτείται σε μεγαλύτερο βαθμό από την θάλασσα και σε λιγότερο από τα όμβρια. Η ζώνη προστασίας, που αυτή τη στιγμή οριοθετείται στα 500μ. βάση νόμου, περιλαμβάνει τόσο χερσαία έκταση όσο και θάλασσα. Η τοπική αυτοδιοίκηση θα πρέπει, σε οποιαδήποτε περίπτωση, να μεριμνήσει ώστε να προστατευθεί η περιοχή από κάθε δραστηριότητα ή εγκατάσταση ή διαδικασία, η οποία δεν έχει σχέση με την ανάπτυξη του θερμαλισμού και αποτελεί απειλή για το υδροφόρο σύστημα της ιαματικής πηγής. Έτσι, θα εξασφαλίσει την ομαλότητα

17. Αγγελίδη Π. Ζήση, «Μελέτη για την Οριοθέτηση και Προστασία του Ιαματικού Υδροφορέα Μανδρακίου Νισύρου», Ελληνική Θερμαλιστική Εταιρεία Α.Ε., Θεσσαλ/κη, Ιανουάριος 2004, σελ.49-51

18. Το νερό της θάλασσας απορροφάται στις ακτές από το υπέδαφος. Στην συνέχεια θερμαίνεται από τα θερμά ηφαιστειακά πετρώματα, διαδικασία που αυξάνει τον όγκο του, και αναγκάζεται να πραγματοποιήσει ανοδική κίνηση μέσω των υπερκείμενων ρηγμάτων. Εκεί, εξαιτίας της ασυνδετότητας των εδαφικών υλικών σχηματίζει σε πολύ μικρή απόσταση από την επιφάνεια τον θερμό υδροφορέα.

της υδροπαραγωγικής διαδικασίας και ταυτόχρονα το ιαματικό νερό δεν θα μολυνθεί ούτε θα χάσει τα απαραίτητα για τον θεραπευτικό του σκοπό στοιχεία.

2. Για να αναδειχθεί ο χώρος των Δημοτικών Ιαματικών Λουτρών της Νισύρου στην κατεύθυνση του θερμαλισμού, είναι αναγκαίο¹⁹:

- Να αυξηθεί η παροχή του ιαματικού νερού με έργα βελτίωσης ή έργα «υδρομάστευσης» του υδροφορέα.

- Να σχεδιαστούν και να μελετηθούν οι κύριες θεραπευτικές εγκαταστάσεις σχετικά με τις πολλαπλές χρήσεις του ιαματικού νερού (λουτρο-θεραπεία, ποσιθεραπεία, θαλασσοθεραπεία, κ.λπ.), αλλά και του πηλού.

- Να σχεδιαστούν βοηθητικές εγκαταστάσεις που θα προωθήσουν δραστηριότητες αναψυχής (μασάζ, σάουνες, πισίνες, κ.α.) και ψυχαγωγίας (κινηματογράφος, κέντρο διασκέδασης με ζωντανή μουσική, κ.α.).

3. Χρειάζεται να ολοκληρωθεί ο χωροταξικός σχεδιασμός²⁰ της Νισύρου, ώστε να καθοριστεί ο τρόπος δόμησης και εκμετάλλευσης κάποιων πολύ σημαντικών περιοχών του νησιού. Οι οικισμοί έχουν χαρακτηριστεί παραδοσιακοί και διατηρητέοι, το ίδιο και ορισμένα πολύ σημαντικά μνημεία, όπως τα Δημοτικά Ιαματικά Λουτρά. Πρέπει λοιπόν να προχωρήσει ο χωροταξικός σχεδιασμός για να προσδιοριστεί η έκταση της γης που προορίζεται για την ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού και ενδεχομένως να καθοριστούν νέες ιαματικές ζώνες γύρω από τις κυριότερες θερμοπηγές.

4. Υπάρχει επίσης το μεγάλο πρόβλημα των συγκοινωνιών που δεν απειλεί μόνο την περαιτέρω ανάπτυξη της Νισύρου, αλλά προβληματίζει και όσους επιθυμούν να κατοικήσουν μόνιμα στο νησί. Σταδιακά, και όπως επιβεβαιώνουν τα δημογραφικά στοιχεία των τελευταίων ετών, το νησί ερημώνει, ενώ ιδιαίτερα τους χειμερινούς μήνες ο πληθυσμός του μειώνεται στο μισό. Πολύ σημαντική λοιπόν αιτία είναι αυτή η δυσκολία πρόσβασης, η οποία προκαλεί μια αίσθηση ανασφάλειας στους κατοίκους, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για θέματα υγείας. Άλλα πρακτικά ζητήματα όπως, π.χ. η προμήθεια τροφίμων, η επίσκεψη σε μια δημόσια υπηρεσία σε άλλο κοντινό νησί, η πραγματοποίηση ενός ταξιδιού αναψυχής κ.λπ., πολλές φορές δεν πραγματοποιούνται λόγω των δυσμενών καιρικών συνθηκών ή έλλειψης συγκοινωνίας. Όσον αφορά δε στον ιαματικό τουρισμό δεν νοείται η ανάπτυξη του χωρίς την διευθέτηση του ζητήματος της εύκολης πρόσβασης από τα γύρω νησιά και τον Πειραιά. Πρέπει λοιπόν σε πρώτη φάση να επεκταθεί και να εκσυγχρονιστεί ο λιμενοβραχίονας του Μανδρακίου και

19. Ελληνική Θερμαλιστική Εταιρεία (Ε.Θ.Ε.) Α.Ε., «Μελέτη Βιωσιμότητας των Ιαματικών Πηγών του Δήμου Νισύρου», Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 19.

20. Λογοθέτη Ι. Μιλτιάδη, «Μελέτη - Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης της Νισύρου, 1991-2000» - Τόμος 1: Φάση προμελέτης, Ρόδος, Ιούλιος 1991, σελ. 103-119.

ταυτόχρονα να μετατραπεί το μικρό λιμάνι στους Πάλους σε μαρίνα κατάλληλη για τον ελλιμενισμό τουριστικών σκαφών αναψυχής. Η Νίσυρος θεωρείται γενικά ένας άγονος και ασύμφορος οικονομικά προορισμός για τις θαλάσσιες συγκοινωνίες. Τα πλοία που την προσεγγίζουν, εκτός από λιγοστά, είναι και σε πολλές περιπτώσεις «απαρχαιωμένα». Αν ξεπεραστεί το πρόβλημα της καταλληλότητας του κεντρικού λιμανιού και ταυτόχρονα αναπαλαιωθούν και λειτουργήσουν ξανά τα Ιαματικά Λουτρά, θα αυξηθεί ο αριθμός των επισκεπτών και είναι εξαιρετικά πιθανό ότι θα βελτιωθεί και η κατάσταση με την ακτοπλοϊκή συγκοινωνία. Τέλος, η κατασκευή μαρίνας στους Πάλους θα προσελκύσει επισκέπτες που συνδυάζουν την ιστιοπλοΐα με άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, όπως τον ιαματικό και τον περιηγητικό.

5. Υπάρχει μέχρι και σήμερα μια έλλειψη στις τραπεζικές υπηρεσίες που πλήττει τους ντόπιους επιχειρηματίες και φυσικά τον τουρισμό. Εκτός από την Συνεταιριστική Τράπεζα Δωδεκανήσου, η οποία προς το παρόν διατηρεί υποκατάστημα, δεν δραστηριοποιείται κάποια άλλη Τράπεζα στο νησί.

6. Τέλος, υπάρχουν κάποια δημόσια έργα που αυτήν τη στιγμή αποτελούν προτεραιότητα για τη Νίσυρο, τα οποία αν πραγματοποιηθούν σίγουρα θα ενισχύσουν την «τουριστική λειτουργικότητα» των οικισμών και θα βοηθήσουν στην ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού. Πρόκειται για την αποκατάσταση κάποιων τμημάτων του οδικού δικτύου, τη συντήρηση και επέκταση των δικτύων ύδρευσης – αποχέτευσης, την δημιουργία βιολογικού καθαρισμού, Χ.Υ.Τ.Α., κ.λπ..

4. Η υφιστάμενη κατάσταση των Δημοτικών Λουτρών Νισύρου. Ένα σχέδιο για τον εκσυγχρονισμό τους.

Το συγκρότημα των Δημοτικών Ιαματικών Λουτρών της Νισύρου αποτελείται από τρία βασικά κτίρια που έχουν κατασκευασθεί σε διαφορετικές χρονικές περιόδους (1885, 1895 και 1912). Καταλαμβάνουν συνολική έκταση 2.550 τετραγωνικών μέτρων, είναι λιθόκτιστα, διώροφα, κεραμοσκεπή, ενώ το καθένα ξεχωριστά φέρει χαρακτηριστικά μορφολογικά στοιχεία της εποχής που κτίσθηκε, αποτελώντας ένα μοναδικό κτιριακό σύνολο με αποτυπωμένη πάνω του την ιστορική του εξέλιξη.

Το αρχικό κτίριο είναι ένα δείγμα της ντόπιας λαϊκής αρχιτεκτονικής και διακρίνεται από την απλότητά του. Έχει σχήμα κύβου, χωρίς κανένα μορφολογικό στοιχείο να στολίζει τις όψεις του. Το δεύτερο κτίριο, εφάπτεται του πρώτου στην δυτική του πλευρά, είναι εξίσου απλό στο σχήμα, ξεχωρίζει όμως από τα νεοκλασικίζοντα μορφολογικά στοιχεία που στολίζουν τις όψεις του. Το τρίτο κτίριο βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του αρχικού και σε απόσταση ελαχίστων μέτρων από αυτό. Δεν είναι ένας απλός παραλληλόγραμμος όγκος, όπως τα άλλα δυο, όμως έχει υποστεί τόσες

πολλές αλλοιώσεις και επεμβάσεις με αποτέλεσμα να καταστραφεί η αρχική του μορφή.

Στην βορινή πλευρά του συγκροτήματος, που απέχει ελάχιστα μέτρα από την θάλασσα, υπάρχει μια ωραία διαμορφωμένη προβλήτα, στην οποία ελλιμενίζονται μικρά σκάφη, ενώ παράλληλα προφυλάσσει τις εγκαταστάσεις από τους δριμείς βορινούς ανέμους. Στην πίσω πλευρά των κτιριακών εγκαταστάσεων, την νότια, βρίσκονται οι βοηθητικοί χώροι, αποθήκες, κ.λπ. Μια μεγάλη αυλή περιβάλλει όλο το συγκρότημα, μέσα στην οποία υπάρχει και ένα μικρό εκκλησάκι. Εκτός της αρχιτεκτονικής αξίας των κτισμάτων, το συγκρότημα των Ιαματικών Λουτρών Μανδρακίου, αποτελεί σημείο αναφοράς συνδεδεμένο με την μνήμη των κατοίκων της περιοχής και με την οικονομική δραστηριότητα του τόπου.

Σήμερα, από όλα τα κτίρια, το μόνο που βρίσκεται σε λειτουργία είναι το ανατολικό κτίριο έκτασης 1.216 τετραγωνικών μέτρων. Έχει δυναμικότητα 69 κλινών, 34 δωματίων και διαθέτει δέκα ατομικούς λουτήρες. Η κατάσταση αυτού του κτιρίου είναι μέτρια, ενώ των υπολοίπων, που είναι εγκαταλελειμμένα, είναι κακή. Οι προσφερόμενες υπηρεσίες και το επίπεδό τους απέχουν πολύ από την εικόνα ενός σύγχρονου και λειτουργικού υδροθεραπευτηρίου.

Η δομική κατάσταση του είναι σχετικά καλή, αν και οι ηλεκτρο-υδραυλικές του εγκαταστάσεις είναι κάτω του μετρίου. Τα δυο άλλα κτίρια είναι σήμερα εγκαταλελειμμένα, χωρίς όμως ιδιαίτερα στατικά προβλήματα και με καινούρια στέγη (Πρόγραμμα: «Δίκτυο Ιαματικών Λουτρών») στο 90% της έκτασής της. Το πάτωμα του πρώτου ορόφου και τα δίκτυα νερού και ρεύματος είναι ολοσχερώς κατεστραμμένα.

Με την αποκατάσταση και τον εκσυγχρονισμό των υπαρχόντων κτιρίων και την εκ θεμελίων κατασκευή άλλων βοηθητικών εγκαταστάσεων θα μπορούσε η ευρύτερη περιοχή των Δημοτικών Ιαματικών Λουτρών Μανδρακίου να αναδειχθεί σε ένα σύγχρονο υδροθεραπευτήριο. Όσον αφορά σε πιο τεχνικές λεπτομέρειες, προτείνονται τα ακόλουθα:

1. Να οργανωθούν στα ισόγεια των δυο υπαρχόντων κτιρίων, όλες οι θεραπευτικές λειτουργίες (λουτήρες, πισίνες, μασάζ, φυσικοθεραπείες, κ.λπ.) και τα διάφορα γραφεία του προσωπικού και της διεύθυνσης. Στους δε ορόφους, να οργανωθούν οι κοινόχρηστοι χώροι και τα δωμάτια ώστε να προσφέρουν 70 κλίνες.

2. Να χρησιμοποιηθεί το τρίτο κτίριο εξολοκλήρου ως ξενοδοχείο με πληρότητα 70 κλινών.

3. Να κατασκευαστούν συνολικά είκοσι ατομικοί λουτήρες, στους οποίους θα πραγματοποιούνται καθημερινά 320 λούσεις, με μέσο χρόνο διάρκειας τριάντα λεπτά η κάθε μια.

4. Να κατασκευαστεί μια μεγάλη εξωτερική πισίνα 80 τ. μέτρων με ιαματικό νερό.

5. Η προσπέλαση και η οριζόντια επικοινωνία όλων των χώρων του ξενοδοχείου και του υδροθεραπευτηρίου πρέπει να γίνεται μέσα από εσωτερικούς διαδρόμους, ώστε να μην χρειάζεται οι «εσωτερικοί» ασθενείς να διασχίζουν εξωτερικούς χώρους.

6. Μια άλλη είσοδος του υδροθεραπευτηρίου να διασφαλίζει ότι η προσπέλαση των «εξωτερικών» ασθενών θα γίνεται κατευθείαν στους χώρους του υδροθεραπευτηρίου, χωρίς αυτοί να χρειάζεται να διασχίζουν τους χώρους του ξενοδοχείου.

7. Η κατακόρυφη επικοινωνία θα γίνεται με ασανσέρ και κλιμακοστάσια.

8. Να κατασκευαστούν βοηθητικοί χώροι για λειτουργίες που θα υποστηρίζουν την διασκέδαση, την ψυχαγωγία, την άθληση και την χαλάρωση όλων των επισκεπτών, όπως για παράδειγμα: εστιατόριο, πιάνο μπαρ, πισίνα με Snack Bar, θερινός κινηματογράφος, γυμναστήριο, δωμάτιο μασάζ, γήπεδο γκολφ, μίνι Μάρκετ, κατάστημα με τοπικά παραδοσιακά προϊόντα.

9. Μια γενική ανάδειξη και αξιοποίηση του περιβάλλοντος χώρου με διαμόρφωση πράσινου, μονοπάτια και ξύλινα παγκάκια.

10. Δύο χώροι στάθμευσης οχημάτων, ένας για χρήση μεγαλύτερης διάρκειας από τους εσωτερικούς πελάτες και ένας για καθημερινή χρήση από τους επισκέπτες.

11. Προτείνεται η διατήρηση των λιθόκτιστων τοίχων εξωτερικά, η χρήση του ξύλου στις σκάλες, στα μπαλκόνια και στην επίπλωση και η γενικότερη χρήση της τοπικής παραδοσιακής διακόσμησης στο εσωτερικό των κτιρίων.

12. Ανακατασκευή των όψεων των κτιρίων και των ξύλινων σκεπών με κεραμίδια, όπως φαίνεται στις παλαιότερες φωτογραφίες.

Το συνολικό κόστος της επένδυσης ενδέχεται να ξεπεράσει τα 25.000.000 Ευρώ, ποσό που είναι δυσβάστακτο για τον Δήμο της Νισύρου. Θεωρητικά βέβαια, η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί να καταφύγει σε μια λύση σύνθετης χρηματοδότησης:

1. Ποσοστό 55% της δαπάνης από επιχορήγηση, μέσω του νέου Α.Ν. 3299/2004.

2. Ποσοστό 25% της δαπάνης από ίδιους πόρους.

3. Ποσοστό 20% της δαπάνης από δανεισμό.

Μια άλλη επενδυτική επιλογή είναι η ανάθεση της εκμετάλλευσης σε κάποια ιδιωτική επιχείρηση, μέσω ενός διεθνούς διαγωνισμού, κάτι το οποίο αποτελεί μια πιο ελκυστική λύση²¹. Ένα βασικό της πλεονέκτημα είναι το γεγονός ότι έτσι θα παρακαμφθεί το βασικό πρόβλημα του «ποιος και πώς θα διαχειριστεί την Λουτρόπολη», το οποίο θα προκύψει στην περίπτωση

21. Θεωρούμε ως δεδομένο ότι η ανάδοχος επιχείρηση, η οποία θα προκύψει από διεθνή διαγωνισμό, θα διαθέτει τεχνογνωσία και εμπειρία στον τομέα του ιαματικού τουρισμού.

του Δήμου Νισύρου και της ΔΗ.ΤΟΥΡ.Ε.Ν. Α.Ε., ως φορέων του δημοσίου.

Αντιθέτως, ένας ιδιωτικός φορέας αποτελεί έναν πιο ευκίνητο μηχανισμό σε θέματα διοίκησης, επενδυτικών αποφάσεων και χρηματοδότησης, χωρίς βέβαια να παρακάμπουμε το μεγάλο πλεονέκτημα της τεχνογνωσίας και της εμπειρίας σε θέματα οργάνωσης, διαχείρισης και marketing ανάλογων επιχειρήσεων.

Από την άλλη πλευρά, ο τοπικός φορέας, με απόφασή του, θα παραχωρήσει την εκμετάλλευση της περιοχής και ως ενοίκιο θα καρπούται ένα ποσοστό επί των εισπράξεων. Παράλληλα, μπορεί να διατηρήσει την κυριότητα του υπεδάφους και της χρήσης του, ώστε να εισπράττει ένα σημαντικό έσοδο από την κατανάλωση του νερού της ιαματικής πηγής. Μετά την λήξη του Συμβολαίου, αν δεν υπάρξει ανανέωση βέβαια, όλες οι λουτρικές εγκαταστάσεις θα παραχωρηθούν ως έχουν στο Δήμο Νισύρου.

Πριν απ' όλα όμως, σ' αυτό το στάδιο της προμελέτης, είναι απαραίτητο να οργανωθούν κάποιες πολύ σημαντικές ενέργειες προς αυτήν την κατεύθυνση:

1. Καταρχήν, πρέπει να ολοκληρωθεί η απαλλοτρίωση όλης της ζώνης προστασίας γύρω από την πηγή, να καλυφθούν όλες οι τυχόν νομικές εκκρεμότητες και να περιέλθει οριστικά η κυριότητα της περιοχής στον Δήμο Νισύρου.

2. Να συνταχθεί το κείμενο του διεθνούς διαγωνισμού και στη συνέχεια της Σύμβασης με τον ανάδοχο, με τους πιο συμφέροντες για τον Δήμο όρους, δίνοντας έμφαση σε ορισμένα ιδιαίτερα σημεία. Για παράδειγμα:

- Το ύψος της επένδυσης δεν θα πρέπει να είναι λιγότερο από € 20.000.000.

- Οι ενδιαφερόμενοι θα πρέπει να διαθέτουν έτοιμη τεχνική μελέτη, με προτάσεις που δεν θα αλλοιώνουν τα υπάρχοντα κτίρια και το φυσικό περιβάλλον.

- Να γίνουν όλες οι απαραίτητες ενέργειες για την προστασία του ιαματικού υδροφορέα.

- Ορισμός του ποσοστού της αμοιβής του Δήμου Νισύρου.

- Μεγάλη διάρκεια ισχύος της Σύμβασης.

- Συμμετοχή του τοπικού παράγοντα στο Διοικητικό Συμβούλιο της αναδόχου επιχείρησης.

- Υποχρεωτική προσφορά εργασίας σε ένα ποσοστό του τοπικού πληθυσμού.

- Συμμετοχή του αναδόχου, με κάποιον τρόπο, στην κατασκευή σημαντικών για το νησί και για τον τουρισμό έργων (π.χ. λιμάνι).

3. Τέλος, θα πρέπει ο διαγωνισμός που θα διενεργηθεί να είναι διεθνής, ανοικτός και με όσο το δυνατόν περισσότερες συμμετοχές.

5. Το Ηφαιστείο και τα μονοπάτια ως παράλληλες εφαρμογές εναλλακτικού τουρισμού.

Πρόσφατα, η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου προχώρησε στην ένταξη δυο προτάσεων του Δήμου Νισύρου, σε προγράμματα επιδοτούμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το πρώτο έργο φέρει τον τίτλο «Ανάδειξη Ηφαιστείου Νισύρου» και η μελέτη του, με προϋπολογισμό € 968.591 περιλαμβάνει τις ακόλουθες ενέργειες:

1) Την επισκευή των ερειπωμένων Δημοτικών Σχολείων, των σχεδόν εγκαταλελειμμένων οικισμών, Εμπορείου και Νικειών Νισύρου,

2) Την μετατροπή τους σε ηφαιστειολογικό παρατηρητήριο και ηφαιστειολογικό μουσείο αντίστοιχα, και

3) Την δημιουργία μιας ψηφιακής τράπεζας δεδομένων, στην οποία θα συλλεχθούν όλα τα υπάρχοντα στοιχεία και θα δημιουργηθούν – σχεδιασθούν νέα, ψηφιακά, για το τοπογραφικό ανάγλυφο, τη γεωλογία, την ηφαιστειολογία και το φυσικό περιβάλλον της Νισύρου και των γύρω από αυτήν νησίδων.

Η ενέργεια αυτή εκτιμάται ότι θα βοηθήσει πολύ στη διατήρηση των δυο παραδοσιακών κτιρίων, ενώ η λειτουργία τους σαν παρατηρητήριο και σαν μουσείο θα δημιουργήσει νέες δραστηριότητες στους δυο οικισμούς και απασχόληση. Αναλυτικότερα:

Αφενός, η εγκατάσταση του παρατηρητηρίου θα θωρακίσει τη Νίσυρο και την ευρύτερη περιοχή, με ένα απαραίτητο και πολύ χρήσιμο «εργαλείο». Μέσω των κατάλληλων επιστημονικών οργάνων, θα συγκεντρώνονται συνεχώς δεδομένα που θα είναι διαθέσιμα επί τόπου για τους επισκέπτες του παρατηρητηρίου, επιστήμονες, μαθητές, τουρίστες κ.λπ. Έτσι, θα μπορούν προβλεφθούν με ακρίβεια οι πιθανές μελλοντικές δραστηριότητες του ηφαιστείου, ενώ η όλη διαδικασία θα βοηθήσει στην κατανόηση της δραστηριότητάς του και θα συμβάλει στην ενημέρωση των κατοίκων και της επιστημονική κοινότητας.

Η κατασκευή του Μουσείου στα Νικειά αφετέρου, θα προσελκύσει περισσότερους επισκέπτες στο νησί, προβάλλοντας με τον καλύτερο τρόπο το μεγάλο ηφαιστειολογικό και φυσικό ενδιαφέρον του. Θα δώσει καινούρια πνοή στον οικισμό και θα συμβάλει στον εμπλουτισμό των ενδιαφερόντων των επισκεπτών της Νισύρου, καθώς και στην ανάπτυξη ειδικού θεματικού τουρισμού (γεωτουρισμός).

Και τα δυο κτίρια θα αποτελούν χώρο επίσκεψης και ξενάγησης των τουριστών, όπου θα μπορούν να ενημερώνονται για την ιστορικότητα, τη συμπεριφορά και την κατάσταση του ηφαιστείου. Αναμένεται λοιπόν, ότι ένα μεγάλο τμήμα των ογδόντα χιλιάδων ετήσιων επισκεπτών του ηφαιστείου θα περνάει και από τα δυο αυτά κέντρα, αποφέροντας έτσι ένα σημαντικό

έσοδο στον φορέα διαχείρισής τους. Επιπλέον, εκτός από τις μόνιμες θέσεις εργασίας που δημιουργούνται, παράλληλες οικονομικές δραστηριότητες αναμένεται να πλαισιώσουν τα δυο κέντρα και κατ' επέκταση τους δυο οικισμούς, δίνοντας τους έτσι μια πνοή ζωής που την χρειάζονται για να μην εγκαταλειφθούν πλήρως.

Τέλος, η δημιουργία της ψηφιακής τράπεζας δεδομένων θα συμβάλει ουσιαστικά στην ανάδειξη και προβολή του φυσικού περιβάλλοντος του νησιού. Αναμένονται θετικά αποτελέσματα τόσο στο επίπεδο της εκπαιδευτικής διεργασίας (χρήση από διδάσκοντες και διδασκόμενους) όσο και στο επίπεδο της ενίσχυσης της τουριστικής ανάπτυξης, συμβάλλοντας ιδιαίτερα στην αύξηση των επισκεπτών με ειδικές γνώσεις και απαιτήσεις (επιστημονικός, φυσιολατρικός, περιπατητικός, ιαματικός τουρισμός).

Το δεύτερο έργο, προϋπολογισμού € 330.000 φέρει τον τίτλο «Συντήρηση και ανακατασκευή λιθόστρωτων μονοπατιών, αναβαθμιδών και τοιχίων αντιστήριξης από ξηρολιθοδομή, από Νικειά προς Λακκί και από Εμπορείο προς Λακκί νήσου Νισύρου». Και αυτή η δράση κινείται στο πλαίσιο της αξιοποίησης του ευρύτερου χώρου του ηφαιστείου, αφού πρόκειται να συνδέσει τους δυο οικισμούς μεταξύ τους, μέσω των μονοπατιών και της κοιλάδας του Λακκιού, όπου βρίσκεται η καλδέρα του ηφαιστείου.

Η Νίσυρος διαθέτει διαδρομές μήκους πολλών χιλιομέτρων, άλλες πρόσφατα συντηρημένες και άλλες σε μέτρια έως κακή κατάσταση. Η σταδιακή αποκατάστασή τους θα επανασυνδέσει όλους τους οικισμούς μεταξύ τους και θα βελτιώσει την ποιότητα ζωής των κατοίκων στις περιοχές παρέμβασης.

Άλλες πολύ σημαντικές ωφέλειες προς το φυσικό και δομημένο περιβάλλον θα είναι:

- Αύξηση της ελκυστικότητας της περιοχής,
- Προστασία από την διάβρωση του εδάφους, των χωμάτων και προσφορότερη καλλιέργεια των αγρών,
- Διευκόλυνση διόδου των ζώων,
- Δημιουργία νέων ζωνών πυροπροστασίας,
- Διατήρηση του φυσικού κάλλους του νησιού και ανάδειξη της τοπικής πέτρας,
- Διατήρηση της φυσικής οριοθέτησης των χωραφιών και αποφυγή σιδηρόφρακτης περίφραξης,
- Ευκολότερη πρόσβαση σε αγρούς που διαθέτουν στέρνες και σπηλάδια και η δυνατότητα συντήρησής τους.
- Καλύτερη αξιοποίηση των νερών της βροχής και διατήρηση του αγροτικού τοπίου.

Τα δυο παραπάνω έργα θεωρούνται πλήρως συμπληρωματικά και σε συνεργασία μεταξύ τους ως προς το αποτέλεσμα και με την ολοκλήρωση τους αναμένεται να δοθεί ώθηση σε διαφορετικές μορφές τουρισμού. Προς αυτήν την κατεύθυνση θα οδηγήσει και η βελτίωση του οδικού δικτύου και συγκεκριμένα η επικείμενη ασφαλτόστρωση του περιφερειακού δρόμου, που θα πραγματοποιηθεί με χρηματοδότηση του Υπουργείου Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής.

Ώθηση βέβαια θα δοθεί και στον υπό ανάπτυξη ιαματικό τουρισμό, ως ένα κομμάτι του δικτύου των ήπιων μορφών τουρισμού που συνδέονται με την δράση του ηφαιστείου της Νισύρου. Συγκεκριμένα, η κοιλάδα του ηφαιστείου που αποτελεί μια γεωλογικά ιδιόμορφη περιοχή, από τις σπανιότερες στην Ελλάδα, μπορεί με τέτοιου είδους παρεμβάσεις να αποτελέσει πόλο έλξης επισκεπτών γεωτουρισμού, χωρίς βέβαια να ξεχνάμε τον εκπαιδευτικό και τον επιστημονικό τουρισμό που με ενδιαφέρον θα αγκαλιάσει τα δυο ηφαιστειολογικά κέντρα. Από την άλλη πλευρά, η ολοκλήρωση της συντήρησης των δυο μονοπατιών, συνολικής έκτασης 8,5 στρεμμάτων θα δώσει μεγάλη ώθηση στον περιπατητικό τουρισμό και στον οικοτουρισμό.

Όλοι αυτοί οι επισκέπτες θα έχουν την ευκαιρία να περπατήσουν τη φύση, να μάθουν για το ηφαίστειο και να αναζωογονηθούν στα ιαματικά νερά της πηγής του Μανδρακίου. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού θα μπορέσουν να τονώσουν σημαντικά την τουριστική ανάπτυξη της Νισύρου, ενώ θα της προσδώσουν τον τίτλο του εναλλακτικού προορισμού, έναν τίτλο που μπορεί να κατέχει επάξια.

ΙΑΜΑΤΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ

ΠΟΡΕΙΑ ΕΞΑΓΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΝΙΣΥΡΟ(*)

Χαρτοφύλη Άννα-Νεκταρία

Αρχιτέκτων - Μηχανικός Ε.Μ.Π.

Εναυσμα για την μελέτη αυτή, αποτέλεσαν τα υπάρχοντα κτήρια λουτρών στη Νίσυρο και η επιδίωξη επαναλειτουργίας τους καθώς και η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου του νησιού. Τα λουτρά έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στη ζωή του ανθρώπου. Ταυτίστηκαν στενά με τη θρησκεία και θεωρήθηκαν μέσο εξαγνισμού: εξαγνισμός του σώματος και της ψυχής, συμβολικά και κυριολεκτικά με το νερό, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα και σε όλους τους πολιτισμούς.

Η ανθρώπινη φύση ταυτίζεται με το φυσικό περιβάλλον και ειδικότερα με το νερό και το φως. Η μυστηριώδης αίσθηση του ιερού και του δέους, η αντανάκλαση του φωτός στο νερό και η διάχυσή του στους ατμούς, η καλλιέργεια το πνεύματος και η καθημερινή κοινωνικότητα των λουομένων εντός των λουτρών, προκαλούν παρεμφερή τελετουργία με τους αφιερωμένους στο Θεό ναούς. Ίσως αυτός να είναι ο λόγος που πάντα συναντούμε ναούς δίπλα σε λουτρά¹.

Εξ αιτίας της ηφαιστειακής προέλευσης και σύστασης της Νισύρου, εντοπίστηκαν και παρατηρήθηκαν τέσσερις ιαματικές πηγές: Δυο στα παράλια του βορείου και δυο στα παράλια του νοτίου τμήματος, στο Μανδράκι, στους Πάλους, στο Αυλάκι και στους Σκίρους αντίστοιχα². Η ύπαρξη ιαματικών πηγών ήταν γνωστή από την αρχαιότητα, τουλάχιστον από την εποχή του πατέρα της Γεωγραφίας, του Στράβωνα, ο οποίος έχει ειδική σχετική μνεία. Αλλά και μεταγενέστεροι περιηγητές, αναφέρονται επίσης στην ύπαρξη ιαματικών πηγών.

(*) Στοιχεία από τη διπλωματική εργασία των Άννας - Νεκταρίας Χαρτοφύλλη και Αλίκης Μαντζουράνη στη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου. Σύμβουλοι καθηγητές: Γραφάκου Μ., Χαϊδόπουλος Γ.

1. Διάλεξη των ιδίων στο Ε.Μ.Π. τον Φεβρουάριο του 2004, με θέμα «Λουόμενο φως, Peter Zumthor».

2. Ελληνική Θερμαλιστική Εταιρεία, Δεκέμβριος 2004, «Υδροθερμική μελέτη ιαματικής πηγής Δήμου Νισύρου»

Τα λουτρά Μανδρακίου ιδιοκτησίας του Δήμου Νισύρου, βρίσκονται στην βόρεια ακτή και σε απόσταση 1,5 χιλιομέτρων από τον οικισμό του Μανδρακίου. Λειτουργήσαν αρχικά υπό τη μορφή παραπηγμάτων από τον Νισύριο κτηματία Ν. Αποστολίδη, αφού διαπίστωσε τη θεραπευτική ιδιότητα του νερού και της λάσπης το 1872. Δίπλα από τα σημερινά κτήρια βρίσκεται επίσης μια μικρή εκκλησία.

Λίγο αργότερα, το 1892, ο ιατρός Παντελίδης έκτισε ιδιωτικά λουτρά που απέκτησαν σύντομα μεγάλη φήμη διεθνώς και αποτέλεσαν προορισμό αναψυχής των Ελλήνων από τις ακμάζουσες τότε παροικίες του εξωτερικού και κυρίως της Αιγύπτου. Δυστυχώς όμως, μετά και τον θάνατο του δραστήριου ιδρυτού τους, μαράζωσαν οικονομικά και τελικά έκλεισαν. Μετά από ένα σχεδόν αιώνα, απόγονος του ιδρυτή προέβη σε μια δαπανηρή προσπάθεια αποκατάστασης των κτηριακών εγκαταστάσεων, με απώτερο βέβαια σκοπό την επαναλειτουργία τους, αλλά δυστυχώς η προσπάθεια έμεινε ημιτελής για άγνωστους λόγους, με αποτέλεσμα σήμερα να ορθώνεται ένα συγκρότημα εκτός κλίμακας, κατά μήκος της ακτογραμμής, ημιτελές, θλιβερό και ερειπωμένο.

Με βάση τα ανωτέρω δεδομένα, ξεκίνησε η χάραξη μιας εξαγνιστικής πορείας η οποία συνδυάζει την ανάγκη για εναλλακτικές μορφές τουρισμού, όπως για παράδειγμα τη δημιουργία περιπατητικών μονοπατιών. Αρχίζει λοιπόν από το χώρο που περιβάλλει τα διατηρητέα πλέον κτήρια των λουτρών³, διατρέχει τα νέα κτήρια που προστίθενται, ενταγμένα όμως στο τοπίο με τέτοιο τρόπο που να σέβονται την ιστορία των υπαρχόντων αλλά και τις αρχέγονες έννοιες της λούσης. Η κατάληξή της τελικά τοποθετείται στα λουτρά των Πάλων, στις πηγές των οποίων παρέπεμπε ο Ιπποκράτης⁴ τους ασθενείς του προς θεραπεία.

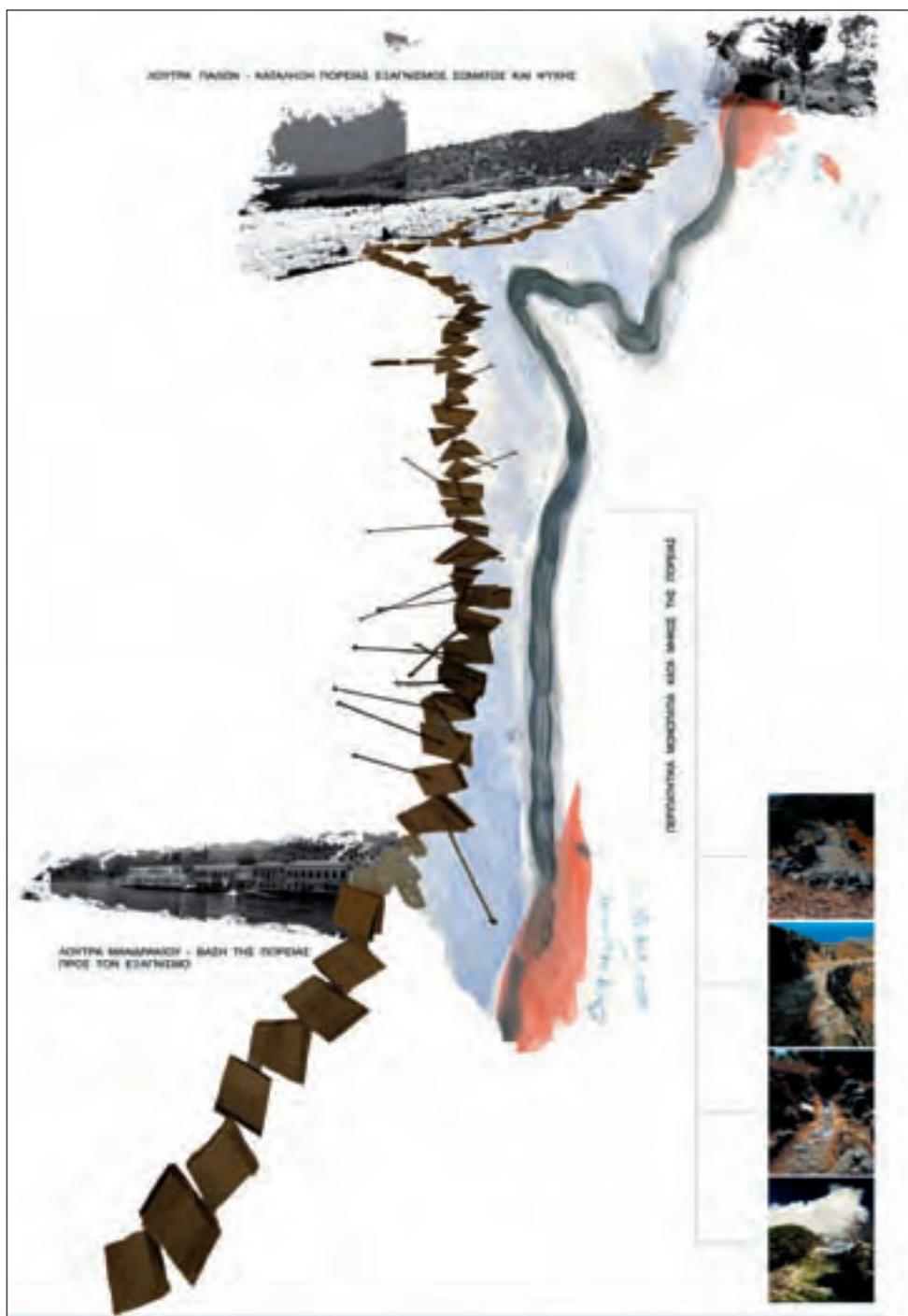
Με την σωματική κόπωση ο περιπατητής θα ανακαλύψει με ανακούφιση τα λασπόλουτρα και την ιαματική πηγή που αναβρύει στη θάλασσα όπου και θα αναπαυθεί. Παράλληλα με αυτή τη σωματική άσκηση, ο νους, το πνεύμα καθάρεται από τα εγκόσμια (όπως συμβαίνει και στην παραδοσιακή ιεροτελεστία της ιαπωνικής τελετής του τσαγιού⁵) και έτσι φθάνει στην εκκλησία για περαιτέρω εσωτερική αναζήτηση. **[Εικ. 1]**

Αρχική ιδέα αποτέλεσε η τοποθέτηση-εγκατάσταση όλων των απαραίτητων χρήσεων για την οργάνωση του συγκροτήματος των λουτρών στο Μανδράκι. Αντίθετα στο χωριό Πάλιοι σκοπός ήταν η αποκατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος, με τη δημιουργία λασπόλουτρων υπό μορφή υποθαλάσσιων κρατήρων όπου αναβρύουν οι φυσικές πηγές. Ακριβώς α-

3. Απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/1641/30874/20-7-87

4. «όλβιος άνερ ός κατ'ελάινον ουδόν Ιπποκράτους βαλανείων νοσειρών νόσων ώδ' έσσειται»

5. Junichiro Tanizaki «Το εγκώμιο της σκιάς», Εκδόσεις Άγρα 1933

Εικόνα 1: Χάραξη πορείας από τα Λουτρά Μανδρακίου προς τα λουτρά Πάλων. Δημιουργία περιπατητικών μονοπατιών.

πέναντι, κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, οι Ρωμαίοι, σε χρόνο που δεν έχει ακριβώς υπολογισθεί, έχτισαν ρωμαϊκά λουτρά, στα ερείπια των οποίων έχτισαν αργότερα οι Χριστιανοί την Παναγία την Θερμινή.

Έχοντας λοιπόν καταστρώσει τον κεντρικό άξονα λειτουργίας του έργου στο χώρο των λουτρών Μανδρακίου, ξεκινά μια έρευνα πάνω στις αρχές του περιβάλλοντος χώρου με σκοπό την ομαλή ένταξη των νέων μονάδων στο τοπίο και την αποφυγή καταστροφής αυτού. Πρώτο βήμα η μελέτη των φυσικών χαράξεων, οι οποίες παρουσιάζουν κατά τόπους συγκλίσεις και αποκλίσεις ενδιαφέρουσες για τη δημιουργία χώρων που να ταιριάζουν με τις χρήσεις των λουτρών. Οι άξονες δηλαδή που δημιουργούν οι ισοϋψείς στο έδαφος. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η χυμμένη λάβα. Ομοίως μελετώνται και οι μορφές που υιοθετούνται από τον οικισμό του Μανδρακίου, εφ' όσον αποτελούν βασικό στοιχείο της σύνθεσης της ιδέας. **[Εικ.2]**

Ακόμα μια σημαντική παράμετρος που είναι απαραίτητο να ληφθεί υπ' όψιν σε κάθε σχεδιασμό, είναι το νερό. Θεωρείται πολύ σημαντικό θέμα και στη σύλληψη αλλά και στην τελική λύση, εννοιολογικά και πρακτικά. Εννοιολογικά γιατί ανέκαθεν αποτελούσε το κυριότερο μέσο εξαγνισμού σ' όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας. Πρακτικά λόγω της ρευστότητας και των μορφών που σχηματίζει. Τα οργανικά σχήματα που προσφέρει εντάσσονται αρμονικά στις φυσικές καμπύλες της ηφαιστειακής λάβας και στάχτης, αλλά και του τοπίου γενικότερα. Έτσι όλες οι μορφές των χρήσεων που έχουν τοποθετηθεί στο τοπίο, είναι εμπνεύσεις που έχουν την προέλευσή τους από το νερό.

Προχωρώντας περαιτέρω στην ανάλυση του χώρου, διαπιστώνουμε ότι αποτελείται από τρία βασικά στοιχεία: τα διατηρητέα κτήρια των λουτρών, τα βαστάδια και τον οικισμό του Μανδρακίου στα οποία εντοπίστηκε ένα κοινό χαρακτηριστικό. **[Εικ.3]**

Τα διατηρητέα κτήρια των λουτρών αποτελούν για τη Νίσυρο σημαντική αρχιτεκτονική κληρονομιά. Έχουν μεγάλη ιστορική σημασία λόγω της διαφορετικότητας των χρονολογιών κατά τις οποίες κτίστηκαν - αρχικά το 1885, το επόμενο το 1895 και το τελευταίο το 1911- και φυσικά λόγω της χρήσης τους. Η στιβαρή κατασκευή τους και ο επιβλητικός τους όγκος προκαλούν δέος αλλά και νοσταλγία για το παρελθόν τους.

Τα βαστάδια έχουν επίσης μεγάλη ιστορική σημασία στην αρχιτεκτονική του νησιού. Αποτέλεσαν την πρώτη απόπειρα του ανθρώπου να καλλιεργήσει τη γη αλλά και να τη συγκρατήσει απ' τις βροχές. Δίνουν την εντύπωση στιβαρών τοίχων, αέναων στον χρόνο. Στη πραγματικότητα όμως αποτελούνται από μικρές πέτρες στοιβαγμένες μεταξύ τους, σε μια ιδιαίτερα εύθραυστη σχέση. Αν ξεφύγει μία πέτρα από το σύνολο, αυτό αρχίζει να διαλύεται, η στιβαρότητα ευθύς χάνεται.

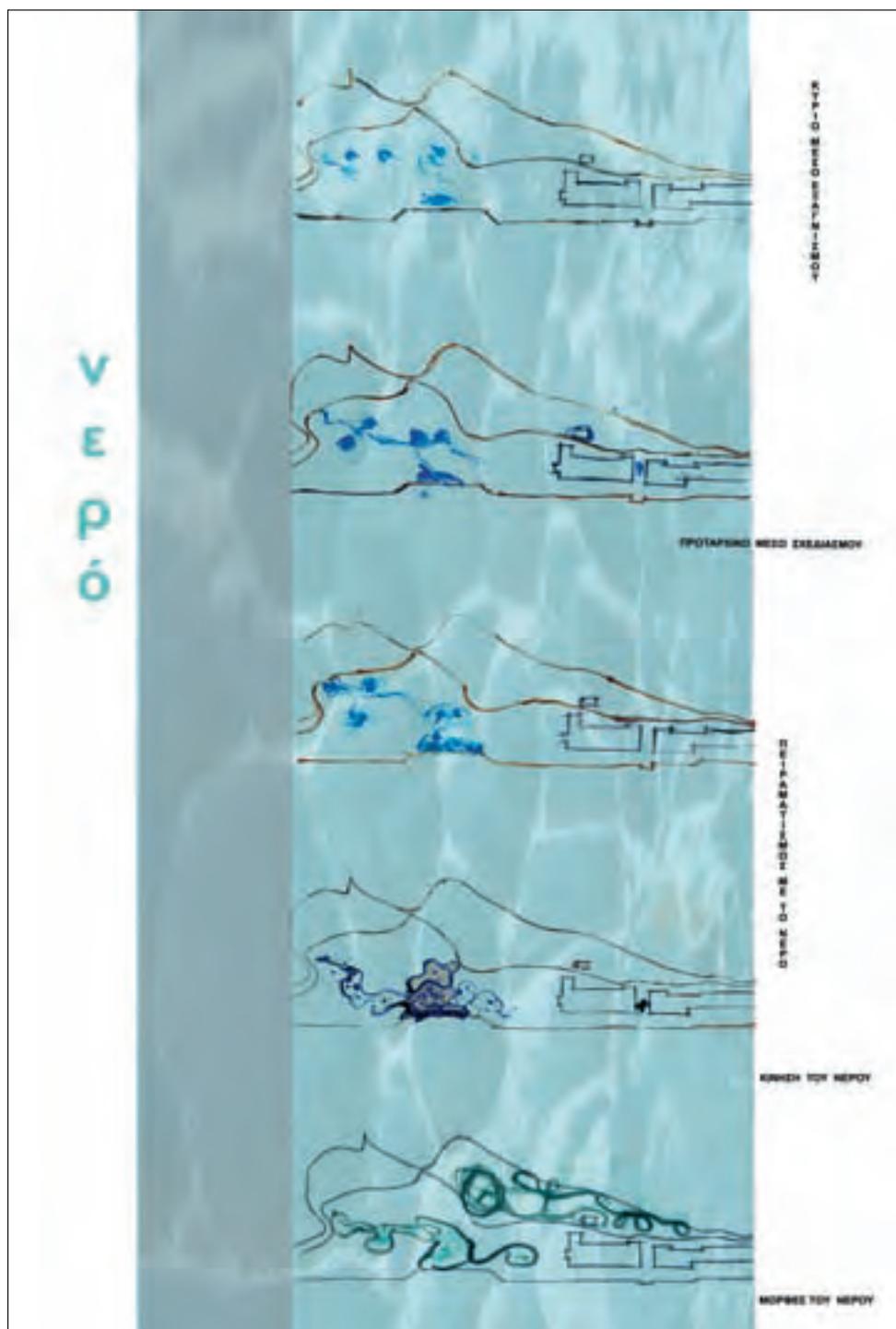
Το τρίτο είναι ο οικισμός του Μανδρακίου. Έχει οχυρωματική μορφή επειδή την εποχή που κτίστηκε εκτός των άλλων λόγων (προστασία από έντονα καιρικά φαινόμενα, αντοχή της κατασκευής κ.α.), οι κάτοικοι χρησιμοποιούσαν τα δώματα των σπιτιών τους ως μέσο διαφυγής απ' τους εχθρούς πειρατές. Παρουσιάζει λοιπόν μια δαιδαλώδη μορφή από τμήματα που είναι προσκολλημένα μεταξύ τους. Φαντάζει σαν οχυρό και αυτό είναι το κοινό στοιχείο με τα βασάδια. Αν όμως γκρεμιστεί ένα από τα τμήματα που τον αποτελούν, η στερεή και ισχυρή σύνδεση διακόπτεται. Το οχυρό αμέσως καταρρέει και παρουσιάζει την πραγματική του υπόσταση. Μια ευαίσθητη σχέση αλληλεξάρτησης. Το συμπέρασμα αυτό είναι απαραίτητο να ληφθεί υπόψη κατά την εκπόνηση της μελέτης, γιατί παρόμοια οφείλει να είναι η πρόταση του συνολικού έργου σε συνδυασμό με το τοπίο. Μια σχέση αλληλεξάρτησης.

Έχοντας συγκεντρώσει τα απαραίτητα στοιχεία για την κατανόηση του περιβάλλοντος χώρου, σειρά έχει η κατανομή των χρήσεων. Χαράχθηκε μέσα στο χώρο του συγκροτήματος μια μικρότερη πορεία εξαγνισμού κατά μήκος του οικοπέδου και καθ' ύψος, ανεβαίνοντας δηλαδή την πλαγιά. [Εικ.4]

Η κατά μήκος πορεία, στο επίπεδο της θάλασσας, ξεκινά με την είσοδο στο συγκρότημα από ανατολικά, μέσα από τα διατηρητέα. Η υποδοχή και το σαλόνι είναι τα πρώτα που συναντά ο επισκέπτης. Συνεχίζοντας στο δεύτερο κτήριο βρίσκονται τα γραφεία της διεύθυνσης και στο προτελευταίο κτήριο, στο θαλάσσιο μέτωπο είναι τοποθετημένοι οι ξενώνες των ατόμων με κινητικά προβλήματα, ενώ το αντικριστό σε αυτό μέτωπο προς το βουνό χρησιμοποιείται ως εκθεσιακός χώρος-διάδρομος. Προβάλλει μια μικρή αυλή με ένα ρυάκι με τρεχούμενο νερό θαλασσινό, που οδηγεί στο τελευταίο κτήριο στο οποίο βρίσκονται ατομικοί λουτήρες, μια ακόμα υποδοχή, τα ιατρεία και τουαλέτες για τα άτομα με κινητικά προβλήματα.

Στον επάνω όροφο έχουν κατανεμηθεί δωμάτια για το προσωπικό, καθώς και το διαμέρισμα του διευθυντή.

Κατά την έξοδο από τα διατηρητέα, το έδαφος παρουσιάζει κλίση με τη μορφή ράμπας και μια φυσική κερκίδα, αυτό είναι το σημείο που καταλήγουν και όσοι ακολούθησαν το μονοπάτι κατά μήκος της θάλασσας. Η κατάληξη της ράμπας και των φυσικών κερκίδων βρίσκεται σε μια «αγκαλιά» που έχει δημιουργηθεί στο έδαφος μέσα στην οποία αποκαλύπτεται το εστιατόριο – αναψυκτήριο. Ευρισκόμενο σε γεινίαση με τα ιστορικά κτήρια θα ήταν αναπόφευκτη η όποια σύγκριση, έτσι ακολουθώντας τη μορφή της κοιλάδας υιοθετεί ένα καμπύλο σχήμα και βυθίζεται σ' αυτή. Η πρόσοψή του είναι από κινητό υαλοπέτασμα καλυμμένο με εξωτερικές ξύλινες περσίδες κυκλικής διατομής για την προστασία από τον ήλιο αλλά και την ομαλή αρμονική ακολουθία του τοπίου. Επιπλέον

Εικόνα 3: Πειραματισμός με το νερό ως οδηγό στο σχεδιασμό.

Εικόνα 4: Συνολική κάτοψη της πρότασης των λουτρικών εγκαταστάσεων στο Μανδράκι.

σκίαση και παραλλαγή επιτεύχθηκε με την προσθήκη συρμάτινου πλέγματος στην οροφή του κτίσματος υπό την μορφή υπόστεγου καλυμμένου από αναρριχώμενα φυτά.

Από εκεί ο επισκέπτης έχει δύο επιλογές. Κατά πρώτον να περιπλανηθεί στο σχεδιασμένο μονοπάτι ανάμεσα στα βράχια και στις λιμνάζουσες δεξαμενές. Οι κοινές δεξαμενές ξεχωρίζουν λόγω της ποιότητας του νερού που περιέχουν. Δηλαδή σε καθαρά ιαματικό νερό, σε ανάμεικτο ιαματικό με θαλασσινό και τέλος σε θαλασσινό νερό, όπου η συγκεκριμένη δεξαμενή καταλήγει φυσικά και ομαλά στη θάλασσα.

Στη δεύτερη επιλογή ακολουθεί τη ράμπα που καταλήγει στην αυλή του εστιατορίου. Μέσω αυτής επανέρχεται στο αρχικό επίπεδο της θάλασσας και των προαναφερθεισών χρήσεων. Εκεί απλώνεται ένα φαρδύ μονοπάτι που περικλείει σαν δεύτερη φυσική «αγκαλιά» το βραχώδες μονοπάτι με τις δεξαμενές. Κατά μήκος του μονοπατιού βρίσκονται λαξευμένες στον βράχο όλες οι βασικές χρήσεις μιας λουτρόπολης. Μια μεγάλη δεξαμενή με τα αποδυτήριά της, στη συνέχεια σε άλλο χώρο υπόσκαφοι λουτήρες σε ελλειπτικό σχήμα που φαντάζουν φυσικοί, ποδόλουτρα με την κοινωνική μορφή που χρησιμοποιείτο από τους αρχαίους χρόνους, υδρομασάζ και τα αποδυτήρια των χρήσεων αυτών, λαξευμένα κυριολεκτικά στον βράχο δημιουργώντας ένα είδος λαβύρινθου.

Οι αρχαίοι Έλληνες έκτιζαν τα λουτρά τους μέσα στον βράχο ώστε ο άνθρωπος να βρίσκεται σε άμεση επαφή με τη φύση για να θεραπευθεί. Ο φυσικός φωτισμός αποτελούσε βασικό στοιχείο της ίασης. Για το λόγο αυτό δημιουργήθηκαν φωταγωγοί από τους οποίους διαχέεται φυσι-

Εικόνα 5: Κάτοψη επιπέδου +3.00μ.: τα διατηρητέα στο Μανδράκι, το εστιατόριο, η διαμόρφωση εξωτερικών δεξαμενών με μονοπάτι και τα υπόσκαφα λουτρόα.

κό φως. Στο χώρο των λουτήρων διαχέεται από ένα θόλο με οπές, στοιχείο που παρουσίαζαν τα πρώιμα αραβικά χαμάμ. Οι φωτεινές δέσμες εθεωρείτο ότι είχαν θεραπευτικές ιδιότητες σε ρευματικές και δερματικές παθήσεις και επιπλέον δημιουργούσαν μια μυστικιστική αίσθηση.

Ανάμεσα στα υπόσκαφα ξεχωρίζει το γυμναστήριο με την καμπύλη μορφή που μοιάζει να είναι μέρος του βράχου. Η σημασία του θα αναλυθεί πιο κάτω.

Οι χρήσεις που διανέμονται στο επίπεδο αυτό είναι ομαδικές και βρίσκονται σε απόλυτη ταύτιση με το τοπίο, για τους λόγους που προαναφέρθηκαν.

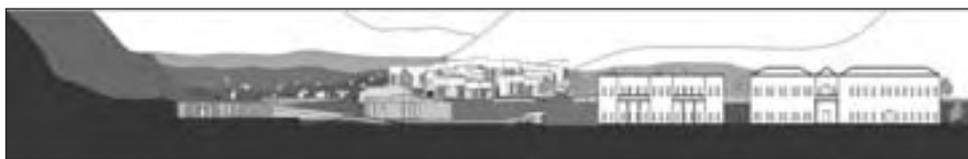
Ανηφορίζοντας την πλαγιά, η πορεία παίρνει πιο πνευματικό χαρακτήρα, έχει την εκκλησία ως οδηγό. Οι χρήσεις εδώ είναι πιο ιδιωτικές και έχουν ενσωματώσει στοιχεία του οικισμού. **[Εικ.5]**

Για να καταλήξει λοιπόν ο επισκέπτης εκεί, έχει επίσης δύο επιλογές. Αρχικά ν' αφήσει την υποδοχή και ν' ακολουθήσει τη σκάλα ή τον ανελκυστήρα που τον οδηγούν σε μια γέφυρα στην πλαγιά του βράχου κατά μήκος των διατηρητέων σε υψόμετρο 6 μέτρων. Συναντά εκεί διαμορφωμένα μονοπάτια που δημιουργούν κήπους και πλατώματα περιμετρικά της εκκλησίας. Ένα μέρος κατάλληλο για πνευματική αναζήτηση και ανάπαυση. Από εκείνο το σημείο ένα μονοπάτι ανηφορίζει στο δρόμο στάθμευσης των αυτοκινήτων που καταλήγει στον μοναδικό κεντρικό δρόμο του νησιού. Ένα άλλο μονοπάτι οδηγεί στους ξενώνες που έχουν την μορφή του οικισμού. Μικροί απλοϊκοί όγκοι που αντιστέκονται στα ιστορικά κτήρια περικυκλωμένοι από τα χαρακτηριστικά καλντερίμια. Η άλλη άκρη του «οικισμού» καταλήγει στην οροφή του γυμναστηρίου.

Το γυμναστήριο αφανίζεται πίσω από μια ράμπα που διατρέχει την όψη του και ενώνει τα δύο επίπεδα. Συνεπώς τις δύο χρήσεις, ιδιωτική και ομαδική. Η πρόσοψή του αποτελείται από ανοιγόμενο υαλοπέτασμα κα-

Εικόνα 6: Κάτοψη επιπέδου +8.00μ.: άνω όροφος διατηρητέων, πέρασμα στην πλαγιά, μονοπάτι από εκκλησία στους ξενώνες, ατομικοί λουτήρες.

Εικόνα 7: Βόρεια όψη των Δημοτικών λουτρικών εγκαταστάσεων.

Εικόνα 8: Τελική μακέτα πρότασης

λυμμένο από ένα πλέγμα από σχοινί, όπου έχουν αναρριχηθεί φυτά τα οποία προφυλάσσουν από τον ήλιο. Η οροφή – μονοπάτι πέρασμα του γυμναστηρίου καταλήγει στους υπαίθριους ατομικούς λουτήρες. Η γη δεν έχει υποστεί καμία αλλαγή παρά μόνο τη χάραξη μονοπατιών που ενώνουν τους λουτήρες μεταξύ τους. Έχουν τη μορφή υποθαλάσσιων κρατήρων με το ατομικό τους αποδυτήριο, που δεν είναι άλλο από μια απλή κατασκευή από φυτεμένες καλαμιές. Το τοπίο είναι παρθένο, και ο λουόμενος έχει πανοραμική θέα όλου του λουτρότοπου και της θάλασσας.

Το γεγονός ότι όλο το συγκρότημα βρίσκεται στο θαλάσσιο μέτωπο, εντείνει την ανάγκη για πλήρη ενσωμάτωση στο τοπίο που το περιβάλλει. Είναι λοιπόν ορατό από τα πλοία που καταφθάνουν στο νησί και ήταν απαραίτητο να μην διακόπτεται η αρμονία της φύσης από την ύπαρξη πρόσθετων στοιχείων. Ξεχωρίζουν διακριτικά στην πρώτη οπτική επαφή με το νησί. Το εγχείρημα αποτελεί μια δύσκολη παρέμβαση, που χρειάζεται να γίνει με ιδιαίτερη ευαισθησία για την προφύλαξη της ταυτότητας της Νισύρου. **[Εικ.6]**

ΤΟ ΞΕΡΟΛΙΘΙΚΟ ΤΟΠΙΟ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

*Μέλισσα Ι. Σελεβίστα*¹

Αρχιτέκτων Μηχανικός

Η Νίσυρος γεωγραφικά ανήκει στο σύμπλεγμα των Δωδεκανήσων. Βρίσκεται στο Ν. Ανατολικό Αιγαίο, μεταξύ της Κω και της Τήλου.

Μαζί με τα Μέθανα, τη Μήλο και τη Σαντορίνη, συγκαταλέγεται στα ενεργά ηφαίστεια της Ελλάδας, καθώς βρίσκονται κατά μήκος του «ενεργού ηφαιστειακού τόξου του νοτίου Αιγαίου».

Σήμερα, πέρα από την ιδιαίτερη γεωμορφολογική του πλευρά, το νησί αυτό είναι ξεχωριστό και για έναν ακόμη λόγο: για την πλούσια πολιτιστική του κληρονομιά, που οφείλεται κατά ένα μεγάλο βαθμό, αφενός στο δομημένο περιβάλλον των οικισμών του και αφετέρου στο υπέροχο ξερολιθικό του τοπίο.

Μιλώντας λοιπόν για την Ξερολιθιά, θα ήταν παράλειψη να μην φωτογραφήσει και μην καταγράψει κανείς το Ξερολιθικό τοπίο της Νισύρου, το οποίο απαρτίζεται από πολλές αγροικίες και κάθε μορφής αγροτικά καταλύματα, διάσπαρτα στην ύπαιθρο, αλώνια, μάνδρες περίφραξης, λιθόστρωτα μονοπάτια, πέτρινους αναβαθμούς, πλαγιές ολόκληρες από πέτρινους αναλημματικούς τοίχους, τα βαστάδια και αναβαθμίδες, τις ταύλες, που αναπτύσσονται και εντάσσονται αρμονικότερα στο έντονα ανάγλυφο του εδάφους.

1. ΓΕΝΙΚΑ:

«Ξερή λιθιά»: *Κατασκευές από ξερές πέτρες.*

Σύμφωνα με τον ορισμό της λέξης «Ξηρολιθοδομές» (Ξερολιθιές), εννοούμε το είδος αυτό της λιθοδομής το οποίο συναντάμε στην ύπαιθρο, σε δευτερεύουσες κατασκευές, όπως: μάνδρες, μονοπάτια, αναβαθμίδες, κ.α.

Στην κατασκευή τους, όπως και η ονομασία τους το μαρτυρά, δεν γίνεται χρήση κονιάματος. Αξιοθαύμαστα παραδείγματα Ξερολιθικών κατασκευών θα συναντήσουμε στην αναφορά που θα γίνει παρακάτω, στο τοπίο της Νισύρου.

Λόγω της μορφολογίας του εδάφους της Νισύρου (μεγάλη κατωφέρεια οικοπέδων, πολλές κλίσεις), έχουμε έντονη την εφαρμογή των Ξερολιθικών κατασκευών, οι οποίες βρίσκουν εφαρμογή σε πολλές χρήσεις, όπως:

- Κατασκευή συγκροτημάτων εξειδικευμένης αγροτικής χρήσης (προσωρινής διαμονής) – αποθηκευτικοί χώροι (αγροτικά συμπλέγματα)
- Αναβαθμίδες, για την προστασία του εδάφους από τη διάβρωση - τοίχοι αντιστήριξης
- Διαχωριστικοί φράχτες-μάνδρες, ως όρια μεταξύ των ιδιοκτησιών
- Όρια μεταξύ του ιδιοκτησιών και κοινόχρηστων οδών-δρόμων
- Μονοπάτια, διαδρομές
- Σαν ξεχωριστές κατασκευές

2. ΕΙΔΗ ΠΕΤΡΩΜΑΤΩΝ ΝΙΣΥΡΟΥ:

Πριν ξεκινήσουμε την περιγραφή των πιο πάνω κατηγοριών, θα ήταν σκόπιμο και ωφέλιμο, να αναφερθούμε στα είδη των πετρωμάτων που χρησιμοποιούνται για όλες αυτές τις κατασκευές.

Ο κάθε τύπος ως γνωστόν, έχει τη δική του ιστορία πάνω στην πέτρα, το δικό του τρόπο οικοδόμησης.

Το νησί της Νισύρου, λόγω της ύπαρξης του ηφαιστείου της, διαθέτει μια ιδιαίτερη και ιδιόμορφη σειρά πολλών ηφαιστειογενών πετρωμάτων .

Ο ντόπιος τεχνίτης, γεωργός ή κτηνοτρόφος, εκμεταλλεύομενος τα πετρώματα που συλλέγει από την ύπαιθρο, διαμορφώνει πέρα από την μόνιμη κατοικία και τα μνημεία του και τα αγροτικά του καταλύματα. Τα πετρώματα αυτά είναι τα εξής:

- Ηφαιστειογενή πετρώματα με κυριότερα τους βασάλτες και τους ανδεσίτες, τους δακίτες και τους ρυόλιθους . Όλα αποτελούνται από διάφορους ορυκτούς κρυστάλλους. Σημειώνεται ότι τα ηφαιστειογενή πετρώματα προέρχονται από τη λάβα του ηφαιστείου, η οποία ψύχθηκε στην επιφάνεια του εδάφους, ή από στερεοποίηση τηγμένου πετρώματος. Πρόκειται δηλαδή για πετρώματα τα οποία αρχικά ήταν σε υγρή κατάσταση².
- Κισσηρόβραχος: συμπαγής πέτρα από βότσαλα κισσηρης και χιλιάδες απολιθωμένα κοχύλια «Πελέκια από αυτή την πέτρα με άμορφα απολιθώματα βρίσκονται στους τοίχους πολλών σπιτιών της Νισύρου...»
- Ελαφρόπετρα (από τη νησίδα Γυαλί) Οψιανός και Περλίτης³ (γυαλόμορφο ηφαιστειογενές πέτρωμα από τη νησίδα Γυαλί)
- Λιθοσώματα: Γυαλόπετρες, σιδερόπετρες, κροκάλες λατύπες, καλουτσόπετρες, βαρόπετρες, χαλικώματα.

3. ΤΟ ΞΕΡΟΛΙΘΙΚΟ ΤΟΠΙΟ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

Στη Νίσυρο, ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αγροτικά της συμπλέγματα, τα οποία απαντώνται στην ύπαιθρό της υπό την μορφή συγκροτημάτων εξειδικευμένης αγροτικής χρήσης. Αποκαλούνται «**αποστροφή**»⁴, ή και «επιστρο-

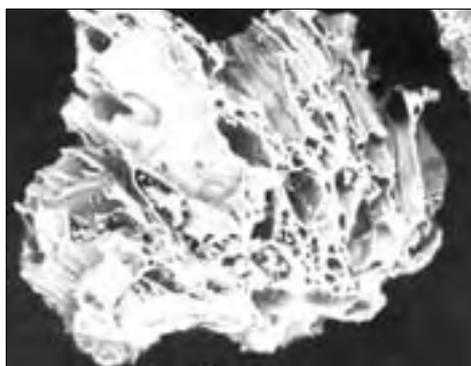
Εικ. 1 : Ανδεσίτης (υαλώδης)

Εικ. 2: Ρυόλιθος

Εικ. 3: Μαύρη και κόκκινη σκουριά: Σπογγώδη μορφή

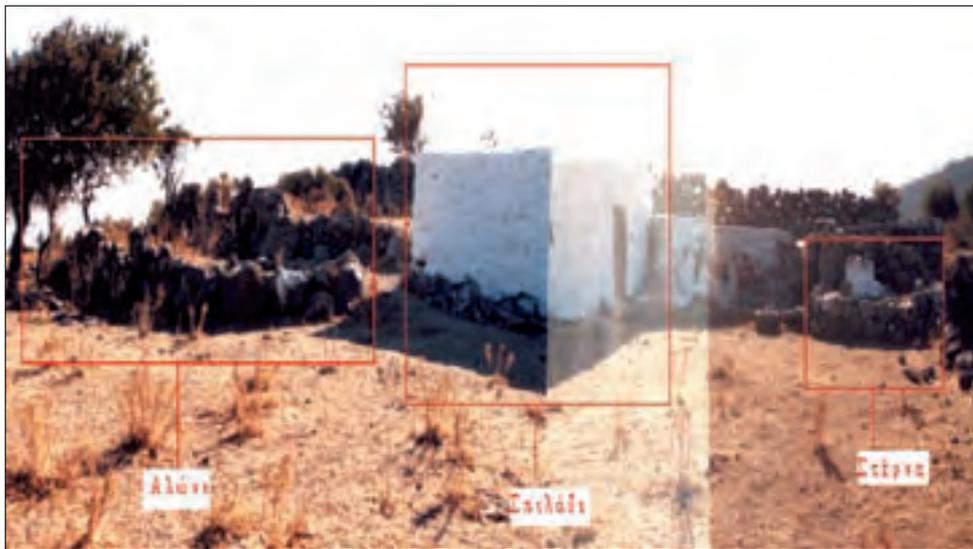

Εικ. 4: Θραύσμα κίσηρης(ελαφρόπετρα)

(Εικόνες 1,2,3,4, από το βιβλίο «Στα γαλάζια ηφαιστεια ΝΙΣΥΡΟΣ» του κ. Γ. Βουγιουκαλάκη)

φή», θέλοντας να επισημάνουν ότι πρόκειται για χώρους που τους επισκέπτονται συχνά (Εικ. 5).

Η τυπική μορφή της «αποστροφής», αποτελείται από τέσσερις- αγροτικής φύσεως- κατασκευές, στις οποίες συχνά περιλαμβάνεται και ένα μικρό ξωκλήσι. Οι κατασκευές αυτές είναι οι εξής: το **σπηλάδι**, δηλαδή το στοιχειώδες κατάλυμα υπό μορφής σπηλιάς, η **στέρνα** για τις ανάγκες του ποτίσματος, το **αλώνι** ή το χωράφι σποράς, και τα **βαστάδια**, που στην ουσία είναι όλοι εκείνοι οι αναλημματικοί τοίχοι ξερολιθιάς, που δημιουργούν τα αμέτρητα επίπεδα της καλλιεργήσιμης γης, τις **ταύλες ή πεζούλες**, που συγκρατούν το χώμα κατά την περίοδο των βροχοπτώσεων, έτσι ώστε να αποφεύγεται η διάβρωση του έντονα επικλινούς εδάφους.

Εικ. 5: «Αποστροφή»

Σπηλάδια: Υπέργεια ή υπόσκαφα αγροτικά καταλύματα

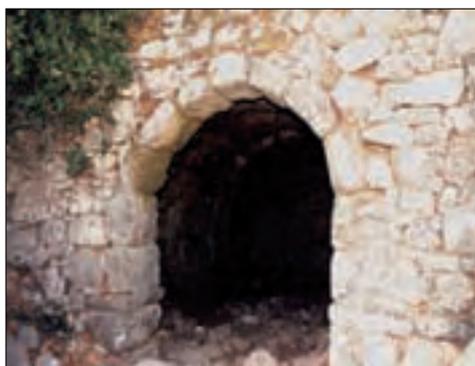
Διάσπαρτα σε όλη την ύπαιθρο της Νισύρου, κατασκευασμένα κυρίως **από πελέκια ανδεσίτη**⁵ (Εικ.6).

Πρόκειται για μικρής επιφάνειας αγροτικά καταλύματα, μονόχωρα, όπου χρησίμευαν για τη διαμονή του αγρότη κατά την περίοδο των αγροτικών ασχολιών. Η ένταξή τους στο γύρω περιβάλλον της περιοχής είναι τόσο αρμονική και διακριτική, που στην περίπτωση που το σπηλάδι είναι υπόσκαφο, δύσκολα γίνεται αντιληπτό από ψηλά, εκτός και αν το πλησιάσει κανείς .

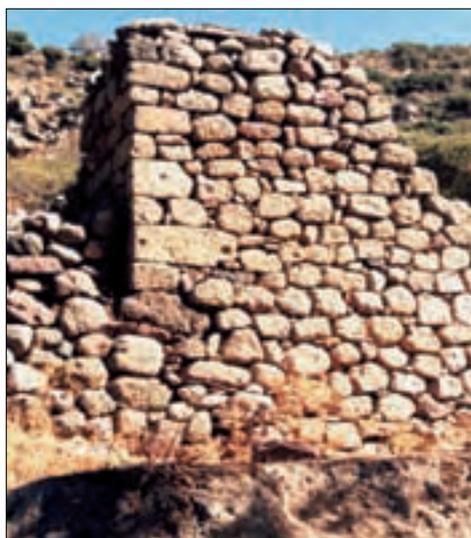
Όπως διαπιστώνεται και στην εικόνα (7), η δεξιοτεχνία και το μεράκι του λαϊκού τεχνίτη στην κατασκευή της τοιχοποιίας είναι άξια θαυμασμού: επιλογή των πετρών ώστε να δένουν μεταξύ τους και ογκώδεις πέτρες στις γωνίες για καλύτερη στήριξη-δέσιμο των τοίχων «κουκ(χ)ούλες»⁶. Εσωτερικά, συνηθίζεται να κατασκευάζονται με τοξωτά στοιχεία (εικ.9), που βοηθούν για τη στήριξη της στέγης. Τα ανοίγματα που αφήνονται, είναι μικρά και στενόμακρα σαν σχισμές στην εξωτερική τοιχοποιία (Εικ.8), ίσα ίσα για να καλύπτονται οι ανάγκες φωτισμού και αερισμού. Το ύψος των σπηλαδιών είναι εξαιρετικά χαμηλό για τα σημερινά δεδομένα, γεγονός που καθιστά δύσκολη τη κατοίκησή τους στις μέρες μας.

Σήμερα, και παρά το γεγονός ότι τα περισσότερα σπηλάδια είναι εγκαταλελειμμένα, διατηρούνται σε ένα ικανοποιητικό βαθμό, που αφήνουν στοιχεία να τα ερευνησεις και να τα καταγράψεις, αλλά θα πρέπει άμεσα να προστατευτούν ως στοιχεία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του τόπου.

Οι επεμβάσεις, βέβαια, που γίνονται σήμερα, είτε εξωτερικά είτε εσωτερικά των σπηλαδιών με χρήση κονιαμάτων προκειμένου να διασωθούν, τα ε-

Εικ. 6 : Σπηλιάδι

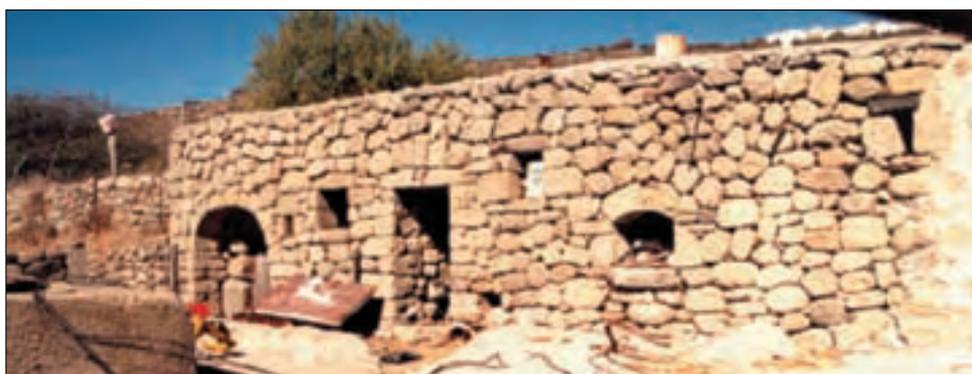
Εικ. 7: Λεπτομέρεια τοίχου

Εικ. 8: Παράθυρο σπηλαδιού

Εικ. 9: Εσωτερικό σπηλαδιού

Εικ. 10: «Μακρόστενο» αγροτικό κατάλυμα.

Ξαιρεί από την κατηγορία των ξερολιθικών κατασκευών, αλλά δεν παύουν να αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο των αγροτικών συγκροτημάτων, μέσα στο ευρύτερο ξερολιθικό τοπίο του νησιού.

Σπανιότερα, συναντούμε και άλλους τύπους αγροτικών κατοικιών διαφορετικού μεγέθους και οργάνωσης, σε ότι αφορά τους χώρους που αναπτύσσονται εσωτερικά σε αυτά. Πρόκειται για μακρόστενα κοινοβιακά καταλύματα (**Εικ. 10**).

Το νερό για τη Νίσυρο, όπως και για πολλά άλλα νησιά, αποτελεί ίσως και το πολυτιμότερο αγαθό. Η διαχείριση του, βασίζεται τόσο στην ύπαρξη των υπόγειων δεξαμενών της, για ανάγκες διαβίωσης, όσο και στην διαμόρφωση όλων εκείνων των βασταδιών και ταυλών (**Εικ. 13**), που θα περιγράψουμε παρακάτω και που αποσκοπούν στην καλύτερη διαχείριση του νερού για το πότισμα των καλλιεργειών τους .

Δεξαμενή-στέρνα: Παρακείμενα του σπηλαδιού, βρίσκεται η δεξαμενή συλλογής του βρόχινου νερού, το οποίο από τη στέγη μέσω της υδρορροής που υπάρχει στην εξωτερική τοιχοποιία, καταλήγει στη στέρνα (**Εικ. 11**). Η κατασκευή της στέρνας είναι στην ουσία μία τρύπα, η οποία ανοίγεται πάνω στο ήδη πέτρινο έδαφος και το τελειώμά της είναι ένας ελαφρώς υπερυψωμένος πέτρινος κυκλικός δακτύλιος-στόμιο, ή «χάντρα»⁷, που κλείνει άλλοτε με ξύλινο καπάκι και άλλοτε με επίπεδη πέτρα. Και σε αυτή την κατασκευή χρησιμοποιούνται προϊόντα της ηφαιστειακής γης.

Αλώνι: Τα αλώνια ανήκουν στην κατηγορία των ξερολιθικών κατασκευών που χρησιμεύουν στον τομέα της γεωργίας. Σε σχέση με τις υπόλοιπες κατασκευές-στοιχεία του αγροτικού συμπλέγματος, τοποθετούνται στο ψηλότερο σημείο της ιδιόκτητης έκτασης, έτσι ώστε με τη βοήθεια του αέρα να γίνεται ο διαχωρισμός του σπόρου από τα άχυρα. Είναι κυκλικά, με διάμετρο έως και 6 μέτρων (τα μεγαλύτερα), με πέτρινη συνήθως πλακόστρωτη επιφάνεια και ένα «δαχτυλίδι» από κάθετες επίπεδες πλάκες (τις πράστιγκες), ύψους 20 ή 30 cm τοποθετημένες κυκλικά⁸ (**Εικ. 12**). Στην ίδια κατηγορία με τα αλώνια μπορούμε να συμπεριλάβουμε τις αποθήκες, όπως και τους λιθοσωρούς γύρω από ένα ή δύο δένδρα.

Αναβαθμίδες-βαστάδια-ταύλες για την προστασία του εδάφους και την καλλιέργεια της γης:

Στο τοπίο της Νισύρου, λόγω των μεγάλων κλίσεων του εδάφους, η ύπαρξη των αναβαθμίδων αυτών (ταύλες ή πεζούλες), οφείλεται αφενός μεν, στην ανάγκη δημιουργίας επίπεδων κλιμακωτών καλλιεργήσιμων εκτάσεων, αλλά και αφετέρου στην προστασία του εδάφους από τη διάβρωση, και επομένως την καλύτερη διαχείριση του νερού. Όλες σχεδόν οι πλαγιές της σκεπάζονται με θαυμαστές αναβαθμίδες - πεζούλες, οι οποίες σε συνδυασμό με τους πέτρινους αναλημματικούς τοίχους (βαστάδια), που ακολουθούν το ανάγλυφο του εδάφους, δημιουργούν μια τεράστια κλίμακα ακανόνιστης μορφής, που αν τη δει κανείς από ψηλά, θα πιστέψει ότι δεν πρόκειται για πραγματι-

Εικ. 11: Δεξαμενή-στέρνα

Εικ. 12: Αλώνι

Εικ. 13: Βαστάδια - ταύλες στις πλαγιές της Νισύρου: Το φυσικό ανάγλυφο του τοπίου της Νισύρου, σε μια αρμονική συνύπαρξη με όλες εκείνες τις αναβαθμίδες που όχι μόνο το στολίζουν, αλλά ταυτόχρονα κάνουν και τις απότομες πλαγιές του επισκέψιμες για την καλλιέργεια και επομένως την αξιοποίησή της γης. Μια άρτια και ισορροπημένη σχέση ανάμεσα στη φύση και στον άνθρωπο, άξια θαυμασμού!!!

κή εικόνα, αλλά μάλλον για πίνακα ζωγραφικής (**Εικ. 13**).

Τα κλιμακωτά αυτά επίπεδα της γης διαμορφώνονται ανά τακτά χωρικά διαστήματα, έτσι ώστε να είναι εύκολα προσβάσιμα και να μπορεί κανείς να τα διατρέχει σε μικρό χρονικό διάστημα.

Αποστάσεις που φαντάζουν μακρινές και απρόσιτες, μέσω της κλιμάκω-

σης της γης, γίνονται μικρότερες και επισκέψιμες. Οι κατασκευές των ξερολιθικών βασταδιών σε αυτές τις περιπτώσεις, είναι μικρού σχετικά ύψους, από πέτρες άλλοτε ακανόνιστης μορφής και μεγέθους και άλλοτε από ομοιόμορφες και καλά εδρασμένες πέτρες ίδιας προελεύσεως.

Το μικρό ξωκλήσι της αποστροφής:

Στη Νίσυρο το θρησκευτικό αίσθημα είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένο. Πολλά μικρά ξωκλήσια είναι διάσπαρτα σε όλη της την ύπαιθρο. Ορισμένα από αυτά αποτελούν το χώρο προσευχής και λατρείας και για τις «αποστροφές». Στις φωτογραφίες που επισυνάπτονται, διακρίνεται ένα από αυτά, χτισμένο με «θρησκευτική ευλάβεια», σε συνάρτηση πάντα με το επικλινές έδαφος και με την ίδια κατασκευαστική λογική των σπηλαδιών (Εικ.14, 15).

Στην εικόνα 13 μπορεί να διαπιστώσει κανείς το φυσικό ανάγλυφο του τοπίου της Νισύρου, σε μια αρμονική συνύπαρξη με όλες εκείνες τις αναβαθμίδες που όχι μόνο το στολίζουν, αλλά ταυτόχρονα κάνουν και τις απότομες πλαγιές του επισκέψιμες για την καλλιέργεια και επομένως την αξιοποίησή της γης. Μια άρτια και ισορροπημένη σχέση ανάμεσα στη φύση και στον άνθρωπο, άξια θαυμασμού!!!

Όρια μεταξύ των ιδιοκτησιών και κοινόχρηστων οδών-δρόμων:

Στις περιπτώσεις αυτές, έχουμε ξερολιθιές, που ποικίλουν σε ύψη (Εικόνες 16, 17), ανάλογα πάντα με την φυσική κλίση του εδάφους ή τη διαμορφωμένη κλίση του διανοιγμένου κοινόχρηστου δρόμου.

Μονοπάτια – Διαδρομές:

Ένα μέρος όμως για να το ερευνήσεις και να το γνωρίσεις καλύτερα, πρέπει πρώτα να το περπατήσεις. Η Νίσυρος σου δίνει αυτή την ευκαιρία, μέσα από ένα μεγάλο αριθμό λιθόστρωτων μονοπατιών που διαθέτει και που για πολλές τοποθεσίες, η χρήση του μονοπατιού, είναι και η μόνη λύση για να τις προσεγγίσεις. Άλλοτε είναι επίπεδα και άλλοτε κλιμακωτά. Άλλοτε πρόχειρα κατασκευασμένα, με απλή τοποθέτηση πετρών, που κατευθύνουν όμως με σαφήνεια τον περιπατητή και άλλοτε μελετημένα με τόση ακρίβεια ως προς το υλικό, την κλίμακα και τον τρόπο που εντάσσονται στο φυσικό έδαφος, που μας αποδεικνύουν για άλλη μια φορά, πως το μεράκι του απλού τεχνίτη είναι εφάμιλλο της καλής του αισθητικής, του μέτρου και της κατασκευαστικής τελειότητας που τον διακρίνει.

Αξιοσημείωτο είναι ότι μόλις το 1998, με σχετική χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση, έγινε ειδικό πρόγραμμα προστασίας και αποκατάστασης των κυριότερων μονοπατιών της Νισύρου από ομάδες κατοίκων του νησιού.

Στην εικόνα 18 παρατηρούμε ένα αξιοθαύμαστο παράδειγμα βαθμιδωτού μονοπατιού, που αναπτύσσεται υπό γωνία, ακολουθώντας τη φυσική κλίση του εδάφους. **Η γοητεία της κατασκευαστικής τελειότητας**, μέσα από ένα πάντρεμα υλικού, κλίμακας, ένταξης, τεχνοτροπίας και ταπεινότητας.

4. ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ ΤΩΝ ΞΕΡΟΛΙΘΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΩΝ

Από τις παραπάνω περιγραφές τόσο των ξερολιθικών συμπλεγμάτων, όσο και των υπόλοιπων κατασκευών, διακρίναμε μια ισορροπία και μια άψογη συνεργασία μεταξύ όλων αυτών των ανθρώπινων έργων του παρελθόντος, με τη φύση.

Η ισορροπία αυτή, δε θα πρέπει να διαταραχθεί. Είναι μια ισορροπία που επιτυγχάνεται μέσα από την κατάλληλη τεχνοτροπία και χρησιμοποίηση της πέτρας και των ιδιοτήτων της σε σχέση με το έδαφος και το κλίμα της περιοχής.

Τα αίτια της μεγάλης καταστροφής των ξερολιθικών κατασκευών, οφείλονται σε πολλούς παράγοντες, που θα αναπτυχθούν παρακάτω. Δυστυχώς όμως η μεγαλύτερη και ουσιαστικότερη αλλοίωση και καταστροφή συντελείται τόσο από την ανεξέλεγκτη διέλευση των ζώων, όσο και από την αμέλεια και την αδιαφορία των ανθρώπων. Στην προσπάθειά τους να περιφράξουν τις ιδιοκτησίες και τα οικόπεδά τους

τοποθετούν πάνω από τις μάνδρες τους, ότι άχρηστο αντικείμενο έχουν, αλλοιώνοντας έτσι και καταστρέφοντας την κατασκευή.

Συνοπτικά μερικά από τα αίτια της καταστροφής και της αλλοίωσης του ξερολιθικού τοπίου της Νισύρου είναι τα εξής:

- Περιβαλλοντικές και κλιματολογικές συνθήκες: έντονη υγρασία, διακυμάνσεις θερμοκρασίας
- Φυσικά φαινόμενα: σεισμοί (ρηγματώσεις τοιχοποιίας)
- Ο παράγοντας «χρόνος» - ηλικία κατασκευής: αλλοίωση και φθορά του δομικού υλικού, καταρρεύσεις τοπικές.
- Η ανεξέλεγκτη διέλευση και βοσκή των ζώων έχει ως αποτέλεσμα να μετατοπίζονται οι πέτρες των ξερολιθιών και να αλλοιώνονται, με κίνδυνο μετέπειτα τη διάβρωση του εδάφους, στην οποία συντελεί σε μεγάλο βαθμό και η βοσκή τους (αποψίλωση).
- Νέα έργα υποδομών (κυρίως δρόμοι), που δεν συμπεριλαμβάνουν στο σχεδιασμό τους τις υπάρχουσες ξερολιθικές κατασκευές του άμεσου περιβάλλοντος.
- Ο ανθρώπινος παράγοντας .
- Η χρήση νέων βιομηχανοποιημένων υλικών που δεν προσαρμόζονται στις φυσικές ιδιότητες του βασικού υλικού δομής των κατασκευών.
- Οι σύγχρονες ανάγκες και ο τουρισμός
- Έλλειψη ειδικών προγραμμάτων, προστασίας και αποκατάστασης των ξερολιθικών κατασκευών, καθώς και προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, για τη σωστή ενημέρωση των νεότερων για την ιστορία και την τέχνη της ξερολιθιάς.

Εικ. 14:

Εικ. 15

5. ΜΕΤΡΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ:

Είναι σημαντικό να γνωρίζουμε την αιτία της βλάβης που έχει υποστεί μια κατασκευή. Οποιασδήποτε μορφής επέμβαση προϋποθέτει άριστη γνώση των υλικών κατασκευής τους και των αιτίων αλλοίωσής τους, έτσι ώστε να βρεθεί εν τέλει η καταλληλότερη μέθοδος αποκατάστασής τους⁹.

Οι περισσότερες ζημιές που παρουσιάζονται οφείλονται κυρίως στη λάθος επιλογή υλικών και στη λανθασμένη συντήρησή τους. Γι' αυτό και θα πρέπει να λαμβάνουμε σοβαρά υπόψη τα εξής:

- **προστασία του παλιού υλικού μιας κατασκευής** (συντήρηση-μέθοδοι). Προσεχτική αφαίρεση των σαθρών τμημάτων της.
- **εύρεση πρώτης ύλης** από το Λατομείο της περιοχής όπου θα μπορεί κανείς να προμηθευτεί πετρώματα ανάλογης προελεύσεως και κατηγορίας. Έτσι θα μπορούμε να μιλάμε για εργασία αποκατάστασης-αναστήλωσης.
- **αξιολόγηση του νέου υλικού** – σε τι ποιότητα και ποσότητα. Είναι σημαντικό το νέο υλικό που θα χρησιμοποιηθεί, να προσαρμόζεται στις φυσικές ιδιότητες του βασικού υλικού δομής και φυσικά να είναι καλής ποιότητας. Σε διαφορετική περίπτωση, η συντήρηση της κατασκευής θα είναι συχνότερη.

Σε επεμβάσεις μεταγενέστερες, όπου πέραν του υφιστάμενου τμήματος κατασκευάζεται και κάτι νεότερο, οι εργασίες που εκτελούνται θα πρέπει να είναι σε αντίστοιχη λογική, όπως:

- προσοχή στην ποιότητα του νέου υλικού, που σε ενδεχόμενη επαφή με κάποιο παλιό τμήμα της κατασκευής, μπορεί να την επηρεάσει.
- Οι νέες προσθήκες-τροποποιήσεις-επεκτάσεις στην παλιά κατασκευή, θα πρέπει να συνοδεύονται από μελέτη που να προνοεί για το υλικό και τον τρόπο δόμησης της νέας κατασκευής και να μην επηρεάζεται αρνητικά η στατική ευστάθεια της παλιότερης.

Εικ. 16: Όριο μεταξύ ιδιοκτησιών

Εικ. 17: Όριο μεταξύ ιδιοκτησιών και κοινόχρηστων οδών

Εικ. 18: Αξιοθαύμαστο παράδειγμα βαθμιδωτού μονοπατιού, που αναπτύσσεται υπό γωνία, ακολουθώντας τη φυσική κλίση του εδάφους. Η γοητεία της κατασκευαστικής τελειότητας, μέσα από ένα πάντρεμα υλικού, κλίμακας, ένταξης, τεχνοτροπίας και ταπεινότητας.

- Όχι στις κακοτεχνίες
- Να γίνεται σωστή αφαίρεση των σαθρών τμημάτων της λιθοδομής
- Όχι στη διαστρέβλωση των τυπολογικών και μορφολογικών στοιχείων της παλιάς κατασκευής.

Λίγες σκέψεις...ως επίλογο, πάνω στην αμφίδρομη σχέση της ιστορίας της ξερολιθιάς, με την αρχιτεκτονική

Η ύπαρξη αλλά και η ένταξη όλων αυτών των στοιχείων και έργων του παρελθόντος (σπηλιάδια, αλώνια, βαστάδια κλπ), στη φύση και στο περιβάλλον γενικότερα, δίνουν σήμερα στην περιοχή του νησιού της Νισύρου μια ιδιαιτερότητα και συνάμα μια ταυτότητα που το κάνουν ξεχωριστό και ελκυστικό για έρευνα, για περπάτημα, αλλά και για προβολή.

Αυτά τα έργα αποτελούν μάρτυρες του χρόνου και των ανθρώπων του τόπου που τα γέννησαν.

Συνοδεύονται από μια ιστορία που μας πληροφορεί για τον πολιτισμό αυτών των ανθρώπων τότε, για τις ασχολίες, τον τρόπο διαβίωσης και την άρρηκτη σχέση τους με τη φύση. Είναι έργα λοιπόν, που ζωντανεύουν μνήμες, που για πολλούς παλαιότερους ζουν ακόμη μέσα τους. Για τους νεότερους, που απλά κληροδοτούν όλα αυτά, η σχέση μαζί τους θα λέγαμε πως είναι πιο απόμακρη και πιο ετοιμόρροπη, με αποτέλεσμα όλες αυτές οι μνήμες στην εικόνα ενός σύγχρονου οικισμού, να διαγράφονται ή να αλλοιώνονται. Σε ποιο βαθμό όμως μπορείς να αλλοιώσεις κάτι; Υπάρχουν χώροι, τόποι, κτίρια, που είτε λόγω της ιδιομορφίας τους, ή της ηλικίας τους, ή λόγω της θέσης τους, ή του τρόπου με τον οποίο έχουν δομηθεί κ.λ.π., δεν επιδέχονται αλλαγές στη δομή τους και δεν πρέπει να αλλοιώνονται. Αν προσπαθήσει κανείς να καταστρέψει ή να αλλοιώσει τα «βαστάδια» της Νισύρου, τα οποία δημιουργήθηκαν επειδή η ίδια η φύση το επέβαλε στους ανθρώπους, για προστασία και αξιοποίησης της γης, η διάβρωση του εδάφους θα είναι τέτοια, που θα ανατρέψει όλο το μικρο-κλίμα της περιοχής και θα καταστρέψει την αγροτική ζωή του νησιού.

Είναι σημαντικό, λοιπόν, να τονιστεί, ότι πέρα από την αισθητική πλευρά του ξερολιθικού τοπίου της Νισύρου, υπάρχει και η λειτουργική αξία και σπουδαιότητα όλων αυτών των κατασκευών στην αγροτική ζωή του τόπου και επομένως στην οικονομία του νησιού.

Η Νίσυρος ως ηφαιστειογενές νησί και επομένως λόγω της γεωλογικής του δομής, δεν ευνοεί τη δημιουργία υπόγειου και υδροφόρου ορίζοντα γλυκού νερού. Έτσι ο άνθρωπος, προκειμένου να καλλιεργήσει τη γη του και να επιβιώσει, δημιούργησε όλες αυτές τις αναβαθμίδες στις πλαγιές της και τις υπόγειες στέρνες του, προκειμένου να εκμεταλλευτεί και την παραμικρή σταγόνα του βρόχινου νερού. Αυτή, λοιπόν, η σχέση φύσης-έργων και κλίματος, δεν μπορεί και δεν πρέπει να καταστρέφεται.

Ως αρχιτέκτονας πιστεύω, ότι μέσα από την αρχιτεκτονική, μπορούμε να διατηρήσουμε όλη αυτή την κληρονομιά και να επιτύχουμε μια «ένωση» ανάμεσα σε εκείνο που προϋπάρχει και σε αυτό που αναζητούμε σήμερα.

Η ιστορία της αρχιτεκτονικής, ως μέρος της ιστορίας του ανθρώπου, διαμορφώνεται από την πορεία του ανθρώπου, που ζει μέσα στο φυσικό ή δομημένο τοπίο, που βιώνει το χρόνο. Μελετώντας την ιστορία της ξερολιθιάς,

βρισκόμαστε σε μια συνδιαλλαγή με το παρελθόν, με τα έργα των ανθρώπων τότε και αυτό μας δίνει τη δυνατότητα, να κατασκευάσουμε μια σύγχρονη ιστορία παράλληλα με την παλαιότερη, όπου οι μορφές των έργων μας να είναι άξιες ενδιαφέροντος για τους μετέπειτα.

Η αλαζονική, επομένως, στάση του ανθρώπου θα πρέπει να μετριαστεί και να επιτευχθεί μια ισορροπία ανάμεσα στη φύση και στη δόμηση, ανάμεσα στις μορφές των έργων μας και στην ιστορία.

Σεβόμενοι λοιπόν την ιστορία του τόπου, καθίσταται πλέον αναγκαίο και επιβάλλεται η προστασία όλων αυτών των ξερολιθικών κατασκευών, για λόγους αρχιτεκτονικούς και ιστορικούς, αλλά συνάμα και για λόγους περιβαλλοντικούς.

Η ξερολιθιά, βρίσκοντας εφαρμογή σε τόσες χρήσεις, πρέπει να μελετάται και να καταγράφεται όχι μόνο σαν αυτόνομη κατασκευή, αλλά σαν ένα αρχιτεκτονικό έργο που βρίσκεται σε σχέση πάντα με το στενότερο και ευρύτερο περιβάλλον. Η όποιας μορφής αρχιτεκτονική, να καθορίζεται από το φυσικό περιβάλλον (υλικό, κλίμα, έδαφος κ.λ.π.), έτσι ώστε η οποιαδήποτε παρέμβαση και έκφρασή της να είναι σε αρμονία με αυτό.

Τα ξερολιθικά τοπία αποτελούν τμήμα της πολιτιστικής μας κληρονομιάς την οποία θα πρέπει να διαφυλάξουμε ως κόρη οφθαλμού και να βρεθεί μια σχέση όπου οι σύγχρονες ανάγκες μας θα ικανοποιούνται σε εκείνο το βαθμό, που δεν θα επηρεάζεται η αισθητική των τοπίων.

-
1. Αρχιτέκτων Μηχ/κος, Γρηγορίου Ε'10, 85300 Κως, (Ελλάδα), email: pg_ko@otenet.gr
 2. Γ.Ε Βουγιουκαλάκης, (1998) Στα γαλάζια ηφαίστεια ΝΙΣΥΡΟΣ, Εκδόσεις Συμβούλιο Περιφέρειας Νισύρου
 3. Μιχάλης Αρφαράς, (1978) Σημειώσεις Δομικών Υλικών, Εκδόσεις Βάιου Η. Σελλούντου, Αθήνα
 4. Οικονομάκης Ριχάρδος, (2001) Νίσυρος-Ιστορία και Αρχιτεκτονική, Εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα (σελ. 103)
 5. Γ.Ε Βουγιουκαλάκης, (1998) Στα γαλάζια ηφαίστεια ΝΙΣΥΡΟΣ, Εκδόσεις Συμβούλιο Περιφέρειας Νισύρου (σελ 53)
 6. Μιχάλης Αρφαράς, (1979) Το Δίπατο Νισύριο Σπίτι, Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα (σελ.25)
 7. Οικονομάκης Ριχάρδος, (2001) Νίσυρος-Ιστορία και Αρχιτεκτονική, Εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα (σελ. 104)
 8. Για περισσότερες πληροφορίες, Οικονομάκης Ριχάρδος, (2001) Νίσυρος-Ιστορία και Αρχιτεκτονική, Εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα (σελ. 104)
 9. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Ο Δομικός Λίθος στα Μνημεία, Διεπιστημονική Ημερίδα, (2001) Εκδόσεις ΙΓΜΕ, Αθήνα (σελ. 285-317)

Η ΟΡΝΙΘΟΠΑΝΙΔΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ⁽¹⁾

Νίκου Εμ. Φραντζή
Πολιτικού Μηχανικού

Η ορνιθοπανίδα της Νισύρου, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον εξαιτίας της γεωγραφικής θέσης, αλλά και της ηφαιστειακής προέλευσης του νησιού.

Σπιζαετός (Βίτσιλας) με τα δύο μικρά στη φωλιά του. Φωτογραφία της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρείας.

(1) Οι φωτογραφίες είναι από τα βιβλία: «*Τα πουλιά της Ελλάδας και της Ευρώπης*», Roger Peterson, Guy Mountfort και P.A.D. Hollom και «*BIRDS OF BRITAIN & EUROPE*», J. Nicolai, D. Sinker, K. Wothe.

Μαυροπετρίτης με τα μικρά στη φωλιά του.

Μελισσοφάγος

Σταχοπετρογλής

Αποτελεί για τα πουλιά, μαζί με τα νησιά του Αιγαίου και κυρίως αυτών που βρίσκονται κατά μήκος των μικρασιατικών ακτών, οδό μετανάστευσης προς τον ελληνικό χώρο και προς τη νότια Ευρώπη γενικότερα και βρίσκεται πάνω στον ανατολικό μεταναστευτικό διάδρομο των πουλιών που είναι ο σημαντικότερος για τη μετανάστευσή τους προς την Ελλάδα και τη Μικρά Ασία.

Η καταγεγραμμένη παρουσία 450 ειδών χλωρίδας, 85 ειδών ορνιθοπανίδας, 7 ειδών ερπετών καθώς και η παρουσία της φώκιας *monachus-monachus* στις ακτές του νησιού, κάνουν αυτό το νησί των 42.000 στρεμμάτων ένα τόπο που αξίζει ιδιαίτερης προστασίας και μελέτης.

Η γνώση του φυσικού πλούτου της Νισύρου ελπίζουμε να βοηθήσει στην προστασία του από ανθρωπογενείς παρεμβάσεις που αλλοιώνουν το περιβάλλον του νησιού και να αποτελέσει ταυτόχρονα σημαντικό παράγοντα οικολογικής ανάπτυξης του τόπου.⁽²⁾

Στη συνέχεια αυτής της ερασιτεχνικής παρουσίασης, θα παραθέσουμε πίνακα με μια πρώτη καταγραφή της ορνιθοπανίδας της Νισύρου, με τα σχετικά επεξηγηματικά σημεία, για την καλύτερη κατανόηση. Η έλλειψη φωτογραφιών γενικά για τα διάφορα είδη πουλιών, σίγουρα δυσκολεύει τον αναγνώστη στην αναγνώρισή τους.

Θα περιοριστούμε στην παρουσίαση τριών σπάνιων πουλιών, που απειλούνται με εξαφάνιση, του *Hieraaetus Fasciatus*, Σπιζαετού ή Αετού του Μπονέλι, ή όπως τον ξέρουμε στη Νίσυρο, του Βίτσιλα, (ο οποίος όμως δεν έχει καμιά σχέση με τον *Gyraetus Barbatus*, τον Γυπαετό, με τον οποίο πολλοί τον συγχέουν), του *Falko Eleonora*, Μαυροπετρίτη, ή όπως τον ξέρουμε στη Νίσυρο Ανεμογάμη και του *Phalacrocorax Aristotelis*, Θαλασσοκόρακα τη δικιά μας Καλικατσού.

***HIERAETUS FASCIATUS*, ΣΠΙΖΑΕΤΟΣ ή ΒΙΤΣΙΛΑΣ**

Ο Σπιζαετός ζει σε βραχώδεις περιοχές αλλά σπάνια σε μεγάλο υψόμετρο. Φωλιάζει στις απόκρημνες βραχοπλαγιές και πολύ σπάνια στα δέντρα. Για την κατασκευή της φωλιάς του χρησιμοποιεί κλαδιά δέντρων, της δίνει κυκλικό σχήμα με διάμετρο μεγάλη σε σχέση με το μήκος του.

Το μέσο μήκος του, από το το άκρο του ράμφους ως το άκρο της ουράς είναι 66-74 cm.

Το πάνω μέρος του είναι σκούρο καστανό, σχεδόν μαύρο στις άκρες των

(2) Ευχαριστίες θερμές οφείλονται στους: Δημήτρη Μπούσμπουρα, Κώστα Μισιακό, Στυλιανή Παπάτσου καθώς και στην Ορνιθολογική Εταιρεία για τη σημαντική τους βοήθεια.

πτερύγων του, πιο ανοικτό στον αυχένα συνήθως με μια υπόλευκη κηλίδα στη ράχη. Η ουρά του είναι αρκετά μακριά, με 5-6 θαμπές ραβδώσεις και μια πλατιά σκοτεινή ακραία ράβδωση.

Όταν το βλέπουμε από κάτω, το ενήλικο διακρίνεται από όλους τους άλλους αετούς, από το στενό, ραβδωτό, μεταξόλευκο ή κρεμ κάτω μέρος που έρχεται σε αντίθεση με τις μακριές, στενές, σκοτεινές φτερούγες του.

Τα νεαρά πουλιά έχουν ξανθόχρωμο κεφάλι, πυκνό ραβδωτό καστανό-ξανθο κάτω μέρος και ουρά με στενές λωρίδες.

Ο Βίτσιλας είναι πολύ θαρραλέο και επιθετικό πουλί. Κυνηγάει πουλιά, κουνέλια κ.ά. Από τις βασικές του τροφές είναι οι κουρούνες, ενώ επιτίθεται ακόμη και σε μικρά κατσίκια. Πετάει γρήγορα και ορμητικά και εφορμά στη λεία του σχεδόν κάθετα, όπως τα γεράκια. Μερικές φορές, συνηθίζει να πετά επί τόπου, ή ν'ανεβαίνει ψηλά, κάνοντας ομόκεντρους κύκλους.

Στο νησί μας υπάρχουν λίγα ζευγάρια Σπιζαετών, που δυστυχώς, εξολοθρεύονται από τους βοσκούς γιατί επιτίθενται και θανατώνουν τα νεογέννητα κατσίκια. Η επαπειλούμενη όμως εξαφάνισή τους από τη Νίσυρο, θα οδηγήσει σε ανεξέλεγκτη αύξηση των ειδών που αποτελούν την τροφή του, (κουρούνες, κουνέλια), με απρόβλεπτες δυσμενείς επιπτώσεις σε όποιες καλλιέργειες εξακολουθούν να υπάρχουν ακόμη στο νησί.

Ο Βίτσιλας είναι πολύ πιο παλιός κάτοικος του νησιού, απ'ότι είμαστε εμείς και τυχόν εξαφάνισή του, θα αποτελέσει πλήγμα στην οικολογική αρμονία του.

FALCO ELEONORAE, ΜΑΥΡΟΠΕΤΡΙΤΗΣ

ή ΑΝΕΜΟΓΑΜΗΣ

Είδος γερακιού, με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό την ταχύτητα (πάνω από 220 χιλμ./ώρα), με την οποία επιτίθεται και συλλαμβάνει τα μικρότερα πουλιά στον αέρα.

Το μήκος του από το κεφάλι έως και την ουρά είναι 38 εκ. και συγκρινόμενο με τ'άλλα γεράκια έχει μακρύτερες φτερούγες και ουρά. Είναι είδος με διμορφία ως προς το χρώμα. Στη σκοτεινή του μορφή, είναι ομοιόμορφα καστανόμαυρο, τόσο που από μακριά να φαίνεται κατάμαυρο, ενώ στην ανοιχτόχρωμη, έχει το πάνω μέρος καστανό, το πηγούνι σχεδόν λευκό και το κάτω μέρος χρυσοκάστανο με σκούρες λωρίδες. Τα ανήλικα μοιάζουν με την ανοιχτόχρωμη μορφή, αλλά η κάτω επιφάνεια στις φτερούγες έχει καστανόλευκα σχέδια και η ουρά ξανθοκάστανες λωρίδες.

Κυνηγά έντομα και μικρά πουλιά έως το μέγεθος περιστερριού και μεταναστεύει το Φθινόπωρο στη μακρινή Μαδαγασκάρη.

Θαλασσοκόρακας (Καλικατσού)

Ζει σε βραχώδη μέρη και κλωσά (επωάζει) τα αυγά της στο τέλος του καλοκαιριού κυρίως στα νησιά του Αιγαίου.

Ανήκει στο ανώτερο σημείο της τροφικής αλυσίδας του νησιού μας και η επιβίωσή του εξαρτάται αποκλειστικά από τον άνθρωπο. Η πτήση του είναι πραγματικά εντυπωσιακή ως θέαμα και ήταν μεγάλη αισθητική απώλεια (πέραν της διακοπής της διατροφικής αλυσίδας) για το νησί μας, η απουσία του από τις βραχώδεις περιοχές της Νισύρου.

Falco Eleonora Μαυροπετρίτης

**PHALACROCORAX
ARISTOTELIS, ΘΑΛΑΣΣΟΚΟΡΑΚΑΣ ή ΚΑΛΙΚΑΤΣΟΥ**

Στην ευρύτερη περιοχή της Αγίας Ειρήνης, στην Παχιά και στις ανατολικές ακτές του Γιαλιού, υπάρχουν αρκετές (ακόμη) αποικίες από καλικάτσούδες και σε μας τους Νισύριους είναι σύνηθες το θέαμα του μαυριδερού πουλιού με το μεγάλο τεντωμένο λαιμό, να πετά μόνο του ή σε μικρές ομάδες χαμηλά, απάνω από την επιφάνεια της θάλασσας.

Το μήκος της είναι 75 εκ. και το πτέρωμά της είναι πρασινόμαυρο. Τον καιρό της αναπαραγωγής παρουσιάζει ένα όρθιο κοντό λοφίο. Τα νεαρά πουλιά έχουν σκοτεινό καστανό πτέρωμα και είναι ανοιχτόχρωμα στο κάτω μέρος.

Είναι αποκλειστικά θαλασσόβιο πουλί, κλωσσάει συνήθως κατά αποικίες στις κοιλότητες των βράχων και ανάμεσα σε πεσμένους βράχους. Πολλοί τις θεωρούν είδος πάπιας, αλ-

Χαλκοκουρούνα (καρακάξα). «Ἐστί δὲ πετραῖος ὃ ὄνομα κυανός· οὗτος ὄρνις ἐν Νισύρῳ μάλιστα ἐστίν». Αριστοτέλης, «Περὶ τὰ ζῷα ιστοριῶν» IX 21.3.

λά δεν έχουν καμιά σχέση με τις πάπιες. Η παρουσία τους δείχνει ότι η θάλασσα δεν είναι μολυσμένη και η τροφή τους αποτελείται από ψάρια κυρίως ασθενή και αδύναμα να επιβιώσουν.

Δυστυχώς όμως, φαίνεται ότι ορισμένοι «κυνηγοί» εξασκούνται στο σημάδι πάνω στα πανέμορφα αυτά πουλιά και το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την μείωση των αλιευμάτων από την υπεραλιεία και τη μόλυνση των θαλασσών, έχει ως αποτέλεσμα να κινδυνεύει με εξαφάνιση το είδος.

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΟΡΝΙΘΟΠΑΝΙΑΣ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

Στον Πίνακα που ακολουθεί, η καταγραφή των πουλιών γίνεται σε τρεις στήλες. Στην πρώτη αναφέρεται η επιστημονική του ονομασία και το καθορισμός παρουσίας του στο νησί, στη δεύτερη το κοινό του όνομα και στην τρίτη το τοπικό του όνομα.

Συμβολισμοί: α : Μόνιμο, αναπαράγεται στην περιοχή.

k: Καλοκαιρινός επισκέπτης, αναπαράγεται στην περιοχή.

x: Διαχειμάζει.

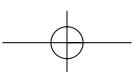
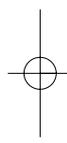
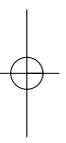
m: Κατά την μετανάστευση.

Α/Α	ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΚΑΘΕΣΤΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ	ΚΟΙΝΗ ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΤΟΠΙΚΗ ΟΝΟΜΑΣΙΑ
1	HALOENECTUS OROMEDIA / α	ΑΡΤΕΜΙΣ	ΚΕΦΟΣ
2	Puffinus YELKOUAN / α	ΜΥΧΟΣ	
3	PHALACROCORAX CARBO / m	ΚΟΡΜΟΡΑΝΟΣ	ΚΑΛΚΑΤΣΟΥ
4	PHALACROCORAX APOSTOTELIS / α	ΘΑΛΑΣΣΟΚΟΡΑΚΑΣ	ΚΑΛΚΑΤΣΟΥ
5	ARDEOLA PALLIOIDES / m	ΚΡΗΠΙΤΩΤΙΚΝΙΑΣ	
6	ARDEA CINAREA / m	ΣΤΑΚΤΟΤΕΚΝΙΑΣ	
7	EGRETTA GARZETTA / m	ΛΕΥΚΑΤΕΚΝΙΑΣ	
8	CICONIA CICONIA / m	ΠΕΛΛΑΡΙ ΟΙΣ	ΔΟΥΤΙΛΟ
9	CIRCUS AERUGINOSUS / m	ΚΑΛΑΜΟΚΙΡΚΟΣ	
10	BUTEO RUFINUS / α	ΑΕΤΟΓΕΡΑΚΙΝΑ	ΠΕΡΔΙΚΟΦΑΣ
11	PIPERAETUS FASCIATUS / m	ΕΠΙΖΑΕΤΟΣ	ΒΙΤΣΛΑΣ
12	CIRCAETUS GALLUCUS / m	ΦΙΔΑΕΤΟΣ	ΠΕΡΔΙΚΟΜΟΣ
13	FALCO TINNUNCULUS / α	ΒΡΑΧΟΚΡΗΚΙΝΕΣΟ	ΑΕΡΟΓΑΜΗΣ
14	FALCO ELEONORAE / α	ΜΑΥΡΟΠΕΤΡΙΤΗΣ	ΑΕΡΟΓΑΜΗΣ
15	FALCO PEREGRINUS / m	ΠΕΤΡΙΤΗΣ	ΓΕΡΑΚΙ
16	ALECTORIS CHUKAR / α	ΡΗΣΟΠΕΡΔΙΚΑ	ΠΕΡΔΑΚΑ
17	LARUS AUDOUXNI / α	ΛΕΥΚΟΓΛΑΡΟΣ	ΓΛΑΡΟΣ
18	LARUS FUSCUS	ΜΕΛΑΝΟΓΛΑΡΟΣ	ΓΛΑΡΟΝΙ
19	LARUS ARGENTATUS / α	ΑΞΗΜΟΓΛΑΡΟΣ	ΒΛΑΡΟΣ

20	<i>COLUMBA LIVIA</i> / ♀	ΑΓΡΥΟΠΕΡΙΤΕΡΟ	ΑΓΡΥΟΠΕΡΙΤΕΡΟ
21	<i>STREPTOPELIA TURTUR</i> / ♀	ΤΡΥΓΟΝΙ	ΤΡΥΓΟΝΙ
22	<i>COLUMBA PALUMBUS</i> / m	ΦΑΣΙΑ	ΦΑΣΙΑ
23	<i>STREPTOPELIA DECACTO</i> / ♀	ΔΕΚΑΧΩΤΟΥΡΑ	ΔΕΚΑΧΩΤΟΥΡΑ
24	<i>CUCULUS CANORUS</i> / ♀	ΚΟΥΚΟΣ	ΚΟΥΚΟΣ
25	<i>OTUS SCOPS</i> / ♀	ΓΧΩΝΗΣ	ΚΑΟΥΠΙ
26	<i>ACTITIS HYPOLEUCOS</i> / m	ΠΟΤΑΜΟΤΡΥΤΙΔΕ	
27	<i>ATHENE NOCTUA</i> / ♀	ΚΟΥΚΟΥΒΑΛΑ	ΚΟΥΚΟΥΒΑΣ
28	<i>APUS APUS</i> / ♀	ΣΤΑΧΤΑΡΑ	ΧΕΛΙΔΟΝΙ ΜΕΓΑΛΟ
29	<i>APUS PALLIUS</i> / ♀	ΟΧΡΟΣΤΑΧΤΑΡΑ	ΧΕΛΙΔΟΝΙ ΜΕΛΙΛΑΟ
30	<i>APUS MELBA</i> / ♀	ΚΟΥΚΟΥΒΑΛΑ	ΧΕΛΙΔΟΝΙ ΜΕΓΑΛΟ
31	<i>MEROPS APIAS</i> / m / m	ΜΕΛΙΣΣΟΦΑΓΟΣ	ΜΕΛΙΣΣΟΦΑΓΟΣ
32	<i>CORACIAS GARRULUS</i> / ♀	ΚΑΛΚΟΚΟΥΡΟΥΝΑ	ΚΑΡΑΧΑ-Α
33	<i>UPUPA EPORUS</i> / ♀	ΤΣΑΛΑΛΗ ΤΗ ΙΝΔΕ	ΤΣΑΛΑΠΕΤΕΜΟΙ
34	<i>CALANDRELLA BRACHYDACTYLA</i> / m	ΜΙΚΡΟΓΑΛΑΝΤΡΑ	ΓΑΛΑΝΤΡΑ
35	<i>RIPARIA RIPARIA</i> / m	ΟΧΘΟΧΕΛΙΔΟΝΟ	ΧΕΛΙΔΟΝΙ
36	<i>HIRUNDO RUSTICA</i> / ♀	ΧΕΛΙΔΟΝΙ	ΧΕΛΙΔΟΝΙ
37	<i>HIRUNDO GABRICA</i> / m	ΔΕΝΤΡΟΧΕΛΙΔΟΝΟ	ΧΕΛΙΔΟΝΙ
38	<i>OLLICHOON URBICA</i> / m	ΣΤΕΥΟΧΕΛΙΔΟΝΟ	ΧΕΛΙΔΟΝΙ
39	<i>ANTHUS TRIVIALIS</i> / m	ΔΕΝΤΡΟΚΛΑΔΑ	
40	<i>ANTHUS PRATENSIS</i> / m	ΛΙΒΑΔΟΚΕΛΑΔΑ	
41	<i>MOTACILLA FLAVA</i> / m	ΚΙΤΡΙΝΟΤΟΥΣΟΥΡΑΔΑ	ΤΟΥΣΟΥΡΑΔΑ
42	<i>MOTACILLA ALBA</i> / ♀	ΛΕΥΚΟΤΟΥΣΟΥΡΑΔΑ	ΤΟΥΣΟΥΡΑΔΑ
43	<i>TROGLODYTES TROGLODYTES</i> / ♀	ΤΡΥΠΟΦΡΑΧΤΙΣ	
44	<i>EHITHACUS RUBECULA</i> / ♀	ΚΟΚΚΙΝΟΛΑΙΜΗΣ	ΚΟΚΚΙΝΟΛΑΙΜΗΣ
45	<i>PRUNELLA MODULANIS</i> / ♀	ΒΑΜΝΟΦΥΛΛΗΣ	
46	<i>SALICOLA RUBERTA</i> / m	ΚΑΣΤΑΝΟΛΑΙΜΗΣ	
47	<i>OENANTHE OENANTHE</i> / m	ΣΤΑΚΤΟΚΙΣΤΡΟΚΛΗ	
48	<i>OENANTHE HISPANICA</i> / ♀	ΑΙΠΡΟΚΩΛΑ	
49	<i>OENANTHE ISABELIANA</i> / ♀	ΑΜΜΟΓΕΤΡΟΚΛΗ	
50	<i>MONICOLA SPANIUS</i> / m	ΓΑΛΛΟΚΟΤΣΥΦΑΣ	ΚΟΤΣΥΦΙ
51	<i>TURDUS MERULA</i> / ♀	ΚΟΤΣΥΦΑΣ	ΚΟΤΣΥΦΙ
52	<i>TURDUS PHILOMELUS</i> / ♀	ΚΕΛΑΔΟΤΣΙΧΑ	ΚΙΧΛΑ
53	<i>SYLVIA CANTILLANS</i> / ♀	ΚΟΚΚΙΝΟΤΣΙΡΟΒΑΚΟΣ	
54	<i>SYLVIA MELANOCERPHALA</i> / ♀	ΜΑΥΡΟΤΣΙΡΟΒΑΚΟΣ	
55	<i>SYLVIA RUEPELLI</i> / ♀	ΜΟΥΣΤΑΚΟΤΣΙΡΟΒΑΚΟΣ	
56	<i>SYLVIA MONIFENSIS</i> / ♀	ΛΕΝΤΡΟΤΣΙΡΟΒΑΚΟΣ	
57	<i>SYLVIA COMMUNIS</i> / m	ΘΑΜΝΟΥΤΣΙΡΟΒΑΚΟΣ	
58	<i>SYLVIA ATHICAPILLA</i> / ♀	ΜΑΥΡΟΚΟΥΦΗΣ	
59	<i>PHYLLOSCOPUS COLYBITA</i> / ♀	ΔΕΝΤΡΟΦΥΛΛΟΣΚΟΠΟΣ	ΜΥΡΙΝΟΚΟΥΦΑΚΙ
60	<i>PHYLLOSCOPUS TROCHILUS</i> / m	ΘΑΜΝΟΦΥΛΛΟΣΚΟΠΟΣ	ΚΙΤΡΙΝΟΚΟΥΦΑΚΙ
61	<i>REGULUS IGNICAPILLUS</i> / ♀	ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ	
62	<i>MUSCICAPA STRIATA</i> / m	ΜΥΓΩΔΑΦΤΗΣ	
63	<i>PARUS CAERULEUS</i> / ♀	ΓΑΛΑΖΟΠΑΛΑΜΤΣΑ	

64	ORIOLES CHLORUS / m	ΣΥΚΟΦΑΓΟΣ	ΚΥΤΡΙΝΟΧΩΛΙ
65	LANIUS COLLURIO / m	ΛΕΥΚΟΜΑΧΟΣ	
67	LANIUS SENATOR / m	ΚΟΚΚΙΝΟΚΕΦΑΛΟΣ	
68	GARRULUS GLANDARIUS / ?	ΚΙΣΣΑ	ΚΙΣΣΑ
69	CORVUS MONEDULA / *	ΚΑΡΤΙΑ	ΚΑΡΤΙΑ
70	CORVUS CORONE / *	ΚΟΥΡΟΥΝΑ	ΚΟΥΡΟΥΝΑ
71	UCALYPTUS CORAX / *	ΚΟΡΑΧΙ	ΚΟΡΑΧΑΣ
72	PASSER DOMESTICUS / *	ΣΠΙΤΟΣΠΟΥΡΓΙΤΗΣ	ΣΠΟΥΡΓΙ
73	FRINGILLA COELEBS / *	ΣΠΙΝΟΣ	ΣΠΙΝΟΣ
74	CARDUELIS CHLORIS / *	ΦΑΪΡΟΣ	ΦΑΪΡΗ
75	CARDUELIS CARDUELIS / *	ΚΑΡΔΕΡΙΝΑ	ΚΑΡΔΕΡΙΝΑ
76	CAMPIDALLUS PAPHAGINUS / ?	ΓΥΛΟΣ ΠΙΣΤΑ	
77	COCCOTHAUSTES COCCOTHAUSTES / *	ΧΟΛΔΡΟΜΥΤΗΣ	
78	EMBERIZA CAESARIA / *	ΣΚΟΥΡΟΒΛΑΧΟΣ	
79	EMBERIZA MELANOCERITHALA / *	ΑΜΕΤΕΛΟΥΡΓΟΣ	
80	EMBERIZA HORTULANA / *	ΒΛΑΧΟΣ	
81	STREPTALIX / *	ΚΟΥΚΟΥΡΓΙΤΗΣ	ΜΕΓΑΛΗ ΚΟΥΚΟΥΡΓΙΑ
82	CIARADRIUS ALEXANDRINUS / *	ΘΑΛΑΣΣΟΣΦΥΡΚΤΗΣ	
83	GRUS GRUS / m	ΓΙΓΑΝΤΟΣ	
84	MONOPHOLA SAKATILIS / *	ΠΕΤΡΟΚΟΤΣΥΦΑΣ	ΚΟΤΣΥΦΗ
85	ALCEDO ATTENS / *	ΑΛΚΥΟΝΗ	ΑΛΚΥΟΝΗ
86	HELENIORHUS OCHROGOS / *	ΚΑΡΒΟΥΝΙΑΤΗΣ	ΚΟΚΚΙΝΟΚΟΛΟΣ
87	TYTO ALBA / *	ΤΥΤΟ	ΑΓΡΗ ΚΟΥΚΟΥΡΓΙΑ
88	ACQUILA HILLIACA / m	ΓΡΑΣΙΛΑΕΤΟΣ	ΒΙΤΣΙΛΑΣ

Λαογραφικά

Η ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΦΟΡΕΣΙΑΣ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Ασπασία Μαστρογιάννη

Ζωγράφος, Δρ. Πανεπιστημίου Αιγαίου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το κείμενο αποτελείται από δύο άξονες. Ο ένας προσεγγίζει την παράδοση και το λαϊκό πολιτισμό και ο άλλος επιχειρεί μια προσέγγιση που βασίζεται στην τεχνολογία, με αναφορές στη σύγχρονη τέχνη και στα κινήματα αυτής.

Ο κεντρικός πυρήνας αυτής της δραστηριότητας, είναι η παραδοσιακή Νισυριακή στολή η οποία αναπτύσσεται με τη μορφή ενός εκπαιδευτικού “concept” που μπορεί να αναπτυχθεί και να μετασχηματιστεί σε ένα σύγχρονο ένδυμα.

Στόχος αυτής της έρευνας, είναι να ενσωματώσει θετικά, δημιουργικά στοιχεία τα οποία προέρχονται μέσα από καλλιτεχνικές δραστηριότητες για να συμπορευτούν με τη λαϊκή παράδοση και τον λαϊκό πολιτισμό.

1.1 ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ - ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Το παιδαγωγικό τμήμα του Παν/μίου Αιγαίου μέσα από τα πλαίσια των δραστηριοτήτων και των πρωτοβουλιών που αναλαμβάνει για να συνδεθεί με την κοινωνία, συμμετέχει σε μια σειρά εικαστικών εκθέσεων, οι οποίες έχουν διεθνή χαρακτήρα, με γενικό τίτλο «Social Gym»¹. Η συνεργασία αυτή γίνεται με τον εικαστικό καλλιτέχνη Νίκο Χαραλαμπίδη, ο οποίος έχει και την εποπτεία του «concept».

Η συμμετοχή του Παν/μίου Αιγαίου συνίσταται σε μια εικαστική πρόταση με θέμα «Νίσυρος, παρελθόν και παρόν», με μορφή video Art και κατασκευές που παρουσιάστηκαν σε διεθνείς εκθέσεις όπως:

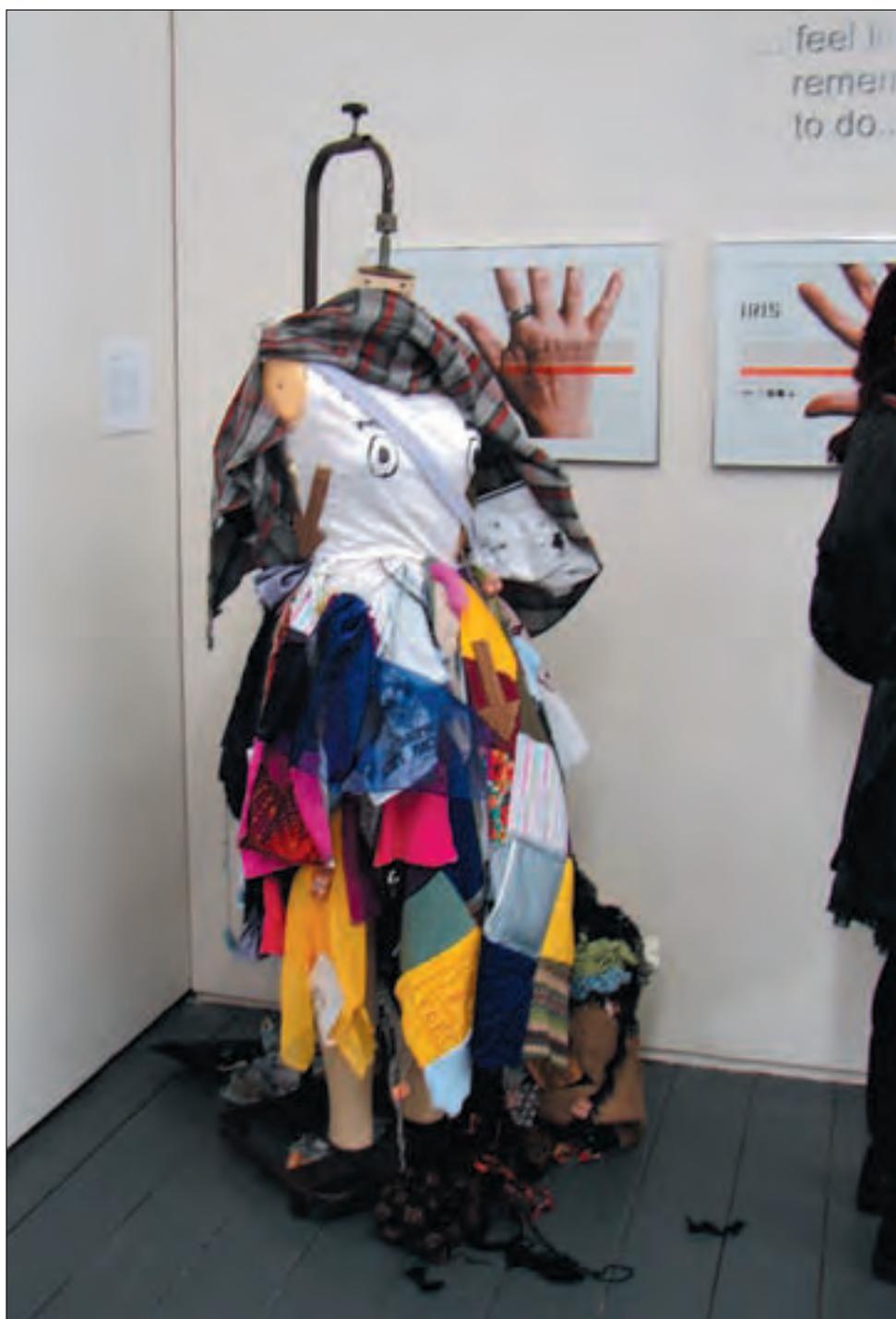
Φωτ. 1. Μετασχηματισμός της παραδοσιακής νισουριακής στολής σε σύγχρονο ένδυμα.

- Στη Biennale Ιρλανδίας τον Μάιο του 2006, στο Μουσείο σύγχρονης τέχνης του Limerick (**Limerick City Gallery of Art**)
- Στο Μουσείο Turner στο Margate της Αγγλίας, τον Ιούλιο και τον Αύγουστο 2006
- Στη Biennale του Sao Paolo Βραζιλίας από τον Οκτώβριο μέχρι τις 30 Δεκεμβρίου 2006.

Το περιεχόμενο της πρότασης εστιάζεται στο να αναδείξει την παραδοσιακή φορεσιά της Νισύρου μέσα από την πολιτισμική της ταυτότητα, αναδεικνύοντας το παρελθόν και το παρόν, παρουσιάζοντας έτσι τη διαχρονικότητά της.

Στα πλαίσια αυτής της ειδικής αναφοράς, έγινε προσπάθεια να αναδειχθεί η δομή της νισουριακής φορεσιάς με βάση τα ιστορικά και λαογραφικά της στοιχεία, δίνοντας έμφαση στα κεντήματα τα οποία μας παρέπεμψαν σε γεωμετρικά σχήματα και μας έδωσαν το ερέθισμα να ασχοληθούμε και με τη σύγχρονη εκδοχή του ενδύματος.

Μέσα από την αναζήτηση των κανόνων που διέπουν την ιστορία και το πολιτισμό ενός τόπου, η εσωτερική δομή που καθορίζει ένα έργο και στην

Φωτ. 2. Παρουσίαση μετασχηματισμού της Νισύριζης στολής στην Biennale, τον Μάιο του 2006, στο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Limerick.

περίπτωση αυτή αναφερόμαστε στη φορεσιά της Νισύρου είναι καθοριστική. Αυτή η αισθητική προσέγγιση βασίζεται πάνω σε ένα πρότυπο ομορφιάς που έχει τις ρίζες του στην αρχαιότητα και ικανοποιεί αισθητικά την αντίληψη και τάση της Νισυριάς για το ωραίο. Η στολή είναι ωραία, φανταχτερή, λεπτομερειακή και στη συνολική της σύνθεση αναδεικνύει τη χάρη και την ευλυγισία του νεανικού κορμιού.

Η διαχρονικότητα της Νισυριακής στολής επηρεάστηκε και από τις αλλαγές που έφερε το αρμονικό της δέσιμο πάνω στην πουκαμίσια. Με τη βυζαντινή συνέχεια από τον αρχαίο χιτώνα, τοποθετήθηκαν τα σκουρόχρωμα πλουμιά των μανικιών και του γύρου τα οποία έδεσαν αρμονικά με το πανωφόρι, τον «παμουχά» ή «καμουχά»².

Στη Νισυριακή φορεσιά παρατηρείται ένα συνταίριασμα από βυζαντινά, ανατολίτικα και δυτικά στοιχεία. Είναι μια από τις γραφικότερες φορεσιές της Δωδ/σου και τη συναντάμε με τη βυζαντινή ονομασία «αλλάγια».

Ανατρέχοντας στα ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία, αποφασίσαμε τον Μάρτιο του 2006 να πραγματοποιήσουμε ένα ταξίδι στη Νίσυρο με μια ομάδα φοιτητών. Βιντεοσκοπήθηκαν σκηνές από το ηφαίστειο με τους φοιτητές να φορούν την παραδοσιακή στολή. Η δραστηριότητα υποστηρίχθηκε από επαγγελματικό συνεργείο βιντεοσκόπησης και από τον τοπικό πολιτιστικό σύλλογο που μετείχε με εκδηλώσεις παραδοσιακών χορών στην πλατεία του Δημαρχείου.³

1.2 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΙΚΟΝΙΚΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Η παράδοση αποτελεί μια ζωντανή διαδικασία που οφείλεται στη θέληση, στην επιμονή και στη δραστηριότητα πολλών ανθρώπων. Επομένως, δεν είναι κάτι το απονεκρωμένο, αντίθετα είναι κάτι το ζωντανό, είναι η ζωή των προγόνων μας που συντηρείται και διαμορφώνει τη ζωή μας σήμερα και εν πολλοίς και το αύριο. Εμπεριέχει ό,τι πιο πολύτιμο και περιούσιο βίωσε, σκέφτηκε και έμαθε ο άνθρωπος.

Το βαθύτερο κίνητρο της ανθρώπινης σκέψης είναι ο θαυμασμός⁴ ο οποίος είναι και η αφετηρία διάνοιξης μιας νοητικής διαδικασίας για την απόκτηση της γνώσης.

Αναλύοντας την έννοια της παράδοσης παρατηρούμε ότι αυτή αναδεικνύεται από μια μορφή σκέψης που αποσκοπεί στην ουσιαστική κατανόηση του κόσμου και στην εξέλιξή του. Αυτή η σύλληψη και η διατύπωση επιτελείται μέσω εικόνων, που πολλές φορές πηγάζουν από την ικανότητα φανταστικών παραστάσεων οι οποίες για τον άνθρωπο κάποιες φορές μπορεί να ενέχουν την αξία και τη σημασία του πραγματικού. Χαρακτηριστικό στοιχείο αυτής της σκέψης αποτελεί η πολύπλευρη προσέγγιση και η πολλα-

πλή απεικόνιση της παράδοσης.

Συγκεκριμένα, πρωταρχικό μέλημά μας υπήρξε η ανάδειξη της παράδοσης μέσα από τον εικονικό χώρο της τέχνης σε αντιπαράβολή με τον πραγματικό χρησιμοποιώντας και τη βοήθεια της τεχνολογίας. Ως το κατεξοχήν παράδειγμα αυτής της σκέψης είναι το concept “Social Gym”, όπου παραλαύνουν άλλοτε ψηφιακά και άλλοτε στην πραγματικότητα πολίτες και καλλιτέχνες για να ασκήσουν σώμα και πνεύμα, ούτως ώστε να καταλήξουν σε λύσεις που αφορούν τα κοινωνικά προβλήματα.

Ο εικονικός κόσμος της τέχνης σε αντιπαράβολή με τον πραγματικό⁵, εμπλουτίζεται με εγγενείς μηχανισμούς αντίστασης, υπηρετώντας το κοινωνικό όραμα⁶ όλων όσων ενεργά το ασπάζονται.

Με την εγκατάσταση video art⁷ που παρουσιάσαμε στη Biennale⁸ Ιρλανδίας, η οποία είχε θέμα την παραδοσιακή φορεσιά της Νισύρου, προσπαθήσαμε να αναδείξουμε το πολιτισμικό της παρόν και μέλλον μέσα από το παρελθόν. Μας δόθηκε η δυνατότητα να έχουμε μια συνεργασία με τους φοιτητές της σχολής Καλών Τεχνών του Limerick (Ιρλανδία) και συγκεκριμένα με το τμήμα fashion design⁹.

Αφού ενημερώσαμε τους φοιτητές με βιβλιογραφικό υλικό και φωτογραφίες που αφορούν τη Νίσυρο, ζητήσαμε να μας κάνουν τις προτάσεις τους, έχοντας σαν κίνητρο τη διαχρονικότητα της παραδοσιακής φορεσιάς. Οι φοιτητές χρησιμοποίησαν διάφορες υπερρεαλιστικές τεχνικές με ένα τρόπο ανθρωπολογικό και κοινωνικό. Έχοντας υπ’ όψιν τους την παραδοσιακή εκδοχή της φορεσιάς, προσπάθησαν να επανασυνδέσουν καθημερινές όψεις του σύγχρονου πολιτισμού, με την παραδοσιακή εκδοχή του ενδύματος.

Για παράδειγμα, μια ομάδα φοιτητών από την Ιρλανδία έχοντας υπ’ όψιν την παραδοσιακή φορεσιά της Νισύρου, δημιούργησαν μια καινούργια φορεσιά, όπου στη θέση του κεντήματος έγραψαν διάφορα κοινωνικά μηνύματα. Άλλη ομάδα φοιτητών έφτιαξε μια πανομοιότυπη παραδοσιακή στολή, όπου μέσα από το μεσοφόρι υπήρχε ο χάρτης της Νισύρου με διάφορα λογότυπα για το περιβάλλον.

Με αυτές τις αισθητικές διαφοροποιήσεις δημιουργείται μια ελευθερία, η οποία συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση του περιβάλλοντος. Ακόμη, συνειδητοποιεί την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης αντίληψης στο να αξιοποιεί τα στοιχεία του πολιτισμού και να διαμορφώνει το περιβάλλον και τις ανθρώπινες αξίες.

Ενώ οι φοιτητές του παιδαγωγικού τμήματος του Παν/μίου Αιγαίου που είχαν και την ενεργό συμμετοχή στα γυρίσματα του video στη Νίσυρο, ασχολήθηκαν με τη μετάπλαση της στολής. Προσπάθησαν μεταφορικά και κυριολεκτικά να δουν πέρα από οποιαδήποτε όρια την ελεύθερη έκφραση του οπτικού τους πεδίου.

Επινόησαν τη διαλεκτική της μοντέρνας τέχνης και έφτιαξαν μια στολή αφαιρετική που παραπέμπει στην «ποπ κουλτούρα»¹⁰, δίνοντας μ’ αυτόν τον

Φωτ. 3. Η χορευτική ομάδα του Λυκείου Νισύρου χορεύει τον παραδοσιακό Νισύριο χορό «Καμάρες» στην πλατεία του Δημαρχείου.

τρόπο το στοιχείο της αισθητικής παραγωγής και της αναλωσιμότητας στη σύγχρονη κοινωνία. Στη θέση του κεντήματος έφτιαξαν λουλούδια από ύφανση σε ζωηρά χρώματα, θέλοντας να εξερευνήσουν τη σχέση μεταξύ του ουτοπικού και του πραγματικού, του αληθινού και του ψεύτικου (simulacrum)¹¹.

Με αυτή την έννοια, δημιουργήθηκε μια «δράση», όπου τη συγκεκριμένη στολή τη φόρεσε επαγγελματίας τραγουδίστρια της «ποπ» σκηνής και έδωσε συναυλία στο χώρο του Πανεπιστημίου.

Αυτή η ουτοπική αντίληψη, εν μέρει μπορεί να συνδεθεί μεταφορικά και συμβολικά με το φαινόμενο του “reality show”, γεγονός το οποίο μπορεί να συμβεί και σε καθημερινή βάση.

Κάθε ένας περιβάλλεται και συναναστρέφεται απεριόριστο αριθμό πραγμάτων, τα οποία επηρεάζουν εξαιρετικά τη συμπεριφορά, προκαλώντας την αισθητική του κρίση, η οποία συνάδει απόλυτα με τις στρατηγικές εξαπατήσεις της πληροφορίας, εξαφανίζοντας ό,τι υπάρχει στη μνήμη και στην κουλτούρα του.

Φωτ. 4. Η χορευτική ομάδα του Συλλόγου των Νισυρίων Αττικής χορεύει τις Καμάρες στη γιορτή για την Ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (2005).

Και εδώ αναδεικνύεται η τεράστια σημασία του Antonio Gramsci¹² του μεγάλου μελετητή της λαϊκής κουλτούρας και του λαϊκού πολιτισμού στην Ιταλία, που το έργο του βασίζεται σε ένα ιδεολογικό περιεχόμενο το οποίο δίνει έμφαση σε κάποιες κοινωνικές αξίες.

1.3 Ο ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΗΣ ΣΤΟΛΗΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΟΥΤΟΠΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Στο εργαστήριο Αισθητικής Αγωγής και πολιτισμού, το οποίο βρίσκεται στο χώρο του Παν/μίου Αιγαίου στη Ρόδο, δημιουργήθηκε ένα “workshop”, όπου οι φοιτητές μεταποιούσαν διάφορα ρούχα με βάση την παραδοσιακή φορεσιά της Νισύρου.

Τη διαδικασία αυτή, τη μετέφεραν και στα πειραματικά σχολεία της Ρόδου τα οποία συνεργάζονται με το Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Από εκεί, τα παιδιά των Πειραματικών σχολείων έφτιαξαν τα δικά τους ρούχα, τα οποία παρέπεμπαν στη Νισυρική φορεσιά.

Στη συνέχεια, το κάθε παιδί έκανε από ένα κολάζ όπου παρουσίαζε τη δική του εκδοχή για τη φορεσιά της Νισύρου. Τα συγκεκριμένα κολάζ το Παν/μιο τα τύπωσε σε γραμματόσημα.

Όλες αυτές οι «δράσεις», παρουσιάστηκαν με μορφή video art και κατασκευών στη Biennale Ιρλανδίας η οποία έγινε στο μουσείο σύγχρονης τέχνης του Limerick (**Limerick City Gallery of Art**), το Μάιο του 2006.

Από κάθε άποψη, η κοινωνική ευαισθησία που αποπνέει η τέχνη, αποτελεί το νέο φάσμα των κοινωνικοπολιτικών θεμάτων και αποτελούν τον κοινό παρονομαστή της νέας τέχνης.

Αξίζει να αναφερθεί ότι την τελευταία μέρα της έκθεσης, τα ρούχα που έφτιαξαν οι φοιτητές, βγήκαν σε πλειστηριασμό από το μουσείο σύγχρονης τέχνης του Limerick και τα έσοδα διετεθήσαν στον Ερυθρό Σταυρό του Limerick.

Αυτή η υπερρεαλιστική διάσταση με τις κοινωνικές και οντολογικές προεκτάσεις, επιτρέπει τον εναρμονισμό της τέχνης με τη ζωή. Ενίοτε αυτές οι υπερρεαλιστικές τεχνικές, συμβάλλουν στην επανασύνδεση των καθημερινών όψεων του σύγχρονου πολιτισμού με την ποιητική ζωή του φανταστικού. Η διαδικασία αυτή κινείται ελεύθερα μεταξύ διαφορετικών μέσων και ρυθμών, υιοθετώντας μεικτές τεχνικές όπως το κολάζ και το βίντεο, εισάγοντας μια ποικιλία χρόνων, μορφών και συμπεριφορών.

Όλα αυτά τα στοιχεία, καλούνται να συνυπάρξουν και να αλληλεπιδράσουν μέσα σε ένα φανταστικό χώρο που δημιουργείται με τη μορφή εγκατάστασης, κολάζ ή εικονικού πεδίου. Όπως για παράδειγμα, πολλοί καλλιτέχνες της δεκαετίας του 1960 αρέσκονταν να συνενώνουν στοιχεία της πραγματικότητας μέσα στην τέχνη και να υιοθετούν τεχνικές που προέρχονται από τον Συνθετικό Κυβισμό¹³ και τους Ντανταϊστές¹⁴ με έντονα αφηγηματικούς όρους.

Οι τεχνικές αυτές, επηρεάζουν και τους καλλιτέχνες που συνδέονται με την «Αφήγηση» (Narrative Figuration) και τις «μυθολογίες της καθημερινότητας» (Mythologies Quotidiennes) και σύμφωνα με το ρητό του Bernard Rancillac, «Δεν υπάρχει πραγματικός καλλιτέχνης χωρίς συνονθύλευμα επιρροών»¹⁵.

Η τέχνη, δεν μπορεί να εξαιρεθεί από την έννοια της πραγματικότητας, τα έργα συνθέτουν και αφομοιώνουν το παρελθόν και το παρόν, συνυπάρχουν και αλληλοεπηρεάζονται από αυτό.

Στο μουσείο Turner, το οποίο βρίσκεται στο Margate, μερικά χιλιόμετρα έξω από το Λονδίνο, ο εικαστικός καλλιτέχνης Ν. Χαραλαμπίδης στα πλαίσια του project "Social Gym", κατασκεύασε ένα γλυπτό το οποίο αναφέρεται στο μνημείο του Γερμανού αρχιτέκτονα Ludwing Mies Van der Rohe¹⁶ για τη Rosa Luxemburg.¹⁷

Μέσα σ' αυτό το γλυπτό, υπήρχε μια εγκατάσταση¹⁸ βίντεο όπου προβαλλόταν η Νίσυρος με θέμα: «Στολή της Νισύρου, παρελθόν και παρόν», ενώ παράλληλα, υπήρχαν και υπολογιστές όπου μπορούσε ο θεατής με

μορφή “interactive” να πάρει διάφορες πληροφορίες για την ιστορία της Νισύρου, σε συνάρτηση με τις δραστηριότητες των φοιτητών πάνω στο συγκεκριμένο θέμα.

Στο χώρο του μουσείου, δημιουργήθηκε ένα “workshop” σε συνεργασία με μια ομάδα Άγγλων αρχιτεκτόνων, οι οποίοι κατασκεύασαν διάφορες μακέτες με αναφορές στο έργο του Mies van der Rohe, σε συνάρτηση με κάποιες λεπτομέρειες από τη φορεσιά της Νισύρου. Μέσα στο χώρο του μουσείου, επινοήθηκε ένα αισθητικό σκηνικό με μια σειρά επιπέδων που επικαλύπτονται από το φως και τη σκιά, εξερευνώντας τη διαλεκτική της μοντέρνας αρχιτεκτονικής, ενώ παράλληλα σχηματίζεται ένα «κυρτό σπίτι» (la casa curva) που συνδέεται μεταφορικά και συμβολικά με το σπήλαιο του Πλάτωνα.

Αυτή η εποικοδομητική εμπειρία για τη σύλληψη του συγκεκριμένου χώρου, ήταν η συνάντηση του καλλιτέχνη Ν. Χαραλαμπίδη με το ανακατασκευασμένο κτήριο του Mies van der Rohe, το “Barcelona Pavilion”¹⁹ στη Βαρκελώνη το 1986. Το γεγονός αυτό, έδωσε στον καλλιτέχνη ένα παράδειγμα για την προσωρινότητα του «ωραίου» και για την σφαιρότητα των ουτοπικών ιδεών. Η συνάθροιση των αντικειμένων και τα πολλαπλά επίπεδα ανάγνωσης, αρθρώνουν τελικά ένα αφαιρετικό γλυπτό, φτιαγμένο από διάφορα υλικά που ωστόσο παραμένουν συμπαγή και ενιαία.

Για το συγκεκριμένο χώρο, το χάος στα έργα συμβαδίζει με την τάξη, χρησιμοποιώντας κάποια τεχνάσματα όπως είναι η παραπλάνηση, η πολυπλοκότητα, η υπερβολή, για να αποκαλυφθεί η πραγματικότητα. Η υπερβολή στην τέχνη είναι ένας ιδιαίτερα αποτελεσματικός μηχανισμός ο οποίος ρίχνει φως στην εικόνα της πραγματικότητας, η τέχνη λέει την αλήθεια ακόμη και όταν ψεύδεται.

Το στοιχείο αυτό της υπερβολής θα έλεγε κανείς ότι σφραγίζει τη χρήση της αρχιτεκτονικής στη συγκεκριμένη κατασκευή. Υπάρχει επίσης αλληγορική και ιδεολογική χρήση του χώρου, που οφείλει να την παρουσιάσει κανείς όταν κάνει έργα μέσα στο χώρο (περιβάλλοντα).

Η πολυεπίπεδη ερμηνεία που αποκτούν μέσα στο χρόνο τα κτήρια του Mies van der Rohe, ο μυστικισμός που τον χαρακτηρίζει και ο τρόπος που χειρίζεται την έννοια της οπτικής ψευδαίσθησης, μαρτυρούν μια ισχυρή πολυπλευρη προσωπικότητα. Στο “Barcelona Pavilion” για παράδειγμα, όπου ένας από τους στόχους του ήταν το κτήριο να σηματοδοτεί την αναγέννηση της Γερμανίας μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, χρησιμοποίησε πολλές αλληγορικές λεπτομέρειες και παραπλανήσεις. Ακόμα και τα δομικά στοιχεία, οι τοίχοι για παράδειγμα του “Pavilion” είναι περισσότερο διακοσμητικοί παρά χρηστικοί, αφού δε στηρίζουν το κτήριο, αυτό το έχουν αναλάβει οι στύλοι.

Με τον τρόπο αυτό, ο θεατής μεταφέρεται προς το κέντρο βαρύτητας του έργου το ποίο πλησιάζει το σημείο σύγκλισης του πραγματικού, του εικονικού και του φανταστικού κόσμου. Μέσα από ασύμβατα στοιχεία και ιδέες, ξεπετάγονται κάποιες φορές οι παραδοσιακές ιεραρχήσεις.

2. Η ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΕΝΑ ΠΕΔΙΟ ΠΟΛΛΑΠΛΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΠΟΥ ΚΑΘΟΡΙΖΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

Εδώ οι αναφορές στην ιστορία, τη λαϊκή παράδοση και στην ιστορία της τέχνης, αναμειγνύονται για να σχηματίσουν ένα ψηφιδωτό αποσπασματικών αναφορών και συμβόλων που ανασυντίθενται με φόντο διαφορετικούς χώρους φανταστικούς ή μη. Στην ουσία, δημιουργείται ένας ιδιόμορφος κόσμος μεταξύ φανταστικού και πραγματικού που δεν αντιπροσωπεύει μια και μόνη πολιτισμική πραγματικότητα, αλλά καταδεικνύει την ελαστικότητα και τη ρευστότητα της ίδιας της έννοιας του πολιτισμού.

Με αυτό το σκεπτικό, συμμετείχαμε στις προαναφερθείσες εκθέσεις και μέχρι ένα σημείο τα καταφέραμε διότι ενυπήρχε ο ίδιος προβληματισμός με τους εμπλεκόμενους καλλιτέχνες. Με δεδομένο ωστόσο, αυτό το πολυστρωματικό πλαίσιο μέσα στο οποίο επιχειρείται το συγκεκριμένο concert, συνίσταται περισσότερο ένα πεδίο πολλαπλών δράσεων παρά μια απλή εκδήλωση. Σ' αυτό συνυπάρχει ένα ενδιαφέρον για τη μετάβαση του ανθρώπου από έναν τρόπο ζωής που καθορίζεται από την παράδοση και τα έθιμα, παράλληλα με εκείνον που επιβάλλει η σύγχρονη αστική εμπειρία. Όπως για παράδειγμα, ο μητροπολιτικός τρόπος ζωής, η διείσδυση των νέων τεχνολογιών και η εμμονή με τα υλικά αγαθά και την επιστημονική πρόοδο.

Με αυτό το σκεπτικό, συμμετείχαμε στη Biennale του Sao Paolo της Βραζιλίας όπου επιχειρήθηκε μια διαπολιτισμική προσέγγιση που προέκυψε από την παράδοση της Νισύρικης φορεσιάς, σε αντιπαραβολή με τις παραδοσιακές σχολές «Σάμπα» της Βραζιλίας.

Το ζήτημα της πολιτισμικής ταυτότητας και η διαπολιτισμική αμφισημία που προκύπτει από αυτά, είναι ένας προβληματισμός που προκύπτει στο συγκεκριμένο σκεπτικό των έργων.

Στις εγκαταστάσεις, τα βίντεο, τις ψηφιακές φωτογραφίες, τις περφόρμανς και τις παρεμβάσεις σε συγκεκριμένους χώρους, μπορεί κανείς να ανιχνεύσει ένα περίπλοκο πλέγμα συνειρμών, σημείων και εικόνων. Μια συνάντηση ανατολής δύσης, παρόντος και παρελθόντος, παγκόσμιου και τοπικού, ένα γνήσιο μεταμοντέρνο τοπίο βασισμένο στο συνοθύλευμα που προκύπτει από μια επιλεκτική παράθεση εικόνων, γεγονότων και προσωπικοτήτων, ο ρόλος των οποίων αναπροσδιορίζεται στον ιδιότυπο οικουμενικό μικρόκοσμο της τέχνης. Ένας χώρος όπου οι ιστορίες, οι παραδόσεις και οι χρονολογίες εξομοιώνονται.

Θα έχει ενδιαφέρον όλα αυτά να τα δούμε πιο σφαιρικά, όταν θα τελειώσει η Biennale του Sao Paolo μετά το Δεκέμβρη του 2006.

Μέσα από αυτή τη στρατηγική που βασίζεται στην οπτική πληθωρικότητα, η τέχνη δημιουργεί αυτό που ο Sarat Maharaj ονομάζει «σκηνές μετάφρασης»,²⁰ στις οποίες συντίθεται πλήθος εικαστικών λεξιλογίων, ιδιωμάτων και τεχνοτροπιών για να προάγουν την έννοια της διαφοράς.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση το έργο οικειοποιείται, αναμειγνύεται και παραλλάσσει κουλτούρες και παραδόσεις για να δημιουργήσει νέα μοντέλα που λειτουργούν σε συμβολικό επίπεδο. Η μεταφορά και ανάμιξη τοπικών εμπειριών, δημιουργεί νέες πολλαπλές εθνότητες και κοινωνικές ταυτότητες.²¹

Ένα από τα ειδοποιά γνωρίσματα αυτής της πρακτικής, είναι η παρουσία των παραδοσιακών τοπικών ταυτοτήτων, όπως είναι η περίπτωση της Νισύρου με την παραδοσιακή φορεσιά και η διεθνής ταυτότητα της βραζιλιάνικης παράδοσης με τις σχολές «Σάμπα». Αυτή η εδραιωμένη διαλεκτική, συνθέτει όλες τις αλληλοτεμνόμενες και ενίοτε αντιφατικές δυνάμεις για να σχολιάσει τόσο τον αντίκτυπο της παγκοσμιοποίησης, όσο και την παρουσία των παραδοσιακών τοπικών και εθνικών ταυτοτήτων.

Το σκεπτικό αυτό, μοιάζει να απηχεί με την άποψη του βραζιλιάνου φιλοσόφου και εθνολόγου Eduardo Portella, σύμφωνα με την οποία «ο πολιτισμός, δεν μπορεί πλέον να αναπτυχθεί χωρίς μια θεμελιώδη υπαρξιακή και ζωτικής σημασίας ένταση μεταξύ παγκόσμιου περιφερειακού, εθνικού και τοπικού».²²

Αξίζει να αναφερθεί, ότι όλες αυτές οι εικαστικές παρεμβάσεις θα παρουσιαστούν στην Αθήνα μέσα στο 2007.

Επιπλέον προγραμματίζεται η παρουσίαση των εικαστικών παρεμβάσεων του προγράμματος στο Παν/μιο Αιγαίου στη Ρόδο²³ και στη Gallery IOTA (Isle of Thanet Arts Ltd) στο Λονδίνο τον Ιούλιο 2007, υπό την καλλιτεχνική διεύθυνση του Philip Oldfield. Εκεί, θα γίνουν διάφορα workshop σε συνεργασία με τους φοιτητές καλών τεχνών του Canterbury και με τους φοιτητές αρχιτεκτονικής του Kent, καθώς και με τις αρχιτεκτονικές σχολές Πάτρας και Βόλου.

3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η συγκεκριμένη έρευνα κατάφερε να ευαισθητοποιήσει πολλές κοινωνικές ομάδες. Ενώ το ζητούμενο ήταν η παραδοσιακή ενδυμασία της Νισύρου, κατόρθωσε να διευρυνθεί και να εμπλακεί σε διάφορες καλλιτεχνικές και κοινωνικές δραστηριότητες. Κατάφερε να ισορροπήσει ανάμεσα στην παράδοση και στη σύγχρονη κοινωνία του σήμερα.

Αυτή η κοινωνική ευαισθησία είναι το ζητούμενο για τη «νέα τέχνη», η οποία πηγάζει μέσα από τα κοινωνικοπολιτικά ζητήματα, όπως έγινε με τα μεταποιημένα ρούχα που έφτιαξαν οι φοιτητές στο Limerick (Limerick City Gallery of Art), καθώς και με τα παιδιά των πειραματικών σχολείων της Ρόδου, όπου το αποτέλεσμα του έργου τους έγινε γραμματόσημα.

Πολλές φορές, η ελευθερία που ακολουθείται στην τέχνη, την κάνει να κινείται ανάμεσα σε διαφορετικούς ρυθμούς χρησιμοποιώντας μεικτές τεχνικές όπως κολάζ, βίντεο, καθώς και τεχνικές που προέρχονται από τον κυβισμό, τον υπερρεαλισμό κτλ. Όλα αυτά συνυπάρχουν και μπορούν να συνδέσουν το παρελθόν με το παρόν, όπως έγινε στο μουσείο Turner (Ιού-

λιος – Αύγουστος 2006, Αγγλία) με το γλυπτό του Mies van der Rohe. Με τον τρόπο αυτό ο θεατής μεταφέρεται ανάμεσα στον πραγματικό, τον εικονικό και το φανταστικό κόσμο του έργου.

Στην ουσία, δημιουργείται ένας ιδιόμορφος τρόπος ζωής, ο οποίος συνυπάρχει και ισορροπεί ανάμεσα στην παράδοση και στη σύγχρονη αστική εμπειρία, όπως έγινε στη Biennale του Sao Paolo, στη Βραζιλία (Οκτώβρης – Δεκέμβρης 2006), όπου μέσα απ' αυτή την πολιτισμική ταυτότητα προέκυψε ένας προβληματισμός και παράλληλα μια γοητεία των έργων.

Μέσα από τη διαπολιτισμική ταυτότητα επιχειρήθηκε η προσέγγιση της Νισουριακής φορεσιάς με τις παραδοσιακές στολές «Σάμπα» της Βραζιλίας. Αυτό που προέκυψε, είναι ο προβληματισμός από διάφορους συνειρμούς και εικόνες, όπως η συνάντηση Ανατολής-Δύσης, παρόντος και παρελθόντος, παγκόσμιου και τοπικού. Με αυτό τον τρόπο, δημιουργήθηκε ένα γοητευτικό γνήσιο μεταμοντέρνο τοπίο βασισμένο σε ένα συνονθύλευμα εικόνων, που αναπροσδιορίζονται σε έναν ιδιότυπο οικουμενικό μικρόκοσμο της τέχνης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Appadural A, «Global Ethnoscapes, Notes and Queries for a Transnational Anthropology», *Working in the Present*, Σάντα Φε, 1991

Apollinaire G., *Οι Κυβιστές Ζωγράφοι*, Νεφέλη 1983

Arnheim R., *Τέχνη και Οπτική Αντίληψη*, Θεμέλιο 1999

Baudrillard J., *La Precession des Simulacres, Simulacres et Simulations*, Paris, Galilee, 1981

Benjamin W., *Δοκίμια για την Τέχνη*, Κάλβος, 1978

Bonito Oliva, *Transavantgarde*, Giancarlo Politi, Editore, 1989

Breton A. *Le Surrealismo e la Pittura*, Marchi, 1983

Calvesi H., *La metafisica schiarita*, Feltrinelli, 1990

Γκράμισι Α., *Η Οργάνωση της Κουλτούρας, οι Διανοούμενοι, Παρελθόν και Παρόν*, Στοχαστής, 1990

Gombrich E.H., *Τέχνη και Ψευδαίσθηση*, Νεφέλη 1995

Lichtestein C & Schregenbe Th., *The Discovery of the Ordinary*, Las Muller, Publishers and the Museum for Gestaltung, 2001

Lippard L., *Pop Art*, Rusconi, 1989

Μαστρογιάννη Α., «Η μορφική αφετηρία της σύγχρονης εικόνας», άρθρο για την έκθεση του καλλ. Ρ. Prencipe, Φλωρεντία, 2005

Muharaji S., «Perfidious Fidelity», «The Untranslatibility of the Other», *Towards a New Internationalism in the Visual Arts*, Λονδίνο, 1994

Νισυριακά Χρονικά, τόμος 5

Πανόφσκι Ε., *Μελέτες Εικονολογίας*, Νεφέλη 1991

Revvald, *Dopo l'impressionismo*, Sansoni, 1994

Ταρσούλη Α., *Δωδεκάνησα*, τόμος 3, Αθήνα, 1950

Valler D., *L'Arte Astratta*, Garzanti, 1984

Williams R., *Κουλτούρα και Ιστορία*, Γνώση, 1982

Wilson S., *Roincillac Cocktail*, Παρίσι, Editions Marietta Guenna, Sonogy, 2000

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1 «Κοινωνικό Γυμναστήριο», μια μορφή φυσικής και κοινωνικής άσκησης. Είναι και ο γενικός τίτλος μιας σειράς εκθέσεων.

2 Παμουχά στο Μανδράκι ή καμουχά στα Νικειά, Εμπορειό, ήταν ρούχο της Ανατολής και της Δύσης. Ο παλιός καμουχάς είχε προέλευση από την Ανατολή. Πλησιόχωρη η Ανατολή με εμπορικές ανταλλαγές, απορροφούσε το Νισύριο βελανίδι και έδινε τα πλούσια προϊόντα της. Τα ανατολίτικα υφάσματα έντυναν το δωδεκανησιακό ρούχο και συμπλήρωναν τα έργα της λεφαντούς. Από τη Δύση έπαιρναν καμουχάδες κατώτερης ποιότητας, τα λεγόμενα «τριεστίτικα» (Νικειά), που ήταν λιγότερο βαριά και λιγότερο λαμπερά. Ο καμουχάς στην κατασκευή είναι όμοιος με το φουστάνι. Από τον καμουχά λείπουν οι σούρες και σχηματίζει πάντοτε πιέτες. Ο πολύπτυχος καμουχάς είχε στη μέση παλιά μια ασημένια ή επίχρυση ή και χρυσή ζώνη που στη μέση συγκρατιόνταν οι σειρές από αλυσίδες, με μια σφιχτή αγκράφα πλούσια κατεργασμένη και με πολύτιμες ή όχι πέτρες. Η μια άκρη της ζώνης έφτανε ως το γόνατο.

3 Θα πρέπει να ευχαριστήσουμε τους κατοίκους του νησιού και ιδιαίτερα τα παιδιά της χορευτικής ομάδας όπου χόρεψαν και έπαιξαν σαντούρι και βιολί άψογα, το δήμο Νισύρου για τη φιλοξενία, τον οδηγό του λεωφορείου για τις μεταφορές μας στα χωριά και το ηφαίστειο καθώς και μια ομάδα κυριών για τα παραδοσιακά κεράσματα που μας πρόσφεραν.

4 Πρβλ. Πλατ. Θέατρο 155 d. πρβλ. Αριστ. Μεταφυσικά 1,2,9, Ρητ. 1.11, 21

5 Βλ. As Found. The Discovery of the Ordinary. Claude Lichstein και Thomas Schregenberger. (εκδ. Ζυρίχη, Lars Muller Publishers) and the Museum für Gestaltung, 2001.

6 Η ουτοπική εγκατάσταση, όπως προδίδει ο χαρακτηρισμός της, δεν έχει χώρο ούτε χρόνο. Είναι κατασκευασμένη από ένα συνονθύλευμα αλληλοσυγκρουόμενων αρχιτεκτονικών ρευμάτων, παραδόσεων και τεχνολογιών, που καταλήγουν στη σύνθεση μιας περιέργης νέας κοινωνικής διάστασης όπου τα πάντα είναι ρευστά και τίποτα δεν εκλαμβάνεται ως δεδομένο.

7 Η χρησιμοποίηση της τεχνολογίας της τηλεόρασης και της βιντεοεγγραφής σε έργα τέχνης

8 Πρόκειται για διεθνή έκθεση η οποία γίνεται κάθε δύο χρόνια και υπάρχει μια κριτική επιτροπή η οποία επιλέγει καλλιτέχνες από όλο τον κόσμο.

9 Θεωρείται η καλύτερη σχολή ενδύματος στην Ιρλανδία και ανήκει στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών του Limerick.

10 Κίνημα που εκδηλώθηκε στην Αγγλία στα μέσα της δεκαετίας του 1950 και στις Η.Π.Α. λίγο αργότερα. Η βασική ιδέα ήταν ότι η μαζική λαϊκή κουλτούρα της μεγαλούπολης (κινηματογραφικές ταινίες, διαφημίσεις, μουσική ποπ, ζωγραφική) και τα μαζικής παραγωγής καταναλωτικά αγαθά μπορούσαν να αποτελέσουν την πρώτη ύλη μιας νέας τέχνης και αισθητικής, όπου να κυριαρχεί το στοιχείο της αναλωσιμότητας.

11 Η έννοια του simulacrum (ψεύτικο, αναπαράσταση, προσποίηση), που αναλύεται εκτεταμένα από τον Jean Baudrillard, παρουσιάζει διαίτερη συνάφεια με τις εικαστικές επινοήσεις του καλλιτέχνη (Rumbling Museum, Social Gym) και τα δρώμενα που σκηνοθετούνται εκεί (σχετική είναι και η τελετουργική χρήση масκών στα κρησφύγετα, οι συχνές μεταμφιέσεις προσώπων σε διάσημες προσωπικότητες κ.ά.) Baudrillard. J. (1981). *La Precession des Simulacres, Simulacres et Simulations*, Paris, Galilee.

12 Α. Γκράμσι, Η οργάνωση της κουλτούρας, οι Διανοούμενοι, Παρελθόν και Παρόν, Στοχαστής.

13 Το πρώτο κίνημα αφηρημένης τέχνης του 20ού αιώνα. Θεωρείται δεδομένη η υποδιαίρεση του κινήματος σε επιμέρους περιόδους και χρησιμοποιούνται οι όροι «αναλυτικός» και «συνθετικός» κυβισμός. Κυβιστικά έργα θεωρούνται εκείνα στα οποία αντικείμενο, τόπια και άνθρωποι απεικονίζονται σαν πολύπλευρα ή πολυεδρικά γεωμετρικά στερεά.

14 Καλλιτεχνικό κίνημα που ξεκίνησε το 1916 στη Ζυρίχη. Οι πρωταγωνιστές του ήταν ποιητές και ζωγράφοι που είχαν καταφύγει στην Ελβετία κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Τα ιδιαίτερα γνωρίσματα του Νταντά είναι η έντονη τάση πολιτικοποίησης και η συμμετοχή του μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο στο κίνημα πολιτικού ριζοσπαστισμού.

15 Παρατίθεται στο Sarah Wilson, "Rancillac Cocktail" στο Bernard Rancillac, *Le Regard idéologique*, Παρίσι, Editions Marietta Guenna, Sonogy 2000, σελ. 24.

16 L. Mies van der Rohe (1886 – 1969). Γερμανός αρχιτέκτονας, από το 1920 σχεδιάζει ουρανοξύστες που μοιάζουν με υάλινα περιβλήματα γύρω από μια δομική ψυχή σαν καθαρή μορφολογική έρευνα. Ο ουρανοξύστης τότε, στην Ευρώπη αντιμετωπιζόταν ως χαρακτηριστικό στοιχείο του αμερικανικού αστικού φολκλόρ. Αντίθετα, κατά τον Mies van der Rohe μοιάζει να είναι η λογική κατάληξη της ιδεολογίας «σπίτι από γυαλί», διαυγές σαν κρύσταλλο και ανυψωμένο ως τον ουρανό. Ήξερε να συμφιλιώνει με τ' αυστηρό νεοκλασικό ιδεώδες του τις πιο προχωρημένες τεχνικές της εποχής του.

17 Το 1926 χτίζει το αυστηρό μνημείο του Καρλ Λίμπνεχτ κα της Ρόζα Λούξεμπουργκ, θυμάτων της σοσιαλιστικής τους πίστης (το μνημείο κατεδαφίστηκε από τους ναζιστές).

18 Εγκατάσταση (installation): εσωτερικός συνήθως χώρος, οργανωμένος με διάφορα αντικείμενα, μηχανήματα, φωτισμούς. Οι πρώτες εγκαταστάσεις έκαναν την εμφάνισή τους στη δεκαετία του 1960.

19 Στο "Barcelona Pavilion" ένας από τους στόχους του Mies van der Rohe ήταν το συγκεκριμένο κτήριο να σηματοδοτεί την αναγέννηση της Γερμανίας μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

20 Sarat Maharaj. "Perfidious Fidelity. The Untranslatability of the Other", στο *Global Visions. Towards a New internationalism in the Visual Arts*, Λονδίνο 1994, σ.28.

21 Arjun Appadural. "Global Ethnoscapes: Notes and Queries for a Transnational Anthropology" στο Richard G. Fox (επιμ.), *Recapturing Anthropology. Working in the Present*, Σάντα Φε 1991, σ. 191-210

22 Από εισήγηση με τίτλο «Cultural Cloning or Hybrid Cultures» που παρουσιάστηκε στο Συνέδριο της UNESCO για τον 21ο αιώνα, Παρίσι, Νοέμβριος 1999.

23 Το Παν/μιο Αιγαίου στη Ρόδο και συγκεκριμένα το εργαστήριο Αισθητικής Αγωγής και Πολιτισμού, πραγματοποίησε μια έκθεση στις 7 Μαρτίου 2007, όπου προβλήθηκε και το βίντεο για τη Νίσυρο, καθώς και εικαστικές παρεμβάσεις, κατασκευές και περφόρμανς.

ΑΕΙΦΟΡΙΚΕΣ ΔΙΕΞΟΔΟΙ ΣΕ ΝΗΣΙΩΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΝΔΥΜΑ

Μαρία Σαββαΐδου- Καμπουροπούλου,

Λέκτορας, ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Πέρσα Φώκιαλη,

Επίκουρη Καθηγήτρια, ΤΕΠΑΕΣ, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία αυτή αποτελεί μια πιλοτική διερεύνηση αναπτυξιακών διεξόδων σε νησιωτικές περιοχές στις οποίες τα γεωγραφικά και κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα συνηγορούν στην υιοθέτηση προτύπων αειφόρου ανάπτυξης. Η διερεύνηση γίνεται υπό μορφή ενός εκπαιδευτικού project που παρουσιάζει το μετασχηματισμό ενός παραδοσιακού προϊόντος, και συγκεκριμένα της παραδοσιακής γυναικείας στολής της Νισύρου, σε σύγχρονο ένδυμα. Η εργασία έχει στόχους:

(α) να διερευνήσει κατά πόσο τα προϊόντα της λαϊκής τέχνης που προκύπτουν από την παράδοση και τον πολιτισμό, μπορούν να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για την παραγωγή νέων καλαίσθητων προϊόντων με αισθητική ποιότητα και οικονομική βιωσιμότητα.

(β) να εξετάσει κατά πόσο εκπαιδευτικά προγράμματα που χρησιμοποιούν τεχνικές δομητισμού, προσομοίωσης και βιωματικής-συνεργατικής-δημιουργικής μάθησης μπορεί να ευαισθητοποιήσουν τους εκπαιδευόμενους σε θέματα αειφόρου ανάπτυξης και να οδηγήσουν σε αναβάθμιση της αισθητικής καλλιέργειας, μέσα από εκτίμηση της ποιότητας και σεβασμό στο παραδοσιακό πολιτισμικό προϊόν

(γ) να ενθαρρύνει την ανάπτυξη επιχειρηματικότητας προς την κατεύθυνση της πολιτισμικής παραγωγής, μέσα από προσεγγίσεις που στηρίζονται κυρίως στον παραγωγικό μετασχηματισμό και

(δ) να εξετάσει κατά πόσο ένα διαθεματικό εκπαιδευτικό project μπορεί να επεκταθεί πέρα από τα ακαδημαϊκά όρια, έτσι ώστε να αποτελέσει πόλο συνεργασίας με την τοπική κοινωνία, να βοηθήσει στην ανάπτυξη σχέσεων με ποικίλους καλλιτεχνικούς και κοινωνικούς φορείς και θεσμούς και να συντελέσει στην αναπτυξιακή προσπάθεια του τόπου.

I. ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

I.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ. Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Δεν είναι τυχαίο ότι σήμερα η αειφόρος ανάπτυξη είναι μια από τις πιο πολυσυζητημένες έννοιες στον ακαδημαϊκό, επιστημονικό, πολιτικό αλλά και καθημερινό διάλογο (Kallio, 2007) Προτείνοντας τη «χρυσή ισορροπία» μεταξύ κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης και περιβαλλοντικής προστασίας, ο βασικός ορισμός της αειφόρου ανάπτυξης, όπως διαμορφώθηκε για πρώτη φορά στα 1987, δίνει δικαίωμα στην εκάστοτε παρούσα γενιά να πραγματοποιήσει βήματα προόδου που τη βοηθούν να ανταποκριθεί στις ανάγκες και τις προσδοκίες της, υπό μία και μοναδική προϋπόθεση: ότι με τα βήματα αυτά δεν θα διακυβεύσει τη δυνατότητα των επόμενων γενεών να ανταποκρίνονται στις δικές τους ανάγκες (World Commission on Environment and Development, 1987). Στηριγμένη σε μια τέτοια δίκαιη κατανομή του πλούτου και της ευημερίας μεταξύ παρούσας και μελλοντικών γενεών, η ηθική της αειφόρου ανάπτυξης είναι δύσκολο να αμφισβητηθεί (Solow, 2000).

Το ότι η παρούσα γενιά έχει δικαίωμα να ικανοποιεί τις ανάγκες της αλλά ταυτόχρονα να μη στερεί από τις επόμενες γενιές τη δυνατότητα να μπορούν και αυτές να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες, φαίνεται μια καλή μοίρα και δεν είναι εύκολο να επικαλεστεί κανείς επιχειρήματα για να την απορρίψει (Ng, 2004).

Εκείνο που φαίνεται δύσκολο όμως είναι να βρεθούν τα όρια της ικανοποίησης των τρεχουσών αναγκών έναντι αυτών των μελλοντικών γενεών, όπως δύσκολο είναι να γίνει εξειδίκευση του τρόπου με τον οποίο η αειφόρος ανάπτυξη μπορεί να αποτελέσει σχέδιο δράσης, τροφοδοτώντας τη δυναμική της ανάπτυξης και ταυτόχρονα προστατεύοντας το υπό ευρεία έννοια περιβάλλον – φυσικό, δομημένο, κοινωνικό, πολιτισμικό. Έτσι η κοινά αποδεκτή έννοια της αειφόρου ανάπτυξης, όταν φθάσει σε επίπεδο τέτοιας εξειδίκευσης, δημιουργεί πολλές, διαφορετικές μεταξύ τους, αντιλήψεις φιλοσοφικού και ιδεολογικού περιεχομένου, αποκαλύπτοντας ένα φάσμα διερμηνειών που κυμαίνονται ανάμεσα σε δυο άκρα: αυτό της αυστηρής θεώρησης της ΑΑ και αυτό της χαλαρής και ήπιας θεώρησης. Η αυστηρή διερμηνεία θεωρεί ότι ο άνθρωπος και η φύση αποτελούν ενιαίο σύνολο –άρα η διατήρηση της φύσης στο διηνεκές, ως στόχος, δεν υποτάσσεται στην επιβίωση του ανθρώπινου γένους, που είναι σημαντικό μέρος του φυσικού συνόλου, αλλά όχι περισσότερο σημαντικό από τα υπόλοιπα “γέννη”, τους υπόλοιπους οργανισμούς και τα υπόλοιπα στοιχεία της φύσης. Η χαλαρή διερμηνεία, από την άλλη πλευρά, έχει περισσότερο ανθρωποκεντρικό περιεχόμενο. Σύμφωνα με αυτήν, η ευημερία των άλλων ειδών και η διατήρηση της φύσης έρχονται σε δεύτερη μοίρα, ακολουθώντας την ευημερία του ανθρώπου που είναι η υπ’ αριθμό ένα προτεραιότητα του πλανήτη. Υπό την έννοια αυτή το περιβάλλον αποτελεί εισροή (ή σύνολο εισροών) που πρέπει να καθυποτάσσεται εν ονόματι της ανθρώπινης προόδου και ευημερίας και, ως εκ τούτου, να ελέγχεται και να προστατεύεται ακριβώς επειδή η ανάπτυξη, τουλάχιστον σε μακροχρόνια περίοδο, στηρίζεται σ’ αυτό (Kallio, T., J., 2007).

Η διαφορά των δυο τάσεων φαίνεται καθοριστική: Η χαλαρή άποψη θεωρεί ότι τρεις τομείς –περιβάλλον, οικονομία και κοινωνία– βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση μεταξύ τους, ως τεμνόμενοι κύκλοι, και η αειφορική αναζήτηση εστιάζεται στην τομή των τριών κύκλων, απορρίπτοντας οποιαδήποτε δράση ή ενέργεια δεν είναι συμβατή και με τους τρεις τομείς. Η αυστηρή θεώρηση επιμένει στην υπεροχή του τομέα του περιβάλλοντος, ο οποίος πρέπει να εμπεριέχει όλους τους υπόλοιπους (Giddins, Horwood, & O' Brien, 2002).

Ανάμεσα στις δυο ακραίες θεωρήσεις, στο ευρύ φάσμα ορισμών της αειφόρου ανάπτυξης, η επιλογή του «άριστου σημείου» αναζητείται ανάμεσα στις ιδεολογικές τοποθετήσεις, τις σκοπιμότητες και τα συμφέροντα. Στο ένα άκρο, η προτεραιότητα στον ανθρωποκεντρισμό, οδηγεί σε μια αναπτυξιο-μανιακή αντίληψη, εξ αιτίας της οποίας τίθεται σε δεύτερη θέση η δίκαιη κατανομή των πόρων μεταξύ των γενεών, παράλληλα και διαχρονικά. Στο άλλο άκρο, η αμφισβήτηση της σημασίας της ανάπτυξης καθιστά άνευ σκοπιμότητας την οποιαδήποτε αλλαγή. Στους ενδιάμεσους ορισμούς, η αειφόρος ανάπτυξη προσπαθεί να γεφυρώσει το χάσμα ανάμεσα στις τοποθετήσεις των οικολόγων, περιβαλλοντιστών και των οπαδών των δυνάμεων της αγοράς, ικανοποιώντας έστω εν μέρει και τους δύο, μέσα από μια επιχείρηση «εκλογίκευσης» των δυο ακραίων τάσεων. Στο πλαίσιο αυτό, η εφαρμογή των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης περνά μέσα από προσπάθειες διάχυσης και εκκλαίκευσης της γνώσης γύρω από την αειφόρο ανάπτυξη, προτάσεις συμβιβασμού ανάμεσα στην προστασία του περιβάλλοντος και στην επίτευξη υψηλών ρυθμών ανάπτυξης, θέσπιση ορίων στην εκμετάλλευση των εισροών, διαμόρφωση τεχνικών για προσδιορισμό της φέρουσας ικανότητας των οικονομιών και των οικοσυστημάτων, ενθάρρυνση των παραγωγικών τομέων εκείνων που είναι ακίνδυνοι σε ένα αειφορικό μοντέλο (ανάμεσα στους οποίους αυτοί που χρησιμοποιούν αειφορικούς, ανανεώσιμους και ανακυκλούμενους συντελεστές παραγωγής).

I. 2. ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΝΗΣΙΩΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Η κριτική των ακραίων τάσεων και οι συμβιβαστικές μέθοδοι που προτείνονται ενδυναμώνουν την πρόβλεψη, ότι ο διάλογος για την αειφόρο ανάπτυξη δε θα καταλήξει απαραίτητα σε τέλεια λύση και, από την οπτική αυτή, μπορεί να χαρακτηριστεί σαν ένα «ταξίδι χωρίς προορισμό» (Kallio, 2007). Η άποψη αυτή κάθε άλλο παρά μειώνει την αξία του διαλόγου, ο οποίος τροφοδοτούμενος συνεχώς από νέες προκλήσεις, αναζητήσεις και διαφορές οδηγεί σε μια σειρά από εντυπωσιακά αποτελέσματα υπέρ της αειφόρου ανάπτυξης, ως γενικής έννοιας και φιλοσοφίας (βλ. Giddins, Horwood, & O' Brien, 2002). Υπό αυτή την έννοια, για παράδειγμα, στον κόσμο των επιχειρήσεων σήμερα, μετά από ένα διάστημα απόρριψης, το 95% των μεγάλων εταιρειών της Ευρώπης και των ΗΠΑ αναγνωρίζουν τη σπουδαιότητα της αειφόρου ανάπτυξης. Στον πολιτικό κόσμο, πλήθος κομμάτων διαφορετικών πολιτικών αποχρώσεων, ακόμα και ανταγωνιστικών μεταξύ τους από ιδεολο-

γική άποψη, διακηρύσσουν θέσεις υπέρ της αιφόρου ανάπτυξης. Ο ακαδημαϊκός κόσμος δουλεύει συστηματικά σε επίπεδο ερευνητικό για αυτήν. Η εκπαιδευτική κοινότητα την καθιστά θέμα διδασκαλίας και την ενσωματώνει στα πλαίσια της τυπικής και της μη τυπικής εκπαίδευσης, κατάρτισης, ευαισθητοποίησης. Στην ατζέντα που καταρτίζεται στα μεγάλα διεθνή fora, η ΑΑ αποτελεί κεντρικό θέμα συζήτησης που ενώνει και χωρίζει τις κοινωνίες. Σε θεσμικό επίπεδο αποτελεί πηγή έμπνευσης νέων δομών, υπηρεσιών, οργανισμών, οργανώσεων, νόμων, και αποφάσεων. Σε ατομικό επίπεδο, η μύηση στις αρχές της αιφόρου ανάπτυξης και ο οικο-συγχρονισμός γίνεται στόχος της προσωπικής ανάπτυξης του ατόμου (Hay, 2006). Τέλος, η αιφόρος ανάπτυξη αποτελεί βασικό άξονα στο στρατηγικό σχεδιασμό των περιφερειών, ιδιαίτερα αυτών στις οποίες η συμφιλίωση περιβάλλοντος και ανάπτυξης αποτελεί ισοδύναμο της επιβιώσής τους (Williams, 2002). Στις περιφέρειες αυτές συγκαταλέγονται και οι νησιωτικές.

Ιδιαίτερα στα μικρά νησιά, με τα ευαίσθητα οικοσυστήματα, τη στενότητα των εγγενών εισροών, τις μικρές σε μέγεθος, σχετικά κλειστές κοινωνίες και την ιδιαίτερη πολιτισμική ταυτότητα, η αιφόρος ανάπτυξη, ως άξονας για τη χάραξη αναπτυξιακής στρατηγικής, φαίνεται να αποτελεί μια κοινά αποδεκτή προοπτική. Δεν είναι δύσκολο να σκεφθεί κανείς γιατί στις νησιωτικές κοινωνίες συχνά η αιφόρος ανάπτυξη αποτελεί μονόδρομο. Αφού η επιβίωση των επομένων γενεών την οποία επαγγέλλεται η αιφόρος ανάπτυξη δεν αφήνει αδιάφορους ακόμα και τους κερδοσκοπικούς οργανισμούς, ποιος από όσους ασχολούνται με τις νησιώτικες περιοχές δεν αντιλαμβάνεται ότι η μη αιφορική χρήση των ελάχιστων διαθέσιμων εισροών θέτει σε κίνδυνο την επιβίωση των κοινωνιών αυτών;

Δεν είναι τυχαίο λοιπόν που ήδη από τη δεκαετία του '70 αλλά κυρίως από τη δεκαετία του '90, οι «τρωτότητες» των νησιών αυτών – κυρίως περιβαλλοντικές, οικονομικές αλλά και κοινωνικές – και η αιφορική τους αντιμετώπιση προσελκύουν το ενδιαφέρον του ακαδημαϊκού και πολιτικού κόσμου σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο (Campling & Rosalie, 2006). Μάλιστα, ένα μεγάλο μέρος του ενδιαφέροντος σε ευρωπαϊκό επίπεδο εστιάζεται στη διαμόρφωση ρεαλιστικών μοντέλων νησιώτικης ανάπτυξης που έχουν στόχους όπως:

- (α) την αναβάθμιση της προσπέλασης,
- (β) στρατηγικές που ενθαρρύνουν την παραμονή των μόνιμων κατοίκων και προσελκύουν νέους μόνιμους κατοίκους,
- (γ) τον αιφορικό τουρισμό
- (δ) στρατηγικές με τις οποίες η εικόνα του νησιού μπορεί να αποτελέσει μέσο για ανάδειξη και προβολή τοπικών προϊόντων,
- (ε) στρατηγικές κατάρτισης για ανταπόκριση στην αγορά εργασίας,
- (ς) πολιτικές ανταπόκρισης σε περιβαλλοντικούς κινδύνους και φυσικές καταστροφές,
- (ζ) την ανάδειξη τρόπων με τους οποίους η τριτοβάθμια εκπαίδευση μπο-

ρεί να συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη και

(η) την υιοθέτηση ολοκληρωμένης στρατηγικής ανάπτυξης και διαχείρισης των νησιωτικών περιφερειών (Chen, 2006).

Όπως φαίνεται από το περιεχόμενο των στόχων αυτών, η υιοθέτηση ενός τέτοιου αιφορικού μοντέλου ανάπτυξης ανταποκρίνεται περισσότερο σε μια χαλαρή θεώρηση της ΑΑ, αφού στηρίζεται σε τρεις τομείς –περιβάλλον, οικονομία και κοινωνία– τους οποίους θεωρεί αλληλεξαρτώμενους και ίσης ή έστω σχεδόν ίσης, βαρύτητας, και αναζητά τα κοινά τους σημεία. Σε μια τέτοια θεώρηση, η επιτυχία μιας στρατηγικής αιφόρου ανάπτυξης προϋποθέτει οικονομικές διεξόδους για τους μόνιμους κατοίκους της περιοχής οι οποίες από τη μια πλευρά πρέπει να είναι αιφορικές και να μην καταστρέφουν το περιβάλλον (αφού αυτό στηρίζει την ανάπτυξη) από την άλλη πρέπει να είναι οικονομικά βιώσιμες γιατί αν δεν είναι τότε οι προοπτικές γίνονται δυσοίωνες: Η απειλή της μείωσης του πληθυσμού και της ερήμωσης γίνεται ορατή, ευκαιρίες απασχόλησης δε δημιουργούνται, τα εισοδήματα μένουν σε χαμηλά επίπεδα, ο εκσυγχρονισμός δεν είναι εφικτός και η αιφόρος ανάπτυξη καταλήγει να είναι ρομαντική ουτοπία, για τους τρίτους, και σε μεγάλο βαθμό καταστροφική για τον εγχώριο πληθυσμό. Δεν έχει νόημα να διατηρούμε το περιβάλλον για να εξασφαλίσουμε την οπτική απόλαυση σε κάποιους που έχοντας καταστρέψει το δικό τους περιβάλλον, έχουν την πολυτέλεια να μπορούν να ταξιδεύουν και να επισκέπτονται περιοχές στις οποίες η αιφόρος ανάπτυξη είναι πραγματικότητα.

1. 3. ΑΕΙΦΟΡΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΕΞΟΔΟΙ

Εξ ορισμού η αναζήτηση αιφορικών οικονομικών διεξόδων αναμένεται να γίνει μέσα από τους εγγενείς συντελεστές παραγωγής ενός τόπου -και αυτό από μόνο του δημιουργεί προβληματισμούς: Οι οικονομικά βιώσιμες και ταυτόχρονα αιφορικά αποδεκτές διεξοδοί για τις μικρές νησιώτικες περιοχές δεν μπορεί παρά να είναι περιορισμένες, αφού οι συντελεστές παραγωγής βρίσκονται σε στενότητα και η χρήση τους πρέπει να γίνεται με προσοχή ώστε να μην εξαντληθούν. Ειδικότερα οι υλικοί παραδοσιακοί συντελεστές παραγωγής –έδαφος, φυσικό κεφάλαιο και εργασία– έχουν ένα αιφορικά άριστο και ένα μέγιστο σημείο εκμετάλλευσης. Αν ξεπεραστεί το αιφορικά άριστο σημείο χρήσης τότε η βασική αρχή της αιφορίας διακυβεύεται και το αιφορικό μοντέλο απορρίπτεται. Αν ξεπεραστεί το μέγιστο σημείο, τότε ο συντελεστής εξαντλείται και οι οικονομικές διεξοδοί που βασιζόνταν σ' αυτόν παύουν να υφίστανται.

Το ερώτημα επομένως είναι κατά πόσον υπάρχουν διεξοδοί οικονομικά βιώσιμες που να στηρίζονται σε άυλους και εξ ορισμού αιφορικούς συντελεστές, μια μορφή συντελεστών που κατακτά συνεχώς και μεγαλύτερο έδαφος στο σύγχρονο πρότυπο οικονομίας αποτελώντας λέξεις-κλειδιά στις θεωρίες οικονομικής ανάπτυξης μετά το 1960 και κυρίως από τη δεκαετία του

‘80 και μετά (Ψαχαρόπουλος, Γ, 1999, Η Οικονομική της Εκπαίδευσης, Β΄ έκδοση, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα). Οι άυλοι συντελεστές περιλαμβάνουν τις δημιουργικές γνώσεις, τις καινοτομίες και τις ιδέες και κατά μια έννοια θα μπορούσαν να ομαδοποιηθούν κάτω από το γενικό όρο “μορφωτικό” ή “πνευματικό” κεφάλαιο (Intellectual capital) ή κεφάλαιο σκέψης (thinking capital) ή ακόμα να αναλυθούν περαιτέρω σε ανθρώπινο κεφάλαιο (γνώσεις και εμπειρίες), διαρθρωτικό κεφάλαιο (οργάνωση, σχέσεις, δίκτυα), κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο (στάσεις, αντιλήψεις, ήθη, συνήθειες, παράδοση) (Kelly, 2004).

Εκτός από τον αιεφορικό χαρακτήρα των άυλων συντελεστών και την απουσία επιπτώσεων στο περιβάλλον ένα από τα πλεονεκτήματά τους είναι ότι αυτοί σε αρκετές περιπτώσεις δε βρίσκονται σε στενότητα στις μικρές κοινωνίες. Σε αντίθεση με τους υλικούς συντελεστές των οποίων η ποσότητα συνήθως συνδέεται θετικά με τις διαστάσεις της περιοχής αναφοράς, οι άυλοι συντελεστές δεν εξαρτώνται από την έκταση του τόπου τον οποίο αφορούν. Μάλιστα ορισμένοι από αυτούς, όπως η παράδοση, ευνοούνται από τις μικρές κλειστές κοινωνίες οι οποίες δρουν θετικά στη διαμόρφωση και τη διατήρησή τους, έτσι ώστε τελικά να δημιουργούν πλούτο στις περιοχές αυτές δυσανάλογα μεγάλο σε σχέση με το μέγεθος της περιοχής.

Συνάγεται από τα παραπάνω ότι στις μικρές νησιώτικες κοινωνίες, η αναζήτηση οικονομικών διεξόδων πρέπει να στραφεί σε άυλους συντελεστές –ανάμεσα στους οποίους η παράδοση και ο λαϊκός πολιτισμός.

1. 4. Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΚΑΙ Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΣΗΜΕΡΑ

Η παράδοση αποτελεί μια ζωντανή διαδικασία που ανάγεται στη λαϊκή δημιουργικότητα και τον αυθορμητισμό, η οποία αποτυπώνει τα διαχρονικά συστατικά της φυλετικής ταυτότητας σε ένα τόπο. Κατ’ ουσία είναι η ζωή των προγόνων μιας κοινωνίας που εγγράφεται ως παρελθόν στο συλλογικό «είναι» των ανθρώπων της και διαμορφώνει το παρόν και το μέλλον. Η παράδοση εμπεριέχει την πεμπουσία της λαϊκής πείρας και γνώσης και αποτελεί θεμέλιο λίθο του σύγχρονου πολιτισμού. Με τον όρο «λαϊκή παράδοση» εννοούμε τη σύζευξη – συνύπαρξη όλων των δημιουργημάτων του λαϊκού υποκειμένου στο διαχρονικό οριζόντιο άξονα της εξέλιξης αλλά και την πολυστρωματική δράση του, που αποτυπώνουν το νοητικό και συναισθηματικό κόσμο του.

Σήμερα έχει καταστεί κοινή συνείδηση ότι στις παρούσες μεταμοντέρνες συνθήκες διασποράς του νοήματος και απώλειας σταθερών αξιακών σημείων, είναι ζωτικής σημασίας για τον αυτοπροσδιορισμό και την ισορροπία του σύγχρονου ανθρώπου, όχι μόνο η απλά μουσειακού τύπου διατήρηση της παράδοσης, αλλά και η μελέτη, η αναβίωση και η προβολή τους σε ανανεωμένα πλαίσια αναφοράς, προσαρμοσμένα στις νέες προκλήσεις της εποχής.

Έτσι, σε όλο τον κόσμο, παρατηρείται ως αντιστάθμισμα της ραγδαίας παγκοσμιοποίησης και της πολιτισμικής ομογενοποίησης μια έντονη στροφή

προς τη διερεύνηση και επανερμηνεία των στοιχείων της παράδοσης (Chomsky 1993) και των τοπικών πολιτισμών στην κατεύθυνση της διαμόρφωσης μιας νέας πολιτιστικής ταυτότητας, η οποία μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά στη βιώσιμη ανάπτυξη.

Η διερεύνηση της παράδοσης και η ανάδειξή της μπορεί να καταστεί βασικός πυρήνας αντίστασης στην απειλούμενη πολιτισμική αλλοτρίωση, για την οποία σε μεγάλο ποσοστό ευθύνεται η αλόγιστη εκμετάλλευση των φυσικών, κοινωνικών και πολιτισμικών εισροών.

Στα πλαίσια αυτά, η πολιτιστική παραγωγή σήμερα αναπτύσσεται ραγδαία, αυξάνοντας το γόητρο και ενδυναμώνοντας οικονομικά την καθημερινή ζωή των τόπων στους οποίους συντελείται (Power & Scott 2004). Η φιλοσοφία τους στηρίζεται στο συνδυασμό της παράδοσης με τη σύγχρονη αισθητική. Συνήθως οι επιχειρήσεις του κλάδου πολιτιστικής παραγωγής είναι μικρού μεγέθους με στόχο την οικονομική αποδοτικότητα αλλά και την προώθηση και το σεβασμό στην όποια ιθαγενή πολιτισμική κληρονομιά και την ιδιαίτερη ταυτότητα ενός τόπου.

1.5. Ο ΡΟΛΟΣ ΕΝΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ PROJECT

ΣΤΗΝ ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΔΙΕΞΟΔΩΝ

Το θέμα των αιφορικών αναπτυξιακών διεξόδων είναι επόμενο να απασχολεί ένα Πανεπιστήμιο – όπως το Πανεπιστήμιο Αιγαίου - που βρίσκεται εγκατεστημένο σε νησιωτική περιοχή, αφού, όπως ήδη έχει αναφερθεί, η τριτοβάθμια εκπαίδευση αποτελεί κατ' εξοχήν πεδίο το οποίο πρέπει να συνδεθεί με την ΑΑ. Στα πλαίσια αυτά επιχειρήθηκε στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου ο σχεδιασμός και η υλοποίηση ενός project το οποίο εντάσσεται στην αναζήτηση στρατηγικών με τις οποίες η εικόνα ενός νησιού, στηριγμένη στην παράδοση και το λαϊκό πολιτισμό της, μπορεί να αποτελέσει μέσο για ανάδειξη και προβολή τοπικών ή και μη τοπικών, προϊόντων (Chen, R., G., 2006). Το project το οποίο έχει εκπαιδευτικό αλλά ταυτόχρονα και αναπτυξιακό ενδιαφέρον, επιχειρεί:

- Να μυήσει τους εκπαιδευόμενους στη λογική της αιφόρου ανάπτυξης και στη σημασία της στις νησιωτικές περιοχές.
- Να τους ευαισθητοποιήσει ως προς την αξία του φυσικού, κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος και ειδικά στην αξία της λαϊκής τέχνης και του πολιτισμού.
- Να τους καθοδηγήσει ώστε να αντιμετωπίζουν τα παλιά πολιτισμικά προϊόντα, των οποίων η παραγωγή σήμερα δεν είναι οικονομικά σκόπιμη ή βιώσιμη, όχι ως είδη μουσειακού ενδιαφέροντος, αλλά ως πηγή έμπνευσης και βάση για παραγωγή νέων προϊόντων σύγχρονων και οικονομικά βιώσιμων.

- Να τους ενθαρρύνει -μέσα από τεχνικές και μεθόδους δημιουργικής μάθησης- ώστε να εκμαιεύουν τεχνικές, ιδέες και προτάσεις από τη λαϊκή παράδοση και το λαϊκό πολιτισμό, προκειμένου να προβάλλουν μια περιοχή και να τη βοηθήσουν να αναδείξει την ταυτότητα και τη μοναδικότητά της.

II. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ PROJECT

II. 1. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ PROJECT

Το εκπαιδευτικό project με αναφορά στις αειφορικές αναπτυξιακές διεξόδους σε νησιώτικες περιοχές σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου υπό μορφή μελέτης περίπτωσης κατά το ακαδημαϊκό έτος 2004-2005¹.

Ως περιοχή αναφοράς του project επιλέχθηκε η νήσος Νίσυρος.

Ως πολιτισμικό προϊόν βάσης επιλέχθηκε η παραδοσιακή φορεσιά της Νισύρου.

Το κύριο ερώτημα που τέθηκε ήταν πώς η παραδοσιακή φορεσιά της Νισύρου μπορεί να αποτελέσει τη βάση για το σχεδιασμό σύγχρονου ενδύματος.

Οι εκπαιδευτικοί στόχοι που τέθηκαν ήταν η ευαισθητοποίηση των συμμετεχόντων/ουσών στις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης, στο σεβασμό της παράδοσης και στην αξία της επιχειρηματικότητας καθώς και η καλλιέργεια και αναβάθμιση της αισθητικής ποιότητας.

Η εκπαιδευτική προσέγγιση που επιλέχθηκε είναι σύνθετη, υιοθετεί τη βασική φιλοσοφία του δομητισμού, στηρίζεται στην αρχή της διαθεματικότητας/ διεπιστημονικότητας και χρησιμοποιεί τεχνικές δημιουργικότητας και εργαλεία συνεργατικής, βιωματικής μάθησης. Περιλαμβάνει ποικίλες επί μέρους δραστηριότητες εκπαιδευτικού χαρακτήρα κυρίως, μαθητικο-κεντρικές και κορυφώνεται με μια τελική δραστηριότητα ολιστικού χαρακτήρα.

Στο project συμμετείχαν, από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου δυο διδάσκουσες του, μια διδάκτορας, και ομάδα φοιτητών/ριών, από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση τα πειραματικά σχολεία της Ρόδου. Επίσης, συμμετείχε ο Δήμος Νισύρου και ο τοπικός πολιτιστικός σύλλογος.

II.2. Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

Η Νίσυρος ως περιοχή αναφοράς επιλέχθηκε γιατί συνηγορούσαν υπέρ αυτής δυο ομάδες αιτιών: (α) τα γεωγραφικά και κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά και (β) ο πλούτος της παράδοσης. Η ανάλυση των (α) και (β) δίδεται παρακάτω.

(α) Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά της Νίσυρου

Η περιοχή αναφοράς της μελέτης, η νήσος Νίσυρος, επιλέχθηκε, γιατί παρουσιάζει μια σειρά φυσικών και οικονομικο-κοινωνικών χαρακτηριστικών που συνηγορούν στην ανάγκη διερεύνησης των αναπτυξιακών διεξόδων της. Τα κύρια χαρακτηριστικά αυτά έχουν ως εξής ([www. ando.gr](http://www.ando.gr))

- Η νήσος Νίσυρος είναι μικρή σε έκταση (41,400 τ.χλμ), και πληθυσμό (938 κάτοικοι με βάση την απογραφή του 2001). Διοικητικά περιλαμβάνει ένα Δήμο ο οποίος προήλθε από τη συνένωση του Δήμου Μανδρακίου και των κοινοτήτων Εμπορείου, και Νικιών.
- Η εξέλιξη του πληθυσμιακού της μεγέθους δείχνει ότι στο νησί δεν έχει ανατραπεί αισθητά η τάση ερήμωσης. Συγκεκριμένα, ο πληθυσμός της από 2151 κατοίκους στα 1951 φτάνει τους 929 κατοίκους στα 1991 και παρουσιάζει μια ελαφρά αύξηση (από 929 σε 938 κατοίκους μέσα στη δεκαετία 1991-2001. Η αρνητική αυτή δημογραφική εικόνα –η οποία στη Δωδεκάνησο τείνει πλέον να εκλείψει– είναι ενδεικτική του ότι η Νίσυρος δεν έχει ακόμα βρει την αναπτυξιακή της ταυτότητα ούτε διεξόδους που θα δημιουργήσουν ευκαιρίες απασχόλησης και θα βοηθήσουν να αυξηθεί ο μόνιμος πληθυσμός της.
- Το φυσικό περιβάλλον, με κύριο γνώρισμα το μεγάλο και άγριο όγκο του ηφαιστείου της, δίνουν μοναδικότητα στην περιοχή, όπως μοναδικότητα παρουσιάζουν και αρκετά προϊόντα της (γεωθερμία, ελαφρόπετρα, σουμάδα).
- Το πολιτισμικό περιβάλλον και οι παραδοσιακοί της οικισμοί είναι αξιόλογοι και μπορούν να αποτελέσουν βάση ανάπτυξης.
- Ο τουρισμός –που αποτελεί, υπό όρους και περιορισμούς, τομέα με προοπτικές ανάπτυξης– στη Νίσυρο συμβάλλει στη δημιουργία εισοδήματος και απασχόλησης αλλά σε μικρό βαθμό. Δεν ξεπερνά τις 3000 αφίξεις και αντίστοιχα τις 15.000 διανυκτερεύσεις, αναπτύσσεται δορυφορικά και σε εξάρτηση με τον τουρισμό των μεγάλων νησιών της Δωδεκανήσου και κυρίως της Κω.

(β) Η παράδοση στη Νίσυρο

Στην Ελλάδα ήδη από το 1883 έχει εκδηλωθεί ενδιαφέρον για τη ζωή του χωριού και τις παραδόσεις της καλειδοσκοπικής ελληνικής πραγματικότητας². Το λαογραφικό κίνημα που αναπτύχθηκε την ίδια περίοδο άνοιξε το δρόμο για την αξιοποίηση του πλούτου των λαϊκών παραδόσεων (Πολίτης, 1979, σελ. 200). Κυρίως στην Ελλάδα και μάλιστα τη νησιωτική, ο πλούτος, η ποικιλία και η πληθωρικότητα των παραδοσιακών εκδηλώσεων αποδίδουν ανάγλυφα τις αποχρώσεις της λαϊκής ψυχοσύνθεσης. Σε νησιωτικές περιοχές, όπως η Νίσυρος, αυτή η ποικιλία λαϊκής έκφρασης γίνεται αντιληπτή σε όλο το φά-

σμα της ανθρώπινης δράσης, από την απλή καθημερινότητα μέχρι τις θεσμοποιημένες ή εθμικές συλλογικές δράσεις της κοινότητας και φωτογραφίζει την πολυπρισματική κοινωνική πραγματικότητα. « Η φαντασία με τη σκέψη, το αίσθημα με τη λαχτάρα και τον πόνο της καρδιάς περπατούν αγκαλιασμένα και σχηματίζουν το αρμονικό πλέγμα της νισυριώτικης ψυχής, όταν ξεχύνει γύρω της το αντάραγμά της» (Ταρσούλη, 1950). Συνέπεια αποτελεί ο παρατηρούμενος καλλιτεχνικός πλουραλισμός στα έθιμα, τις συνήθειες αλλά και στην αρχιτεκτονική, στα χρώματα, στα σχήματα και στα υλικά της λαϊκής τέχνης, όπως τα κεραμικά, τα ξυλόγλυπτα, τα υφαντά, τα κεντήματα και τις τοπικές στολές. Όλα αυτά πηγάζουν από την ψυχή του νησιωτικού λαού, που όπως λέει ο Μέγας, δεν είναι προϊόν ιστορικών συνθηκών, αλλά στοιχείο εγγενές της ελληνικής φυλής, έμφυτο ή άνωθεν δοσμένο³.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ο λαϊκός Νισύριος καλλιτέχνης εκφράζει την ιδιοσυγκρασία και το διαχρονικό πνεύμα του ελληνικού λαού προσλαμβάνοντας από το περιβάλλον παραστάσεις -από τα έντονα στοιχεία τα φύσης και τα καιρικά φαινόμενα, μέχρι τα στιγμιότυπα της βιωμένης του καθημερινότητας- τις οποίες μεταπλάθει δημιουργικά σε σύμβολα, μοτίβα, ρυθμούς, εικόνες κ.λ.π. Μετατρέπει δηλαδή και υλοποιεί την έμπνευση⁴, μέσω της φαντασίας και της μαεστρίας του, σε καλλιτεχνικές αποδόσεις που αποτυπώνουν τη μοναδικότητα της παραδοσιακής Νισυριακής τέχνης. Με τον τρόπο αυτό, φύση, περιβάλλον, πολιτισμός και πηγαία καλλιτεχνικότητα συναντιούνται, αλληλοεπηρεάζονται και αποδίδουν τα λαϊκά παραδοσιακά δημιουργήματα ως προϊόντα σύνθεσης επιρροών, εφόσον εξάλλου δε νοείται γενικότερα τέχνη μετέωρη και αυτόνομη, που να μην πηγάζει μέσα από την εξέλιξη παλαιότερων μορφών.

Έκφραση ρευστή και δυναμική, η παράδοση στις νησιωτικές περιοχές υφίσταται τις συνέπειες του ακολουθούμενου μοντέλου ανάπτυξης. Ο τουρισμός, ένας από τους βασικούς κλάδους οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα και ειδικά στη νησιωτική, αποτελεί αποτελεσματικό εργαλείο πολιτισμικής ανταλλαγής και μια ζωτική γέφυρα ανάμεσα σ' αυτό που είναι γνώριμο για τον ντόπιο κάτοικο και αυτό που επιθυμεί ο επισκέπτης. Η ισορροπία είναι δύσκολη. Από τη μια πλευρά η παράδοση απειλείται από τον τουρισμό, -καθώς οι απαιτήσεις του επισκέπτη και των οικονομικών παραγόντων που τίθενται στην υπηρεσία του μπορεί να αγνοούν την παράδοση, ηθελημένα ή μη. Από την άλλη πλευρά, η πολιτιστική ταυτότητα ενός τόπου είναι αυτή που τον διαφοροποιεί από την παγκοσμιοποιημένη τουριστική βιομηχανία και προβάλλει την τοπική ιδιαιτερότητα ως στοιχείο ελκυστικό για τον επισκέπτη.

Στην **πρώτη** περίπτωση, το μοντέλο του μαζικού τουρισμού, που εμφανίζεται σε πολλές περιπτώσεις στη Δωδεκάνησο, δημιουργεί απαιτήσεις για επενδυσμένες επενδύσεις, με αποτέλεσμα την προχειρότητα στις νέες επεμβάσεις, την κακοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, την καταστροφή του φυσικού όσο και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και την επικράτηση συμπεριφορών που αλλοιώνουν την τοπική ιδιαιτερότητα.

Στη **δεύτερη** περίπτωση, που είναι και ζητούμενο σήμερα, ο τουρισμός

(συνήθως επιλεκτικός, εναλλακτικός ή ειδικής μορφής) στηρίζεται στην ανάδειξη της παράδοσης η οποία μπορεί να αποτελεί βάση πολιτιστικής παραγωγής. Αυτή η ανάδειξη αλλά και η πολιτιστική παραγωγή μπορεί να επιτευχθεί με παραδοσιακούς τρόπους αλλά και με σύγχρονους, σε συνδυασμό με μια σειρά παραγόντων, ανάμεσα στους οποίους και η τεχνολογία, η οποία επανακαθορίζει τις συντεταγμένες της ζωής και στα πιο απομακρυσμένα-περιφερειακά σημεία και η οποία θα βοηθήσει να ανοιχθούν νέες οικονομικές προοπτικές ανάπτυξης στα νησιά. Στα πλαίσια αυτά καθίσταται δυνατή η σύμπραξη του οικουμενικού με το τοπικό, του αστικού με το επαρχιακό, του κέντρου με την περιφέρεια, και διαμορφώνονται νέες ασυνήθιστες πολιτιστικές ερμηνείες (Harvey, 1991, σελ. 431), νεότερες συμπεριφορές και διαδικασίες που στοχεύουν σε νέα πολιτισμικά προϊόντα, επιλογές που απαιτούν όραμα και έμπνευση από την παράδοση αλλά ταυτόχρονα οργάνωση, σχεδιασμό και ευελιξία για τον επαναπροσδιορισμό των πολιτιστικών δεδομένων.

II.3. Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΦΟΡΕΣΙΑΣ

ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ ΩΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ

Το αντικείμενο του εκπαιδευτικού project αφορά τη μελέτη της Νισυριακής φορεσιάς, την προβολή της ιδιαιτερότητάς της, την ανάλυση των επιμέρους στοιχείων της και την αξιοποίησή τους σε νέες συνθέσεις, σε αρμονία με τις επιταγές της μόδας και με μια προοπτική, όχι μουσειακή αλλά ούτε εφήμερη· αντίθετα με μια προοπτική συνεχούς μετασχηματισμού σε νέα προϊόντα, που υπό την έννοια αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί «αιφροική».

Η επιλογή της παραδοσιακής φορεσιάς της Νισύρου ως αντικείμενου μελέτης έγινε (α) επειδή το παραδοσιακό ένδυμα αποτελεί πηγή έμπνευσης και δημιουργίας σε παγκόσμιο επίπεδο και (β) επειδή η παραδοσιακή στολή της Νισύρου με τη μοναδικότητά της καθιστά το είδος αυτό άξιο μελέτης. Ειδικότερες λεπτομέρειες για τα (α) και (β) δίδονται παρακάτω:

(α) Το παραδοσιακό ένδυμα ως πηγή έμπνευσης και παραγωγικής δημιουργίας σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η επιλογή του ενδύματος ως κεντρικού αντικείμενου πολιτιστικής παραγωγής δεν έγινε τυχαία. Αντίθετα, συναντά τις επιστημονικές και επιχειρηματικές αναζητήσεις στο χώρο του ενδύματος σε παγκόσμιο επίπεδο. Το ενδιαφέρον για τη μελέτη και την προβολή των παραδοσιακών στολών, η διερεύνηση των λαϊκών ριζών και η επανεπικαιροποίησή τους είναι αισθητά σε πολλά πεδία και προκαλούν τη συνεργασία επιστημόνων – ιστορικών, λαογράφων, εθνολόγων – με καλλιτέχνες και ανθρώπους της μόδας. Ενδεικτικά, τη διεθνή προσοχή προσέλκυσε η έκθεση και μελέτη της Παλαιστινιακής φορεσιάς από ένα χωριό της Αντιόχειας (O' Neal, 2005). Χαρακτηριστική ακόμα είναι η περίπτωση του διάσημου μόδιστρου Yves Saint Laurent, που εισήγα-

γε στοιχεία πριμιτιβισμού και καθιέρωσε το “ethnic style” στις πασαρέλες της υψηλής ραπτικής, το οποίο κυριαρχεί σε ένα μεγάλο κομμάτι των σύγχρονων στυλιστικών τάσεων (Niessen, 2003).

Η βασική φιλοσοφία που στηρίζει αυτές τις αναζητήσεις σε διεθνές επίπεδο είναι ότι η παράδοση μπορεί να μεταλειτουργήσει έξω από τα στεγανά και απαγορευτικά όρια του πλαισίου αναφοράς της, που την περιορίζει σε μια στερεοτυπική προσέγγιση και να γεφυρώσει τη διαφορά μεταξύ του παραδοσιακού με το σύγχρονο και του αισθητικού-ποιοτικού με το βιώσιμο, που είναι οικονομικά προσιτό και χρηστικό.

Στα παραπάνω πλαίσια, με το project επιδιώκεται να καταδειχθεί ότι τα χαρακτηριστικά των παραδοσιακών στολών που αντιστοιχούν σε ένα παλαιότερο αισθητικό πρότυπο, μπορούν να μετασχηματιστούν και να τροφοδοτήσουν το σχεδιασμό της σύγχρονης μόδας, όχι όμως της απρόσωπης μαζικής αναπαραγωγής, αλλά της βιώσιμης αισθητικά ποιοτικής, μαζικής παραγωγής, που θα απορροφά και θα εκπέμπει την προσωπικότητα των δημιουργών της και δεν θα εξομοιώνει τους φορείς της.

Μάλιστα, μολονότι στο παραδοσιακό ρούχο οι αλλαγές σημειώνονται με αργούς ρυθμούς καθώς αυτό παραπέμπει στη στέρεα και πάγια επαναλαμβανόμενη τελετουργία της καθημερινότητας της κλειστής κοινωνίας, ενώ το μοντέρνο ρούχο εξελίσσεται με ρυθμούς ιλιγγιώδεις (Hollander, 1994) **και έχει ως κύριο χαρακτηριστικό** του την «αλλαγή», η συγκεκριμένη προσέγγιση επιδιώκει να ανατρέψει την τεχνητή αυτή διχοτομία και να αποδείξει ότι η παράδοση μπορεί να μπολιάζει δημιουργικά τη σύγχρονη μόδα, η οποία είναι από τους κατεξοχήν αντιπροσώπους των πολιτιστικών επιχειρήσεων.

(β) Η μοναδικότητα της παραδοσιακής φορεσιάς της Νισύρου

Όπως είναι γνωστό, η στολή αντιπροσωπεύει ένα συγκεκριμένο αισθητικό και κοινωνικό πρότυπο που ανάγεται στην αντίληψη περί ομορφιάς, όπως αυτή ίσχυε από την αρχαιότητα μέχρι πρόσφατα. Η γυναικεία μόδα εξάλλου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιστορία της κοινωνικής ταυτότητας και της θέσης της γυναίκας, εξωτερικεύοντας την μέσα από φανταστικές αναπαραστάσεις (Breward, 2000). Στη μόδα αποτυπώνεται η αισθητική και η ηθική κάθε εποχής (Baudelaire, 1995, σελ. 134), καθώς και η επιθυμία του ανθρώπου να είναι κομψός. Η κοινή χρήση της στολής δε σημαίνει ότι καθιστούσε ομοιόμορφες όλες τις γυναίκες, αλλά ότι «οι γυναίκες, ντυμένες με αυτά τα ρούχα, έμοιαζαν λιγότερο ή περισσότερο μεταξύ τους, ανάλογα με το βαθμό της χάρης ή του τετριμμένου, που έφεραν από φυσικού τους» (Baudelaire 1995, σελ. 134-135).

Στην ποικιλία των λαϊκών δημιουργιών, όπως σε αυτή της φορεσιάς της Νισύρου, αντανακλάται η ψυχοσύνθεση του νησιού και η αισθητική του τόπου. Έτσι καθρεφτίζονται οι βαθύτερες ανάγκες, οι προσδοκίες, οι προσανατολισμοί και οι αναζητήσεις των Νισύριων δημιουργών μέσα από τις επιλογές των υλικών, των χρωμάτων, των σχημάτων, των μοτίβων κ.λ.π. των πα-

ραδοσιακών στολών, που φθάνουν στο σήμερα από το απώτατο παρελθόν.

Στα πλαίσια της συγκεκριμένης πρωτοβουλίας, έγινε προσπάθεια να αναλυθεί η μορφή και η δομή της Νισυριακής φορεσιάς μέσα από τα ιστορικά και λαογραφικά της στοιχεία, ενώ έγινε προσπάθεια να μελετηθούν τα μορφολογικά στοιχεία, τα χρώματα και τα στολίδια της φορεσιάς τα γεωμετρικά σχήματα και τα διακοσμητικά μοτίβα μέσα από το πρίσμα της σύγχρονης εκδοχής του ενδύματος.

«Είναι το ωραιότερο στολίδι που δημιούργησε η τοπική καλαισθησία της γυναικείας αισθητικής, συνδυάζοντας την κλασική γραμμή με του κορμιού τη λυγερή χάρη, όπως και τη χρωματική εναρμόνιση που συνδέει το ύφασμα με το κέντημα στη συνολική του σύνθεση» (Ταρσούλη, 1950).

Η διαχρονικότητα της Νισυριακής στολής φανερώνεται στην ομοιότητα που παρατηρείται ανάμεσα στην παραδοσιακή στολή, όπως αυτή παραδίδεται στις σύγχρονες γενιές (Ταρσούλη, 1950) και εξακολουθεί να φοριέται στις τοπικές γιορτές, με αυτήν της τοιχογραφίας γυναίκας, ντυμένης με την ίδια ενδυμασία στο ναό του Ταξιάρχη στον Εμπορειό (Οικονομάκης, 2001). Είναι μια από τις γραφικότερες φορεσιές της Δωδ/σου και τη συναντάμε με τη βυζαντινή ονομασία «αλλάγια».

Η αδιάσπαστη παρουσία της στο χρόνο φαίνεται μέσα από την επιβίωση των σταθερών τμημάτων της, ενώ η προσαρμοστικότητά της προδίδεται στις επιμέρους αλλαγές που αφορούν σε ορισμένες λεπτομέρειες. Όπως π.χ. στον αρχαίο χιτώνα προστέθηκαν κατά τη βυζαντινή περίοδο τα σκουρόχρωμα πλουμιά των μανικιών και του γύρου, για να δέσουν αρμονικά με το πανωφόρι, τον «παμουχά» ή «καμουχά». Έτσι, στη Νισυριακή φορεσιά παρατηρείται ένα συνταίριασμα από ρωμαϊκά, βυζαντινά, ανατολίτικα και δυτικά στοιχεία⁵.

Η γυναικεία τοπική ενδυμασία αποτελείται από το «μικρά αλλάγια», που είναι η απλή, καθημερινή στολή και από τα «μεγάλα αλλάγια», την πιο επίσημη που φοριέται στα πανηγύρια και τις εθνικές γιορτές, με παραλλαγή τη νυφιάτικη, που είναι και η πιο πλούσια. Τα μικρά αλλάγια περιλαμβάνουν : το χιτώνα, το φουστάνι, το σφύωμα⁶, το γελέκο, τις κάρσες, τις κουντούρες και το χρυσομάντηλο -που αντικαταστάθηκε αργότερα από το τσεμπέρι- και που από μέσα του βρίσκεται το φακιόλι. Τα μεγάλα αλλάγια περιλαμβάνουν :το χιτώνα, τον παμουχά (αντί το φουστάνι), το σφύωμα, την άλυση, τις πλουμιστές κάλτσες, τα παπούτσια, τη σκούφια (αντί το φακιόλι), τη σκέπη, τις καρφίτσες που στερεώνουν τη σκέπη και τις βέργες που κρέμονται στ' αυτιά σαν σκουλαρίκια⁷.

Ο χιτώνας είναι ποδήρης, λευκός και βαμβακερός με ποικιλόχρωμες παρυφές. Έχει επιμήκη κάθετα πλουμιά και τα μανίκια του είναι φαρδιά με κεντημένο γύρο. Το φουστάνι, χωρίς μανίκια, είναι κόκκινο, λευκό ή σκούρο στις ηλικιωμένες – στα μικρά αλλάγια- ενώ ο παμουχάς στα μεγάλα είναι μεταξωτός, βυσινί, πράσινος ανοιχτός ή άλικος και με περισσότερες πτυχές από το φουστάνι. Φτάνει ως λίγο κάτω από το γόνατο για να φαίνεται ο γύρος του χιτώνα. Όταν φοράνε τον παμουχά δε βάζουν γελέκο. Το σφύωμα

– σθητόπανο – είναι τσόχα πυκνοκεντημένη από μετάξι ή χρυσό σύρμα ανακατεμένο με ασήμι και καλύπτει το διάστημα από το λαιμό μέχρι την κοιλιακή χώρα, δηλαδή το σημείο που αφήνει ασκέπαστο η σχισμή του χιτώνα και του φουστανιού. Τα σχέδια που στολίζουν το σφύωμα είναι επτά : η γρανιέρα, το γαϊτανάκι, το αράπικο, η μέλισσα, το κυπαρισσάκι, η σκολόπεντρα και το νυφικό.

Το γελέκο, σκούρο πράσινο ή βυssινί το φορούν οι ανύπαντρες κόρες. Οι κουντούρες είναι πασούμια πέτσινα κόκκινα με σκληρό φελλό για να κάνουν υπόκωφο κρότο στο χορό. Η άλυση είναι αλυσιδωτή αργυρή ζώνη ή επίχρυση που σφίγγει τη μέση και στερεώνει το σφύωμα με πόρπη και ένα ελεύθερο μακρύ άκρο αλυσίδας που κρέμεται ως το γόνατο. Η σκέπη είναι μακρύ κόκκινο μεταξωτό ύφασμα που σκεπάζει όλο το κεφάλι προς τα πίσω και από μπροστά δύο θυσανωτά πλοκάμια φτάνουν λίγο πιο κάτω από τη μέση του σώματος. Κοσμήματα της φορεσιάς είναι ο «λαιμός» (χρυσό περιδέριαι), τα χρυσά φλουριά στο στήθος, οι βέργες και οι καρφίτσες.

II. 4. Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΟΧΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΩΝ

(α) Οι εκπαιδευτικοί στόχοι

Η επιλογή των εκπαιδευτικών στόχων του project έγινε με το σκεπτικό ότι οι αυριανοί πολίτες μπορούν να αποτελέσουν επιτυχημένους συντελεστές αειφόρου ανάπτυξης, εφ' όσον είναι επαρκώς ευαισθητοποιημένοι ώστε να κατανοούν την αξία των αειφορικών συντελεστών παραγωγής και αν έχουν καλλιεργήσει σε ικανοποιητικό βαθμό τις έμφυτες δημιουργικές δυνάμεις τους. Περαιτέρω είναι απαραίτητο να είναι εξασκημένοι στο να αντλούν ερεθίσματα από το ευρύ περιβάλλον και να τα αξιολογούν και να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν και να σέβονται την πολιτιστική τους κληρονομιά. Απώτερος σκοπός είναι να συμβάλλουν στην ανάδειξη, την αξιοποίηση και την ανανέωση της κληρονομιάς αυτής, ενεργοποιούμενοι σε δράσεις-παρεμβάσεις που στοχεύουν στο να επιτυγχάνεται η επιθυμητή βιώσιμη ανάπτυξη του τόπου, μέσα από την προαγωγή των στοιχείων της ιδιαίτερης φυσιολογίας του.

Σε αυτού του είδους τις αναπτυξιακές-πολιτιστικές παρεμβάσεις η εκπαίδευση πρέπει να αναλάβει ένα νέο καθοριστικό ρόλο. Πέρα από τη λειτουργία της σε επίπεδο μετάδοσης γνώσεων, καλείται να καλλιεργήσει την ευαισθησία των ατόμων απέναντι σε συγκεκριμένους στόχους, να αναπτύξει το αισθητικό κριτήριο των εκπαιδευομένων αλλά και να τους εξοικειώσει σε ένα επιχειρηματικό τρόπο σκέψης και διαχείρισης με γνώμονα το σεβασμό και την αξιοποίηση της παράδοσης.

Εξ άλλου, η ανάγκη διαμόρφωσης της προσωπικότητας ενός πολίτη ενεργού, ικανού να προσαρμόζεται και να επεμβαίνει στην εξισορρόπηση μεταξύ φυσικού, πολιτιστικού, κοινωνικού και οικονομικού περιβάλλοντος επιβάλλει

τη συνεργατική μάθηση αλλά και τη συνεργασία της εκπαιδευτικής κοινότητας με την ευρύτερη κοινωνία, μέσα από μια φιλοσοφία που ξεφεύγει από τη συμβατική πρακτική του σχολείου.

(β) Η διαθεματικότητα- διεπιστημονικότητα

Στο πλαίσιο των στόχων αυτών, διαμορφώνεται το σχήμα «εκπαίδευση-πολιτισμός- αειφορία» ως αφαιρετικό διεπιστημονικό σύνολο γνωστικών πεδίων, ως σύγκλιση πολλών επιστημονικών τομέων (και συγκεκριμένα της οικονομίας, της τέχνης, της ιστορίας, της τεχνολογίας και της κοινωνιολογίας) και ως συνδυασμός διαθεματικών προσεγγίσεων και μεθοδολογικών εργαλείων. Δημιουργούνται, δηλαδή, προϋποθέσεις για μια ολιστική διαθεματική προσέγγιση η οποία έρχεται σε αντίθεση με την παραδοσιακή πρακτική -όπου τα γνωστικά αντικείμενα διδάσκονται ξεχωριστά, ξεκομμένα το ένα από το άλλο (Βαρνάβα-Σκούρα, 1989, σελ. 1380-1381).

Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή αντλούνται εισροές από διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα και διαφορετικές θεματικές, που με τη βοήθεια κατάλληλων μεθόδων και εργαλείων εντάσσονται σε μοντέλα μάθησης που οδηγούν σε απόκτηση σφαιρικής γνώσης, ανάπτυξη δεξιοτήτων, διαμόρφωση αξιών και στάσεων, αναβάθμιση του αισθητικού κριτηρίου και ανάπτυξη ευαισθησιών (Καμπουροπούλου 2006). Παράλληλα, η μη στερεοτυπική μορφή διδακτικής προσέγγισης μυεί τους συμμετέχοντες/ουσες στη λογική της διαβίου μάθησης, η οποία είναι απαραίτητη αν θέλουμε να συνδεθεί η εκπαίδευση με την κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική ζωή του τόπου.

(γ) Η δημιουργικότητα και η βιωματική μάθηση.

Το δημιουργικής επίλυσης πρόβλημα

Οι διδακτικές μέθοδοι που επιλέχθηκαν ακολουθούν τα στάδια δημιουργικής σκέψης και δημιουργικής μάθησης και χρησιμοποιούν την τέχνη, με τις πολλαπλές της εκφάνσεις, ως κοινό άξονα για τη διδασκαλία και ως έκφραση του αποτελέσματος σε κάθε φάση (προϊόν- εκροή) και το «προς επίλυση πρόβλημα» (problem solving) ως τρόπο σχεδιασμού της διδασκαλίας.

Ειδικότερα, τα στάδια της δημιουργικής σκέψης που ακολουθήθηκαν είναι τα εξής:

- Ευαισθητοποίηση σε θέματα περιβάλλοντος, παράδοσης, αειφόρου ανάπτυξης.
- Εντοπισμός του κεντρικού προβλήματος, που είναι η σύγκρουση οικονομικής ανάπτυξης και παραδοσιακού περιβάλλοντος
- Επισήμανση των επί μέρους προβλημάτων που είναι η στενότητα των συντελεστών παραγωγής, η δυσκολία εξεύρεσης οικονομικών διεξόδων, οι αρνητικές συνέπειες της ανάπτυξης, όταν πραγματοποιείται χωρίς σεβασμό στην παράδοση, τον πολιτισμό, τα κοινω-

νικά δεδομένα, τη φύση και τη μικρή κλίμακα της περιοχής.

- Παραγωγή πολλών και ποικίλων ιδεών, προτάσεων και λύσεων (ευχέρεια και ευελιξία σκέψης), για την αντιμετώπιση των προβλημάτων. Στην προκειμένη περίπτωση οι ιδέες σχετίζονται με την αποδοχή αειφορικών λύσεων που συνδυάζουν την ανάπτυξη με το σεβασμό στο περιβάλλον, την παράδοση και τον πολιτισμό, και την υιοθέτηση τρόπων αειφορικής παραγωγής κυρίως στον τομέα της πολιτιστικής βιομηχανίας – χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και άλλες λύσεις (π.χ. αειφορικός τουρισμός).
- Επιλογή λύσεων
- Περιορισμός του προς μελέτη αντικείμενου –κυρίως για πρακτικούς λόγους.
- Ανάλυση και η επεξεργασία αυτών των στοιχείων, καθώς και η αλλαγή και η ανάδειξή τους σε καινοτόμες και πρωτότυπες συνθέσεις (μετασχηματισμός) που αποσκοπούν στην παραγωγή νέων προϊόντων.

Στα στάδια αυτά η τέχνη αφενός λειτουργεί ως γνωστικός στόχος (κυρίως η λαϊκή τέχνη που αποτελεί θεματική μελέτης στο project) αφετέρου ως μέσο έκφρασης που συντελεί στην ευαισθητοποίηση και ενεργοποιεί δημιουργικές διαδικασίες για την ανεύρεση λύσεων στα προβλήματα που αφορούν την παράδοση και το περιβάλλον.

Έτσι οι δραστηριότητες του προγράμματος που έγιναν σε συνεργασία με την κοινωνία και στο μεγαλύτερο μέρος τους αφορούσαν τη βίωση ανοιχτών εμπειριών, στις οποίες συμμετείχαν μεγάλοι και μικροί σε μια σχέση ελευθερίας και ισοτιμίας, καταλήγει σε εικαστικές δημιουργίες (ζωγραφική, κατασκευές κ.λ.π.), με κορύφωση στην τελική φάση την παραγωγή ενός video clip.

III. ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ

III.1 ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ – ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΦΑΣΗΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

Οι διαδικασίες του υλοποίησης του προγράμματος διήρκεσαν ένα έτος και πραγματοποιήθηκαν σε ενότητες που ακολουθούν τη δομή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων με τη μέθοδο project. Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται η φάση μετασχηματισμού της στολής της Νισύρου σε σύγχρονο ένδυμα, που αποτελεί την καρδιά του project και είναι ενδεικτική των δραστηριοτήτων που πραγματοποιήθηκαν.

Η ομάδα εργασίας που αποτελούνταν από φοιτητές του Παιδαγωγικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Αιγαίου και μαθητές της πέμπτης και έκτης τάξης των πειραματικών σχολείων Ρόδου, ασχολήθηκε με τη μετάπλαση της παραδοσιακής στολής.

Μελετώντας την ιστορία και τη σημειολογία της παραδοσιακής στολής αλλά και προσεγγίζοντας τη ρητορική και τη διαλεκτική της μοντέρνας τέχνης σε σχέση με τις σύγχρονες κοινωνικές δράσεις, οι συμμετέχοντες/ουσες επεξεργάστηκαν τα στοιχεία της Νισυριακής στολής. Ανέλυσαν και απλοποίησαν σχεδιαστικά τα μέρη της διατηρώντας τη βασική γραμμή της, χρησιμοποίησαν παρεμφερή υλικά, σεβάστηκαν τους αρχικούς χρωματικούς συνδυασμούς και απέδωσαν ελεύθερα τα διακοσμητικά - νατουραλιστικά ή γεωμετρικά- μοτίβα καταλήγοντας σε μια πιο αφαιρετική σύνθεση που δυναμικά παραπέμπει τόσο στην «ποπ αρτ» όσο και στη λιτή, ανεικονική και φυγόκεντρη τάση του μεταμοντερνισμού⁸.

Τα διακοσμητικά μοτίβα της στολής μετατρέπονται τώρα σε πρότυπα - σύμβολα για τους φοιτητές/ριες και για τα παιδιά που έχουν αναλάβει τους ρόλους του ερευνητή, καλλιτέχνη-δημιουργού.

Έτσι, π.χ. : α) στη θέση των κεντημένων μοτίβων στα μανίκια έφτιαξαν σειρές από υφασμάτινα λουλούδια σε ζωηρά χρώματα που τα τοποθέτησαν με τον ίδιο γραμμικό τρόπο, β) χρησιμοποίησαν τα ρετάλια από τα υφάσματα και τα μετέτρεψαν σε διακοσμητικά πρόσθετα στοιχεία της στολής (κρόσσια, γιρλάντες κ.λ.π.), γ) σχεδίασαν στη θέση του κεντήματος του μπούστου μια νέα μοντέρνα σύνθεση δ) επινόησαν διάφορα πρωτότυπα σχεδιαστικά μοτίβα για το μαντήλι του κεφαλιού κ.ά. Προσπάθησαν, δηλαδή, να δουν την παραδοσιακή ενδυμασία με μια σύγχρονη ματιά, ενώ ταυτόχρονα χρησιμοποίησαν παραγωγικά ακόμα και τα υπολείμματα από τα υφάσματα.

Με αυτόν τον τρόπο από τη μία αξιοποίησαν υλικά που θα μπορούσαν να είχαν πεταχτεί, ανακυκλώνοντάς τα με βάση τις αρχές της αειφορίας, από την άλλη εξασκήθηκε η δημιουργική τους σκέψη, καθώς ενθαρρύνθηκαν να επινοήσουν αισθητικές λύσεις- προτάσεις εμπλουτισμού της φορεσιάς, λειτουργώντας ως εμπειρικοί καλλιτέχνες και στυλίστες.

Στην εξέλιξη της διαδικασίας η φορεσιά πέρασε από διαφορετικά στάδια απλοποίησης, διατηρώντας έντονες τις αναφορές στην πρωτότυπη. Χαρακτηριστικά, οι συμμετέχοντες/ουσες δημιούργησαν με βάση μια σύγχρονη καθημερινή γυναικεία αμφίεση, αναφορές στην παραδοσιακή στολή συνδυάζοντας μια πληθώρα υλικών και μέσων, τα οποία διαχειρίστηκαν ελεύθερα και ευφάνταστα. Έτσι παρατηρήθηκε η προτίμηση στην επονομαζόμενη «μη παραστατική τέχνη», η οποία επέτρεψε να θριαμβεύσουν οι χρωματικές κηλίδες, οι πιτσιλιές, οι τυχαίες γραμμές κ.ά. Τα παιδιά και οι φοιτητές άφηναν την πρωτοβουλία στο ίδιο το υλικό και τις ιδιότητές του να μεταποιείται, να ζωντανεύει και εντέλει να ορίζει την έμπνευσή τους, υπακούοντας κατά κάποιον τρόπο στη φυσιολογία του, όπως αυτή του ειδικού χρώματος για τα υφάσματα.

Κάθε παιδί έκανε από ένα κολάζ όπου παρουσίαζε τη δική του εκδοχή για τη φορεσιά της Νισύρου, τα οποία το Πανεπιστήμιο τα τύπωσε σε γραμματόσημα.

Η ομάδα φοιτητών/ριών συμμετείχε ενεργά στα γυρίσματα ενός video clip με επίκεντρο την παραδοσιακή στολή, τη μεταποίησή της, τη χρήση της αλ-

λά και το φυσικό και παραδοσιακό περιβάλλον της Νισύρου. Στα πλαίσια αυτά πραγματοποιήθηκε το Μάρτιο ταξίδι στη Νίσυρο. Βιντεοσκοπήθηκαν σκηνές από το ηφαίστειο με τους φοιτητές να φορούν την παραδοσιακή στολή και τις διασκευές της.

Η δραστηριότητα υποστηρίχθηκε από συνεργείο βιντεοσκόπησης και από τον τοπικό πολιτιστικό σύλλογο που μετείχε με εκδήλωση παραδοσιακών χορών στην πλατεία του δημαρχείου.

Τις νέες δημιουργίες των ομάδων εργασίας, φόρεσαν μέλη της ομάδας των φοιτητών/ριών καθώς και μια επαγγελματίας τραγουδίστρια της «ποπ» σκηνης, που έδωσε συναυλία στο χώρο του Παν/μίου στη Ρόδο, για τις ανάγκες του video clip.

Αφού συγκεντρώθηκε το όλο το υλικό και έγινε η απαιτούμενη επεξεργασία του πήρε την οριστική μορφή ενός video art. Αυτές οι δράσεις με μορφή video art και κατασκευών παρουσιάστηκαν στη Biennale Ιρλανδίας η οποία έγινε στο μουσείο σύγχρονης τέχνης του Limerick (Limerick City Gallery of Art) το Μάιο του 2006. Με την εγκατάσταση video art που παρουσιάστηκε, επιδιώχθηκε να αναδειχθεί το πολιτισμικό παρόν και μέλλον της στολής της Νισύρου μέσα από το παρελθόν.

III.2. ΔΙΑΧΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Στα πλαίσια της διάχυσης των αποτελεσμάτων του project⁹, έγινε παρουσίασή του στα εξής:

- Σε μια σειρά διεθνών εκθέσεων με γενικό τίτλο «Social Gym», σε συνεργασία με τον εικαστικό καλλιτέχνη Νίκο Χαραλαμπίδη, ο οποίος είχε και την εποπτεία τους.
- Στη Biennale Ιρλανδίας το Μάιο του 2006 στο Μουσείο σύγχρονης τέχνης του Limerick (Limerick City Gallery of Art)
- Στο Μουσείο Turner στο Margate της Αγγλίας τον Ιούλιο και τον Αύγουστο 2006
- Στη Biennale του Sao Paolo Βραζιλίας από τον Οκτώβριο μέχρι τις 30 Δεκεμβρίου 2006.

Εδώ οι αναφορές στην ιστορία, τη λαϊκή παράδοση, και στην ιστορία της τέχνης, αναμειγνύονται για να σχηματίσουν ένα ψηφιδωτό αποσπασματικών αναφορών και συμβόλων που ανασυντίθενται με φόντο διαφορετικούς χώρους φανταστικούς ή μη.

Επίσης προγραμματίζεται η παρουσίαση των εικαστικών παρεμβάσεων του προγράμματος στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου στη Ρόδο και στη Gallery IOTA (Isle of Thanet Arts Ltd) στο Λονδίνο υπό την καλλιτεχνική διεύθυνση του Philip Oldfield.

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο συγκεκριμένο project η παραδοσιακή Νισυριακή στολή, βγαλμένη από τις αρχαίες, βυζαντινές και λαϊκές εμπνεύσεις (που αποδίδονται σε εφαρμοσμένες παραδοσιακές τεχνικές), στα πλαίσια του project πέρασε από πολλές φάσεις μέχρι τη σύγχρονη καλλιτεχνική ερμηνεία της. Μέσα από αυτές τις φάσεις προτάθηκε μια σειρά από νέες ελεύθερες ερμηνείες και σύγχρονους επαναπροσδιορισμούς που οδήγησαν στη αφαιρετική απόδοση της παλαιάς στολής. Με τον τρόπο αυτό καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε το παρελθόν, «διατηρώντας όλη τη γοητεία του φαντάσματος, να ξαναπάρει το φως και την κίνηση της ζωής και να γίνει παρόν» (Baudelaire, 1995, σελ. 134-135).

Εννοείται ότι, μέσα από τις διαδικασίες, δεν επιδιώχθηκε η επιστροφή στο δόγμα της παραδοσιακής ομορφιάς, ούτε η εξασφάλιση της αρμονίας της φόρμας. Αντιθέτως, επιδιώχθηκε να μάθουν οι συμμετέχοντες/ουσες στο project να ερμηνεύουν την παράδοση και τον κόσμο με διαφορετική ματιά και να απολαμβάνουν την εμπειρία της επαφής τους με τα παραδοσιακά πρότυπα, σύμφωνα με τις αρχές της πρωτοποριακής τέχνης (Eco 2004, σελ. 415). Απώτερος σκοπός είναι η παράδοση να την υποβαθμίζεται ή να αλλοτριώνεται, αλλά να προσλαμβάνει μια «παρθενική δροσιά» (Eco 2004, σελ. 405) και νεωτερικότητα, που όσο πιο ανεξερεύνητη είναι τόσο πιο γόνιμη μπορεί να αποβεί.

Μέσα από τις ποικίλες δραστηριότητες επιτεύχθηκε η διατήρηση μιας λεπτής ισορροπίας ανάμεσα στην παράδοση και τη σύγχρονη πραγματικότητα της τέχνης στην οποία μπορούμε να πούμε ότι εντάσσονται και οι καλλιτεχνικές δημιουργίες του σχεδιασμού (design) ενδυμάτων. Τα στοιχεία της παραδοσιακής στολής ερμηνεύθηκαν με καλλιτεχνική διάθεση και ενσωματώθηκαν στις επιταγές της υψηλής μόδας αλλά και στο σχεδιασμό καθημερινών ενδυμάτων με ένα απλό-αυθόρμητο ύφος. Έτσι «ξαναδουλεύοντας την παράδοση» αυτή έγινε φρέσκια, σύγχρονη, επεξεργασμένη, μεταμοντέρνα τέχνη (Eco 2004, σελ. 426), που προσφέρει ταυτόχρονα δυνατότητα για νέους πειραματισμούς πέρα από την παραδοσιακή απεικόνιση. Με τον τρόπο αυτό καθημερινά αντικείμενα- και στη συγκεκριμένη περίπτωση τα ενδύματα- μετατρέπονται σε καλλιτεχνικές δημιουργίες, αν όχι σε έργα τέχνης.

Επίσης βασικό αποτέλεσμα του project ήταν η μύηση των παιδιών και των φοιτητών/ριών στη 'φιλοσοφία' της αγαπαραγωγής των καλλιτεχνικών νεωτερισμών των ενδυμάτων σε σειρές¹⁰, όπως τα προϊόντα μαζικής παραγωγής, ώστε να είναι διαθέσιμα με χαμηλό κόστος στο ευρύ κοινό. Όπως είναι γνωστό, η Τέχνη του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα διακρίνεται από μια σταθερή προσήλωση στα χρηστικά αντικείμενα. Αυτά πρέπει να είναι πρακτικά, οικονομικά, λειτουργικά, κοινής αποδοχής και μαζικής παραγωγής, αλλά ταυτόχρονα να ανταποκρίνονται σε κάποια standards αισθητικής και ποιότητας (Eco 2004, σελ. 376). Μέσα από το project έγινε αντιληπτή η ταυτόχρονη συνδυαστική ανάγκη για πρωτότυπες συλλήψεις και δημιουργίες με τη δυνατότητα της σειραϊκής τεχνικής αναπαραγωγής τους.

Η μελέτη, η αξιολόγηση και η δημιουργική αξιοποίηση των υλικών με κριτήριο την επινοητικότητα, τη συνθετικότητα, την επεξεργασία και την καινοτομία, βοήθησε να αναχθεί το υλικό των κατασκευών σε καθαυτό αντικείμενο της αισθητικής γλώσσας.

Μέσα σε αυτό το σκεπτικό της δημιουργικής διαδικασίας τα παιδιά φάνηκε να αποκτούν ενδιαφέρον στη μελέτη των υλικών, στη διερεύνηση της συμπεριφοράς τους και στην ανακάλυψη των δυνατοτήτων τους. Κατά τη διαδικασία αναζήτησης των λύσεων, οι δυνατότητες των υλικών συνυπολογίζονταν και συμπλήρωναν την έμπνευση του δημιουργού ή της ομάδας.

Μέσα από τις δράσεις και τις συνεργασίες, επιβεβαιώθηκε η υπόθεση ότι ένα διαθεματικό εκπαιδευτικό project μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ανοίγματος της ακαδημαϊκής κοινότητας προς την τοπική κοινωνία, εφόσον η θεματική του και οι δραστηριότητές του είναι κοινού ενδιαφέροντος. Από τις δράσεις δημοσιότητας φάνηκε επίσης ότι η τέχνη ως άξονας στο διαθεματικό project οδηγεί σε δημιουργίες οι οποίες, ενταγμένες σε μια βασική φιλοσοφία (concept), μπορούν να αποτελέσουν στοιχείο αναζητήσεων στην καλλιτεχνική και κοινωνική επικαιρότητα.

Η εργασία κατέδειξε ότι τα προϊόντα της λαϊκής τέχνης που προκύπτουν από την παράδοση και τον πολιτισμό, μπορούν να χρησιμοποιηθούν δημιουργικά για την παραγωγή νέων καλαίσθητων προϊόντων, με αισθητική ποιότητα, χρηστικότητα και ενδεχομένως και οικονομική βιωσιμότητα. Σημαντικό ρόλο σ' αυτό παίζει η κατάλληλη ευαισθητοποίηση και η αναβάθμιση της αισθητικής καλλιέργειας μέσα από την εκτίμηση της τέχνης και της παράδοσης.

Από το project φάνηκε ακόμα ότι απλές τεχνικές μπορούν να βοηθήσουν στην αποκωδικοποίηση, επανάληψη και αναδημιουργία μοτίβων μέσα από τη σύγχρονη αντίληψη της αισθητικής. Επίσης, φάνηκε ότι η τεχνολογία (βίντεο, ψηφιακές φωτογραφίες) σε συνδυασμό με τη φαντασία μπορεί να οδηγήσουν σχετικά εύκολα σε ευέλικτες λύσεις.

Η τέχνη, ως πολύπλευρη δημιουργική διαδικασία, που επιτρέπει σε όλα τα άτομα να εκδηλώνονται μέσα από αυτή, είτε ως θεατές είτε ως καλλιτέχνες, χωρίς περιορισμούς στα μέσα έκφρασης, αποδεικνύεται πολύτιμος διαθεματικός άξονας. Η ικανότητά της να εντάσσεται στην καθημερινότητα, να συναρπάξει όσους μιλούν σε αυτήν, να αναπαράγεται και να προσφέρει αποτελέσματα προσιτά από οικονομική και τεχνολογική άποψη και αξιόλογα από άποψη αισθητικής και ποιότητας, την κάνουν ελκυστικό και ρεαλιστικό μέσο.

Η αναζήτηση αειφορικών αναπτυξιακών διεξόδων σε μια νησιώτικη περιοχή, οπωσδήποτε δεν είναι θέμα που λύνεται στα πλαίσια ενός εκπαιδευτικού project, πιλοτικού χαρακτήρα. Το εκπαιδευτικό αυτό πρόγραμμα δείχνει ότι η παράδοση, η τέχνη και ο πολιτισμός μπορούν να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για σύγχρονη δημιουργία και ότι η εκπαίδευση μπορεί να συμβάλλει στην προώθηση προτάσεων προς την κατεύθυνση αυτή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Baudelaire C., (1995), *Αισθητικά δοκίμια*, μετάφραση Ρέγκου Μ., Αθήνα, Printa .
- Breward C.,(2000), Cultures, Identities, Histories. Fashioning a Cultural Approach to Dress , στο Griffiths I. & White N. (eds.), *The Fashion Business. Theory, Practice, Image*, Berg, Oxford .
- Campling,L., & Rosalie, M., (2006), Sustaining Social Development in a Small Island Developing State, *Sustainable Development*, 14, 115-125.
- Chen, R.,G., (2006), Islands in Europe: Development of an Island Tourism Multi-Dimensional Model (ITMDM), *Sustainable Development*, 14, 104-114.
- Chomsky N., (1993), Interview with Jerry Brown, *Spin*.
- Eco U., (2004), *Ιστορία της Ομορφιάς*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- Giddins, B., Hopwood, B., & O' Brien, G., (2002), Environment, Economy and Society: Fitting Them Together into Sustainable Development, *Sustainable Development*, 10, 187-196.
- Harrison Sylvia (2001), *Pop Art and the Origins of Post-Modernism*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Harvey, D., (1991), Afterword, στο: H. Lefebvre (ed.), *The Production of Space*, trans. Donald Nicholson-Smith, Oxford, Blackwell.
- Hay, R., (2006), Becoming Ecosynchronous, Part 2. Achieving Sustainable Development via Personal Development, *Sustainable Development*, 14, 1-15.
- Hollander, A., (1994), *Sex and Suits*, New York, Kodansha International .
- Kallio, T., J., (2007), Rationalizing Sustainable Development- a Critical Treatise, *Sustainable Development*, 15, 41-51.
- Kelly, A, (2004), *The Intellectual Capital of Schools*, Kluwer Academic Publishers.
- Krausse C. A., (2006), *Ιστορία της Ζωγραφικής. Από την Αναγέννηση έως σήμερα*, μετάφρ. Φ. Παππάς, Ελευθερουδάκης.
- Ng, Y., K., (2004), Sustainable Development: A Problem of Environmental Disruption now instead of Intertemporal Ethics, *Sustainable Development*, 12, 150-164.
- Niessen S. , (2003), Afterword στο: Jones C., Leshwovich A.M., Niessen S. (eds), *Re- orienting Fashion Theory. The globalization of Asian Dress* , Berg.
- O' Neal D., (2005), Threads of Tradition : An Exhibition of Palestinian Folk Dress at Antiochian Village, *Washington Report on Middle East Affairs*, , vol. 24., Sept.- Oct. 2005.
- Portella, E., (1999), Cultural Cloning or Hybrid Cultures, *Συνέδριο της*

UNESCO για τον 21^ο αιώνα, Παρίσι, Νοέμβριος.

Power D. & Scott A.J., (2004), *Cultural Industries*, London, New York, Routledge.

Solow, RM, (2000), Sustainability: an Economist 's Perspective, . στο: Stanins RN (ed), *Economics of the Environment: Selected Readings*, Norton,: New York, 131- 138.).

Vitti M., (1978), *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα, Οδυσσέας.

Williams, P., M., (2002). Community Strategies: Mainstreaming Sustainable Development and Strategic Planning?, *Sustainable Development*, 10, 197-205).

Wilson, S., (2000), Rancillac Cocktail στο: B. Rancillac, *Le Regard idéologique*, Paris, Editions Marietta Guenna, Sonogy.

World Commission on Environment and Development, 1987, *Our Common Future*, Oxford University Press, New York.

Αναπτυξιακή Δωδεκανήσου, www. ando.gr, Ημερομ. Επίσκ. 15-1-2007.

Βαρνάβα- Σκούρα Τ., (1989), *Παιδαγωγική – Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια*, τ.3, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Καμπουροπούλου, Μ., (2006), Ο μύθος του Δράκου ως πολιτιστική παρέμβαση, Συνέδριο: *Ροδίων Παιδεία*, Ιούνιος 2006.

Κυριακίδου- Νέστορος Α., (2001), Η Λαϊκή Παράδοση: Σύμβολο και Πραγματικότητα, στο: Τσαούσης Δ. (επιμ.), *Ελληνισμός- Ελληνικότητα: ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας*, Αθήνα, Εστία, 4^η έκδοση σσ. 249-256.

Νισυριακά χρονικά, (τόμος 5).

Οικονομάκης Ρ., (2001), *Νίσυρος, Ιστορία και Αρχιτεκτονική*, Αθήνα, Μέλισσα.

Πολίτης Λ., (1979), *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, δεύτερη έκδοση.

Σαββαΐδου- Καμπουροπούλου, Μ., (1998), *Καλλιτεχνική εκπαίδευση και δημιουργική σκέψη στο δημοτικό σχολείο*, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ταρσούλη, Α., (1950), *Δωδεκάνησα*, τόμος 3, Αθήνα σελ. 166.

Ψαχαρόπουλος, Γ, (1999), *Η Οικονομική της Εκπαίδευσης*, Β' έκδοση, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αξίζει να σημειωθεί ότι προγράμματα στους άξονες τέχνης, αιφόρου ανάπτυξης οικονομίας και πολιτισμού από το 2001 έως και σήμερα, σχεδιάστηκαν, οργανώθηκαν και βρήκαν εφαρμογή μέσα από το μάθημα της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης που πραγματοποιείται στο Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αιγαίου σε συνεργασία με τον Τομέα Κοινωνικών Επιστημών του ΤΕΠΑΕΣ στο μάθημα Κοινωνικές και Οικονομικές Διαστάσεις της Εκπαίδευσης.
2. Ο Ν. Πολίτης από τις στήλες της Εστίας ανέλαβε την πρωτοβουλία να προκηρύξει διαγωνισμό ελληνικού διηγήματος, που θα επαναλαμβάνόταν ανά εξάμηνο (βλ. Vitti, 1978, σελ.259)
3. Η ψυχή του λαού, κατά το Μέγα, περιβάλλεται με το φωτοστέφανο του «εθνικού» (βλ. Κυριακίδου- Νέστορος, 2001 σελ. 253).
4. Την έμπνευση ως πρωταρχικό και αναγκαίο όρο της καλλιτεχνικής δημιουργίας θέτει ο Πλάτωνας, ο οποίος την αποκαλεί «θεία μοίρα», «θεϊκό δώρο» (Σαββαΐδου- Καμπουροπούλου, 1998, σελ.26.)
5. Για την ιστορική διαδρομή του νησιού και τις πολλαπλές επιρροές που έχει δεχθεί, βλέπε: (Οικονομάκης, 2001, σελ. 54-96).
6. Σφύωμα στη Νίσυρο σημαίνει η γραμμή που έχει στο λαιμό η πέρδικα.
7. Τα στοιχεία αυτά για τη φορεσιά έχουν αποδελτιωθεί από: Νισυριακά Χρονικά, τ.3, σελ..208-210 και Ταρσούλη, 1950, σελ. 164-165).
8. Η pop art των '60 θεωρείται σήμερα πρόδρομος της μεταμοντέρνας κουλτούρας του 2000. Βλέπε: Harrison Sylvia (2001), Pop Art and the Origins of Post-Modernism, Cambridge University Press. Cambridge.
9. Μια εκτενέστερη παρουσίαση της διάχυσης των αποτελεσμάτων του project θα παρουσιάσει η κα Μαστρογιάννη Ασπασία, η οποία και συνεργάστηκε στην υλοποίησή του.
10. Ανάλογη φιλοσοφία υιοθετήθηκε και από την pop art, η οποία δε χρησιμοποίησε απλώς τα προϊόντα μαζικής κατανάλωσης ως έμπνευση, αλλά τα έργα τέχνης παράγονταν όπως και τα προϊόντα μαζικής κατανάλωσης σε σειρές. Πολλαπλά αντικείμενα παράγονταν σε μεγάλες ποσότητες στερώντας από το έργο τέχνης τη μοναδικότητά του (Krausse 2006, σελ. 115).

Η ΝΙΣΥΡΟΣ ΤΟΥ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ

Μάνου Γ. Σακελλαρίδη

ΡΑΤΣΑ ΝΙΣΥΡΙΚΗ

Ράτσα Νισύρικη
δουλεύτρα φιλόξενη
ράτσα αγία.
Του μόχτου, του κάματου
η ούγια η στόφα σου
όλο μαγεία.

Τα κάστρα σου άπαρτα.
Τα έργα σου αθάνατα.
Η πίστη σου βράχος.
Στ' αχνάρια σ' ακόλουθος
για πάντοτε θα 'μενα
έστω μονάχος.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η κήρυξη του Β' παγκόσμιου πολέμου βρήκε τη μικρή Νίσυρο πανέτοιμη να αντιμετωπίσει όλα τα κακά και όλες τις ελλείψεις, που θα ακολουθούσαν αυτή την κατάρρα.

Όλοι, μικροί και μεγάλοι, ανασκουμπώθηκαν και πάλεψαν με νύχια και με δόντια για να τα βγάλουν πέρα. Δεν έμεινε ούτε μια σπιθαμή γης ακαλλιέργητη. Δεν έμεινε πλαγιά έρημη. Όλοι οι τόποι αξιοποιήθηκαν στο έπακρον και με τον καλλίτερο δυνατό τρόπο. Όλοι οι επαγγελματίες, γεωργοί, κτηνοτρόφοι, ψαράδες, μαραγκοί, σιδεράδες, βυρσοδέψες, ραφτάδες, όλοι στον αγώνα για την επιβίωση. Και τα κατάφεραν! Όχι μόνον έζησαν οι ίδιοι, έστω και με στερήσεις, αλλά βοήθησαν και άλλους από τα γύρω νησιά. Ιδίως την εποχή του θειαφιού. Έτσι μας βρήκε η απελευθέρωση με τις μικρότερες δυνατές απώλειες. Η φιλόξενη Νισύρικη γη, μας ανταπέδωσε πλουσιοπάροχα την αγάπη της, αντάμειψε τον ιδρώτα και τους κόπους των παιδιών της. Πολύ λίγα πράγματα είχαν τότε ανάγκη οι άνθρωποι. τα περισσότερα από τα οποία τα 'βγαζαν μόνοι τους.

Στον πόλεμο κατά της πείνας και των στερήσεων η Νίσυρος βγήκε νικήτρια.

Μετά την απελευθέρωση άρχισε νέα πρόδος και εξέλιξη, όπως ήταν φυσικό. Άρχισε όμως και η αιμορραγία της μετανάστευσης. Αναγκάιον κακόν! Τα ξενιτεμένα παιδιά της Νισύρου βοήθησαν, με όποιον τρόπο μπορούσαν,

ώστε η Νίσυρος όχι μόνον να μην υστερεί πουθενά και σε κανένα τομέα από τα άλλα νησιά, αλλά να είναι και πρωτοπόρος και παράδειγμα προς μίμηση, όπως στον εξηλεκτρισμό, την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, τον τουρισμό, τα ιαματικά λουτρά κλπ.

Παράλληλα όμως άρχισε να γιγαντώνεται και το δημογραφικό πρόβλημα και να γίνεται χρόνο με το χρόνο και πιο απειλητικό. Οι θέσεις του ράφτη, του παπουτσή, του βυρσοδέψη, του σιδερά, του καλαεζή, του λιοτριδιάρη, του βαρκάρη, του τρατάρη, του παπλωματά και άλλων πολλών επαγγελματιών έμειναν άδειες από τότε. Άρχισε να εγκαταλείπεται η γεωργία και η συστηματική κτηνοτροφία. Τα χωράφια ερήμωσαν. Τα χωριά ορφάνεψαν. Σπηλάδια, στέρνες, αλώνια, καζαναριά αφέθηκαν στο έλεος του Θεού. Και η κτηνοτροφία και αυτή στο έλεος του Θεού αφέθηκε και τώρα τρέχουμε και δεν φτάνουμε. «Ω! υστερνέ μου λογισμέ και πού να σ' είχα πρώτα!»! Τώρα που φτάσαμε στο τελευταίο σκαλοπάτι, στου κακού τη σκάλα, ένοχοι και υπόλογοι έναντι του τόπου και της ιστορίας του είμαστε όλοι εμείς, που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο επί μακράν σειράν ετών ανεχόμαστε την άδικη, απαράδεκτη, παράνομη και παράλογη αυτή κατάσταση.

*Ο τόπος μοιάζει έρημος, τα δέντρα ξεραθήκαν
και τα αδέσποτα τα ζα τίποτε δεν αφήκαν,
που να θυμίζει Νίσυρο, στολίδι του Αιγαίου,
του πόθου και τον όνειρον ό,τι όμορφου κι ωραίου!*

Και φτάσαμε έτσι στο να δημιουργηθεί μια άλλη Νίσυρος, που καμιά απολύτως σχέση δεν έχει με τη Νίσυρο του χθές.

Βέβαια, πολλά πράγματα άλλαξαν. Και έτσι έπρεπε να γίνει. Η Νίσυρος εξελίχθηκε. Ξαναχτίστηκε. Προόδειψε. Και είναι παρήγορο σημάδι μια προσπάθεια που γίνεται τώρα τελευταία από ορισμένους καλούς πατριώτες να επιστρέψουμε στη μάνα γη. Στη φιλόξενη Νισύρικη γη που μας έζησε με τους νόστιμους καρπούς της και με τα αγνά (οικολογικά) μαξούλια της.

Οι σκέψεις αυτές υπήρξαν η μαγιά, η αιτία και η αφορμή να γραφτούν τα παρακάτω. Να μας οδηγήσουν σ' ένα ευλαβικό προσκύνημα του χθες και να γίνουν ο φάρος και ο οδηγός στο σήμερα και στο αύριο.

Να θυμηθούν οι παλιοί και να μάθουν οι νέοι, πόσα εργαλεία και επαγγέλματα και πόσες χρείες υπήρχαν τότε, που δεν υπάρχουν σήμερα. Πόσα παιχνίδια έπαιζαν τα παιδιά και πόσες συνήθειες των μεγάλων έχουν σήμερα ξεχαστεί. Πόσοι και ποιοί σημαντικοί άνθρωποι σημάδεψαν τη Νίσυρο του τότε. Να αναβαπτιστούμε στο παρελθόν για να μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε το μέλλον. Να μάθουμε πώς εζούσαν οι άνθρωποι. Τι φαγητά έτρωγαν, πώς τα παρασκεύαζαν τότε, που δεν είναι δα και τόσο απόμακρα από μας και που όμως κοντεύουν να ξεχαστούν. Και αυτά όλα μαζί είναι η ιστορία μας, η ζωή μας, το είναι μας. Η ξελογιάστρα η ΝΙΣΥΡΟΣ μας.

Η Νίσυρος του χθες και του σήμερα. Η στιχουργημένη Νίσυρος, αν μπορέσει να μας συγκινήσει έστω για λίγο, ή να μας μεταφέρει νοερά σε κείνους τους αλλοτινούς χρόνους και καιρούς, θα έχει επιτύχει στο σκοπό της.

Η ΝΙΣΥΡΟΣ ΤΟΥ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ

ΜΕΡΟΣ Α΄

<p>1. Είδες κανένα άνθρωπο
γομάρι¹ να σηκώνει,
ή και καμιά νοικοκυρά
στη σκάφη να ζυμώνει!</p>	<p>9. Ποιός φέρνει εις τ' αλώνι¹⁵ του
σοδειές για ν' αλωνίσει;
Ποιός έχει δει στις μέρες μας
φουγάρο να καπνίζει;</p>
<p>2. Μπουγάδα² πια δε βάλουσι
στο μύλο δεν αλέθουσι
ούτε χαλιά στον αργαλειό
γιατί καιρό δεν έχουν.</p>	<p>10. Πούν' οι γαδάροι πούρχονταν
αφ' τ' Άργος¹⁶ φορτωμένοι
με σύκα και αμύγδαλα
βαριά σακατεμένοι;</p>
<p>3. Η ρόκα³ εσταμάτησε
τ' αδράχτι⁴ δε γυρίζει
κάτσοες πια δε μπαλλώνουσι
φούρνος πια δεν καπνίζει.</p>	<p>11. Αλώνια δεν υπάρχουν πια
αλωνίσματα δεν έχει
τα χόρτα λιγοστέψασι
λάσπη ο Θεός μάς βρέχει.</p>
<p>4. Τ' αμπέλια ξεεράθησαν
σταφύλια δεν τρουούσι⁵
ούτε κρασιά κάμνουσι
για να 'χουσι να πιούσι.</p>	<p>12. Εις τα ξωκκλήσια οι κοπελιές¹⁷
καντήλια δεν ανάβουσι
αγιούς δεν θυματίζουσι
ούτε και κήτους σάβουσι.</p>
<p>5. Τι είναι η απιδόκοπα;⁶
τι είναι το πετιμέζι;⁷
μυστοκοφή⁸, αλευρικώ⁹
επάνω στο τραπέζι;</p>	<p>13. Γι' αυτό και δεν υπάρχουν πια
οι κράμπες¹⁸ κι οι γλυστρίδες¹⁹
στους μάστορες που κτίζασι
ήρθαμε χαλαστίδες.</p>
<p>6. Ποιος τρώει πια μυστοκοφή;
απιδόκοπα ποιός έχει;
τσουβάλι στο κεφάλι του
ποιός βάλλει όταν βρέχει;</p>	<p>14. Απλώστρες²⁰ δεν υπάρχουν πια
μύγδαλα δεν τινάζουσι
και τα βαλάνια²¹ χάθησαν
και χοίρους εν εσφάζουσι.</p>
<p>7. Και ποιός ξυπόλητος γυρνά
ποιός τρώει κουσουμπάλι;¹⁰
Ποιός εις την παρασιά¹¹ μπροστά
τα ξύλα του συμπάλλει;¹²</p>	<p>15. Πέρασαν κείνοι οι καιροί
ήρθαν καινούριοι χρόνοι
την ανθρωπιά μας χάσαμε
τίποτε δεν μας σώνει.</p>
<p>8. Ποιός σπέρνει στην περιαιλιά¹³
οσαμεριές¹⁴ ποιός σκάβει
τη λάμπα το λυχνάριον του
το βράδυ ποιός ανάβει;</p>	<p>16. Τα καφενεία κλείσανε
κι ανοίξανε μπαράκια
κι αντί ουζάκι και καφέ
προσφέρουσι φαρμάκια.</p>

17. Ο Παραμπούτης²² κάποτε
Νίσυρος είπε αντίο!
Να μην τ' ακούσω μην τα δω
Θεέ μου πριν να φύγω.
18. Σπασιάδες²³ πια δεν χτίζουσι
τις αμπατές²⁴ χαλούσι
μάντρες²⁵ σπηλάδια²⁶ αφήκασι
χωράφια δεν εγγιούσι.²⁷
19. Σουμάκι²⁸ δεν μαζεύουσι
ούτε και αγγλασίνα²⁹
ούτε λιθιάζουσι³⁰ τις συκίες
και την περνούσι φίνα.
20. Γομάρια δε σηκώνουσι
ρουκάνια³¹ δεν τραβούσι
βιολιά πια δεν εβγάουσι
οι άνθρωποι δε γελούσι (γλετούσι).
21. Εις το Πιαούλι³² πια κανείς
γαδάρους δεν ποτίζει
κι ούτε ένας χερόμυλος
σε σπίτι δεν γυρίζει.
22. Σύκα αγραμίθια³³ ε λέθουσι
λιοτρίδια χαλαστήκαν
παιχνίδια κι έθιμα παλιά
απ' όλους ξεχαστήκαν
23. Ποιος παίζει μάγκο³⁴ ή μπιρι³⁵
κρυφτό³⁶ ή κυνιάρι;³⁷
Τρίπετρο³⁸, νιάπετρο³⁹ και ποιός
αμπέτσα⁴⁰ θα σε πάρει;
24. Πάπφα⁴¹ δεν παίζουν ή κουτσό⁴²
προζύμι⁴³ και αμπάρες⁴⁴
ούτε καντούνια⁴⁵ κόζαλα⁴⁶
πεντόβολα⁴⁷, κουμπάρες.⁴⁸
25. Μπίλες⁴⁹ και σβούρες⁵⁰ και βουρνιά⁵¹
γιάντες⁵², πόρτες⁵³, σαμιάδες⁵⁴
και ω κυρά γειτόνισσα⁵⁵
σ' ούλους τους μαχαλάδες.⁵⁶
26. Καφίζια⁵⁷ δεν υπάρχουν
τα μυλλερά⁵⁸ χαθήκαν
και οι Νισύριες οι χρειές
απ' όλους ξεχαστήκαν.
27. Φανάρια⁵⁹ πια οι μαραγκοί
δεν φτιάχνουν στη κουζίνα
και ούτε καζανεύγουσι⁶⁰
να κάμουν κουκχουζίνα.⁶¹
28. Ο κάτσουνας⁶² εχάθηκε
αγγλούπα,⁶³ χαραπούλι⁶⁴
καπράτσι⁶⁵ δε νεσύρνει⁶⁶ πια
νερό αφ' το Πιαούλι.
29. Διούρι⁶⁷, αγκρίφι⁶⁸, μαστραπάς⁶⁹
τουρβάς⁷⁰, σουφράς⁷¹, καζάνι⁷²,
κατσούνι⁷³, ακάβι⁷⁴, κόπανο⁷⁵
δεν κόβουν αφ' το ρουμάνι.
30. Δισάγκι⁷⁶, χέρρες⁷⁷ και σαγιάς⁷⁸
σπουμπι⁷⁹, μαισιά⁸⁰, μαγκάλι⁸¹,
φούρνος⁸² και ούτε παρασιά⁸³
σε ούλο το Λαγκάδι.
31. Ρεμόνι⁸⁴, κόσκινο⁸⁵, σταμνί,⁸⁶
τριχάλι⁸⁷, γιαμπαδάκι⁸⁸
στα δώματα καμιά σοδεία
σε ούλο το Μανδράκι.
32. Ρεβίθια του Παλιόκαστρο⁸⁹
και του Λαγκιού αφίδες,⁹⁰
φασούλια της περιαλιάς
και σύκα αφ' τις κισίλες.⁹¹

33. Λουμπούνια⁹² στην ακρογιαλιά
κανένας δεν πετρώνει
γάδαρος δεν ακούεται
χωράφι να οργώνει.
34. Γρόιποι πια δεν ψαρεύουσι
σμαρίδα από τη Γρόνα⁹³
ούτε βολάσσουν⁹⁴ στου Βρετού⁹⁵
μήτε τραβούν ρουκάνια.
35. Η χαμαλίκα⁹⁶ χάθηκε
δρεπάνι αγκινάρι⁹⁷
και το πηγάδι που 'τανε
πίσω στο Μιραμάρι.⁹⁸
36. Οι κήποι εκτισήκασι
χώθηκαν τα πηάδια,
δεν ποσπερίζει⁹⁹ η Νισυριά
στις γειτονιές τα βράδια.
37. Έλυτθας¹⁰⁰ δεν υπάρχει πια
και οι βαγιές¹⁰¹ χαθήκαν
αμάζευτες μένουν οι ελιές
και στα βουνά οι βελανιδιές¹⁰²
και κείνες ξεραθήκαν.
38. Βαστάδια¹⁰³ δεν υπάρχουν πια
κι οι τάβλες¹⁰⁴ εχαθήκαν,
μάντρες, σπηλάδια εγκρέμισαν
τ' αλώνια αχρηστευτήκαν.
39. Ποιός τρώει αγραμιπθόζουμο¹⁰⁵
κρίθινο κουσουμάδι¹⁰⁶
και τις μαρίδες τις παστές
ποιός ψήνει στο μαγκάλι;
40. Ποιός εις τ' αλώνι αποβραδής
αουριδι¹⁰⁷ πάει να βάλει
και ποιός ξωμένει¹⁰⁸ στο Λακχι¹⁰⁹
στο Άργος¹¹⁰, στο Τριάλλι;¹¹¹
41. Ποιός βάλλει χέρες¹¹² ή σαριά¹¹³
στην κεφαλή μαντήλι;
Και ποιά με τους καλάθρωπους¹¹⁴
θ' ανάψει το καντήλι;
42. Σουφρά¹¹⁵ ποιός εις το σπίτι του
έχει, ή κουκουμάρι,¹¹⁶
κάτσουνα¹¹⁷, γούρνα¹¹⁸, μυλλερό¹¹⁹
ή χοίρο στο κρεμμάρι,¹²⁰
43. Ούλλα, τα πάντα αλλάξασι
αλλάξαν κι οι ανθρώποι
και φαίνονται σαν έρημοι
οι όμορφοί μας τόποι.
44. Γι' αυτό χολιώ με όλα αυτά
τα χρόνια που μας φεύγουν,
μας πήραν κι ούλες τις χαρές
και πίσω δεν τις φέρουν.

ΜΕΡΟΣ Β'

1. Ποιός θ' ακούσει το καιγίος¹²¹
τον Κόλα¹²² να φωνάζει
σκούλλουζ¹²³ αφ' το διπότατο¹²⁴
ποιός παίρνει πια αφ' το Καλέζι¹²⁵ γάζι,¹²⁶
2. Ποιός θ' ανάψει τα φανάρια
ποιός σμαρίδες θα παστώσει;
Ποιός στον ήλιο τ' Αη-Νικόλα¹²⁷
τις αρίδες του θ' απλώσει;
3. Ποιός αμπέλι θα τρηήσει
πετιμέζι για να κάμει;
Ποιός με μέρσινα και σπάρτους
του Μαγιού πλέκει στεφάνι;
4. Ποιός μαεύγει καντηλαύρες,¹²⁸
ποιός γοράζει βαλανίδι;¹²⁹
Και ποιός θυμάται πού θα βρει
της τύφλας το ρυμίδι;¹³⁰
5. Ποιός θα πάει στα νησιά
να μαζέψει το αλάτι;
ή τα σύκα, τα καρύδια
που 'ταν πάνω στο Διαβάτη;¹³¹
6. Ποιός εις την Τάβλα του Γιαλού¹³²
την πυρίνα¹³³ θα φορτώσει
και του Χιώτη¹³⁴ το καϊκι
πούρθε για να ξεφορτώσει;
7. Ποιός θα πάει πυροφάνι¹³⁵
και καούρους¹³⁶ ποιός θα πιάσει;
Ποιός με το χαροπούλιν¹³⁷ του
κουκχουζίνα¹³⁸ θα κεράσει;
8. Ποιός φελλό¹³⁹ θα κοπανίσει
και σμαρίδες θ' αλατίσει'
Ποιός την καμπάνα του σχολειού¹⁴⁰
θα πάει να χτυπήσει;
9. Ποιός θα πάει στο νεπέτι¹⁴¹
ναργιέ ποιός θα καπνίσει;
Και ποιός στο γαδαροπόθεμμα¹⁴²
το γομάρι του θ' αφήσει;
10. Ποιός θα βρει τα γεμενιά¹⁴³
πούκαμν' ο Μπαρβαδάκης¹⁴⁴
και το βιβλίο το παλιό
πούγραφ' ο Μαντουδάκης;¹⁴⁵
11. Ποιός έφευγε, ποιός έρχετο,
ποιά Νισυριά γεννούσε;
Και ποιός εις το Λιμενικό¹⁴⁶
την συνδρομή χρουστούσε;
12. Ποιός κούει το διαλαλημό¹⁴⁷
«ακούσετε μικροί μεγάλοι,
ήρθε το ασβεστάδικο¹⁴⁸
πίσω εις το λιμάνι»;
13. Η όποια θέλει να χορέψει
δυο αυγά και μπουκχουνιές¹⁴⁹
να τα φέρει στο καζίνο¹⁵⁰
κουρδισμένα τα βιολιά
έτοιμο το μαντολίνο.
14. Τα Καϊκια κινδυνεύουν
τρέξετε συγχωριανοί,
να τραβήξουμε τις βάρκες
το κακό πριχού γενεί.
15. Ποιός θυμάται τον Παρθένη¹⁵¹
της Νισύρου το ρολόι;
Πάει πίσω! Μεσημέρι!
φώναζε το παιδολόι.
16. Ποιός πάει πορολόϊμα¹⁵²
ποιός εις τα κουρουνάκια;¹⁵³
με φάκα φαραουσνιά¹⁵⁴
ποιός πιάνει τα πουλάκια;

17. Ποιός καθαρίζει αυλότοπο¹⁵⁵
αλωνότοπο¹⁵⁶ ποιός έχει;
Και σπάρτο εις το σούλουνα¹⁵⁷
ποιός βάλλει όταν βρέχει;
18. Ποιός θα κόψει ασφυτύλους¹⁵⁸
στα παιδιά να φτιάξει μύλους;
Και ξυλόκουμπα¹⁵⁹ αφ' το ρουμάνι
κουμπολόγια για να κάμει;
19. Όλα αυτά ποιός θα τ' ακούσει,
όλα αυτά ποιός τα θυμάται;
Μόνο εις τον ύπνο του
τη νύχτα που κοιμάται.
20. Ποιός θα πάει να κόψει μάζες¹⁶⁰
τα σφυρίδια¹⁶¹ του να μπλέξει
και με λίδες¹⁶² αφ' τους σπάρτους
τα δεμάτια του να δέσει;
21. Ποιός με το χερόμυλό του
θα μας κόψει το πηνούρι¹⁶³
και ποιός γνωρίζει τώρα πια
τι ήταν το διούρι.¹⁶⁴
22. Για παμπακιά¹⁶⁵ και κριθαριά¹⁶⁶
ποιοί ξέρουν να μου πούσι;
Κι ακόμα τι παράξενο
τα μάτια μου θα δούσι;
23. Πού θα πα' νάβρω άνθρωπιά
και πού την τιμότη
που χάλασε συθέμελα
ούλη η ανθρωπότη;
24. Πούν' οι Νισύριοι οι παλιοί
οι ομορφονισυριές μου,
άγιες μορφές του κάματου
ανεπανάληπτές μου;
25. Νισύρικες αγνές ψυχές
άγιες μορφές της καλοσύνης
του μόχτου και του ιδρώτα
τυπάρι και μαγιά της ρωμοσύνης.
26. Ποιός με κομμάτι ντενεξέ
καράβι θα σακρώσει
και μ' ένα παλιοσάνιδο
παπόρι θ' αρματώσει;
27. Στη θάλασσα του Λευκαντιού¹⁶⁷
να πάει να καραβίσει¹⁶⁸
με πεταλίδες κι αγινιούς
τ' αμπάρια να γεμίσει;
28. Νάρθει και η νοικοκυρά
λουμπούνια¹⁶⁹ να πετρώσει
για νά 'χουσι οι άνθρωποι
κι οι χοίροι για να τρώσι.
29. Ποιός θάρθει αφ' την Καελιά¹⁷⁰
κάτω εις το Μαντράκι
να φέρει τα παπούτσια του
στο γέρο Μπαρβαδάκη;¹⁷¹
30. Κι από τα Μάτια¹⁷² ποιός περνά
στον Εμπορείο να πάει
που είναι η καλοχρονιά¹⁷³
τις μπουκχουνιές να φάει;
31. Ποιό πάει πίσω στα Λουτρά
του γερο-Παντελίδη¹⁷⁴
σύκα και φαραδούνα¹⁷⁵
δυό γρόσα¹⁷⁶ να τα δίνει;
32. Ποιός κάθετα γύρω στο σουφρά¹⁷⁷
και τρώει απ' ένα πιάτο
και ποιός τώρα το μπόι του
με ανθρωπιά μετρά το;
33. Ποιός πού θα βρει τη δύναμη
το χρόνο να γυρίσει
τ' ανύπαρκτα κελλάρια¹⁷⁸ μας
να τα ξαναγεμίσει;
34. Οι πάγγοι¹⁷⁹, τα πιθάρια¹⁸⁰ μας
που 'ταν πάντα γεμάτα
σαν των ανθρώπων τις καρδιές
με μύριες χάρες κι αγκαλιές
κι αμέτρητα αισθήματα
τώρα που 'ναι φευγάτα;

35. Ποιός θ' ακούσει εις τ' αλώνι
«έλα γεια των και χαρά των»¹⁸¹
με σιτάρι και κριθάρι
που 'ταν πάντοτε γεμάτο;
36. Ποιός θα σου δώσει την ευχή,
να σου καρπίσει ο κάμπος!
νάν' στο δικό σου σπιτικό
της Μόρταινας¹⁸² ο πάργος;
37. Ποιός έχει φούσκα του χοιρού¹⁸³
από βάλανια¹⁸⁴ καλαντήρα¹⁸⁵
μαστραπά¹⁸⁶, πιτθαριδόξυλο¹⁸⁷
ψωμοθήκη¹⁸⁸ και πλαστήρα;¹⁸⁹
38. Αφ' το πηαδι του Χριστού¹⁹⁰
ποιός σημάδι πάει να πιάσει;
Ποιός μέσα στο τσουκάλιν¹⁹¹ του
γλυκοβάλανα¹⁹² θα βράσει;
39. Ποιός θα σηκωθεί πρωί
με δρεπάνι να θερίσει
και με το ηλιοβασιλεμα
σαν φυσά να ξεθερίσει¹⁹³;
40. Ποιός θα κάμει το σουμάρι¹⁹⁴,
το ξυλάλετρο¹⁹⁵, το νι του
και από τρίχες του χοιρού
ποιός θα μπλέξει το σχοινί του;
41. Ποιός θα φτιάξει την καντίνα¹⁹⁶
εις του σπηλαδιού την πόρτα
ή ν' ανοί¹⁹⁷ με στραοκλείδι¹⁹⁸
εις τα ζα να ρίχνει χόρτα;
42. Αχ! και πού 'σαι Διογένη
το φανάρι σου ν' ανάψεις
και στους δρόμους της Νισύρου
γι' ανθρώπους να ξαναψάξεις!
43. Πού 'ναι οι παπουτσίδες μας
και τα ραφτάδικά μας,
πουν' οι παλιές ταβέρονες μας
και τα μπακάλικά μας;
44. Πούν' τα βυρσοδευεία μας
και οι καλαεζήδες,
πουν' οι παλιοί κτιστάδες μας
οι γερομερακλήδες;
45. Πούν' οι καπεταναίοι μας
και οι παλιοί ψαράδες,
που κολαντρίζαν¹⁹⁹ τους καιρούς
τις άγριες σοροκάδες;²⁰⁰
46. Με βίρα²⁰¹ κι όρτσα²⁰² τα πανιά
και μάρνα²⁰³ το φλόγκο²⁰⁴
με σάλτα πάργγο²⁰⁵ τα κουπιά
βοριά, νοτιά, σορόγκο;
47. Πού νά βρεις τώρα σιδερά²⁰⁶
και πού να βρεις τσαγκάρη,²⁰⁷
πού καλαφάτη²⁰⁸, καλαετζή²⁰⁹
παπλωματά²¹⁰, βαρκάρη;²¹¹
48. Πού ράφτη²¹² και πού μυλωνά²¹³,
ταμπάκη²¹⁴ και τρατάρη²¹⁵
και πού κοπέλλι²¹⁶ για τα ζα
διαλάη²¹⁷, λιοτριδιάρη;²¹⁸
49. Τα δούπλα²¹⁹ πια δεν έρχονται
να φέρουν χελιδόνια
να κτίσουν τις φωλίτσες τους
κάτω αφ' τα μπαλκόνια.
50. Μα ούτε και στα σπίτια μας
έρχονται για να μπουσί,
γιατ' έπαψαν οι άνθρωποι
τα όμορφα να γαπούσι.
51. Πέστε μου πού να πα' να βρω
πώς να τα ξαναζήσω,
κείνα τα χρόνια τα όμορφα
τα μάτια μου πριν κλειώω;
52. Παρ' όλα τούτα ούλοι μας
ΝΙΣΥΡΟΣ σ' αγαπούμε!
Τις όμορφιές τα κάλλη σου
παντού τα διαλαλούμε!

ΜΕΡΟΣ Γ'

<p>1. Ποιός θα πάει στη Βουή²²⁰
κυνιάρι²²¹ για να παίξει;
Ή για ξύλα του Φανού²²²
πρωί-πρωί πριν φέξει;</p> <p>2. Ποιός πηγαίνει στο Ραμό²²³
λίγη στύψη²²⁴ να μαέψει
για του σπηλαδιού το δάμα
πριν χιονίσει και πριν βρέξει;</p> <p>3. Ποιός με το φαναράκι του
στα προξενιά θα πάει
ή κοκχύλια να μαέψει
να τα βράσει και να φάει;</p> <p>4. Ποιός θα πάει στο Λακκί²²⁵
αχλάδες²²⁶ και απίδες²²⁷ να μαέψει
να τα φέρει στο χωριό
κι ούλους να μας γλεουδέψει,²²⁸</p> <p>5. Ποιός μαεύγει μεζουβί²²⁹
τους αγιούς να θυματίσει
ν' ανάψει μελισσόκερο²³⁰
ο τόπος ούλος να μυρίσει;</p> <p>6. Ποιός λαπθάδες²³¹ πάει να πιάσει
με πεσλί να τους εσκίσει,
ποιός θα φέρει αφ' το Φανάρι²³²
καραόλους²³³ να πουλήσει;</p> <p>7. Ποιός πάει στο Γυαλί σουφράνου²³⁴
εις τις Πέτρες του Πατρίνη²³⁵
να φορτώσει το καϊκι
πέτρες, άμμο και χαλίκι;</p> <p>8. Ποιός αφ' τη στέρνα του νερό
με καπράτσι²³⁶ θα νεσύρει²³⁷,
ποιός θα τθυμάται να σου πει
τις πλάκες του Βεζύρη,²³⁸</p> | <p>9. Ποιός το «ρούφα κι έρχεται»²³⁹
του Σπόρη²⁴⁰ δεν γνωρίζει,
σαν τούλεγες ένα καφέ
νάχει φούσκες να μυρίζει;</p> <p>10. Τα καπράτσι του Δραμίνια²⁴¹,
το λισγάρι²⁴², τα κλειδιά του,
τους σουλούνους²⁴³ να διορθώνει
ήταν πάντοτε η χαρά του!</p> <p>11. Η θύμηση μνημόσυνο
των σπάνιων ανθρώπων
που αγάπησαν και πόνησαν
τον όμορφό μας τόπο.</p> <p>12. Νίσυρος πούγες καύχημα
τα Μπάνια, τα Λουτρά²⁴⁴ σου
που τάχισαν με στέρησης
τα λεβεντόπαιδά σου</p> <p>13. Και σήμερα ερημάξαν
και κλαιν' όσοι τα δούσι
όσοι θυμούνται τα παλιά
και όσοι τα πονούσι.</p> <p>14. Ποιός έχει κότες στην αυλή
και χοίρο στο κρεμμάρι
και γάδαρο τον Λεμονή²⁴⁵
που να φορεί σουμάρι;</p> <p>15. Τουρβά²⁴⁶, διακάχι²⁴⁷, ανάεμα²⁴⁸,
κατσούνι²⁴⁹, αγκινάρι²⁵⁰,
νεροκολόκνιθο²⁵¹, τριχιά²⁵²,
μαξούλια²⁵³ στο κελλάρι²⁵⁴.</p> <p>16. Πού νάβρεις τώρα πια σουφρά²⁵⁵
και πού να βρεις μαργάλι²⁵⁶;
Πού παρασιά²⁵⁷ και πού μασιά²⁵⁸
και πήλινο τσουκάλι,²⁵⁹</p> |
|---|---|

17. Μύλο από ασφύτιλλα²⁶⁰
στ' αλώνι αουριδι²⁶¹
και εις τη στέφνα μόλωμα²⁶²
και μάζινο²⁶³ σφυριδι.²⁶⁴
18. Ποιός με αγά κι αρσενικούς²⁶⁵
θα φάει να δεινήσει
και με αθούς²⁶⁶ τηγανητούς
λίγο να κολατσίσει;²⁶⁷
19. Ποιοί θα πάνε στον Κουμέντο²⁶⁸
πούχουν πρόβλημα τα ζα των
τα μάζούνια²⁶⁹ του να δώσει
νάβρουν πάλι την υγεία των;
20. Αν ο Γιάννης ο Κουμέντος
φάρμακα δε θα σου δώσει,
χοίρος, γάδαρος, κατσικά
δύσκολα θα τη γλυτώσει.
21. Χέρια, πόδια όποιος σπάσει
στην Κλιάθαινα²⁷⁰ αν δεν πάει
δεν θα μπορέσει να σταθεί
αλλ' ούτε και να φάει.
22. Ποιός θ' ανέβει στην κυλίντρα²⁷¹
γαδαράπφες²⁷² να μας φέρει
στον ώμο νάχει το διαάχι²⁷³
και κατσούνι²⁷⁴ στ' άλλο χέρι;
23. Νάρθει στην Αναγγελίστρα²⁷⁵
στον αγράμιτθα να κάσει,
λίγο για να ποθημάνει²⁷⁶
να πει νερό αφ' το καπράτσι;
24. Ν' ανταμώνει τον Ηλία²⁷⁷
αφ' το Στενό²⁷⁸ να κατεβαίνει
τη μελωδική φωνή του
ο αντιλαλος να φέρνει;
25. Κι όταν λίγο παρακάτω
τους Πορούς²⁷⁹ θα κατεβαίνει
τον Εσπερινό θ' ακούσει
την καμπάνα να σημαίνει.
26. Το κατέλο του θα βγάλει
για να κάνει το σταυρό του
τους αγιούς ούλου του κόσμου
νάχει πάντα στο πλευρό του.
27. Ποιός θα περάσει αφ' το Πορτι²⁸⁰
εις το Ραμό να πάει
αππίδες και ξινόσυκα²⁸¹
να κόψει και να φάει;
28. Ποιός με το πυριόβολο²⁸²
την ίσκαν²⁸³ του θ' ανάψει
και με τα κρεμμυδόφυλλα
της Λαμπρής τ' αβγά θα βάψει;
29. Ποιός με λουμπούνι στο καντήλι
τα παιδιά θα φοερίσει²⁸⁴,
με τα πόδια στο Διαβάτη
ποιός θα πάει και θα γυρίσει;
30. Κι από τον Κοκκινόματο²⁸⁵
την Καελιά²⁸⁶ ν' ανέβει
κι αφ' την πλατεία των Νικιών
τριγύρω ν' αγναντεύει;
31. Την τράτα μας την κουρελού²⁸⁷
ποιός θα σου τραουδήσει,
τ' αμπάρια και τις κουπαστές
με ψάρια να γεμίσει;
32. Πούν' ο Γιάννης ο Βεζύρης²⁸⁸
πούδινε εις τους κουπάδες²⁸⁹
το ρυθμό για το τραούδι
στους παλιούς μας τους ψαράδες;

33. Τον έλυτθα του Νικολή²⁹⁰
ποιος δε θυμάται αλήθεια,
του Στρώη²⁹¹ τον Αγραμύτθα
με δίχως αγραμύτθια;
34. Πούναι η Κουλελίαινα²⁹²
τραγούδια να γιουτίζει²⁹³,
τ' ανάποδα και τα στραβά
σαν Σουρης να σαπιρίζει;
35. Άνθρωπος δεν υπάρχει πια
να παίξει μαντολίνο,
ούτε και γλέντια γίνονται
σαν πρώτα στο Καζίνο.²⁹⁴
36. Καμά στη σκάφη Νισυριά
αλεύρι δε ζυμώνει,
ούτε μπλέκει ούτε γνέθει
ούτε ρούχα πια μπαλλώνει.
37. Ούτε βάλλουσι μπουγάδα²⁹⁵
ούτε απλώνουν πιτθαρίδα.²⁹⁶
Αν πεις και για συμπόνεση
ούτε μ' είδες ούτε σ' είδα.
38. Ούτε πατσά στην Τράπεζα²⁹⁷
στης Παναγιάς τη χάρη,
ούτε Μονή Νισύρικη
πάνω αφ' το κελλάρι.
39. Ούτε κεντούν εργόχειρα
στη μηχανή, στο χέρι,
όπως παλιά οι Νισυριές
με Γκόλφω και με Τάσο.
Το καλημέρα ανορθόγραφο
ποτέ θα ξεχάσω!
40. Μπροστά στη νύφη, στο γαμπρό
λεφτά δεν καρφισώνουν²⁹⁸,
τα βάλλουν μέσ' τον πήλινα²⁹⁹
κι έτσι κρυφά τα δώνουν.
41. Τους λουγκουμάδες τ' Άη-Αντριός³⁰⁰
ποιός κάμνει, ποιός ροεύγει,³⁰¹
τη γειτονιά και τους δικούς
ποιός τώρα γλεουδεύγει;³⁰²
42. Ποιός θα πάει να πει τραγούδια
του γαμπρού πούν' στον μπαρβέρη³⁰³
και τα ξύλα για το γάμο
ποιός θα πάει να μας φέρει;
43. Ποιός παπάς κούννα³⁰⁴ θα δώσει
εις τους γάμους όπως πρώτα
και το Μανωλιό³⁰⁵ θ' ακούσει
πούρτε να μας πει τα Φώτα;
44. Ποιά την όχτρα³⁰⁶ θα σου κόψει
και βεντούζες θα σου βάλει,
για να βρέξει λιτανεία
ποιός θα κάμει εις το Δάλι;³⁰⁷
45. Ποιός κουτσούρες πάει να φέρει
με μπαλτά να τις εσκίσει,
κάρβουνα για να τις κάμει
τις σμαρίδες του να ψήσει;
46. Του Αντώναρου³⁰⁸ η Καράβα³⁰⁹
του Παπάτσου³¹⁰ η ταβέρινα,
η φάμπρικα του Πετσινή³¹¹
του Μουλδουβάνου³¹² η στέρινα.
47. Τριανταφυλιάς³¹³ η μουρουνιά
συκαμενιά Καπίτη³¹⁴
Μαούλαινας³¹⁵ η ζίζυφια
στον κάμπο εις το σπίτι.
48. Ποιός τον γάμο του θα κάμει
Σφακιανό³¹⁶ αν δεν καλέσει,
για να πάρει το μπροστάρι
να χορέψει και στη μέση;

49. Ποιός το «μέρα μέρωσε»³¹⁷
και ποιός το «Δυοσμαράκι»³¹⁸
«Μελαχροινό»³¹⁹ κι «Ορσάρικο»³²⁰
θ' ακούσει στο Μαντράκι;
50. Εις την «εμπρός μεριά κρατεί»
η μορφο - Νίσυρός μας,
πούναι και μάνα κι αδερφή
και πόθος ο κρυφός μας.
51. «Ζερβό»³²¹ κι «Αποστολίδικο»³²²
ποιός τώρα θα σου παίξει;
Για τρύος³²³ και για θέριτα³²⁴
ποιός θα σε νεορέψει,³²⁵
52. Ποιός θα χορέψει τον «Εμπρός»³²⁶
και ποιός θα αρχινίσει
της «Λυγερός το φόρεμα»³²⁷
για να σου τραουδήσει;
53. Ποιός νεστορά³²⁸ τα ούλ' αυτά
και ποιός δεν πεθυμά τα;
Ονειράτά μας άπιαστα
μακριά κι αυτά φεγγάτα.
54. Ποιός τον Γιάννη τον Κοντό³²⁹
τώρα θα νεορέψει
στο χωράφι για νά πάει
το αμπέλι να κλαδέψει;
55. Τον Μιχάλη τον Παπάτσο³³⁰
δεν θα δεις πια στο τεζιάση,³³¹
στον Τράφωνα³³² και στο Καμπί³³³
αχλαδιές να σου μπολιάσει.
56. Πού νά βρεις τέτοιους άνθρωπος
πού να πάεις να ρωπήσεις;
Μονάχα του Παράδεισου
την πόρτα αν χτυπήσεις!
57. Πούν' οι μύλοι για ν' αλέσουν
το κριθάρι, το σιτάρι,
η νοικοκυρά για νάχει
έτοιμο το βδομαδάρι;
58. Πούναι οι ξένοι πούρχονταν
να κάμουν τα λουτρά τους
με το θαυματουργό νερό
να βρούνε την υγεία του;
59. Πού νάβρεις τους Προκόπηδες
και πού τον Μιλτιάδη,
να καλάρουσι τις τράτες
ή να βάλουν παραγάδι;
60. Ποιός κυλάει τα βαρέλια
αοπίσω αφ' το λιμάνι
στον μπακάλη να τα φέρει
πούχαν γάζι, πούχαν λάδι;

ΜΕΡΟΣ Δ'

<p>1. Ποιός με το πανιέρι του
θάβγει για να γυρίσει,
τα φρέσκα ψάρια τ' Αη-Σαββιού³³⁴
στους δρόμους να πουλήσει;</p> <p>2. Ποιός θα πάει να κόψει σπάρτους³³⁵
τη τσαρδάκα³³⁶ του να κάμει
μ' αγριολούλουδα του Μάη
ποιός θα μπλέξει πια στεφάνη;</p> <p>3. Ποιός μπιζόβολο³³⁷ θα ρίξει
κεφαλόπουλα να πιάσει
να τα φέρει στο Φραζή³³⁸
το μεζέ να ετοιμάσει;</p> <p>4. Ποιός θα κόψει τώρα ξύλα
όπως πρώτ' απ' το ρουμάνι
να στοιβάξει το καμίνι
κάρβουνα για να τα κάμει;</p> <p>5. Ποιός φτιάχνει στο χωράφι του
καλύβα³³⁹ να ξωμένει³⁴⁰
και ποιός θα πάει παραγιός
την τέχνη να μαθαίνει;</p> <p>6. Στην Περγούσα,³⁴¹ στην Παχειά³⁴²
ποιός θα πάει για να σπείρει
και ποιός από τον Άκωλο³⁴³
θα μας φέρει το απύρι;³⁴⁴</p> <p>7. Ποιός θα πατήσει στο λινό
και ποιός θα καζανέψει,³⁴⁵
την τάβλα και το λάκχωμα³⁴⁶
ποιός αμπέλι θα φυτέψει;</p> <p>8. Τις οσωμεριές³⁴⁷ ποιός σκάβγει
με κασιμά και με αξίνη,
ποιός το θειάφι κουβαλά
κάτω στην Αγιά Ειρήνη;³⁴⁸</p> | <p>9. Ποιός ποτίζει πια μελάθθι³⁴⁹
κράμπες³⁵⁰ ποιός θα μαερέψει,
τα αβγά απ' τις κουρουνιές³⁵¹
ποιός θα πάει να μαέψει;</p> <p>10. Τα μύρτα³⁵² και τα κούμμαρα³⁵³
αφ' το Γυαλί ποιός φέρνει,
της Κάμπας³⁵⁴ την παραγωγή
ποιός γεωργός την παίρνει;</p> <p>11. Αποστατό³⁵⁵ δε βάλλουσι
πίσω στο Γιαλλισκάρι³⁵⁶
μη στην καλάδα πούτανε
κοντά στο Μιραμαίρι.³⁵⁷</p> <p>12. Εχάθηκαν οι αχινιοί
κοχχύλια, πεταλίδες
της Γράνας³⁵⁸ του Πέρα Γιαλού³⁵⁹
οι νόστιμες σμαρίδες.</p> <p>13. Ποιό θα πάει στην Περγούσα³⁶⁰
στα παιδιά κέφους³⁶¹ να φέρει,
τα λουμπούνια, τις αχλάδες
ποιός θα φέρει στο ποσπέρι;³⁶²</p> <p>14. Ποιός θα πάει στην Πηγή³⁶³
δροσερό νερό να φέρει
για να πιεί η αργατιά
πούναι λάβρα μεσημέρι;</p> <p>15. Ποιός θα περάσει απ' τις Λυές³⁶⁴
και ποιός θα πάει στ' Αυλάκι³⁶⁵
μαζί με το Θεόφιλο³⁶⁶
να βρει το Βασιλάκι;³⁶⁷</p> <p>16. Και στο Άργος³⁶⁸ ποιός θα πάει
εις τα Ρούτσουνα του Φράγκου;³⁶⁹
Ποιός ξέρει πού θα πα να βρει
τη στέρνα του Αλαμάγκου;³⁷⁰</p> |
|--|--|

17. Τα χίλια δυό ξωκκλήσια μας
ποιός θα τα θυματίσει;
Ποιός θ' ανάψει τα καντήλια,
τις αυλές ποιός θα σκουπίσει;
18. Που ξέμαθαν οι κοπελιές³⁷¹
τ' απόγεμα Σαββάτου
και που τα παραφήκασι
του παραπονεμάτου;
19. Ποιοί θ' ανέβουν στο Λαγκάδι
τα τραούδια τους να πούσι
στις όμορφες της γειτονιάς
που όλοι αγαπούσι;
20. Στον Τρούλλο³⁷² και στο Λαπαρδά³⁷³
γωνιές μου αγαπημένες,
με τις μορφοκυράδες σας
τις πολοχαδεμένες.
21. Παλιές μου ομορφοανάμνησες
π' ούλλοι τις λαχαρούμε
και που στο μέλλον πια ποτέ
δεν θα τις ξαναβρούμε.
22. Ξύλα για την Παναγιά³⁷⁴
πούν' ο Τζίμης³⁷⁵ να γυρίσει
το παλιό τό έθιμο
πάει κι αυτό να σβύσει!
23. Πούν' ο Γιώργος του Παπά³⁷⁶
να χορέψει στο μπροστάρι,
πού να βρούμε αγραμίθια
να τ' αλέσουμε σπου Κάρη;³⁷⁷
24. Πούναι του Κλούτση³⁷⁸ τα γλυκά,
τ' Άμαλλου³⁷⁹ τα «χωνάκια»,³⁸⁰
η «ζύμη»³⁸¹ που γοράζαμε
σαν ήμασταν παιδάκια;
25. Πούν' το σακκούλι³⁸² πούχαμε
μπροστά μας κρεμμασμένο
τα κάλαντα σαν λέγαμε
με φράγκα γεμισμένο;
26. Τη ζημά εις το χωράφι
πούν' ο Κέντρης³⁸³ να εκτιμήσει,
πού' ο Χρήστος ο Αρκαμούζης³⁸⁴
τις σπασμάδες να σου χτίσει;
27. Πούν' ο Χρήστος ο Πατριός³⁸⁵
ποιήματα να ξαναγράψει,
να σκαλίσει καμιά λύρα
ή «καντίνα»³⁸⁶ να μας φτιάξει;
28. Πούν' ο Θανάσης ο «Βρακάς»³⁸⁷
την Παναγιά να πιάσει
να τη γυρίσει στο χωριό
χωρίς να ξαποστάσει;
29. Πούν' ο Σταλούδης³⁸⁸ ν' αναβεί
πάνω εις το θρονί του,
για να μας πεί το «τεριρέμ»
η αγγελική φωνή του;
30. Πούν' ο αηδονόλαλος
στ' αριστερό θρονί του
ο Καμπανής³⁸⁹ ο δάσκαλος
με τη γλυκειά φωνή του;
31. Πούν' η Άννα του Γιαννάκη³⁹⁰
την καμπάνα να σημάνει
για χαιρέτιο³⁹¹ στο καράβι
που θα μπει μέσ' το λιμάνι;
32. Ποιός τρώει φαραόσυνα³⁹²
ποιός πίνει τσιτσιμιτζι³⁹³
και ποιός ανάβει παρασιτιά
με τ' Ακουλου τ' απύρι;

33. Πού νάβρεις βούα,³⁹⁴ αργαλειό
και πού να βρεις ανέμη³⁹⁵
και πού μαστίχα Θοδωρή³⁹⁶
διπλοκαζανεμένη;³⁹⁷
34. Πούν' οι παλιές νοικοκυρές
που μπλέκαν και κεντούσαν
κι ολημερίς «νισύρικα»
όλες τους εφορούσαν;
35. Τις έβλεπες και νόμιζες
πως είχαν πάντα σκόλη
κι όλες πως ήταν έτοιμες
να πουν το «Περιόλι».
36. Αφέντρα του νοικοκυριού
δουλεύτρα στο χωράφι,
μάννα, «δασκάλα» των παιδιών
εικόνημα στο ράφι.
37. Σάββατο εξυμώνασι
κι ανάβγασιν οι φούρνοι,
Λαγκάδι,³⁹⁸ Τρούλλο,³⁹⁹ Λαπαρδά,⁴⁰⁰
Έλυτθα⁴⁰¹ και Πιαούλι.⁴⁰²
38. Οι φούρνοι πάντα ανάβγασι
σ' ούλους τους μαχαλάδες
και της Γαλλίδας⁴⁰³ μοναχά
ήτανε για κανγάδες.
39. Ο Καμπανής⁴⁰⁴ στο τριστραπο
απόντο μεσημέρι,
χτυπούσε το λυσγάριν⁴⁰⁵ του
ο κόσμος για να ξέρει.
40. Πως ο Παρτένης⁴⁰⁶ πέρασε
στο σπίτι του να πάει
με τη δική του φαμελιά
να κάτσει και να φάει.
41. Χάθηκ' η Νίσυρος του χθές
όσο κι αν προσπαθούμε
πίσω για να τη φέρουμε
δεν θα τ' αξιωθούμε
42. Χάθηκ' η Νίσυρος του χθες
πού να την ξαναβρούμε,
να την γλυκοφιλήσουμε
να την ξαναχαρούμε.
43. Χάθηκ' η Νίσυρος του χθες
κι οι ομορφιές της ούλες
οι τάβλες, τα σπηλάδια της
οι πέτρινες πεζούλες.
44. Χάθηκαν τα εθίματα
κι οι όμορφοι αθρώτοι
κι αγνώριστοι μας φαίνονται
οι τωρινοί μας τόποι.
45. Ξεράθηκαν οι μυγδαλιές
και οι συκιές χαθήκαν
που κάμναν τα φτενόπετσα
τα μυρωδάτα σύκα.
46. Μα πιο πολύ αλλάξασι
οι άνθρωποι π' αγαπούσαν
και τρέχασι στο γείτονα
και τον εβοηθούσαν.
47. Έτσι αν είναι η πρόοδος
κι η εξέλιξη αν είναι,
Νισύριε τθύμοι τα παλιά
σε κείνα πάντα μείνε.
48. Η καλογριά του Διαβατιού⁴⁰⁷
δεν θα ξαναγυρίσει,
στις γειτονιές του Μαντρακιού
βοήθεια να ζητήσει.

49. Ούτε και τον Κύριλλο⁴⁰⁸
θα δεις να κατεβαίνει
και μέσ' την Ποταμίτισσα⁴⁰⁹
για λουτουργιά να μπαίνει.
50. Να κηρύξει το Βαγγέλιο
μπρός στην «Ωραία Πύλη»,
«Ίδωμεν το φως...» του Χριστού
να κατέβει το καντήλι.⁴¹⁰
51. Όπως κατεβαίνει πάντα
μόνο εις την εγκλησιά μας
παλιό Νισύριοκο έθιμο
το χαίρεται η καρδιά μας.
52. Τη Νίσυρο την πράσινη
τη νοικοκυρεμένη,
τη Νίσυρο της μυγδαλιάς
τη νυφοστολισμένη.
53. Τη Νίσυρο του κάματου,
του πόνου και του μόχτου,
τη Νίσυρο της αργατιάς
κι όχι του άλλου όχτου.
54. Τη Νίσυρο με τα μπάνια της
και το ηφαιστειό της,
την Παναγιά τη Σπηλιανή
τον Τίμιο Σταυρό της.
55. Εμείς αυτή τη Νίσυρο
θέλουμε κι αγαπούμε
και στη δική της αγκαλιά
να γλυκαναπαυτούμε.
56. Νισύριοι όπου κι αν βρούμεστε
Νισύριοι όπου και νάστε
Κυρά,⁴¹¹ Θεολόγο,⁴¹² Σπηλιανή⁴¹³
πάντοτε να θυμάστε.
57. Αναγγελίστρα⁴¹⁴ και Αρμά,⁴¹⁵
Χριστό⁴¹⁶, Προφήτη Ηλία⁴¹⁷
Καθολική⁴¹⁸ και Θερμιανή⁴¹⁹
κοντά στην παραλία.
58. Ας είσαι Νίσυρος μικρή,
οι μοίρες σε μυρώσαν
κι ούλες τις χάρες του ντουινιά
σε σένα τις εδώσαν.
59. Σε κάμαν ολοπράσινη
σα νύφη σε στολίσαν
κι ευτυχισμένοι γίνασι
όσοι κοντά σου ζήσαν.
60. Νίσυρος είσαι για όλους μας
μάνια μας κι αδερφή μας,
χαρά μας και καμάρι μας,
καρδιά μας και ψυχή μας.
61. Νισύριε μου και Νισυριά
καλοί μου και καλές μου,
δεχθείτε σας περικαλώ
τις πιο θερμές ευχές μου.
62. Κι αν πίσω σας εγύρισα
ξανά στα περασμένα,
τα τωρινά είν' πιάμορφα
και πιο ευτυχισμένα.
63. Τόκαμα για μνημόσυνο
των πια καλών ανθρώπων
οπού ζησαν και πόθαναν
σε τουτοδά τον τόπο.

ΜΕΡΟΣ Ε΄

<p>1. Πού νάβρεις τώρα ξύλινα⁴²⁰
ρετσίνα⁴²¹ πανταλόνι
και Κωνσταντή του Μαυρουδή
παπούτσια να μπαλλώνει.⁴²²</p>	<p>9. Χρόνια όμορφα τα χάσαμε
τώρα πού να τα βρούμε
που μάθαμε στ' ανάποδα
κι αντίστροφα μετρούμε.</p>
<p>2. Και πού Μαρίνο^{42ε} με ψαθί
καρέγλες να σου μπλέξει
κουλούρα μ' αυστραλέζικο
αλεύρι αφ' τ' Αλέξη⁴²⁴.</p>	<p>10. Πούν' τα παιδιά στ' αναλογία
την Κεργιακή⁴³² να μπούσι
να μάθουν τα Πατερημά⁴³³
κι Απόστολο να πούσι.</p>
<p>3. Φιστίκια και ζαχαρικά
η Πατρίκαινα⁴²⁵ να δώσει
οι ζέπες να γεμίσουσι
μόνο με ένα γρόσι⁴²⁵.</p>	<p>11. Πού νάβρεις λάμπα του γκαζιού⁴³⁴
και πού να βρεις γαζιέρα
καΐκι με πανιά να δεις
τρεχαντήρι⁴³⁵ και μπρατσέρα⁴³⁶</p>
<p>4. Πούναι η Καραβάκαινα⁴²⁷
πούχε το καφενείο
να μας χορέψει το Ζερβό⁴²⁸
πάνω εις το σχολείο.</p>	<p>12. Παλιό πού νάβρεις ναυτικό
καΐκι ν' αρματώσει
και Παναγιώτη της Ζωής⁴³⁷
σεντούκια να σιργώσει.</p>
<p>5. Πούν' οι παλιοί δασκάλοι μας
και οι καθηγητάδες
που αφ' τα σχολεία εβγάλασι
άριστους μαθητάδες.</p>	<p>13. Πού νάβρεις παπορόβαρκα
και πού να βρεις βαρκάρη
ανθρώπους κι εμπορεύματα
πούφερε το καράβι.</p>
<p>6. Εις το σχολείο οι κοπελιές
φορούσαν την ποδιά τους
τ' αγόρια το πηλήγιο
καμάρι κι ομορφιά τους.</p>	<p>14. Νάρτουν να ξεφορτώσουσι
κι άλλοι να κουαλούσι⁴³⁸
τις χαμαλίκες⁴³⁹ να φορούν
και να βαριαπατούσι.</p>
<p>7. Στο σπίτι τους νωρίς νωρίς
νύχτα πριν ν' αρχινέψει⁴²⁹
και πριν να πάει στη δύση του
ήλιος να βασιλέψει.</p>	<p>15. Ο Φίλιππος⁴⁴⁰, ο Έψιμος⁴⁴¹
ο Λαδερός⁴⁴², Μελίνης⁴⁴³,
Πασχαλάκης⁴⁴⁴, Γερμανός⁴⁴⁵
και ο Σακελλαρίδης⁴⁴⁶.</p>
<p>8. Να σηκωθούσι το πρωί
εις το σχολείο να πάσι
αφού τ' αγραμθόζουμο⁴³⁰
εις το σουφρά⁴³¹ θα φάσι.</p>	<p>16. Οι έμποροι μας οι παλιοί
απ' ούλα επουλούσαν
και τα 'παιρναν οι άνθρωποι
κι ευτυχησμένοι ζούσαν.</p>

17. Ας ήταν οι άνθρωποι φτωχοί
λίγες είχαν ανάγκες
κι ας ζούσαν σε χαμόσπιτα
καλύβες και παράγκες.
18. Είχανε πλούσια καρδιά
γεμάτη καλοσύνη
συντρέχαν τον ανήμπορο
κι είχαν αδελφοσύνη.
19. Ποιός κάμνει πια παπλώματα
καζάνια ποιός γανώνει⁴⁴⁷
τα τρύπια τα παπούτσια σου
τώρα ποιος τα μπαλλώνει;
20. Ποιός θα ντυθεί καμούζελο⁴⁴⁸
στους δρόμους να γυρίζει
σου Φίλιππου το μαγαζί
με τσαμπούνα να σφυρίζει;
21. Ποιός δε θυμάται στο Γυαλί
την ξέρα⁴⁴⁹ του Βαγγέλη
που τον εβρήκαν ναυαγό
βοήθεια να λμαΐνει;⁴⁵⁰
22. Τον Λιαμή⁴⁵¹ εις την Περγούσα⁴⁵²
στην Παχειά⁴⁵², στον Αη Αντώνη⁴⁵²
τις κασίκες του να βόσκει
με τους τράους⁴⁵³ να μαλλώνει;
23. Τον Παψη⁴⁵⁴ και τον Πασχάλη⁴⁵⁵
βόδια να λαλούν κοπάδι
να τα φέρνουν αφ' το Άργος⁴⁵⁶
να τα παίρουνουσι στο Δάλι!⁴⁵⁷
24. Καστέλλα⁴⁵⁸ και Αλέξαινα⁴⁵⁹
στον Κλήδονα να πούσι
τα άχρειά τους δίσιχα
και ούλλοι να γελοούσι!
25. Ούλλα τα πάντα αλλάξασι
στο σπίτι, στο χωράφι
τίποτα δε θα βρεις παλιό
στο κελλάρι, στο αράφι.
26. Ούτε ακάβι⁴⁶⁰ θάβρεις πια
ούτε και καλαντήρα⁴⁶¹
ούτε πιτθαριδόξυλο
και σκάφη και πλαστήρα.
27. Ούτε κουτάλα ξύλινη
ούτε και ψωμοθήκη
καβουρδιστήρι του καφέ
βρουσάκι⁴⁶², αλευροθήκη.
28. Πέτρινη βούρνα⁴⁶³, σγάλεθρο⁴⁶⁴
κοφίνι⁴⁶⁵ για μπουγάδα⁴⁶⁶
λαϊνι για το κρουό νερό
τσουκάλι⁴⁶⁷ για τη φάβα.
29. Σκαμνί⁴⁶⁸ να κάτσεις στο σουφρά⁴⁶⁹
τριγύρω όπως πρώτα
γέμο⁴⁷⁰ κι αποδοκέφαλο⁴⁷¹
να φας και άγρια χόρτα.
30. Τα φτωχικά τα φαγητά
και τα ευλογημένα
από τα χέρια του Χριστού
ήτανε μοιρασμένα.
31. Τα χρόνια που περάσασι
κι άλλαξε η ζωή μας
βγαπήσαν⁴⁷² τα προβλήματα
κι άδειασε το πουγγι⁴⁷³ μας.
32. Κι αντί νάναι χαρούμενοι
κι ούλλοι ευτυχημένοι
μικροί, μεγάλοι σκεφτικοί
και προβληματισμένοι.

33. Πού νάβρεις τώρα αβγοτή⁴⁷⁴
και πού ψωμί αφραίνο⁴⁷⁵
και πού να βρεις λαμπρόπιθα⁴⁷⁶
μ' αλεύρι καθαριάνο!⁴⁷⁷
34. Όπως εκάμνασι παλιά
τις όμορφες τις μέρες
οι παλαιές νοικοκυρές
οι Νισυριές οι βέρες.⁴⁷⁸
35. Ποιός θα βάλει στο διούρι⁴⁷⁹
το κασίκι του να ψήσει
να μοσχοβολήσει ο κόσμος
ν' αρωμαπιστεί η φύση!
36. Ποιός θα φέρει αοπέρα⁴⁸⁰
σκούπες για να τις πουλήσει
και ασβέστη στη βαρέλλα
με νερό να τον εσβήσει;
37. Πού να βρείς τον Σιλυβέστρο⁴⁸¹
τον παλιό τον ταχυδρόμο
να γυρίζει στο χωριό του
με δισάκχι εις τον ώμο;
38. Και πού νάβρεις τον Πατούρη⁴⁸²
που μιλούσε τα αρχαία
και με μάτια δακρυσιμένα
να μιλά για τη σημαία;
39. Ποιοί θα πάσι στο σχολείο
να ξεσιάνουν την παντιέρα⁴⁸³
και στη θέση της να βάλουν
την Ελληνική Σημαία;
40. Το «σφύρα παποράκι μου»
τίνος αφτί θ' ακούσει
τους Ιταλούς να ψάχνουσι
τον Γιάννη⁴⁸⁴ για να βρούσι;
41. Απαλαιά καώματα
και παλιές ιστορίες
που άλλοτε γέλια φέρνασι
κι άλλοτε φασαρίες.
42. Ο Κονταρής⁴⁸⁵ τη λύρα του
να παίζει στο Λαγκιάδι
να τραγουδά τη μοίρα του
αφ' το πρωί ώς το βράδυ.
43. Στου Εμπορειού τον καφενέ
στον τοίχο κρεμασμένος
ο μάστρας του μακελλειού⁴⁸⁶
καθρέφτης κτυπημένος.
44. Εμπόδιο στη λησιμονία
στη λευθεριά θυσία
ο ήρωας Ευάγγελος⁴⁸⁷
η μνήμη του αιωνία.
45. Χατζηευαγγέλου αθάνατε
μεγάλε πατριώτη
που χάρισες στη Νίσυρο
την όμορφη σου νιότη.
46. Σε τίμησε η Νίσυρος
κι είναι τιμή δική της
και σ' έχει μέσ' τα σπλάχνα της
γιατ' έγινες παιδί της.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

ΜΕΡΟΣ Α΄

1. Γομάρι: Μικρό δεμάτι καυσόξυλα για το φούρνο.
2. Μπουγάδα: Ο τρόπος πλυσίματος των ρούχων με το μπουγαδοκόφινο, με στάχτη των ξύλων, λουλάκι και ζεστό νερό.
3. Ρόκα: Η ηλακάτη, κλωστικό εργαλείο υπό μορφή επίμηκους ραβδιού, στην άκρη του οποίου ετοποθείτο το μαλλί ή το βαμβάκι.
4. Αδράχτι: Η άτρακτος, μικρό κλωστικό εργαλείο με άγκιστρον εις το άκρον.
5. Τρουούσι: Τρυγούσι. Το μάζεμα των σταφυλιών. Η συγκομιδή.
6. Απιδόκοπα: Τα απίδια (αχλάδια) που ξηραίνονται για το χειμώνα.
7. Πετιμέζι: Γλυκεία ουσία σαν μέλι που γίνεται με το βράσιμο του μούστου.
8. Μυστοκοφτή: Παρασκεύασμα από μούστο και αλεύρι.
9. Αλευρικό: Παρασκεύασμα από αλεύρι και ζάχαρη
10. Κουσουμπάλι: Είδος άγριου χορταρικού.
11. Παρασιά: Η εστία πάνω στην οποία έβαζαν το τσουκάλι.
12. Συμπάλι: Συνδαυλίζει.
13. Ακρογιαλιά: Η παραλία.
14. Οσωμεριές: Το μέσα μέρος της τάβλας.
15. Αλώνι: Ο χώρος όπου αλώνιζαν.
16. Άργος: Αγροτική τοποθεσία ΝΑ του Μανδρακίου.
17. Ξωκλήσια: Συνήθιζαν τότε οι νέες κοπέλλες κάθε Σάββατο απόγευμα να επισκέπτονται κατά ομάδες τα διαφορα εξωκλήσια και να τα περιποιούνται.
18. Κράμπες: Είδος χορταρικού. Η κράμβη.
19. Γλυστρίδες: Είδος χορταρικού, γίνονται σαλάτα.
20. Απλώτριες: Το άπλωμα των σύκων πάνω σε ξερά χόρτα για να λιαστούν.
21. Βαλάνια: Ο καρπός της βαλανιδιάς. Τροφή των χοίρων.
22. Παραμπούττης: Νικόλαος Παραμπούτης, καφετζής 1869-1947.
23. Σπασμάδες: Τα χαλάσματα, το πέσιμο του βασταδιού, δηλ. των πετρών που συγγρατού το χώμα της πάνω ή κάτω τάβλας.
24. Αμπατές: Η είσοδος στο χωράφι, άνοιγμα ξεροτράχαλο.
25. Μάντρες: Η στάνη όπου έβαζαν τα ζώα.
26. Σπηλάδι: Αγροτική κατασκευή. Είδος αποθήκης εργαλείων και κτηνοτροφών και κοιτώνας των ανθρώπων.

27. Εγγιούσι: Κάνουν γλίσμα, καλλιεργώ σε βάθος το χωράφι.
28. Σουμάκι: Μικρός θάμνος χρήσιμος στη βυρσοδεψία.
29. Αγλατσίνα: Η γόμα που τρέχει από τον κορμό της αμυγδαλιάς.
30. Λιθιάζω: Βάζω λίθια στη συκιά, άγρια σύκα.
31. Ρουκάνα: Λωρίδα από χοντρό ύφασμα ή σακί περασμένα στη μασχάλη για το τράβηγμα της τράτας.
32. Πιαούλι: Περιοχή Μανδρακίου, αλλά και πηγάδι με γλυφό νερό.
33. Αγραμίθια: Ο καρπός της αγραμιθιάς, τερέβινθος. Και αγραμυθιά.
- 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48: Διάφορα παιδικά παιχνίδια που σήμερα δεν τα παίζουν πια τα παιδιά και κοντεύουν να ξεχαστούν.
- 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55: Διάφορα παιδικά παιχνίδια.
56. Μαχαλάδες: Οι γειτονιές.
57. Καφίζια: Ξύλινα δοχεία για το μέτρημα ξηρών καρπών.
58. Μυλλερό: Πήλινο δοχείο όπου έβαζαν το λίπος του χοίρου.
59. Φανάρια: Ξύλινη κατασκευή κρεμασμένη στην οροφή, για τοποθέτηση ψωμιών ή φαγητών.
60. Καζανεβγω: Κάμνω απόσταξη. Διαδικασία για την παραγωγή ούζου.
61. Κουκουζίνα: Είδος ρακής που βγαίνει από την απόσταξη.
62. Κάτσουνας: Κλαδί διχαλωτό κρεπασμένο στην οροφή για τοποθέτηση των κουλουριών (ψιλοκούλουρα).
63. Αγκλούπα: Είδος ποτηριού από νεροκολοκύθα.
64. Χαραπούλι: Ο καρπός της χαραπουλιάς - κολοκύθα.
65. Καπράτσι: Δοχείο για τράβηγμα-άντληση νερού από τη στέρνα ή το πηγάδι.
66. Νεσύρνω: Ανασύρω προς τα πάνω. Βγάζω νερό από τη στέρνα.
67. Διούρι: Πήλινο δοχείο για το ψήσιμο φαγητών από κατσίκι.
68. Αγκρίφι: Τριπλό ή τετραπλό άγκιστρο με το οποίο ανασύρουν τον κουβά ή το καπράτσι που έπεσε στη στέρνα.
69. Μαστραπάς: Μεταλλικό δοχείο νερού, το κατσαρόλι.
70. Τουρβάς: Σακί από πανί ή δέρμα για την τοποθέτηση τροφών ή μικρών εργαλείων για την εξοχή.
71. Σουφράς: Χαμηλό στρογγυλό ξύλινο τραπέζι.
72. Καζάνι: Μεγάλο δοχείο για το βράσιμο του νερού, ή λέβητας του αποστακτήρα.
73. Κατσούνι: Κλαδί δέντρου γυρισμένο στο ένα άκρο.
74. Ακάβι: Ξύλινος κρίκος στην άκρη του σχοινού.
75. Κόπανος: Χοντρό στρογγυλό ξύλο για το κοπάνισμα των καρπών.
76. Δισάκχι: Είδος διπλού σάκκου που χρησιμοποιούν οι χωρικοί για το μάζεμα των καρπών.
77. Χέρεις: Κομμάτια υφάσματος που σκεπάζουν τα χέρια για προστασία.
78. Σαγιάς: Μεγάλο μαντήλι που σκεπάζει το κεφάλι για προστασία από τον ήλιο.

79. Σουμπί: Ξύλινο δοχείο, είδος γουδιού με ξύλινο κόπανο.
80. Μασιά: Τσιμπίδα για τα κάρβουνα.
81. Μαγκάλι: Είδος ταπιού με μεταλλικά πόδια όπου έβαζαν τα κάρβουνα για θέρμανση.
82. Φούρνος: Ο φούρνος του κάθε σπιτιού για το ψήσιμο του ψωμιού.
83. Παρασιτιά: Η εστία όπου τοποθετούσαν το τσουβάλι.
84. Ρεμόνι: Είδος κόσκινου.
85. Κόσκινο: Σκεύος που στη βάση είχε πλέγμα για το καθάρισμα από τους κόκκους ή το χωρισμό του αλευριού από τα πίτουρα.
86. Σταμνί: Πήλινο δοχείο νερού, μικρή στάμνα.
87. Τριχάλι: Κλαδί δέντρου με τρία χαλιά.
88. Γιαμπαδάκι: Τριχάλι με περισσότερα χαλιά για το ξεθέρισμα.
89. Παλιόκαστρο: Το παλιό κάστρο της Νισύρου. Και τοποθεσία.
90. Απφίδες: Τα αγλάδια (απίδια).
91. Κισίλες: Εξοχική περιοχή.
92. Λουμπούνια: Τα λούπινα, τροφή ζώων και ανθρώπων.
93. Γράνα: Παραλιακή τοποθεσία ανατολικά των Πάλων.
94. Βολάσσω: Ρίχνω τα δίχτυα στη θάλασσα.
95. Βρετού: Τοποθεσία κοντά στα Ιαματικά Λουτρά.
96. Χαμαλίκα: Πάνινο κατασκεύασμα στη ράξη του αχθοφόρου, για να υποβαστάζει το φορτίο.
97. Αγκινάρι: Μακρύ ξύλο με άγκιστρο και γάζο στο άκρο, για το μάζεμα των βαλανιδιών.
98. Μιραμάρι: Παραλιακή τοποθεσία ανάμεσα λιμάνι και Λουτρά, κέντρο διασκέδσης.
99. Ποσπερίζω: Το βραδινό γειτόνεμα.
100. Έλυτθας: Άγρια συκιά.
101. Βαγιά: Ο φοίνικας.
102. Βαλανιδιές: Τα δέντρα δρυάδες.
103. Βαστάδια: Φραγμός που κτίζεται στο άκρο της τάβλας, ξεροτράχαλό κτίσιμο.
104. Τάβλα: Ισοπεδωμένο κτήμα. Μικρή λωρίδα χωραφιού.
105. Αγραμιπθόζουμο: Σούπα, ζωμός από αλεσμένα κοπανισμένα αγραμίθια.
106. Κουσουμάδι: Το παξιμάδι.
107. Αουρίδι: Το χόρτο αγούδουρας. Η τοποθέτησή του στο αλώνι σήμαινε το καπάρωμα του αλωνιού
108. Ξωμένω: Μένω, διανυχτερεύω στην εξοχή.
109. Λακκί: Αγροτική τοποθεσία στο κέντρο του νησιού όπου βρίσκεται το ηφαίστειο.
110. Άργος: Βλέπε Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 16.
111. Τριάλλι: Περιοχή στο Άργος.
112. Χέρρες: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ.77.

113. Σαγιάς: Βλέπε Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 78.
114. Καλάθρωποι: Θάμνοι που από τα άνθη τους παίρνουν τα φυτριά για ν' ανάβουν τα καντήλια.
115. Σουφράς: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ, 71.
116. Κουκουμάρι: Πήλινο λαγίни νερού.
117. Κάτσουνας: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 62.
118. Γούρνα: Η βούρνα, πέτρινο βαθούλωμα για κοπάνισμα καρπών.
119. Μυλλερό: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 58.
120. Κρεμμέρι: Σπηλιά, χώρος όπου έβαζαν τα γουρούνια.

ΜΕΡΟΣ Β'

121. Καιγιάς: Ο καιρός.
122. Κόλας: Αντί Νικόλας. Ο Νικόλαος Βουτσάς, γεωργός.
123. Σκούλλος: Πολλά μισοκαμένα κεριά μαζί, σαν χοντρή λαμπάδα, που τ' άναβαν στην περιφορά του Επιταφίου.
124. Διότατος: Ο νεωκόρος.
125. Καλάξης: Ο Μιχαήλ Καλέξης, έμπορος 1894-1970.
126. Γάζι: Το πετρέλαιο.
127. Αη-Νικόλαος: Εκκλησία στο Μανδράκι. Το Νεκροταφείο.
128. Καντηλαύρες: Θαλασσινό μαλάκιο.
129. Βαλανίδι: Ο καρπός της βαλανιδιάς.
130. Ρυμίδι: Στενός δρόμος.
131. Διαβάτης: Το υψηλότερο βουνό στο κέντρο του νησιού με εκκλησία τη Διαβατινή.
132. Τάβλα του Γιαλού: Παραλιακή περιοχή, κάτω και ΒΑ του οξού της Παναγιάς. Το παλιό μικρό λιμάνι.
133. Πυρίνα: Ό,τι απομένει μετά το άλεσμα και το σφίξιμο της ελιάς.
134. Χιώτης: Ο Νικόλαος Χιώτης, καπετάνιος, καρβοκύρης 1896-1984.
135. Πυροφάνι: Ψάρεμα τη νύχτα με φακό.
136. Καούρους: Τα καβούρια.
137. Χαραπούλι: Ο καρπός της χαραπουλιάς, έβαζαν μέσα ούζο.
138. Κουκουζίνα: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 61.
139. Φελλός: Η φλούδα του πεύκου. Την κοπάνιζαν και έβαφαν το δοχείο δίνοντας χρώμα στις αλατι σμένες σμαρίδες.
140. Η καμπάνα του Σχολειού: Χτυπούσε η καμπάνα για να πάνε τα παιδιά στο σχολείο. Δεν υπήρχαν τότε ρολόγια.
141. Νεπέτι: Το εκ περιτροπής και χωρίς πληρωμή ημερομίσθιο των ενήλικων κατοίκων

- του Δήμου.
142. Γαδαροπόθεμα: Τοποθεσία πριν από τον κατήφορο για μεταφόρτωμα των ζώων.
 143. Γεμενιά: Ποδήματα μονόσολα από προβιά κατσίκας, γυρισμένα προς τα πάνω στο μπρός μέρος.
 144. Μπαρβαδάκης: Κωνσταντίνο Κωνσταντινίδης, υποδηματοποιός.
 145. Μαντουδάκης: Κωνσταντίνος Μαντουδάκης, καφετζής - ξενοδόχος, 1882-1957.
 146. Λιμενικός: Σύλλογος για τη δημιουργία του λιμανιού.
 147. Διαλαλημός: Ανακοίνωση από τον ντελάλη, τον κήρυκα.
 148. Ασβεστάδικο: Καΐκι, ειδικό για τη μεταφορά του ασβέστη.
 149. Μπουκχουνιές: Μικρά κομμάτια χοιρινού κρέατος καβουρδισμένου.
 150. Καζίνο: Παλιό ευρύχωρο καφενείο στο τρίστρατο Μανδράκι.
 151. Παρτένης: Ο Παρθενιάδης Εμμανουήλ, έμπορος, 1858-1942.
 152. Πορολόϊμα: Το μάζεμα των καρπών που απόμεινε στα ξώκλαδα.
 153. Κουρουνάκια: Τα μικρά της κουρούνας τα οποία επικήρυσσε ο Δήμος.
 154. Φαραοσικιά: Φραγκοσικιά.
 155. Αυλότοπος: Ορισμένος χώρος γύρω από τη στέρνα για το μάζεμα του νερού.
 156. Αλωνότοπος: Ο δίπλα από το αλώνι χώρος.
 157. Σούλουνας: Υδρορροή, ο σωλήνας που φέρνει το νερό στη στέρνα.
 158. Ασφίτιλλας: Ο ασφόμελος, είδος θάμνου με κούφιο κορμό.
 159. Ξυλόκουμπα: Ο καρπός της ξυλοκουμπιάς, θάμνος από τους ξηρούς καρπούς του οποίου έφτιαχναν τα κουμπολόγια.
 160. Μάζες: Είδος αγριόχορτου με το οποίο έκαμαν τα σφυρίδια.
 161. Σφυρίδια: Πιάτα βαθιά πλεγμένα από μάζες ή βούρα.
 162. Λίδες: Βέργα του σπάρτου ή λυγαριάς για το δέσιμο των δεματιών.
 163. Πνηούρι: Το πληγούρι, φαγητό με κοφτό σιτάρι
 164. Διούρι: Βλέπε Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 67.
 165. Παμπακιά: Η όψιμη σπορά.
 166. Κριθαριά: Η πρώιμη σπορά ή η περιοχή της πρώιμης σποράς.
 167. Λευκαντιό: Περιοχή παραλιακή στο Μανδράκι.
 168. Καραβίζω: Παίζω στο νερό της θάλασσας με πρόχειρα καϊκάκια.
 169. Λουμούνια: Βλέπε Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 92
 170. Καελιά: Ανηφορικός πλακόστρωτος δρόμος προς τα Νικιά.
 171. Μπαρβαδάκης: Βλέπε Λεξιλόγιο. υπ' αριθ. 144.
 172. Μάτια: Περιοχή μετά την Ευαγγελίστρα και πριν τον Εμπορειό.
 173. Καλοχρονιά: Περίοδος κατά την οποία έσφαζαν τα γουρούνια.
 174. Παντελίδης: Παντελέον Παντελίδης, γιατρός, ιδιοκτήτης των Λουτρών στους Πάλους. Πέθανε το 1929.
 175. Φαραόσικα: Φραγκόσικα.

176. Γρόσα: Χρήματα.
177. Σουφράς: Βλέπε Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 71.
178. Κελλάρι: Αποθήκη.
179. Πάγγος: Ξύλινο μακρόστενο σεντούκι, σταθερό και με χώρισμα μπροστά από τη μονή, που το χρησιμοποιούσαν και σαν καναπέ.
180. Πιθάρια: Πήλινα δοχεία για λάδι και διάφορους καρπούς.
181. Έλα γεια των και χαρά των: Τραγούδι που το έλεγαν στα αλωνίσματα.
182. Μόρταινα: Φιλίππου Καλή. Ήταν συγγενής του Γιώργη και του Κωνσταντή του Φιλίππου. Έμενε στον Ποταμό απέναντι από του Αντώνηρου σ' ένα μικρό σπιτάκι μαζί με ένα γάδαρο κι ένα δαμαλάκι. Ο πάγγος της ήταν ανεξάντλητος, πάντα γεμάτος. Δεν άδειαζε ποτέ. Ήταν νοικοκυρά; Οικονόμα; Είχε καλά χτήματα; Ή όπωσ βοηθούσε τους άλλους ο Θεός της τα έστελνε πλουσιοπάροχα; Ένα είναι γεγονός: Ο πάγγος της ποτέ δεν άδειαζε και γι' αυτό έμεινε παροιμιώδης.
183. Φούσκα χοιρού: Η ουροδόχος κύστη του χοίρου. Γινόταν φούσκα, μπαλλόνι για να παίζουν τα παιδιά.
184. Βαλάνια: Οι καρποί της βελανιδιάς.
185. Καλαντήρα: Παιχνίδι που γινόταν από τα βαλάνια.
186. Μαστραπάς: Μεταλλικό δοχείο νερού.
187. Πιτθαριδόξυλο: Μακρόστενο στρογγυλό ξύλο με το οποίο άπλωναν το ζυμάρι.
188. Ψωμοθήκη: Ψάθινη κατασκευή για τα ψωμιά, κρεμασμένη στην οροφή.
189. Πλαστήρα: Ξύλινη μικρή τάβλα πάνω στην οποία πλάθουν τη ζύμη
190. Πιάδι του Χριστού: Μικρό φυσικό πηγάδι στην Τάβλα του Γιαλού. Εθεωρείτο επίτευγμα το να πιάσεις σημάδι, όχι γιατί ήταν βαθύ (άπατο) αλλά επειδή ήταν στενό και απρόσιτο.
191. Τσουκάλι: Πήλινο σκεύος μαγειρέματος.
192. Γλυκοβάλανα: Καρποί γλυκιάς βελανιδιάς., ποικιλία.
193. Ξεθερίζω: Ξεχυρίζω, λιχνίζω..
194. Σουμάρι: Το σαμάρι.
195. Ξυλάετρο: Ξύλινο άροτρο.
196. Κατίνα: Είδος ξύλινης κλειδαριάς.
197. Ανεί: Ανοίγει.
198. Στραοκλείδι: Σύρμα γυρισμένο στην άκρη σαν γάζος, είδος κλειδιού.
199. Κολαντρίζουν: Διευθύνουν, κατευθύνουν, ελέγχουν.
200. Σορόκος: Ο Σιρόκος, νοτιοανατολικός άνεμος.
201. Βίρα: Προτροπή για τράβηγμα.
202. Όρτσα: Προτροπή για ανέβασμα των ιστίων.
203. Μάϊνα: Προτροπή για χαλάρωση.
204. Φλόγκχος: Μικρό τριγωνικό πανί ιστιοφόρου.
205. Σάλτα πάγγο: Τράβηγμα των κουπιών με όλη τη δύναμη, αφού πρώτα σηκώνονταν στα πόδια τους και ξανακάθιζαν με ορμή.

- 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 218: Επαγγέλματα που δεν υπάρχουν πια στη Νίσυρο και που τότε ανθούσαν.
216. Κοπέλλια: Βοηθοί στα κτήματα μεγάλου γεωργού.
219. Δούπλα: Οι γέρανοι ή γερανοί, πτηνά αποδημητικά που έφεραν την άνοιξη τα χελιδόνια

ΜΕΡΟΣ Γ'

220. Βουή: Τοποθεσία στο έξω μέρος της Τάβλας του Γιαλού σαν μικρό λιμανάκι, όπου με βουτιές τα παιδιά έπαιζαν κνηγητό.
221. Κυνιάρη: Το παιχνίδι κνηγητός στη θάλασσα.
222. Φανός: Έθιμο. Το κάψιμο χόρτων και των στεφανιών του Μάη στις γειτονιές. το βράδυ τ' Αη Γιαννιού.
223. Ραμός: Αγροτική περιοχή στο λεκανοπέδιο του Λακκιού.
224. Στύψη: Είδος ηφαιστειακού χώματος για στεγανοποίηση εξοχικών κτισμάτων.
225. Λακκί: Αγροτική περιοχή που βρίσκεται στο ηφαίστειο.
226. Αχλάδες: Άγρια μικρά αχλάδια.
227. Απίδες: Τα αχλάδια.
228. Γλεουδέψει: Να φιλέψει, να δωρίσει.
229. Μεζουβί: Έκκριμα της ελιάς, χρησίμευε για θυμίαμα.
230. Μελισσόκερο: Κερί της μέλισσας.
231. Λατθάδες: Ορθογώνιο μεγάλο ξύλο. Τα μάζευαν από τη θάλασσα.
232. Φανάρι: Το νησί Κανδελέουσα ΒΔ της Νισύρου, φάρος.
233. Καραόλους: Τα σαλιγκάρια αφθονούν στην Κανδελέουσα.
234. Σουφράνου: Από την πίσω πλευρά, την προσήνεμη.
235. Πέτρες του Πατρίκη: Τοποθεσία στο Γυαλί με πολλές οικοδομήσιμες πέτρες.
236. Καπράτσι: Βλέπε Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 65.
237. Νεσύρω: Ανασύρω, τραβώ προς τα πάνω.
238. Βεζύρης: Βεζυρογλου Βασίλειος, εργάτης, 1908-1982.
239. Ρούφα κι έρχεται: Αστεία έκφραση καφετζή.
240. Σπόρης: Νικόλαος Πολίτης, καφετζής, 1906-1982
241. Δραμίνιας: Δημήτριος Χατζηνικολάου, υποδηματοποιός, 1909.
242. Λισγάρι: Ειδικό φτιάρι για καλλιέργεια.
243. Σούλουνας: Βλέπε Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 157.
244. Μπάνια - Λουτρά: Τα Ιαματικά Λουτρά σε Μανδράκι και Πάλους.
245. Λεμονής: Παλαιό οικογενειακό Νισύριο όνομα.
246. Τουρβάς: Πάνινο σακούλι με μίαντα για τοποθέτηση τροφής, μικρών εργαλείων. Είδος ταγαριού.

247. Δισάκχι: Δυο σακιά ενωμένα, ένα μπρός, ένα πίσω.
248. Ανάεμα: Ανάδεμα. Τετράγωνο ύφασμα με ιμάντες, το κρεμούσαν στον ώμο.
249. Κατσούνι: Είδος ξύλινης βέργας καμπυλωτή στο ένα άκρο.
250. Αγκινάρι: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 97.
251. Νεροκολόκυθο: Μικρό δοχείο για το τράβηγμα νερού.
252. Τριχιά: Σχοινί φτιαγμένο από τρίχες, αλλά και είδος κόσκινου.
253. Μαξούλια: Οι καρποί, οι σοδειές.
254. Κελλάρι: Βλέπε Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 178.
255. Σουφράς: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 71 και 177.
256. Μαγκάλι: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 81.
257. Παρασιά: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 83.
258. Μασιά: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 80.
259. Τσουκάλι: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 191.
260. Ασφύτιλλας: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 158.
261. Αουρίδι: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 107.
262. Μόλωμα: Κλείσιμο της εξοχικής στέγνας με μούλους, φράσσω.
- 263, 264. Μάζινο σφυρίδι: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 161.
265. Αρσενικούς: Τα αρσενικά κρεμμύδια, βλαστοί αρσενικών.
266. Ατθούς: Τα άνθη της κολοκυθιάς.
267. Κολατσιό: Το προσφεί.
268. Κουμέντος: Ιωάννης Κουμέντος, πρακτικός κτηνίατρος, 1888-1951.
269. Μαζούνια: Πρακτικά φάρμακα.
270. Κλιάθθαινα: Ειρήνη Τσιλιγκίρη-Πλάκα, πρακτική ορθοπεδικός.
271. Κυλίντρα: Περιοχή στο Λακκί, δρόμος κατηφορικός με μικρές πέτρες.
272. Γαδαράπφες: Είδος αγλαδιών.
273. Δισάκχι: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 76.
274. Κατσούνι: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 73.
275. Αναγγελίστρα: Ευαγγελίστρα, μοναστήρι στο Μανδράκι.
276. Ποθημάνει: Να ξεκουραστεί, να ανασάνει.
277. Ηλίας: Ηλίας Σακαλής, κτηνοτρόφος.
278. Στενό: Εξοχική περιοχή κοντά στην Ευαγγελίστρα.
279. Πορούς: Αγροτική τοποθεσία ανάμεσα Ευαγγελίστρα-Μανδράκι.
280. Πορτί: Μικρή πόρτα στον Σταυρό Άργους. Χώριζε τη μπαμπακιά από την κριθαριά.
281. Ευνόσσυκα: Είδος υπόξυνων σύκων. Μία ποικιλία.
282. Πυριόβολος: Κομμάτι ατσάλιου που χτυπούσε την τσακμακόπετρα και άναβε φωτιά.
283. Ίσκας: Είδος παράσιτου σαν βαμβάκι κοντά στη ρίζα των δέντρων.
284. Φοερίσει: Φοβερίσει.

285. Κοκκινόματος: Τοποθεσία, ύψωμα πάνω από το Άργος.
286. Καελιά: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 170.
287. Κουρελού: «Η τράτα μας η κουρελού», θαλασσινό τραγούδι.
288. Βεζύρης: Ιωάννης Βεζύρης, ναυτικός, 1919-1982.
289. Κουπάδες: Αυτοί που τραβούσαν τα κουπιά της τράτας.
290. Νικολής: Μακρυγιάννης Νικόλαος, γεωργός.
291. Στρίκης: Στρίκης Δημήτριος, γεωργός.
292. Κουλελιάννα: Κατερίνα Κούλελη, λαϊκή ποιήτρια, 1861-1939.
293. Γιουτζει: Ταιριάζει.
294. Καζίνο: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 150.
295. Μπουγάδα: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 2.
296. Πιθαριδα: Είδος ζυμαρικού που έφτιαχναν οι νοικοκυρές.
297. Τράπεζα: Το παλαιό Σχολείο, όπου γίνεται το τραπέζι στις 15 Αυγούστου.
298. Καρφισώνουν: Έθιμο να καρφισώνουν στο στήθος του γαμπρού και της νύφης χρήματα.
299. Πήλικας: Ο φάκελλος
300. Αη-Αντριός: Του Αγίου Ανδρέα Είναι έθιμο η διανομή λουκουμάδων.
301. Ροεύγω: Δωρίζω, φιλεύω, μοιράζω.
302. Γλεουδιάζω: Δίνω δώρο, συνήθως ξηρούς καρπούς.
303. Μπαρβέρης: Ο κουρέας.
304. Κούννα: Ψύχες αμυγδάλου με μέλι. Το έδινε ο παπάς στους νεόνυμφους.
305. Μανωλιός: Λεβέντης Εμμανουήλ, εργάτης.
306. Όχτρα: Κιτρινάδα, χλωμάδα.
307. Δάλι: Αγροτική τοποθεσία κοντά στο Μανδράκι.
308. Αντόναρος: Αντώνιος Κατσιματίδης, ποτοποιός.
309. Καράβα: Εντυπωσιακό κτίσμα ανάμεσα Αγ. Σάββα και Λιμάνι.
310. Παπάτσος: Νικόλαος Παπάτσος, ποτοποιός.
311. Πετεινής: Μπατής Κων/νος, βυρσοδέψης, περιοχή Λευκαντιό.
312. Μουλδουβάνος: Δωρητής μεγάλης δημόσιας στέγνας στους Πάλους.
313. Τριανταφυλλιά: Φιλίππου Τριανταφυλλιά.
314. Καπίτης: Ιωάννης Καπίτης, γεωργός, 1870-1950.
315. Μαούλαινα: Παπαεμμανουήλ Μαρία.
306. Σφακιανός: Ιωάννης Σφακιανός, κτηνοτρόφος, 1925-2006.
317. 318, 319, 320: Παραδοσιακά Νισύρικα τραγούδια.
321. 322: Χοροί Νισύρικοι.
323. Τρύος: Ο τρύγος. Η συγκομιδή των σταφυλιών.
324. Θέριτα: Το θέρισμα με το δρεπάνι.
325. Νεορεύγω: Γυρεύω, αναζητώ, ψάχνω.

326. Εμπρός: Είδος χορού παραδοσιακού.
327. Της Λυγερής το φόρεμα: Νισύριο παλιό τραγούδι
328. Νεστορώ: Θυμούμαι.
329. Γιάννης Κοντός: Σακλαρίδης Ιωάννης, γεωργός, 1876-1968.
330. Παπάτσος: Μιχαήλ Παπάτσος, γεωργός.
331. Τεζιάση: Ο μπουφές του καφενείου.
332. Τράφοντας: Εξοχική περιοχή πάνω από τα Λουτρά.
333. Καμπί: Εξοχική περιοχή κοντά στο Μανδράκι.
334. Αη-Σάββας: Παραλιακή συνοικία και εκκλησία του Αγίου Σάββα.
335. Σπάρτος: Θάμνος με κίτρινα άνθη.
336. Τσαρδάκα: Υπόστεγο καφενείο με κλαδιά και θάμνους για σκιά.
337. Μπιζόβολος: Στρογγυλό δίχτυ. Πετιέται στα ρηχά για ψάρεμα.
338. Φραζής: Φραζής Ζερβός, σερβιτόρος.
339. Καλύβα: Καλύβη, πρόχειρη κατασκευή στην εξοχή με χόρτα και ξύλα.
340. Ξωμένω: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ.105.
341. Περγούσα: Νησί δυτικά της Νισύρου.
342. Παχειά: Νησί δυτικά της Νισύρου.
343. Άκωλος: Χωρίς πυθμένα. Η ονομασία του ηφαιστείου.
344. Απύρι: Το θειάφι.
345. Καζανεύω: Κάμνω απόσταξη για να βγάλω ρακί.
346. Λάγκωμα: Η ταύλα, έκταση γης.
347. Οσωμεριά: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 14.
348. Αγιά Ειρήνη: Παραλιακή τοποθεσία στο Άργος.
349. Μελάθι: Ο σπόρος του κρεμμυδιού που θα μας δώσει το κουκάρι.
350. Κράμπες: Είδος χορταρικού, η κράμβη.
351. Κουρουνιές: Οι φωλιές της κουρούνας (κάργας).
352. Μύρτα: Ο καρπός της μυρτιάς.
353. Κούμαρα: Κόμαρον, ο καρπός της κουμαριάς.
354. Κάμπα: Τοποθεσία καλλιεργήσιμη στο Γυαλί.
355. Αποστατό: Το πρωινό ψάρεμα με την τράτα, πριν βγει ο ήλιος.
356. Γιαλλισκάρι: Παραλιακή τοποθεσία κοντά στα Ιαματικά Λουτρά.
357. Μιραμάρι: Τοποθεσία ανάμεσα Λιμάνο - Λουτρά, παραλιακό κέντρο διασκέδασης.
358. Γράνα: Θέση παραλιακή κοντά στο Αυλάκι.
359. Πέρα Γιαλός: Περιοχή στον Άγιο Αντώνιο του Γυαλιού.

ΜΕΡΟΣ Δ΄.

360. Περγούσα: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 341.
361. Κέφος: Θαλασσοπούλι με μαύρο μακρύ ράμφος.
362. Ποσπέρι: Το βραδινό γειτόνεμα.
363. Πηγή: Μικρή πηγή νερού κοντά στο Μονστήρι της Κυράς, στον Εμπορειό.
364. Λυές: Παραλιακή τοποθεσία ανατολικά των Πάλων.
365. Αυλάκι: Μικρό λιμανάκι ΝΑ των Νικιών.
366. Θεόφιλος: Στελλάς Θεόφιλος, γεωργός, ψαράς.
367. Βασιλάκης: Βασίλειος Σκούρτος, εργάτης, 1900-1973.
368. Άργος: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 16.
369. Του Φράγκου τα ρούτσουνα: Μεγάλες πέτρες μέσα στη θάλασσα. στην αγροτική περιοχή Άργους.
370. Αλαμάγκος: Αλαμαγκίδης. Και τοποθεσία στο βουνό Καραβιώτης.
371. Οι κοπελιές: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 17.
372. Τρούλλος: Συνοικία στο Μανδράκι.
373. Λαπαρδάς: Συνοικία στο Μανδράκι.
374. Παναγιά: Ιερά Μονή Παναγίας Σπηλιανής, εορτή 15 Αυγούστου.
375. Τζίμης: Κατσιματ δης Δημήτριος.
376. Γιώργης του Παπά: Γεώργιος Ορφανός, γεωργός.
377. Κάρης: Νικόλαος Καρακωνσταντίνος, λιιοτριδιάρης.
378. Κλούτσης: Νικόλαος Θεοδώρου, ζαχαροπλάστης.
379. Αμαλλος: Γεώργιος Αμαλλος, ζαχαροπλάστης.
380. Χωνάκια: Είδος καραμέλας μέσα σε χάρτινο χωνί.
381. Ζύμη: Είδος γλυκείας ζύμης.
382. Σακούλι: Μικρό υφασμάτινο σακούλακι κρεμασμένο στο λαιμό. Έβαζαν μέσα τα χρήματα που μάζευαν από τα Κάλαντα.
383. Κέντρης: Ιωάννης Κέντρης, βυρσοδέψης - εκτιμητής, 1895-1973.
384. Χρήστος Αρκαμούζης: Εργάτης ειδικός στο χτίσιμο σπασμάδων, 1918-1981.
385. Πατρίκης: Χρήστος Πατρίκης, φαροφύλακας, ποιητής.
386. Κατίνα: Βλ. Λεξιλόγιο υπ' αριθ. 196.
387. Θανάσης ο Βρακάς: Παριανός Αθανάσιος, ιδιοκτήτης τράτας, 1893-1979.
388. Σταλούδης: Μιχάηλ Σταλουδάκης, καλλίφωνος ιεροψάλτης, 1896-1972.
389. Καμπανής: Γεώργιος Καμπανής, παπάς, δάσκαλος, 1911-1972.
390. Άννα του Γιαννάκη: Άννα Γιαννάκη της Παναγιάς, 1883-1980.
391. Χαιρέτιο: Χαιρετισμός στα διερχόμενα καράβια
392. Φαραοσυνιά: Φραγκοσυνιά, αφθονούν στη Νίσυρο.
393. Τσιτσιμπίρι: Είδος αναψυκτικού σε γυάλινο μπουκάλι, στο λαιμό του οποίου υπήρχε μια μπύλια που έκαμνε σχετικό θόρυβο όταν έβγαινε από μέσα το αναψυκτικό.

394. Βούα: Αυτοσχέδιος μηχανισμός για ύφανση.
395. Ανέμη: Ειδική ξύλινη κατασκευή που εκκινείτο πάνω σε κάθετο άξονα και ετυλίγετο το νήμα.
396. Θεόδωρης: Θεόδωρος Θεοδωρίδης, φαρμακοποιός, 1904-197...
397. Διπλοκαζανεμένος: Ο προερχόμενος από διπλή απόσταξη.
- 398, 399, 400, 401, 402. Συνοικίες στο Μανδράκι.
403. Ο φούρνος της Γαλλίδας: Άννα Σταματιάδη, οικιακά, 1874-1958. Το σπίτι της ήταν μεσοτοιχία με Γ. Νικολόπουλου που βρισκόταν αριστερά κατεβαίνοντας προς την Παναγιά. Το στόμιο του φούρνου ήταν στου Νικολόπουλου το σπίτι που ήταν και ο ιδιοκτήτης του, ενώ ο υπόλοιπος ήταν κτισμένος μέσα στις Γαλλίδας. Γι' αυτό είχαν καθημερινές προστριβές και συνεχή δικαστήρια. Όταν ο Νικολόπουλος άναβε το φούρνο η Γαλλίδα τον έσβυνε ρίχνοντας νερό από μια τρύπα που είχε ανοίξει στην οροφή του.
404. Καμπαλής: Νικόλαος Καμπαλής, έμπορος. Το μαγαζί του ήταν ανάμεσα στο Τρίστατο και τον Ποταμό. Μπρός στην πόρτα του μαγαζιού του είχε κρεμασμένο ένα ατσάλινο λισγάρι, που το χτυπούσε μ' ένα σφυρί μόλις περνούσε ο Παρτένης κι έτσι το άκουαν σ' όλη τη γειτονιά. Ήταν μεσημέρι. Του Παρτένη δεν του άρεσε αυτό που έκανε ο Καμπαλής και του το είπε: Αυτό που κάνεις Νικόλα δεν είναι σωστό.
*Νικόλα το λισγάρι σου μην το χτυπάς γιατί έτσι την ώρα του μεσημεριού ο κόσμος θα μπερδέψει.
Ετούτο το προνόμιο μόνον εγώ το έχω και του δικού σου λισγαριού τον χτύπο δεν αντέχω.*
405. Λισγάρι: Ειδικό φτιάρι για καλλιέργεια.
306. Παρτένης: (Συνέχεια από τον αριθ. 151 του Λεξιλογίου): Ο Παρθενιάδης, ήταν ο μόνος άνθρωπος στη Νίσυρο που είχε τότε ρολόγι. Ευγενής και τακτικός. Ακριβώς στις 12 το μεσημέρι έκλεινε το μαγαζί του που βρισκόταν αριστερά στα πρώτα σκαλοπάτια ανεβαίνοντας για την Παναγία Σπηλιανή, για να πάει στο σπίτι του στον Άγιο Σάββα. και βλέποντάς τον ο κόσμος ήξερε ότι είναι μεσημέρι. «Επέρασε πίσω ο Παρτένης».
407. Η καλογριά του Διαβατιού: Κουλάκη Μοσχού.
408. Κύριλλος: Κύριλλος Ρωμάνος, Ηγούμενος Ι.Μ.Π.Σ. 1872-1949.
409. Ποταμίτισσα: Ο καθηδρικός Ναός στο Μανδράκι.
410. Καντήλι: Ακοίμητο καντήλι μπρος στον Εσταυρωμένο στο τέμπλο της Ποταμίτισσας, που κατεβαίνει εμπρός στην Ωραία Πύλη όταν ψάλλεται το «Ίδωμεν το Φως το αληθινόν». Παλαιό έθιμο Νισύρου και μοναδικό.
- 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419. Διάφορες εκκλησίες και μοναστήρια στη Νίσυρο.

ΜΕΡΟΣ Ε΄

420. Ξύλινα: τσόκαρα, ξυλοπέδιλα.
421. Ρετσίνα: Είδος φτηνού υφάσματος
422. Κωσταντής Μαυρουδής, υποδηματοποιός.
423. Κων/νος Μαρίνος, μαραγκός.
424. Αλέξης: Αλέξανδρος Διακογιάννης, αρτοποιός
425. Πατρίκιανα: Ειρήνη Πατρίκη, μικροπωλήτρια.
426. Γρόσι: Τουρκικό νόμισμα μικρής αξίας, το γρόσιον.
427. Καραβάκινα: Ειρήνη Καραβάκη, ιδιοκτήτρια καφενείου.
428. Ζερός: Είδος παλαιού νισύρικου χορού.
429. Αρχινέψει: Αρχίσει.
430. Αγραμιθόζουμο: Ζωμός από αλεσμένα αγραμίθια (τσίκουδα) (βλ. υποσ. αρ. 33).
431. Σουφράς (βλ. υποσημ. αρ. 71).
432. Κεργιακή: Κυριακή.
433. Πατερημά: Συχνές προσευχές.
434. Γάζι: Βλ. υποσημ. αρ. 126.
435. Τρεχαντήρι: Μικρόν οξύπρουνον ιστιοφόρο.
436. Μπρατσέρα: Βρατσέρα, ιστιοφόρο με 2 ιστούς.
437. Παναγιώτης της Ζωής: Παναγιώτης Πατρίκης, αχθοφόρος.
438. Κουαλώ: Το πρόθυμο Νισυρόπουλο θέλοντας να εξυπηρετήσει τον ξένο περιηγητή, αντί να του πει «θέλεις να σου φέρω νερό;» του το είπε με το δικό του Νισύρικο τρόπο: Ακουα - λό - σου - νερό; Ο ξένος έμεινε άφωνος από τη... γλωσσομάθεια του μικρού. Ήδη του είχε πει το νερό στα Ιταλικά, Γαλλικά, Τουρκικά και Ελληνικά με μια μόνη συνηθισμένη Νισύρική έκφραση.
439. Χαμαλίκα: Βλ. υποσημ. αρ. 96.
440. Φίλιππος: Φίλιππος Φιλίππου, έμπορος.
441. Έπιμος: Μιχαήλ Ρουσέτος, έμπορος.
442. Λαδερός: Κων/νος Λαδερός, έμπορος.
443. Μελίνης: Ιωάννης Μελίνης, έμπορος.
444. Πασχαλάκης: Ιωάννης Πασχαλάκης, έμπορος.
445. Γερμανός: Γεώργιος Χριστοφόρου, έμπορος.
446. Σακελλαρίδης: Γεώργιος Σακελλαρίδης, έμπορος.
447. Γανώνω: Επικάλυπτο χαλκώματα με κασσίτερο (καλαΐ).
448. Καμουζέλος: Μασκαράς, προσωπιδοφόρος, μεταμφιεσμένος.
449. Ξέρα: Ύφαλος, σκόπελος.
450. Λιμαίνει: Περιμένει, προσμένει.
451. Λιαμής: Τάκης (Δημήτρης) Τσιμισίρης, κτηνοτρόφος.

452. Περγούσα, Παχειά, Αη Αντώνης: Μικρές νησίδες γύρω από τη Νίσυρο.
453. Τράους: Τράγος, τραγί.
454. Παψής: Ιωάννης Αρκαμουζής, γεωργός, βοσκός.
455. Πασχάλης: Πασχάλης Στρίγκης, γεωργός, βοσκός.
456. Άργος: Εξοχική τοποθεσία στο Μανδράκι.
457. Δάλι: Εξοχή κοντά στο Μανδράκι.
458. Καστέλλα: Ειρήνη Ζαφειρίου, οικοκυρά.
459. Αλέξαννα: Καλλιόπη Διακογιάννη, νοικοκυρά.
460. Ακάβι: Βλ. υποσημ. αρ. 74.
461. Καλαντήρα: Βλ. υποσημ. αρ. 185.
462. Βρυσάκι: Μικρό τσίγγινο δοχείο με βρύση.
463. Βούρνα: Γούρνα.
464. Σκάλεθρο: Σιδερένια βέργα με μικρό κύκλο στο άκρο, σύνεργο φούρνου.
465. Κοφίνι: Μεγάλο καλάθι.
466. Μπουγάδα: Πλύση ρουχισμού. Βλ. υποσημ. αρ. 2.
467. Τσουνάλι: Πήλινη χύτρα.
468. Σκαμνί: Μικρή σκάμνα, ξύλινο κάθισμα.
469. Σουφράς: Βλ. υποσημ. αρ. 71.
470. Γέμος: Είδος φαγητού, έντερα γεμισμένα με ρύζι και χοιρινό κρέας.
471. Αποδοκέφαλο: Πηχτή σούπα από πόδια και κεφάλι του χοίρου.
472. Βγατίζω - αβγατίζω: Αυξάνω, πληθαίνω.
473. Πουγγί: Βαλάντιο για φύλαξη χρημάτων, πορτοφόλι.
474. Αβγοτή: Κουλούρα λαμπριάτικη με κόκκινο αβγό στη μέση.
475. Αφραίνο: Είδος ψωμιού που ζυμώνεται με ζουμό από ρεβίθια και διάφορα μυρωδικά.
476. Λαμπρόπιθα: Πίττα της Λαμπρής, είδος τυρόπιπτας.
477. Καθαριάνο: Με άσπρο αλεύρι, φαρίνα.
478. Βέρες: Αληθινές, γνήσιες.
479. Διούρι: Βλ. υποσημ. αρ. 67.
480. Αοπέρα: Από πέρα, απέναντι, εννοώντας την Καρδάμαινα-Κω.
481. Σιλυβέστρος: Γεώργιος Σιλυβέστρος, ταχυδρόμος.
482. Πατούρης: Αριστοτέλης Πατούρης, δάσκαλος.
483. Παντιέρα: Σημαία.
484. Γιάννη: Μούρας Ιωάννης (παρατσούκλι βαβόρα)
485. Κονταρής: Νικόλαος Κονταρής, βοσκός, έπαιζε λύρα.
486. Μακελλειό: Μεγάλη σφαγή στη μάχη του Εμπορείου.
487. Ευάγγελος: Χατζηευαγγέλου Ευάγγελος, λοχαγός Ιερού Λόχου, έπεσε στη μάχη του Εμπορείου το Φεβρουάριο του 1945.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ
OF THE
AMERICAN LEGAL
ASSOCIATION
311 W. STANLON ST.
NEW YORK, N. Y.

ΔΩΔΕΚΑΗΣΙΟΣ

ΔΕΛΤΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΗΣΙΑΚΗΣ ΗΣΕΡΙΑΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Volume 17
No. 1
July 2007
\$ 5.00

ΑΡΧΗ ΔΡΑΣΕΩΣ

Η αρχή δράσεως είναι η αρχή που καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι συμπεριφέρονται. Είναι η αρχή που καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι συμπεριφέρονται. Είναι η αρχή που καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι συμπεριφέρονται.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΩΔΕΚΑΗΣΙΟΥΣ

Χαιρετίζουμε τους Δωδεκαησιούς που έχουν φέρει στην δημοσίευσή τους τον παρόντα άρθρο. Η δημοσίευσή τους είναι μια σημαντική συμβολή στην κατανόηση της φύσης της αρχής δράσεως.

ΑΓΓΛΟΣ ΖΗΤΕΙ ΠΑΡΑ ΤΗΣ ΑΝΑ ΕΡΓ. ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΝΑ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΤΗ ΤΟΝ ΦΑΣΙΣΜΟΝ

Η ΙΤΑΛΙΑ ΒΛΑΠΕΙ ΟΡΘΕ ΤΗΝ ΠΡΟΕΥΧΗΝ ΚΑΙ Ο ΒΑΣΙΣΜΟΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΤΕΡΡΕΥΣΗΝ

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

THEME D'ACTUALITE

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ Δ. ΛΑΙΚΟΥ

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

ΑΓΓΛΟΣ ΖΗΤΕΙ ΠΑΡΑ ΤΗΣ ΑΝΑ ΕΡΓ. ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΝΑ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΤΗ ΤΟΝ ΦΑΣΙΣΜΟΝ

Η ΙΤΑΛΙΑ ΒΛΑΠΕΙ ΟΡΘΕ ΤΗΝ ΠΡΟΕΥΧΗΝ ΚΑΙ Ο ΒΑΣΙΣΜΟΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΤΕΡΡΕΥΣΗΝ

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

THEME D'ACTUALITE

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ Δ. ΛΑΙΚΟΥ

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ Δ. ΛΑΙΚΟΥ

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

THEME D'ACTUALITE

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ Δ. ΛΑΙΚΟΥ

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

THEME D'ACTUALITE

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ Δ. ΛΑΙΚΟΥ

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

THEME D'ACTUALITE

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ Δ. ΛΑΙΚΟΥ

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

THEME D'ACTUALITE

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ Δ. ΛΑΙΚΟΥ

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

THEME D'ACTUALITE

Ο κ. Τζορτζ Μ. Φόρστερ, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αγγλων στην Αμερική, ζήτησε από την Ομοσπονδία να καταπολεμήσει τον φασισμό. Ο κ. Φόρστερ δήλωσε ότι η Ιταλία βλάπτει ορθέ την προεχμή και ο βασισμό προς την κατερρευσην.

Το πρώτο φύλλο του δημοσιογραφικού εντύπου που εξέδιδε η Δωδεκανησιακή Νεολαία Αμερικής «Δ.Ν.Α.» κατά τη διάρκεια του Αγώνα (Από το αρχείο Στ. Κέντρη)

Κοινωνικά

ΕΝΘΡΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΛΕΡΟΥ ΚΑΛΥΜΝΟΥ ΚΑΙ ΑΣΤΥΠΑΛΛΙΑΣ κ.κ. ΠΑΪΣΙΟΥ

Στις 25 Ιουνίου του 2005 ενθρονίστηκε στον Μητροπολιτικό Ναό της Καλύμνου ο εψηφισμένος από τη Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου Μητροπολίτης κ.κ. Παΐσιος Αραβαντινός, πνευματικό ανάστημα του αιδίμου Μητροπολίτου πρώην Ρόδου κυρού Σπυριδώνος, μετά απο τεσσαρακονταετή διακονία στην Ι. Μητρόπολη Ρόδου.

Κατά την ενθρόνιση, εκτός των τοπικών Αρχών και σύμπαντος του Καλυμνιακού λαού, παρευρέθησαν εκατοντάδες Ρόδιοι και κάτοικοι των λοιπών νήσων που ανήκουν στη Μητρόπολη Ρόδου, με επικεφαλής τους ιερείς και τοπικούς άρχοντες.

Από τη Νίσυρο ήταν εκεί ο Πρόεδρος της Εταιρείας μας, ο οποίος προσεφώνησε τον Σεβασμιότατο ως εξής:

«Αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος,
ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ».

Αγάλλεται σήμερον Σεβασμιότατε, ο φιλόθεος λαός της θεοσώστου Μητροπόλεως Λέρου Καλύμνου και Αστυπалаίας. Ευφραίνονται οι καρδιές των απανταχού της γης ευσεβών Νισυρίων, «των εγγύς και των μακράν», γιατί σημαντικόν εκκλησιαστικόν γεγονός συντελείται. Κληρικός, με πλούσια τα χαρίσματα του ελέους του Θεού, ανήλθεν εις τον ύπατον της ιεροσύνης βαθμόν και ενθρονίζεται εις τον παλαίφατον θρόνον της Μητροπόλεως Καλύμνου. Ένας δικός μας κληρικός, ο οποίος, κατά την τεσ-

σαρακονταετή σχεδόν διακονία του στην Εκκλησία της Δωδεκανήσου, κατέλιπε φήμη ανεξίκακου, πράου, πρόθυμου για θυσία, έτοιμου για προσφορά προς τον πλησίον και προς την κοινωνία, ακούραστου λευίτη, στοργικού ποιμένα.

Ήρθε στη Ρόδο σχεδόν παιδί και ελευκάνθη στην υπηρεσία της Εκκλησίας και στη διακονία του κοινωνικού συνόλου. Σε μια μακροχρόνια διαδρομή, σε μια πολύ δύσκολη κοινωνία που αποτελείται από πανσπερμία λαών, με μύρια εμπόδια και ελλοχεύοντες πειρασμούς, ο διάκονος στην αρχή και Αρχιμανδρίτης στη συνέχεια Παΐσιος, δεν έδωσε το παραμικρό δικαίωμα για τη δημιουργία δυσμενών σχολίων που θα προσέβαλλαν τη δική του προσωπικότητα και θα μείωναν το κύρος της Εκκλησίας. Με καρδιά γεμάτη χριστιανική αγάπη και πραότητα, με το παιδιάστικο χαμόγελό του, αντιμετώπιζε τις δυσκολίες του λειτουργημάτων του και τις προκλήσεις των επιτηδείων. Συμπαραστάτης των εμπειριστών, παιδί με τα παιδιά, καλός Σαμαρείτης των πασχόντων, γλυκός και μελίχιος με τους ηλικιωμένους. «Έγώ δέ εν άκακία μου έπορευόμην και οι πόδες μου έστησαν εν εϋθύτητι», κατά τον ψαλμωδό.

Μεταξύ των πολλαπλών τηλεγραφημάτων που απεστάλησαν για την επάξια εκλογή του Σεβασμιότατου, σε ένα αναφέρεται ότι πάντοτε στη ζωή του έδινε και ποτέ δεν ζήτησε να πάρει κάτι, μέχρι σημείου που αυτό το εκμεταλλεύτηκαν ορισμένοι. Πράγματι, αυτή η μαρτυρία, απεικονίζει την πραγματικότητα, γιατί ως πυξίδα της ζωής του και ως άξονα της δραστηριότητάς του είχε πάντοτε τις κοσμοσωτήριες παραινέσεις Αυτού, στον οποίο αφιέρωσε τη ζωή του, του Χορηγού της ζωής Χριστού: «Οϋκ ήλθον διακονηθείναι αλλά διακονείσαι, εἴ τις θέλει πρώτος εἶναι, ἔσται πάντων ἔσχατος και πάντων διάκονος».

Τα βήματά μας Σεβασμιότατε, συναντήθηκαν το 1967, όταν νεαρός διάκονος τότε εσύ, άρχιζες την εν Χριστώ διακονία σου στη Μητρόπολη Ρόδου και νεαρός Αξιωματικός εγώ, άρχιζα τη σταδιοδρομία μου στο Λιμεναρχείο Ρόδου, λίγα μόλις μέτρα από την Μητρόπολη.

Από τότε, διατρέξαμε τη ζωή μας, διατηρώντας συνεχή επαφή, αφού μια αμοιβαία εκτίμηση μας συνέδεε.

Σήμερα καταθέτω και τη δική μου μαρτυρία. Ήμουν πάντοτε υπερήφανος που με τιμάς με τη φιλία και την αγάπη σου.

Από τις πολλές συζητήσεις μας, θα μνημονεύσω δυό φράσεις σου, που εμένα τουλάχιστον με εντυπωσίασαν και που ταυτόχρονα εξωτερικεύουν κατά εμφανή τρόπο το μεγαλείο της χριστιανικής σου ψυχής.

Συζητώντας για τις σχέσεις κλήρου και λαού, διερωτήθης αν ξέρουν μερικοί, τι αγώνα δίνεις νύκτα και ημέρα για να μείνεις αντάξιος της αποστολής σου και τελευταία, κατά τη διάρκεια της δοκιμασίας την οποίαν υπέστης και την οποία με αξιοθαύμαστη καρτερικότητα υπέμεινες,

μου τόνισες: «Όταν οι γονείς μου με παρέδωσαν στην Εκκλησία, με παρέδωσαν για να γίνω μοναχός. Δεν με παρέδωσαν για να γίνω Δεσπότης».

Συγκλονίζομαι και σήμερα ακόμη που σκέπτομαι αυτές τις φράσεις, συνειδητοποιώντας το βαθύτερο νόημα του καθημερινού σου αγώνα, για να παραμένεις **«άξιος εργάτης του αμπελώνα του Κυρίου»**. Σκεπτικισμό όμως μου δημιουργεί το ερώτημα που αναφύεται: «Άρα γε, πόσοι μπορούν να επαναλάβουν αυτή τη φράση; Πόσοι δίνουν τον καθημερινό αγώνα που εσύ δίνεις μια ολόκληρη ζωή»;

Εκστατικός μένω μπροστά στο μέγεθος της ανεκτικότητας, της ανοχής και της ταπεινοφροσύνης που εμπεριέχονται στη δεύτερη φράση που κατ'ιδίαν μου εκμυστηρεύτηκες. «Δεν με παρέδωσαν στην Εκκλησία για να γίνω Δεσπότης».

Τέτοιο ψυχικό μεγαλείο, και τέτοιο ενάρετο βίο, ο Δικαιοκρίτης Θεός δεν ήταν δυνατό να τα αγνοήσει και να μην ανταποδώσει κατά τα έργα εκάστου.

Οι πρωτοφανούς εκτάσεως εκδηλώσεις που ακολούθησαν την αναγγελία της εκλογής σου ως Μητροπολίτου στη Μητρόπολη Λέρου, Καλύμνου και Αστυπалаίας, αποτελούν την αδιάψευστη επιβεβαίωση των όσων αναφέρω.

Μαζί μας συναγállονται σήμερα Σεβασμιότατε, από εκεί ψηλά που βρίσκονται **εις την δεξιάν του Θρόνου της μεγαλοσύνης του Θεού**, οι μακάριες ψυχές των ευσεβών φυσικών σου γονέων, αλλά είμαι βέβαιος ότι από τα σκηνώματα της θριαμβεύουσας Εκκλησίας, ευχαριστήριοι θα αναπέμπονται ύμνοι προς τον εν Τριάδι Θεόν, από τον πνευματικό σου πατέρα, τον αοίδιμο πρώην Ρόδου κυρόν Σπυρίδωνα, από τον προκάτοχό σου αοίδιμο μητροπολίτη κυρόν Ισιδώρο, ο οποίος πάντοτε εξεδήλωνε την προς το πρόσωπό σου βαθειά εκτίμησή του, από τον αοίδιμο πρώην Πρωτοσύγκελλο Ρόδου κυρόν Αλέξανδρο αλλά και από τον αοίδιμο αρχιμανδρίτη κυρόν Σπυρίδωνα Σταθάτο με τον οποίο επί έτη συνυπηρέτησες.

Ο ευσεβής λαός της Νισύρου που τόσο τον αγάπησες και τόσο σε αγάπησε, αισθάνθηκε αυτές τις μέρες να τον πλημμυρίζει έντονο το αίσθημα που η χριστιανική θεολογία χαρακτηρίζει ως **«χαρμολύπη»**. Δηλαδή ανάμεικτα αισθήματα χαράς και λύπης ταυτόχρονα. Ανείπωτης χαράς για την επικράτηση των ηθικών Αρχών και αξιών διά της αναγνωρίσεως και της δικαιοσύνης ενός κατά πάντα άξιου κληρικού, αλλά ταυτόχρονα και λύπης, αφού αυτό συνεπάγεται και την μετακίνησή σου σε άλλη Μητρόπολη.

Για χρόνια ονειρευόμουν αυτή τη στιγμή, να σε προσφωνήσω στον Ιερό Ναό της Παναγιάς της Ποταμίτισσας στη Νίσυρο, αλλά, η μήτηρ Εκ-

κλησία έκρινε ότι μετά τις τελευταίες εξελίξεις, αλλού υπήρχε μεγαλύτερη ανάγκη. Και είναι χαρακτηριστικό αυτό που δυο επώνυμοι Καλύμνιοι δήλωσαν: «Είναι η καλύτερη εκλογή. Τέτοιος Μητροπολίτης αξίζει στην Κάλυμνο».

Ο δρόμος της πορείας σου Σεβασμιότατε, δεν θα είναι στρωμένος με ρόδα. Ο ρόλος του Επισκόπου πάντοτε είναι τραχύς, ανηφορικός και δύσβατος. Ειδικώς, τώρα, σε περιμένουν μύρια προβλήματα και μύριες δυσκολίες στην δεινώς δοκιμασθείσα τελευταία Μητρόπολη Καλύμνου.

Οι ευχές όλων μας σε συνοδεύουν και θερμές αναμélπομεν ικεσίες προς την Παναγία μας τη Σπηλιανή και τον πολιούχο μας νεομάρτυρα Νικήτα τον Νισύριο, τους οποίους τόσο ευλαβείσαι και τους οποίους πιστώς υπηρέτησες επί τεσσαρακονταετία ολόκληρη, να σε σκέπουν, να σε φρουρούν, να σε ενδυναμώνουν, να σου παρέχουν πάντοτε δασιλή και άνευ διακοπής την εξ ύψους δύναμη και φώτιση, ώστε να αντιμετωπίσεις επιτυχώς τα κακώς κείμενα και να αναδειχθείς άξιος της χάριτος του Θεού, ως πραγματικός Επίσκοπος, «είς τύπον καί τόπον Χριστοῦ», όπως η εκκλησιολογική τάξη θέλει τον Επίσκοπο.

«Ἡ Θεία Χάρις τοῦ Παναγίου Πνεύματος, ἡ τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καί τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα», εἴθε να καθοδηγεί πάντοτε τα βήματά σου προς δόξαν Θεού. Εἴθε, «Ὁ Θεός ἐκχέοι τήν χάριν αὐτοῦ ὡς μύρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου, περιζωννύοι σε μέ δύναμιν καί θέτοι ἄμωμον τήν ὁδόν σου. Ἐντεινε καί κατευοδοῦ καί ἀρχιεράτευε ἕνεκεν ἀληθείας καί πραότητος καί δικαιοσύνης καί ὁδηγήση σε θαυμαστῶς ἢ δεξιὰ τοῦ Κυρίου».

Με αυτά τα συναισθήματα, όλοι εμείς οι Νισύριοι, συνενώνουμε τη φωνή μας με τη φωνή του ποιμνίου σας και βροντοφωνούμε: **Άξιος, Άξιος, ο νέος Μητροπολίτης.**

Ο 17ος Τόμος «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ»
στοιχειοθετήθηκε, εκτυπώθηκε και βιβλιοθετήθηκε
στο τυπογραφείο
του **Κωνσταντίνου και Νικήτα Καράλη**
από τον Εμπορείο
για λογαριασμό της **Εταιρείας Νισυριακών Μελετών**

